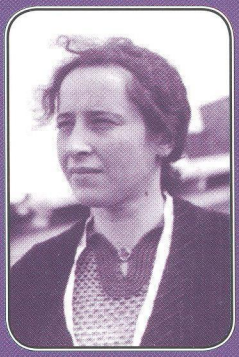
HANNAH ARENDT • TOTALİTARİZMİN KAYNAKLARI / 3

TOTALİTARİZMİN KAYNAKLARI / 3

Totalitarizm

Seçme Eserler

HANNAH ARENDT

iletişim

HANNAH ARENDT • **Totalitarizm**

The Origins of Totalitarianism
© 1973, 1968, 1966, 1958, 1951, 1948 by Hannah Arendt
© renewed 1979 by McCarthy West
© renewed 1994, 1979, 1976 by Lotte Kohler
Bu kitabın yayın hakları AnatoliaLit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 2072 • Politika Dizisi 127
ISBN-13: 978-975-05-1661-0
© 2014 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2014, İstanbul

YAYINA HAZIRLAYAN Seçkin Sertdemir
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Remzi Abbas
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

HANNAH ARENDT

Totalitarizmin Kaynakları-3

Totalitarizm

The Origins of Totalitarianism

ÇEVİREN *İsmail Serin*

iletişim

HANNAH ARENDT 1906 yılında Hannover'de, bir Yahudi mühendisin tek çocuğu olarak doğdu. Marburg ve Freiburg'da üniversite eğitimini tamamladıktan sonra Heidelberg'de Martin Heidegger ve Karl Jaspers'ten felsefe öğrendi, yirmi iki yaşında yine burada doktorasını verdi. Hitler'in iktidara gelmesi üzerine 1933'te Almanya'dan ayrılarak Fransa'ya geçti ve Yahudi göçmen hareketi içerisinde aktif olarak yer aldı. Daha sonra Amerika'ya yerleşti ve 1951'de ABD vatandaşlığına geçti. Amerika'daki ilk yıllarında akademik bir iş bulmakta epey zorlandıktan sonra 1953 yılında Princeton'da Christian Gauss konferanslarına çağrıldı. Böylece California, Chicago, Columbia, Northwestern, Cornell ve başka üniversitelerde verdiği dersleri içeren seçkin akademik kariyerine başladı. 1975 yılında öldüğünde New York'taki New School for Social Research'te felsefe profesörüydü. Kitapları: *The Origins of Totalitarianism*, (1951) [*Totalitarizmin Kaynakları 1 - Antisemitizm* (İletişim Yayınları, 1997), *Totalitarizmin Kaynakları 2 - Emperyalizm* (İletişim Yayınları, 1998)], *Rahel Varnhagen: The Life of a Jewess* (1958), *Between Past and Future* (1961) [*Geçmişle Gelecek Arasında* (İletişim Yayınları, 1996)], *On Revolution* (1963), [*Devrim Üzerine* (İletişim Yayınları, 2012)], *Eichmann in Jerusalem* (1963), [*Kötülüğün Sıradanlığı, Eichmann Kudüs'te*, (Metis Yayınları, 2009)], *Men in Dark Times* (1968), *Crises of the Republic* (1972), *On Violence* (1970) [*Şiddet Üzerine* (İletişim Yayınları, 1997)], *The Life of the Mind I-II* (1978), *Lectures on Kant's Political Philosophy* (1992).

Sıradan insanlar her şeyin mümkün olduğunu bilmez.

DAVID ROUSSET

İÇİNDEKİLER

Önsöz 9

ONUNCU BÖLÜM
Sınıfsız Toplum 35
I. Kitleler 35
II. Ayaktakımı ile Seçkinler Arasındaki Geçici İttifak 68

ON BİRİNCİ BÖLÜM
Totaliter Hareket 93
I. Totaliter Propaganda 93
II. Totaliter Örgütlenme 130

ON İKİNCİ BÖLÜM
İktidardaki Totalitarizm 169
I. Sözde Totaliter Devlet 174
II. Gizli Polis 215
III. Topyekün Tahakküm 245

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İdeoloji ve Terör: Yeni Bir Yönetim Biçimi 283

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Sonsöz: Macar Devrimi'ne Dair Derin Düşünceler 317
I. Stalin'in Ölümünden Sonra Rusya 322
II. Macar Devrimi 339
III. Uydu Sistemi 355

Kaynakça 371

ÖNSÖZ

I

Totalitarizmin Kaynakları'nın ilk elyazması, 1949 güzünde, Hitler Almanyası'nın yenilgisinden dört sene sonra, Stalin'in ölümüne dört seneden az bir süre kala tamamlanmıştı. Kitabın ilk baskısı 1951'de yapıldı. Geçmişe baktığımda, kitabı yazmaya başladığım 1945'ten sonraki yılların, on yıllarca süren kargaşa, çalkantı ve düpedüz dehşet döneminin (Birinci Dünya Savaşı'nın ardından gelen devrimler, totaliter hareketlerin yükselişi ve parlamenter yönetimlerin gerilemesi, Faşist, yarı-Faşist iktidarlardan tek parti diktatörlükleri ve askerî diktatörlüklere türlü türlü yeni tiranlıkları takiben en sonunda kitle desteğine dayalı[1] totaliter yönetimlerin sağ-

1 Totaliter yönetimin, açık kriminalliğine rağmen, kitle desteğine dayalı olması şüphesiz son derece rahatsızlık vericidir. Bu nedenle, gerek araştırmacıların gerek devlet adamlarının bu gerçeği kabullenmekten kaçınması çok şaşırtıcı değildir; araştırmacılar propaganda ve beyin yıkamanın sihrine inanmışlardır, devlet adamları ise, örneğin Adenauer'in sık sık yaptığı gibi, kitle desteğini basitçe reddetmişlerdir. Savaş sırasında Alman kamuoyuyla ilgili tutulan gizli raporlar bu konuda hayli aydınlatıcıdır (SS'in Güvenlik Servisi'nin tuttuğu bu raporlar için bkz. *Meldungen aus dem Reich. Auswahl aus den Ge-*

lam görünen temellerde tesis edilmesi: Rusya'da bugün artık genellikle "ikinci devrim" olarak adlandırılan 1929'da, Almanya'da ise 1933'te) [yaşananların] ardından ilk göreli sakinlik dönemi olduğunu görüyorum.

Nazi Almanyası'nın yenilgisiyle, hikâyenin bir kısmı sona ermişti. Çağdaş olayları bir tarihçinin geriye dönük bakışı ve bir siyaset bilimcinin analitik coşkusuyla değerlendirmek için münasip görünen ilk andı bu; henüz *sine ira et studio* (öfkesiz ve müsamahasız) biçimde değil, hüzün, acı ve dolayısıyla bir feryat etme eğilimiyle ne olduğunu anlatmak ve anlamaya çalışmak için ilk şanstı; artık dilsiz bir felaket duygusu ve acz içinde kıvranan bir korku geride kalmıştı. (O yılların ruh halini gösterebilmek için kitabın ilk Önsöz'ünü bu baskıya da aldım.) Her halükârda, yetişkinlik çağının büyük bir bölümünde benim neslimin birlikte yaşamaya mecbur bırakıldığı bazı soruları dile getirme ve tartışma olanağı sağlayan ilk andı bu: *Ne oldu? Niçin oldu? Nasıl olabildi?* Almanya'da, geride harabeye dönmüş bir ülke ve kendi tarihinin "sıfır noktasına" eriştiğini hisseden bir millet bırakan savaş yenilgisinin ardından neredeyse hiç el sürülmemiş bir belge ummanı ortaya çıktı: Hitler'in *Tausendjähriges Reich*'ının hüküm sürmeyi başardığı on iki yılın tüm veçhelerine ışık tutan belgesel malzeme yığını. Bugün bile tam anlamıyla yayımlanmamış ve sorgulanmamış olan bu *embarras de richesses*'ten [utandırıcı yığından] yapılan ilk faydalı seçki, 1946'da Nuremberg'te görülen Büyük Savaş Suçları Mahkemesi'yle de bağlantılı olarak, *Nazi Conspiracy and Aggres-*

heimen Lageberichten des Sicherheitsdienstes der SS 1939-1944, ed. Heinz Boberach, Neuwied & Berlin, 1965). Raporlar, birincisi, halkın sözde sırlardan –Yahudilerin Polonya'da katledilmesi, Rusya'ya saldırı hazırlığı vb.– pekâlâ haberdar olduğunu, ikincisi "propaganda kurbanlarının ne ölçüde bağımsız kanaatler oluşturmaya muktedir olduğunu" (s. XVIII-XIX) gösterir. Burada mesele bütün bunların Hitler rejimine verilen genel desteği zerre kadar azaltmamış olmasıdır. Totalitarizme verilen kitle desteğinin ne cehaletten ne de beyin yıkamadan kaynaklandığı gayet açıktır.

sion [Nazi Komplosu ve Saldırganlığı] başlıklı on iki ciltlik eserde yayımlandı.[2]

Kitabın ikinci basımının yapıldığı 1958'de ise Nazi rejimiyle ilgili çok daha fazla sayıda belge ve başka türlü materyal halihazırda kütüphanelerde ve arşivlerde gün ışığına çıkarılmış durumdaydı. O zamanlar öğrendiklerim yeterince ilginçti, fakat ilk argümanımda veya analizimde ciddi bir değişiklik yapmamı gerektirecek bir durum da yoktu. Dipnotlardaki alıntıları değiştirdim ve pek çok şey ilave ettim. Sonuçta metin hayli genişledi. Fakat bütün bunlar esasen teknik değişikliklerdi. Nuremberg belgeleri 1949'da ancak kısmen ve İngilizce çeviriler kanalıyla bilinmekteydi; Almanya'da 1933-1945 arasında yayımlanan birçok kitap, broşür ve dergiye erişim olanağı yoktu. Kitaptaki bazı ilavelerde, Stalin rejimi hakkında son yayınlarla ortalığa dökülen yeni bilgileri ve Stalin'in ölümünden sonra yaşanan bazı önemli gelişmeleri –halef krizi ve Kruşçev'in 20. Parti Kongresi'ndeki konuşması– ele aldım. Bu yüzden Antisemitizmle ilgili I. Bölüm ve Emperyalizmle ilgili ilk dört bölümü eski halleriyle muhafaza ederken, II. Bölüm'ün sonunu ve III. Bölüm'ün tümünü revize ettim. Topyekûn tahakküm öğelerine dair analizimle yakından ilgili, teorik sayılabilecek bazı içgörülerim de vardı ki metnin ilk basımına "Son Sözler" başlıklı sonuçsuz bir bölümle nokta koyduğum tarihlerde bu içgörülerden yoksundum. Bugün de geçerli olduğunu düşündüğümden diğer bölümlere aktardığım bu "Son Sözler"in yerini, elinizdeki basımda "İdeoloji ve Terör" başlıklı son bölüm aldı. İkinci basımda, Rus sisteminin uydu ülkelere girişini ve Macar Devrimi'ni kısaca ele aldığım bir Sonsöz koymuştum.

2 Belgesel malzemenin incelenme ve yayımlanma sürecini baştan beri kriminal faaliyetlere yönelik bir kaygı yönlendirmişti, bu nedenle mevcut malzemeden yapılan seçkilerin amacı genellikle savaş suçlularını yargılamak oldu. Sonuçta oldukça önemli pek çok materyal ihmal edildi. 1 numaralı notta bahsettiğimiz kitap bu kuralın önemli bir istisnasıdır.

Çok sonradan kaleme aldığım bu analiz, çağdaş olaylarla ilgili olduğundan içerik ve nitelik itibariyle farklı olduğu gibi içerdiği pek çok ayrıntı bakımından da güncelliğini yitirmişti. Bu nedenle onu çıkarttım. İkinci basımla kıyaslandığında kayda değer tek değişiklik budur.*

Şüphesiz, savaşın bitmesi Rusya'da totaliter yönetimin çökmesi anlamına gelmedi. Bilakis savaşı, Doğu Avrupa'nın Bolşevikleştirilmesi, yani totaliter yönetimin yayılması izledi; barış, iki totaliter rejimin yöntemleri ve kurumları arasındaki benzerlik ve farklılıkları analiz etmek için kerteriz alınabilecek bir dönüm noktası olmaktan öte bir anlam taşımadı. Esas belirleyici olan, savaşın sonu değil, Stalin'in sekiz yıl sonraki ölümü oldu. Geçmişe bakıldığında, Stalin'in ölümünün ardından bir halef krizi, yeni bir lider kendini kabul ettirene dek yaşanan bir geçici "çözülme"nin yanı sıra, sahici olmakla birlikte muğlak da olan bir totalitarizmden arınma sürecinin de başladığı görülür. Sonuçta, olayların getirdiklerine bakılırsa, hikâyenin bu kısmını güncellemek gerekmiyor. Dönemle ilgili bilgimizde kapsamlı bir revizyon veya ilave gerektirecek çarpıcı bir değişiklik de olmadı. Hitler'in savaştan kusursuz bir totaliter yönetim kurmak için bilinçli olarak yararlandığı Almanya'nın aksine Rusya'da savaş dönemi, topyekûn tahakkümün geçici olarak gevşediği bir dönemdi. 1929-1941, 1945-1953 arası dönemler kitaptaki amacım açısından kilit önemdeler ve bu dönemlerle ilgili kaynaklar oldukça sınırlı olduğu gibi içerik ve nitelik bakımından 1958, hatta 1949'ta olduklarından farklı da değiller. Rusya'da, Nazi Almanyası'nda olduğu gibi düpedüz korkunç ve çürütülemez kanıtlarla belgelenebilecek bir hikâyeden veya hikâye sonlarından söz edilebilecek şeyler yaşanmadı, yakın gelecekte yaşanması da muhtemel görünmüyor.

(*) "Macar Devrimi'ne Dair Derin Düşünceler" başlıklı sonsöz baskıda yer almaktadır. bkz. s. 317-370.

Bildiklerimize ilave etmemiz gereken tek önemli şey şu ki Smolensk Arşivi'nden (Merle Fainsod tarafından 1958'de yayımlandı) anlaşıldığı gibi Rus tarihinin bu dönemiyle ilgili her türlü araştırmanın temel handikabı, var olan belgesel ve istatistiki materyalin kıtlığıdır. Zira arşivde (Alman istihbaratının Smolensk'teki parti karargâhında keşfettiği ve Almanya'daki Amerikan işgal kuvvetleri tarafından el konulan) iki yüz bin belge yer almasına ve bunlar 1917-38 arasında el değmeden muhafaza edilmelerine rağmen sunulan bilginin azlığı hayret vericidir. 1929'dan 1937'ye gerçekleşen "tasfiyelerle ilgili mevcut olan başa çıkılamaz bolluktaki malzemeye rağmen" bu materyaller ne kurbanların sayısını verirler ne de başka bir hayati istatistiki veri içerirler. Kimi yerlerde görünen istatistiki ve sayısal veriler çelişiktir; farklı farklı sonuçlar veren farklı farklı durumlara işaret ederler ve bunlara bakarak görebildiğimiz tek tartışmasız gerçek, verilerin birçoğunun Rus yönetiminin emriyle bizzat menşe yerinde el konulup gizlendikleridir.[3] Smolensk Arşivi, otoritenin farklı branşlarını oluşturan "Parti, Devlet ve NKVD arasında" ya da parti ile yönetim arasındaki ilişkiler hakkında da bilgi vermez; iletişim ve komuta kanalları konusunda sessiz kalır. Kısacası, buradan rejimin örgütlenme yapısına dair bir şey öğrenemeyiz; oysa Nazi Almanyası söz konusu olduğunda bu bakımdan çok şey biliyoruz.[4] Sovyet yayınlarının propaganda gayesi güttükleri ve hiçbir şekilde güvenilir olmadıkları daima bilinse de, şimdi görünen o ki güvenilir bir kaynak veya istatistiki materyal herhangi bir yerde hiçbir zaman mevcut olmamıştı.

Bir totalitarizm incelemesinin Çin'de geçmişte ve günümüzde olanları göz ardı edip edemeyeceği çok daha önem-

3 Bkz. Merle Fainsod, *Smolensk under Soviet Rule*, Cambridge, 1958, s. 210, 306, 365 vd.

4 *A.g.e.*, s. 73, 93.

li bir sorundur. Çin'le ilgili bilgimiz otuzların Rusyası'na dair bilgimizden de daha az güvenilir, zira Çin başarılı devriminden sonra kendini yabancılardan çok daha radikal biçimde izole ettiği gibi, Çin Komünist Partisi'nin daha yüksek kademelerinden uzaklaştırılan veya kaçan kimseler henüz bize yardım etmiş değiller – tabii bunun böyle olması, kendi başına anlamlı. On yedi yılda elimize geçen çok az bilgi, şüphesiz önemli farklılıklara işaret ediyor: Hayli kanın döküldüğü ilk dönemin –diktatörlüğün ilk yıllarındaki kurbanların sayısı aşağı yukarı 15 milyon olarak tahmin ediliyor ki bu, 1949'da toplam nüfusun yaklaşık üçte biriydi ve Stalin'in "ikinci devriminde" yaşanan nüfus kayıplarına oranla oldukça azdı– ve örgütlü muhalefetin ortadan kayboluşunun ardından terörde bir artış yaşanmamış; masum insanlar katledilmemiş; "nesnel düşmanlar" kategorisine müracaat edilmemiş; halkın önünde itiraf ve "özeleştiri" vakalarına bolca rastlansa da göstermelik duruşmalar tertiplenmemiştir. Mao'nun çoğu zaman yanıltıcı bir şekilde "Yüz Çiçek Açsın" başlığıyla bilinen "Halk Arasındaki Çelişkilerin Doğru Biçimde Ele Alınması" başlıklı konuşması bir özgürlük çağrısı değildi elbette, fakat sınıflar arasındaki, daha önemlisi Komünist bir diktatörlükte halkla yönetim arasındaki antagonist olmayan çelişkilerin kabul edilmesi anlamına geliyordu. Muhaliflerle mücadelenin yolu, karmaşık bir prosedür olan "düşüncenin düzeltilmesi"nden geçiyordu; neredeyse tüm nüfus, zihinlerin tekrar tekrar belirli bir kalıba dökülmesine dayanan bu prosedüre tabi kılınmıştı. Bunun gündelik hayatta nasıl işlediğini, kimlerin muaf tutulduğunu –yani "tekrar kalıba dökme" işinin kimlerce yapıldığını– hiç bilmiyoruz; ayrıca "beyin yıkamanın" sonuçları, ne kadar sürdüğü veya fiilen şahsiyet değişiklikleri doğurup doğurmadığı konusunda da fikrimiz yok. Çin önderliğinin günümüzde yaptığı açıklamalara bakılırsa, üretilen tek şeyin "karşı devrimin koşullarını ha-

zırlayan" devasa bir ikiyüzlülük olduğu ortada. Buna terör denebilirse, ki bir bakıma gerçekten öyle, farklı bir terör olduğu ve tüm sonuçlarına rağmen nüfusun büyük bir kısmını ortadan kaldırmadığı aşikâr. Ayrıca milli çıkarı açıkça tanımladığı; ülkenin barışçıl yollardan gelişmesine, geçmişin muktedir sınıflarının torunlarının becerilerinden de istifade etmesine, akademik ve mesleki standartları korumasına müsaade ettiği de görülüyor. Kısacası, Mao Zedong'un "düşünce"si, Stalin'in (veya Hitler) çizgisini izlememiştir; Mao, içgüdüleriyle hareket eden bir katil değildi ve bir zamanlar sömürge olan ülkelerdeki devrimci ayaklanmaların tümünde çok yaygın olan o milliyetçi hissiyat, topyekûn tahakkümü sınırlandıracak kadar güçlü çıktı. Tüm bunlar bu kitapta dile getirilen bazı kaygılarla çelişir (s. 44-45).

Diğer yandan, kazandığı zaferden sonra Çin Komünist Partisi "uluslararası bir teşkilatlanma, kapsayıcı bir ideolojik ufku ve küresel siyasal özlemleri" (s. 169) seferber etmek istiyordu; yani en başından itibaren totaliter özellikleri belirgindi. Bu özellikler, her ne kadar söz konusu çatışmanın ekseninde ideolojik değil milli meseleler yer alsa da, Çin-Sovyet çatışmasının başlamasıyla daha da belirginleşti. Çinlilerin, Stalin'i eski saygınlığına kavuşturmak ve Rusya'daki totalitarizmden arınma girişimlerini "revizyonist" sapma olarak kınamaktaki ısrarları yeterince kaygı vericiydi; ama daha da kötüsü, bunun beraberinde Çin ajanları vasıtasıyla tüm devrimci hareketlere sızma ve Komintern'i Pekin önderliğinde canlandırma gayesi güden, şimdiye dek başarısız olmakla birlikte hayli acımasız da olan bir uluslararası politikanın izlenmesiydi. Kısmen yeterince bilgiye sahip olmadığımızdan, kısmen de olaylar halen devam ettiğinden tüm bu gelişmeleri şu anda değerlendirmek zor. Üstelik durumun doğasına içkin bu belirsizliklere kendi yarattığımız bazı handikapları da ekledik. Soğuk Savaş döneminin

mirası olan resmî "karşı-ideoloji" anti-Komünizm, meseleleri teorik veya pratik kertede kolaylaştırmış değil; anti-Komünizm de menzili ve politik arzusu itibariyle, kendi kurgumuzu inşa etmeye ve bunu küresel boyuta taşımaya zorluyor; öyle ki, Komünist tek parti diktatörlükleri ile Çin'de fiilen karşı karşıya olduğumuz, farklı biçimlere bürünebilen gerçek totaliter yönetimler arasında prensip gereği bir ayrım yapmayı reddediyoruz. Mesele elbette Komünist Çin'in Komünist Rusya'dan veya Stalin Rusyası'nın Hitler Almanyası'ndan farklılığı değil. Yirmilerin ve otuzların Rusyası'yla ilgili bir tasvirde hemen öne çıkan ve bugün de yaygın olan ayyaşlık ve kabiliyetsizlik Nazi Almanyası'nın hikâyesinde belirli bir rol oynamamışken, Alman toplama ve imha kamplarında yaşanan tarifsiz vahşete de, mahkûmların işkenceden çok ihmalden öldüğü Rus kamplarında pek rastlanmamıştır. Baştan beri Rus yönetiminin belası olan yolsuzluk, Nazi rejiminin son yıllarında da yaşanmıştır, fakat görünen o ki Çin'de devrimden sonra böyle bir şey hiç yaşanmamıştır. Benzer farklılıklar çoğaltılabilir; bunlar, oldukça önemlidir ve bahsi geçen ülkelerin milli tarihlerinin ayrılmaz parçalarıdır; fakat yönetim biçimini doğrudan etkiledikleri söylenemez. Mutlak monarşi, hiç şüphesiz, İspanya, Fransa, İngiltere ve Prusya'da farklı şekillerde gerçekleşti; ama buralardaki yönetim biçiminin adı aynıydı. Bu bağlamda belirleyici olan, totaliter yönetimin diktatörlükler ve tiranlıklardan farklılığıdır; bunlar arasında ayrım yapmak, büyük bir güvenle "teorisyenlere" bırakılacak, akademik bir mesele değildir asla; zira topyekûn tahakküm, bir arada var olmanın mümkün olmadığı yegâne yönetim biçimidir. O halde, "totaliter" kelimesini ürkeklikle ve ihtiyatla kullanmak için pek çok sebebimiz var.

Totaliter yönetime dair olgusal bilgiler sunan yeni kaynakların azlığı ve belirsizliği karşısında mutlak bir tezat ola-

rak totaliter veya başka türlü olsun yeni diktatörlüklerle ilgili araştırmalarda son on beş yılda olağanüstü bir artış yaşandı. Bu, Nazi Almanyası ve Sovyet Rusya bağlamında özellikle geçerlidir. Günümüzde konunun derinliğine incelenmesi ve araştırılması açısından olmazsa olmaz nitelikte birçok çalışma var ve ben de eski kaynakçamı bu doğrultuda pekiştirmek için elimden geleni yaptım (ikinci basımda (ciltsiz) kaynakça yoktu). Kaynakçaya bilinçli olarak dahil etmediğim –birkaç istisnası dışında– tek literatür, eski Nazi generalleri ve yüksek rütbelilerin savaş sonrasında kaleme aldıkları sayısız hatırattır (bu tür özürnamelere dürüstlük ışığının düşmemiş olması anlaşılabilir bir durumdur ve bundan dolayı onları yok sayamayız. Fakat bu tür metinlerin olaylar ve yazarların bu olaylar esnasında bizzat oynadıkları rollere dair anlattıklarındaki idraksizlik düzeyi sahiden şaşırtıcıdır ve metinleri psikolojik açıdan önemleri dışında tüm anlamdan yoksun bırakmaktadır). Bunun dışında I. ve II. bölümlerdeki okuma listelerine birkaç önemli madde ekledim. Bu basımda kitap gibi kaynakçayı da geçerli bazı nedenlerle üç bölüme ayırdığımı da belirteyim.*

II

Tarihi deliller söz konusu olduğunda, bu kitabın tasarlandığı ve yazıldığı erken tarih, tahminlerin aksine bir handikap yaratmadı. Aynı şey, totalitarizmin Nazi ve Bolşevik varyantlarıyla ilgili materyal açısından da geçerli. Totalitarizmle ilgili literatürün tuhaflıklarından biri totalitarizmin (kusursuz kaynakların eksikliği ve aşırı duygusal bağlılıklardan

(*) Yazar, *The Origins of Totalitarianism* (Harcourt, 1977) başlıklı baskısını kastetmektedir. Eser Türkçede üç cilt halinde yayımlandığından bu ciltte ilgili bölüme (3. cilde) dair kaynakçaya yer verilmiştir – yay.haz.n.

dolayı akademik kaidelerin tamamını iflas ettiren) "tarihini" yazmaya dönük ilk girişimlerde bulunan kimselerin zaman sınavını başarıyla vermiş olmalarıdır. İkisi de otuzlarda yazılıp yayımlanan Konrad Heiden'in Hitler biyografisi ve Boris Souvarine'in Stalin biyografisi, Alan Bullock ve Isaac Deutscher'in hazırladıkları standart biyografilere kıyasla bazı yönleriyle çok daha isabetli ve konuyla ilgilidirler. Bunun birçok sebebi olabilir elbette, ama önemli sebeplerden birinin de, kullanılan belgelerin her iki kitapta da önde gelen sığınmacıların ve birinci elden tanıklıkların verdikleri bilgileri doğrulaması ve geliştirmesi olduğu aşikârdır.

Daha kesin bir ifadeyle söylersek, Stalin'in suç işlediğini veya bu "delicesine şüpheci" adamın Hitler'e güvenmeye karar verdiğini bilmek için Kruşçev'in Gizli Konuşması'na ihtiyacımız yoktu. Stalin'in deli olmadığının en iyi kanıtı bu güvendir: Tasfiye etmek istediği veya tasfiye hazırlıkları yaptığı herkesten şüphelenmiş; parti ve yönetimin üst kademelerindeki hemen herkese şüpheyle yaklaşmıştır Stalin; Hitler'e ise doğal olarak güvenmiştir, çünkü ona beddua edeceği bir durum yoktu. Kruşçev'in konuşmasına gelince, Kruşçev'in dehşetengiz itirafları –asıl hikâyede onun ve konuşmayı dinleyenlerin de dahli olduğu için– ortaya döktüğünden fazlasını gizlemiştir; çünkü öldükten sonra "saygınlıkları iade edilebilecek" ileri gelen birkaç yüz veya bin kadar siyasal ya da yazınsal figüre kara çalmakla yahut bu kişileri öldürmekle kalmayıp hiç kimsenin, Stalin'in bile, "karşı-devrimci" faaliyetlerde bulunduklarını iddia edemeyeceği, hikâyeleri unutulmuş milyonlarca insanın katlini de içeren Stalin rejiminin devasa kriminalliğini pek çokları nezdinde (ve tabii resmî kaynaklara duydukları profesyonel sevgiden dolayı akademisyenlerin gözünde) asgarileştirmek gibi talihsiz bir sonucu olmuştur bu konuşmanın. Kruşçev tam da belirli suçları kabul ederek bir bütün olarak rejimin kriminalliğini giz-

lemiştir. Tam da bu kamuflajdan ve (hepsi Stalin döneminde eğitilen ve terfi eden) mevcut Rus yöneticilerin ikiyüzlülüğünden dolayı genç nesilden Rus entelektüeller şu anda isyan bayrağı açtılar. Zira "insanların kitlesel olarak tasfiye, tehcir ve yok edildikleri"nin[5] bilinmesinin zamanı geldi. Kruşçev'in kabullenilen suçlarla ilgili –Stalin'in delicesine şüpheciliği– açıklamasında da totaliter terörün en karakteristik veçhesi gizlenmiştir: Totaliter terör, her türlü örgütlü muhalefet sona erdiğinde ve totaliter muktedir, korkuya mahal olmadığını anladığında ortaya çıkar. Özellikle Rusya'nın gelişiminde bu, böyle olmuştur. Stalin büyük tasfiyelere 1928'de ülkenin "iç düşmanları" olduğunu açıkladığında ve korkmak için hâlâ geçerli sebepleri olduğunda değil –Buharin'in kendisini Cengiz Han'a benzettiğini ve Stalin politikalarının "ülkeyi kıtlığa, yıkıma ve bir polis rejimine götürdüğü"[6] (gerçekten de öyle oldu) düşüncesinde olduğunu biliyordu– tüm eski muhaliflerinin "hatalarını itiraf ettikleri" 1934'te başlamış ve "Zaferi Kazananların Kongresi" olarak da adlandırdığı 17 Parti Kongresi'nde şu beyanatı vermiştir: "Bu Kongre'de... kanıtlayacağımız bir şey ol-

5 Büyük Tasfiye'nin kurbanlarına, Birinci Beş Yıllık Plan'ın (1928-1933) tahminî dokuz ila on iki milyon kurbanı da ilave edilmelidir – beş ila dokuz milyon kişi tutuklanıp sürgün edilirken yaklaşık üç milyon kişi de katledilmiştir (Bkz. Robert C. Tucker'ın 1938 Moskova Duruşmaları'na ait sözlü raporun yeni baskısına yazdığı önemli giriş, "Stalin, Bukharin, and History as Conspiracy", *The Great Purge Trial* içinde, New York, 1965). Fakat tüm bu tahminler gerçek rakamı yansıtmaktan uzak görünüyor. Zira "Alman işgal kuvvetleri Vinnitsa şehrinde 1937 ve 1938'de idam edilen binlerce kişiye ait cesetlerin yer aldığı bir toplu mezar keşfedene kadar" haklarında hiçbir şey bilinmeyen toplu katliamlar hesaba katılmamıştır (Bkz. John A. Armstrong, *The Politics of Totalitarianism. The Communist Party of the Soviet Union from 1934 to the Present*, New York, 1961, s. 65 ve devamı). Şüphesiz, bu yeni bulgudan sonra Nazi ve Bolşevik sistemleri geçmişte olduğundan çok daha fazla aynı modelin varyantları gibi görünüyorlar – Stalin dönemindeki toplu katliamların mevcut muhalefetin ne ölçüde merkezinde olduğunu anlamak için Sinyavski ve Daniel'in yargılandıkları duruşmaya bakılabilir; *New York Times Magazine*'in benim de alıntıladığım 17 Nisan 1966 tarihli nüshasında mahkemenin önemli oturumları yayınlanmıştı.

6 Tucker, *a.g.e.*, s. XVII-XVIII.

madığı gibi dövüşeceğimiz kimse de yok."[7] 20. Parti Kongresi'nin Sovyet Rusya ve genel olarak komünist hareket açısından sansasyonel karakteri ve temel politik önemi şüphe götürmez elbette. Fakat burada politik bakımdan önemli bir durum söz konusudur; Stalin sonrasındaki dönemin resmî kaynaklarının geçmişte olanlara düşürdükleri ışığı, hakikatin ışığı sanmak bir yanılgıdır.

Fainsod'un az önce değindiğim Smolensk Arşivleri'yle ilgili metni, Stalin dönemine dair en önemli kitaptır ve gelişigüzel yapılmış ilk seçkinin ardından mevcut materyali kapsamlı bir biçimde yorumlayan bir metnin gelmemiş olması da üzücüdür. Fainsod'un kitabına bakıldığında, Stalin'in yirmilerin ortasında verdiği iktidar mücadelesinden öğrenilecek çok şey vardır: O zamanlar Partinin konumu oldukça hassastı,[8] çünkü ülkede belirgin bir muhalefet ruhu hüküm sürdüğü gibi yolsuzluk ve ayyaşlık kol gezmekte; liberalleşme taleplerinin hemen tümüne açık bir antisemitizm eşlik etmekteydi.[9] 1928'den sonra başlatılan kolektivizasyon ve Gu-

---

7 Aktaran Merle Fainsod, *How Russia is Ruled*, Cambridge, 1959, s. 516. Abdurrahman Abtorkanov (Uralov müstear adıyla yazdığı *The Reign of Stalin* başlıklı kitabında, Londra, 1953) 1936'da ilk göstermelik duruşmaların ardından Parti Merkez Komitesi'nin yaptığı gizli bir toplantıdan bahseder; Buharin'in bu toplantıda Stalin'i Lenin'in partisini bir polis devletine dönüştürmekle suçladığı ve üyelerin üçte ikisinden fazlasının Buharin'i desteklediğini aktarır. Hikâye, özellikle de Merkez Komite'nin üçte ikisinden fazlasının Buharin'i desteklediği iddiası pek inandırıcı değildir; fakat eğer doğruysa, toplantının Büyük Tasfiye'nin en yoğun döneminde yapıldığı düşünülürse, hikâye örgütlü bir muhalefetin varlığına değil de, tam tersine işaret etmektedir. Fainsod'un haklı olarak değindiği gibi özellikle köylüler arasında son derece yaygın bir "kitlesel memnuniyetsizlik" vardı ve 1928'e kadar "Birinci Beş Yıllık Plan'ın başlangıcında... bir yığın grev yapılmıştı" ama bu "muhalif ruh halleri hiçbir zaman rejime yönelik örgütlü bir meydan okuma biçimini alıp belirli bir odak kazanamadılar"; 1929 ve 30'da "her türlü örgütlü alternatif sahneden çekildi", tabii bundan önce örgütlü alternatifin olduğu da meçhul. (Bkz. *Smolensk under Russian Rule*, s. 449 ve devamında).

8 Fainsod'un belirttiği gibi "Partinin zafer kazanması bir yana hayatta kalmayı başarması bile şaşılacak şeydi". *A.g.e.*, s. 38.

9 *A.g.e.*, s. 49 ve devamında. 1929 tarihli bir rapor bir toplantıda edilen şiddetli

laglar'dan arınma hamlesi Lenin'in Yeni Ekonomi Politikası'nı ve onunla birlikte halkla yönetim arasında yeni yeni başlayan uzlaşıyı[10] da kesintiye uğrattı. "Bir kolhoza girmektense dünyaya hiç gelmemiş olmayı yeğleyen"[11] ve sırf Gulaglar'a başkaldırmak adına zengin, orta gelirli ve fakir köylüler olarak bölünmeyi reddeden[12] köylülerin dayanışması bu önlemlere şiddetle karşı çıkmıştı – "şimdi Gulaglar'dan çok daha kötü ve tek planı insanları yakalayıp hapsetmek olan biri var iktidarda";[13] işçilerin parti güdümündeki sendikalarla birlikte hareket etmeyi reddettikleri ve bunların yöneticilerini "besili şeytanlar", "ikiyüzlü şaşılar" vb. yaftalarla lanetledikleri kentlerdeki durum da çok farklı değildi.[14]

Fainsod bu belgelerin "yaygın bir kitlesel memnuniyetsizliğin" yanı sıra bir bütün olarak rejim karşısında "yeterince örgütlü bir muhalefetin de" eksikliğini gösterdiğini söylemekte haklıdır. Fakat göz ardı ettiği ve bence bazı deliller tarafından eşit ölçüde desteklenen şey şu ki, Stalin'in iktidarı ele geçirip tek parti diktatörlüğünü bir topyekûn tahakküme dönüştürmesine karşı bir alternatif vardı: Lenin'in başlattığı Yeni Ekonomi Politikası'nı izlemek.[15] Ayrıca Stalin'in partiyi

---

antisemitik lakırdıları aktarır. "Dinleyiciler arasındaki Komsomol mensupları sessiz kaldılar... Yahudi karşıtı beyanatlara herkesin hak verdiği anlaşılıyordu" (s. 445).

10 1926 tarihli tüm raporlar "karşı-devrimci olarak bilinen isyanların oldukça azaldığını, rejimin köylülerle bir süredir barıştığını" göstermektedir. 1926 ile karşılaştırıldığında 1929-30 tarihli raporlar "muharebe meydanında tüten resmi tebliğleri andırırlar" (s. 177).

11 *A.g.e.*, s. 252 ve devamında.

12 *A.g.e.*, özellikle s. 240 ve devamında – s. 446 ve devamında.

13 Bu tür beyanatların tümü GPU raporlarından alınmıştır; özellikle bkz. s. 248 ve devamında. Buna benzer görüşlerin Büyük Tasfiye'nin başladığı 1934'ten sonra gittikçe azalması karakteristik bir durumdur.

14 *A.g.e.*., s. 310.

15 Anlaşılabilir olmakla birlikte tarihsel bakımdan dayanaksız olan, Lenin'den Stalin'e az çok düz bir gelişim çizgisi izlendiği yönündeki kanıdan dolayı bu alternatif genellikle göz ardı edilir. Stalin'in hemen her zaman Leninist terimlerle konuştuğu, öyle ki kimi zaman iki adam arasındaki tek farklılığın Sta-

tamamen kendi denetimine soktuğu 1928'de yürürlüğe konan Birinci Beş Yıllık Plan'la birlikte alınan tedbirler, sınıfların kitlelere dönüştürülmesi ve bununla eşzamanlı olarak her türden grup dayanışmasının tasfiye edilmesinin topyekûn tahakkümün olmazsa olmaz koşulu olduğunu kanıtlar.

Stalin'in 1929'dan sonra tartışmasız hâkim olduğu dönem hakkında Smolensk Arşivi, önceden var olan daha az güvenilir kaynaklardan öğrendiğimiz bilgileri genellikle doğrular. Arşivdeki istatistiki verilerin tuhaf eksikliği de aynı duruma delalet eder. Söz konusu eksiklik, Stalin rejiminin, bu bakımdan da, acımasız şekilde tutarlı olduğunu gösterir: Resmi hikâyeye uygun olmayan yahut uygun olmama ihtimali olan tüm gerçekler –tarım mahsulleri, suç oranı ve sonraki komplo hikâyelerinin aksine hakiki "karşı devrimci" faaliyetler hakkındaki veriler– olmamışlar gibi muamele görmüşlerdir. Uçsuz bucaksız ülke topraklarının dört köşesinden getirilip Moskova'da toplanmak yerine önce *Pravda*, *Izvestia* veya Moskova'daki bir başka resmî yayın organı aracılığıyla bu tür verilerin tüm bölgelere aktarılması; böylelikle Sovyetler Birliği'nin her bölgesi ve semtinin tıpkı Beş Yıllık Planlarla kendilerine tahsis edilen eşit ölçüde kurgusal normları kabullenmeleri gibi bu resmî, kurgusal istastistiki verileri de kabullenmelerinin amaçlanması, gerçekler ve gerçekliğe yönelik totaliter küçümsemeye doğrusu son derece uygundur.[16]

Önceleri sadece tahmin edilebilirken şimdi belgelere dayalı kanıtlarla desteklenen, birkaç çarpıcı meseleden kısaca bah-

---

lin'in karakterindeki vahşilik veya "delilik" gibi göründüğü doğrudur. Bunun Stalin cephesinde bilinçli bir hile olup olmadığı bir yana, doğru olan şu ki –Tucker'ın da isabetli bir gözlemle aktardığı gibi, *a.g.y.*, s. XVI– "Bu eski Leninist kavramlar, Stalin tarafından apaçık Stalinist bir yeni içerikle doldurulmuştur... Bu içeriğin temel özelliği, *komplo*nun hiç de Leninist olmayan bir vurguyla dönemin ruhu olarak öne çıkarılması olmuştur."

16 Bkz. Fainsod, *a.g.y.*, özellikle s. 365 ve devamı.

sedeyim. Daima şüphelenmiştik ama artık biliyoruz ki rejim hiçbir zaman "monolitik" [tek parça] değildi; "üst üste binen, çoğalan ve paralel fonksiyonlar etrafında bilinçli olarak inşa edildi" ve bu grotesk biçimde amorf yapıyı Nazi Almanyası'nda karşılaştığımız Führer ilkesi –"kişilik kültü"– bir arada tuttu;[17] bu hususi yönetimin yürütme organı parti değil, polisti ve polisin "operasyonel faaliyetleri, parti kanallarında tanzim edilmiyordu";[18] rejimin tasfiye ettiği milyonlarca masum insan, Bolşevik diliyle "nesnel düşmanlar", "herhangi bir suçu olmayan suçlular"[19] olduklarının pekâlâ farkındaydı; –devlet yetkililerinin katilleri, kundakçılar, haydutlar gibi– rejimin geçmişteki gerçek düşmanlarından farklı olarak bu yeni kategoridekiler, Nazi terörü kurbanlarının sergiledikleri davranış örüntülerinden bildiğimiz "mutlak pasiflik"le[20] reaksiyon gösterdiler. Büyük Tasfiye sırasında yaşanan "ihbar seli"nin, ülkenin ekonomik ve toplumsal refahı açısından bir felaket olduğu gibi, totaliter liderin güçlenmesinde de etkili olduğuna hiç kuşku yoktu. Ama Stalin'in 29 Tem-

17 *A.g.e.*, s. 93 ve s. 71: Tüm düzeylerde verilen mesajlarda genellikle rejim, parti veya ülkeye değil, "Yoldaş Stalin'e karşı yükümlülüklerin" vurgulanması karakteristik bir durumdur. Ilya Ehrenburg ve diğer Stalinist entelektüellerin kendi geçmişlerini aklama çabaları çerçevesinde söyledikleri veya Büyük Tasfiye esnasındaki gerçek düşüncelerine dair anlattıkları şeyler iki sistem arasındaki benzerlikleri açıkça gösterir. "Stalin, Komünistlere ve Sovyet entelijansiyasına yönelen manasız şiddetten hiçbir şekilde haberdar değildi", "durumu Stalin'den saklıyorlardı", "keşke biri Stalin'e olanları anlatsaydı" veya nihayetinde suçlu Stalin değil, ilgili polis şefiydi (aktaran Tucker, *a.g.y.*, s. XIII). Tabii, Almanya'nın yenilgisinden sonra Naziler de tastamam aynı şeyleri söylemişti ister istemez.

18 *A.g.e.*, s. 166 ve devamında.

19 Kelimeler "sınıfa yabancı bir unsurun" 1936'daki yakarışından ödünç alınmıştır: "Herhangi bir suçu olmayan bir suçlu olmak istemiyorum" (s. 229).

20 1931 tarihli ilginç bir OGPU raporunda, bu yeni "mutlak pasiflik"ten, masum insanları rastgele hedef alan terörün hasıl ettiği bu korkunç hissizlikten bahsedilir. Rapor, "tutuklu bir kişinin başında iki silahlı askerin bulunduğu" rejim düşmanlarına yönelik geçmişteki tevkifatlarla, "bir silahlı askerin öbek öbek insanın başında ilerlediği ve insanların kaçmaya yeltenmeden, sakince yürüdükleri" mevcut kitlesel tevkifatlar arasındaki büyük farklılığı vurgular (s. 248).

muz 1936'da aşağıdaki beyanatı vererek "bu uğursuz ihbarcılık zincirini harekete geçirdiğini"[21] ancak şimdi öğrenebildik: "*Mevcut koşullarda bir Bolşevik'in vazgeçilmez özelliği, bir Parti düşmanını hangi maskeyi takmış olursa olsun tanıma becerisi göstermesidir*"[22] (italikleri ben ekledim). Tıpkı Hitler'in "Nihai Çözümü"nün, Nazi partisi eliti nezdinde "Öldüreceksin" komutunun bağlayıcılığına tekabül etmesi gibi, Stalin'in beyanatı da Bolşevik partisinin tüm üyelerine bir doğru davranış kılavuzu olarak "Yalan şahitlik yapacaksın" emrini vermekteydi. Son olarak, yirmilerin sonu ve otuzlarda yaşanan terörü, endüstriyelleşme ve iktisadi ilerlemenin ödettiği "acıya dayalı yüksek bir bedel" olarak değerlendiren teorinin içerdiği hakiki değerin de, olayların içyüzüne veya belirli bir bölgedeki seyrine şöyle bir bakıldığında kuşkuya yer bırakılmaksızın bir kenara bırakılması gerekir.[23] Çünkü Sovyet Rusya'da terö-

21 *A.g.e.*, s. 135.

22 *A.g.e.*, s. 57-58. Bu kitlesel ihbarlarda gittikçe yükselen isterik ruh hali için özellikle bkz. s. 222, s. 229 ve devamı ve s. 235'teki sevimli hikâye. Hikâyeye göre yoldaşlardan biri, "Yoldaş Stalin'in Troçki-Zinovyev grubuna karşı uzlaşmacı bir tutum benimsediğini" düşünmektedir ve bu düşünce o zamanlar en hafif cezayla Parti'den derhal ihracı gerektiren bir hakarettir. Ama adam, bu kadar şanslı değildir. Bir sonraki konuşmacı, Stalin'i itibarsızlaştırmaya yeltenen bu adamcağızı "siyasi sadakatsizlikle" itham eder, adam da hiç vakit kaybetmeden hatasını "itiraf eder".

23 Ne ilginç ki Fainsod da aksi yöne işaret eden bir yığın delilden hareketle bu tür sonuçlara varır. Bkz. eserinin son bölümü, özellikle s. 453 ve devamı. Olgusal delillerin yanlış yorumlanmasına dayalı bu yaklaşımın alandaki pek çok yazar tarafından paylaşılması daha da ilginçtir. Şüphesiz, bunların hiçbiri Isaac Deutscher'in ünlü biyografisinde Stalin'i bin dereden su getirerek meşrulaştıran yaklaşımını benimsememiştir, fakat birçoğu halen "Stalin'in gaddar eylemleri"nin "yeni bir güç dengesi yaratmak için denenmiş bir yol" (Armstrong, *a.g.y.*, s. 64) olduğu ve "Leninist mite içkin temel çelişkilere acımasız ama tutarlı bir çözüm" (Richard Lowenthal, *World Communism. The Disintegration of a Secular Faith*, New York, s. 42) sunmak için tasarlandığı kanısındadır. Bu Marksist mahmurluğun topu topu birkaç istisnası vardır. Sözgelimi Richard C. Tucker gibiler (*a.g.e.*, s. XXVII) "Sovyet toplumunda fiilen büyük bir hasara yol açan Büyük Tasfiye yaşanmamış olsaydı, Sovyet sisteminin ufukta görünen total savaş sınavını başarıyla vermek için daha iyi bir durumda ve çok daha donanımlı olacağını" öne sürerler. Fakat Bay Tucker bu durumun, benim totalitarizm "imgemi" çürüttüğünü düşünerek yanılıyor. Is-

rün böyle bir getirisi olmadı. Gulaglar'dan arınma sürecinin, kolektivizasyonun ve Büyük Tasfiye'nin belgelerle kanıtlanan sonucu, ilerleme veya hızlı sanayileşme değil, kıtlık, gıda üretiminde kaotik koşulların ortaya çıkması ve nüfusun azalması olmuştur. Sonuçta, tarımda daimi bir kriz, nüfus artışında bir kesinti ve Sibirya iç bölgesini geliştirmek ve kolonileştirmekte ciddi bir başarısızlık ortaya çıkmıştı. Ayrıca Smolensk Arşivi'nin ayrıntılı olarak gösterdiği gibi Stalin'in hükmetme yöntemleri, ülkenin Ekim Devrimi'nden sonra kazandığı her türlü kabiliyeti ve teknik beceriyi yok etmeyi başarmıştır. Bütün bunlar, nüfusun "*siyaseten* zırcahil"[24] olmayan kesimlerine parti ve devlet bürokrasisinde kariyer imkânları açmak için ödetilen, yalnızca yaşanan acılarla da ölçülemeyecek, gerçekten inanılmaz "yüksek bedel"lerdi. Doğrusu totaliter yönetimin bedeli o kadar yüksekti ki, ne Almanya ne de Rusya henüz tamamen ödeyebildi.

---

tikrarsızlık, bir ideolojik kurguya dayanan ve partiden farklı olarak belirli bir hareketin iktidarı ele geçirmesini gerektiren topyekûn tahakkümün işlevsel bir zorunluluğudur. Bu sistemin ayırt edici özelliği, ülkenin gerçek kudretinin yani maddi gücü ve esenliğinin sürekli olarak belirli bir organizasyon gücüne kurban edilmesidir; tıpkı olgusal hakikatlerin ideolojik tutarlılık taleplerine kurban edilmesi gibi. Şurası kesin ki maddi güç ile organizasyon gücü yahut gerçek ile kurgu arasındaki çatışmada ikinci tarafın hezimete uğraması kuvvetli bir ihtimaldir ve İkinci Dünya Savaşı'nda Rusya ile Almanya'nın başına gelen de budur. Fakat bu, totaliter hareketlerin gücünü küçümsemek için yeterli bir neden değildir. Uydu devletler sistemi, daimi bir istikrarsızlığın yarattığı terörle organize edilmişti ve Sovyet Rusya'nın mevcut istikrarı, totaliterlikten arınması, bir taraftan var olan maddi gücüne büyük katkıda bulunurken, diğer taraftan uydularındaki denetimi yitirmesine sebep olmuştur.

24 1929'da başlatılan "gerici profesörleri" tasfiye kampanyası hakkında ilginç detaylar için bkz. Fainsod, *a.g.e.*, s. 345-355. Bu kampanya, "partili olmayan harikulade Profesörlerin yerlerinden edilmesi için geçerli bir neden göremediklerinden" Komsomol üyeleri, partililer ve öğrenci birliği tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Bunun üzerine derhal yeni bir komisyon kurulup "öğrenci birliği içerisinde sınıfa-yabancı pek çok unsurun bulunduğunu" bildiren bir rapor hazırlanmıştı. Büyük Tasfiye'nin temel amaçlarından birinin de daha genç nesillere kariyer imkânı sağlamak olduğu bilinir.

III

Stalin'in ölümünden sonra başlayan totaliterlikten arınma sürecine değinmiştim. 1958 yılında bu "çözülme"nin geçici bir rahatlama, halef krizinden kaynaklanan bir olağanüstü durum olup olmadığından emin değildim; İkinci Dünya Savaşı sırasında totaliter denetimde yaşanan gevşemeye benzer bir durumdan şüpheleniyordum. Bugün bile sürecin nihai ve geri döndürülemez olup olmadığını bilmiyoruz, fakat mevcut durumun artık geçici veya koşullu bir durum olarak adlandırılamayacağını biliyoruz. Nitekim her ne kadar 1953'ten bu yana Sovyet politikalarının baş döndürücü zikzaklar çizdiğini gözlemlesek de, devasa polis imparatorluğunun yıkıldığını; toplama kamplarından birçoğunun kapatıldığını; "nesnel düşmanlara" yönelik yeni tasfiye dalgalarının başlatılmadığını; yeni "kolektif önderliğin" üyeleri arasındaki ihtilafların artık göstermelik duruşmalarla, itiraflarla ve katliamlarla değil, tenzil-i rütbe ve Moskova'dan sürgünle çözümlendiğini kesinkes biliyoruz. Stalin'in ölümünden sonra yeni muktedirlerin kullandığı yöntemlerin hâlâ Lenin'in ölümünden sonra Stalin tarafından belirlenen örüntüyü izlediği doğru elbette: Gene "kolektif önderlik" adında üç kişilik bir yönetim erki peydah oldu ki, bu "kolektif önderlik" terimi de 1925'te Stalin tarafından icat edilmiştir; keza, dört yıllık entrika ve iktidar mücadelesinin ardından, gene Stalin'in 1929'daki *coup d'État*'sına [darbe] adeta nazire yaparcasına, 1957'de Kruşçev iktidara el koydu. Teknik bakımdan Kruşçev'in *coup d'État*'sı, artık merhum ve itibarsız olan ustasının yöntemlerini izlemişti. O da parti hiyerarşisinde güçlü olabilmek için bir dış güce ihtiyaç duyduğundan Mareşal Jukov ve ordunun desteğinden istifade etmişti; tıpkı otuz yıl önceki iktidar mücadelesinde gizli polisle olan ilişkilerinden isti-

fade eden Stalin gibi.[25] Tıpkı darbeden sonra polisin değil, partinin en üstün güç olduğu Stalin'in durumunda olduğu gibi, Kruşçev'in durumunda da "1957'nin sonuna gelindiğinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi, Sovyet hayatının tüm veçhelerinde tartışmasız bir üstünlük kurmuştu";[26] nitekim gene tıpkı Stalin'in polis kadroları ve şeflerini ortadan kaldırmakta hiç tereddüt etmemesi gibi, Kruşçev de parti içi manevralarla Jukov'u önce *coup d'État*'dan sonra seçilmiş olduğu Prezidyum ve Merkez Komitesi'nden, sonra genelkurmay başkanlığı görevinden uzaklaştırmıştı.

Elbette Kruşçev'in Jukov'dan destek istediği tarihlerde Sovyetler Birliği'nde ordunun polis karşısındaki üstünlüğü, inkâr edilemez bir olguydu. Sovyet endüstrisi, madenleri ve gayrimenkulleri üstündeki egemenliğini yönetici sınıfa devreden (zira bu yönetici sınıf kendini birdenbire ekonomideki en ciddi rakibinden kurtulmuş halde buldu) polis imparatorluğunun çökmesinin otomatik sonuçlarından biri de buydu. Ordunun otomatik bir biçimde yükselişi bundan daha da belirleyici olmuştu; parti içi ihtilaflarda hakemlik yapmak için başvurulan şiddet araçlarının tekeli artık orduya geçmişti. Birlikte var ettikleri bu sonuçları meslektaşlarından daha çabuk kavraması Kruşçev'in kurnazlığını göstermektedir. Kruşçev'in saikleri ne olursa olsun, iktidar oyununda vurgunun polisten orduya dönmesinin sonuçları oldukça önemliydi. Gizli polisin ordu aygıtı karşısında yükselmesi sadece totaliter rejimlerin değil tiranlıkla yönetilen ül-

25 Armstrong, *a.g.e.*, s. 319, Mareşal Jukov'un parti içi mücadeleye müdahalesinin öneminin "fazla abartıldığını" ve Kruşçev'in "Parti aygıtı tarafından desteklendiği için" bir askerî müdahaleye ihtiyaç duymadan zafer kazandığını savunur. Bu, pek doğru görünmüyor. Ama "birçok yabancı gözlemcinin" ordunun parti aygıtı karşısında Kruşçev'i destekleyerek oynadığı role bakarak, Sovyetler Birliği'nin adeta bir parti diktatörlüğünden askerî diktatörlüğe dönüşmesine ramak kalmışçasına ordunun gücünün parti karşısında gittikçe arttığı sonucuna vararak yanıldıkları doğru bir tespittir.

26 *A.g.e.*, s. 320.

kelerin de alametifarikasıdır; diğer taraftan, totaliter yönetimlerde polisin üstünlüğü, içerideki halkın bastırılması gereğine cevap verdiği gibi küresel hâkimiyeti arzulayan ideolojik iddiayla da uyumludur. Zira tüm dünyayı kendi müstakbel toprağı olarak görenlerin içerideki şiddet aygıtını önemseyip fethedilen toprakları ordudan ziyade polise özgü yöntemler ve polis personeliyle yöneteceği aşikârdır. Bu nedenle Naziler, yabancı toprakları yönetmek hatta fethetmek için esasen bir polis gücü olan SS taburlarını kullanmış; SS önderliğinde bir polis ve ordu alaşımı yaratma nihai amacını gütmüşlerdi.

Güç dengesindeki bu değişimin önemi, Macar Devrimi'nin zor kullanarak bastırılması sırasında da açıkça anlaşılmıştı. Devrimi kanlı ve etkili bir şekilde bastıran polis teşkilatı değil, düzenli ordu birlikleri olmuş ve sonuçta hiçbir şekilde tipik bir Stalinist çözüme tekabül etmeyen bir şeyler yaşanmıştı. Askerî operasyonu liderlerin idamı ve binlerce kişinin hapse atılması izlese de, halk topyekûn tehcir edilmemiş; ülkenin nüfusunu azaltmaya yönelik bir girişim olmamıştı. Bu bir polis faaliyeti değil, askerî operasyon olduğundan, ülkedeki kitlelerin açlıktan ölmesini ve ekonominin tamamen çökmesini önlemek için devrimden bir sonraki yıl Sovyetler yeterli yardımı gönderebilmişti. Şüphesiz benzer koşullarda Stalin'in aklına çok farklı şeyler gelirdi.

Sovyetler Birliği'nin artık, terimin dar anlamıyla, totaliter bir devlet olarak adlandırılamayacağının en bariz göstergesi sanat dallarının son on yılda hayranlık verici bir sürat ve zenginlikle geri dönmesidir. Elbette Stalin'i eski saygınlığına kavuşturma veya öğrenciler, yazarlar ve sanatçılar arasında gittikçe daha yüksek bir sesle dile getirilen ifade özgürlüğü taleplerini engelleme çabaları tekrar tekrar nüksetse de, terör ve polis iktidarı tam anlamıyla yeniden kurulmadığı sü-

rece bu çabaların hiçbirinin başarı şansı yok. Elbette Sovyetler Birliği halkları her türlü siyasi özgürlükten mahrumlar; örgütlenme özgürlüğünün yanı sıra düşünce, fikir ve kamusal ifade özgürlüğü de yok. Aslında her şey değiştiği halde hiçbir şey değişmemiş gibi görünüyor. Oysa Stalin öldüğünde yazarlarla sanatçıların çekmeceleri boştu; bugün ise müsveddeler halinde dolaşan koca bir edebiyat var ve ressamların stüdyolarında modern resmin tüm biçimleri deneniyor; bu resimler sergilenmese de biliniyorlar. İstibdat dönemlerine özgü sansür ile sanatta özgürlük arasındaki farkı hafife almak değil bu; sadece, edebiyatın hiç olmadığı bir durum ile bir yeraltı edebiyatının varlığı arasındaki farkın, bir ile sıfır arasındaki farka eşdeğer olduğunu hatırlatmak isterim.

Bunun yanı sıra entelektüel muhalefetin artık duruşmalara (açık olmasa da) çıkabilmesi; mahkeme salonunda seslerini duyurabilmesi; dışarıdan gelen desteğe güvenebilmesi; hatalarını itiraf etmek yerine suçsuzluğunu savunması topyekûn tahakküm döneminin geride kaldığını gösteriyor. Sovyetler Birliği'nde yayımlanması mümkün olmayan çalışmalarını dışarıda yayımlattıkları için Şubat 1966'da yargılanan ve biri yedi diğeri beş yıl hapse (cezaevinde ağır çalışma koşullarıyla) mahkûm edilen iki önemli yazar Sinyavski ve Daniel'in başına gelenler her türlü anayasal adalet standardına aykırı, korkunç bir durumdu elbette; ama bu yazarların söyledikleri tüm dünya tarafından işitildi ve muhtemelen hiç unutulmayacak. Bu insanlar, totaliter iktidarlarda muhaliflerin itildiği nisyan kuyusunda kaybolup gitmediler. Kruşçev'in totaliterlikten arınma sürecini terse çevirmeye yönelik ihtiraslı teşebbüsünün mutlak bir başarısızlıkla sonuçlandığını ise daha az kişi biliyor. 1957'de Kruşçev, rejimi yeniden kitlesel tehcirlerle tanıştıracak; zorunlu çalışmayı büyük ölçekte yeniden tesis edecek ve topyekûn tahakküm düzeni açısından en önemlisi bir başka ihbar dalgası başlatacak

(kitlesel toplantılarda insanlar içlerindeki "parazitler"i ayıklayacaktı) "toplumsal parazitlere karşı yeni bir yasa" yayınladı. Gelgelelim bu yasa, Sovyet hukukçuların muhalefetiyle karşılaştı ve hiç uygulanmadan rafa kaldırıldı.[27] Başka deyişle, Sovyetler Birliği halkları totaliter yönetim kâbusundan uyanıp tek parti diktatörlüğünün çok boyutlu zorluklarını, tehlikeleri ve adaletsizliklerine yelken açtılar; bu modern tiranlık biçiminin anayasal yönetimin teminatlarından hiçbirini sağlamadığı; "Komünist ideolojinin varsayımları kabul edildiğinde SSCB'deki iktidarın son kertede gayrimeşru olduğu"[28] ve bu nedenle ülkenin hiç çalkantısız akşamdan sabaha totalitarizme dönebileceği doğru olsa da, burada unsurları ve tarihi kökenleriyle analiz ettiğim yeni yönetim biçimlerinin en korkuncunun Rusya'da Stalin'in ölümüyle sona erdiği de doğrudur; tıpkı Hitler'in ölümüyle Almanya'da totalitarizmin sona ermesi gibi.

Bu kitap, totalitarizm ve onun kaynaklarıyla unsurları üzerinde duruyor. Rusya ve Almanya'da totalitarizm sonrasındaki dönem bizi ancak daha önce olanlara ışık tuttuğu ölçüde ilgilendiriyor. Dolayısıyla Stalin'in ölümünden sonraki dönemden ziyade, Stalin iktidarının savaş sonrasındaki serencamı bizim için önemli. 1945'ten 53'e sekiz yılda, otuzların ortasından itibaren olanlara yeni veya çelişik bir şey eklenmemiştir. Zaferin ardından yaşananlar, savaş dönemindeki geçici rahatlamadan sonra gerek Sovyetler Birliği'nde, gerek uydu ülkelerde topyekûn tahakkümü yeniden kurmak için alınan tüm önlemler, eskiden beri oynanmakta olan oyunun kurallarına uygundu. Uydu devletlerin Bolşevikleştirilmesi, halk cephesi taktikleri ve sahte bir parlamenter sistemin kurulmasıyla başlamış; vaktiyle müsamaha gösterilen partilerin önderleri ve üyelerini ortadan kaldıran tek

27 Bkz. *a.g.e.*, s. 325.

28 Bkz. *a.g.e.*, s 339 ve devamında.

parti diktatörlüklerinin hızla ve açıkça kurulmasıyla devam etmişti; Moskova'nın haklı veya haksız gerekçelerle itimat etmediği komünist önderlere acımasız komplolar düzenlenmesi, bu kişilerin göstermelik duruşmalarda yargılanması, işkence görmesi ve Komünist olmaktan çok Moskova ajanı olan kimselerden oluşan partinin en yozlaşmış ve iğrenç unsurları tarafından katledilmesiyle son aşamasına ulaşmıştı. Moskova totaliter bir diktatörlük ortaya çıkana dek adeta Ekim Devrimi'nin bütün aşamalarını büyük bir telaşla tekrarlamıştır. Hikâye, inanılmaz korkunç olduğu halde bilindik bir hikâyedir ve çok az değişiklik gösterir: Bir uydu ülkede yaşananlar aynı zamanda Baltık Denizi'nden Adriyatik'e tüm diğer uydu ülkelerde de yaşanmıştır. Uydu sistemine dahil olmayan bölgelerde farklı olaylar yaşanmıştır. Baltık devletleri doğrudan Sovyetler Birliği'ne dahil edilmişti ve buralarda uydu ülkelerden çok daha kötü şeyler yaşanmıştı: Üç ufak ülkeden yarım milyondan fazla insan sürülmüş ve "Rus yerleşimcilerin kitlesel akını" yerli halkları kendi ülkelerinde azınlık olma tehdidiyle baş başa bırakmıştı.[29] Önceleri Quisling rejimiyle yönetilmekte olan bir işgal toprağı olarak görülen Doğu Almanya ise, şimdilerde ancak Berlin Duvarı'nın dikilmesinden sonra uydu sistemine dahil oldu.

Bizim ilgilendiğimiz bağlam açısından Sovyetler Birliği'nde özellikle 1948'den sonra yaşanan gelişmeler –Jdanov'un esrarengiz ölümünün ve Leningrad olayının yılı– son derece önemlidir. Stalin, Büyük Tasfiye'den sonra ilk kez çok sayıda üst düzey yetkiliyi idam ettirmiştir ve bunun tüm yurtta yapılacak bir başka tasfiyenin başlangıcı olarak planlandığını biliyoruz. Eğer Stalin'in ölümü araya girmeseydi, vesile de "Doktorlar Komplosu" olacaktı. Çoğu Yahudi olan bir grup doktor, "SSCB'nin önder kadro-

29 Bkz. V. Stanley Vardys, "How the Baltic Republics fare in the Soviet Union", *Foreign Affairs* içinde, Nisan 1966.

larını yok etmek için"[30] komplo hazırlamakla itham edilmişti. Rusya'da "Doktorlar Komplosu" keşfedildikten sonra 1948'den Ocak 1953'e yaşananlar ile otuzlarda Büyük Tasfiye için yapılan hazırlıklar arasında çarpıcı ve uğursuz bir benzerlik vardır: Jdanov'un ölümü ve Leningrad tasfiyesi, Kirov'un 1934'te gene oldukça esrarengiz bir şekilde ölmesi ve hemen ardından "halen partili olan tüm eski muhaliflere"[31] yönelik tasfiye hazırlığına girişilmesiyle benzerlik taşır. Doktorlara yöneltilen absürd suçlamanın içeriği (ülkede lider pozisyonunda olan insanları öldürme hazırlığı), Stalin'in kendi işleyeceği suçun faili olarak hayali bir düşman yaratma yöntemini bilenler açısından korkutucu alametlerle dolu olmalıydı (bunun en meşhur örneği kendisi Nazilerle bir ittifak planlarken Tuhaçevski'yi Almanlarla işbirliği yapmakla suçlamasıdır). 1952'ye gelindiğinde Stalin'in maiyetindekiler bazı sözlerin aslında ne anlama geldiğini bilmekte otuzlara göre çok daha tecrübeliydiler, dolayısıyla Stalin'in bu suçlamada bulunurken kullandığı kelimeler rejimin üst düzey yetkilileri arasında paniğe yol açmış olmalıdır. Stalin'in ölümünün, bu ölümü çevreleyen esrarengiz koşulların ve halef krizinin ilk aylarında partinin çekişmeleri ve entrikalarıyla ünlü üst kademelerine rütbelerin hızla kapatılmasının en makul açıklaması da bu panik olabilir. Her ne kadar hikâyenin ayrıntılarına çok fazla vakıf olmasak da, Büyük Tasfiye gibi "büyük hasarlara yol açmış operasyonlar"ın rejimin sıra dışı koşullara bağlı aşırılıklarından kaynaklanan münferit epizotlar oluşturmaktansa bir terör kurumu oluşturduklarını ve –tabii rejimin doğası değişmediği sürece– bu kurumun düzenli aralıklarla ufukta belirdiği yönündeki ilk kanımı destekleyecek bilgiye sahip olduğumuzu düşünüyorum.

30 Armstrong, *a.g.e.*, s. 235 ve devamında.

31 Fainsod, *a.g.e.*, s. 56.

Stalin'in ömrünün son demlerinde planladığı bu son tasfiyedeki yeni ve çarpıcı unsur temel bir ideolojik değişikliğe tekabül etmekteydi, zira Yahudilerin tüm dünyada bir komplo hazırlığında oldukları varsayılıyordu. Yıllardır, uydu devletlerde görülen bir dizi dava bunun temellerini özenle atmıştı – Macaristan'da Rajk davası, Romanya'da Ana Pauker olayı ve 1952'de Çekoslovakya'daki Slanski davası. Bu hazırlık önlemleri çerçevesinde üst düzey parti yetkilileri "Yahudi" burjuva kökenlerinden dolayı mimlenip Siyonizmle itham edildiler; bu itham, tüm Yahudilerin Siyonist ve tüm Siyonist grupların "Amerikan emperyalizminin uşakları"[32] olduğunu göstermek için zamanla Siyonizmle alakası olmayan aktörlere de (özellikle Amerika Yahudi Ortak Dağıtım Komitesi) şamil kılındı. Elbette Siyonizm "suçu"nun yeni bir tarafı yoktu, fakat kampanya günbegün ilerleyip Sovyetler Birliği'ndeki Yahudilere odaklanmaya başladığında bir başka önemli değişiklik oldu: Yahudiler artık Siyonizmle değil, "kozmopolitizm"le suçlanmaya başladı ve bu slogandan türetilen suçlamaların örüntüsü Nazilerin, tüm dünyada komplo hazırlığında olan Yahudiler –Siyon Liderleri– örüntüsünü izledi. Nazi ideolojisinin bu temel dayanağının Stalin üstünde ne kadar derin bir etki bırakmış olduğu –bunun ilk belirtileri Hitler-Stalin paktından beri görünüyordu– şimdi çok daha iyi anlaşılmıştı; bu durumun bir nedeni, Yahudi karşıtı hissiyatın uydu ülkelerin tamamında oldukça yaygın olması ve Yahudi karşıtı propagandanın her zaman için halktan belirli bir destek görmesi iken, diğer nedeni de tüm dünyanın bu tür bir hayali komployla karşı karşıya olduğu fikrinin totalitarizmin tüm dünyaya hükmetme iddiasına Wall Street, kapitalizm ve emperyalizm merkezli bir komploya kıyasla ideolojik bakımdan daha uygun bir arka plan sağlamış olmasıdır. Bütün dünyada Nazizmin en be-

32 Armstrong, *a.g.e.*, s. 236.

lirgin alameti olarak bilinen şeyi açıkça, hiç utanmadan benimsemek, topyekûn tahakküm konusunda daimi bir mutabakata varamadıkları için çok üzüldüğü eski kafadarı ve rakibine Stalin'den gelen son hürmetti.

Hitler gibi Stalin de tamamlayamadığı korkunç bir işin ortasında öldü. Bu ölümle birlikte bu kitabın anlattığı hikâye, anlamaya ve kabullenmeye çalıştığı olaylar en azından şimdilik sona ermiştir.

HANNAH ARENDT
Haziran 1966

Çeviren BARIŞ ÖZKUL

ONUNCU BÖLÜM

Sınıfsız Toplum

I. KİTLELER

Genel olarak totaliter hareketlerin, özel olarak da bunların liderlerinin şöhretlerinin niteliğini, şaşırtıcı çabuklukla unutulmalarından ve şaşırtıcı kolaylıkla yerlerinin doldurulmasından daha betimleyici bir şey yoktur. Her ne kadar Stalin'in adını ölümsüzleştirmek için otuz yıl gibi bir zamanı olmuş ve Lenin'in döneminde bilinmeyen bir propaganda aracını kullanmış olsa bile, Stalin, en azından selefi adına –yani, kendisini Lenin'in siyasi varisi olarak meşrulaştırmak adına– amansız hizip mücadeleleri ve muazzam ayrıcalıklarla geçen uzun yıllar boyunca büyük zahmetle ne yerine getirmişse, onun halefleri de, hiçbir ödün vermeden aynısını yapmaya çabaladılar. Aynı durum hayattayken sözüm ona hiç kimsenin karşı koyamadığı bir cazibe sergileyen,[1] yeni-

1 Hitler'in kendisini dinleyenler üzerine saçtığı "sihirli büyüsü" pek çok kez, sonradan *Hitlers Tischgesprāche*'nin (Bonn, 1951) yayıncıları tarafından da takdir edilmiştir (*Hitler's Table Talks*, American edition, New York, 1953; alıntılar özgün Almanca baskıdan yapılmıştır). Bu cazibe –"Hitler'den öylesine karşı konulmaz bir tarzda saçılan garip manyetizma"– gerçekte "bu ada-

lişi ve ölümünün ardından günümüz savaş sonrası Almanyası'nda neo-Faşist ve neo-Nazi grupları arasında bile neredeyse hiç rol oynamayacak kadar tamamen unutulmuş Hitler için de geçerlidir. Kuşkusuz bu kalıcı olmama durumu, kitlelerin ve onlara dayanan şöhretin dillere destan kaypaklığıyla ilgili bir şeydir; muhtemelen, hareket halinde kaldıkları ve çevrelerindeki her şeyi hareketli tuttukları sürece ancak iktidarda kalabilen totaliter akımların ebedî hareket tutkularına dek izleri sürülebilir. O halde bu kalıcı olmama durumunun ta kendisi bir bakıma, uyruklarına özellikle totaliter mikrobunu bulaştırmayı başardıkları oranda ölü liderlere gösterilen ziyadesiyle pohpohlanmış bir şükrandır; çünkü eğer böyle totaliter bir kişilik ya da zihniyet gibi bir şey

---

mın kendine duyduğu fanatik inanca" (Gerhard Ritter'in girişi, s. 14), yeryüzünde olup biten her şeye dair vardığı sözde güvenilir yargılara ve görüşlerinin –ister sigaranın zararlı yönleriyle ilgili olsun, ister Napolyon'un politikalarıyla ilgili olsun– her şeyi kapsayan bir ideolojiye her zaman uygun olduğu gerçeğine dayanıyordu.

Cazibe toplumsal bir fenomendir ve Hitler'in çevresine saçtığı cazibe, etrafını çevreleyenlere bağlı olarak yorumlanmalıdır. Toplumda her zaman, bir kimseyi o kimsenin olmak istediği biçimde sorgusuz sualsiz kabul etme eğilimi vardır; bu nedenle dâhilik taslayan bir üşütüğün her zaman belli bir inandırıcılık şansı vardır. Modern toplumda yargıları ayırt etme yetisinden yoksun olma özelliği bu eğilimi güçlendirmiştir; bu nedenle görüşlerini yalnızca savunmakla kalmayıp bunları sarsılmaz bir inanç havasında sunan bir kimsenin, yanıldığı ne kadar aşikâr olursa olsun, saygınlığını kaybetmesi o kadar kolay olmayacaktır. Görüşlerin modern kaosunu doğrudan kendi deneyimiyle bilen Hitler, çeşitli görüşler arasında biçare kararsız kalma durumundan ve "her şeyin zırvalık ... olduğu inancından" (s. 281) en iyi kurtulma yolunun, varolan pek çok görüşten *bir* tanesine "boyun eğmez bir tutarlılık" içinde sarılmak olduğunu keşfetti. Bu türden fanatizmin tüyler ürperten keyfiliği, toplum için büyük bir cazibe taşır; çünkü bu fanatizmin ifade edildiği süre boyunca, toplum düzenli olarak meydana getirdiği görüşler kaosundan kurtulur. Bununla birlikte cazibenin bu "yeti"sinin yalnızca toplumsal bir değeri vardır; *Tischgesprâche*'de pek göze çarpmaktadır, çünkü Hitler burada toplum oyunu oynamaktadır ve kendi türüne değil, hepsi öyle ya da böyle "topluma" ait Wehrmacht'ın generallerine konuşmaktadır. Hitler'in başarılarının onun "cazibesinin kudretine" dayandığını düşünmek büsbütün yanlıştır; sırf bu nitelikleriyle salonlarda göze çarpan bir şahsiyet rolü oynamaktan öteye asla geçemezdi.

varsa, bu olağanüstü uyumluluk ve sürekliliğin yokluğu hiç kuşkusuz onun önde gelen özelliğidir. Bu yüzden, kitlelerin vefasızlıklarının ve unutkanlıklarının, arada sırada Hitler ya da Stalin kültüyle özdeşleştirilen totaliter yanılsamanın sağaltıldığı anlamına geldiğini varsaymak bir hata olacaktır; aslında tersi daha doğrudur.

Bu kalıcı olmama durumu nedeniyle, iktidarda oldukları sürece totaliter rejimlerin ve hayatta oldukları sürece totaliter liderlerin sonuna kadar "kitle desteğine dayandıklarını ve bu destekle hükmettikleri"ni unutmak çok daha ciddi bir hata olacaktır.[2] Hitler'in iktidara gelişi salt çoğunluk ilkesi bakımından meşrudur[3] ve ne Hitler ne de Stalin kitlelerin güvenine sahip olmasalardı, geniş sayıdaki yığınların liderliğini sürdürebilir, içteki ve dıştaki birçok krizden sağ salim çıkabilir ve parti içi şiddetli mücadelelerin sayısız tehlikelerine göğüs gerebilirlerdi. Eğer bu kitleler Stalin ve Hitler'i desteklemeselerdi, ne Moskova mahkemeleri ne de Röhm hizbinin tasfiyesi mümkün olacaktı. Hitler'in Alman sanayicilerinin basit bir ajanı olduğuna ve Stalin'in Lenin'in ölümünden sonra haleflik mücadelesini sadece sinsi bir komployla kazandığına yönelik yaygın inanç, birçok olaya dayanarak, fakat her şeyden önemlisi liderlerin tartışılmaz popülerlikleriyle çürütülebilir hikâyelerdir.[4] Onların popülerlik-

---

2 Bkz. "The Novelty of Totalitarianism in the History of Western Civilization"da Carlton J.H. Hayes'in aydınlatıcı değinileri. *Symposium on the Totalitarian State*, 1939. *Proceedings of the American Philosophical Society*, Philadelphia, 1940, Cilt LXXXII.

3 Bu gerçekten, "iktidarı ele geçirme sırasında varolan resmi hukuki yapının kullanılmasıyla yapılmış tarihin ilk büyük devrimidir" (Hans Frank, *Recht und Verwaltung*, 1939, s. 8).

4 Hitler ve kariyeri üzerine yapılmış en iyi çalışma, Alan Bullock'un yazdığı yeni Hitler biyografisidir. Hitler, *A Study in Tyranny*, Londra, 1952. İngiliz siyasal biyografi yazma geleneği içerisinde yapıtta, mevcut tüm kaynaklar çok titiz biçimde kullanılıyor ve dönemin siyasal arka planının ayrıntılı bir resmi sunuluyor. Bu yayınla Konrad Heiden'in muhteşem kitapları –özellikle *Der Fuehrer: Hitler's Rise to Power*, Boston, 1944– olayların genel yorumu için önem-

leri ustalıklı ve yalancı propagandalarının cehalet ve aptallık karşısında elde ettiği zafere atfedilemez. Zira totaliter rejimlerden önce gelen ve bu rejimlere eşlik eden totaliter hareketlerin propagandası yanıltıcı olduğu kadar açık sözlüdür; muhtemel totaliter yöneticiler, kariyerlerine sıklıkla geçmişteki suçlarıyla övünerek ve gelecekteki suçlarının özenle ana hatlarını vererek başlarlar. Naziler "zamanımızda kötülük etmenin, hastalıklı bir çekim gücüne sahip olduğuna kani idiler";[5] Bolşeviklerin olağan ahlâk kurallarını tanımadığını kabul etmek Rusya'nın içinde ve dışındaki komünist propagandanın temel dayanağı haline geldi. Deneyim bir kez daha, şerir edimleri ve ahlâki kuralları genel olarak küçümsemenin propaganda değerinin, siyasette güya en kuvvetli psikolojik faktör sayılan salt özçıkardan bağımsız olduğunu kanıtlamıştır.

Kötülüğün ve suçun albenisi, ayaktakımı zihniyeti için yeni bir şey değildir. Ayaktakımı "şiddet edimlerini şu hayranlık belirten: Bayağı olabilir, fakat çok zekice"[6] sözüyle karşılamaktan geri durmaz. Totalitarizmin başarısındaki endişe verici faktör daha çok yandaşlarının gerçekten kayıtsız [*selflessness*] oluşlarıdır: Hareketin içerisinde yer almayanlara ya da hatta harekete düşman olanlara karşı işlenmiş suçların, bir Nazi ya da Bolşeviğin inancını sarsmayışı anlaşılabilir; fakat asıl şaşırtıcı olan gerçek, canavar kendi çocuklarına kıy-

---

lerini korusalar da, ayrıntılar bakımından aşılmaktadır. Stalin'in kariyeri için, Boris Souvarine, *Stalin: A Critical Survey of Bolshevism*, New York, 1939 hâlâ klasik kaynaktır. Isaac Deutscher, *Stalin: A Political Biography*, New York ve Londra, 1949 ise içerdiği zengin belgeye dayalı malzeme ve Bolşevik partisinin iç mücadelelerine nüfuz eden kavrayışı nedeniyle vazgeçilmez bir yapıttır; Stalin'i, Cromwell, Napolyon ve Robespierre'e benzeten yorumu değerini düşürmektedir.

5 Franz Borkenau, *The Totalitarian Enemy*, Londra, 1940, s. 231.

6 "Protocols of the Elders of Zion"ın Almanca baskısından alıntılandı. *Die Zionistischen Protokolle mit einem Vor- und Nachwort von Theodor Fritsch*, 1924, s. 29.

maya başladığı zaman, hatta kendisi de zulmün bir kurbanı durumuna düşse, asılsız suçlardan mahkûm edilse, partiden ihraç edilse, çalışma ya da toplama kampına gönderilse bile tereddüde düşmeyişidir. Aksine, tüm uygar dünyayı hayret içinde bırakacak biçimde, hareketin bir üyesi olarak konumuna dokunulmadığı sürece, dava edilmesine ve kendi ölüm cezasının tertiplenmesine yardım etmeye bile istekli olabilir.[7] Bütün gerçek deneyimleri aşan ve tüm doğrudan özçıkarları geçersiz kılan bu mantıksız inadın, ateşli bir idealizmin basit bir ifadesi olduğunu düşünmek saflık olacaktır. İdealizm, aptalca ya da kahramanca, her zaman bireysel bir kararla, inançla ortaya çıkar ve deneyime ve iddialara tâbidir.[8] Tüm idealizm biçimlerinin aksine, totaliter hareketlerin fanatizmi, fanatikleşmiş yandaşlarındaki hareketi çöküşten kurtarabilecek herhangi bir inanç kalıntısını yok ederek

---

7 Bu kesinlikle totalitarizmin Rus kolunun bir özelliğidir. Sovyetler Birliği'ndeki yabancı mühendislerin ilk mahkemelerinde, komünist sempatilerinin kendi suçlamalarının temellendirilmesinde argüman olarak kullanılmış olması ilginçtir: "Hiçbir zaman girişmediğim sabotaj eylemlerinin faili olduğumu kabul etmem konusunda yetkililer sürekli ısrar ediyordu. Reddettim. Bana denen şuydu: 'Sovyet Hükümeti'nden yanaysan, ki öyle olduğunu öne sürüyorsun, bunu eylemlerinle kanıtla; Hükümet senin itirafına gereksinim duyuyor.'" Aktaran Anton Ciliga, *The Russian Enigma*, Londra, 1940, s. 153.

Bu davranışın kuramsal gerekçesini Troçki ortaya koymaktadır: "Bizler ancak Parti'yle ve ondan ötürü haklı olabiliriz, tarih, haklı/doğru olmanın başka bir yolu olmadığını göstermiştir. İngilizlerin bir sözü vardır: 'Benim ülkem, doğru ya da yanlış.' ... Biz, 'somut bireysel durumlarda haklı ya da haksız olsun, bu benim partimdir' derken, bizim çok daha iyi tarihsel gerekçelerimiz vardır" (Souvarine, *a.g.e.*, s. 361).

8 Nazi yazar Andreas Pfenning açıkça, SA'ların bir "ideal" için savaştığını ya da "idealist bir deneyimle" harekete geçtiklerini reddeder. Onların "temel deneyimi mücadele sırasında şekillenir." "Gemeinschaft und Staatswissenschaft", *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, cilt 96. Çevirinin alındığı yer, Ernst Fraenkel, *The Dual State*, New York ve Londra, 1941, s. 192. SS'lerin beyin yıkama merkezinin (*Hauptamt-Schulungsamt*) broşür biçiminde yayımladığı geniş literatürden, "idealizm" sözcüğünden özenle kaçındığı apaçık görülmektedir. SS üyeleri idealizm değil, "tüm ideolojik sorunlarda ve siyasal mücadelenin acımasızca yürütülmesinde mutlak mantıksal tutarlılık istemektedir" (Werner Best, *Die deutsche Polizei*, 1941, s. 99).

onları yüzüstü bıraktığı anda yıkılır.[9] Fakat hareket dağılmadığı sürece onun örgütsel çerçevesi içerisindeki fanatik üyelere ne deneyimle ne de tartışma yoluyla erişilebilir; hareketle özdeşleşme ve salt konformizm, işkence ya da ölüm korkusu gibi aşırı bile olsa, deneyimden etkilenme kapasitesinin ta kendisini yıkmış görünmektedir.

Totaliter hareketler, ne Kıta Avrupası ulus-devletlerindeki eski çıkar partileri gibi sınıfları; ne de Anglo-Sakson ülkelerin partileri gibi kamusal konularla ilgili kanaat ve çıkar sahibi olan yurttaşları değil, kitleleri hedefleyerek örgütlerler. Tüm siyasi gruplar orantılı bir kuvvete dayanırken; totaliter hareketler, totalitarizme uygun koşullar olsa bile, nüfusu nispeten az olan ülkelerde bu rejimlerin olanaksız görünmesine varacak kertede, sırf sayılara dayanır.[10] Birinci Dünya Savaşı'nın ardından antidemokratik, diktatörlük yanlısı yarı totaliter ya da totaliter hareketlerin derin dalgası, Avrupa'yı kaplamıştı; faşist hareketler İtalya'dan başlayarak hemen hemen tüm merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine yayıldı (Çekoslovakya'nın Çek bölümü bu noktada en dikkate değer istisnalardan biriydi); yine de "totaliter devlet" kavramına öylesine düşkün olan Mussolini bile, tam totaliter bir re-

9 Bu bakımdan savaş-sonrası Almanya, pek çok aydınlatıcı örnek ortaya koyar. Nazilerce yürütülen muazzam ırkçı beyin yıkamaya rağmen Amerikan zenci birliklerinin hiçbir biçimde düşmanlık gösterilmeden karşılanması yeterince hayret vericidir. Ancak, aynı ölçüde şaşırtıcı olan, "müttefiklere karşı Alman direnişinin son günlerinde Waffen-SS'lerin 'son adama dek' çarpışmamış" olmaları ve bu özel Nazi muharebe birliğinin, "Wehrmacht'ın kayıplarını fersah fersah aşan ilk yıllarındaki muazzam kurbanlardan sonra, son haftalarda sivillerden toplanmış herhangi bir birlikmiş gibi davranmaları ve durumun umutsuzluğu karşısında boyun eğmeleridir" (Karl O. Paetel, "Die SS", *Viertel jahreshefte für Zeitgeschichte*, Ocak 1954).

10 Moskova güdümlü Doğu Avrupa hükümetleri Moskova adına yönetir, Komintern'in acentesi olarak davranırlar; bunlar Moskova'dan yönetilen totaliter hareketin yayılmasının örnekleridir, yerel gelişmelerin değil. Tek istisna, Rusya'dan esinlenmiş totaliter yöntemlerin Yugoslavya nüfusunun büyük bir yüzdesini kaybetmesine neden olacağını anladığı için Moskova'dan kopmuş Yugoslavya'nın Tito'su görünmektedir.

jim kurmaya girişmedi,[11] diktatörlük ve tek partili yönetimi ona yetti. Totaliter olmayan benzeri diktatörlükler, savaş öncesi Romanya'da, Polonya'da, Baltık devletlerinde, Macaristan'da, Portekiz ve Franco İspanyası'nda da ortaya çıktı. Böylesi farklılıklarla ilgili şaşmaz bir içgüdüye sahip Naziler, faşist müttefiklerinin eksikliklerini küçümseyerek yorumluyorlardı; halbuki Rusya'daki Bolşevik rejime (ve Almanya'daki Komünist Parti'ye) duydukları hakiki hayranlığı, ancak bu hayranlıkla at başı giden Doğu Avrupa ırklarını küçümsemeleri yavaşlatır.[12] Hitler'in "mutlak saygı" beslediği

11 Faşist diktatörlüğün totaliter olmayan doğasının kanıtı, siyasal suçlulara verilen şaşırtıcı biçimde az sayıdaki ve nispeten yumuşak cezalardır. Özellikle etkin 1926'dan 1932'ye dek geçen yıllarda, siyasal suçlular için kurulmuş özel mahkemeler, yedi ölüm cezası, 257 on ya da daha fazla yıl hapis cezası, 1.360 on yıldan az hapis cezası ve pek çok sürgün cezası verdi; Nazi ya da Bolşevik terörü koşulları altında kavranması bütünüyle güç bir işlem olarak, 12.000'den fazla kişi tutuklandı ancak beraat etti. Bkz. E. Kohn-Bramstedt, *Dictatorship and Political Police: The Technique of Control by Fear*, Londra, 1945, s. 51 ve devamı.

12 Nazi siyasal kuramcıları her zaman kesinlikle "Mussolini'nin 'ahlâksal devleti' ile Hitler'in 'ideolojik devletinden' [*Weltanschauungsstaat*] aynı planda söz edilemeyeceğini" belirtmişlerdir (Gottfried Neesse, "Die verfassungsrechtliche Gestaltung der Ein-Partei", *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, cilt 98, 1938).

Goebbels faşizm ile nasyonal sosyalizm arasındaki farklılık için şöyle der: "[Faşizm] hiçbir biçimde nasyonal sosyalizme benzemez. Beriki köklere dek derinlere inerken, öteki yalnızca yüzeysel bir şeydir" (*The Goebbels Diaries 1942-1943*, haz. Louis Lochner, New York, 1948, s. 71). "[Duce] Führer ya da Stalin gibi bir devrimci değildir. Kendi İtalyan halkına o kadar bağlıdır ki, dünya çapındaki devrimcilerin ve ayaklanmacıların genel niteliklerini göz ardı eder." (*a.g.e.*, s. 468).

Aynı görüşü Himmler, 1943'teki bir Komutanlar Konferansı'nda yaptığı konuşmada ortaya koydu: "Faşizm ve nasyonal sosyalizm birbirinden kökten farklı iki şeydir. ... faşizm ve nasyonal sosyalizm ruhsal ve ideolojik hareketler olarak kesinlikle kıyas kabul etmezler." Bkz. Kohn-Bramstedt, *a.g.e.*, Ek A.

Yirmilerin başında Hitler, Nazi ve komünist hareketler arasında benzer yönler olduğunu kabul eder: "Hareketimizde iki uç bir araya gelmektedir: Soldan komünistler ile sağdan subaylar ve öğrenciler. Bu ikisi her zaman en etkin öğeler olmuştur. ... Komünistler, sosyalizmin idealistleridir. ..." Bkz. Heiden, *a.g.e.*, s. 147. SA'ların şefi Röhm, yirmilerin sonunda yazarken yalnızca yaygın bir görüşü yinelemişti: "Bizimle komünistler arasında pek çok şey var, fakat inançlarındaki samimiyete ve davaları uğruna kendilerini feda et-

tek adam dâhi Stalin'di,[13] oysa bizim elimizde Stalin ve Rus rejimiyle ilgili olarak, Almanya'nın elde ettiği türden zengin bir belgesel malzeme yok (ve muhtemelen hiçbir zaman da olmayacak), ancak Kruşçev'in 20. Parti Kongresi'nden önce yaptığı konuşmadan beri, Stalin'in sadece tek kişiye güvendiği ve onun da Hitler olduğunu biliyoruz.[14]

Asıl mesele şuydu: Tüm bu küçük Avrupa ülkelerinde, totaliter hareketlerden önce totaliter olmayan diktatörlükler ortaya çıkmışlardı; böylelikle totalitarizm o kadar yüce bir amaç gibi gözükmüştü ki, hareket iktidarı ele geçirinceye dek gayet güzel kitleleri örgütledikten sonra, ülkenin mutlak büyüklüğü, kitlelerin müstakbel totaliter egemenini daha bilindik olan parti ya da sınıf diktatörlüğü düzenine geç-

---

melerindeki içtenliklerine saygı duyuyoruz; onlarla bizi birleştiren şey budur" (Ernst Röhm, *Die Geschichte eines Hochverräters*, Volksausgabe, 1933, s. 273).

Son savaş sırasında Naziler, Rusları akranları saymaya tüm öteki uluslardan daha fazla hazırdılar. Hitler Mayıs 1943'te Reichsleiter ve Gauleiter konferansındaki konuşmasına, "bu savaşta burjuvazi ile devrimci devletlerin karşı karşıya geldiği olgusuyla başladı. Burjuva devletleri nakavt etmek bizim için kolay bir şeydir, zira terbiyeleri ve tutumları bakımından bizden oldukça aşağıdadırlar. İdeolojisi olan devletler, burjuva devletlerinden üstündür. ... [Doğuda] yanlış da olsa bir ideolojiyi savunan bir rakiple karşılaştık. ..." (*Goebbels Diaries*, s. 355). – Bu değerlendirme, askerî değil, ideolojik düşüncelere dayandırılmıştı. Gottfried Neesse, *Partei und Staat*, 1936, şunları yazarken hareketin iktidar mücadelesinin resmi yorumunu vermiş oldu: "Bize göre *sistemin* birleşik cephesi, Alman Nasyonal Halk Partisi'nden [yani aşırı sağdan] Sosyal Demokratlara dek uzanır. Komünist Partisi, sistemin dışında kalan düşmandır. Bu yüzden, 1933'ün ilk aylarında yani *sistemin* kaderinin zaten belirlendiği sırada, Komünist Partisine karşı hâlâ nihai bir savaş yürütmek zorundaydık" (s. 76).

13 *Hitlers Tischgespräche*, s. 113. Burada, kimi savaş sonrası hikâyelerin tersine, Hitler'in asla Bolşeviklere karşı "Batı"yı savunmak niyetinde olmadığını, Sovyet Rusya'ya karşı mücadelenin orta yerinde bile Batı'nın yıkılması için "Kızıllara" katılmaya hazır olduğunu gösteren bir dizi örnek de buluyoruz. Özellikle bkz. s. 95, 108, 113 ve devamı, 158, 385.

14 Stalin'in, Hitler'in Sovyetler Birliği'ne yakında saldıracağı konusunda defalarca uyarıldığını biliyoruz. Berlin'deki Sovyet askerî ataşesinin ona Nazi saldırısının başladığını söylediği gün bile Stalin, Hitler'in anlaşmayı çiğneyeceğine inanmayı reddetti. (Bkz. Kruşçev'in "Stalin Üzerine Söylev"i, metni Devlet Bakanlığı dağıtmıştır. *New York Times*, 5 Haziran 1956.)

meye zorladı. Hakikat odur ki, bu ülkeler açıkça, topyekün tahakküme ve bunun sonucu olan büyük nüfus kayıplarına olanak tanıyacak ölçüde insan malzemesini denetlemiyorlardı.[15] Bu küçük ülkelerdeki zorbalar, daha yoğun nüfuslu bölgeleri fethetme umutlarına çok kapılmadan, hangi halka hükmettilerse onları kaybetme korkusuyla eski tarz bir ılımlılık içinde olmaya zorlandılar. Savaşın patlak vermesi ve Avrupa'ya yayılmasına dek Nazizmin, sertlik ve acımasızlık açısından Rus akranından oldukça geri kalmasının nedeni de budur; Alman halkı bile bu en yeni hükümet biçiminin tam anlamıyla gelişmesine yetecek kadar çok sayıda değildi. Ancak, Almanya savaşı kazandığı takdirde tam anlamıyla gelişmiş totaliter bir yönetime sahip olmuş olacaktı ve bunun için yalnızca "aşağı ırkların" değil, Hitler'in planlarından kalan Almanların da toplanıp ve değerlendirilerek kurban edilmesi gerekiyordu.[16] Her halükârda ancak

---

15 Souvarine'nin *a.g.e.*, s. 669'da verdiği şu bilgiler çarpıcı bir örnek gibi görünmektedir: "GPU'nun [Sovyetler Birliği polis teşkilatı – yay.haz.n.] mükemmel gizli bilgi kaynağı olan W. Krivitsky'e göre: '1937 için hesaplanan 171 milyon insan yerine 145 milyon insan bulundu; o nedenle SSCB'de 30 milyon insan kayıp.'" Bunun, otuzların başında tahminen sekiz milyon insanın yaşamına mal olmuş *dekulakization*'dan [Sovyet çalışma kampları] sonra olduğu akılda tutulmalıdır. Bkz. *Communism in Action*, Amerika Birleşik Devletleri, Washington, 1946, s. 140.

16 Bu planların büyük bir bölümü, özgün belgelere dayanan Léon Poliakov, *Bréviaire de la haine*, Paris, 1951, 8. bölümde (Amerikan baskısı *Harvest of Hate*, Syracuse, 1954 olan bu çalışmanın Fransızca baskısından alıntı yapıyoruz) bulunabilir, ancak yalnızca Alman-olmayan halkların özellikle de Slav kökenlilerin yok edilmesi söz konusu edildiği ölçüde. Nazi yıkım makinesinin Alman halkının önünde bile durmayacağı, Hitler'in bizzat kendisi tarafından hazırlanmış bir Reich sağlık kanunu tasarısında açıklanır. Burada, Hitler, toplumdaki kalp ya da akciğer hastalığı olan ailelerin öteki ailelerden "soyutlanması"nı savunuyor, kuşkusuz bu programdaki bir sonraki adım onların fiziksel tasfiyesi. "Savaşın zaferle bitirilmesinden önce ... ve sonra alınacak önlemler"le ilgili olarak Führer'in karargâhında yapılan bir tartışmanın özetini anlatan Hesse-Nassau bölge liderlerine (*Kreisleiter*) yazılmış dolaylı bir mektupta, savaş sonrası muzaffer bir Almanya için düşünülen bu ve başka birkaç ilginç tasarıdan söz edilir. *Nazi Conspiracy and Aggression*, Washington, 1946, özellikle cilt VII, s. 175'deki belge derlemesine bakınız. "Ay-

savaş sırasında, doğudaki fetihlerin geniş insan kitleleri sağlamasından ve imha kamplarını olanaklı kılmasından sonra Almanya gerçekten totaliter bir rejim kurabildi. (Öte yandan, topyekün tahakkümün iktidarları biriktiren ve insanları yok eden mekanizmasını beslemek üzere neredeyse bitmez tükenmez bir malzemenin olduğu ve dahası kitle insanının tipik "gereksizlik" [*superfluousness*] duygusunun –son 150 yılın nüfus artışıyla ve kitlesel işsizliğiyle eş zamanlı olarak Avrupa'da ortaya çıkan büsbütün yeni bir fenomen– insan yaşamının değerini küçümseme kisvesi altında yüzyıllar boyunca baskın olduğu Hindistan ve Çin'de, geleneksel Doğu despotizminin topraklarında totaliter yönetim için fırsatlar akıl almaz derecede uygundur.) Ilımlılığı ya da daha az canice yönetimi, hükümetlerin halk ayaklanması korkusuna bağlamak neredeyse olanaksızdır; çok daha ciddi bir tehdit oluşturan şey ülkenin nüfusunun azalmasıydı. Sadece büyük kitlelerin gereksiz olduğu ya da yıkıcı derecede nüfus azalmasına yol açmadan kitlelerin harcanabileceği yerlerde totaliter hareketten ayrışan totaliter rejim olanaklı olur.

Şu ya da bu nedenle siyasal örgütlenme arzusu edinmiş kitlelerin olduğu her yerde totaliter hareketler olanaklıdır. Kitleler, ortak bir çıkar bilinciyle bir araya gelmez; belirli, sı-

---

rıntılı bir yabancı hukukunun" yasalaştırılmasının planlanması ki, böylelikle polisin "kurumsal yetkisi" –yani hiçbir suçu bulunmayan insanların toplama kamplarına gönderilmesi– meşrulaştırılmış ve genişletilmiş olacaktı, aynı bağlama girmektedir.

İmha etme amacı bakımından kesinlikle Bolşevik partisi tasfiyelerine denk düşen bu "olumsuz nüfus siyaseti"yle bağlantılı olarak, "bu ayıklama sürecinde kesinlikle bir duraklamanın olmayacağını" anımsamak önemlidir (Himmler, "Die Schutzstaffel", *Grundlagen, Aufbau and Wirtschaftsordnung des nationalsozialistischen Staates*, No. 7b). "Führer'in ve onun partisinin mücadelesi bugüne dek erişilmemiş bir ayıklamadır. ... Bu ayıklama ve bu mücadele açıkça 30 Ocak 1933'te yerine getirilmiştir. ... Führer ve onun eski muhafızı gerçek mücadelenin daha yeni başladığını biliyorlardı" (Robert Ley, *Der Weg zur Ordensburg*, o.D. Verlag der Deutschen Arbeitsfront, "Satış dışı").

nırlı ve elde edilebilir hedefleri olan belirgin bir sınıf mantığından da yoksundurlar. Kitleler terimi ancak, sırf ya sayıları ya da kayıtsızlıkları veya ikisinin karışımı yüzünden ortak çıkara dayalı örgütlerle, siyasal partilerle, yerel yönetimlerle, meslek örgütleriyle veya sendikalarla bütünleşemeyen insanlarla ilgili olarak kullanılır. Potansiyel olarak, bunlardan her ülkede vardır ve asla bir partiye katılmamış, neredeyse oy vermeye hiç gitmemiş o büyük tarafsız yığınların, siyasal olarak kayıtsız halkın çoğunluğunu oluştururlar.

1930'dan sonra Almanya'da Nazi hareketinin ve Avrupa'da Komünist hareketlerin tüm öteki partilerin fazla ilgisiz ya da aşırı aptal bulmalarından ötürü dikkatini çekmeyen bu açıkça kayıtsız insan kitlesini üyeleri yapmaları, bu hareketlerin yükselişinin ayırt edici özelliğidir.[17] Sonuçta, bu hareketlerin üyelerinin çoğunluğunu daha önce hiç siyaset sahnesinde gözükmemiş insanlar oluşturdu. Bu, büsbütün yeni siyasi propaganda yöntemlerine ve siyasi muhaliflerin argümanlarına karşı umursamazlığa yol açtı; bu hareketler yalnızca kendilerini bir bütün olarak parti sistemi dışında ve ona karşı olarak konumlandırmadılar; ek olarak, parti sisteminin hiçbir zaman ulaşamadığı, "yağmalayamadığı" bir üyelik yöntemi buldular. Bu yüzden, karşı argümanları reddetmeye gerek duymadılar ve tutarlı bir şekilde iknadan çok ölümle sonlanan, inandırmadan çok dehşet doğuran yöntemler tercih ettiler. Anlaşmazlıkları, bireyin denetiminin ötesinde dolayısıyla aklın gücünün ötesinde hemen her zaman doğal, toplumsal ya da psikolojik kaynaklardan doğan şeyler olarak sundular. Bu ancak, başka partilerle içtenlikli bir rekabete girdiklerinde bir eksiklik olabilirdi; bü-

17 F. Borkenau, durumu doğru biçimde tasvir eder: "Komünistler, işçi sınıfı kitleleri arasında nüfuz kazanmaya uğraştıkları zaman sadece gösterişsiz başarılar elde etmişlerdir; bu yüzden, eğer varsa, kitle tabanları gittikçe daha fazla proletaryadan uzaklaşmıştır" ("Die neue Komintern", *Der Monat*, Berlin, 1949, no. 4).

tün partilere haklı nedenlerle aynı şekilde düşman olan insanlarla uğraştıklarından emin olduklarındaysa bu artık bir eksiklik değildi.

Totaliter hareketlerin kitleler arasındaki başarısı, genel olarak demokrasiyle yönetilen ülkelerin ve başta parti sistemleri olmak üzere Avrupa ulus-devletlerinin iki yanılsamasının sonu anlamına geldi. Birincisi, halkın çoğunluk olarak yönetimde aktif rol almış olması ve her bireyin kendi partisine ya da herhangi bir partiye karşı sempati duyması. Söz konusu hareketler, tersine, siyasal olarak tarafsız ve umursamaz kitlelerin demokrasiyle yönetilen ülkelerde kolaylıkla çoğunluk olabileceğini, bu yüzden bir demokrasinin ancak bir azınlığın etkin biçimde tanıdığı kurallara göre işleyebileceğini gösterdi. Totaliter hareketlerin yıktığı ikinci yanılsama ise, siyasal olarak umursamaz ve gerçekten tarafsız olan bu yığınların önemli olmadıkları; bunların ulusun siyasal yaşamı için sesi çıkmayan, arkada kalmış bir dekor oluşturmaktan öte bir şey olmadıkları yanılsamasıdır. Şu halde, kamuoyunun öteki organlarının hiçbirinin daha önce gösteremediği bir şeyi, yani demokratik hükümetin, ülkenin açık ve görünür kurum ve kuruluşlarına yaslandığı kadar, halkın umursamaz ve derdini anlatmayan kesimlerinin sessiz onay ve hoşgörüsüne de yaslandığını ortaya koydular. Böylece totaliter hareketler, parlamenter hükümeti küçümsemelerine rağmen parlamentoyu istila ettiklerinde basit bir tutarsızlık olarak göründü: Gerçekten, böylelikle kendi kurumlarından ziyade çoğunluk idaresine inanmış hükümetlere yönelik özgüveninin ve saygının altını oyarak, parlamenter çoğunluğun sahte bir şey olduğuna ve ülke gerçeklerine mutlaka denk düşmediğine halkı büyük oranda inandırmayı başardılar.

Totaliter hareketlerin, demokratik özgürlükleri lağvetmek üzere bunları kullanıp, suiistimal ettiğinin sıklıkla al-

tı çizilmiştir. Burada sırf, liderler açısından basitçe şeytani kurnazlık, kitleler açısından ise çocukça aptallık söz konusu değildir. Demokratik özgürlükler, tüm yurttaşların yasa önünde eşit olmalarına dayanır; fakat bu özgürlükler ancak yurttaşlar gruplara üye olduklarında ve bunlar tarafından temsil edildiklerinde veya toplumsal ve siyasal bir hiyerarşi oluşturduklarında anlam kazanır ve organik olarak iş görürler. Avrupa ulus-devletlerinin biricik toplumsal ve siyasal katmanlaşması olan sınıf sisteminin çökmesi kesinlikle "Almanya yakın tarihinin en dramatik olaylarından birisi olmuştur"[18] ve bu durum, Rusya'nın devasa kırsal nüfusunda ("siyasal eğitimden yoksun, eylemi yüceltmeye yatkın düşüncelere neredeyse hiç erişmemiş [bu] büyük ölü yığın"[19]) toplumsal katmanlaşmanın yokluğunun demokratik Kerensky hükümetinin Bolşeviklerce devrilmesi sonucunu doğurmasında olduğu gibi, Nazizm'in yükselişi için de elverişli olmuştur. Rusya'daki olaylar açıkça kaçınılmaz biçimde Asya'da devrimci değişimlerin olacağını gösterirken, Hitler öncesi Almanyası'ndaki koşullar, dünyanın Batı bölümündeki gelişmeler içerisinde saklı tehlikelerin göstergesidir; zira İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte hemen hemen tüm Avrupa ülkelerinde sınıf sisteminin dramatik çöküşü bizzat yinelenmiştir. Pratik açıdan bakıldığında, totaliter hareketlerin Nazizm modelini mi yoksa Bolşevizm modelini mi benimsediğinin, kitleleri ırk adına mı yoksa sınıf adına mı örgütlediğinin, yaşam ve doğa yasalarına mı yoksa diyalektik ve ekonomi yasalarına mı uyuyor görünmesinin pek az önemi vardır.

Memleket meselelerine karşı umursamazlık, siyasal sorunlar söz konusu olduğunda yansızlık kendi başlarına, totaliter hareketlerin yükselişinin yeter nedeni değildir. Bur-

18 William Ebenstein, *The Nazi State*, New York, 1943, s. 247.

19 Maxim Gorki'nin anlatmış olduğu gibi. Bkz. Souvarine, *a.g.e.*, s. 290.

juvazinin rekabetçi ve açgözlü toplumu, yalnızca ve hatta çoğunlukla sömürülen ve ülke yönetimine etkin katılımdan dışlanmış toplumsal katmanlarda değil, her şeyden önce kendi sınıfında kamusal yaşama karşı bir ilgisizlik hatta düşmanlık doğurmuştur. Burjuvazinin, güle oynaya aristokrasiye bıraktığı siyasal yönetimi arzulamadan toplum içinde egemen sınıf olmaktan hoşnut olduğu uzun ve sahte tevazu dönemini, varolan ulusal kurumlara her geçen gün daha çok düşmanlık beslediği ve siyasal iktidarı ele geçirmek için talepte bulunmaya ve bunun için örgütlenmeye başladığı emperyalist çağ izler. Ülkenin dışişlerinin tek elden ve diktatörce yönetilmesine dair hem başlangıçtaki ilgisizlik, hem de sonradan gelen talep, köklerini acımasız bir rekabet içerisindeki bireyin başarı ya da başarısızlıklarına o kadar çok ısrarla ve özellikle odaklanan bir yaşam felsefesi ve tarzında bulur ki, yurttaşın görev ve sorumluluklarını sınırlı zaman ve enerjisi üzerinde ancak gereksiz bir yük olarak hissedebilir. Bu burjuva tutumlar, "güçlü bir adamın" kamusal meselelerin idare edilmesi için bu zahmetli sorumluluğu üstlendiği diktatörlük biçimlerinde oldukça yararlıdır; bunlar, burjuva bireyciliğine, herhangi türden bir bireyciliğe gösterebileceğinden daha fazla hoşgörü gösteremeyecek totaliter hareketler için müspet engellerdir. Burjuvaların egemen olduğu bir toplumun ilgisiz kesimleri, yurttaşlık sorumluluklarını üstlenme konusunda ne kadar gönülsüz olurlarsa olsunlar, sadece bunların yokluğunda, rekabetçi yaşam savaşımında hayatta kalma ümidini az da olsa koruyabilirler.

19. yüzyıl ayaktakımı örgütlenmeleri ile 20. yüzyıl kitle hareketleri arasındaki kesin farkları algılamak zordur; çünkü modern totaliter önderler, ahlâk standartları ve siyasal araçları burjuvazininkilere oldukça benzeyen daha önceki ayaktakımı önderlerinden ruhsal durum ve zihniyet bakımından çok fazla ayrılmazlar. Yine de bireycilik, burjuvazi-

nin olduğu kadar ayaktakımının da yaşama yönelik tavrını nitelediği derecede totaliter hareketler, kendilerinin ilk gerçek anti-burjuva partiler olduğunu haklı olarak iddia edebilirler; ne Louis Napolyon'un iktidara gelmesine yardım eden 10 Aralık Topluluğu, ne Dreyfus Davası'nın kasap tugayları, ne Rus soykırımının Kara Yüzleri, ne de Pan hareketleri, 19. yüzyıldaki [totalitarizmin] seleflerinin hiçbiri asla üyelerini, bireysel hak ve isteklerin bütünüyle kaybedilmesine varacak işlere bulaştırmadılar ya da bir örgütlenmenin, bireysel kimliği yalnızca müşterek ve kahramanca eylem anında değil, kalıcı olarak söndürmeyi başarabileceğinin hiç farkına varmadılar.

Burjuvazinin egemen olduğu sınıflı toplum ile onun yıkımından doğmuş kitleler arasındaki ilişki, burjuvazi ile kapitalist üretimin bir yan ürünü olmuş olan ayaktakımı arasındaki ilişkiye benzemez. Kitleler ile ayaktakımının paylaştığı tek bir nitelik vardır o da şudur: Her ikisi de tüm toplumsal odakların [*ramifications*] ve olağan siyasal temsillerin dışındadır. Kitleler, ayaktakımının –çarpıtılmış biçimde de olsa– yaptığı gibi, egemen sınıfın standartlarının ve tavırlarının mirasçısı olmazlar; ancak, tüm sınıfların kamusal meselelere yönelik standartlarını ve tavırlarını yansıtırlar ve bunları belli bir biçimde çarpıtırlar. Kitle insanının standartlarını yalnızca ve hatta özellikle bir zamanlar ait olduğu belli bir sınıf belirlemez; daha çok, toplumun tüm sınıflarının örtük biçimde ve anlamlandırmadan aynen paylaştığı etki ve kanaatlerin yayılması belirler.

Feodal toplumun mertebelerinde ve konumlarında olduğu gibi, toplumsal köken kaçınılmaz biçimde asla belirleyici olmayıp daha esnek olsa da, bir sınıfa mensup olmak genellikle doğuma bağlıydı ve ancak olağanüstü yetenekler ya da talih bunu değiştirebilirdi. Toplumsal statü, bireyin siyasete katılımı için elzemdi ve geldiği sınıfa veya parti üyeli-

ğine bakılmaksızın yalnızca bir *ulus üyesi* olarak davranması gerektiği düşünülen ulusal çaptaki acil durumlar dışında birey, asla kamusal meselelerle doğrudan yüz yüze kalmadı ya da bunların idaresi için kendini doğrudan sorumlu hissetmedi. Topluluk içinde bir sınıfın büyük önem kazanması durumuna her zaman, o sınıfın mensuplarından belli bir bölümünün devlete paralı (ya da gücünün yettiği durumlarda parasız) hizmet etmek ve söz konusu sınıfı mecliste temsil etmek üzere eğitilmesi ve yetiştirilmesi eşlik etti. Halkın çoğunluğunun tüm partilerin ya da diğer siyasal örgütlenmelerin dışında kalması, kimsenin umurunda değildir ve [bu] belli bir sınıf için ötekisi için olduğundan daha doğru değildir. Bir başka deyişle, sınırlı ve kolektif yükümlülükleri ve hükümete yönelik geleneksel tavırlarıyla birlikte bir sınıfa mensup olmak, ülke yönetimi konusunda bireysel ve kişisel sorumluluk hissettirecek yurttaşlığın gelişmesini önlemiştir. Ulus-devletlerin halklarının bu apolitik karakteri, ancak sınıf sistemi çöktüğünde ve halkı siyasi teşekküle bağlayan görünür ve görünmez tüm dokuları da beraberinde götürdüğünde gün ışığına çıktı.

Sınıf sisteminin çökmesi demek otomatik olarak parti sisteminin çökmesi demektir; bunun başlıca nedeni, çıkar partileri olan bu partilerin artık sınıf çıkarlarını temsil edemiyor olmalarıdır. Bu partilerin varlıklarını sürdürmeleri, eski toplumsal konumlarını yeniden kazanma umutlarını yitirmemiş ve artık varolmayan ortak çıkarlarından ötürü değil, bu çıkarları eski haline koyma umuduyla birbirlerine kenetlenmiş önceki sınıfların üyelerinin gözünde önem taşıyan bir şeydir. Sonuçta, partiler propaganda bakımından giderek daha çok psikolojik ve ideolojik; siyasal yaklaşım bakımından giderek daha çok saldırgan ve nostaljik hale geldi. Dahası, farkına varmadan, hiçbir partinin kendilerinin çıkarını gözetmek için varolmadığını düşündükleri için siyasetle hiç

ilgilenmemiş tarafsız yandaşlarını da kaybettiler. Bu nedenle, Kıta Avrupası parti sisteminin çöküşünün ilk belirtileri, yaşlı partililerin üyelikten ayrılması değildir; fakat partilerin genç kuşaktan üye toplamakta başarısız olmaları ve nerede yeni şiddetli muhalefetlerini seslendirme fırsatı görürlerse, ilgisizliklerini aniden bir kenara koyarak oraya giden örgütsüz yığınların sessiz rızasını ve desteğini yitirmeleridir.

Koruyucu sınıf duvarlarının yıkılması, her türlü partinin gölgesinde uyuklayan çoğunlukları büyük bir örgütsüz, temelsiz öfkeli bireyler kitlesine dönüştürdü. Bu bireylerin arasında, parti üyelerinin umutlarının sönmeye mahkûm olmasının, dolayısıyla toplumun en saygın, en örgütlü ve en açık temsilcilerinin ahmak olmasının ve eşit oranda aptal ve sahtekâr oldukları için tüm iktidar sahiplerinin daha fazla kötü olamayacağının belli belirsiz bilincinde olmak dışında başka hiçbir ortak yan yoktu. İşsizin statükodan ve Sosyal Demokrat Parti yönetiminden, malı elinden alınmış küçük mülk sahiplerinin merkez ya da sağ partiden, orta ve üst sınıf üyelerinin geleneksel aşırı sağdan nefret etmeleri, bu yeni korkutucu negatif dayanışmanın doğuşu için pek önem taşımaz. Almanya'da ve Avusturya'da genel olarak hoşnutsuz ve umutsuz bu insan kitlesi, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra askerî yenilginin bölücü sonuçlarına enflasyonun ve işsizliğin eklenmesiyle hızla büyüdü; bu kitle tüm halef devletlerde büyük oranda varoldu ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa ile İtalya'da aşırı hareketleri destekledi.

Sınıflı toplumun bu çöküş atmosferi altında Avrupalı kitlelerin psikolojisi gelişti. Sıkıcı ama soyut tekdüzelikle birlikte bireyler kitlesini aynı kaderin beklediği gerçeği onları, bireysel hatalara bağlı olarak kendilerini veya belli birtakım adaletsizliklere bağlı olarak dünyayı yargılamalarına engel olmadı. Bununla birlikte, bireysel tecrit edilmişlik içerisin-

de tekrar edip duran bu yakıcı benmerkezcilik, bireysel farklılıkları bastırma eğilimine karşın, ortak bir özellik değildir; çünkü ekonomik, toplumsal veya siyasal hiçbir ortak çıkara dayanmamaktadır. Bu yüzden benmerkezcilik, benliği koruma güdüsünün kesin olarak zayıflatılmasıyla birlikte ortaya çıkar. Ben'in önemsiz olması, gözden çıkarılması anlamında bensizlik/kayıtsızlık artık bireysel idealizmin ifadesi değil, kitle fenomeninin ifadesidir. Yoksul ve ezilmişlerin zincirlerinden başka yitirecek hiçbir şeyleri yoktur diyen o eski deyiş artık kitle insanlarına uygulanamaz; zira onlar kendi refahlarına duydukları ilgiyi yitirdiklerinde sefalet zincirlerinden çok daha fazlasını yitirdiler: İnsan yaşamını çekilmez ve elemli yapan tüm dertlerin ve kaygıların kaynağı ortadan kalkmıştır. Bu kitle insanının maddiyatçı olmaması olgusu bir Hıristiyan rahibinkiyle karşılaştırıldığında, rahip dünyanın meselelerine boğulmuş görünür. Örgütlediklerinin zihniyetini oldukça iyi bilen Himmler, onların "gündelik sorunlar"la ilgilenmediğini, fakat yalnızca "onlarca hatta yüzlerce yıldır önemini koruyan ideolojik sorunlarla ilgilendiklerini, böylece bu insanların ... ancak 2000 yılda bir ortaya çıkan bir görev için çalıştıklarını bildiklerini"[20] söylediğinde sırf SS'lerini tasvir etmekle kalmıyor, ayrıca onları devşirdiği geniş katmanları da tasvir etmiş oluyordu. Bireylerin devasa biçimde kitleselleşmesi, yaklaşık kırk yıl önce Cecil Rhodes gibi, kıtalar ölçeğinde düşünen, yüzyıllar ölçeğinde duygulanan bir zihniyet doğurdu.

Ünlü Avrupalı bilginler ve devlet adamları 19. yüzyılın başlarından günümüze kitlelerin yükselişini ve kitle çağının

20 Heinrich Himmler'in "SS'lerin ve Polisin Örgütlenmesi ve Yükümlülükleri" üzerine yaptığı konuşma *National-politischer Lehrgang der Wehrmacht vom*, 15-23 Ocak 1937'de yayımlandı. Çevirisinin alındığı kaynak: *Nazi Conspiracy and Aggression*, Mihver Suçlarının Kovuşturulması için Konsey Şefliği Birleşik Devletler Ofisi, Birleşik Devletler Hükümeti, Washington, 1946, IV, s. 616 ve devamı.

ortaya çıkışını öngördüler. Kitle davranışı ve kitle psikolojisi üzerine olan tüm literatür, antiklere oldukça tanıdık gelen, demokrasi ile diktatörlük arasındaki, ayaktakımı yönetimi ile tiranlık arasındaki yakınlık fikrini kanıtlamış ve popülerleştirmiştir. Bu yazarlar, eğitimli Batı dünyasının siyasal açıdan bilinçli ve aşırı bilinçli belirli kesimlerini demagogların oluşumuna, bönlüğe, hurafeye, acımasızlığa hazırladılar. Yine de tüm bu öngörüler bir anlamda gerçekleşirken, öz-çıkarın radikal biçimde yitirilmesi gibi,[21] ölüm ya da başka kişisel felaketler karşısında sinik ya da bezgin umursamazlık gibi, en soyut kavramlara yaşam kılavuzu olarak tutkulu bir eğilim gösterme gibi ve sağduyunun en açık kurallarını genel olarak küçümseme gibi beklenmedik ve öngörülmez fenomenler göz önünde tutulduğunda önemlerini büyük oranda yitirdiler.

Öngörünün tersine, kitleler artan eşit koşullardan, genel eğitimin yaygınlaşmasından ve onun standartları kaçınılmaz biçimde düşürmesinden ve içeriği popülerleştirmesinden doğmadı. (Eşit koşulların ve tüm eksiklikleriyle birlikte genel eğitimin klasik vatanı Amerika'nın, kitlelerin modern psikolojisiyle belki de yeryüzündeki herhangi bir öteki ülkeden daha az ilişkisi vardır.) Yüksek kültürlü insanların kitle hareketlerine özellikle çekildiği ve genellikle yüksek oranda farklılaşmış bireyciliğin ve kültürlülüğün, kitle hareketlerinin şart koştuğu benliğin kitleye terk edilmesini önlemediği, gerçekte bazen özendirdiği, kısa zamanda meydana çıktı. Bireyleşmenin ve kültürün kitle tutumlarının oluşumunu önlemediği olgusu o kadar beklenmedik olguydu ki, bu apaçık olgudan ötürü sıklıkla modern aydınlar sınıfının mazları ya da nihilizmi; aydının kendinden sözüm ona tipik nefret edişi; ruhun "yaşama düşman", canlılığa karşıt oluşu

21 Gustave Lebon, *La Psychologie des foules*, 1895, kitlelere özgü kayıtsızlıktan söz eder. Bkz. bölüm ii, paragraf 5.

suçlandı. Yine de en iftiracı aydınlar yalnızca çok daha genel fenomenlerin en renkli örneği ve en açık sözcüleridir. Geleneksel partilerin arkadaş canlısı ve bireyci olmayan üyelerini kazanmalarından çok daha kolay ve hızlı bir şekilde, bireysel nedenlerle her zaman toplumsal bağları ve yükümlülükleri tanımayı reddetmiş, bütünüyle örgütsüz, tipik "katılmazları" kendine çeken kitle hareketlerinden önce toplumsal ayrışma ve aşırı bireyleşme gelir.

Gerçek şu ki, kitleler, rekabetçi yapısının ve onun doğal sonucu bireyin yalnızlığının ancak bir sınıfa üye olmakla denetim altında tutulduğu yüksek oranda ayrışmış toplumun parçalarından doğmuştur. Kitle insanının baş özelliği zalimlik ve gericilik değildir; olağan toplumsal ilişkilerden yoksunluğu ve tecrit edilmiş olmasıdır. Çatlaklarının ulusçu duygularla sıvandığı ulus-devletin sınıf yüklü toplumundan gelmeleri nedeniyle bu kitlelerin, yeni deneyimleri sırasında düştükleri ilk çaresizlikte, kitle önderlerinin onların içgüdülerinin aksine ve tümüyle demagojik gerekçelerle yaydıkları özellikle şiddetli bir ulusçuluğa eğilim göstermiş olmaları tamamen doğaldır.[22]

Ayaktakımında olduğu gibi, ne aşiret ulusçuluğu ne de isyancı nihilizm kitlelerin niteliği değildir veya ideolojik olarak ona uygun değildir. Ama zamanımızın en yetenekli önderleri hâlâ kitlelerden ziyade ayaktakımı arasından çıkmaktadır.[23] Bu bakımdan Hitler'in yaşamöyküsü ideal örnek iz-

22 Nazi partisinin kurucuları, Hitler'in partiyi "Sol parti" olarak devralmasından önce bile ara sıra buna başvurdular. 1932 parlamento seçimleri sırasında meydana gelen olay ayrıca ilgi çekicidir: "Gregor Strasser, seçimlerden önce Reichstag'taki nasyonal sosyalistlerin merkezle birlikte çoğunluk oluşturabileceğini ama artık bu olasılığın kalmadığını, iki partinin parlamentonun yarısından azını oluşturduğunu acı acı kendi önderine açıklar; ... Hitler ise, komünistlerle birlikte hâlâ çoğunluk oldukları karşılığını verir; hiç kimse bize karşı hükümet olamaz." (Heiden, *a.g.e.*, sırasıyla s. 94 ve 495.)

23 Krş. Ayaktakımı ile kitleler arasında fark görmeyen, totaliter diktatörlerin "sınıflardan ziyade kitleler içerisinden çıktığını" düşünen Carlton J. H. Hayes, *a.g.e.*

lenimi bırakır; Stalin konusundaki can alıcı noktaysa onun, toplum dışına itilmişlerin ve devrimcilerin özel bir karışımı olan Bolşevik partisinin komplocu aygıtından gelmesidir. Hitler'in ilk partisi, burjuva toplumunun yalnızca öteki yüzü olan ve sonuçta aslında Alman burjuvazisinin kendi amaçları uğruna başarılı biçimde kullanabileceği, gerçekten "silahlı bohemleri"[24] temsil eden, neredeyse ayrımsız bir şekilde tümüyle uyumsuzlardan, başarısızlardan ve serüvencilerden oluşuyordu. Gerçekten polis muhbiri olarak kullanmış oldukları Hitler'in ya da silahlı propaganda ve paramiliter eğitim için kullandıkları SA'nın kendi ajanları gibi davranacaklarını ve askerî diktatörlüklerini kurmada yardımcı olacaklarını düşünen Naziler, Reichswehr içindeki Röhm-Schleicher kliği kadar burjuvaziyi de içermiştir.[25] Her ikisi

24 Bu, Nazi hareketine ilişkin çözümlemeleri hâlâ göz dolduran K. Heiden'in merkezi kuramıdır. "Ölü sınıfların enkazından yeni aydınlar sınıfı doğar; en önde en insafsızlar, en az kaybedeceklerden olması nedeniyle en güçlüler, yani anayurdu savaş, ata yurdu iç savaş olan silahlı bohemler yürür" (*a.g.e.*, s. 100).

25 Reichswehr generali Schleicher ile SA şefi Röhm arasındaki gizli tertip, tüm paramiliter oluşumları Reichswehr'in askerî otoritesi altında toplayarak bir anda milyonlarca insanı Alman ordusuna katacak bir plandan oluşmaktaydı. Bu, kuşkusuz kaçınılmaz biçimde askerî bir diktatörlüğe yol açacaktı. Haziran 1934'te Hitler Röhm ve Schleicher'i tasfiye etti. İlk müzakereler, Alman askerî çevrelerini kendi gerçek niyetleri hakkında yanıltmak amacıyla Röhm'ün Reichswehr içindeki bağlantılarını kullanmış olan Hitler'in tamamen bilgisi dahilinde başlatılmıştı. Nisan 1932'de Hitler'in davalarından birinde Röhm, SA'nın askerî statüsü hakkında Reichswehr'le tam uyuşma olduğu yönünde tanıklık etti. (Röhm-Schleicher planına dair belgeler için bkz. *Nazi Conspiracy*, V, s. 456 ve devamı. Ayrıca bkz. Heiden, *a.g.e.*, s. 450.) Röhm, 1931'de başladı dediği Scleicher ile müzakerelerini bizzat övünçle rapor etmektedir. Schleicher, acil bir durumda SA'yı Reichswehr subaylarının komutası altına almaya söz vermişti. (Bkz. *Die Memoiren des Stabschefs Röhm*, Saarbrücken, 1934, s. 170.) Röhm'ün biçimlendirdiği ve Hitler'in sürekli karşı çıktığı SA'nın askerî karakteri, Röhm hizbinin tasfiye edilmesinden sonra da SA'ya ilham vermeyi sürdürdü. SS'in tersine SA üyeleri her zaman "Almanya'nın askerî iradesinin temsilcileri" olmakta ısrarcı oldular; onlara göre Üçüncü Reich "Parti ve Wehrmacht olmak üzere iki direkle [desteklenen] askerî bir topluluktu". (Bkz. *Handbuch der SA*, Berlin, 1939 ve Victor Lutze, *Grundlagen, Aufbau und Wirtschaftsordnung des nationalsozialistischen Staates*, No. 7a içinde "Die Sturmabteilungen.")

de Nazi hareketini kendi açılarından, ayaktakımının siyasal felsefesi açısından değerlendirdi[26] ve yeni ayaktakımı önderlerine kitlelerin verdikleri bağımsız, kendiliğinden desteğin yanı sıra ayaktakımı önderlerinin yeni örgütlenme biçimleri yaratma konusundaki gerçek yeteneklerini de küçümsedi. Bu kitlelerin önderi olarak ayaktakımı artık kitlelerin dışında, burjuvazinin ya da herhangi başka birinin ajanı değildir.

Totaliter hareketlerin, ayrışmış ve bireyselleşmiş bir kitlenin özgül koşullarına, yapısı oturmamış bir kitle toplumundan daha az ihtiyaç duyması olgusu en iyi, epeyce farklı koşullar altında kendi ülkelerinde ortaya çıkmış Nazizm ile Bolşevikliğin karşılaştırılmasında görülebilir. Lenin'in devrimci diktatörlüğünü tam bir totaliter rejime dönüştürmek için Stalin ilkin yapay olarak, tarihsel koşulların Almanya'da Naziler için hazırlamış olduğu, o ayrımlaşmış toplumu yaratmak zorundaydı.

Ekim Devrimi'nin şaşırtıcı derecede kolay zaferi, ne kırsal feodal düzenin kırıntılarının ne de yeni yeni filizlenen kentli kapitalist sınıfların örgütlemeyi başarabildiği, yapısı oturmamış bir kitleyi despotik ve merkezi bir bürokrasinin yönettiği bir ülkede meydana geldi. Lenin iktidara gelmenin bu kadar kolay, iktidarda kalmanın bu kadar zor olduğu yeryüzünde bir başka ülke daha olmadığını söylediğinde yalnızca Rus işçi sınıfının zayıflığının değil, ani değişimleri kolaylaştırmış genel anlamda anarşik toplumsal koşulların da farkındaydı. Bir kitle önderinin güdülerinden yoksun olan –sıradan bir demagojinin kurallarına bile aykırı biçimde kendi hatalarını kamusal olarak kabul edip, bunları çözümlediği için o hiç de hatip değildi– Lenin, halk içine birtakım yapılar sokacak toplumsal, ulusal, profesyonel tüm olası farklılıkların derhal üstüne atladı ve böylesi bir katman-

26 Röhm'ün özyaşamöyküsü bu tür literatürde özellikle gerçek bir klasiktir.

laşmanın devrimin selametini sağlayacağından emindi. Toprak sahiplerinin topraklarının anarşik biçimde kırsal kitlelerce istimlâk edilmesini yasallaştırdı ve böylelikle ilk kez ve muhtemelen son kez Rusya'da, Fransız Devrimi'nden beri Batılı ulus-devletlerin en sağlam savunucusu olmuş o özgürleşmiş köylü sınıfını kurdu. Bağımsız sendikaları özendirerek işçi sınıfını güçlendirmeye uğraştı. İç savaştan sonra NEP politikaları sonucu yeni bir orta sınıfın ürkek biçimde meydana çıkışını hoşgördü. Olabildiğince çok milliyeti örgütleyerek, kimileyin bunları icat ederek, Sovyetler Birliği'ndeki en ilkel kabileler arasında bile ulusal bilinci, tarihsel ve kültürel farklılıklardan haberdar olmayı kolaylaştıran ilave ayırt edici özellikler ortaya koydu. Bu tümden pratik siyasal meselelerde Lenin'in kendi Marksist kanaatlerinden ziyade güçlü devlet adamlığı içgüdüsüne uyduğu aşikâr görünmektedir; ne olursa olsun izlediği siyaset onun, henüz ortaya çıkmış milliyetler içindeki merkezkaç eğilimlerinin muhtemel gelişiminden ya da henüz kurulmuş orta ve köylü sınıflardan doğacak yeni bir burjuvazinin serpilmesinden daha çok toplumsal ya da başka yapıların yokluğundan korktuğunu kanıtlamaktadır. Hiç kuşkusuz Lenin en büyük yenilgisini, iç savaşın patlak vermesiyle birlikte, başından beri Sovyetlerde toplamayı tasarladığı büyük gücün kesin olarak parti bürokrasinin ellerine geçmesiyle tattı; ama gerçekte devrime giden yolda trajik olan bu gelişme bile totalitarizme zorunlu olarak yol açmayabilirdi. Tek parti diktatörlüğü, ülkenin zaten gelişmekte olan toplumsal katmanlaşmasına yalnızca bir sınıf daha yani, devrimin sosyalist eleştirmenlerine göre "devleti özel mülk gibi sahiplenmiş" (Marx)[27] bürokrasiyi ekledi. Lenin ölüm döşeğindey-

27 Anti-Stalinist kliklerin Sovyetler Birliği'nin gelişmesine dair eleştirilerini bu Marksist formüle dayandırdıkları ve gerçekte asla bunun ötesine geçmedikleri iyi bilinen bir şeydir. Sovyet bürokrasisinin yinelenen "arındırılması", ki bu bürokrasinin sınıf olarak tasfiyesine eşittir, bu klikleri bürokrasi içinde Sov-

ken yollar hâlâ açıktı. İşçilerin, köylülerin ve orta sınıfların oluşumu mutlaka, Avrupa kapitalizminin niteliği olmuş sınıf savaşımına yol açmak zorunda değildi. Tarımı hâlâ ortaklaşa, kooperatif ya da özel mülkiyet esası üzerinde gelişebilirdi; ulusal ekonomi, hâlâ sosyalizm, devlet kapitalizmi ya da özel girişim yollarından birini izlemekte özgürdü. Bu seçeneklerden hiçbiri, ülkenin yeni yapısını otomatik olarak bozmayabilirdi.

Tüm bu yeni sınıflar ve milliyetler, Stalin ülkeyi totaliter bir yönetim için hazırlamaya başladığında onun yolu üzerinde engeldiler. Ayrışmış ve yapısız bir kitle uydurmak için, ilkin, ulusal temsilin başlıca organı olarak hâlâ belli bir rolü olan ve parti hiyerarşisinin mutlak egemenliğini önleyen Sovyetlerdeki iktidar kalıntılarını tasfiye etmek zorundaydı. O nedenle, ilk önce sadece merkez komitelerinin yüksek memurlarının atandığı Bolşevik hücreler yaratarak ulusal Sovyetleri yıkmaya çalıştı.[28] 1930'a dek önceki komünal kurumların son kalıntıları da silinmişti ve bunların yerlerini, yeni bürokratların artık okuryazarlardan korkmamaları dışın-

---

yetler Birliği'nin egemen ve yöneten sınıfını görmekten asla alıkoymamıştır. Şu satırlar 1930'da Sibirya'da sürgündeyken yazan Rakovsky'nin değerlendirmesidir: "Gözlerimizin önünde dâhili alt-kolları bulunan, uygun atamalar ve doğrudan ya da dolaylı tayinler aracılığıyla çoğalan kocaman bir yönetici sınıf biçimlenmişti ve biçimlenmeye devam ediyordu. Bu orijinal sınıfı bir arada tutan unsur, bu da ayrıca orijinaldir, özel mülkiyetin bir biçimi yani devlet gücüdür" (Souvarine'den alıntı, *a.g.e.*, s. 564). Bu çözümleme gerçekten Stalin öncesi dönemdeki gelişmeler için oldukça doğrudur. Ekim Devrimi'ne giden yolda hayati önem taşıyan parti ile Sovyetler arasındaki ilişkinin gelişimi için bkz. I. Deutscher, *The Prophet Armed: Trotsky 1879-1921*, 1954.

28 1927'de köy sovyetlerinin % 90'ı ve bunların başkanlarının % 75'i parti üyesi değildi; il yönetim kurullarının % 50'si parti üyelerinden % 50'si parti üyesi olmayanlardan oluşmaktaydı. Oysa Merkez Komite'deki delegelerin % 75'i parti üyesiydiler. Bkz. *Encyclopedia of Social Sciences* içinde Maurice Dodd'un "Bolşevizm" maddesi.

Sovyetlerdeki parti üyelerinin "Partinin daimi memurlarından aldıkları direktiflerle uyum içinde" oy kullanarak Sovyet sistemini içeriden nasıl yıktıkları A. Rosenberg, *A History of Bolshevism*, Londra, 1934, Bölüm VI'da ayrıntılı olarak anlatılır.

da, Ruslaştırma eğilimleri çarcı rejiminkinden çok da farklı olmayan adamakıllı merkezileşmiş parti bürokrasisi almıştı.

Bolşevik hükümet böylece sınıfların tasfiyesine geçti ve bu tasfiyeye ideolojik ve propagandif gerekçelerle mülkiyet sahibi sınıflardan, şehirlerde yeni orta sınıftan ve kırsaldaki köylülerden başladı. Sayıların ve mülkiyetin birleşmesinden ötürü, Birlik içerisinde o zamana dek potansiyel olarak en güçlü sınıf köylüler olmuştu; sonuçta onların tasfiyesi, tüm öteki gruplarınkinden daha eksiksiz ve daha acımasız oldu ve bu tasfiye yapay kıtlıklarla, Gulaglar'ın kamulaştırılması ve kolektivizasyon bahanesiyle verilen sürgünlerle yürütüldü. Orta ve köylü sınıfların tasfiyesi otuzların başında tamamlanmıştı; milyonlarca ölünün ya da milyonlarca sürgün köle işçinin arasında olmayanlar "kimin efendi" olduğunu öğrenmiş; kendilerinin ve ailelerinin yaşamlarının yoldaş yurttaşlarına değil, ait olageldikleri gruplardan hiçbir yardım ya da başka bir şey almadan tam bir kimsesizlik içinde karşısına çıktıkları hükümetin kaprislerine münhasıran bağlı olduğunu anlamış oldular. Kolektivizasyonun tam olarak ne zaman, ortak çıkarlarla bağlanmış bir köylülüğü –ki ülke ekonomisinde sayısal ve ekonomik kilit konumda olmasından ötürü totaliter yönetim için yeniden potansiyel bir tehlike arz etmektedir– yarattığı ne istatistiklerden ne de belgesel kaynaklardan belirlenebilmektedir. Ancak, totaliter "kaynak malzemeleri" nasıl okuyacağını bilenlere göre söz konusu zaman, Stalin'in ölümünden önceki iki yıla, kolektif çiftlikleri dağıtarak bunları daha büyük birliklere dönüştürmeyi tasarladığı zamana denk gelmektedir. Ne var ki, Stalin bu tasarıyı yürütecek kadar yaşamadı; eğer yaşasaydı, kurbanların sayısı çok daha fazla olabilirdi ve bunun tüm ekonomi için doğuracağı kaotik sonuçlar ilk köylü sınıfı tasfiyesinden çok daha feci olabilirdi. Ama onun bunu başarabileceğinden kuşku duymamız için hiçbir neden yoktur; üye-

lerinden yeterli sayıda insan öldürüldüğü sürece temizlenemeyecek hiçbir sınıf yoktur.

Grup olarak tasfiye edilecek sıradaki sınıf işçilerdi. Sınıf olarak onlar çok daha zayıftı ve çok daha az direnç göstermişlerdi, çünkü devrim sırasında onların fabrika sahiplerini kendiliğinden mülksüzleştirmesi, köylülerin toprak sahiplerini mülksüzleştirmesinden farklı olarak, devletin her halükârda proletaryaya ait olduğu bahanesiyle fabrikaları devlet malı olarak kamulaştırmış olan hükümet tarafından derhal önlenmişti. Otuzların başında benimsenmiş Stakhanov sistemi, ilkin oluşturduğu insafsız rekabetle, sonra da sıradan işçiye oranla toplumsal mesafesi, işçilerle yönetim arasındaki mesafeye oranla elbette daha derinden hissedilen Stakhanovcu aristokrasiyi sertleştirmesiyle, işçiler arasındaki tüm dayanışmayı ve sınıf bilincini yok etti. Bu süreç, tüm Rus işçi sınıfını resmen dev bir köle işgücüne dönüştüren emek kitabının devreye sokulmasıyla 1938'de tamamlandı.

Tüm bu önlemlerin üstüne önceki tasfiye önlemlerini yürütmeye yardım etmiş bürokrasinin tasfiye edilmesi geldi. Sovyet toplumunun idari ve askerî tüm aristokrasisinden kurtulmak Stalin'in 1936'dan 1938'e kadar yaklaşık iki yılını aldı; partili partisiz "idari personelin aşağı yukarı yarısı silinip süpürüldüğünde" ve tüm parti üyelerinin yüzde ellisi ve "en az sekiz milyon ilave" tasfiye edildiğinde neredeyse tüm daireler, fabrikalar, iktisadi ve kültürel organlar, hükümet, parti ve askerî bürolar yeni ellere geçti.[29] Ek olarak, bir kent-

29 Bu rakamlar Victor Kravchenko'nun şu kitabından alındı: *Özgürlüğü Seçtim: Bir Sovyet Memurunun Kişisel ve Siyasal Yaşamı*, New York, s. 278 ve 303. Kuşkusuz bu epeyce tartışmaya açık bir kaynaktır. Ama Sovyet Rusya söz konusu olduğunda aslında tartışmaya açık kaynaklardan başka başvuracak kaynağımız olmadığından, tüm yapabildiğimiz –bütün gazete haberlerine, raporlara ve şu ya da bu türden değerlendirmelere güvenmek zorunda olduğumuzdan– en azından yüksek kertede olası görünen herhangi bir bilgiyi kullanmaktır. Bazı tarihçiler ise bunun tersi yöntemin –yani Rus hükümeti hangi malzemeyi veriyorsa yalnızca onu kullanmak– daha güvenilir olduğunu dü-

ten diğerine tüm giriş çıkışların kayıt altına alınarak onaylanmasının zorunlu tutulduğu yurtiçi pasaport uygulaması, sınıf olarak parti bürokrasinin yıkımını tamamlamış oldu. Hukuki konumlarına gelince, bürokrasi, parti görevlileriyle beraber artık işçilerle aynı düzeydeydiler; artık o da muazzam büyüklükteki köleleştirilmiş Rus işçilerin bir parçası haline geldi ve Sovyet toplumu içindeki ayrıcalıklı konumu mazide kaldı. Bu genel arındırma –ilk etapta arındırmayı örgütlemiş kimseler olan– yüksek düzeyli polislerin tasfiyesiyle sonlandığından, terörü yürütmüş GPU kadroları bile artık, grup olarak iktidar bir kenara, herhangi bir şeyi temsil edip etmedikleri konusunda kendilerini kandıramıyorlardı.

Beşerî yaşamların bu devasa boyutta kurban edilişi hiçbir şekilde deyimin eski anlamıyla *raison d'État*'dan [yüksek devlet çıkarları – ç.n.] kaynaklanmıyordu. Tasfiye edilmiş toplumsal katmanların hiçbiri rejime düşman değildi ya da öngörülebilir bir gelecekte düşman haline gelmeleri olası gözükmüyordu. Etkin örgütlü muhalefet 1930'a kadar, Stalin Parti içindeki sağcı ve solcu sapmaları 16. Parti Kongresi'nde yaptığı konuşmada yasadışı ilan ettiğinde, ortadan kalkmıştı ve bu cılız muhalefet bile kendilerini varolan sınıflardan birine dayandırmakta zorlanıyordu.[30] Siyasal kanaatleri olmayan zararsız yurttaşları değil, yalnızca hakiki muhalifleri tehdit ettiği sürece totaliter terörden ayrılan diktatörlük terörü, açık ya da gizli tüm siyasal yaşamı, daha Lenin ölmeden önce bile boğmaya yetecek kadar acımasızlaşmıştı. Halkın hoşnutsuz kesimleriyle ittifak kurabilecek dış müda-

şünüyor görünmektedir, ama bu doğru değildir. Bu malzemeler elbette propagandadan başka bir şey olmayan resmi malzemelerdir.

30 Stalin 16. Kongre'de sunduğu bildiride, sapmaları parti kadrolarındaki köylü ve küçük burjuva sınıfların dirençlerinin "yansıması" olarak kınadı. (Bkz. *Leninism*, cilt II, bölüm III, 1933.) Bu saldırıya karşı muhalefet garip biçimde savunmasızdı, çünkü onlar da, özellikle Troçki, "kliklerin mücadelesinin altında bir sınıf mücadelesi keşfetmekten her zaman endişe ettiler" (Souvarine, *a.g.e.*, s. 440).

haleler, Sovyet rejimi çoğu devlet tarafından tanındığı, pek çok ülkeyle ticari ve başka uluslararası anlaşmalar imzaladığı zaman, 1930'a doğru artık bir tehlike olmaktan çıkmıştı. (Halkın kendisi söz konusu olduğu sürece Stalin hükümeti böylesi bir olasılığı bertaraf etmemişti: Bugün şu kadarını biliyoruz ki Hitler rakip totaliter bir yönetici değil de sıradan bir fatih olsaydı, kendi hesabına en azından Ukrayna halkını kazanmak için olağanüstü bir şansı olabilirdi.)

Sınıfların tasfiyesi hiçbir siyasal anlam ifade etmese bile, Sovyet ekonomisi için gerçekten felaket olmuştur. 1933'teki yapay kıtlığın sonuçları, ülke çapında yıllarca hissedilmiştir; bireysel üretimi keyfi olarak hızlandıran ve sanayi üretiminde takım çalışmasının gerekliliğini tümden göz ardı eden Stakhanovcu sistemin 1935'te yürürlüğe girişi genç sanayide "kaotik dengesizliğe" yol açtı.[31] Bürokrasinin, yani fabrika müdürlerinin ve mühendislerin tasfiyesi, sonuçta, yeni Rus teknik entelijansiyasının elde edebildiği kısıtlı deneyim ve beceriden sanayi kuruluşlarını yoksun bıraktı.

Uyrukları arasında eşit koşullar sağlamak, eski çağlardan beri despotlukların, tiranlıkların en öncelikli kaygılarından birisi olmuştur, gene de totaliter yönetim için böylesi eşitlikler yeterli olmamıştır, zira bunlar aile bağları ve ortak kültürel çıkarlar gibi birtakım siyasi olmayan komünal bağları şöyle ya da böyle devam ettirir. Totalitarizm kendi iddiasını ciddiye alacaksa, "satrancın tarafsızlığıyla işini ilk ve son defa olarak bitirme" noktasına, yani herhangi türden bir etkinliğin özerk varlığıyla işini bitirme noktasına ulaşmak zorundadır. Tasfiyecileri tarafından "sanatı sanat için"[32] sevenlerle karşılaştırılan "satrancı satranç için" sevenler, heterojen tek biçimliliği totalitarizmin asli koşullarından birisi olan bir kitle toplumu içinde mutlak olarak henüz tamamıy-

31 Kravchenko, *a.g.e.*, s. 187.

32 Souvarine, *a.g.e.*, s. 575.

la ayrışmış öğeler değildirler. Totaliter egemenler açısından satranç için satranca adanmış bir toplum, çiftçiliğe adanmış çiftçiler sınıfından bir kertede farklıdır ve daha az tehlikelidir. Himmler oldukça yerinde bir şekilde SS mensuplarını, hiçbir durumda asla "bir şeyi o şey uğruna"[33] yapmayan yeni bir insan tipi olarak tanımladı.

Fiili grup tasfiyesinden her zaman önce gelen Sovyet toplumundaki kitle ayrışması, yinelenen arındırma operasyonlarının ustaca kullanılmasıyla başarılmıştı. Tüm toplumsal ve ailevi bağları yıkmak için, bu operasyonlar yalnızca tanıdıklardan en yakın arkadaş ve akrabalarına kadar sanığın olağan ilişkilerinin sanık ile aynı kaderi paylaşacağı korkusunu salacak biçimde yürütülüyordu. Basit ve ustaca kurulmuş "suç ortaklığı" tekniğinin sonucu şöyledir: Biri suçlanır suçlanmaz, paçayı kurtarmak için eski arkadaşları bilgi vermeye can atarak, ona karşı varolmayan kanıtları teyit edecek ihbarlarda yarışarak, onun anında en acımasız düşmanları haline gelir; bu, açıkça kendi güvenilirliklerini kanıtlamanın biricik yoludur. Geriye dönük olarak, zanlıyla olan tanışıklıklarının ya da arkadaşlıklarının yalnızca, onu gizlice gözleyerek onun bir sabotajcı, bir Troçkist, bir yabancı casus ya da bir faşist olduğunu ortaya çıkarma aracı olduğunu kanıtlamaya çabalayacaklardır. Liyakat "yakın yoldaşları suçlama sayısıyla ölçüldüğü"[34] için, en temel önlemin mümkünse –yalnızca başkalarının gizli düşüncelerinin açığa çıkmasının önünü almak için değil, gelecekte ortaya çıkması neredeyse

33 Himmler'in kendisince formüle edilmiş SS'lerin parolası şu sözlerle başlar: "Kendisi için varolan hiçbir görev yoktur." Bkz. Gunter d'Alquen, *Schriften der Hochschule für Politik*, içinde "Die SS", 1939. SS'ler tarafından yalnızca dâhilî kullanım için çıkarılmış kitapçıklar "kendi başına ereği olan her şeyin boşunalığını anlamanın mutlak zorunluluğunu" defalarca vurgular. (Bkz. *Der Reichsführer SS und Chef der deutschen Polizei*, tarihsiz, "yalnızca polisin dâhilî kullanımı için.")

34 Pratiğin kendisi bol bol belgelenmiştir. W. Krivitsky, *In Stalin's Secret Services* (New York, 1939) adlı kitabında bunun izini doğrudan Stalin'e kadar sürer.

kesin sorunlu hallerde suçlanışınızdan yalnızca ucuz çıkarları olmakla kalmayan, yanı sıra sırf kendi yaşamları tehlikede olduğundan sizin yıkımınızın nedeni olmaya karşı konulmaz biçimde gereksinim duyan kişilerin elenmesi için– tüm yakın ilişkilerden kaçınmayı gerektirdiği açıktır. Son tahlilde, bu tekniğin en uç ve en mantıksız noktalara varana dek geliştirilmesi sonucunda Bolşevik yöneticiler, benzerini daha önce hiç görmediğimiz ve tek başına olayların ve felaketlerin kolay kolay yol açmayacağı ayrışmış ve bireyci bir toplum yaratmayı başarmışlardır.

Totaliter hareketler ayrışmış ve yalıtılmış bireylerin kitlesel örgütüdür. Tüm öteki parti ve hareketlerle karşılaştırıldığında en çok göze çarpan dışsal özelliği, bunların bireysel mensuplarının tam, sınırsız, koşulsuz ve değişmez sadakatlerini talep etmeleridir. Hatta totaliter hareketlerin önderlerince daha iktidar ele geçirilmeden önce bu talep yapılır. Çoğunlukla, ülkenin kendi fiilî idareleri altında bütünüyle örgütlenmesinden önce; örgütlerinin zamanı geldiğinde bütün insan ırkını kapsayacağını öne sürdükleri ideolojilerinden sonra meydana çıkar. Ne var ki, totaliter yönetimin totaliter bir hareket tarafından hazırlanmadığı durumlarda (Nazi Almanyası'nın tersine Rusya'daki durum buydu) hareket sonradan örgütlenmeliydi ve hareketin gelişmesinin koşulları, –topyekün tahakkümün psikolojik kaynağı olan– tam olarak sadakati olanaklı kılmak üzere suni olarak yaratılmalıydı. Böylesi sadakat ancak ailesine, arkadaşlarına, yoldaşlarına karşı hiçbir toplumsal bağı olmayan, hatta tanışıkları bile olmayan, dünyada bir yeri olduğu duygusunu yalnızca harekete ait oluşundan ya da partiye üye oluşundan türeten bütünüyle tecrit edilmiş insandan beklenebilir.

Tam sadakat ancak bağlılığın tüm somut içeriği boşaltılıp, buradan doğallıkla fikir değişikliklerinin meydana gelmesiy-

le mümkün olur. Totaliter hareketler, her biri kendi bildiği biçimde, somut bir içerik belirleyen ve hareketlerinin gelişmesinin totaliter olmayan evrelerinden miras kalan parti programlarından kurtulmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Söze ne kadar radikal dökülmüş olursa olsun, dünya egemenliği iddiasını kabul etmekten ya da sınırlamaktan hoşlanmayan her belirli siyasal amaç, "yüzyıllar boyunca önemli olmuş ideolojik sorunlardan" daha özgül konularla ilgilenmiş her bir siyasi program totalitarizme bir engeldir. Hitler'in tipik biçimde nasyonalist küçük bir partinin çapraşık kafadan çatlak üyeliği üzerinden yavaş yavaş Nazi hareketini örgütlerken en büyük başarısı, değiştirerek ya da lağvederek değil, içeriğinin ve dilinin görece ılımlılığı kısa zaman sonra köhneleşecek program hakkında konuşmayı veya tartışmayı reddederek, partinin ilk programından hareketi kurtarmasıdır.[35] Stalin'in görevi bu bakımdan diğerlerinde olduğu gibi çok daha zorludur; Bolşevik Parti'nin programı[36] amatör bir iktisatçının ve kafadan çatlak bir siyasetçinin 25 maddelik programından[37] çok daha belalı bir yüktü. Ama nihayet Stalin, Rus partisinin hiziplerini lağvettikten sonra, Komünist Parti çizgisini sürekli dolambaçlı yollara sokup; tüm içeriğini oluşturan öğretisinin içini boşaltan

35 Hitler demode bir programa sahip olmanın program tartışmalarına izin vermekten daha iyi olduğunu *Mein Kampf*'da (Kitap II, Bölüm V, 2 cilt, Birinci Almanca basım, sırasıyla 1925 ve 1927. Sansürsüz çeviri, New York, 1939) ifade etti. Kısa zamanda alenen şöyle ilan edecekti: "Yönetimi bir defa üstlendikten sonra program bunun sonucu olarak kendiliğinden gelir. ... İlk iş akıl almaz bir propaganda dalgası olmalıdır. Bu, o andaki diğer sorunlarla pek ilgisi olmayacak siyasal bir eylemdir." Bkz. Heiden, *a.g.e.*, s. 203.

36 Souvarine, bizim düşüncemize göre yanlış olarak, Lenin'in zaten bir parti programının rolünü ortadan kaldırdığını söyler: "Öğreti olarak Bolşevizm'in yokluğunu, Lenin'in beyni dışında, hiçbir şey daha açık biçimde gösteremez; her Bolşevik kendi grubunun 'çizgisinden' sapmak konusunda kendi başına bırakılmıştır ... çünkü bu insanları düşüncelerden çok Lenin'e duydukları saygı ve coşkuları bir arada tutuyordu" (*a.g.e.*, s. 85).

37 Gottfried Feder'in ünlü 25 maddelik Nazi Partisi Programı, hareketin kendisinden daha çok harekete dair literatür içinde büyük bir rol oynadı.

bir tarzda –zira bu öğretinin hangi yön ya da eyleme ilham vereceğini öngörmek artık olanaklı değildi– Marksizmin sürekli yeniden yorumlanması ve uygulanmasıyla bu sonucu elde etti. En mükemmel Marksizm-Leninizm eğitiminin herhangi bir biçimde siyasal davranışın rehberi olmadığı –tersine parti çizgisinin ancak bir gece önce Stalin'in açıkladığı şeyi sonraki sabah tekrar etmekle izlenebildiği– olgusu, doğallıkla aynı ruhsal durumla, ne yapıldığını anlamaya çalışan herhangi bir girişimle bölünmeden Himmler'in usta işi "Sadakatim onurumdur"[38] parolasıyla SS'leri için ifade ettiği aynı konsantre itaatle sonuçlandı.

Bir parti programının yokluğu ya da göz ardı edilmesi tek başına zorunlu olarak bir totalitarizm işareti değildir. Programları ve platformları gereksiz müsvedde kâğıtlar, hareketin şiddeti ve üslubuyla uyumsuz utanç verici vaatler olarak ilk ele alan Mussolini'nin faşist aktivizm felsefesi ile onun tarihsel anın kendisinden ilham alışıdır.[39] Niyetleri üzerine "çenebazlığın" küçümsenmesiyle birleşen salt iktidara duyulan arzu, tüm ayaktakımı önderlerinin karakteristiğidir, ama totalitarizmin standartlarını karşılamaz. Faşizmin gerçek amacı yalnızca iktidarı ele geçirmek ve ülke çapında karşı konulmaz yönetici olarak faşist "seçkinleri" oluşturmak-

38 Himmler'in kendisince formüle edilmiş parolanın etkisini yorumlamak zordur. Almancası olan "*Meine Ehre heisst Treue*", sırf disiplin veya kişisel bağlılık anlamlarını aşan mutlak bir özveri ile itaate işaret eder. Almanca belgelerin ve Nazi literatürü çevirilerinin vazgeçilmez bir kaynağı olan, ama ne yazık ki epeyce dengesiz de olan *Nazi Conspiracy* SS parolasını şöyle çeviriyor: "Onurum bağlılık demektir" (V, s. 346).

39 Mussolini, resmi programı bilinçli olarak reddederek, onun yerine yalnızca yaratıcı önderliği ve eylemi koymuş muhtemelen ilk parti önderidir. Ancak bir parti programıyla köstek olunabilecek bu eylemin altında, yaratıcılığın ana unsurunun anın gerçekliği olduğu görüşü yatar. İtalyan faşizminin felsefesini, Sorel'in "mitler"inden çok Gentile'nin "etkinciliği" anlatmaktadır. Ayrıca krş. "Faşizm" maddesi, *Encyclopedia of the Social Sciences*. 1921 Programı hazırlandığında, hareket iki yıllık bir varlığa sahipti ve büyük oranda nasyonalist felsefesini taşıyordu.

tır. Totalitarizm asla harici araçlarla yani devlet ve şiddet aygıtıyla yönetmekten memnuniyet duymaz; bu zor kullanma aygıtı içerisinde belirli ideolojisi ve bu ideolojiye yüklediği rol sayesinde totalitarizm insanlara içeriden tahakküm kurmanın ve onları sindirmenin yolunu keşfetti. Bu anlamda totalitarizm yöneticilerle yönetilenler arasındaki mesafeyi ortadan kaldırır ve iktidar ile iktidara duyulan arzunun, bizim anladığımız anlamıyla, hiçbir rol oynamadığı ya da en çok ikincil bir rol oynadığı bir duruma erişir. İşin özü şu ki totaliter lider, önderlik ettiği kitlelerin memuru olmaktan ne daha fazla ne daha aşağı bir şeydir; o, uyrukları üzerinde despotça ya da keyfi arzularını dayatan iktidara aç bir birey değildir. Yalnızca memur olarak totaliter lider her zaman değiştirilebilir; o cisimleştirdiği kitlelerin "iradelerine" yaslandığı oranda kitleler de ona yaslanır. O olmadan kitleler harici temsilden yoksun kalırlar ve biçimsiz bir sürü olurlar; kitleler olmadan lider bir hiçtir. Bu karşılıklı bağımlılığın bütünüyle farkında olan Hitler bir keresinde, SA'lara seslendiği bir konuşmada bunu ifade etmişti: "Neyseniz benim sayemde osunuz; ben de neysem sizin sayenizde oyum."[40] Biz, böylesi cümleleri küçümsemeye ya da bu cümlelerde, Batı tarihinde ve siyasal geleneğinde sıkça ortaya çıktığı gibi, eylemin emirler verme ve yerine getirme olarak yanlış tanımlanmasına fazlasıyla eğilimliyiz.[41] Fakat bu düşünce her zaman, düşünen ve irade gösteren, sonra bu görüşünü ve iradesini, görüş ve iradeden yoksun gruba ikna, otorite veya şiddetle olsun bir biçimde empoze eden yönetici konumunda bulunan bir kimsenin varlığını varsaymıştır. Hitler ise, her nasılsa, "düşünmenin ... [bile] ancak emirler vere-

40 Ernst Bayer, *Die SA*, Berlin, 1938. Çevirilerin alındığı kaynak: *Nazi Conspiracy*, IV, s. 783.

41 İlk kez görüldüğü yer, eylemin *archein* ve *prattein* yani bir eylemin başlamasını emretme ve bu emrin yerine getirilmesi bağlamında yorumlandığı Platon'un *Devlet Adamı*, s. 305.

rek ya da emirleri yerine getirerek"[42] varolduğunu sanmaktadır; dolayısıyla Hitler, bir yandan düşünmeyle eylem, öte yandan yönetenle yönetilen arasındaki ayrımı kuramsal açıdan da bertaraf ediyordu.

Ne Nasyonal Sosyalizm ne de Bolşevizm asla yeni bir hükümet biçimi ilan etmiş ya da iktidarın ele geçirilerek devlet aygıtının kontrol altına alınmasıyla hedeflerine ulaştıklarını savunmuştur. Onların tahakküm düşünceleri, hiçbir devletin, hiçbir katıksız şiddet aygıtının asla elde edemeyeceği, ancak sürekli devinen bir hareketin, her bir bireyi yaşamının tüm alanlarında kalıcı olarak tahakküm altına alması gibi bir şeydir.[43] Şiddet yoluyla iktidarın ele geçirilmesi asla kendi başına bir amaç olamaz; ancak belli bir amacın aracıdır. Herhangi bir ülkede iktidarın ele geçirilmesi hoş karşılanan geçici bir evredir, ama asla hareketin sonu değildir. Hareketin pratik amacı, kendi çatısı altında olabildiğince çok insanı örgütlemek ve onları harekete yönlendirmek ve hareketin içinde tutmaktır; açıkçası hareketi sona erdirebilecek siyasal bir hedef yoktur.

II. AYAKTAKIMI İLE SEÇKİNLER ARASINDAKİ GEÇİCİ İTTİFAK

Totaliter hareketlerin mensuplarının koşulsuz sadakatinden ve totaliter rejimlerin popüler desteğinden daha fazla iç huzurumuzu bozan şey, bu hareketlerin sırf toplum için-

42 *Hitlers Tischgespräche*, s. 198.

43 *Mein Kampf*, Kitap I, Bölüm XI. Ayrıca bakınız örneğin, Nasyonal Sosyalistlerin iktidara geldikten sonra "bir mücadeleden" söz etmeyi sürdürdükleri yönündeki bariz eleştiriye, "Dünya görüşü [*Weltanschauung*] olarak Nasyonal Sosyalizm ... her bir Alman yaşam tarzını kendi temel değerleriyle biçimlendirmedikçe ve bunlar her gün yeni baştan anlaşılmadıkça mücadeleyi bırakmayacaktır" diye karşılık veren Dieter Schwarz, *Angriffe auf die nationalsozialistische Weltanschauung:* Aus dem Schwarzen Korps, No. 2, 1936.

deki ayaktakımı üzerinde değil, seçkinler üzerinde de etkili olan tartışma götürmez çekiciliğidir. Totalitarizmin kendisinin sempatizanları, yoldaşları ve kayıtlı parti üyeleri arasında saydığı seçkin insanların korkunç listesini sanatsal kapris ya da akademik naiflik kisvesi altında küçümsemek gerçekten düşüncesizlik olacaktır.

Seçkinleri cezbeden bu çekicilik, (totaliter rejimler için kolayca böyle olmasa da), ayaktakımı ile daha açık ilişkisinde olduğu gibi, totaliter hareketlerin anlaşılmasında önemli bir ipucudur. Bu çekicilik, totalitarizmin yükselişinin ortaya çıktığı genel iklimi, özel atmosferi göstermektedir. Totaliter hareketlerin liderlerinin ve sempatizanlarının örgütledikleri kitlelerden tabiri caizse daha yaşlı oldukları, böylelikle kronolojik olarak konuşursak, çökmekte olan sınıflı bir toplumun göbeğindeki en göze çarpan ürün olan kitlelerin, kendi önderlerinin yetişmesini çaresizlik içinde beklemek zorunda kalmayacakları hatırda tutulmalıdır. Sınıfların yıkılmasından önce toplumu gönüllü olarak terk edenler, burjuvazi egemenliğinin eski bir yan ürünü olmuş ayaktakımıyla birlikte, bu sınıfları karşılamaya hazırdılar. Mevcut totaliter yöneticiler ve totaliter hareketlerin önderleri hâlâ, psikolojisi ve siyaset felsefesi oldukça iyi bilinen ayaktakımının tipik özelliklerini taşımaktadırlar; kendine has kitle insanı yönetimi üstlendiği anda, Hitler'in histerik fanatizminden çok Himmler'in kılı kırk yaran, hesaplı doğruculuğuyla daha çok ortak yönü olacağını, Stalin'in duygulara hitap eden kinci gaddarlığından çok Molotov'un dediğim dedik umursamazlığına daha çok benzeyeceğini tahmin etmek zor olmasa da, ne olacağını henüz bilmiyoruz.

Bu bakımdan İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da durum, birincisinden sonraki durumdan özce farklı değildir; tıpkı yirmilerde faşizm, Bolşevizm, Nazizm ideolojilerinin ve hareketlerinin cephe kuşağı denilen yani savaş öncesi

zamanlarda büyümüş ve bu dönemi hâlâ net bir şekilde hatırlayan kuşak tarafından hazırlanarak yönlendirilmesinde olduğu gibi, bugün savaş sonrası totalitarizmin mevcut genel siyasal ve düşünsel iklimi, önceki zamanı ve yaşamı yakından tanıyan bir kuşak tarafından belirlenmiştir. Bu, sınıf sisteminin çöküşünün Birinci Dünya Savaşı yerine ikincisinde ortaya çıktığı Fransa için özellikle doğrudur. Emperyalist çağın ayaktakımının insanlarına ve serüvencilerine benzer biçimde totaliter hareketlerin önderlerinin kendi düşünsel sempatizanlarıyla ortak yönleri, her ikisinin de sistemin yıkılmasından önce Avrupa'nın saygın toplumlarının sınıf ve ulusal sistemlerinin dışında bulunmuş olmalarına dayanır.

Bu yıkım, sahte saygınlığın neden olduğu küstahlığın yerini anarşik karamsarlığa bıraktığı zaman, ayaktakımı için olduğu kadar seçkinler için de büyük bir fırsat olarak görünmüştü. Bu, kariyerleriyle kendilerinden önceki ayaktakımı önderlerinin –mesleki ve toplumsal yaşamda başarısızlık, özel yaşamda çarpıklık ve felaket– özelliklerini devam ettiren yeni kitle önderleri için apaçıktır. Eski partilerin daha saygın önderlerinin onlara karşı naif biçimde savundukları kitle önderlerinin siyasal kariyerlerinden önceki yaşamlarının bir fiyasko olduğu gerçeği, kitlelere başvururken bu önderler için en güçlü faktör oldu. Böylece, kitle önderleri zamanın kitlesel kaderini bireysel olarak temsil ettiklerini kanıtlamış görünmektedir; her şeyi harekete kurban etme arzuları, felakete uğramışlara kendini adama vaatleri, normal yaşam güvenliğine geri dönüşle asla ayartılamayacak azimleri ve saygınlığı küçümsemeleri oldukça içtendi ve bunlar hiç de geçici heveslerden ilham alınmamıştı.

Öte yandan savaş sonrası seçkinleri, sözgelimi kumarbazlar, casuslar ile serüvenciler gibi ve ışıltılı zırhlar içindeki şövalyeler ve ejderha avcıları gibi saygınlık taşımayan görkemli kariyerler uğruna emperyalizmin kendilerini kul-

lanmasına ve suiistimal etmesine göz yummuş kuşaktan sadece birkaç yaş daha gençtiler. Bunlar, "benliklerini yitirme" özlemi ve varolan tüm değerler ile olabilecek her türden iktidardan şiddetle tiksinme konularında Arabistanlı Lawrence'a katılıyorlardı. "Altın güvenlik çağını" hatırladıkları kadar, ondan nasıl nefret ettiklerini de, Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde coşkularının ne kadar gerçek olduğunu da anımsıyorlardı. 1914'te seferberlik Avrupa'yı silip süpürdüğünde, diz çöküp Tanrı'ya şükredenler ne sadece Hitler'di ne de sadece başarısızlığa uğramış olanlardı.[44] Bunlar, savaşın sadece savunma amaçlı olduğuna ilişkin yalan dolu açıklamalara veya şovenist propagandalara kolayca yem oldukları zaman bile kendilerine kızmak zorunda hissetmediler. Seçkinler bildikleri her şeyi, bütünüyle kültürü ve yaşamı "sert çalkantılar" (Ernst Jünger) içinde yitirebileceklerini sevinç içinde umarak savaşa gittiler. Thomas Mann'ın dikkatle seçtiği sözcüklerle savaş bir "kefaret" bir "arınma" idi; "zaferlerden ziyade savaşın kendisi şaire ilham veriyordu". O dönemde yaşamış bir öğrencinin sözleriyle "önemsenen şey uğruna fedakârlıkta bulunan nesne değil, fedakârlıkta bulunmaya can atış idi"; ya da o dönemde yaşamış genç bir işçinin sözleriyle "bir kimsenin birkaç yıl uzun ya da kısa yaşamış olmasının bir önemi yoktur. Kişi, yaşamından geriye bir şeyler kalsın ister."[45] Çok önceden Nazizm'in entelektüel sempatizanlarından birisi, "Kültür sözcüğünü duyunca tabancamı çekiyorum," demiş; şairler "kültür zırvalığına" besledikleri nefreti ilan

---

44 Bkz. Hitler'in, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verişine gösterdiği tepkisinin tasviri için *Mein Kampf*, Kitap I, Bölüm V.

45 Bkz. "Birinci Dünya Savaşı'nın gizli günlükleri"ne dair materyal koleksiyonu için Hanna Hafkesbrink, *Unknown Germany*, New Haven, 1948, sırasıyla 43, 45 ve 81. sayfalar. Tarihsel atmosferin tahmin edilemezleri bakımından bu koleksiyonun paha biçilmez değeri, benzer çalışmaların Fransa, İngiltere ve İtalya için yapılmamış olmasını hepten içler acısı yapmaktadır.

etmişler ve "kültürü ezmek için" şairane biçimde "Siz Barbarlar, İskitler, Zenciler, Yerliler gelin"[46] demişlerdir.

Savaş öncesi dönemin bu şiddetli hoşnutsuzluğunu ve bu hoşnutsuzluğu onarmak üzere ardından gelen girişimleri (Nietzsche ile Sorel'den Pareto'ya, Rimbaud ile T. E. Lawrence'dan Jünger, Brecht, Malraux'ya, Bakunin ile Nechayev'den Alexander Blok'a) basitçe nihilizme geçiş olarak nitelemek, meşru bıkkınlığın, burjuvazinin ideolojik bakış açısı ve ahlâk standartlarıyla bir topluma nasıl tümden sinebildiğini küçümsemek demektir. Yine de, kendi seçilmiş ruhsal babalarıyla belirgin bir karşıtlık içinde, "cephe kuşağının" tüm bu sahte güven dünyasının, sahte kültürün ve sahte yaşamın mahvolduğunu görmek arzusu tarafından bütünüyle yutulduğu da doğrudur. Bu arzu o kadar büyüktü ki bir Nietzsche'nin kalkıştığı gibi "değerlerin dönüştürülmesi"nde ya da bir Sorel'in yapıtlarında görülen siyasal yaşamın yeniden örgütlenmesinde ya da bir Bakunin'deki beşerî özgünlüğün canlandırmasında ya da bir Rimbaud'daki egzotik serüvenlerin saflığı içerisinde tutkulu yaşam aşkında olduğu gibi önceki tüm girişimlerden etki ve anlaşılırlık açısından daha ağır bastı. Ağır yıkım, kaos ve böylesi harabeler yüce değerlerin asaletini üstlenirler.[47]

Bu duyguların hakikiliği, bu kuşaktan çok az kişinin savaşa yönelik hayranlıklarını, savaşın fiili korkutuculuğunun deneyimlenmesiyle sağaltmış olması olgusunda görülebilir. Siper-

46 *A.g.e.*, s. 20-21.

47 Bu, normal yaşamdan topyekûn bir yabancılaşma duygusuyla birlikte başladı. Örneğin Rudolf Binding şöyle yazdı: "Geri gelişleri olanaklı olan sürgünler arasında sayılmaktansa her geçen gün daha çok ölüler, yabancılaşmış olanlar arasında –zira olayın büyüklüğü bizi yabancılaştırıyor ve birbirimizden ayırıyor– sayılmak zorundayız" (*a.g.e.*, s. 160). SS'lerin yeniden örgütlenmesi için sonunda bir "ayıklama biçimi" bulduğuna dair Himmler'in yaptığı açıklamada, cephe kuşağının seçkin olma iddiası bulunabilir : "... ölüm kalım mücadelesi, savaşın yol açtığı en sert ayıklama yöntemi. Bu yöntemde kanın değeri, başarısını gösterir. ... Bununla beraber savaş istisnai bir olaydır ve barış zamanında da ayıklama yapmanın bir yolu bulunmalıdır" (*a.g.e.*).

lerden sağ çıkanlar barışsever kimselere dönüşmediler. Nefret edilen saygın çevrelerden kendilerini kesinlikle ayırmaya hizmet edeceğini düşündükleri bu deneyimi yüreklerinde beslediler. Siperlerde geçen dört yıllık hayatın anılarına tutundular, sanki bu anılar yeni bir seçkin inşa etmenin nesnel ölçütünü oluşturmuş gibi. Bu geçmişi idealleştirme günahını işlemeye de karşı koymadılar; tersine makineler çağında savaşın şövalyelik, cesaret, onur ve erkeklik gibi erdemleri tam olarak üretemediğini,[48] savaşın insanları büyük kıyım çarkının küçük bir dişlisi olarak aşağılamasına ek olarak onlara yalın bir yıkım deneyiminden başka bir şey yüklemediğini ilk kez kabul etmek zorunda kalanlar savaşa inananlardı.

Bu kuşak savaşı, sınıfların çökmesi ve bunların kitlelere dönüşmesinin muazzam başlangıcı olarak anımsadı. Ölüm saçan ısrarlı keyfiliğiyle savaş, ölümün sembolü, "büyük dengeleyici"[49] ve bu yüzden de yeni bir dünya düzeninin gerçek babası haline geldi. Özgürlük ve adalet tutkusu; sınıfların kısıtlı ve anlamsız sınırlarını aşma, aptal ayrıcalıkları ve önyargıları terk etme özlemi; mazlumlara ve mülksüzlere gösterilen o eski küçümseyici merhamet tavırlarından kurtulma yolunu savaşta bulmuş göründü. Artan sefalet ve bireysel çaresizlik zamanlarında, merhamet tümden yiyip bitiren bir tutku halini aldığında ona direnmenin güç olması kadar, bizzat sefaletten çok daha amansız bir kesinlikle beşerî haysiyeti öldürüyor görünen merhametin salt sınırsızlığını reddetmek de imkânsız gibidir.

Kariyerinin ilk yıllarında, Avrupa statükosunun restorasyonunun, ayaktakımının ihtirasları için çok ciddi bir tehlike olduğu zamanlarda[50] Hitler cephe kuşağının neredey-

48 Bkz. Örneğin, Ernst Jünger, *The Storm of Steel*, Londra, 1929.

49 Hafkesbrink, *a.g.e.*, s. 156.

50 *A.g.e.*'de Heiden, Hitler'in hareketin ilk yıllarında tutarlı biçimde nasıl felaketten yana olduğunu, Almanya'nın muhtemel bir kurtuluşundan nasıl korktuğunu ortaya serer. Farklı koşullarda beş altı kez [yani Ruhr işgali sırasında]

se sadece bu duygularına başvurdu. Burada kitle insanına özgü kayıtsızlık; anonimlik özlemi, sadece bir sayı olmaya, bir dişli gibi iş görmeye duyulan özlem, kısaca toplumdaki özgül türlerin ve önceden belirlenmiş işlevlerin sahte kimliklerini silebilecek bir dönüşüm özlemi olarak ortaya çıktı. Savaş, bireysel farklılıkları yok eden "tüm kitle eylemlerinin en zorlusu" olarak deneyimlendi; böylelikle biricik, değiştirilemez kaderleri aracılığıyla geleneksel olarak bireyleri birbirinden ayıran ıstıraplar bile artık "tarihsel bir gelişim aracı"[51] olarak yorumlanabiliyordu. Savaş sonrası seçkinlerinin içine girmeyi umduğu kitleleri ulusal ayrımlar sınırlamadı. Az çok paradoksal biçimde Birinci Dünya Savaşı, Avrupa'daki samimi ulusal duyguları neredeyse ortadan kaldırdı; iki savaş arasında hangi taraftan olduğunun hiçbir önemi yoktu, bir siper kuşağına ait olmak bir Alman ya da bir Fransız olmaktan çok daha önemliydi.[52] Naziler tüm propagandalarını bu belirsiz yoldaşlık, bu "kader cemaati" üzerine kurdular; ulusal sloganların ne kadar saçma olduğunu –sağcıların bu sloganları özgül ulusal içeriklerinden çok şiddeti çağrıştırdığı için kullandığını söyleyecek derecede– kanıtlayarak, tüm Avrupa ülkelerindeki çok sayıda eski asker örgütünün desteğini aldılar.

Savaş sonrası Avrupası'nda bu genel düşünsel iklim altındaki hiçbir unsur pek yeni değildi. Bakunin "*Ben* olmak istemiyorum; *biz* olmak istiyorum"[53] diye çoktan itiraf etmişti.

---

kendi yıldırım birliklerine Almanya'nın yenildiğini ilan etmişti. "Görevimiz hareketimizin başarısını garantiye almaktır." (s. 167) – bir başarı ki, o sırada Ruhr'daki çarpışmanın yenilgiyle sonuçlanmasına bağlıydı.

51 Hafkesbrink, *a.g.e.*, s. 156-157.

52 Bu duygu savaş sırasında Rudolf Binding şunları yazdığında zaten yaygındı: "[Bu savaş] bir seferberlik ile karşılaştırılmamalıdır. Zira seferberlikte bir liderin iradesi ötekiyle çatışır. Ama bu savaşta her iki rakip de yerde yatmakta ve yalnızca savaşın dediği olmaktadır" (*a.g.e.*, 67).

53 Bakunin'in 7 Şubat 1870 tarihli mektubu. Bkz. Max Nomad, *Apostles of Revolution*, Boston, 1939, s. 180.

Nechayev "kaderine terk edilmiş insanlara" kurtuluş müjdesini "hiçbir kişisel çıkar, hiçbir ilişki, hiçbir duygu, bağlılık, mülkiyet, hatta kendisine ait bir adı olmamayla"[54] telkin ediyordu. Cephe kuşağının anti-hümanist, anti-liberal, anti-bireyci ve anti-kültürel güdüleri ve şiddet, iktidar ve acımasızlığa düzdükleri parlak ve nüktedan övgüleri; emperyalist seçkinlerin, herkesin herkesle mücadelesinin evrensel yasa olduğuna, yayılmanın siyasal bir aygıt olmadan önce psikolojik bir zorunluluk olduğuna ve insanın böylesi yasalarla hareket etmesi gerektiğine ilişkin beceriksiz ve tumturaklı "bilimsel" kanıtlarından önce gelmişti.[55] Cephe kuşağının yazılarında yeni olan şey, yüksek edebî standartları ve tutkularındaki muazzam derinlikti. Savaş sonrası yazarlar artık genetiğin bilimsel kanıtlamalarına ihtiyaç duymuyordu ve zaten cahillerin [*philistines*] kültür hanesine mensup Gobineau ya da Houston Stewart Chamberlain'in toplu yapıtlarından –başvuran olduysa– çok az yararlandılar. Darwin'i değil, Marquis de Sade'ı okudular.[56] Evrensel yasa-

54 "Devrimcinin İlmihali"ni ya Bakunin'in kendisi ya da öğrencisi Nechayev yazdı. Yazarlık sorunu ve metnin tüm çevirisi için bakınız Nomad, *a.g.e.*, s. 227 ve devamı. Herhangi bir olayda "[devrimcinin] öteki insanlara karşı tavrında sergilenen basit terbiye ve dürüstlük inançlarından hepsini eksiksiz hiçe sayma sistemi ... Rus devrim tarihinde 'Nechayevshchina' adıyla bilindi" (*a.g.e.*, s. 224).

55 Emperyalizmin bu siyasal kuramcıları arasından göze çarpanı Ernest Seillière, *Mysticisme et Domination: Essais de Critique Impérialiste*, 1913. Ayrıca bakınız Cargill Sprietsma, *We Imperialists: Notes on Ernest Seillière's Philosophy of Imperialism*, New York, 1931; G. Monod, *La Revue Historique* içinde, Ocak, 1912; ve Louis Estève, *Line nouvelle Psychologie de l'Impérialisme: Ernest Seillière*, 1913.

56 1930'dan beri Fransa'da Marquis de Sade avant-garde edebiyatın gözde yazarlarından biri haline gelmiştir. Sade'ın *Les Infortunes de la Vertu* (Paris, 1946) adlı yapıtının yeni baskısına yazdığı önsözde Jean Paulhan şunları belirtir: "Günümüzde ifade edilemez bir olay [*un événement indicible*] uğruna hileyi ve edebî oyunu bilinçli biçimde yadsımaya çalışan, ... hevesle kepazelik içinde yücelik, yıkıcılık içinde mükemmellik arayan pek çok yazar görünce, ... modern edebiyatımızın bize en canlı –hiç olmazsa en saldırgan– görünen bölümlerinin bütünüyle geçmişe dönüp dönmediğini ve bu dönüşün nedeninin kesinlikle

lara inanmış olsalar da, bunlara uymayı kesinlikle umursamadılar. Onlara göre şiddet, iktidar, zulüm, evrendeki yerini açıkça yitirmiş ve kendisini güven içinde yeniden yerine götürecek ve dünyayla yeniden bütünleştirecek bir iktidar kuramı arzulayacak kadar kibirli insanların yüce yetenekleriydi. Kuramına ya da içeriğine bakmaksızın saygın toplumun yasakladığı her şeye yönelik gösterdikleri kör partizanlık onları memnun ediyordu; zalimliği büyük erdem düzeyine yükselttiler, çünkü toplumun insancıl ve liberal ikiyüzlülüğü ile çelişiyordu.

Bu kuşağı, kuramları açısından bazen oldukça benzer göründükleri 19. yüzyıl ideologlarıyla karşılaştırırsak, temel farklılıklarının mükemmel otantiklikleri ve tutkuları olduğu görülür. Sefalet onları çok derinden etkilemişti; iyi niyet ve kardeşlik havarilerinin hepsinin deneyimlediklerinden daha fazla kafa karışıklığıyla uğraşmışlardı ve ikiyüzlülük onların daha amansız biçimde canını yakmıştı. Artık egzotik topraklara kaçamıyorlardı; artık tuhaf ve heyecan verici insanlar arasında ejderha katilleri olmaya güçleri yetmiyordu. Gündelik yaşamın sefaletinden, uysallığından, düş kırıklığından ve eğitimli konuşmaların sahte kültürüyle süslenmiş hınçtan hiçbir kaçış yoktu. Bu bileşimin sürekli olarak ilham verdiği giderek yükselen bulantıdan, onları muhtemelen masal ülkelerinin geleneklerine uymamak kurtarabilirdi.

Engin dünyadan kaçamama durumu, –emperyalist karakteri oluşturmuş koşullardan oldukça farklı olan– toplumun tuzaklarına tekrar tekrar düşme duygusu, anonim olmaya ve kendini heba etmeye yönelik eski tutkuya bir şiddet arzusu ile sabit bir gerilim kattı. Arap ulusal hareketiyle ya da bir Hint köyündeki başkaldırılarla özdeşlik kurmak gibi rol ya da karaktere dair radikal bir değişiklik olasılığın-

---

Sade olup olmadığını... kendime soruyorum." Ayrıca bakınız Georges Bataille, "Le Secret de Sade", *La Critique* içinde, Cilt III, sayı 15-16, 17, 1947.

dan yoksun olduğundan, yıkımın insanüstü güçlerine iradi olarak dâhil olma, toplum içindeki önceden belirlenmiş işlevlerle ve bunların su katılmadık bayağılığıyla otomatik bir özdeşlik kurmaktan kurtuluş gibi göründü; bu, aynı zamanda işleyişin kendisini yıkmaya yarıyordu. Bu insanlar, totaliter hareketlerin bariz aktivizmine, bunların hem katışıksız eylemin önceliği hem de katışıksız zorunluluğun ezici gücü üstünde acayip ve yalnızca görünürde çelişkili ısrarlarına kapılmışlardı. Bu karışım tam da "cephe kuşağının" savaş deneyimine, ezici kader sistemi içinde sürekli etkinlik deneyimine karşılık geliyordu.

Dahası, aktivizm, bunalım zamanlarında her zaman iki kat fazla iz bırakarak ortaya çıkmış eski ve baş belası bir soru olan "Ben kimim?" sorusuna yeni yanıtlar veriyor gibi gözüküyordu. "Göründüğün neyse osun," diye toplum ısrar ederse, savaş sonrası eylemcinin karşılığı, "Ne yapmışsan osun," –söz gelimi, (Brecht'in *Der Plug der Lindberghs*'indeki gibi) Atlantik'i uçakla geçen ilk adam– olacaktır ki bu, Sartre'ın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok az değiştirerek (*Huis Clos*'da) yinelediği "Sen, yaşamınsın" sözüyle verdiği yanıttır. Bu yanıtlar meşruluklarını, kişisel kimliği yeniden tanımlanmalarından değil, daha çok toplumun dayattığı değişken rol ve görevlerin çokluğundan ve toplumsal kimlikten nihai olarak kaçmaya yaramalarından almaktadır. Asıl mesele, hiç kimsenin öngörmediği ve belirlemediği, kahramanca ya da canice bir şey yapmaktı.

Totaliter hareketlerin bariz aktivizmi, terörizmi tüm öteki siyasal etkinlik biçimlerine tercih etmeleri, aydın seçkinler ile ayaktakımının benzer biçimde ilgisini çekti; çünkü bu terörizm daha önceki devrimci toplumlarınkinden tamamen farklıydı. Artık, izledikleri siyaset ya da konumları gereği zulmün sembolü haline gelmiş belli birtakım önde gelen kişilerin ortadan kaldırılmasının tek yolu olarak terörist

eylemleri öneren, buna göre tasarlanmış bir siyaset konusu söz konusu değildi. Böylesi çekiciliğin kanıtladığı şey, terörizmin düş kırıklığını, hıncı ve kör düşmanlığı ifade eden bir çeşit felsefe haline gelmesi; kendini ifade etmek için bombalar kullanmış, ses getiren eylemlere bağımlı reklamları keyifle izlemiş ve toplumun normal katmanlarını varoluşunu tanınmaya zorlarken başarıya ulaşmanın bedelini hayatıyla ödemeyi kesinlikle isteyecek bir siyasal dışavurumculuk haline gelmesi oldu. Nazi Almanyası'nın nihai yenilgisinden çok önce açık bir keyifle, Goebbels'e, yenilgi halinde, Nazilerin arkalarından kapıyı nasıl çarparak kapatacaklarını ve yüzyıllarca nasıl unutulmayacaklarını bildiklerini zevkle ilan ettiren yine aynı ruh ve aynı oyundu.

Yine de totalitarizm öncesi atmosfer altında seçkini ayaktakımından ayıran geçerli bir ölçüt bulunacaksa, bu olsa olsa bu noktadır. Ayaktakımının istediği şey, Goebbels'in büyük bir kesinlikle ifade ettiği şey, yıkım pahasına bile olsa tarihe erişmekti. Goebbels'in "çağdaş bir kimsenin bugün deneyimleyebileceği en büyük mutluluk" ya bir dâhi olmak ya da birine hizmet etmek[tir] şeklindeki samimi kanaati,[57] ne kitleler ne de sempatizan seçkin için değil, ayaktakımı için tipikti. Sempatizan seçkinler, tersine, anonimleşmeyi cidden dehanın varlığını yadsımaya vardıracak kertede ciddiye almıştı; yirmilerin tüm sanat kuramları çaresizce, mükemmelliğin becerinin, ustalığın, mantığın ve malzemenin potansiyellerinin anlaşılmasının ürünü olduğunu kanıtlamaya uğraşıyordu.[58] Seçkin değil, ayaktakımı "şöhretin göz alıcı gücüyle" (Stefan Zweig) büyülenmişti ve geç dönem burjuva dünyasının deha kültünü hevesle kabul etmişti. Böylece 20. yüzyılın ayaktakımı, burjuva toplumunun kapılarını basit

57 Goebbels, *a.g.e.*, s. 139.

58 Bu bakımdan Bauhaus sanat kuramları tipiktir. Ayrıca bakınız Bertolt Brecht'in tiyatroya dair yorumları, *Gesammelte Werke*, Londra, 1938.

marifetten ziyade etkileyici "anormal"e, dâhiye, homoseksüele ya da Yahudi'ye açtığı gerçeğini de keşfetmiş eskinin sonradan görmüşlerinin yolunu sadakatle takip etti. Seçkinin dehayı küçümsemesi ve anonimleşmeyi arzulaması ne kitlelerin ne de ayaktakımının anlayabilecek bir konumda olduğu ve Robespierre'in sözleriyle söylersek ileri gelenlerin küçüklüklerine karşılık insanın büyüklüğünü savunmaya uğraşan bir ruha tanıklık ediyordu.

Seçkin ile ayaktakımının arasındaki bu farklılığa karşın, yeraltı dünyasının saygın toplumla eşit temeller üzerinde kabul edilmek üzere onu her tehdit edişinde seçkinin memnun edildiğine hiç kuşku yok. Geçmişte haksız biçimde dışlanmış olanlara nasıl bir fırsat tanındığını görme eğlencesi uğruna seçkinlere mensup olanlar bir bedel ödemeye yani uygarlığın yıkılmasına hiç de karşı çıkmadılar. Tüm totaliter rejimlerin sorumlu olduğu ve totaliter propagandada yeterince açık biçimde duyurulmuş tarih yazımına ilişkin devasa sahtekârlıklara özellikle saldırmadılar. Her halükârda geleneksel tarih yazımının bir sahtekârlık olduğuna ikna olmuşlardı; zira bu tarih yazımı, temel sosyal haklardan mahrum olanları ve zulüm görenleri insanlığın belleğine sokmamıştı. Kendi çağlarında reddedilenleri tarih genellikle unutuyordu; haksızlıklara eklenen aşağılama tüm duyarlı vicdanları üzüyordu ve o zamandan beri sonuncunun birinci olabileceği bir öteki dünyaya duyulan inanç yok oldu. Adaletin terazisinin sonunda doğru tartabileceğine yönelik hiçbir umut kalmayınca günümüzde olduğu kadar geçmişte de yapılmış adaletsizler hoş görülemez hale geldi. Marx'ın, sınıf mücadeleleri bakımından dünya tarihini yeniden yazmaya dair muhteşem girişimi, onun başlangıçta, resmi tarihten dışlanmış olanların yazgılarını gelecek kuşakların belleğine zorla sokacak bir yol bulma niyeti yüzünden Marx'ın tezinin doğruluğuna inanmamış olanları bile büyülemişti.

Seçkin ile ayaktakımı arasındaki geçici ittifak, geniş ölçüde seçkinlerin, ayaktakımının saygınlığı tahrip edişini izlerken aldığı bu hakiki hazza dayanıyordu. Bu, Alman çelik baronları, badanacı ve eskinin tescilli serserisi Hitler ile pazarlık yapmaya ve onu toplumsal açıdan ağırlamaya mecbur edildiğinde başarılabilirdi; zira Avrupa tarihinin saygı duyulmayan tüm yeraltı unsurlarını tek bir tutarlı resimde topladığı sürece bu ittifak, düşünsel yaşamın tüm alanlarında totaliter hareketlerin yaptığı ilkel ve kaba sahtekârlıklarla başarılı olabilirdi. Bu açıdan, Bolşevizm'in ve Nazizm'in, kendi ideolojik kaynaklarının akademik ya da diğer resmi makamlar tarafından bir parça da olsa tanınması durumunda bile onları hemen yok ettiklerini görmek oldukça eğlencelidir. Tarihi yeniden yazanlar, Marx'ın diyalektik materyalizminden değil, 300 aile[nin dünyayı yönettiğine dair] komplodan; Gobineau ve Chamberlain'in şatafatlı bilimselliğinden değil, "Siyon Liderleri Protokollerinden"; Latin ülkelerinde Katolik Kilisesi'nin izlenebilir etkilerinden ve kilise karşıtlığının oynadığı rolden değil, Cizvitlere ve Masonlara dair gizli literatürden ilham aldılar. Bu çok değişik ve değişken yorumların amacı her zaman resmi tarihi bir saçmalık gibi göstermek; görünür, izlenebilir ve bilinebilir bu tarihsel gerçekliğin açıkça insanları kandırmak üzere hazırlanmış aslında sadece görünüşten ibaret bir gizli etkiler alanının varolduğunu kanıtlamak olmuştur.

Entelektüel seçkinlerin resmi tarih yazımına dair bu nefretine, zaten bir sahtekârlık olan tarihin çılgınların oyun alanı da olabileceğine dair kanaatine; devasa yalanların ve korkunç yanlışların nihayet kuşku götürmez gerçekler gibi inşa edilebileceği, istediğinde insanların geçmişlerini değiştirmekte özgür oldukları, ve doğru ile yanlış arasındaki farkın nesnel olmaktan çıktığı ve bu farkın sırf bir kudret ve beceri, baskı ve sonsuz taklit konusu haline gelmesi olasılığı kar-

şısında korkunç ve moral bozucu cazibe de eklenmelidir. Bu cazibe, Stalin ve Hitler'in yalan söyleme sanatındaki yeteneklerinden değil, fakat etkileyici bir ihtişamla birlikte yalanlarını desteklemek üzere yığınları kolektif bir birim halinde örgütleyebilme olgusundan kaynaklanıyordu. Bilimin gözünde basit sahtekârlıklar, hareketlerin işler haldeki tüm gerçekliği bunları desteklediğinde ve eylem için gerekli ilhamı bunlardan alıyormuş gibi göründüğünde, bizzat tarihin onayını alıyor gibi gözüküyorlardı.

Totaliter hareketlerin iktidarı ele geçirmedikleri sürece seçkinler üzerinde kullandıkları çekicilik, hayret verici olmuştur; çünkü totalitarizmin açıkça bayağı ve keyfi olan pozitif öğretileri, yabancılar ve sırf gözlemciler için totalitarizm öncesi atmosferi kaplayan genel havadan daha göz alıcı olmuştur. Bu öğretiler, genel olarak kabul edilmiş düşünsel, kültürel ve ahlâki standartlarla o kadar çok uyuşmazlık içindeydi ki ancak, entelektüelin karakterindeki doğuştan gelen temel bir yetersizlik, *"la trahison des clercs"* (J. Benda) [Aydınların ihaneti] ya da kendinden nefret eden sapkın bir ruh, seçkinlerin, ayaktakımının "düşünceleri"ni kabul etmesinden hoşnutlukla bahsedebilir. Çağın genel deneyimleriyle ilgili olarak acı bir düş kırıklığı içindeki ve çağını tanımayan hümanizm ve liberalizm sözcülerinin sıklıkla göz ardı ettikleri şey şudur: (19. yüzyılda ideolojiler birbirlerini çürüttükten ve hayati çekiciliklerini tükettikten sonra) içinde tüm geleneksel değerlerin ve önermelerin buharlaştığı bir atmosferde, hiç kimsenin saçmalıkları ciddiye alması beklenmediği için, açıkça saçma önermeleri kabul etmek, sofuca bayağılıklar haline gelmiş eski doğruları kabul etmekten daha kolay olmuştu. Saygı görmüş standartları ve kabul edilmiş kuramları küçümser bir ağızla reddeden bayağılık, en kötüyü samimiyetle benimsemeyi ve cesaretli yeni bir yaşam tarzıyla kolayca karıştırılan tüm iddiala-

rı umursamamayı beraberinde getirdi. Gerçekte ikiyüzlülükten arındırılmış burjuva tutum ve kanaatleri olan ayaktakımı tutum ve kanaatleri artarak yaygınlaştıkça, geleneksel olarak burjuvaziden nefret edenler ve saygıdeğer toplumu gönüllü olarak terk etmiş olanlar, bu süreçte muhtevanın kendisinin değil, yalnızca ikiyüzlülüğün ve saygınlığın yok oluşunu gördüler.[59]

Burjuvazi Batı geleneklerinin bekçisi olduğunu iddia ettiği ve aslında erdemlere sadece özel yaşamda ve iş yaşamında sahip olmadığı, aynı zamanda onları gerçekten küçümseyerek tüm ahlâk sorunlarını birbirine kattığı ortaya çıktığı için insani değerlerin zalimliğini kabul etmek, onları umursamamak ve genel olarak ahlâktan yoksun olmak devrimcilik gibi göründü; çünkü en azından bu, mevcut toplumun yaslanıyor göründüğü ikiyüzlülüğü tahrip etmişti. İkiyüzlü ahlâki değerlerin riyakâr alacakaranlığındaki aşırı tavırları teşhir eden, herkesin açıkça duyarsız kaldığı ve kendine kibarlık süsü verdiği zamanda uluorta zalimlik maskesini takan ve kötülüğün değil de, adiliğin dünyadaki kötülüğünü gösteren ne büyük bir ayartıcılıktır bu! Ayaktakımı ile burjuvazi arasındaki önceki ilişkileri pek az bilen yirmilerin entelektüel seçkinleri, kendi davranışının ironik biçimde abartılmasıyla toplumu sarsmaya başlayabileceği eski bir *épater le bourgeois* [rezalet çıkarma] oyununu oynayabileceğinden emindi.

O zamanlar bu ironinin gerçek kurbanlarının burjuvaziden ziyade seçkinler olacağını hiç kimse tahmin etmemişti. Öncüler duvarları değil, açık kapıları yıktıklarını, ittifakla

59 Röhm'den alınan şu parça yalnızca bir seçkinin değil, neredeyse tüm genç kuşağın tipik duygularıdır: "İkiyüzlülük ve farisilik hüküm sürmektedir. Bunlar günümüzde toplumun en çarpıcı nitelikleridir. ... Toplumun ahlâkı denilen şeyden daha yalancı bir şey daha yoktur." Bu çocuklar "ikiyüzlü burjuva ahlâkının cahil dünyasında yollarını bulamıyorlar ve artık yanlışı doğrudan nasıl ayıracaklarını bilmiyorlar" (*Die Geschischte eines Hochverräters*, s. 267 ve 269). Bu çevrelerdeki eşcinsellik de topluma karşı gelişlerinin en azından kısmen bir ifadesiydi.

elde edilmiş bir başarının, devrimci bir azınlığın başarısı olduğu iddiasını yalanlayabileceğini, yeni bir kitle ruhunu ya da çağın ruhunu ifade etmek üzere olduklarını kanıtladıklarını bilmiyorlardı. Bu bakımdan Brecht'in *Dreigroschenoper*'inin Hitler-öncesi dönemde kabul edilişi özellikle kayda değerdi. Oyun, gangsterleri saygın işadamları gibi, saygın işadamlarını ise gangsterler gibi gösteriyordu. İzleyenler arasındaki saygın işadamları bu oyunu dünyanın usullerine yönelik derin bir kavrayış olarak hesaba kattıklarında, ayaktakımı ise gangsterliğin sanatsal bir biçimde kutsanması olarak memnuniyetle karşıladığında ironi bir ölçüde yok oldu. Farklı gerekçelerle de olsa oyunun tema müziği olan *"Erst kommt das Fressen, dann kommt die Moral"* [Önce tıkınma, sonra ahlâk] eksiksiz herkes tarafından çılgınca alkışlanarak selamlandı. Ayaktakımı alkışladı, çünkü onlar iddiayı olduğu gibi anladılar; burjuvazi alkışladı, çünkü kendi ikiyüzlülüğünce o kadar uzun süre aldatılmıştı ki, gerilimden bıkmaya, beslendiği bayağılığın ifade edilişinde derin bir bilgelik bulmaya başladı; seçkinler alkışladı, çünkü ikiyüzlülüğün ortaya çıkarılışı öylesine olağanüstü ve harika bir eğlenceydi. Eserin etkisi, Brecht'in ondan elde etmeye çabaladığı etkinin tam tersiydi. Burjuvazi artık dehşete düşürülemezdi, her zaman haklı olduklarını kanıtlayan popülerliğiyle gizli felsefesinin sergilenmesini memnuniyetle karşıladı, böylece Brecht'in "devriminin" tek siyasal sonucu, herkesi nahoş ikiyüzlülük maskesinden kurtulmaya ve ayaktakımının değerlerini açıkça kabul etmeye özendirmek oldu.

Muğlâklığı açısından benzer bir tepki, aşağı yukarı on yıl sonra Fransa'da Céline'in, tüm Yahudilerin katledilmesini savunduğu *Bagatelles pour un Massacre* adlı yapıtıyla patlak verdi. André Gide, *Nouvelle Revue Française*'nin sayfalarında açıkça sevincini gösterdi, ama kuşkusuz Fransa'nın tüm Yahudilerini öldürmek istediğinden değil, böylesi bir arzunun

pervasız biçimde itiraf edilmesine ve Céline'nin pervasızlığı ile tüm saygın çevrelerin Yahudi sorununun üstünü örten ikiyüzlü nezaketi arasındaki büyüleyici çelişkiye sevinmişti. İkiyüzlülüğün maskesini düşürme isteği seçkinler arasında öyle karşı konulmaz bir istekti ki böyle bir zevk Céline'in yazdığı dönemde zaten tam faaliyette olan Hitler tarafından Yahudilere reel olarak zulüm edilmesiyle bile kıyaslanamaz durumdaydı. Yine de bu tepkinin, Yahudilere duyulan nefretten daha çok liberallerin Yahudi sevgisine yönelik iğrenmeyle işi vardı. Benzer bir düşünce çerçevesi, Hitler ile Stalin'in geniş ölçüde bilinen sanata dair görüşlerini ve modern sanatçılara ırklarından ya da dinlerinden dolayı zulmetmelerinin asla totaliter hareketlerin avangart sanatçılara duyduğu ilgiyi yıkamamış olduğu çarpıcı gerçeğini açıklıyor; bu, seçkinlerin gerçeklik duygusundan yoksun olduklarını ve sapkın kayıtsızlık içinde bulunduklarını göstermektedir, bu iki özellik de kitleler arasında öz-çıkarın yokluğuna ve kurgusal dünyaya çok fazla benzer. Entelektüel seçkinler ile ayaktakımı arasında geçici bir ittifakın oluşabileceği fikri, totaliter hareketler için büyük fırsat olmuştur: Yalın ve ayrımsız biçimde sorunları aynı sorunlar haline gelmiş ve bunlar kitlelerin zihniyeti ile sorunlarını temsil etmiştir.

Ayaktakımının ikiyüzlülükten yoksunluğu ile kitlelerin öz çıkarlardan yoksunluğunun seçkinler üzerinde kullandığı çekicilikle yakından ilişkili olan şey, totaliter hareketler de özel yaşam ile kamusal yaşam arasındaki ayrımı kaldırıp, insandaki mistik irrasyonel bütünlüğü eski haline getirerek, aynı ölçüde karşı konulmaz bir cazibe ortaya koyar[ken belirir]. Balzac'ın Fransız toplumunun kamuoyu önündeki şahsiyetlerinin özel yaşamlarını ortaya sermesinden ve Ibsen'in "Toplumun Dayanaklarını" dramatize edişinin Kıta tiyatrosunu fethetmesinden beri, ikiyüzlü ahlâk sorunu trajedilerin, komedilerin ve romanların ana konula-

rından birisi olmuştur. Burjuvazinin uyguladığı haliyle ikiyüzlü ahlâk, o her zaman şaşalı olan ve asla samimi olmayan *esprit de sérieux*'nün* göze çarpan bir işareti oldu. Özel yaşam ile kamusal ya da toplumsal yaşam arasındaki bu bölünmenin, kişisel ve kamusal alanların meşru biçimde ayrılmasıyla hiçbir ilişkisi yoktu; fakat daha ziyade bu bölünme, 19. yüzyılda *bourgeois* [burjuvazi] ile *citoyen* [yurttaş] arasındaki, kendi özel çıkarlarına göre yargılamış ve tüm kamu kurumlarını kullanmış insan ile kamusal meselelerle herkesin meselesi olarak ilgilenmiş sorumlu yurttaş arasındaki mücadelenin psikolojik yansımasıydı. Bu açıdan, sırf bireysel çıkarların toplamının ortak iyi mucizesini oluşturduğunu düşünen liberal siyaset felsefesi, ortak iyi ne olursa olsun, özel çıkarlardan oluşan pervasızlığın sadece bir rasyonalizasyonu gibi görünüyordu.

Belli çıkarları temsil ettiklerini her zaman kabul etmiş Kıta partilerinin sınıfsal ruhları karşısında ve kendilerini bir bütünün yalnızca parçaları olarak kavramalarından ortaya çıkan "oportünizm"leri karşısında totaliter hareketler, "üstün" olduklarını savundular; çünkü insana bütün olarak sahip olacakları bir *Weltanschauung* [dünya görüşü] sağlıyorlardı.[60] Bu bütünlük iddiasında, hareketlerin ayaktakımı liderleri, burjuvazinin kendi siyaset felsefesini sadece tersyüz ederek, yeniden formülleştirdi. Toplumsal baskıyla ve sık sık siyasal kurumlara ekonomik şantajla yolunu açmış burjuva sınıfı, her zaman iktidarın görünür ve kamusal organlarının kendi gizli, kamuya açık olmayan çıkarları ve etkile-

(*) Jean Paul Sartre *l'Être et le néant*'da varoluşsal özgürlüğün karşıtı olarak, ahlâki değerlerin önceden varolduğunu iddia eden "*esprit de sérieux*"den [doğrucu mizaçtan] bahseder. Bkz. Jean-Paul Sartre, *L'être et le néant, essai d'ontologie phénoménologique*, Gallimard Yayınları, Paris, 1943, s. 690-691 – yay.haz.n.

60 Nazi hareketinin oluşumunda *Weltanschauung*'un rolü Hitler'in kendisince pek çok kez vurgulanmıştır. Marksist partilerin üstünlüğü sayesinde partinin bir *Weltanschauung*'a dayanması zorunluluğunu *Mein Kampf*'ta anlamış görünmesine dikkat etmek ilginçtir. Kitap II, Bölüm i: "*Weltanschauung* ve Parti."

ri tarafından yönetilmiş olduğuna inandı. Bu anlamda burjuvazinin siyaset felsefesi hep "totaliter" idi; içinde siyasal kurumların her zaman özel çıkarların sadece bir cephesini oluşturduğu siyasal, ekonomik ve toplumsal bir özdeşliği varsaydılar. Burjuvazinin çifte standardı, yani onun kamusal yaşamı ve özel yaşamı ayırışı, iki alanı birbirinden umutsuzca ayrı tutmaya uğraşan ulus-devlete verilmiş bir ödündü.

Seçkinlerin ilgisini çeken şey, böylesi bir radikalizmdi. Marx'ın, devletin yok olup gideceği ve sınıfsız bir toplumun ortaya çıkacağına dair umut dolu öngörüleri artık yeterince radikal ve kurtarıcı [*messianic*] değildi. Eğer Berdyaev, "Rus devrimcileri ... her zaman totaliter olmuşlardır" derken haklıysa, o halde Sovyet Rusya'nın Nazi ve Komünist entelektüel yoldaşlara neredeyse eşit biçimde çekici gelmesi, kesinlikle Rusya'da "devrimin sırf yaşamın toplumsal ve siyasal yönleriyle ilişkili bir çatışma olmadığı, bir din, bir felsefe olduğu"[61] gerçeğine yaslanmaktadır. Hakikat şuydu ki, sınıfların kitlelere dönüşmesi ve siyasal kurumların saygınlığının ve otoritesinin çöküşü, Avrupa ülkelerine Rusya'da hüküm süren koşullara benzeyen koşulları getirmişti; böylelikle devrimcilerinin, toplumsal ya da siyasal koşulları değiştirmeyi değil de, varolan her inancı, değeri ve kurumu kökten yıkmayı isteyen tipik Rus devrimci fanatizmini de üstlenmeye başlaması hiçbir biçimde tesadüf değildi. Ayaktakımı yalnızca bu yeni havadan yararlandı ve Çarlık Rusyası'nın çoğu devrimci hücrelerinde varolmuş, fakat Avrupa sahnesinde bariz biçimde görülmemiş, devrimciler ile suçluların kısa ömürlü ittifakına neden oldu.

Ayaktakımı ile seçkinler arasındaki rahatsız edici ittifak ve bunların isteklerinin tuhaf çakışması, bu katmanların ulus-devlet yapısından ve sınıf toplumu sisteminden atılacak ilk

61 Nicolai Berdyaev, *The Origin of Russian Communism*, 1937, s. 124-125.

katmanlar olmuş olduğu gerçeğinde temellendi. Birbirlerini çok kolay buldular; bu keşke geçici olsaydı, çünkü her ikisi de çağın kaderini temsil ettiklerini, kendilerini bitmez tükenmez kitlelerin izlediğini düşündükleri gibi, er ya da geç Avrupa halklarının çoğunluğunun devrimlerini yapmak üzere kendilerinden yana olacaklarını sezinlediler.

Her ikisinin de yanıldığı ortaya çıktı. Burjuva sınıfının yeraltı dünyası olan ayaktakımı, çaresiz kitlelerin kendilerinin iktidar olmasına yardımcı olacağını, özel çıkarlarını daha ileriye götürmeye kalkıştıklarında kendilerini destekleyeceklerini, burjuva toplumunun eski katmanlarını kolayca değiştirerek ona yeraltı dünyasının çok daha girişken ruhunu aşılayabileceklerini umdular. Buna karşın iktidardaki totalitarizm, girişken ruhun halkın yalnızca ayaktakımı katmanıyla sınırlı olmadığını, her halükârda böylesi bir inisiyatifin insanı topyekün tahakküm altına almaya karşı bir tehdit olabileceğini çabucak fark etti. Öte yandan vicdanın yokluğunun sadece ayaktakımıyla sınırlı olmadığı, her halükârda görece kısa bir sürede öğrenildi. Eşgüdümlü cahil kitleler, acımasız tahakküm ve imha makinelerine, profesyonel suçlular diye bilinenlerden çok daha iyi malzeme sağladılar ve çok daha büyük suçlar işleyebildiler, şu şartla ki, bu suçlar iyi örgütlenmiş ve gündelik işler görünümü takınmış idiler.

O halde Nazilerin Yahudilere ve Doğu Avrupa halklarına karşı toplu kıyımlarına gösterilen birkaç protestonun ne askerler tarafından ne de saygın cahillerin eşgüdümlü kitlelerinin herhangi bir bölümü tarafından değil de, tipik olarak ayaktakımının temsilcileri olan Hitler'in eski yoldaşları tarafından açıkça dillendirilmiş olması bir tesadüftü.[62] Himm-

62 Örneğin Minsk'teki Genel Komiser ve Parti'nin en eski üyelerinden birisi olan, 1941'de yani bir kitle katliamının başlangıcındayken amirine yazan Welhelm Kube'un tuhaf müdahalesi var: "Kesinlikle sertim ve Yahudi sorununun çözümlenmesi için işbirliğine gitmek arzusundayım, ama kendi kültürümüz içinde yetişmiş insanlar, yerel hayvan sürülerinden nihayet farklı-

ler'e gelince, o 1936'dan sonraki Almanya'nın en güçlü adamıydı ve nitelikleri entelektüel seçkininkine can sıkıcı biçimde benzeyen o "silahlı bohem"lerden (Heiden) birisi kesinlikle değildi. Himmler'in kendisi "daha normal" birisiydi, yani Nazi hareketinin özgün liderlerinin herhangi birisinin olmadığı kadar cahildi.[63] Goebbels gibi bir bohem ya da Streicher gibi bir seks suçlusu, ya da Rosenberg gibi kafadan çatlak, ya da Hitler gibi bir fanatik ya da Göring gibi bir maceracı değildi. Kitleleri topyekün tahakküm altına alırken gösterdiği üstün örgütlenme yeteneğini, insanların çoğunun

lar. Bunların katledilmeleri görevini, yerli halkın bile küçümsediği Litvanyalılara ve Letonyalılara vermek zorunda mıyız? Bunu yapamıyorum. Bana, Reich'ımızın ve Parti'mizin saygınlığına yaraşır en insancıl biçimde konuyla ilgilenmek üzere açık seçik yönergeler vermenizi rica ederim." Bu mektup, Max Weinreich, *Hitler's Professors*, New York, 1946, s. 153-154'de yayımlandı. Kube'in müdahalesi hemen reddedildi ancak, Reich'ın Danimarka'daki tam yetkili adamı, tanınmış Nazi W. Best'in Danimarkalı Yahudilerin yaşamlarını kurtarmak üzere yaptığı hemen hemen aynı türden girişimi başarılı oldu. Bkz. *Nazi Conspiracy*, V, s. 2.

Benzer biçimde Slav halklarının aşağılık oluşlarını vaz etmiş Alfred Rosenberg teorilerinin açıkça bir gün onların tasfiyesi anlamına geleceğini hiç aklına getirmemişti. Ukrayna'nın yönetimiyle görevlendirilmiş olan Rosenberg, önce doğrudan Hitler'in kendisinin müdahale etmesini sağlamaya çalıştıktan sonra, 1942 güzünde oradaki koşullar hakkında rezalet raporları yazmıştı. Bkz. *Nazi Conspiracy*, III, s. 83 ve devamı, ve IV, s. 62.

Kuşkusuz bu kuralın birtakım istisnaları vardır. Paris'i yıkımdan kurtaran adam "birkaç yıldır savaşın kaybedilmiş" olduğunu bilse bile, "onun emirlerini yerine getirmediği için hâlâ rütbelerinin sökülmesinden korkan" general von Choltitz idi. "Paris'i bir harabe yığınına çevirme" emrine direnme cesaretini eski bir Nazi olan Paris Büyükelçisi Otto Abetz'in güçlü desteği olmadan göstermesi mümkün olabilir miydi? Abetz'in Paris'teki mahkemedeki kendi ifadesine göre bu kuşkulu görünmektedir. Bkz. *New York Times*, 21 Temmuz 1949.

63 Bir İngiliz olan Stephen H. Roberts, *The House that Hitler Built*'de (Londra, 1939) Himmler'i şöyle tasvir eder: "Aşırı nazik bir insan ve hayattaki basit şeylerle de ilgilenmiştir. Yan tanrıymış gibi hareket eden o Nazilerin tavırlarının hiçbirini taşımaz. ... Mesleğini, Almanya'nın bu polis diktatöründen daha az seven hiç kimse yoktur ve Almanya'da tanıştıklarım arasında hiç kimsenin daha çok normal olmadığına kani oldum. ..." (s. 89-90). Bu, ilginç biçimde, Bolşevik propagandaya göre annesinin Stalin hakkında sarf ettiği söylenen "Örnek bir oğul. Keşke herkes onun gibi olsaydı," (Souvarine, *a.g.e.*, s. 656) sözlerini anımsatıyor insana.

ne bohem, fanatik, maceracı, seks manyağı, kafadan çatlak ne de toplumsal acizler değil, ancak en başta işi gücü olan iyi aile fertleri olduğunu varsayarak kanıtladı.

Cahilin özel yaşama çekilişi, ailevi ve mesleki konulara kendini içten adayışı, burjuvazinin özel çıkarların önceliğine duyduğu inancın en son ve zaten dejenere olmuş ürünüydü. Cahil, kendi sınıfından kopmuş burjuvadır, burjuva sınıfının kendisinin çökmesiyle türemiş atomize bireydir. Himmler tarafından tarihte bilinen en büyük kitlesel suçları işlemek üzere örgütlenmiş kitle insanının nitelikleri, ayaktakımından ziyade cahilin niteliklerine benziyordu; kendi dünyasının yıkıntıları arasında şahsi güvenliği dışında hiçbir şeyden kaygılanmayan burjuvaydı, en ufak tahrikle her şeyini –inancını, onurunu, saygınlığını– feda etmeye hazırdı. Kendi özel yaşamlarını korumak dışında hiçbir şey düşünmeyen insanların mahremiyeti ve şahsi ahlâkından daha kolay tahribat yapan başka hiçbir şeyin olmadığı görüldü. Birkaç yıllık iktidar ve sistematik eşgüdümden sonra Naziler haklı olarak şöyle ilan edebiliyordu: "Almanya'da hâlâ özel bir kimse olan tek kişi ancak uyuyan bir kişidir."[64]

Öte yandan şu ya da bu tarihte totaliter hareketler tarafından baştan çıkarılmaya izin vermiş ve kimileyin düşünsel yetilerinden ötürü totaliter hareketlere esin kaynağı olmakla suçlanmış olan seçkinlere karşı adil olmak gerekir: 20. yüzyılın bu bahtsız insanlarının, yaptıklarıyla ya da yapmadıklarıyla, totalitarizm her neyse onun üzerinde hiçbir etkileri olmadı. Onlar sadece totaliter hareketin öğretilerini ciddiye alması için dış dünyayı zorladığı başlangıç döneminde rol oynadılar. Totaliter hareketler iktidarı ele geçirir geçirmez, henüz rejim en büyük cinayetlerini işlemeye başlamadan önce, tüm bu sempatizanlar kümesini başlarından savmışlardı. Totalitarizm için entelektüel, ruhsal ve sanat-

64 Yorumu yapan Robert Ley. Bkz. Kohn-Bramstedt, *a.g.e.*, s. 178.

sal inisiyatif, ayaktakımının gangster inisiyatifi kadar tehlikelidir; ikisi birden ise salt siyasal muhalefetten daha tehlikelidir. Her türlü yüksek düzeyli entelektüel etkinliğin yeni kitle önderlerinden gördüğü devamlı zulüm, bunların anlayamadıkları her şeye karşı duydukları doğal hıncı aşan bir nedenden kaynaklanmaktadır. Topyekün tahakküm, yaşamın hiçbir alanında özgür inisiyatife, bütünüyle öngörülmeyen hiçbir etkinliğe izin vermez. Totalitarizm, iktidara gelir gelmez, istisnasız, görüşlerine bakmaksızın tüm birinci sınıf yeteneklerin yerine, zekâdan ve yaratıcılıktan yoksunlukları yine de sadakatlerinin en iyi garantisi olan kafadan çatlakları ve aptalları koyar.[65]

---

65 Bu bakımdan şaşırtıcı biçimde tutarlı olan Bolşevik politikası çok iyi bilinmektedir ve pek de ilave bir yoruma ihtiyaç duymamaktadır. En ünlü örnek olan Picasso'yu ele alalım, komünist olduğunda bile Rusya'da sevilmedi. 1936'da Sovyet Rusya'daki Bolşevik gerçeğini gördükten sonra (*Retour de l'URSS*) André Gide'in ani tavır değişikliğinin, yoldaş ziyaretçi bile olsalar yaratıcı sanatçıların yararsızlığına Stalin'i kesin olarak ikna etmiş olması muhtemeldir. Nazi politikası, sadece, henüz birinci sınıf yetenekleri öldürmemiş olmasıyla Bolşevik standartlarından ayrılmaktadır.

Sırf işbirliğinin ötesine geçmiş ve Nazilere inandıkları için gönüllü olarak hizmet etmiş nispeten az sayıdaki Alman akademisyenlerin kariyerlerinin ayrıntılı olarak incelenmesi zahmete değer bir iş olacaktır. (Weinreich, *a.g.e.*, mevcut tek araştırmadır, ama yanıltıcıdır da. Çünkü Nazi öğretilerini benimsemiş profesörler ile kariyerlerini münhasıran rejime borçlu olanlar arasında ayrım yapmamakta, ilgili akademisyenlerin önceki kariyerlerini göz ardı etmekte ve böylece büyük başarılar kazanmış tanınmış insanlar ile kafadan çatlakları ayrımsız aynı kategoriye koymaktadır.) En ilgi çekici olanı, demokrasinin sonu ve yasal hükümet hakkındaki oldukça parlak kuramları hâlâ çarpıcı yorumlara konu olan Carl Schmitt örneğidir. Otuzların ortası gibi erken bir tarihte onun yerini daha sonra Polonya valisi olacak Hans Frank, Gottfried Neese ve Reinhard Hoehn gibi Nazilerin kendi mamulü siyaset ve hukuk kuramcıları almıştı. Gözden düşürülen son kişi, inanmış bir Yahudi düşmanı ve Naziler iktidara gelmeden önce parti üyesi olmuş, ünlü *Forschungsabteilung Judenfrage*'i çıkaran yeni kurulmuş Reichsinstitut für Geschichte des Neuen Deutschlands'ın yöneticisi ve dokuz ciltlik *Forschungen zur Judenfrage*'nin (1937-1944) editörü tarihçi Walter Frank oldu. 1940'ların başında Frank yerini ve nüfuzunu, kesinlikle hiçbir biçimde "bilim" için can atmayan *Der Mythos des 20. Jahrhunderts*'in yazarı kötü şöhretli Alfred Rosenberg'e terk etmek zorunda kaldı. Açıkça Frank'e güvenilmemesinin, onun şarlatan olmaması dışında hiçbir nedeni yoktur.

Nasyonal Sosyalizmi böylesi bir sıcaklıkla "kucaklamış" ne seçkinler ne de ayaktakımı, "bu düzenin ... kazara kucaklanamayacağını [anlayabildi.] Hizmet etme isteğinin ötesinde ve üstünde, ne hafifletici nedenleri ne de merhameti bilmeyen acımasız seçme zorunluluğu bulunur" (*Der Weg der SS,* SS Hauptamt-Schulungsamt çıkarmaktadır, tarihsiz, s. 4). Başka bir deyişle, kendilerine üye olacakların seçiminde Naziler, herhangi bir görüşün "arazına" bakmadan, kendi kararlarını vermeyi amaçladılar. Aynı şey, Bolşeviklerin gizli polis seçiminde de geçerli görünmektedir. F. Beck ve W. Godin, *Russian Purge and the Extraction of Confession,* 1951, s. 160'ta NKVD'nin [Sovyetler Birliği gizli polis teşkilatı – yay.haz.n.] üyelerinin, bu "kariyer" için en ufak bir gönüllülük fırsatı verilmeyen partili saflardan talep edildiğini aktarmaktadır.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Totaliter Hareket

I. TOTALİTER PROPAGANDA

Yalnızca seçkinler ve ayaktakımı totalitarizmin kendi momentumuyla harekete geçer; kitlelerse propagandayla kazanılmalıdır. Anayasal hükümet ve düşünce özgürlüğü koşulları altında iktidara gelmek isteyen totaliter hareketler ancak sınırlı bir terör kullanabilir; tüm öteki bilgi kaynaklarından henüz kesin biçimde yalıtılmamış bir kamunun önünde akla yatkın görünmek ve yandaş kazanmak zorunluluğunu diğer partilerle paylaşır.

Totaliter ülkelerde propaganda ile terörün bir madalyonun iki yüzü oldukları sıklıkla beyan edilmiştir ve bu durum eskiden beri bilinir.[1] Ne var ki bu kısmen doğrudur. To-

1 Örneğin Bkz. E. Kohn-Bramstedt, *Dictatorship and Political Police: The Technique of Control by Fear*, Londra, 1945, s. 164 ve devamı. Açıklama şöyledir: "Propagandasız terör, psikolojik etkisini büyük oranda kaybederken, terörsüz propaganda tam anlamıyla etkili değildir" (s. 175). Çoğu kez etrafta dolaşan bu ve benzeri sözlerde göz ardı edilen şey, yalnızca siyasal propagandanın değil, tüm modern kitle reklamcılığının da bir tehdit unsuru taşıdığı; öte yandan yalnızca tiranlığın geleneksel siyasal terör sorunu olduğu sürece propagandasız terörün tam anlamıyla etkili olabileceği gerçeğidir. Ancak, sırf dışarıdan de-

talitarizm mutlak denetimi ele geçirdiği yerlerde propagandanın yerini öğretisini aşılama alır ve ideolojik öğretileri ile pratik yalanlarını kesintisiz gerçekleştirmek amacıyla halkı korkutmak için o kadar çok şiddet kullanmaz (bu, siyasal muhalefetin hâlâ varolduğu başlangıç evrelerinde yapılır). Totalitarizm, karşı olgulara rağmen, işsizliğin olmadığını iddia etmekle yetinmeyecek; propagandasının bir parçası olarak işsizlik kazanımlarını ortadan kaldıracaktır.[2] Aynı derecede önemli olan, işsizliğin varlığını tanımamanın, –hiç beklenmedik bir biçimde olsa da– o eski sosyalist öğretiye hayat vermesi gerçeğidir: Çalışmayana ekmek yok. Bir başka örneği ele alırsak, Stalin, Rus Devrim tarihini yeniden yazmaya karar verdiğinde, bu yeni propaganda, eski kitap ve belgelerin yazarlarıyla birlikte imha edilmesinden oluşuyordu: Komünist Parti'nin yeni resmi tarihinin 1938'deki basımı, bütün bir Sovyet aydınlar kuşağının öldürülmesiyle büyük bir temizliğin yapıldığının işaretiydi. Benzer biçimde ilkin, Doğu'da işgal edilmiş bölgelerdeki Naziler, nüfus üzerinde daha sıkı denetim kurmak için büyük oranda Yahudi düşmanlığı propagandası yaptılar. Bu propagandayı desteklemek için ne terör kullandılar ne de buna gerek duydular. Polonyalı aydınların çoğunu tasfiye ettiklerinde, bunu aydınların muhalefeti yüzünden değil, Polonyalıların aklı olmadığını buyuran öğretileri nedeniyle yaptılar. Mavi gözlü, sarı saçlı çocukları kaçırmayı planladıklarında ise, oradaki nüfusu korkutmayı değil, "Cermenik kanı"[3] kurtarmayı tasarlıyorlardı.

---

değil, hep yapıldığı gibi içeriden de baskı yapılması arzu edildiğinde, siyasal rejim iktidardan daha fazlasını istediğinde terör, propagandaya ihtiyaç duyan terördür. Bu anlamda Nazi kuramcısı Eugen Hadamovsky, 1933 tarihli *Propaganda und nationale Macht* adlı yapıtında "Propaganda ile şiddet asla çelişmez. Şiddet kullanımı propagandanın bir parçası olabilir" (s. 22) diyebilmiştir.

2 "O tarihte, Sovyet Rusya'da işsizliğin 'tasfiye' edildiği resmen duyuruldu. Bu duyurudan çıkan sonuç, tüm işsizlik kazanımlarının da aynı biçimde 'tasfiye' edildiğiydi," (Anton Ciliga, *The Russian Enigma*, Londra, 1940, s. 109).

3 Sözde "Saman Operasyonu" Himmler'in, "Polonya'daki Alman soyundan ge-

Totaliter hareketler, totaliter olmayan bir dünyada varolduklarından, genellikle propaganda saydığımız şeylere başvurmak zorunda kalmaktadırlar. Böylesi bir propaganda, ister içerideki nüfusun totaliter olmayan katmanları olsun, ister totaliter olmayan yabancı ülkeler olsun, her zaman bir dış odağa başvurur. Totaliter propagandanın cazibe gücünü kullandığı dış odaklar büyük ölçüde değişiklik gösterirler; iktidara el koyduktan sonra bile totaliter propaganda yeterli aşılamadan geçmemiş kendi nüfusunun dilimleriyle meşgul olur. Bu bakımdan Hitler'in savaş sırasında generalleriyle yaptığı, konuklarını ağırlarken onları kazanmak için söylediği muazzam yalanlarla donatılmış konuşmalar propagandanın gerçek örneğidir.[4] Dış odak, hareketin gerçek amaç-

len [kişilerin] çocuklarının, hiçbir kuşkuya yer bırakmaksızın yalnızca asil kanlarından ötürü [bu çocukları kabul etmek] isteyecek" ailelerin yanlarına göndermeye şart koşulmasına dair 16 Şubat 1942 tarihli kararıyla başlamıştı (Nuremberg Document R 135, Centre de Documentation Juive, Paris nüshası). Gerçekten Haziran 1944'te Dokuzuncu Ordu, 40.000-50.0000 çocuğu kaçırarak bunları Almanya'ya geçirmişti. Bradenburg adında bir adamın, konu hakkında Alman Genelkurmay Başkanlığına [Wehrmacht] gönderdiği bir rapor Ukrayna için de benzer planların varlığından söz eder (Document PS 031, *Bréviaire de la Haine*'de yayımlayan Léon Poliakov, s. 317). Himmler'in kendisi pek çok kez bu plana göndermelerde bulunur (bkz. Himmler'in Mart 1942'de Cracow'da yaptığı konuşmadan alıntılar bulunan *Nazi Conspiracy and Aggression*, Office of the United States Chief of Counsel for Prosecution of Axis Criminality, U.S. Government, Washington, 1946, III, 640; ayrıca bkz. Himmler'in 1943'te yaptığı Bad Schachen konuşması üstüne yapılan yorumlar: Kohn-Bramstedt, *a.g.e.*, s. 244). Ulaşan çocukların seçiminin nasıl yapıldığı, 10 Ağustos 1942'de Minsk İkinci Tıp Bölüğü'nün düzenlediği sağlık raporlarından çıkarılabilir: "10 Ağustos 1922 doğumlu Natalie Harpf'ın ırksal muayenesi, onun Kuzey Avrupalı özellikleri bulunan, baskın Doğu Baltık tipli normal gelişmiş bir kız olduğunu göstermiştir." – "19 Şubat 1930 doğumlu, on iki yaşındaki Arnold Cornies'in ırksal muayenesi, onun Kuzey Avrupalı özellikleri bulunan, baskın Doğu tipli normal gelişmiş bir erkek çocuk olduğunu göstermiştir." İmzalayan: N. Wc. (Yiddish Scientific Institute arşivlerinde belge, New York, No. Occ E 3a-17.)

Hitler'in düşüncesine göre "huzursuzluk çıkmadan ortadan kaldırılabilecek" Polonyalı aydınların kökünün kazınmasıyla ilgili olarak bkz. Poliakov, *a.g.e.*, s. 321 ve Document No. 2472.

4 Bkz. *Hitlers Tischgespräche*. 1942 yazında Hitler hâlâ "son Yahudi'yi dahi Avrupa'dan [kovmaktan]" ve Yahudileri Sibirya'ya, Afrika'ya (s. 311) ya da Ma-

larını kabul etmeye henüz hazır olmayan sempatizan gruplar da olabilir; sonuçta Führer'in yakın çevresinin ya da seçkin oluşum üyelerinin, belli partililerı böylesi bir dış odağın içinde sayması sıklıkla rastlanan bir durum olur ve bu durumda onlar da propagandaya ihtiyaç duymaktadırlar, çünkü daha tam olarak hükmedilemezler. Propaganda yalanlarının önemini abartmamak için, hareketin gerçek amaçlarının açıklanmasında Hitler'in bütünüyle içten ve zehir gibi keskin olduğu sayısız olay hatırlanmalıdır; ancak, bunlar yalnızca böylesi bir tutarlılığa hazır olmayan bir kamuoyu tarafından kabul edilmez.[5] Ancak, esasen, totaliter tahakküm, propaganda yöntemlerini sadece kendi dış siyasetiyle ya da dışarıdaki harekete uygun malzeme sağlama amacıyla söz konusu hareketin kollarıyla sınırlı tutmaya uğraşır. İçerideki totaliter beyin yıkamanın [*indoctrination*] dışarıda tüketilmek üzere hazırlanan propagandayla çatıştığı durumlarda (savaş sırasında Rusya'da Stalin'in, Hitler ile ittifakını noktaladığında değil de, Hitler ile giriştiği savaşla demokrasiler kampına girmesinde olduğu gibi) içeridekilere

---

dagaskar'a yerleştirmekten söz ederken aslında Rusya seferinden önce muhtemelen 1940'ta "nihai çözüm" konusunda çoktan karar vermiş; 1941 güzünde gaz odalarının inşa edilmesini emretmişti (bkz. *Nazi Conspiracy and Aggression*, II, s. 265 ve devamı; III, s. 783 ve devamı, Document PS 1104; V. s. 322 ve devamı, Document PS 2605). Himmler daha 1941 baharında "savaş bitmeden önce son Yahudi ölene dek tüm Yahudilerin kökünün kazınması [gerektiğini] biliyordu. Bu, Führer'in açık arzusu ve emridir" (Centre de Documentation Juive, Dossier Kersten).

5 Bu bağlamda 16 Temmuz 1940 tarihli oldukça ilginç bir rapor vardır; Rosenberg, Lammers ve Keitel'in Führer'in karargâhında bulunduğu bir görüşme sırasında Hitler söze şu "temel ilkeleri" sıralayarak başlar: "Şimdi tüm dünyanın gözü önünde nihai amacımızı ortaya koyan gövde gösterilerinden kaçınmak şarttır; ... bu nedenle [işgal edilen bölgelerde dirlik ve düzeni sağlayan emirlerin] kesin yerleşime yönelik olduğu apaçık görünmemelidir. Tüm gerekli önlemler –infazlar, göç ettirmeler– buna rağmen yapılabilir, yapılacaktır." Bunun arkasından Hitler'in katılmadığı ve onun sözlerine hiçbir göndermenin yapılmadığı başka bir görüşme başlar. Hitler'in söylediklerinin zerre kadar "anlaşılmadığı" açıktır (Document L 221, Centre de Documentation Juive).

propagandanın "geçici taktik bir manevra"[6] olduğu açıklanır. Hareketin artık propaganda yapılmaya ihtiyaç duyulmayan yandaşlarına yönelik öğreti ile dışarıdaki dünyaya yönelik katışıksız propaganda arasındaki bu ayrım zaten hareketlerin iktidara gelmeden önceki varlıklarında mümkün olduğunca tesis edilir. Propaganda ile beyin yıkama arasındaki ilişki genellikle bir yandan hareketlerin büyüklüğüne bağlıyken bir yandan da dış baskıya bağlıdır. Hareket küçüldükçe salt propagandanın açığa çıkardığı enerji büyür. Dışarıdaki dünyanın totaliter rejimlere uyguladığı baskı büyüdükçe –demir perdenin arkasındakilerin bile tamamıyla göz ardı edemediği bir baskı– totaliter diktatörler propagandayla daha etkin uğraşırlar. Buradaki önemli nokta, propaganda ihtiyaçlarının her zaman dışarıdaki dünyaya dikte edildiği ve hareketlerin kendilerinin aslında propaganda yerine beyin yıkama yaptıklarıdır. Buna karşılık kaçınılmaz olarak terörün eşlik ettiği beyin yıkama, totaliter hareketlerin gücüyle ya da totaliter rejimlerin dış müdahalelere karşı korunmasıyla ve izole olmasıyla artar.

Propaganda "psikolojik savaşın" gerçekten en önemli kısmını oluşturur; ancak terör çok daha fazla bir şeydir. Totaliter rejimler, psikolojik amaçlarına ulaştıktan sonra bile terörü kullanmayı sürdürürler: Onun gerçek vahşeti bütünüyle sindirilmiş bir halk üzerinde saltanat sürmesidir. Terör yönetimi, toplama kampında olduğu gibi, mükemmelliğe eriş-

6 Hitler'in Rusya'ya saldırmayacağına yönelik Stalin'in duyduğu güven için bkz. Isaac Deutscher, *Stalin: A Political Biography*, New York ve Londra, 1949, s. 454 ve devamı, özellikle 458. sayfadaki dipnot: "Ancak 1948'de Devlet Planlama Komisyonu Başkanı, Başbakan Yardımcısı N. Voznesensky 1941 yılının üçüncü çeyreği için yapılmış planların barış varsayımına dayandığını ve savaşa uygun yeni planın ancak düşmanlıkların patlak vermesinden sonra hazırlandığını açıklar." Deutscher'in tahmini, Almanlar Sovyetler Birliği'ne saldırdığında Stalin'in gösterdiği tepki konusunda Kruşçev'in yaptığı açıklamayla artık somut biçimde doğrulanmıştır. Bkz. Devlet Bakanlığı'nın yayımladığı haliyle Yirminci Kongre'de yaptığı "Stalin Üzerine Konuşma", *New York Times*, 5 Haziran 1956.

tiğinde propaganda bütünüyle ortadan kalkar; hatta Nazi Almanyası'nda propaganda açıkça yasaklanmıştır.[7] Bir başka deyişle, propaganda totalitarizmin totaliter olmayan dünyayla ilgilenebilmesinin tek ve belki de en önemli aracıdır; buna karşılık terör ise totaliter devlet biçiminin özünün ta kendisidir. Anayasayla yönetilen ülkelerde yasaların varlığı, bu yasaları çiğneyenlerin sayısına ne kadar az dayanıyorsa, terörün varlığı da, psikolojik, öznel ya da diğer faktörlere o kadar az dayanmaktadır.

Propagandanın öteki yüzü olarak terör, Nazizmde Komünizmdekinden daha büyük bir rol oynamıştır. Naziler, Almanya'da önceki siyasal suçlar dalgasında olduğu gibi (Rathenau ve Erzberger cinayetleri) seçkin kişilere saldırmamışlardı; bunun yerine küçük sosyalist görevlileri ya da muhalefet partilerinin etkili üyelerini öldürerek, halka sırf üyeliğin taşıdığı tehlikeleri kanıtlamaya kalkıştılar. Oldukça küçük ölçekte sessizce yürütülen bu türden kitle terörü durmadan arttı, çünkü ne polis ne de mahkemeler sözde sağın siyasal suçlarını ciddi biçimde kovuşturdu. Bu durum bir Nazi yazarının "iktidar propagandası"[8] adını verdiği şey kadar işe yaradı: Nazilerin gücünün yetkililerinkinden daha büyük olduğu ve bir Nazi paramiliter örgütüne üye olmanın sadık bir cumhuriyetçi olmaktan daha güvenli olduğu geniş ölçüde halkın kafasına sokulur. Bu izlenim, Nazilerin siyasal suçlarından elde ettikleri belli yararlarla epeyce güç-

7 "[Toplama Kamplarındaki] eğitim, ideolojik temelli herhangi türden hiçbir öğretime asla bağlı olmayan disiplinden oluşur, zira tutuklular çoğunlukla köle ruhludur" (Heinrich Himmler, *Nazi Conspiracy*, IV, 616 ve devamı).

8 Eugen Hadamovsky, *a.g.e.*, totaliter propaganda literatüründe önde gelen biridir. Açıkça belirtmeden, Hadamovsky, *Mein Kampf*'ın II. Kitap, XI. Bölümü olan "Propaganda ve Örgütlenme" konusunda Hitler'in kendi görüşlerinin zekice ve apaçık Nazi yanlısı bir yorumunu sunar (İki cilt, Birinci Almanca Baskı, sırasıyla 1925, 1927. Sansürsüz çeviri, New York, 1939). Ayrıca bkz. F.A. Six, *Die politische Propaganda de NSDAP im Kampf um die Macht*, 1936, s. 21 ve devamı.

lendirildi. Naziler bu suçları açıkça kabul ettiler, "aşağı kesimlerin aşırılıklarını" asla kınamadılar. Böylesi kınamaları yalnızca Nazi sempatizanları kullandılar ve öteki partilerin "boş konuşan" üyelerinden çok farklı oldukları görüntüsüyle halkı etkilediler.

Bu türden terör ile basit gangsterlik arasındaki benzerlikler dikkat çekilmeyi gerektirecek denli açıktır. Bundan, Nazizmin, kimileyin çıkarıldığı gibi, gangsterlik olduğu sonucu çıkmaz; tersine yalnızca, propagandalarının –kabul ettikleri gibi– Amerikan reklamcılığından öğrendiği oranda Nazilerin de –kabul etmeseler de– Amerikan gangster örgütlerinden çok şey öğrendiği sonucu çıkar.

Bununla birlikte, totaliter propagandada kişilere karşı yapılan doğrudan tehditlerden, işlenen suçlardan daha kesin olanı, öğretisine kulak asmayanlara karşı dolaylı, örtük ve tehditkâr imalar ile daha sonra "suçlu" ya da "masum" ayrımsız herkese karşı yürüttükleri kitle katliamlarıdır. Tıpkı Nazilerin, insanları doğanın ve yaşamın ebedî yasalarına aykırı yaşamakla, kanlarını onarılmaz ve gizemli biçimde bozmakla korkutmalarında olduğu gibi, Komünist propaganda da insanları, tarih trenini kaçırmakla, kendi zamanlarının umutsuzca gerisinde kalmakla, kendi yaşamlarını boşuna harcamakla korkuttu. Totaliter propagandanın kendi iddialarının "bilimsel" doğasına yaptığı ağır vurgu, yine kitlelere hitap eden birtakım reklam teknikleriyle karşılaştırılmıştır. Her bir gazetenin reklam sütunlarının, bir "araştırma" bölümünün vakıaları, bulguları ve yardımlarıyla üreticinin kendi sabununun "dünyadaki en iyi sabun" olduğunu ispatladığı bu "bilimselliği" sergilediği doğrudur.[9] Reklamcıların, hayali abartılarında belli bir şiddet unsuru olduğu;

9 Hitler'in "Savaş Propagandası" (*Mein Kampf*, Kitap I, Bölüm VI) çözümlemesi, propagandanın ticari yönünü vurgular, sabun reklamı örneğini kullanır. Onun "Propaganda ve Örgütlenme" üzerine daha sonraki pozitif düşünceleri göz ardı edilirken, bu çözümlemesinin değeri genellikle abartılmıştır.

belli bir marka sabunu kullanmayan kızların yaşamlarını sivilcelerle ve dolayısıyla kocasız geçireceği iddiasının ardında tekelciliğin vahşi rüyasının, "sivilceleri önleyen tek sabunun" üreticisinin, kendi sabununu kullanmayan kızları kocasız bırakmaya bir gün muktedir olacağı hayalinin yattığı da doğrudur. Hem reklamcılık hem de totaliter propaganda durumlarında bilim açıkça iktidarın vekâletini yürütür. Totaliter hareketlerin "bilimsel" kanıt takıntıları, iktidara gelir gelmez kaybolur. Naziler, kendilerine hizmet etmek arzusunda olan bilim adamlarını dahi kovmuşlar; Bolşevikler ise bilim adamlarının ününü, bütünüyle bilimdışı amaçlar uğruna harcayarak, onları birer şarlatan olmaya zorlamışlardı.

Ancak, kitle reklamlarıyla kitle propagandası arasındaki benzerlikler sıklıkla çok fazla abartılır. İşadamları genellikle ortaya peygamberler gibi çıkmazlar; sürekli kendi öngörülerinin doğruluğunu kanıtlamazlar. Totaliter propagandanın bilimselliğini, geçmişteki geleneksel referanslardan farklı olarak, bilimsel öngörü üzerine neredeyse ayrıcalıklı olarak yaptığı vurgu tanımlar. Bir yandan sosyalizmin öte yandan ırkçılığın ideolojik kökeni, hiçbir yerde sözcülerinin kaderin ağı karşısında kendilerine iyi talih getirecek birtakım gizli güçler keşfetmiş gibi davrandıkları zamankinden daha açık ortaya çıkmaz. (Tocqueville'in sözleriyle söylersek) "Tarihin tüm olaylarını, kaderin ağıyla bağlantılı büyük ilk nedenlere dayanmış olarak gösteren ve gerçekte insanlık tarihinden insani türü çıkaran mutlakıyetçi sistemlerde" kitlelere kuşkusuz büyük bir başvuru vardır. Ancak, Nazi yönetiminin de şu türden öğretilere gerçekten inandığından ve bunları sırf propaganda olarak kullanmadığından kuşku duyulamaz: "Yaşamın ve doğanın yasalarını ne kadar çok doğru gözlemler ve tanırsak, ... o kadar çok Kadir-i Mutlak'ın iradesine uygun davranmış oluruz. Kadir-i Mut-

lak'ın iradesini ne kadar çok kavrarsak o kadar çok başarı elde ederiz."[10] Şöylece kurulacak iki cümlenin Stalin'in inancını ifade etmek için çok az değişikliğe gereksinim duyacağı apaçıktır: "Tarihin ve sınıfın mücadelesinin yasalarını ne kadar çok doğru gözlemler ve tanırsak o kadar çok diyalektik maddeciliğe uygun davranmış oluruz. Diyalektik maddeciliği ne kadar çok kavrarsak o kadar çok başarı elde ederiz." Stalin'in "doğru önderlik"[11] kavramı her durumda kolay kolay bundan daha iyi resmedilemez.

Totaliter propaganda, ideolojik bilimselliği ve öngörüler biçiminde demeç oluşturma tekniğini yöntem bakımından belli bir etkililik düzeyine, içerik bakımındansa saçmalık düzeyine yükseltti; çünkü demagojik açıdan bakıldığında, bir argümanı mevcut durumun denetiminden çıkarıp söz konusu fikrin yalnızca gelecekte yararlarının görüleceğini öne sürmekten daha iyi bir tartışmadan kaçınma yolu zor bulunur. Ne var ki bu yolu totaliter ideolojiler icat etmediler ve sadece onlar bu yolu izlemediler. Modern siyasette kitle propagandasının bilimselliği gerçekte o kadar yaygın kullanılmıştır ki bu durum, 16. yüzyılda matematiğin ve fiziğin yükselişinden beri Batı dünyasını nitelemiş bilime dair sabit fikrin daha genel bir işareti olarak yorumlanmıştır; böylelikle totalitarizm, "bilimin, varoluşun kötülüklerini sanki sihir-

10 Bkz. "Nasyonal Sosyalizm ile Hıristiyanlığın İlişkisi" üzerine Martin Bormann'ın *Nazi Conspiracy*, VI, s. 1036 ve devamındaki önemli notu. Benzer formüllere, SS'lerin kendi öğrencilerinin "ideolojik açıdan beyinlerinin yıkanması" için hazırlanmış kitapçık literatüründe de tekrar tekrar rastlanabilir. "Doğanın yasaları, etki altına alınamayacak değişmez bir iradeye tabidir. Dolayısıyla, bu yasaları tanımak zorunludur" ("SS-Mann und Blutsfrage", *Schriftenreihe für die weltenshauliche Schulung der Ordnungspolizei*, 1942). Az önce sözü edilen kitapçığın düsturu olduğunu göstermek üzere alıntılanan şu sözler dâhil, tüm bunlar, Hitler'in *Mein Kampf*'ından alınmış kimi deyişlerin varyasyonlarından başka bir şey değildir: "İnsan doğanın demirden mantığına karşı mücadeleye kalkışırken, tam da insan olarak varlığını borçlu olduğu temel ilkelerle çatışmaya düşer."

11 J. Stalin, *Leninism*, Cilt II, Bölüm III, 1933.

li bir değnek değmişçesine sağaltacağı ve insanın doğasını dönüştüreceği bir put [haline geldiği]"[12] bir süreçte biricik son basamak olarak görünmektedir. Gerçekten, bilimsellik ile kitlelerin yükselişi arasında eski bir bağlantı vardı. Kitlelerin "kolektivizmine", bireyin hareketlerin ve eylemlerin öngörülemezliğini ortadan kaldırabilecek "tarihsel gelişimin doğal yasalarının" ortaya çıkmasını umut edenler sıcak baktılar.[13] "'Kitleleri harekete geçirme sanatı' o kadar mükemmel gelişecektir ki, bir ressamın, bir müzisyenin, bir şairin, matematikçinin geometri problemini çözdüğü ya da kimyacının herhangi bir maddeyi analiz ettiği zamanki kesinlikle aynı kesinlikte hareket etme ya da mutlu etme gücüne sahip olacağı bir dönemin yaklaştığını" o günden görebilmiş Enfantin* örneği verilmiş; o anda modern propagandanın doğmuş olduğu sonucuna varılmıştır.[14]

Yine de pozitivizmin, pragmatizmin ve davranışçılığın noksanlıkları ne olursa olsun, 19. yüzyılı derinden etkilemiş sağduyunun biçimlenmesinde ne kadar büyük etkileri olursa olsun, totaliter propaganda ve bilimselliğin hitap ettiği kitleleri karakterize eden "varoluşun yararcı bölümünün kanserojen biçimde büyümesi"[15] değildir hiçbir biçimde. Comte'tan bildiğimiz kadarıyla, pozitivistlerin geleceğin er geç bilimsel biçimde öngörülebileceğine dair kanaati, tarihte her yeri kaplayan bir güç olarak çıkarların değerlendirilmesine ve iktidarın nesnel yasalarının keşfedilebileceği varsayımına yaslanır. "Krallar insanlara, çıkarlar krallara buyurur", "asla yanılgıya düşmeyecek tek" yönetim nesnel çı-

12 Eric Voegelin, "The Origins of Scientism", *Social Research*, Aralık 1948.

13 Bkz. F.A. v. Hayek, "The Counter-Revolution of Science", *Economica*, Cilt VIII, Şubat, Mayıs, Ağustos 1941, s. 13.

(*) Kültürün tüm alanlarında çocukların da muhatap alınarak, onlara yönelik de eserler verilmesi – yay.haz.n.

14 *A.g.e.*, s. 137. Alıntı, Saint-Simoncu dergi *Producteur*, I, s. 399'dan yapılmıştır.

15 Voegelin, *a.g.e.*

kardır, "doğru ya da yanlış anlaşılsın bir çıkar, devletleri öldürür ya da yaşatır" gibi düşünceleri savunan Rohan'ın siyasal kuramı, pozitivist olsun sosyalist olsun modern yararcılığın geleneksel özüdür; ancak, bu kuramların hiçbiri totalitarizmin gerçekte yapmaya çabaladığı gibi "insanın doğasının dönüştürülebileceğinin" olanaklı olduğunu varsaymadılar. Tersine açıkça ya da örtük biçimde hepsi, insan doğasının her zaman aynı kaldığını; tarihin, değişen nesnel koşulların ve bunlara insanların verdiği tepkilerin hikâyesi olduğunu; doğru dürüst anlaşıldığında söz konusu çıkarların koşulların değişmesine yol açtığını yoksa aslında insanların tepkilerini değiştirmediğini varsaydılar. Siyaset alanındaki "bilimcilik", totalitarizme büsbütün yabancı bir kavram olarak insan refahını hâlâ kendi konusu kabul eder.[16]

İdeolojilerin yararcı özü kesinlikle çok açık olduğu için, totaliter devletlerin yararcı-karşıtı davranışı, bunların kitlenin çıkarlarına tümden kayıtsız kalmaları bir şoka neden oldu. Bu tavır çağımız siyasetine duyulmadık bir öngörülemezlik öğesi sokmuştur. Bununla birlikte totalitarizm iktidarı ele geçirmeden önce totaliter propaganda kitlelerin salt çıkar kaygısından ne kadar kurtulduğunu –vurgu değişmiş olsa da– gösterir. Böylece savaşın başlarında Hitler'in delilerin öldürülmesi için emir vermesini, işe yaramaz boğazların beslenmesinden kurtulmak arzusuna bağlamak gerektiğini düşünen Müttefiklerin kuşkusu bütünüyle temelden yoksun kalmaktadır.[17] Hitler, tüm ahlâk ilkelerini savaş yüzün-

16 William Ebenstein, *The Nazi State* (New York, 1943) adlı çalışmasında Nazi devletinin "Sürekli Savaş İktisadı"nı ele alırken, "Nazi yönetimi altında Alman iktisadının sosyalist ya da kapitalist taraflarına yönelik ... sonu gelmez tartışmanın geniş ölçüde yapay olduğunu" anlamış neredeyse tek eleştirmendir, "[çünkü] bu tartışma kapitalizmin ve sosyalizmin, Batı refah iktisatlarıyla ilişkili kategoriler olduğu yaşamsal gerçeğini göz ardı etme eğilimindedir" (s. 239).

17 Bu bağlamda Hitler'in ötenazi programını yürütmekle görevlendirdiği hekimlerden birisi olan Karl Brandt'ın tanıklığı tipiktir (*Medical Trial. US against Karl Brandt et al.*, 14 Mayıs 1947 Oturumu). Brandt, tasarının gereksiz

den bir kenara atmak zorunda kalmamıştır; tersine savaş sırasındaki kitle katliamlarına, kendi programının tüm öteki yanlarında olduğu gibi, binyıllar cinsinden hesaplanmış bir cinayet programına başlamak için eşi bulunmaz bir fırsat gözüyle bakmıştır.[18] Neredeyse tüm Avrupa tarihi yüzlerce yıl boyunca insanlara, her bir siyasal hareketi kendi *cui bono*'su [bundan kim yararlanıyor? – yay.haz.n.] ve tüm siyasal olayları altında yatan belli başlı çıkarlar bakımından yargılamayı öğrettiğinden, insanlar aniden emsalsiz bir öngörülemezlik öğesiyle karşı karşıya kaldılar. Demagojik niteliklerinden ötürü, iktidara el koymadan çok önce kitlelerin, o ünlü kendi varlığını koruma içgüdüsüne ne kadar az kapıldıklarını açıkça gösteren totaliter propaganda ciddiye alınmamıştır. Bununla birlikte totaliter propagandanın başarısı, ortaklaşa güç olarak çıkarın yalnızca, bireyle grup arasında gerekli iletişim olanakları sağlayacak istikrarlı toplumsal kurumlarda hissedilebileceği bilgisinde olduğu gibi, o kadar çok demagojiye dayanmaz. Etkili hiçbir propaganda sırf, başlıca niteliği hiçbir toplumsal ya da siyasal kuruma bağlı olmamaya ve bu yüzden de hakiki bir bireysel çıkarlar kaosu ortaya koyan kitlelerin çıkarlarını sürdürmeye dayanmaz. Sıradan partilerin en sadık üyelerininkinden o kadar açık biçimde farklı nitelikte olan totaliter hareketlerin üyelerinin fanatizmini, kendilerini feda etmeye tama-

gıda tüketicilerini ortadan kaldırılmak üzere başlatıldığı kuşkusunu şiddetle protesto eder; böylesi düşünceleri ortaya atan parti üyelerinin her zaman sert bir dille azarlanmış olduğunu vurgular. Ona göre, yalnızca "ahlâki ilkeleri" koşulları belirlemiştir. Kuşkusuz aynı şey sınır dışı etmeler için de geçerlidir. Dosyalar, milyonlarca Yahudi'nin ve Polonyalı'nın sınır dışı edilirken tüm "askerî ve iktisadi zaruretlerin" bütünüyle hiçe sayıldığından yakınan askerlerce yazılmış gözü dönmüş notlarla doludur. Bkz. Hem Poliakov, *a.g.e.*, s. 321 hem de aynı yapıtta basılmış belgesel malzeme.

18 Tüm sonraki kitle katliamlarını başlatan asıl kararnameyi Hitler, savaşın başladığı gün olan 1 Eylül 1939'da imzalamıştır; bu kararnamede yalnızca (çoğu kez sanılanın aksine) sırf delilerden söz edilmez, "iflah olmaz biçimde hasta" olan herkes eklenir. Deliler yalnızca ilk gidecek olanlardır.

men hazır kitlelerin öz-çıkarlarının noksanlığı doğurmaktadır. Naziler, (1914 savaş propagandasının özenle kaçınmış olduğu) "aksi takdirde batacağız" sloganıyla bütün bir halkın savaşa sokulabileceğini –üstelik bu, sefalet, işsizlik ya da büyük ulusal hedefler yönünden düş kırıklığının yaşandığı bir zaman da değildir– kanıtlamıştır. Bu ruh kendisini, açıkça kaybedilmiş bir savaşın son aylarında, Nazi propagandasının zaten oldukça korkmuş bir halkı, Führer'in "dehasıyla Alman halkına, yenilgi durumunda onları gazla zehirleyerek kolay bir ölüm hazırladığı"[19] sözüyle avuttuğu bir sırada göstermiştir.

Totaliter hareketler, sosyalizmin ve ırkçılığın yararcı içeriklerinden yani bir sınıfın ya da ulusun çıkarlarından kurtularak onları kullanır. Bu kavramların sunulduğu yanılmaz öngörü biçimi içeriklerinden daha önemli hale gelmiştir.[20] Bundan böyle bir kitle önderinin temel niteliği, onun sonu gelmez yanılmazlığıdır; kitle lideri asla hata yaptığını kabul etmez.[21] Dahası, yanılmazlık varsayımı, uzun vadede sözlerini kanıtlamak zorunda oldukları için, bozgu-

19 Bkz. Friedrich Percyval Reck-Malleczewen, *Tagebuch eines Verzweifelten*, Stuttgart, 1947, s. 190.

20 Hitler, ideolojik hareketleri siyasal partilerden üstün tutmasını, ideolojilerin (*Weltanschauungen*) her zaman "şaşmazlıklarını ilan etmesi" olgusuna dayandırır (*Mein Kampf*, Kitap II, Bölüm V, "*Weltanschauung* ve Örgütlenme"). – Hitler gençliğinin resmi el kitabının ilk sayfaları sonuç olarak, eskiden "gerçekdışı" ve "anlaşılmaz" sayılan tüm *Weltanschauung* sorunlarının, "her bir yoldaşın anlayabileceği ve böylelikle çözümlenmelerinde katkıda bulunabilecekleri kadar açık, basit ve *kesin* [italikler benim] hale geldiklerini" vurgular (*Nazi Primer*, New York, 1938).

21 "Parti üyelerinin yeminleri" arasında *Organisationsbuch der NSDAP*'da sıralananlardan ilki şöyledir: "Führer her zaman haklıdır." 1936'da yayımlanmış baskı, s. 8. Ancak, *Dienstvorschrift für die P.O. der NSDAP*, 1932, s. 38 bunu şöyle ifade eder: "Hitler'in kararı kesindir!" Söyleyişteki olağanüstü değişikliğe dikkat edin.

"Şaşmazlık iddiaları, hiçbirinin asla samimiyetle bir hata yaptıklarını kabul etmeyişleri" bu bakımından bir yandan Stalin ile Troçki ve öte yandan Lenin arasındaki kesin farklılıktır. Bkz. Boris Souvarine, *Stalin: A Critical Survey of Bolshevism*, New York, 1939, s. 583.

na uğratmaları ya da yıkıma yol açmaları kanıtlanamayan ve özünde güvenilir olan doğa ya da tarih güçlerinin doğru bir biçimde yorumlanmasında olduğu gibi, o kadar da çok üstün bir zekâya dayanmaz.[22] İktidardaki kitle önderlerinin, tüm yararcı düşünceleri geçersiz kılan tek bir kaygısı vardır: Kendi öngörülerinin doğru olduğunu göstermek. Savaşın sonunda Naziler, yenilgi durumunda Alman halkının mahvolacağı öngörülerinin doğru olduğunu göstermek için, örgütlerinin hâlâ el değmemiş yoğun güçlerini, Almanya'nın tamamıyla yıkımına yol açacak biçimde kullanmaktan kaçınmadılar.

Yanılmazlığın propaganda etkisi, öngörülebilir güçleri salt yorumlayan özne olarak duruşun çarpıcı başarısı, totaliter diktatörlerin siyasal niyetlerini kehanet biçiminde ilan etme alışkanlığını teşvik etti. Bunun en ünlü örneği, Hitler'in, Ocak 1939'da Alman Reichstag'ında yaptığı duyurudur: "Bugün bir kez daha bir kehanette bulunmak istiyorum: Yahudi finansörlerin ... halkları bir dünya savaşına sokmakta bir kez daha başarılı olması durumunda, sonuç ... Yahudi ırkının Avrupa'dan silinmesi olacaktır."[23] Totaliter olmayan bir dile çevrildiğinde bu şu demektir: Savaş yapmak istiyorum ve Avrupa Yahudilerini öldürmek istiyorum. Benzer biçimde, Stalin, parti içi sağ ve sol uçların fiziki tasfiyesine hazırlandığı 1930'da Komünist Parti Merkez Komite önünde yaptığı konuşmada bunları "yok olan sınıfların"[24] temsilcileri olarak betimler. Bu tanımlama iddiaya yalnızca belirli bir keskinlik katmakla kalmaz, aynı zamanda, "yok olan"

22 Açıktır ki, Hegelci diyalektik, her zaman haklı olmak için mükemmel bir araç sağlar, çünkü tüm bozgunların zaferin başlangıcı olarak yorumlanmasına olanak tanır. Bu türden safsatanın en güzel örneklerinden birisi, 1933'ten sonra Alman komünistlerin, Hitler'in zaferini Alman Komünist Partisi'nin yenilgisi olarak tanımayı neredeyse iki yıl boyunca reddettiğinde meydana gelmişti.

23 Goebbels'ten alıntı: *The Goebbels Diaries* (1942-1943), Haz. Louis Lochner, New York, 1948, s. 148.

24 Stalin, *a.g.e.*, daha önce alıntılanan yerde.

söz konusu kimselerin fiziki yıkımlarını da totaliter üslupla önceden haber vermiştir. Her iki durumda da aynı amaç gerçekleştirilmiştir: Tasfiye, içinde insanların değişmez yasalar uyarınca bir biçimde olmak zorunda olan şeyleri yaptığı ya da bunlara katlandığı bir tarihsel sürece uydurulur. Kurbanlar infaz edilir edilmez, "kehanet" geriye dönük bir yalancı tanıklığa dönüşür: Zaten öngörülenden başka hiçbir şey olmamıştır.[25] "Tarih yasalarının" sınıfların ve onların temsilcilerinin "alınyazısını" yazıp yazmadığının ya da "doğa yasalarının" hiçbir biçimde "yaşaması uygun olmayan" –demokrasiler, Yahudiler, Doğu alt-insanları (*Untermenschen*) ya da tedavi edilemeyecek derecede hasta olanlar– tüm öğeleri imha edip etmemesinin önemi yoktur. Arada bir Hitler de "çok vakit geçirmeden imha edilmesi" gereken "yok olan sınıflar"dan söz eder.[26]

Öteki totaliter propaganda yöntemlerinde olduğu gibi, bu yöntem de ancak hareket iktidara el koyduğunda dörtdörtlük bir yöntem olur. Ondan sonra totaliter bir diktatörün öngörülerinin doğruluğu ya da yanlışlığına ilişkin tüm tartışmalar, potansiyel bir katille gelecekteki kurbanının ölü mü yoksa diri mi olacağını tartışmak kadar tuhaf kaçar, çünkü katil söz konusu kişiyi öldürmekle sözlerinin doğruluğunu derhal kanıtlayabilir. Böylesi koşullar altında tek geçerli temellendirme, ölümü öngörülmüş kişiyi derhal kurtarmaktır. Kitle önderlerinin, gerçeği yalanlarına uydurmak üzere iktidara el koymalarından önce, propagandaları böylesi ger-

25 Yahudilerin imhasının dorukta olduğu Eylül 1942'de yaptığı bir konuşmada Hitler açıkça 30 Ocak 1939 tarihli konuşmasına (*Der Führer vor dem ersten Reichstag Grossdeutschlands* başlığı altında 1939'da kitapçık olarak basılmıştır) ve "Avrupa'nın Aryan halklarını imha etmek üzere Yahudilik uluslararası bir dünya savaşını kışkırttığında, Aryan halklar değil, Yahudilik yok [cümlenin kalan bölümü alkışlara boğulur]" diye ilan ettiği 1 Eylül 1939'daki Reichstag oturumuna gönderme yapar (Bkz. *Der Führer zum Kriegswinterhilfswerk*, Schriften, NSV, No. 14, s. 33).

26 30 Ocak 1939 tarihli konuşma, s. 19, yukarıda alıntılandığı gibi.

çekleri aşırı biçimde küçük görmekle belirginlik kazanır,[27] zira onlara göre gerçek bütünüyle, gerçeği üretebilen insanın gücüne bağlıdır. Moskova metrosunun dünyada tek olduğu ancak, Bolşevikler tüm öteki metroları yıkmaya muktedir olmadığı sürece bir yalandır. Bir başka deyişle, totaliter yönetici ancak bütünüyle kendi denetimi altındaki bir dünyada muhtemelen tüm yalanlarını gerçekleştirebileceğinden ve tüm kehanetlerini doğru kılabileceğinden ötürü, şaşmaz öngörü tekniği tüm öteki totaliter propaganda aygıtlarından daha fazla, dünyayı fethetme nihai amacıyla kendini ele verir.

Kehanetçi bilimselliğin dili, insanı, bu yüzücüyü, sıkıntı dalgaları arasından güvenli kıyılara tek başına taşıyacak olan sonsuz ve her şeye egemen güçlerle bütünleşmeye hazırlanmış, yeryüzündeki yuvasını yitirmiş kitlelerin ihtiyaçlarına karşılık gelmektedir. Tıpkı Bolşeviklerin iktisadi güçlerin tarih hükmü vermeye yettiğini yandaşlarına telkin etmelerinde olduğu gibi, Naziler de "Biz halkımızın yaşamını ve yasama gücümüzü genetiğin hükümlerine göre biçimlendiriyoruz,"[28] diyordu. Bu suretle, "geçici" yenilgilerden ve kimi başarısızlıklardan kaynaklanan hatalardan bağımsız bir zafer sözü veriyorlardı. Sınıfların tersine aslında kitleler, en soyut haliyle zafer ve başarı istedikleri için, grup olarak hayatta kalmaları için zorunlu olduğunu hissettikleri ve bu yüzden en güçlü ihtimaller karşısında bile sahip çıktıkları birtakım özel çıkarlarla birbirine bağ-

---

27 Konrad Heiden, *Der Fuehrer: Hitler's Rise to Power*, Boston, 1944, Hitler'in "olağanüstü yalancılığının", "neredeyse tüm sözlerinin kanıtlanabilir gerçeklikten yoksun oluşunun", "hayati önemde görmediği gerçeklere karşı kayıtsızlığının" (s. 368, 374) altını çizer. – Neredeyse aynı terimleri kullanarak Kruşçev, "Stalin'in hayatın gerçeklerini göz önünde tutmadaki gönülsüzlüğünü", "gerçekten olup bitenlere" kayıtsızlığını betimler, *a.g.e.*, Stalin'in gerçeklere verdiği önemi en iyi onun Rus tarihini düzenli olarak yeniden biçimlendirmesi ifade eder.

28 *Nazi primer*.

lanmak zorunda değildir. Onlar için, muzaffer olmanın nedeninden ya da belli bir girişimin başarılı olmasından daha önemli olan, nedeni ne olursa olsun zafer, girişim ne olursa olsun başarıdır.

Totaliter propaganda, kitle propagandasını mükemmelleştirir, ama ne bunları keşfetmiştir, ne de konularını icat etmiştir. Bütün bunlar, emperyalizmin yükseldiği ve ulus-devletin dağıldığı elli yılda, ayaktakımının Avrupa siyaset sahnesine çıktığı zaman hazırlanmıştı. İlk ayaktakımı önderleri gibi, totaliter hareketlerin sözcüleri sıradan parti propagandasının ya da kamuoyunun ele almaya kalkışmadığı ya da tasalanmadığı tüm konularda yanılmaz bir güdüye sahipti. Gizli kalan her şey, sessizlikle geçiştirilen her şey, kendi asıl önemine bakılmaksızın en önemli şey haline gelir. Ayaktakımı gerçekten, saygıdeğer toplumun ikiyüzlülükle geçiştirdiği ya da yozlaştırmayla örtbas ettiği ne varsa onun hakikat olduğuna inandı.

Böylesi gizemlilik, konu seçiminin ilk ölçütü haline geldi. Gizemin kaynağının ne olduğunun bir önemi yoktu: Bu gizem, İngiliz Gizli Servisi'nde ya da Fransız Deuxième Bureau örneğinde olduğu gibi makul, siyasal bakımdan anlaşılabilir bir gizlilik arzusu olabilirdi; anarşistlerin ve öteki terörist hücrelerin durumunda olduğu gibi devrimci grupların komploya duydukları gereksinimden kaynaklanabilirdi; Özgür Masonların durumunda olduğu gibi asıl gizli içerikleri uzun zamandır çok iyi bilinen ve eski gizemlerin yalnızca biçimsel törenlerde korunduğu topluluk yapılarından ya da Cizvitlerin ve Yahudilerin durumunda olduğu gibi kimi grupların etrafını söylencelerle sarmış yüzlerce yıllık hurafelerden doğabilirdi. Naziler kuşkusuz kitle propagandası için böyle konular seçmede daha üstündür; Bolşevikler ise, geleneksel olarak kabul görmüş gizemlere daha az güvene-

rek kendi icatlarını tercih etseler de –otuzların ortasından itibaren, Troçkicilerin entrikasıyla başlayan, 300 ailenin idaresiyle devam eden ve İngiliz ya da Amerikan Gizli Servislerinin çevirdiği kötü emperyalist (yani küresel) dolaplara kadar varan, bir gizemli dünya komplosunu öteki takip eder–, yavaş yavaş işin püf noktasını öğrenmişlerdir.[29]

Bu türden propagandanın etkili oluşu modern kitlelerin belli başlı niteliklerinden bir tanesini ortaya çıkarmaktadır. Kitleler, görünen hiçbir şeye, kendi öz deneyimlerinin gerçekliğine bile inanmazlar; kendi gözlerine, kulaklarına güvenmeyerek, bir anda kendi başına evrensel ve tutarlı olan herhangi bir şeyin peşine takılarak, yalnızca kendi imgelemlerine saygı duyarlar. Kitleleri ikna eden şey, olgular, hatta uydurma olgular da değildir; yalnızca, bu olguların parçaları oldukları düşünülen sistemin tutarlılığıdır. Kitlelerin, kavrama ve anımsama kapasitelerinin düşük olduğuna yönelik yaygın kanı yüzünden önemi bir biçimde abartılan tekrarlama yöntemi, sırf kitleleri zaman içinde tutarlılığa inandırdığı için önemlidir.

Kitlelerin tanımayı reddettiği şey, gerçekliğin her yanını kaplayan tesadüfîliktir. Tüm ideolojilere önceden hazırdırlar, çünkü bu ideolojiler olguları yalnızca yasaların basit örnekleri olarak açıklarlar ve her bir arızi durumun kökeninde olduğu varsayılan, her şeyi kucaklayan bir kadir-i mutlak icat ederek rastlantıları ortadan kaldırırlar. Gerçeklikten kurguya, rastlantıdan tutarlılığa bu kaçış totaliter propagandaya iyi gelir.

---

29 Stalin döneminde Bolşeviklerin komploları üst üste yığdığına, yeni bir komplonun icat edilmesinin eskilerinin kaldırıp atılmasını gerektirmediğine dikkat etmek ilginçtir. Troçkici komplo 1930 civarında başladı, bu komploya 1935'ten itibaren Halkçı Cephe döneminde [dünyayı yöneten] 300 aile komplosu eklendi; İngiliz emperyalizmi, gerçek bir komplo haline Stalin-Hitler ittifakı sırasında geldi; "Amerikan Gizli Servisi" ise savaşın bitmesinden hemen sonra yerini aldı; sonuncu komplo Yahudi kozmopolitizminin Nazi propagandasına benzerliği açık ve rahatsız edici boyutlardadır.

Totaliter propagandanın başlıca yetersizliği, sağduyuyla ciddi biçimde çatışmaya girmeksizin kitlelerin bu bütünüyle tutarlı, kavranabilir ve öngörülebilir dünya hasretini gideremamesidir. Örneğin, Sovyetler Birliği'ndeki siyasal muhaliflerin tüm "itirafları" aynı dille anlatıldığında, aynı değişkenleri kabul ettiğinde, tutarlılığa aç kitleler bu kurguyu, doğruluklarının yüce kanıtı olarak benimseyeceklerdir; oysa sağduyu bu tutarlılığın kesinlikle bu dünya dışında olduğunu ve tüm bunların üretilmiş yalanlar olduğunu kanıtlar. Mecazi konuşursak, sanki kitleler, eskilerin söylencesinde geçen, birbirinden yalıtılmış yetmiş çevirmenin Eski Ahit'i Yunancaya çevirirken ortaya sözcüğü sözcüğüne birbirinin tıpatıp aynı kitabın çıktığı Septuaginta söylencesinin daimi yinelenmesini talep ediyor gibidir. Sağduyu bu masalı ancak söylence ya da mucize olarak kabul eder; yine de bu durum, çeviri metindeki her bir sözcüğün mutlak sadakatinin kanıtı olarak ayrıca ileri sürülebilir.

Başka bir deyişle, kitleler esas olarak yersiz/yurtsuz kaldıklarında rastlantısal ve kavranması güç durumlara artık dayanamadıkları için, onların gerçeklikten kaçmayı kafalarına taktıkları doğru olmakla birlikte; kurgu özlemlerinin, yapısal tutarlılığın basit vakalara egemen olduğu insan aklının kimi yetenekleriyle bir parça bağlantılı olduğu da doğrudur. Rastlantı dünyanın yüce efendisi haline geldiğinden ve insanların kaotik ve arızi koşulları görece tutarlı yapay modellere dönüştürmeye ihtiyaç duymasından ötürü, kitlelerin gerçeklikten kaçışı, içinde yaşamaya mecbur oldukları ve varolamadıkları dünyaya karşı verilmiş bir hükümdür. Kitlelerin "gerçekçiliğe", sağduyuya ve "dünyanın [tüm] akla yatkınlıklarına" (Burke) karşı başkaldırısı, onların ufalanmalarının, sağduyuya anlam veren her türlü topluluk bağının yok olmasıyla birlikte toplumsal konumlarını da kaybetmelerinin sonucudur. Ruhsal ve toplumsal yersiz/yurt-

suzluklarında, keyfi olan ile planlanmış olanın, rastlantısal olan ile zorunlu olanın karşılıklı bağlılıklarının dengeli biçimde kavranması artık iş göremez hale gelir. Totaliter propaganda, sağduyu geçerliliğini yitirdiğinde onu saldırgan bir biçimde aşağılar. Düzensiz büyüme ve çürümenin eksiksiz keyfiliğiyle ya da bir ideolojinin en katı, akla sığmayacak uydurma tutarlılıkları önünde boyun eğmeden önce, kitleler muhtemelen her zaman berikini seçecekler ve bunun bedelini bireysel kurbanlar vererek ödemeye hazır olacaklardır; bu seçimi kitleler aptal ya da kötü oldukları için yapmazlar; daha ziyade genel bir yıkım karşısında bu kaçış onlara asgari özsaygıyı temin ettiği için bu seçimi yaparlar.

Kitlelerin tutarlılık arzusundan yararlanma Nazi propagandasının bir özelliği olmakla birlikte, Bolşevik yöntemler, sanki bir laboratuvardaymışçasına, bu arzunun yalıtılmış kitle insanı üzerindeki etkisini kanıtlamıştır. Sovyet gizli polisi, kurbanlarını işlemedikleri, çoğu kez de işleme konumunda olmadıkları suçlar için inandırmaya o kadar heveslidir ki tüm gerçek etkenleri bütünüyle ayırıp, yok ederler; böylece hazırlanmış itirafta geçen "hikâyenin" tutarlılığının, mantığının ta kendisi karşı konulmaz bir hale gelir. Suçlamanın içsel tutarlılığı ve ucubeliğinin kurgu ile gerçekliği ayıran çizgiyi bulanıklaştırdığı durumda, devamlı tehditlere direnmek için yalnızca karakter sağlamlığı yetmez; her türlü soyut suçluluk olanağına teslim olma eğilimine direnmek için, "hikâyenin" doğruluğuna asla inanmayacak dostların –akrabalar, arkadaşlar, komşular gibi– varolduğuna da büyük güven beslemek gerekir.

Yapay biçimde uydurulmuş deliliğin bu uç noktasına kesinlikle ancak totaliter bir dünyada varılabilir. Bununla birlikte, totaliter rejimlere göre cezalandırma için zorunlu olmayan itiraflar, propaganda aygıtının bir parçasıdır. "İtiraflar", geriye dönük ve geçmişi kapsayan yasalarla suçları

meşrulaştıran benzeri görülmemiş bir küstahlığın Nazi propagandasına has bir özelliği olması kadar Bolşevik propagandanın da özelliğidir. Her iki durumda da amaç, tutarlılıktır.

İktidara el koymadan ve öğretilerine göre bir dünya kurmadan önce, totaliter hareketler, insan aklının ihtiyaçlarına gerçekliğin sağladığından daha uygun; köklerinden kopmuş kitlelerin kendilerini yurtlarında hissedecekleri ve insanlara ve onların beklentilerine musallat olmuş gerçek yaşamın, gerçek deneyimlerin sonu gelmez şoklarından kurtarıldığı yalancı bir dünya kotarır. Totaliter propagandanın sahip olduğu güç –bu hareketlerin, bütünüyle kurgusal bir dünyanın korkunç huzurunu en ufak bir gerçeklikle kaçırabilecek herhangi bir kimsenin müdahalesini önlemek için demir perdeleri indirmek üzere iktidarı ele geçirmesinden önce–, onun kitleleri gerçek dünyadan koparma yetisinde yatmaktadır. Gerçek dünyanın bölünmüş ve parçalanmış –kötü talihin her yeni darbesiyle daha kolay aldatılabilen– kitlelerin kavrayışına yine de sunduğu tek işaret, tabir caizse, kendi eksiklikleridir: Kamusal olarak tartışmayı umursamadıkları sorunlardır ya da yalanlamaya cesaret edemedikleri söylentilerdir, çünkü bunlar abartılı ve bozuk biçimde olsa da kimi hassas noktalara dokunmaktadırlar.

Totaliter propagandanın yalanları, bu hassas noktalardan, gerçeklik ile kurgu arasında köprü kurmak için ihtiyaç duydukları doğruluk ve gerçek deneyim unsurlarını türetir. Yalnızca terör sırf kurguya yaslanır; çoğu kez daha kaba, daha küstah, tabir caizse, hareketinkilerden daha özgün olsa da, totaliter rejimlerin terör destekli yalan kurguları bile henüz bütünüyle keyfileşememiştir. (İçinde Troçki adında bir bireyin Kızıl Ordu'nun başkomutanlığını asla yapmadığı gözden geçirilmiş Rus Devrim tarihinin yeni versiyonunu dolaşıma sokmak için iktidarı ele geçirmek gerekir, propaganda yete-

neği değil.) Öte yandan, hareketlerin yalanları çok daha inceliklidir. Kamunun gözlerinden uzakta kalmış toplumsal ve siyasal yaşamın tüm yönleriyle bağlantı içindedirler. Bu yalanlar en çok, resmi yetkililer kendilerini bir gizlilik atmosferiyle çevreledikleri zaman başarılı olurlar. O zaman, kitlelerin gözünde daha fazla "gerçekçilik" ünü kazanırlar, çünkü varlığı gizlenmiş olan gerçek koşullara ulaşmışlardır. Yüksek sosyetenin rezaletlerinin, siyasetçilerin çürümüşlüğünün gözler önüne serilmesi, magazin gazeteciliğine ait ne varsa, bunların elinde sansasyonel önemden öte bir silaha dönüşür.

Nazi propagandasının en verimli kurgusu, Yahudi dünya komplosu hikâyesidir. Antisemit propagandada yoğunlaşma daha 19. yüzyılın sonundan beri demagogların yaygın oyunuydu; bu durum yirmilerde Almanya'da ve Avusturya'da yaygınlaşmıştı. Kamuoyunun tüm organları ve partileri ne kadar çok sürekli Yahudi sorununu tartışmaktan kaçınırsa, ayaktakımı, Yahudilerin varolan iktidarın gerçek temsilcileri olduğuna, Yahudi sorununun, tüm sistemin ikiyüzlülüğünün ve sahtekârlığının sembolü olduğuna o kadar çok inanır.

Savaş sonrası antisemit propagandanın güncel içeriği ne Nazilerin tekelindedir ne de özellikle yeni ve özgündür. Yahudi dünya komplosuna dair yalanlar, Dreyfus Davası'ndan beri günceldir ve bunlar kendilerini tüm dünyaya yayılmış Yahudi halkının karşılıklı dayanışmasına ve uluslararası ilişkilerine dayandırır. Yahudilerin dünyanın iktidarı olması üzerine abartılı nosyonlar ise çok daha eskidir; Yahudilerin ulus-devletler ile girdiği yakın iş ilişkilerinin açığa çıktığı 18. yüzyılın sonuna dek izleri sürülebilir. Şerrin cisimleşmesi olarak Yahudilerin gösterilmesinin suçu genellikle Ortaçağ'dan beri gelen batıl inançlar ve kalıntılarla dolu anılara atılır; oysa bu durum, gerçekte özgürlüklerinden bu yana

Avrupa toplumları içinde Yahudilerin oynadığı çok daha yakın tarihli bulanık rolle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Tek bir şey yadsınamaz: Savaş sonrası dönemde Yahudiler daha önce hiç olmadığı kadar göze çarpmaya başlamıştı.

Yahudilerin kendileri hakkındaki asıl mesele ise, göze çarpmaları, göz doldurmalarındaki artış ile iktidardaki gerçek etkileri ve konumlarının ters orantılı olmasıdır. Ulusdevletlerin gücündeki ve istikrarındaki her bir düşüş, Yahudilerin toplumsal konumlarına doğrudan bir darbe olmuştur. Devletin ulus tarafından kısmen başarılı bir şekilde fethedilmesi, hükümet aracının kendisini tüm sınıfların ve partilerin üzerinde konumlandırmasını olanaksızlaştırmış; toplum katmanlarının dışında kaldığı ve parti politikalarına kayıtsız olacağı varsayılan halkın Yahudi kesimleriyle girdiği ittifakın değerini hükümsüz kılmıştır. Emperyalist eğilimli burjuvazinin dış politikasına artan ilgiye ve onun devlet mekanizması üzerinde büyüyen etkisine, Yahudi servetinin en büyük diliminin bankacılık [*capital trading*] yapma geleneğini bırakarak, sanayi kuruluşlarıyla meşgul olmasının sabit biçimde reddedilmesi eşlik etmiştir. Bütün bunlar bir arada düşünüldüğünde, grup olarak Yahudilerin devlete sundukları ekonomik yararın ve toplumsal olarak ayrı olmalarının kendilerine sağladığı avantajların neredeyse bittiği görülür. Üçüncü Cumhuriyet'in ilk on yılında Fransız Yahudilerine yapıldığı gibi, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Avrupa Yahudiliği asimile edilerek ulusallaştırıldı.

İlgili devletlerin değişen durumun ne kadar farkında olduğu, 1917'de Alman hükümetinin, uzun süredir varolan bir geleneğe uygun olarak, kendi Yahudilerini Bağlaşık Devletler'le yapacağı geçici barış görüşmelerinde kullanmaya kalktığında gün ışığına çıktı. Alman Yahudiliğinin yerleşik önderlerine başvurmak yerine hükümet, sırf yurttaşlıktan bağımsız bir Yahudi halkının varlığında ısrar ettiği ve bu

yüzden uluslararası bağlantılara ve uluslararası bakış açısına bağlı hizmetleri yerine getirebileceğini umduğu için hâlâ eski tarzda güvenilen, küçük ve nispeten etkisiz Siyonist azınlığa başvurdu. Bununla birlikte, bu girişim Alman hükümeti için bir hataya dönüştü. Siyonistler, daha önce hiçbir Yahudi bankerin yapmadığı bir şey yaptılar; kendi koşullarını hazırladılar ve hükümete ancak, ilhaksız ve tazminatsız olmak koşuluyla barışı görüşebileceklerini söylediler.[30] Böylece siyasal konulara duyulan eski Yahudi kayıtsızlık ortadan kalkmış oldu; kendini ulustan uzak tutmadığından, çoğunluk artık kullanılamazdı. Siyonist azınlık ise yararsızdı, çünkü onun da kendi siyasal düşünceleri vardı.

Yaklaşık elli yıl önce Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet'in kuruluşunun yaptığı gibi, Orta Avrupa'da da monarşik devletlerin yerini cumhuriyetlerin alışı Orta Avrupa Yahudiliğinin parçalanmasını tamamlamıştır. Yeni hükümetlerin kendi Yahudilerini korumaya hem güçlerinin yetmediği, hem de bundan çıkarları da olmadığı koşullar altında kurulması sırasında, Yahudiler nüfuzlarının çoğunu zaten kaybetmişlerdi. Versailles'daki barış görüşmeleri sırasında, Yahudiler en çok uzman olarak kullanılmıştı ve antisemit olanlar bile, savaş sonrası dönemde çoğu yeni gelenlerden olan (yerli dindaşlarından onları keskin biçimde ayıran, hileli etkinliklerinin ardında, çevrelerinin değerlerine karşı sergiledikleri o eski kayıtsızlığa tuhaf biçimde benzeyen bir tavır yatan) küçük Yahudi dolandırıcıların, varolduğu farz edilen uluslararası Yahudiliğin temsilcileriyle hiçbir bağlantılarının olmadığını kabul eder.[31]

Rekabet halindeki bir sürü antisemit grubun ortasında ve buram buram antisemitizm kokan bir atmosferde Nazi pro-

30 Bkz. Chaim Wiezman'ın özyaşamöyküsü, *Trial and Error*, New York, 1949, s. 185.

31 Bkz. Örneğin Otto Bonhard, *Jüdische Geld- un Weltherrschaft?*, 1926, s. 57.

pagandası, bu konuyu ele almak üzere tüm ötekilerinkinden farklı ve üstün bir yöntem geliştirdi. Yine de tek bir Nazi sloganı bile –hatta Yahudi bir işadamının işçilerini sömürürken, kardeşinin fabrika bahçesinde işçileri greve çağırmasını gösteren Hitler'in kurnaz sınıf mücadelesi fotoğrafı bile– yeni değildi.[32] Tek yeni unsur, Nazi partisinin üyelik için adaylardan Yahudi soyundan gelmediklerini kanıtlamalarını talep etmesiydi; Feder programına rağmen, iktidara gelir gelmez Yahudilere karşı alınacak gerçek önlemlerin neler olacağı büyük oranda belirsiz kalmıştı.[33] Naziler, antisemitizmi çoğunluktan farklı insanlara dair düşünceler sorunu ya da ulusal politika sorunu[34] olmaktan çıkartarak, her bireyin kişisel varlığını derinden ilgilendiren bir sorun haline getire-

32 Hitler bu fotoğrafı ilk kez 1922'de kullandı: "Moses Kohn bir yanda kurumunu işçilerin istemlerini reddetmeye yüreklendirirken, kardeşi Isaac ise fabrikada kitleleri" greve çağırıyordu (*Hitler's Speeches: 1922-1939*, der. Baynes, Londra, 1942, s. 29). Nazi Almanyası'nda Hitler'in konuşmalarının eksiksiz bir derlemesinin hiçbir zaman yapılmamış olması dikkat çekicidir, bu nedenle İngilizce baskıya başvurmak zorunda kalıyoruz. Bu durumun bir rastlantı olmadığı Philip Bouhler'in derlediği bir kaynakçadan, *Die Reden des Führer's nach der Machtübernahme*'den (1940) görülebilir. Yalnızca halka verdiği söyleyler sözcüğü sözcüğüne *Völkischer Beobachter*'de basılmıştır; Führerkorps'ta ve partinin öteki birimlerinde yaptığı konuşmalara gelince, bunlara yalnızca ilgili gazetelerde "gönderme" yapılır. Hiçbir zaman bunların yayımlanması düşünülmemiştir.

33 Feder'in saydığı 25 husus sadece tüm antisemit grupların talep ettiği standart önlemleri içeriyordu: Yurttaşlığa kabul edilmiş Yahudilerin kovulması, yerli Yahudilere yabancı muamelesi yapmak. Nazi antisemit hatipliği her zaman programınkinden daha radikal olmuştur.

Waldemar Gurian "Modern Almanya'da Antisemitizm" başlıklı yazısında (*Essays on Antisemitism*, haz. Koppel S. Pinson, New York, 1946, s. 243) Nazi antisemitizminin özgünlükten yoksunluğunu vurgular: "Tüm bu talepler ve görüşler özgünlüklerinden ötürü dikkate değer sayılmaz – bunlar milliyetçi çevrelerde zaten apaçıktır; dikkate değer olan, bunlar sunulurken kullanılan demagoji ve hatiplik yeteneğidir."

34 Nazi hareketi içinde sırf milliyetçi antisemitizmin tipik örneği şunları yazan Röhm'dür: "Bu noktada yine benim düşüncelerim milliyetçi cahilinkinden farklıdır. Her şey için Yahudiler suçlanmamalıdır! Bugün Yahudilerin hüküm sürebilmesi gerçeğinden ötürü bizler suçlanmalıyız" (Ernst Röhm, *Die Geschichte eines Hochverräters*, Volksausgabe, 1933, s. 284).

rek, propagandalarının göbeğine Yahudi sorununu yerleştirdiler. "Aile soy kütüğü" düzenli olmayan hiç kimse partiye üye olamıyordu; Nazi hiyerarşisinde daha yüksek mertebelere varmak için, aile soy kütüğünde çok eskilere gitmek gerekiyordu.[35] Daha az tutarlı olmakla birlikte Bolşevizm aynı gerekçeyle, kendi üyelerini "doğuştan proleterler" olarak ve diğer tüm sınıfsal kökenleri utanç verici, rezil diye göstererek, Marksist proletaryanın kaçınılmaz zaferi öğretisini dönüştürdü.[36]

Nazi propagandası, antisemitizmi kendi tanımına dönüştürecek, böylece onu tereddüt içeren salt kanaatlerden kurtaracak kadar hünerliydi. Kitle demagojisinin ikna gücünü yalnızca bir hazırlık basamağı olarak kullandı ve asla kalıcı etkisine, sözlü olsun basılı olsun, gereğinden fazla değer vermedi.[37] Bu, ayrışmış, belirsiz, istikrarsız, boş birey kitlelerine, eskiden toplum içindeki görevlerinden gelen öz-saygıyı yeniden kazanmalarının yanı sıra, bir örgütlenme için kendilerini en iyi aday yapacak sahte bir istikrarı yeniden canlandıran öz-tanım aracı sundu. Bu türden propagandayla, hareket kendisini, kitlenin birleşmesinin

---

35 SS'liğe başvuranlar atalarının soyunu 1750'ye dek götürmeliydiler. Parti içinde önde gelen görevlere başvuranlara yalnızca üç soru soruluyordu: 1. Parti için şimdiye dek ne yaptınız? 2. Fiziksel, akılsal, ahlâksal bakımdan mutlak olarak sağlam mısınız? 3. Aile soy kütüğünüz düzenli mi? Bkz. *Nazi Primer*.

Bolşeviklerin de seçkinler ve polis oluşumları için –NKVD– üyelerinden soylarının kimden geldiğinin kanıtını istemesi iki sistem arasındaki benzerlik açısından tipiktir. Bkz. F. Beck ve W. Godin, *Russian Purge and the Extraction of Confession*, 1951.

36 Bu yüzden ABD'deki McCarthyciliğin totaliter eğilimleri en çiğ biçimde sırf komünistlere eziyet etme girişimlerinde değil, her yurttaşı komünist olmadığını kanıtlamaya zorlamasında da görülür.

37 "Basının etkisine gereğinden fazla değer verilmemelidir ..., örgütün etkisi artarken, basınınki genel olarak düşer" (Hadamovsky, *a.g.e.*, s. 64). "Canlı bir örgütün saldırgan gücüne karşı savaşıyor farz edildiklerinde gazeteler aciz kalırlar" (*a.g.e.*, s. 65). "Bir örgütün şiddetiyle, propaganda desteklenmediği sürece, sırf propagandadan güç alan iktidar oluşumları inişli çıkışlı olur ve kısa zamanda yok olurlar" (*a.g.e.*, s. 21).

yapay uzantısı olarak gösterir; ayrışmış bir toplumun yalıtılmış bireylerine sunduğu histerik düzeydeki güvenlik ve kendini önemli görme duygularının özünde abesliğini rasyonalize eder.[38]

Naziler, başkaları tarafından daha önce kullanılmış ve denenmiş olan sloganları marifetli bir şekilde aynen kullanarak, farklı güncel sorunları ustaca ele almışlardır. Kamunun dikkatinin eşit oranlarda bir yandan milliyetçilik bir yandan da sosyalizm üzerinde yoğunlaştığı zaman; ikisinin birbiriyle bağdaşmadığı, bunların gerçekte Sağ ile Solun arasındaki ideolojik sınırı oluşturduğu düşünüldüğü zaman; "Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi" (Nazi), adında geçen "Alman" ve "İşçi" sözcüklerinin sağın milliyetçiliğini solun enternasyonalizmiyle kaynaştırarak semantik bir çözüme, milli bir birliğe götürdüğü farz edilen bir sentez sunmuştu. Tam da Nazi hareketinin adı, tüm öteki partilerin siyasal içeriklerini çalarak, örtük biçimde hepsiyle birleşiyormuş gibi yaptı. Hasım olduğu farz edilen (milliyetçi-sosyalist, Hıristiyan-sosyal gibi) siyasal öğretilerin birleştirilmesi daha önce denenmiş, başarılı da olunmuştu; ancak, Naziler kendi birleştirmelerini öyle bir biçimde gerçekleştirdiler ki meclisteki sosyalistlerle milliyetçiler arasındaki, kendilerini her şeyden önce işçi sayanlarla ilkin Alman sayanlar arasındaki tüm mücadele, açığa çıkmamış kötü güdüleri saklamak üzere tasarlanmış danışıklı dövüşmüş gibi göründü – zira Nazi hareketinin bir üyesi tüm bunların hepsini birden aynı anda temsil etmiyor muydu?

Nazilerin ilk zamanlarda dahi, demokrasi, cumhuriyet, diktatörlük ya da monarşi gibi belli bir hükümet biçimini gösteren sloganları asla kullanmayacak kadar tedbirli olma-

38 "Kitlenin birleşmesi en güçlü propaganda biçimidir ... [çünkü] her birey, kitlenin birliği içinde kendine daha fazla güven duyar, kendini daha güçlü görür" (*a.g.e.*, s. 47). "Örgütlenme ve sistematik eğitim ve disiplinle, anın coşkusu bir ilkeye, bir ruhsal tavra dönüşür" (*a.g.e.*, s. 21-22).

ları ilginçtir.[39] Sanki sadece bu konuda, her zaman Naziler tümden özgün olabilmiş gibidirler. Kendilerinin gelecekteki gerçek hükümet biçimlerine dair her tartışma, önemsiz formaliteler hakkında yapılmış boş konuşmalar olarak göz ardı edilebiliyordu – Hitler'e göre devlet yalnızca ırkın korunmasında bir "araç" iken, Bolşevik propaganda devlete, sınıf savaşımında yalnızca bir araç gözüyle bakar.[40]

Bununla birlikte, gelecekteki rollerinin ne olacağına dair soruya Naziler, tuhaf ve dolambaçlı bir biçimde propagandaya dayalı bir yanıt verdiler; yanıt, Nazilerin "dünya imparatorluğu" kurmak için Alman kitlelerini gelecekte örgütlerken "Siyon Liderlerinin Protokollerini" model alarak kullanmalarında bulunuyordu. *Protokoller*'in kullanılması Nazilerle sınırlı değildi; savaş sonrası Almanyası'nda yüz binlerce nüshası satılmıştı, hatta bir siyaset el kitabı olarak açıkça benimsenmesi de yeni değildi.[41] Ne var ki, bu sahtekâr-

---

39 Hitler, bu sorunla ilgilendiği ender durumlarda, "Aklıma gelmişken, ben bir diktatör, bir kral gibi devletin başı değilim; ben yalnızca Alman halkının önderiyim" diye vurgulardı. (Bkz. *Ausgewählte Reden des Führers*, 1939, s. 114.) Hans Frank da kendisini aynı anlayışla ifade eder: "Nasyonal Sosyalist Reich, bırakın keyfi olmasını, bir diktatörlük rejimi bile değildir. Nasyonal Sosyalist Reich, daha çok Führer ile ulusun karşılıklı sadakatine dayanır" (*Recht und Verwaltung*, Münih, 1939, s. 15).

40 Hitler, pek çok kez "Devlet, amaca giden bir araçtır. Amaç: Irkın korunmasıdır" diye tekrarlamıştır (*Reden*, 1939, s. 125). Ayrıca, hareketinin "temelde devlet düşüncesine değil, kapalı bir *Volksgemeinschaft* düşüncesine dayandığını" vurgulamıştır (Bkz. *Reden*, 1933, s. 125; *Hitlers Tischgespräche*'de ek olarak basılmış yeni siyasal önderler [*Führernachwuchs*] kuşağı önünde yapılan konuşma, 1937, s. 446). Bu, *mutatis mutandis*, Stalin'in "devlet kuramı" diye bilinen karmaşık ikili konuşmasının da çekirdeğini oluşturur: "Biz, devletin ortadan kalkmasından yanayız; aynı zamanda geçmişten günümüze değin varolmuş devlet biçimlerinin hepsinden daha güçlü, daha fevkalade otoriteyi temsil eden proletarya diktatörlüğünün güçlenmesini savunuyoruz. Devletin ortadan kalkması için koşulları hazırlamak amacıyla devletin gücünü olanaklı en yüksek biçimde artırmak; Marksist formül, işte budur" (belirtilen yerde, *a.g.e.*).

41 Alexander Stein, dilbilimsel karşılaştırma yaparak Nazilerin öğretileriyle "Siyon Liderlerinin" arasındaki ideolojik özdeşliği çözümleyen ilk kişiydi. *Adolf Hitler, Schüler der "Weisen von Zion"*, Karlsbad, 1936. Ayrıca Bkz. R.M. Blank, *Adolf Hitler et les "Protocoles des Sages de Sion"*, 1938.

lık, çoğunlukla Yahudilerin kötü yönlerini açığa çıkarmak amacıyla ve ayaktakımını Yahudi egemenliğinin tehlikelerine karşı uyanık tutmak için yapılıyordu.[42] Sırf propaganda açısından Naziler; Yahudilerin dünya egemenliğini nasıl kuracaklarıyla ilgilendikleri kadar dünyanın Yahudilerin egemenliğine geçmesinden kitlelerin korkmadıklarını; *Protokoller*'in yaygınlığının nefretten çok hayranlığa ve öğrenmeye duyulan açlığa dayandığını; *Protokoller*'in, "Yahudi halkına yararı dokunan her şey ahlâki açıdan doğru ve kutsaldır"[43] ilkesinden kopya çekilmiş o ünlü "Adil olan şey, Alman halkı için iyi olan neyse odur" sloganında olduğu gibi göze çarpan kimi reçetelerine olabildiğince yakın durmanın akıllıca olacağını keşfetmişlerdi.

Protokoller, pek çok yönden oldukça tuhaf ve dikkate değer bir belgedir. Ucuz Makyavelciliğinden öte, bunların temel siyasal niteliği, kafadan çatlak tarzıyla dönemin tüm önemli siyasal sorunlarına dokunmasıdır. İlkece milliyetçiliğe karşı-

---

Protokol öğretilerine olan borçlarını ilk defa savaş sonrası Alman antisemitizminin "eski tüfeği" Theodor Fritsch kabul eder. *Protocols*'un 1924 baskısına sonsöz yazarken şöyle der: "Gelecekteki devlet adamlarımız, diplomatlarımız, hükümet etmenin abc'sini dahi Doğu'nun alçaklık üstatlarından öğrenmek zorunda olacaklar; bu amaçla "Siyonist Protokoller" kusursuz bir hazırlık eğitimi görevi görmektedir."

42 Protokollerin tarihi üstüne bakınız, John S. Curtiss, *An Appraisal of the Protocols of Zion*, 1942.

Protokollerin bir sahtekârlık olduğu olgusu, propaganda amaçları açısından konu dışıdır. 1905'te Rusça ikinci baskısını basan Rus yayıncı S.A. Nilus, bu "belgenin" karakterinin kuşkulu olduğunun zaten oldukça iyi farkındaydı ve açıkça eklemişti: "Ancak, bunların belgelerle ya da güvenilir tanıkların tanıklığıyla gerçekliklerini göstermek olanaklı olsaydı, dünya çapındaki entrikanın başındaki kişilerin kimliklerini açığa çıkarmak olanaklı olsaydı ... o zaman ... 'gizli kötülük' durdurulabilirdi..." Çeviri Curtiss'ten, *a.g.e.*

Aynı numarayı çevirmek için Hitler, Nilus'a gereksinim duymadı: Bunların gerçekliklerinin en iyi kanıtı, sahtekârlık olduklarının kanıtlanmamış olmasıdır. Ayrıca "akla yatkınlıklarına" dair şu temellendirmeyi ekler: "Çoğu Yahudi'nin bilinçsiz biçimde yaptıkları, burada bilinçli biçimde açıklık kazanıyor. İşte önemli olan da budur" (*Mein Kampf*, Kitap I, Bölüm XI).

43 Fritsch, *a.g.e.*, "[Der Juden] oberster Grundsatz lautet: 'Alles, was dem Volke Juda nützt, ist moralisch und ist heilig.'"

dırlar; ulus-devleti, ayaklarıyla balçığa batmış dev bir heykele benzetirler. Ulusal egemenliği bir kenara atarlar ve bir zamanlar Hitler'in ileri sürdüğü gibi, ulusal temele yaslanan bir dünya imparatorluğuna inanırlar.[44] Belli bir ülkedeki devrimle yetinmezler; dünyanın fethedilmesini ve egemenliğini amaçlarlar. Sayıca üstünlüğe, bölgesel üstünlüğe veya devlet gücünün üstünlüğüne bakmaksızın, halka yalnızca örgütlenme yoluyla tüm dünyayı fethedecekleri sözünü verirler. İkna güçlerinin bir bölümü kesinlikle çok eski batıl inanç unsurlarından gelmektedir. Eski çağlardan beri aynı devrimci amaçları gütmüş uluslararası bir mezhebin daimi varlığı fikri oldukça eskidir[45] ve "tüm uygar ulusların arasındaki [bu] özel ulusun", "devrimci mezhebin" Yahudiler olabileceği 18. yüzyılın sonunda yazan hiç kimsenin aklına gelmemiş olsa da, bu fikrin Fransız Devrimi'nden beri el altından yürütülen siyasal literatürde belli bir rolü olmuştur.[46]

---

44 "Dünya İmparatorlukları ulusal bir temelden çıkarlar, ancak, çok geçmeden bunun ötesine geçerler" (*Reden*).

45 Henri Rollin protokollerin yaygınlığını, İncil'den sonra ikinci sıraya yerleştirir (s. 40). Rollin, *Protocols*'lerle, ilk kez 1612'de basılmış 1939'da Paris caddelerinde hâlâ satılan, "tüm alçaklıkları ve şiddetin her türden kullanımını haklı gösteren" bir Cizvit komplosunu açığa çıkarma iddiasındaki *Monita Secreta* arasındaki benzerlikleri sergiler. "Bu, kurulu düzene karşı gerçek bir mücadelidir" (s. 32) *L'Apocalypse de Notre Temps*, Paris, 1939.

46 Bütün bu literatürü, daha önceki yazarlardan büyük ölçüde alıntı yapan Chevalier de Malet *Recherches politiques et historiques qui prouvent l'existence d'une secte révolutionaire*'de (1817) güzel biçimde tasvir eder. Ona göre Fransız Devrimi'nin kahramanları, bir "*agence secrète*"in "*mannequins*"i [Gizli servisin kuklaları], Masonların ajanlarıdır. Ancak, Masonluk kendi çağdaşlarının; hep varolmuş, politikası her zaman "perdenin arkasında kalanlara, sahneye çıkmasının elverişli olduğunu düşündüğü kuklaların iplerini ellerinde tutanlara saldırmak" olan "devrimci bir mezhebe" verdikleri bir addı yalnızca. Şöyle söyleyerek başlıyor: "Eski çağlarda oluşturulmuş ve hep aynı biçimde kalmış bir plana inanmak muhtemelen güç olacaktır: ... Devrimi yapanlar, Alman, İtalyan, İngiliz vb. olmalarından daha fazla Fransız değildir. Tüm uluslara egemen olmak amacıyla onlar, tüm uygar ulusların arasından karanlıkta doğup büyümüş özel bir ulus yarattılar."

Bu literatürün kapsamlı tartışması için bakınız: E. Lesueur, *La Franc-Maçonnerie artésienne au 18e siècle*, Bibliothèque d'Histoire Révolutionaire, 1914.

Kitlelerin en çok ilgisini çekmiş olan şey, *Protokoller*'deki küresel komplo temasıydı, zira bu tema iktidarın yeni durumuna çok iyi uyuyordu. (Hitler, Nazi hareketinin "modern milliyetçiliğin kaba sınırlarını aşacağına"[47] çok önceden söz vermişti ve savaş sırasında SS içerisinde "ulus" sözcüğünü Nasyonal Sosyalist sözcük dağarcığından tümden silme girişimleri olmuştur.) Sadece dünya güçleri bağımsız olarak hayatta kalma şansını koruyordu ve sadece küresel siyaset kalıcı sonuçlar elde etme şansına sahip görünüyordu. Bu durumun, daha dünya gücü olmamış küçük ulusları korkutacağı da anlaşılır bir durumdur. *Protokoller*, nesnel değiştirilemez koşullara değil, yalnızca örgütlenmenin gücüne yaslanan bir çıkışı gösteriyor gibi görünüyordu.

Bir başka deyişle, Nazi propagandası, "yoğun biçimde ulusal olduğu için uluslar ötesi olan Yahudi"[48] figüründe dünyanın Alman efendisinin habercisini keşfetti ve kitlelere "Yahudi'nin kim olduğunu ilk anlayan uluslar ve ona karşı ilk savaşanlar dünya egemenliğinde onun yerini alacaklardır"[49] mesajını verdi. Hâlihazırda varolan Yahudilerin dünya egemenliği aldatmacası, gelecekte Almanların dünya egemenliği kuracakları yanılsamasının temellerini oluşturdu. Himmler, "hükümet etme sanatını Yahudilere" yani "Führer'in ez-

Normal koşullar altında bile bu komplo efsanelerinin kendi başlarına ne kadar çok sürüp gittiği, antisemit tamamlayanından hiç de daha az kapsamlı olmayan Fransa'daki Mason karşıtı kafadan çatlak literatürde görülebilir. Fransız Devrimi'nde gizli komplo topluluklarının ürünlerini bulan tüm kuramların bir tür derlemesi, G. Bord, *La Franc-Maçonnerie en France dès origines à 1815*, 1908.

47 *Reden*. – Bkz. Liberalizmin yan anlamlarıyla bunaltılmış bir kavram olarak "ulus" sözcüğünün Cermenik halklar için uygun olmadığı ve bu nedenle elenmesinin önerildiği, 12 Ocak 1943'te Berlin'de SS karargâhında İşçi Sorunları üzerine yapılan SS komitesinin oturum transkripti (Document 705 - PS, *Nazi Conspiracy and Aggression*, V, s. 515).

48 *Hitler's Speeches*, haz. Baynes, s. 6.

49 Goebbels, *a.g.e.*, s. 377. Nazi türünden tüm antisemit propagandalarda ima edilen bu vaat, Hitler'in "Aryan'ın en uç karşıtı, Yahudi'dir" sözüyle hazırlanmıştı (*Mein Kampf*, Kitap I, Bölüm XI).

bere bildiği" *Protokoller*'e borçluyuz dediğinde aklından geçen buydu.[50] O yüzden *Protokoller*, dünyanın fethini pratik bir olasılık olarak sundu; bütün meselenin, yalnızca zekice ya da kurnazca tasarlanmış bir teknik ustalık sorunu olduğunu, bir Alman zaferinin önünde –şiddet aracına sahip olmadan hüküm sürmüş ki bu yüzden, sırları keşfedilir edilmez, yöntemleri daha büyük ölçekte taklit edilir edilmez kolay bir muhalif olacak olan– açık biçimde küçük bir ulus olan Yahudiler dışında tüm yeryüzünde hiç kimsenin duramayacağını ima etti.

Nazi propagandası tüm bu yeni ve geleceği parlak manzaraları, *Volksgemeinschaft* adını verdiği tek bir kavram altında topladı. Nazi hareketinin totaliter-öncesi iklimi altında farazi olarak gerçekleşen bu yeni topluluk, tüm Almanların hakların eşitliği değil, doğanın eşitliği demek olan bir mutlak eşitliği üzerinde; kendilerinin tüm öteki halklardan mutlak farklılıkları üzerinde temellenir.[51] Naziler iktidara geldikten sonra, bu kavram yavaş yavaş önemini kaybederek, yerini bir yandan (Nazilerin her zaman beslediği ama daha önce kamusal olarak pek de iyi biçimde sergileyemediği) genel olarak Alman halkının küçük görülmesi düşüncesine,[52]

---

50 Dossier Kersten, Centre de Documentation Juive.

51 Hitler'in, "Asla öteki ulusların, Almanlarla aynı haklara sahip olmasını kabul etmeyeceğim" dediği ilk vaadi (*Reden*) resmi öğretiye dönüşür: "Nasyonal sosyalist hayat görüşünün temeli, insanların birbirlerine benzemediğinin algılanmasıdır" (*Nazi Primer*, s. 5).

52 Örneğin 1923'te Hitler, "Alman halkının üçte biri kahramanlardan, üçte biri ödleklerden, kalanı da hainlerden oluşmaktadır" der (*Hitler's Speeches*, haz. Baynes, s. 76).

İktidara el konmasından sonra, bu eğilim, çok daha vahşi biçimde sözünü esirgemez oldu. Örneğin, 1934'teki Goebbels'e bakınız: "Eleştirecek insanlar kimlerdir? Parti üyeleri mi? Hayır. Onların dışında kalan Alman halkı mı? Hâlâ hayatta kaldıkları için kendilerini şanslı saymalılar. Lütfettiğimiz için hayatta olanların eleştirmesine izin verildiğinde, bu tümden katlanılmaz olacaktır." Kohn-Bramstedt'den alıntı, *a.g.e.*, s. 178-179. Savaş sırasında Hitler şöyle ilan etmişti: "Ben, Alman ulusu arasında sürekli dolaşan ve bu halktan çeliği çıkaran bir mıknatıstan başka bir şey değilim. Sık sık belirtti-

öte yandan Nazi propagandasının iktidara gelmeden önceki evresinde küçük bir rol oynamış bir düşünceye, büyük bir şevkle, kendi mertebelerini öteki ulusların "Aryanlarından" daha fazla genişletme düşüncesine bırakır.[53] *Volksgemeinschaft* yalnızca, sonunda Almanlar da içinde olmak üzere tüm halkların ipini çekecek "Aryan" ırksal toplumuna propaganda tarzında hazırlıktır.

Belli bir kerteye kadar, *Volksgemeinschaft* Nazilerin, Komünistlerin sınıfsız toplum vaadine karşılık verme girişimidir. Tüm ideolojik içerikleri önemsemezsek, bir propagandanın diğeri üzerindeki cazibesi açık hale geliyor. Her ikisi de tüm toplumsal ve mülkiyet farklılıklarını eşitleyecekleri sözü vermekle birlikte, sınıfsız toplumun, herkesin açıkça bir fabrika işçisinin konumunda eşitleneceği yan anlamı vardı; oysa *Volksgemeinschaft*, dünyanın fethedilmesi komplosunun yanı sıra makul bir umutta, her bir Alman'ın er geç bir fabrika sahibi olacağı umudunda ayak diredi. Ne var ki, *Volksgemeinschaft*'ın çok daha büyük avantajı, kuruluşunun gelecekteki bir zamanı beklemek zorunda olmayışı ve nesnel koşullara bağlı olmayışıdır: *Volksgemeinschaft*, hareketin kurgusal dünyasında derhal gerçekleştirilebilir.

Totaliter propagandanın gerçek hedefi ikna etmek değil,

ğim gibi, Almanya'daki tüm işe yarar insanların benim tarafımda olacağı zaman gelecektir. Zaten benim tarafımda olmayanlar işe yaramaz insanlar olacaktır." O tarihte bile bu "işe yaramaz insanların" akıbetinin ne olacağı, Hitler'in yakın çevresine göre belliydi (bkz. *Der grossdeutsche Freiheitskampf. Reden Hitlers vom 1.9.1939-10.3.1940*, s. 174). *Hitlers Tischgespräche*'den (s. 315 ve devamı); o günlerde zaten Cermenik "gürültü"yle alay ettiğini ve "Aryan kavramlar"la düşündüğünü bilmemiz dışında, "Führer Almanca düşünmez, Cermenik düşünür" (Dossier Kersten, yukarı anılan kaynakla karş.) dediğinde Himmler de aynı şeyleri kasteder.

53 Himmler, Nisan 1943'te SS önderlerine Kharkov'da yaptığı bir konuşmada şöyle der (*Nazi Conspiracy*, IV, s. 572 ve devamı): "Çok kısa zamanda çeşitli ülkelerde Cermenik SS'ler oluşturdum. ..." Bu nasyonal olmayan politikanın iktidara gelmeden önceki ilk işaretini Hitler vermiştir (*Reden*): "Ayrıca kesinlikle, öteki ulusların yani kavgamıza yaptıkları katkıdan ötürü bunu hak eden ulusların yeni egemen sınıfının temsilcilerini kabul edeceğiz."

örgütlenmedir, yani "şiddet araçlarına sahip olmaksızın iktidarın biriktirilmesidir."[54] Bu amaçla, ideolojik içeriğin özgünlüğü en fazla gereksiz bir engel olarak ele alınır. O kadar korkunç egemenlik yöntemleri bakımından "yeni" ve örgütlenme biçimleri bakımından hünerli olan çağımızın iki totaliter hareketinin asla yeni bir öğreti vaz etmemiş olması, zaten popüler olmayan bir ideolojiyi asla icat etmemiş olması tesadüf değildir.[55] Kitleleri, demagojinin fani başarıları değil, "canlı bir örgütün"[56] gözle görülür gerçekliği ve gücü kazanır. Hitler'in kitle hatibi olarak parlak yetenekleri, ona hareket içindeki yerini kazandırmamıştır, bu yetenekleri daha çok, kendisini basit bir demagog olarak küçümsedikleri için rakiplerini yanılttı. Öte yandan, Stalin Rus Devrimi'nin daha büyük hatibini alt etmeyi başarabilmiştir.[57] Totaliter önderleri diktatörlerden ayıran şey daha çok; varolan ideolojilerden, tümüyle kurgusal bir başka dünyanın temelleri olmaya en uygun o unsurları seçerken güttükleri ba-

---

54 Hadamovsky, *a.g.e.*

55 Heiden, *a.g.e.*, s. 139: Propaganda, "kitlelere bir düşünceyi aşılama sanatı değildir. Aslında kitlelerden düşünce almak sanatıdır."

56 Hadamovsky, *a.g.e.*, kitabın çeşitli yerlerinde. Kavram Hitler'in, bir hareketin "canlı örgütünün" bürokratik bir partinin "ölü mekanizmasıyla" karşılaştırıldığı *Mein Kampf*'ından (Kitap II, Bölüm XI) alınmıştır.

57 Totaliter önderleri, Max Weber'in "karizmatik önderlik" kategorisine bağlı olarak yorumlamak ciddi bir hata olacaktır. Bkz. Hans Gerth, "The Nazi Party", *American Journal of Sociology*, 1940, Cilt XLV; (benzer bir yanlış anlama Heiden'in biyografisinin de bir kusurudur, *a.g.e.*). Gerth, Hitler'i bürokratik bir partinin karizmatik bir önderi gibi tasvir eder. Onun düşüncesine göre bu durum "her ne kadar rezil eylemler sözlerle çelişmiş olursa olsun, hiçbir şeyin katı biçimde disiplinli bir örgütlenmeyi parçalayamadığı" olgusunu tek başına açıklayabilir. (Bu çelişki, bu arada, "her zaman ne yapmışsa aksini söylemeye, ne söylemişse aksini yapmaya özen göstermiş" Stalin'de çok daha karakteristik hale gelmektedir. Souvarine, *a.g.e.*, s. 431.)

Bu yanlış anlamanın kaynağı için bakınız Alfred von Martin, "Zur Soziologie der Gegenwart", *Zeitschrift für Kulturgeschichte*, Cilt 27, ve Arnold Koettgen, "Die Gesetzmässigkeit der Verwaltung im Führerstaat", *Reichsverwaltungsblatt*, 1936. Her ikisi de Nazi devletini karizmatik önderliğe sahip bir bürokrasi olarak nitelerler.

sit tek amaçlılıktır. *Protokoller*, Troçkici komplonun hayali oluşu kadar hayalidir; zira her ikisi de, totalitarizmin kurgusal dünyasının bile onsuz yapamayacağı belli bir akla yatkınlık unsuru –geçmişte Yahudilerin üstü örtülü nüfuzları; Troçki ile Stalin arasındaki iktidar savaşımı– taşır. Tüm becerileri, seçilmiş kurgulardan ödünç alınmış doğrulanabilir deneyimlere ait gerçeklik unsurlarının kullanılmasına ve aynı zamanda bu deneyimlerin aşılmasına; bunların böylece bireysel deneyimlerin olanaklı tüm denetimlerinden kalıcı olarak uzaklaştırılacağı bölgelere doğru genelleştirilmesine bağlıdır. Böylesi genellemelerle totaliter propaganda gerçek dünya ile rekabet etmeye uygun olan ve mantıksal, tutarlı ve örgütlü olmadığı için esasında elverişsiz olan bir dünya kurmaktadır. Kurgunun tutarlılığı ve örgütün katılığı, –savunmasız şekilde katledilmelerinden sonra ortaya atılan Yahudi iktidarı; Sovyet Rusya'daki tasfiyelerinden ve Troçki'nin öldürülmesinden sonraki Troçkici küresel korkunç komplo gibi– spesifik yalanların patlak vermesinden sonra hayatta kalmanın genelleştirilmesini olanaklı kılar.

Totaliter diktatörlerin bir abeslik karşısında asıl yalanlarına tutunurken gösterdikleri sebatkârlık, süregiden oyuna duyulan boş minnettarlıktan daha fazla bir şeydir ve en azından Stalin vakıasında olduğu gibi, salt başarısıyla kendi kendisinin son kurbanı haline gelen yalancının psikolojisiyle açıklanamaz. Bu propaganda sloganları bir kere "canlı bir örgütlenme" ile bütünleşirse, bütün yapıyı bozmadan bunlar tam olarak bertaraf edilemezler. Totaliter propaganda, Yahudi dünya komplosu varsayımını nesnel, tartışmaya açık bir konudan Nazi gerçeğinin ana unsuru haline dönüştürdü; Naziler, sanki dünya Yahudilerin tahakkümü altındaymış gibi *davrandılar* ve bunu savunmak için bir karşı-komploya gereksinim duydular. Nazilere göre ırkçılık, artık değeri kuşkulu tartışmalı bilimsel bir kuram değil-

di, fakat ırkçılığı sorgulamanın epeyce "gerçek-dışı" olacağı bir çerçeveye sahip siyasal bir örgütlenmenin işleyen hiyerarşisinde ırkçılığın her gün farkına varılmaktaydı. Benzer biçimde Bolşeviklerin, sınıf mücadelesine, enternasyonalizme, proletaryanın refahının Sovyetler Birliği'nin refahına koşulsuz bağımlılığına dair bir tartışma yürütmeye artık gereksinimleri kalmamıştı; Komintern'in işleyen örgütlenmesi, sırf ideolojik bir argümanın olabileceğinden daha fazla ikna edicidir.

Totaliter propagandanın diğer parti ve hareketlerin propagandalarından üstün olmasının temel nedeni, içeriğinin artık insanların fikir sahibi oldukları nesnel meseleler olmaktan çıkmasından çok, bu içeriğin ne olursa olsun hareket mensupları için hayatlarında tıpkı aritmetiğin kuralları gibi gerçek ve dokunulmaz bir unsur haline gelmiş olmasıdır. Bir ideolojiye göre yaşamın tüm alanlarının örgütlenmesi ancak totaliter bir rejim altındayken tam anlamıyla başarılabilir. Nazi Almanyası'nda ırksal kökenden başka bir şey söz konusu olmadığında, bir meslek "ari" fizyonomiye bağlı olduğunda (Himmler SS olmak için başvuranları fotoğraflarından seçerdi) ve insanlara Yahudi büyük anne ve büyük baba sayılarına uygun miktarda yiyecek verildiğinde, ırkçılığın ve Yahudi düşmanlığının geçerliliğini sorgulamak, dünyanın varlığını sorgulamaya benzerdi.

Argümanın cılız ve güvenilmez sesine düzenli olarak "örgütün gücünü ekleyen"[58] ve böylelikle söylediği her şeyi, tabiri caizse, anında gerçekleştiren propagandanın avantajları açıkçası kanıtlama istemez. Hareketlerin değiştirmeyi vaat ettiği bir gerçekliğe dayanan argümanlara karşı sağlamlık; miskin kitlelerin kabul etmeyeceği, edemeyeceği bir

58 Hadamovsky, *a.g.e.*, s. 21. Totaliter amaçlar bakımından ideolojilerinin propagandasını öğretim ya da ikna yoluyla yapmak yanlış olur. Robert Ley'in sözleriyle söylersek, o ne "öğretilebilir" ne de "öğrenilebilir"; ancak "çalıştırılabilir" ve "alıştırılabilir" (bakınız *Der Weg zur Ordensburg*, tarihsiz).

dünyayı savunan veya sırf ona ait olguların yetersiz kıldığı karşı-propagandaya karşı sağlamlık, ancak daha güçlü veya daha iyi bir başka gerçeklikle çürütülebilir.

Totaliter propagandanın içkin zayıflığı yenilgi anında görünür hale gelir. Hareketin gücü olmadan, mensupları daha dün yaşamlarını kurban etmeye hazır oldukları dogmaya duydukları inancı anında yitirirler. Hareket yani onlara barınak olmuş kurgusal dünya yıkıldığı anda ya değişmiş dünyadaki yeni görevi mutlulukla kabul eden ya da o eski kendi umutsuz gereksizliği içine gömülen kitleler kendi eski yalıtılmış bireyler konumuna dönerler. Hareket varolduğu sürece düpedüz fanatik olan totaliter hareketlerin üyeleri, (her ne kadar robot gibi ölümü arzulasalar da) dinci fanatikler örneğini izlemezler ve şehit olarak ölmek istemezler.[59] Daha ziyade kötü bir bahis saydıkları hareketi sessizce bırakırlar ve umut verici bir başka düş için bakınırlar ya da eski kurgunun bambaşka bir kitle hareketi oluşturacak kadar yeniden güç kazanması için beklerler.

Muhtemelen yüzde doksanı şu ya da bu anda samimi sempatizan olmuş Alman halkı içinde, inanmış ve açıkça Nazi olduğunu itiraf etmiş bir Nazi'nin yerini boşuna saptamaya uğraşmış Müttefiklerin deneyiminin basitçe bir insani zayıflık ya da kaba bir oportünizm göstergesi olduğu sanılmamalıdır. İdeoloji olarak Nazizm o kadar tam "gerçekleşmişti" ki Nazizm'in içeriği bağımsız öğretiler bütünü olarak artık var olmuyordu, adeta bu içeriğin entelektüel varoluşu yok olmuştu: Böylece gerçekliğin yıkımı, inananların fanatizminden başlayarak, neredeyse geride hiçbir şey bırakmamıştı.

---

59 Önde gelen bir Nazi siyaset kuramcısı olan R. Hoehn, hareket içinde öğreti veya ortak ideal ve inanç setlerinin yokluğunu *Reichsgemeinschaft und Volksgemeinschaft* (Hamburg, 1935) adlı eserinde şöyle yorumlar: "Halk topluluğunun bakış açısından, her bir değerler topluluğu yıkıcıdır" (s. 83).

İdeolojik içerik ve propaganda sloganlarına karşıt bir biçimde, totaliter örgütlenme biçimleri tümüyle yenidir.[60] Bunlar, –Yahudi, Troçkici ya da 300 aile vb. komploları gibi– ana bir yalan etrafında örülmüş hareketin yalan propagandalarını işlevsel bir gerçekliğe dönüştürmek üzere; mensuplarının totaliter olmayan ortamlarda bile kurgusal bir dünyanın kurallarına göre etki ve tepkide bulunacağı bir toplum inşa etmek üzere tasarlanmıştı. Belli aşırılık düzeyine ulaştıklarında (çoğunlukla mensuplarının umutsuzluk düzeyine dayanan) propagandalarını terörizm ile destekleyen faşist ya da sosyalist, milliyetçi ya da komünist yönelimli, totalitarizme görünüşte benzeyen parti ya da hareketlerin tersine totaliter hareket, yaptığı propagandayı ciddiye alır; bu ciddiyet, muhaliflerinin fiziki tasfiyelerinden çok izleyicilerinin örgütlenmesinde çok daha korkutucu bir biçimde ifade edilir. Örgütlenme ve propaganda (terör ve propagandadan çok) bir madalyonun iki yüzüdür.[61]

Hareketlerin iktidara gelmeden önceki evrelerindeki en çarpıcı yeni örgütsel araçları, parti mensuplarıyla sempatizanları arasında ayrım yaptıkları cephe örgütlenmelerini oluşturmalarıdır. Bu buluşla karşılaştırıldığında memurların tepeden atanmaları ve atamaların tek adamın tekelinde toplanması gibi şeyler önemsiz kalırlar. "Lider ilkesi" denen şey kendi başına totaliter değildir; özünde totaliter olguların karartılmasına ve küçümsenmesine yönelik büyük ölçüde katkıda bulunmuş otoriter, askerî diktatörlüklerin kimi özelliklerini almıştır. Te-

60 *Weltanschauung* ile örgütlenme arasındaki ilişkiyi tartışırken Hitler, Nazilerin "ırk düşüncesini" (*die völkische Idee*) öteki grup ve partilerden almış olduklarını ve Nazilerin sanki bu düşüncenin tek temsilcileriymiş gibi davranmış olduklarını doğallıkla kabul eder; çünkü bu düşünce üzerine savaşçı bir örgüt kuracak ve onu pratik amaçlar için formülleştirecek ilk kişiler onlardı." *A.g.e.*, Kitap II, Bölüm V.

61 Bkz. Hitler, "Propaganda and Organization", *a.g.e.*, Kitap II, Bölüm XI.

peden atanmış memurların gerçek yetki ve sorumluluğu varsa, yetki ve iktidarın yasalar tarafından sevk ve idare edildiği hiyerarşik bir yapıya katlanmak zorunda kalırız. Kabaca ordu örgütlenmeleri ve bu modele göre kurulmuş askerî diktatörlükler için de bu doğrudur; burada yukarıdan aşağıya mutlak komuta gücü ile aşağıdan yukarıya mutlak boyun eğme, savaş halindeyken beliren kesin tehlike durumuna karşılık gelmektedir, işte bu nedenle bunlar totaliter değildir. Hiyerarşik biçimde örgütlenmiş emir-komuta zinciri, komutanın gücünün içinde iş gördüğü hiyerarşik sistemin bütününe bağlı olması demektir. Her hiyerarşi yönetimi ne kadar otoriter olursa olsun ve her emir-komuta zinciri emirlerinin içeriği ne kadar keyfi ya da diktatörce olursa olsun istikrarlı olmaya eğilimlidir ve bu tip yönetimler totaliter hareketin liderinin tüm gücünü sınırlandırmak zorunda kalacaklardır.[62] Nazilerin dilinde dur durak bilmez, dinamik "Führer'in iradesi", sınırlanmış ve kısıtlanmış bir yetkiyi ima edebilecek bir tabir olarak onun emirlerini değil, totaliter bir devlette "yüce yasa"yı ifade eder.[63] Totaliter hareketin eşsiz örgütlenmesi sayesinde lider ilkesi totaliter karakterini sadece hareketin lideri içine yerleştirdiği pozisyondan, sadece hareket için işlevsel öneminden kalkarak geliştirir. Bu, hem Hitler hem de Stalin vakalarında, gerçek lider ilkesinin ancak epeyce yavaş bir biçimde ve hareketin kademe kademe totaliterleştirilmesiyle paralellik içinde belirginleşmesiyle de teyit edilmiş bir olgudur.[64]

---

62 Himmler'in "'Yahudi' teriminin tanımıyla ilgili herhangi bir kararname düzenlenmemesi"ne yönelik coşku dolu ivedi talebi tipik bir örnektir; zira "tüm bu aptalca taahhütlerle yalnızca elimizi kolumuzu bağlayacağız." (Nuremberg Belge No: 626, Berger'e 28 Temmuz 1942 tarihli mektup, Centre de Documentation Juive'deki fotostatik nüsha.)

63 "Führer'in iradesi en yüce yasadır" formülü, Partinin ve SS'lerin icraatını yöneten tüm resmi yasa ve yönetmeliklerde bulunur. Bu konudaki en iyi kaynak Otto Gauweiler, *Rechtseinrichtungen und Rechtsaufgaben der Bewegung*, 1939.

64 Heiden, *a.g.e.*, s. 292'de *Mein Kampf*'ın ilk ve sonraki baskıları arasında aşağıdaki farkı aktarır: İlk baskı, parti yetkililerinin ancak seçilmelerinden sonra

Fenomenin bütününün anlaşılmaz olmasında büyük ölçüde payı bulunan anonimlik bu yeni örgütsel yapının kaynağını bulanıklaştırmaktadır. Yoldaşları cephe örgütlerinde ilk defa kimin örgütlemeye karar verdiğini, ilk kez kimin –tüm partilerin seçim günü hesaba katmaya alışık olduğu ama üye yapmak için ziyadesiyle kararsız bulduğu– belirsiz biçimde sempati duyan kitleleri, içinden yalnızca parti üyelerinin çıkarılacağı bir kaynak olarak değil, aynı zamanda kendi başına belirleyici bir güç olarak gördüğünü bilmiyoruz. Başlangıçta sempatizanların finansal ya da başka türden, örneğin hukuksal yardım için bir araya geldikleri aşağı yukarı adlarının gösterdiğinden başka bir şey olmayan Sovyetler Birliği'nin Dostları ya da Kızıl Destek gibi ilk komünizm sempatizan örgütleri cephe örgütlenmelerine dönüştü. Her hareketin, propagandayla kazanılmış kitleleri sempatizanlar ve üyeler olmak üzere ikiye bölmesi gerektiğini ilk söyleyen Hitler olmuştu. Kendi başına bu bile ilgi çekicidir; çok daha kayda değer olan ise onun bu ayrımı, insanların

"sınırsız iktidar ve yetkiyle" donatıldığı bir seçimi savunur; sonraki tüm baskılar ise parti yetkililerinin bir üstteki lider tarafından yukarıdan aşağıya doğru atanmasını savunur. Doğal olarak, totaliter rejimlerin istikrarı için yukarıdan atanma, atanan yetkilinin "sınırsız yetkisi" olmasından çok daha önemli bir ilkedir. Gerçekte, alttaki önderlerin yetkisi Önder'in mutlak egemenliği aracılığıyla kesin biçimde sınırlandırılmıştır. Bkz. sonraki sayfalar.

Bolşevik partisinin komplocu aygıtından gelen Stalin muhtemelen bunu bir sorun diye hiç düşünmedi. Ona göre parti örgütü içindeki atamalar, kişisel gücün toplanmasıyla ilgili bir sorundu. (Yine de Hitler örneğini incelemekten sonra, ancak otuzlarda, kendisine "önder" diye hitap edilmesine izin vermişti.) Bununla birlikte, bu yöntemlerin, Lenin'in "tüm ülkelerin tarihi, işçi sınıfının yalnızca kendi çabalarıyla sadece sendika bilinci geliştirebilmiş olduğunu gösterir" düşüncesini ve bu yüzden önderliğin zorunlu olarak dışarıdan yapıldığı üzerine teorisini alıntılayarak kolayca meşrulaştırabileceği kabul edilmelidir. (Bkz. *Ne Yapılmalı?*, ilk baskısı 1902, *Collected Works*, Cilt IV, Kitap II.) Asıl mesele şu ki, Lenin, "tüm proletarya kitlesine yön veren", yani sınıfın dışında ve üstünde bir örgüt olan komünist partisine işçi sınıfının "en ilerici" kısmı ve aynı zamanda "siyasal örgütlenmenin kaldıracı" gözüyle bakmıştı. (Bkz. W. H. Chamberlin, *The Russian Revolution, 1917-1921*, New York, 1935, II, s. 361.) İşçi sınıfı için demokrasiyi sınırlama eğiliminde olsa da, ne yazık ki Lenin parti içi demokrasinin geçerliliğini sorgulamadı.

çoğunun teorik bir kavrayıştan daha fazlasını yapamayacak kadar aptal ya da korkak olduklarını, ancak küçük bir azınlığın inançları için çarpışmak isteyeceğini öne süren daha genel bir felsefeye dayandırmasıdır.[65] Sonuçta, sempatizanlar tabakasını sürekli genişletirken aynı zamanda parti üyelerinin sayısını katı bir biçimde sınırlı tutan bilinçli bir politikayı tasarlayan ilk kişi Hitler'di.[66] Sempatizan çoğunluk tarafından çevrelenmiş bu parti üyesi azınlığı görüşü, doğrusu nihai işlevini en uygun biçimde ifade eden ve harekette yer alan üyelerle sempatizanlar arasındaki ilişkiyi gösteren bir terim olarak daha sonraki cephe örgütlenmeleri gerçeğine epeyce yakındır. Zira sempatizanların cephe örgütlenmeleri, hareketin işleyişinde onun fiili üyesi olmaktan daha az gerekli değildir.

Cephe örgütleri, hareketlerin üyelerinin etrafını, onları dışarıdaki yani normal dünyadan ayıran koruyucu bir duvarla kuşatır; aynı zamanda bu örgütler normallikle bir köprü de oluştururlar, zira böyle bir örgüt olmasaydı, iktidar ele geçirilmeden önce, üyeler kendi inançları ile normal insanların inançları arasındaki farkları, kendi yalanlara dayalı kurguları ile normal dünyanın gerçekliği arasındaki farklılıkları çok keskin biçimde hissedebilirlerdi. Bu aygıtın hareketlerin iktidar mücadelesi sırasındaki marifeti, cephe örgütlerinin yalnızca üyelerini yalıtmasında değil; aynı zamanda sırf beyin yıkamayla olduğundan daha etkili bir biçimde asıl gerçekliğin etkisini savuşturan, normalliğin dışında bir görüntü sunmasında ortaya çıkar. Bir Nazi'nin ya da Bolşevik'in kur-

65 Hitler, *a.g.e.*, Kitap II, Bölüm XI.

66 *A.g.e.*, Bu ilke, Naziler iktidarı ele geçirir geçirmez katı biçimde uygulandı. 7 milyon Hitler gençliği üyesinden yalnızca 50.000'i 1937'de parti üyeliğine kabul edildi. Bkz. H. L. Childs'ın *The Nazi Primer* adlı yapıttaki önsözü. Ayrıca Krş. Gottfried Neesse, "Die verfassungsrechtliche Gestaltung der Ein-Partei", *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, 1938, Cilt 98, s. 678: "Tek Parti bile asla tüm halkı içine alacak noktaya kadar büyümemelidir. Partinin 'yekvücutluğu' ulus üzerindeki ideolojik etkisinden gelir."

gusal dünya açıklamasına duyduğu inanç sadece kendisininkiyle yoldaşının tutumu arasındaki farklılıkla teyit edilir, zira her şeyden sonra yoldaş, "normal" de olsa yani daha az fanatik ve daha çok kafası karışık bir biçimde olsa da aynı kanaatlere sahiptir; parti üyesi ise, kendisini hareketin açıkça düşmanı olarak (bir Yahudi, bir kapitalist vs. gibi) göstermeyen herhangi bir kimseyi kendi tarafındaymış gibi değerlendirir ve dünyayı kendi özgün kanaatlerinden mantıksal sonuçlar çıkarmak için gerekli zihin ve karakter gücünü şimdiye dek toplayamamış gizli ittifaklarla dolu olarak görür.[67]

Öte yandan dünyanın büyük bölümü bir totaliter hareketin ilk işaretini genellikle onun cephe örgütleri aracılığıyla edinir. Totaliter olmayan bir toplumda görünüşe göre hâlâ zararsız olan sempatizanlar ise neredeyse hiç azimli fanatikler diye görülmezler; hareketler bunları kullanarak kendi fantastik yalanlarını genel olarak kabul edilebilir kılığa sokarlar ve kendi propagandalarını daha yumuşak, saygın biçimlerde yayabilirler, ta ki hiç de totaliter diye tanımlanmadan normal siyasi tepkiler ve fikirlermiş gibi görünerek tüm ortamı totaliter unsurlarla zehirleyene dek. Yoldaş örgütleri, dış dünyayı hareketin gerçek karakteri hakkında kandırdığı kadar üyeleri de dış dünyanın gerçek karakteri hakkında kandıran bir normallik ve saygınlık buğusuyla totaliter hareketleri çevreler. Cephe örgütleri her iki biçimde de iş görür: Totaliter olmayan dünyaya karşı totaliter hareketin ön yüzü ve hareketin iç hiyerarşisine karşı bu dünyanın ön yüzü.

Bu ilişkiden çok daha çarpıcı olanı ise bunun hareketin kendi içinde farklı düzeylerde tekrarlanıyor olması olgusudur. Parti üyeleri yoldaşlarla ilişkili ve onlardan ayrı oldukları kadar hareketin seçkin oluşumları da sıradan üyelerle

67 Bkz. Hitler'in, yalnızca parti üyesi olmaya hazır olan "radikal insanlar" ile gerekli fedakârlıkları yapmak için oldukça "ödlek" olan yüzbinlerce sempatizan arasında yaptığı ayrım. *A.g.e.*

ilişkili ve onlardan ayrıdır. Eğer yoldaş, hâlâ sıradan bir parti programını benimseyen birisi gibi totaliter itikadı benimsemiş dış dünyanın normal bir sakini gibi görünüyorsa, Nazi ya da Bolşevik hareketin sıradan üyesi de hâlâ pek çok açıdan etrafını kuşatan dünyaya aittir: Partisine sadakati ile özel yaşamı arasında bir çatışma durumunda ilkinin belirleyici olması gerektiğini –sade bir sempatizandan farklı olarak– fark etse de, mesleki ve toplumsal ilişkileri hâlâ mutlak biçimde parti üyeliği tarafından belirlenmemektedir. Öte yandan militan bir grubun üyesi bütünüyle hareketle özdeşleşmiştir; mesleği ve hareketten bağımsız özel bir yaşamı yoktur. Tıpkı sempatizanların hareketin üyeleri için koruyucu bir duvar inşa etmeleri ve onlar için dış dünyayı temsil etmeleri gibi, sıradan üyeler de militan grupları kuşatır ve onlar için dış dünyayı temsil ederler.

Bu yapının belirgin avantajı, temel totaliter ilkelerden bir tanesinin yani dünyanın, bir tarafında hareketin bulunduğu ve tüm dünyayla savaştığı, savaşmak zorunda olduğu –ki bu iddia iktidardaki totaliter rejimlerin ayrımsız saldırganlığına kapıları açar– iki devasa düşman kampa bölünmesinin etkisini köreltmesidir. Daha az militan olduğundan ve daha az yekvücut biçimde örgütlendiğinden, içindeki her bir kademenin daha üsttekiler için totaliter olmayan dünyanın imgesini temsil ettiği, özenle derecelenmiş bir militanlık hiyerarşisi aracılığıyla korkutucu ve devasa totaliter ikiye bölünmüşlüğün şoku azaltılır ve asla tam olarak anlaşılmaz; bu tip bir örgütlenme, kendisine karşı düşmanlığın onlar için sırf bir ideolojik varsayım olarak kaldığı dış dünyayla üyelerinin doğrudan karşılaşmasını daima engeller. Üyeler totaliter olmayan dünyanın gerçekliğine karşı o kadar iyi korunurlar ki totaliter siyasetin muazzam risklerini sürekli küçümserler.

Totaliter hareketlerin statükoya, daha önceki devrimci partilerin hepsinden daha radikal bir biçimde saldırdığı-

na hiçbir kuşku yoktur. Totaliter hareketler, kitle örgütlerine aykırılığı görünüşte apaçık olan bu radikalizme olanak tanırlar, çünkü bu hareketlerin örgütlenmeleri, totalitarizmin gerçekte feshetmek istediği sıradan, siyasal olmayan yaşamın yerine geçici olarak vekâlet eder. "Profesyonel devrimcinin" kendisini koparmak zorunda olduğu ya da olduğu gibi kabul etmek zorunda olduğu siyasal olmayan toplumsal ilişkiler dünyasının tümü hareketin içinde daha az militan gruplar biçimi altında varolur; bu hiyerarşik şekilde örgütlenmiş dünyada, dünyanın fethedilmesi ve dünya devrimi için savaşanlar, "devrimci" inançlar ile "normal" dünya arasındaki aykırılığın kaçınılmaz olarak doğuracağı şoka hiç maruz kalmazlar. İktidar öncesi, devrimci evrede hareketlerin bu kadar çok sıradan kaba saba insanı çekebilmesinin nedeni, üyelerinin ahmakların normallik cennetinde yaşamasıdır; parti üyeleri sempatizanların normal dünyasıyla, seçkin oluşumlar ise sıradan üyelerin normal dünyasıyla kuşatılır.

Totaliter şemanın bir başka avantajı ise, süresiz olarak tekrarlanabilmesi ve örgütü, sürekli yeni katmanların eklenmesi ile yeni militanlık derecelerinin tanımlanmasına izin veren bir akışkanlık halinde tutmasıdır. Nazi partisinin bütün tarihi Nazi hareketi içindeki yeni oluşumlara bağlı olarak anlatılabilir. 1922'de kurulmuş olan SA yıldırım birlikleri partinin kendisinden daha militan olduğu tahmin edilen ilk Nazi oluşumuydu;[68] SA'nın seçkin oluşumu olarak SS 1926'da kuruldu; üç yıl sonra SS, SA'dan ayrılarak Himmler'in komutasına verildi; Himmler'in aynı oyunu SS içinde tekrarlaması sadece birkaç yıl aldı. Birbirini izleyen ve her gelen öncekinden daha radikal olmuş, ilkin Şok Birlikleri,[69]

68 Bkz. Hitler: *a.g.e.*, SA üzerine bölüm, Kitap II, Bölüm IX, ikinci kısım.

69 *Verfügungstruppe*'yi yani aslen Hitler'in özel emri altında olduğu zannedilmiş özel SS birliklerini çevirirken O. C. Giles, *The Gestapo*. Oxford Pamphlets on World Affairs, No. 36, 1940, adlı yapıtı takip ediyorum.

daha sonra Silahlı SS (*Waffen-SS*) biçimine sokulacak olan Kurukafa birimleri (toplama kamplarının muhafız birimleri), son olarak da Güvenlik Servisi ("Partinin ideolojik istihbarat servisi" ve onun "negatif nüfus siyasetinin" icracı kolu) ve "olumlu türden" görevleri olan Irk ve İskân Sorunları Dairesi (*Rasse und Siedlungswesen*) ortaya çıktı; bunların hepsi de sivil uğraşlarını sürdüren yüksek görevli üyelerden oluşmuş –Führer Birlikleri dışında– Genel SS'lerden doğmuştur. Tüm bu yeni oluşumlar açısından Genel SS mensupları artık tıpkı SA askerlerinin SS askerleriyle olan ya da tıpkı parti üyelerinin SA askerleriyle olan veya tıpkı cephe örgütü üyelerinin parti üyeleriyle olan ilişkilerinin aynısı içinde bulunmaktadır.[70] Genel SS artık sadece "Nasyonal

70 SS örgütlenmesi ve tarihi için en önemli kaynak Himmler'in "Wesen und Aufgabe der SS und der Polizei", *Sammelhefte ausgewählter Vorträge und Reden*, 1939'dur. Savaş sırasında cephedeki kayıplar nedeniyle *Waffen-SS* eratı askere alınmak zorunda kalındığı zaman, *Waffen-SS*, SS içindeki seçkin karakterini kaybetti, öyle ki artık Genel SS yani yüksek Führer birlikleri yeniden hareketin gerçek seçkin çekirdeğini temsil etmeye başladı.

SS'in bu son evresi için oldukça açıklayıcı belgesel malzeme Hoover Library arşivlerinde bulunabilir, Himmler Dosyası, Dosya 278. Bu belge, Fransız Yabancı Lejyonu'nun yöntem ve kurallarını bilerek taklit eden SS'in yabancı çalışanları ve yerli halkı askere almakla işe koyulduğunu gösteriyor. Almanların askere alınması, Hitler'in "1925'liler *Waffen-SS* hizmetine alınmalıdır" (Himmler'in Bormann'a mektubu) diyen (hiç yayımlanmamış) Aralık 1942 tarihli emrine dayanıyordu. Askerliğe çağrı ve kaydolma görünüşte gönüllülük esasına dayalı yürütülüyordu. Bu görevin emanet edildiği SS liderlerinin sayısız raporunda bunun nereye vardığı kesin olarak görülebilir. 21 Temmuz 1943 tarihli rapor, askere alınacak Fransızların bulunduğu bir salonun polis tarafından nasıl kuşatıldığını, içerideki Fransızların önce *"la Marseillaise"* marşını söyleyip sonra pencereden nasıl atlamaya çalıştıklarını anlatır. Alman gençleri arasındaki girişimler neredeyse hiç cesaret verici değildi. Sıra dışı bir baskı altına alınıp, "kesinlikle [ordunun] kirli gri sürüsüne katılmak istemeyecekleri" anlatılmış olsa da (Güneybatı *Waffen-SS* Askerlik Merkezi başkanı Haussier'in sunduğu 30 Nisan 1943 tarihli bir rapora göre) Hitler gençliğinden 220 kişinin yalnızca 18'i görev yerine geldi; tüm ötekiler, Wehrmacht'a [Silahlı Kuvvetler] katılmayı tercih ettiler. Wehrmacht'ınkilerle karşılaştırıldığında daha büyük kayıpları olan SS'in durumu muhtemelen onların kararı üzerinde etkili olmuştur (Bkz. Karl O. Paetel, "Die SS", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* içinde, Ocak 1954). Ama yalnızca bu etkeninin belirleyici olamayacağı şu şekilde kanıtlanmıştır: Ocak 1940 gibi erken bir tarihte Hit-

Sosyalist düşüncenin simgelerini ... korumakla" değil, ama ayrıca "tüm özel SS kadrosu üyelerini hareketin kendisinden kopmaktan"[71] esirgemekle yükümlüydü.

Otoriteye sürekli yeni katman ve ekipler ekleyen bu dalgalı hiyerarşi, her zaman denetleyicilerin denetlenmesini gerektiren yeni denetimlerin bulunduğu gizli denetim kuruluşlarından, gizli polisten ve casusluk hizmetlerinden ötürü bilindik bir hiyerarşidir. Hareketlerin iktidar öncesi evrelerinde topyekûn casusluk henüz olanaklı değildir; gizli servislerinkine benzer biçimde dalgalı hiyerarşi, fiili bir iktidarı olmadığında bile, yeni ve daha radikal bir katman ekleyerek –böylece eski grubu otomatikman cephe örgütü yönüne doğru ve hareketin merkezinden uzağa iter– radikalizmi azaltma işareti gösteren ya da bocalayan herhangi bir sınıf ya da tabakanın rütbesini düşürmeyi olanaklı kılar. Nitekim seçkin Nazi oluşumları ilkin parti-içi örgütleriydiler: SA, parti radikalliğini yitirmiş göründüğünde parti-üstü bir konuma yükseldi ve daha sonra SS benzer nedenlerle SA'nın yerine geçti.

Özellikle SA ve SS'lerinki olmak üzere, totaliter seçkin oluşumların askerî değerleri sıklıkla olduğundan fazla abartılırken, salt parti-içindeki önemleri bir biçimde ihmal edilmiştir.[72] Liderlerin ya da sıradan parti üyelerinin korunması sıklıkla bir bahane olarak kullanılsa da, faşist gömlekli ör-

---

ler, SA üyelerinin *Waffen-SS*'e alınmasını emretti ve korunabilmiş bir rapora dayanarak sonuç, Königsberg için şöyle oldu: 1.807 SA üyesi "polis hizmetlerine" çağrıldı; bunlardan 1.094'ü göreve gelmedi; 631'i uygunsuz bulundu; 82'si SS'deki hizmetler için uygun bulundu.

71 Werner Best, *a.g.e.*, 1941, s. 99.

72 Ne var ki, bu, tam da SA (*Sturmabteilung*) adının, tıpkı propaganda birimi, gazete, bilimsel enstitüler vb. parti oluşumları gibi yalnızca "hareketin bir kesimi"ni gösterdiğini hep vurgulamış olan Hitler'in hatası değildi. O, yarı-askerî oluşumların olası askerî değerleri üzerine yanılsamaları dağıtmaya da uğraştı ve talimin ordunun ilkelerine göre değil, partinin gereksinimleriyle uyum içinde yapılmasını istedi. *A.g.e.*

gütlerin hiçbiri özel savunma ya da saldırı amaçlarıyla kurulmamıştır.[73] Faşist ve Nazi seçkin grupların yarı-askerî biçimi, bunların Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'daki yaygın barışseverliğe karşı "hareketlerin ideolojik bir mücadele aracı"[74] olarak kurulmuş olmasının bir sonucudur. Totaliter amaçlar açısından, "saldırgan tutumun ifadesi"[75] olarak, (siyasal bir teşekkül içinde ordunun anayasal yerini anlayamayan, tüm askerî kuruluşları kasten adam öldüren katiller çetesi diye kınamış olan) barışseverlerin hayali ordusuna olabildiğince yakından benzeyen uydurma bir ordu kurmak, iyi eğitimli askerlerden oluşan bir birliğe sahip olmaktan çok daha önemliydi. SA ve SS keyfi şiddet ve cinayetler için kesinlikle model alınacak örgütlerdi; bunlar hiç de Kara Reichswehr* kadar iyi eğitilmemişlerdi ve düzenli birliklere karşı savaşmak üzere donatılmamışlardı. Savaş sonrası Almanyası'nda askerî propaganda askerî eğitimden çok daha fazla popülerdi ve üniformalar, sivil ölçü ve törelerin feshedilmesinin açık bir göstergesi olarak kullanılmışlarsa da, yarı-askerî birliklerin askerî değerini artırmadılar; bu üniformalar bir biçimde katillerin vicdanını hatırı sayılır biçimde rahatlattı ve hatta üstelik kayıtsız şartsız otoriteyi ve sorgusuz sualsiz boyun eğmeyi çok daha kolay benimsetti. Bu askerî süslemelere rağmen, ilk tasfiye edilen hizipler, öncelikle milliyetçi ve askerî olan ve bu nedenle yarı-askerî birlikleri sadece basit parti oluşumları olarak değil de, (Versailles Barış Antlaşması'nın maddelerine göre sınırlanmış) Reichswehr'in yasadışı bir biçimde genişletilmesi olarak gören Nazi parti-içi hizipleri oldu. Doğrusu SA yıldırım birliklerinin lideri Röhm, kendi SA'larının Nazilerin iktidarı ele ge-

73 SA'nın resmi kuruluş gerekçesi Nazi toplantılarını korumak iken, SS'in asli görevi Nazi liderlerini korumak idi.

74 Hitler, *a.g.e.*

75 Ernst Bayer, *Die SA*, Berlin, 1938. Çeviri, *Nazi Conspiracy*, IV'den alındı.

(*) 1919 ve 1935 yılları arasındaki Weimar Cumhuriyeti'nin ordusu.

çirmesinden sonra Reichswehr ile birleştirilmesini hayal etmiş, bunun için görüşmeler yapmıştı. Hitler onu öldürtmüştü, çünkü Röhm yeni Nazi rejimini askerî bir diktatörlüğe dönüştürmeye çalışmıştı.[76] Hitler, yıllar öncesinde Nazi hareketi tarafından böylesi bir dönüşümün arzulanmadığını –savaştaki ve Kara Reichswehr'in örgütlenmesindeki deneyimleriyle ciddi askerî bir eğitim programı için vazgeçilmez bir adam ve gerçek bir asker olan– Röhm'ü, SA'nın şefliği konumundan azlettiğinde ve SS'lerin yeniden örgütleyicisi olarak askerî konularda en ufak bilgisi olmayan bir kişi olan Himmler'i seçtiğinde göstermişti.

Seçkin oluşumların militanlığın değişen çekirdeğini oluşturdukları yer olan hareketin örgütsel yapısı için taşıdığı önem bir kenara, bunların yarı-askerî karakteri, partinin öteki meslek örgütleriyle örneğin öğretmenler, hukukçular, hekimler, öğrenciler, üniversite hocaları, teknisyenler ve işçilerinkiyle bağlantı içinde anlaşılmalıdır. Aslında tüm bun-

76 Röhm'ün özyaşamöyküsü, onun siyasal kanaatlerinin Nazilerinkiyle ne kadar az uyuştuğunu açıkça gösterir. O her zaman bir "*Soldatenstaat*" olmasını arzu etti ve hep "*Primat des Soldaten vor dem Politiker*" üzerinde ısrar etti (*a.g.e.*, s. 349). Özellikle totaliter olmayan tavrını gösterdiği, daha doğrusu totalitarizmi ve onun "yekvücut" iddiasını anlamakta bile yetersiz kaldığından söz ettiği şu parça belirleyicidir: "Şu üç şeyin uyuşmaması için bir neden görmüyorum: Wittelsbach sarayındaki prens soyuna ve Bavyera kraliyetindeki varislerine sadakatim; bugün Alman ulusunun vicdanının cisimleştiği kişiye, Dünya Savaşı'ndaki levazım dairesi başkanına [yani Ludendorff] hayranlığım; siyasal mücadelenin müjdecisi ve taşıyıcısı Adolf Hitler'le olan yoldaşlığım" (s. 348). Sonuçta Röhm'ün kellesine mal olmuş olan şey, iktidarın ele geçirilmesinden sonra, Hitler'in her halükârda kesinlikle kaçınmak istediği, Nazi partisinin "parti zincirlerini kırarak kendisinin devlet haline geleceği", İtalyan rejimini örnek alan faşist bir diktatörlük tasarlamış olmasıydı. Bkz. Ernst Röhm, *Warum SA?*, Aralık 1933'te diplomatik topluluk önünde yaptığı konuşma, Berlin, tarihsiz.

Nazi partisi içinde SS ve polis yönetimine karşı SA-Reichswehr tertibi olasılığı belli ki hiç büsbütün unutulmamıştı. Polonya Genel Valisi Hans Frank, Röhm ile General Schleicher'in öldürülmesinden sekiz yıl sonra 1942'de "SA ve Silahlı Kuvvetlerin yardımıyla savaştan sonra ... adalet için [SS'e karşı] büyük mücadeleyi başlatmak" arzusundan dolayı suçlanmıştı (*Nazi Conspiracy*, VI, s. 747).

lar mevcut totaliter olmayan meslek derneklerinin, tıpkı yıldırım birliklerinin yarı-askerî oluşu gibi yarı-mesleki olarak kopyalarıydı. Avrupa Komünist partileri Moskova güdümlü Bolşevik hareketin daha açık bir kolu haline geldikçe, bu partilerin de kendi cephe örgütlerini mevcut salt mesleki gruplarla daha çok rekabete sokmuş olmaları tipik bir durumdur. Bu bakımdan Nazilerle Bolşevikler arasındaki tek fark, Naziler bu yarı-mesleki oluşumları parti seçkinlerinin bir parçası olarak değerlendiren açık bir eğilime sahipken, Komünistlerin bunlardan cephe örgütleri için malzeme devşirmeyi tercih etmeleridir. İktidarı ele geçirmeden önce bile hareketler için önemli olan şey, toplumun tüm öğelerinin kendi saflarında cisimleşmiş olduğu izlenimini vermeleridir. (Nazi propagandasının nihai amacı tüm Alman ulusunu sempatizanları olarak örgütlemekti.[77]) Naziler bu oyunda bir adım daha ileri gittiler ve dış işleri, eğitim, kültür, spor vb. gibi kendi bakanlıklarıyla düzenli devlet idaresini örnek alan bir dizi sahte bakanlık kurdular. Bu kuruluşlardan hiçbiri yıldırım birliklerinin temsil ettiği ordunun taklit edilmesinden daha fazla bir profesyonel değere sahip değildir; ama hepsi birlikte, içinde totaliter olmayan dünyadaki tüm gerçekliğin şarlatanlık biçiminde körü körüne kopyalandığı mükemmel bir görünüşler dünyası ortaya çıkardılar.

Hükümeti doğrudan devirmek için yararsız olduğu kuşku götürmez olan bu kopyalama tekniğinin, mevcut kurumların etkin biçimde zayıflatılmasında ve totaliter örgütlerin sürekli açık bir güç gösterisine tercih ettikleri "statükonun çürütülmesinde"[78] oldukça yararlı olduğu görüldü. Eğer hareketlerin görevi "tüm iktidar mevkilerine ahtapotlar gibi

77 Hitler, *a.g.e.*, Kitap II, Bölüm XI'de propagandanın tüm halkı bir öğretiye zorlamaya girişiğini, örgütlenmenin ise daha militan üyelerinin yalnızca nispeten küçük bir kısmını kapsadığını öne sürer. Ayrıca karşılaştırınız, G. Neesse, *a.g.e.*

78 Hitler, *a.g.e.*

kollarının uzanmasıysa",[79] o halde hareketler, herhangi bir özel toplumsal ve siyasal mevki için hazır olmak zorundadırlar. Topyekün tahakküm iddialarına uygun biçimde totaliter olmayan toplumda örgütlenmiş her bir grup, hareketin yıkması gereken belirli bir meydan okuma diye anlaşılmıştır ve her bir meydan okuma, tabiri caizse, kendine özgü bir yıkım aracı gerektirir. Sahte örgütlerin pratik değeri, Naziler iktidarı ele geçirdiğinde gün ışığına çıkmıştır ve bunlar, mevcut öğretmen örgütlerini bir başka öğretmen örgütüyle, mevcut hukukçular derneğini Nazi destekli hukukçular derneğiyle vb. bir defada yıkmaya hazırdılar. Sadece siyasal yaşamı değil, bütün bir Alman toplumunun yapısını bir gecede değiştirebilirlerdi, çünkü kesin olarak kendi saflarında toplumun tam bir benzerini hazırlamışlardı. Bu bakımdan yarı-askerî oluşumların görevi, savaşın son evreleri esnasında, düzenli askerî hiyerarşinin SS generallerinin komutası altına sokulmasıyla sonlandı. Sonuçları, herhangi bir yerde olduğundan daha fazla savaş konusunda uzmanlaşmış hayli teknik bir alanda daha çok doğrudan hissedilse de, bu "koordinasyon" tekniğinin, mesleki standartların hızla ve radikal biçimde çürütülmesi kadar marifetli ve karşı konulmaz olduğu ortaya çıktı.

Totaliter hareketler için yarı-askerî oluşumların önemi, bunların kuşkulu askerî değerinde bulunamıyorsa, düzenli ordunun uyduruk taklidi olmalarında da bütünüyle bulunamazlar. Seçkin oluşumlar olarak bu oluşumlar, öteki grupların herhangi birinden daha fazla dış dünyadan keskin bir biçimde koparılmışlardır. Naziler topyekûn militanlık ile normallikten topyekûn ayrılma arasındaki yakın ilişkiyi çok erkenden kavramışlardı; yıldırım birlikleri asla kendi doğdukları yerlere atanmıyordu; iktidar öncesi evrede SA etkin kadroları ve Nazi rejimi altındaki SS'ler o kadar çok seyyar ol-

79 Hadamovsky, *a.g.e.*, s. 28.

muş ve o kadar sık yer değiştiriyorlardı ki onlar için sıradan dünyanın herhangi bir parçasına alışmak ve orada kök salmak imkânsızdı.[80] Bunlar suç çetelerini model alarak örgütlendiler ve örgütlü cinayetler için kullanıldılar.[81] Bu cinayetler alenen teşhir edildi ve yüksek Nazi hiyerarşisinde resmen kabul gördü; böylece açık suç ortaklığı, totaliter olmayan idare altında bile, üyeler eski yoldaşları tarafından tehdit edilmeseler bile –ki gerçekte tehdit edilmişlerdir– onların hareketten ayrılmalarını neredeyse imkânsızlaştırdı. Bu bakımdan seçkin oluşumların işlevi, cephe örgütlerininkinin tam tersidir: İkincisi harekete saygınlık havasıyla katkıda bulunarak özgüven aşılarken, ilki suç ortaklığını yayarak her bir parti üyesinin cinayeti yasaklayan normal dünyadan temelli kopmuş olduklarının ve seçkinlerin işlediği tüm suçlardan sorumlu tutulacaklarının farkında olmalarını sağlar.[82] Bu, liderliğin sistematik olarak tüm suçların sorumluluğunu üstlendiği ve bunların hareketin nihai iyiliği için iş-

80 SS'in Kurukafa Birimi şu kurallara bağlanmıştı: 1. Hiçbir takım kendi mahalli bölgesi içinde göreve çağrılmaz. 2. Her birim üç haftalık hizmetten sonra değiştirilir. 3. Üyeler asla sokaklara yalnız gönderilmez ya da kurukafa alametini asla halk içinde sergilemezler. Bkz. *Secret Speech by Himmler to the German Army General Staff 1938.* (Ne var ki, konuşma 1937'de yapıldı. Sadece konuşmanın parçalarının yayımlandığı eser için bkz. *Nazi Conspiracy,* IV, s. 616.) Amerikan Anti-Nazi Literatürü Komitesi'nce basıldı.

81 Heinrich Himmler, *Die Schutzstaffel als antibolschewistische Kampforganisation:* Aus dem Schwarzen Korps, No. 3, 1936'da açıkça şöyle konuştu: "Almanya'da bu kara paltoyu gördüklerinde hasta olan insanlar olduğunu biliyorum. Bunu anlıyoruz ve çok sayıda insan tarafından sevilmeyi beklemiyoruz."

82 SS birliklerine yaptığı konuşmalarda Himmler daha önce işlenmiş suçların öneminin altını çizerek bunları her zaman vurguladı. Söz gelimi, Yahudilerin tasfiyesine dair şöyle diyecektir: "Ayrıca oldukça önemli bir konuda sizlerle gayet açık konuşmak istiyorum. Kendi aramızda bu konu gayet açık dile getirilebilir, ancak bu konu hakkında alenen asla konuşmayacağız." Polonya aydınlar sınıfının tasfiyesine dair: "... bunu duymuş olmalısınız, ama derhal unutmanız da gerekiyor..." (*Nazi Conspiracy,* IV, sırasıyla s. 558 ve 553).

Goebbels *a.g.e.*, s. 266'da benzer biçimde söz eder: "Özellikle Yahudi sorunu konusunda kaçışın olmadığı bir konum almış durumdayız. ... Deneyim, köprüleri yakmış bir hareketin ve halkın, geri çekilebilenlerden çok daha kararlı bir biçimde savaştığını göstermiştir."

lendiği konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmadığı iktidar öncesi evrede bile başarılmıştır.

İktidar olmak için şantaj yöntemini kullanan Naziler tarafından yapay iç savaş koşullarının yaratılması, sorunları kışkırtmak için sağlanan açık avantajdan daha fazla avantaja sahiptir. Hareket açısından örgütlü şiddet, hareketin uyduruk dünyasını kuşatan pek çok koruyucu duvardan en verimli olanıdır; öyle ki bu duvarın "gerçekliği", bir üye hareketten ayrılmayı yasadışı eylemlere suç ortaklığının sonuçlarından daha fazla korkutucu bulduğunda ve harekete üye olmayı muhalif olmaktan daha güvenli bulduğunda ortaya çıkar. Seçkin oluşumların parti üyelerini dış dünyadan korurken kullandıkları örgütlü şiddetten doğan bu güvenlik duygusu, örgütün kurgusal dünyasının bütünlüğü için olduğu kadar şiddet korkusu için de önemlidir.

Hareketin merkezinde onu motor gibi harekete geçiren lider bulunur. Lider, kendi çevresinde onun "manevi üstünlüğü"ne[83] denk gelen akıl almaz bir gizem havası yayan dâhilî sırdaşlar camiasıyla seçkin oluşumdan ayrılır. Bu yakın sırdaşlar camiası içindeki konumu onun, üyeler arasında entrika yayma becerisine ve çalışanlarını devamlı değiştirme yeteneğine bağlıdır. Liderliğe yükselişini, demagojik ya da bürokratik örgütsel niteliklerinden ziyade parti-içi iktidar mücadelesinin üstesinden gelirken gösterdiği olağanüstü yeteneğine borçludur. Yalın şiddet yoluyla güçbelâ kazanmasıyla önceki diktatör türlerinden ayrılır. Hitler, Nazi hareketi-

83 Souvarine, *a.g.e.*, s. 648. – Totaliter hareketlerin liderlerinin özel hayatlarını mutlak biçimde gizli tutma biçimleriyle; başkanların, kralların, başbakanların vb. alenen özel yaşamlarını resmigeçit halinde bulduğumuz tüm demokrasilerdeki aleniyet değeri birbiriyle çatışır. Totaliter yöntemler şu kanaate dayalı bir tanımlamaya izin vermez: En yücemiz bile sadece insandır.

Souvarine, *a.g.e.*, s. xiii'de Stalin'i betimlemek için en sık kullanılan etiketleri aktarır: "Stalin, Kremlin'in gizemli ev sahibi"; "Stalin, nüfuz edilemez şahsiyet"; "Stalin, komünist esrarengiz kişilik"; "Stalin, muamma", "çözümlenemez gizem" vb.

nin lideri olarak konumunu korumak üzere ne SA'lara ne de SS'lere ihtiyaç duydu; tersine SA lideri ve kendi kişiliğine güven duyabilen Röhm, Hitler'in parti-içi düşmanlarından birisiydi. Stalin, yalnızca kitlesel çekiciliği çok daha fazla olmakla kalmayan, aynı zamanda Kızıl Ordu'nun komutanı olarak dönemin Sovyet Rusyası'nda en yüksek iktidar potansiyelini de elinde bulunduran Troçki'ye üstün geldi.[84] Dahası en büyük örgütsel yetenek, Rus Devrimi'nin en becerikli bürokratı Stalin değil, Troçki'ydi.[85] Öte yandan, hem Hitler hem de Stalin ayrıntıların ustasıydılar; kariyerlerinin ilk yıllarından başlayarak kendilerini personel sorunlarına adamışlardı, böylelikle birkaç yılın ardından konumlarını onlara borçlu olmayan önemli hemen hemen hiç kimse kalmamıştı.[86]

Böylesi kişisel yetenekler, böyle bir kariyerin ilk evrelerinde mutlak bir önkoşul olsa da ve hatta sonraki evrelerinde önemsiz olmaktan uzak olsa da, totaliter bir hareket kurulduğunda, "Führer'in iradesi partinin yasasıdır" ilkesi yerleştiğinde ve tüm hiyerarşi tek bir amaç için –liderin iradesini tüm saflara hızla iletmek– etkin bir biçimde eğitilmiş olduklarında artık belirleyici değildir. Bu başarıldığında liderin yeri doldurulamaz, çünkü onun komutları olmadan tüm hareketin karmaşık yapısı *raison d'être*'ini [varlık nedenini – ç.n.] kaybedecektir. Artık bu ayrıcalıklı hizip içindeki bitmek bilmeyen entrikalara, sonu gelmez personel değişiklik-

84 "Eğer [Troçki] askerî bir *coup d'État* [darbe] düzenlemeyi seçmiş olsaydı, muhtemelen üçlü yönetimi de mağlup etmiş olacaktı. Ancak, kurduğu ve yedi yıl boyunca yönettiği orduyu kendi savunması için harekete geçirmeye yönelik en ufak girişimde bulunmadan görevi bıraktı" (Isaac Deutscher, *a.g.e.*, s. 297).

85 Troçki'nin emri altındaki Savaş Komiserliği "örnek bir kuruluştu" ve diğer birimlerdeki tüm düzensizlik vakalarında Troçki çağrıldı. Souvarine, *a.g.e.*, s. 288.

86 Stalin'in ölümünü çevreleyen hal ve koşullar, bu yöntemlerin yanılmazlığıyla çelişiyor görünüyor. Ölmeden önce kuşkusuz bir başka büyük tasfiye daha planlamış Stalin'in kendi çevresindeki birilerince öldürülmüş olma olasılığı vardır, çünkü artık hiç kimse kendini güvende hissetmemekteydi, ama tüm emarelere rağmen bu kanıtlanmamıştır.

lerine rağmen ve bunların muazzam bir biçimde nefreti, acıyı ve kişisel kini biriktirmesine rağmen, şefin konumu kaotik saray devrimlerine karşı korunmuştur; bunun nedeni yakın çevresindeki insanların çoğu kez hiç de ışıltısına kapılmadıkları liderin üstün yeteneklere sahip olması değil, fakat bu insanların onun yokluğunda her şeyin derhal yok olacağına duydukları içten ve samimi inanıştır.

Liderin yüce görevi, hareketin dış dünyaya karşı sihirli savunma silahıymış gibi davranarak ve aynı zamanda onun dış dünyayla doğrudan köprüsü olarak, hareketin her bir katmanının çifte işlevli olma niteliğine kişilik kazandırmaktır. Lider, hareketi bir bakıma sıradan parti liderinden tümden farklı bir biçimde temsil eder; ister herhangi bir üye, ister kendi altındaki bir memur yapsın, iyi ya da kötü her eylem için şahsi sorumluluk alır. Her bir memurun sadece lider tarafından atanmakla kalmayıp aynı zamanda onun iki ayaklı cismi sayıldığı ve tüm düzenin bu tek ezeli kaynaktan doğduğunun kabul edildiği bu yekvücut sorumluluk, lider ilkesi diye bilinen şeyin en önemli örgütsel yönüdür. Atanan her asbaşkanla liderin bu kusursuz özdeşleşmesi ve yapılan her şeyin sorumluluğunu üstlenme konusundaki bu tekel, totaliter bir lider ile sıradan bir diktatör ya da despot arasındaki kesin farkın en açık işaretleridir. Bir tiran, herkesin eylemleri şöyle dursun, kendisini asla emrindekilerle özdeşleştirmez;[87] onları günah keçisi olarak kullanabilir ve halkın gazabından kendini kurtarmak için emrindekilerin eleştirilmesini memnuniyetle ister, ama her zaman emrindeki herkesle, tüm tebaasıyla arasına mutlak bir mesafe koyar. Öte yandan [totaliter] lider, emrindekilerin eleştirilmesini

87 Nitekim, muhtemelen olayla herhangi biçimde ilgisi olmasa da, Hitler 1932'de Potempa suikastını yapan SA katillerine yönelik şahsi güvenirliğini ortaya koyduğu telgraf çekti. Burada önemli olan şey, bir özdeşlik ilkesinin kurulmasıdır ya da Nazilerin dilinde söylersek, "Reich'ın kendisi üzerine dayandığı Lider ile halk arasındaki karşılıklı sadakat" (Hans Frank, *a.g.e.*).

hoş göremez, zira onlar her zaman lider adına hareket ederler; eğer lider kendi yanlışlarını düzeltmek isterse, bu yanlışları uygulamış olanları tasfiye etmelidir; eğer kendi yanlışlarını başkalarına atmak isterse de onları öldürmelidir.[88] Bu örgütsel çerçeve içerisinde bir hata ancak sahtekârlık olabilir: Liderin bir düzenbaz tarafından taklit edilmesi.

Hareketin yaptığı her şey için gösterilen bu yekvücut sorumluluğun ve her bir elemanla kurulan bu yekvücut özdeşliğin, tam da hiç kimsenin kendi eylemlerinden sorumlu tutulmayacağı ya da eylemlerinin gerekçelerini açıklayabileceği bir durumu hiç yaşamadığı pratik bir sonucu olur. Açıklama hakkını ve olasılığını lider tekelleştirmiş olduğundan, dış dünyaya ne yaptığını bilen tek kişi gibi bir görünüm verir, yani hareketin, totaliter olmayan ifadelerle konuşulabilecek ve kınandığında ya da muhalefet edildiğinde "bana değil, lidere sorun" diyemeyecek tek temsilcisidir. Hareketin göbeğindeki lider, onun üstündeymiş gibi davranabilir. Bu yüzden, totaliter hareketler ya da hükümetlerle ilgilenmek zorunda olduklarında yabancıların defalarca umutlarını liderin kendisiyle yapacakları kişisel konuşmaya bağlamaları tamamen anlaşılır (ve kusursuzca nafile) bir şeydir. Totaliter liderin gerçek gizemi, hareketin seçkin oluşumları tarafından işlenen tüm suçların yekvücut sorumluluğunu üstlenmesini olanaklı kılan *ve* aynı zamanda hareketin en naif yoldaşının dürüst ve masum saygınlığını da talep eden bir örgütlenme içinde bulunmasıdır.[89]

---

88 "Stalin'in belirgin niteliklerinden bir tanesi ... kabahatlerinin ve suçlarının yanı sıra siyasal hatalarını da ... itibarsızlaştırmak ve perişan etmek üzere haklarında kumpas kurduklarının sistematik biçimde omuzlarına yıkmaktır" (Souvarine, *a.g.e.*, s. 655). Totaliter bir liderin kendi hatalarını üstüne yıkmak istediği insanı serbestçe seçebileceği apaçıktır, zira alt kademede bulunan yöneticilerin tüm eylemlerini onun ilham ettiği varsayılır, böylelikle herhangi bir kimse düzenbaz rolü oynamaya zorlanabilir.

89 Gerçekten "radikal" önlemleri hep başlatmış olanın –Himmler, Bormann ya da Goebbels değil– bizzat Hitler olması; bunların yakın çevresinin getirdiği

Totaliter hareketler "güpegündüz kurulmuş gizli topluluklar"[90] olarak adlandırılmışlardır. Gerçekten, gizli toplulukların sosyolojik yapısı ve yakın tarihleri hakkında, partiler ve hizipler ile karşılaştırıldığında hareketlerin benze-

---

önerilerden hep daha radikal olmaları; Yahudi sorununa "nihai bir çözüm" getirmekle görevlendirildiğinde Himmler'in bile dehşete düşmesi, tüm bunlar artık sayısız belgeyle kanıtlanmıştır. Stalin'in, Bolşevik Partisi'nin solcu hiziplerinden daha ılımlı olduğu peri masalına da artık kimse inanmıyor. Totaliter liderlerin sürekli dış dünyaya çok daha ılımlı görünmeye uğraştıklarını ve gerçek rollerinin de –yani her ne pahasına olursa olsun hareketi ileri taşımak ve hatta gerekirse hızını artırmak olduğunun– dikkatli bir biçimde saklandığını unutmamak çok önemlidir. Söz gelimi bkz. Amiral Erich Raeder'in *Nazi Conspiracy*, VIII, s. 707 ve devamında bulunan "Adolf Hitler'le ve Partiyle İlişkim" notu. "Partinin ve Gestapo'nun radikal önlemleriyle ilgili bilgi ya da söylenti yayıldığı zaman, Führer'in davranışından böylesi önlemlerin Führer'in kendisi tarafından emredilmediği sonucuna varılabilirdi. ... Gelecek yıllar boyunca yavaş yavaş bizzat Führer'in dışarıya belli etmeden hep daha radikal çözüme sıcak baktığı sonucuna vardım."

Mutlak iktidara yükselişinden önceki parti içi mücadelede, Stalin "altın oran insanı" tavrı takınmaya her zaman dikkat etti. (Bkz. Deutscher, *a.g.e.*, s. 295 ve devamı); kesinlikle hiç "uzlaşma insanı" olmasa da, bu rolünü büsbütün asla bırakmadı. Söz gelimi, 1936'da hareketin dünya devrimi hedefine dair soru soran yabancı bir gazeteciye şöyle karşılık verdi: "Bizim asla böylesi plan ve niyetlerimiz olmadı. ... Bu, bir yanlış anlamanın sonucudur ... komik daha doğrusu trajikomik bir yanlış anlama..." (Deutscher, *a.g.e.*, s. 422).

90 Bkz. Alexandre Koyré, "The Political Function of the Modern Lie", *Contemporary Jewish Record*, Haziran 1945.

Hitler, *a.g.e.*, Kitap II, Bölüm IX'da totaliter hareketler için gizli toplulukların örnek olmasının yararlarını ve zararlarını uzun uzun tartışır. Düşünceleri onu aslında Koyré'nin vardığı sonuçlara götürür, yani gizli toplulukların ilkelerini onların gizemlilikleri olmaksızın benimsemek ve onları "güpegündüz" kurmak. Hareketin iktidar öncesi evresinde Nazilerin kalıcı biçimde gizli tuttukları neredeyse hiçbir şey yoktu. Ancak savaş zamanında, Nazi rejimi bütünüyle totaliterleştiği ve parti önderliği savaşın sürdürülmesi için eline baktığı askerî hiyerarşiyle her yandan kendini kuşatılmış bulduğu zaman seçkin oluşumlar, "nihai çözümler"le –yani sürgün, kitle imhaları– bağlantılı her şeyi mutlaka gizli tutmaları konusunda hiçbir belirsizliğe yer bırakmayacak biçimde talimat almışlardı. Bu ayrıca, Hitler'in bir suikastçı çetesinin şefi gibi, ama şahsen bu gerçeği ilan etmeden ve yaymadan, davranmaya başladığı zamandır. Mayıs 1939'da genelkurmayla yaptığı bir görüşme sırasında, kulağa sanki gizli bir topluluğun el kitabından kopyalanmış gelen şu kuralları koyar: "1. Gerekmedikçe hiç kimseye bilgi verilmeyecek. 2. Hiç kimse gerekenden daha fazla bilmeyecek. 3. Hiç kimse bilmesi gerekenden önce bilmeyecek" (Aktaran Heinz Holldack, *Was wirklich geschah*, 1949, s. 378).

ri görülmemiş yapısı hakkında pek az bilgimiz olması bize, gizli toplulukların göze çarpan birtakım özelliklerinden daha öte olmayan bir şeyi anımsatır.[91] Gizli topluluklar "kabul törenlerine" göre de hiyerarşi oluştururlar; her şeyin sanki başka bir şeymiş gibi görünmesini sağlayan gizli ve kurgusal bir sanıya göre üyelerinin yaşamlarını düzenler; henüz kabul edilmemiş dış kitleleri aldatmak üzere istikrarlı bir yalan strateji benimserler; kendileri düşman kâfir dünyaya karşı "tampon bölge" oluşturan yarı üyelerce kuşatılan üyeliğe kabul edilmiş küçük bir grubun kuşattığı ya da kuşattığı varsayılan çoğu kez bilinmeyen ve her zaman gizemli lidere bağlılığın bir arada tuttuğu üyelerden sorgusuz sualsiz itaat talep ederler.[92] Gizli topluluklarla totaliter hareketler ayrıca, "yeminli kan kardeşler" ile yeminli düşmanların bulanık, anlaşılmaz yığını arasında dünyanın iki karşıt kutba bölünmesini de paylaşırlar.[93] Hareketi kuşatan dünyaya karşı mutlak bir düşmanlığa dayalı bu ayrım sıradan parti-

91 Analizimde, Kurt H. Wolff'un *The Sociology of Georg Simmel*, 1950 başlığıyla bazı parçalarını çevirdiği Georg Simmel'in, *Soziologie*'sinin (Leipzig, 1908) beşinci bölümü oluşturan "Sociology of Secrecy and of Secret Societies" (*The American Journal of Sociology*, Cilt XI, No. 4, Ocak 1906) adlı çalışmasını yakından takip ediyorum.

92 "Tam da toplumun aşağı sınıfları, sırrın gerçek merkezine aracı olan bir geçiş oluşturduğu için, bütünüyle içeride ya da bütünüyle dışarıda bulunan radikal bir tutarsız durumun sağlayacağı güven durumundan daha güvenli bir koruma sağlayan bu aynı olanı çevreleyen nefret alanının yavaş yavaş sıkışmasına yol açarlar" (*a.g.e.*, s. 489).

93 Alman gençlik hareketinde yaygın olan genç romantizmine kısmen başvurmaları nedeniyle Nazi literatürünün her tarafında "yeminli kardeşler", "yeminli yoldaşlar", "yeminli topluluk" vb. terimleri *ad nauseam* [bıktıracak derecede – ç.n.] tekrarlanır. Bu terimleri daha kesin bir anlamda kullanan, SS'in "ana şiarı" olarak bunları uygulamaya sokan ("Nitekim dediğimizi yaptık ve Nordik Nasyonal Sosyalist topluluğu ve onların kabilelerinin [*Sippen*] yeminli ortaklığı olarak değişmez yasaları izleyerek uzak bir geleceğe doğru yürüyoruz." Bkz. D'Alquen, *a.g.e.*) ve bunlara tüm ötekilere karşı "mutlak düşmanlığın" açık anlamını veren esasen Himmler oldu. (Bkz. Simmel, *a.g.e.*, s. 489): "Öyleyse bir ya da bir buçuk milyarlık [*sic!*] insan kitlesi bize, Cermen halkına karşı saf tuttuğu zaman, ..." Bkz. Himmler'in 4 Ekim 1943 tarihinde Posen'de SS tümgeneralleri toplantısında yaptığı konuşma, *Nazi Conspiracy*, IV, s. 558.

lerin, halkı kendilerinden olanlar ve olmayanlar diye bölme eğilimlerinden bütünüyle farklı bir ayrımdır. Partiler ve açık topluluklar genelde kendi düşmanlarının açıkça bunu ifade edenler olduğunu addederlerken, "her kim açıkça dâhil olmazsa onun dışlanması"[94] her zaman gizli toplulukların ilkesi olmuştur. Bu ezoterik ilke, kitle örgütlenmeleri için bütünüyle uygunsuzdur; yine de Naziler üyeleri için gizli toplulukların kabul törenlerinin en azından psikolojik düzeyde eşdeğerini düzenlediler; basitçe Yahudileri üyelikten çıkarmak yerine üyelerinden Yahudi olmayan bir soydan geldiklerini kanıtlamalarını talep ettiler ve aşağı yukarı 80 milyon Alman'ın karanlık soyuna ışık tutan karmaşık bir mekanizma oluşturdular. Hiç kuşkusuz 80 milyon Alman'ın Yahudi atalarını bulmaya koyulması; ancak herkesin, hayali bir uygun olmayanların oluşturduğu bir kalabalığa karşı duran dâhil edilmişler grubuna ait olduğu duygusuyla bu soruşturmadan çıkması tam bir komediydi; üstelik pahalı bir komediydi. Aynı ilke, dışlanmayan herkesin içeride olduğunun yeniden onaylandığı duygusuna kapıldığı tekrar tekrar yapılan parti temizlikleri aracılığıyla Bolşevik hareketinde de doğrulanmıştır.

Belki de gizli topluluklarla totaliter hareketler arasındaki en çarpıcı benzerlik, törenin rolünde yatmaktadır. Moskova

94 Simmel, *a.g.e.*, s. 490. – Pek çok öteki ilke gibi bunu da Naziler *Siyon Liderlerinin Protokolleri*'nin sonuçları üzerinde titizlikle düşündükten sonra benimsedi. Hitler daha 1922'de şöyle diyordu: "[Sağdaki beyefendiler] bir gün sizi ... darağacına sürüklemek için Yahudi düşmanı olmanın gerekmediğini henüz hiç anlamadılar. Yahudi olmamak ... oldukça yeterlidir: Bu, darağacını garantiler" (*Hitler's Speeches*, s. 12). O tarihte hiç kimse, bu tikel biçimdeki propagandanın aslında şu demek olduğunu tahmin edemezdi: Bir gün darağacına sürüklenmeniz için düşmanlarımızdan olmanız gerekli olmayacaktır; Yahudi olmak ya da sonuçta bir başka halkın mensubu olmak, Sağlık Komisyonu'nun "ırk bakımından uygunsuz" bulunduğunuzu bildirmesi oldukça yeterli olacaktır. Himmler, bütün SS'in "yalnızca kendi kanımızın, başkalarının değil, mensuplarına karşı dürüst, temiz, sadık ve dost olmalıyız" ilkesine yaslandığına inandı ve bunu vaz etti. (*a.g.e.*)

Kızıl Meydan'da yapılan geçitler, bu bakımdan Nuremberg parti günlerinin cafcaflı törenlerinden daha az karakteristik değildir. Nazi töreninin merkezinde "kan bağı sancağı" diye bilinen bir şey vardır, Bolşevik töreninin merkezindeyse Lenin'in mumyalanmış cesedi durmaktadır; bunların ikisi de merasime güçlü bir putperestlik katmaktadırlar. Böylesi bir "putperestliği" sahte dinler veya dinsel sapkınlıkların –bazen savunulduğu gibi– kanıtları olarak görmek zordur. Gizli toplulukların törenlerinden alışık olduğumuz, ayrıca korkunç ve saygı uyandıran semboller aracılığıyla üyelerini gizemlilikle korkutan "putlar" saf örgütsel araçlardır. Sırrın kendisinin ortaklaşa paylaşımından ziyade gizli bir törenin ortaklaşa deneyimlenmesiyle insanları bir arada tutmanın daha güvenli olduğu açıktır. Totaliter hareketlerin sırrının güpegündüz sergilenmesi, bu deneyimin doğasını zorunlu olarak değiştirmiyor.[95]

Kuşkusuz bu benzerlikler rastlantısaldır; Hitler ile Stalin'in ikisinin de totaliter liderler olmadan önce –Hitler'in Reichswehr'in hizmetinde, Stalin'in ise Bolşevik Parti'nin komplo şubesinden olmalarıyla– modern gizli toplulukların üyeleri oldukları olgusuyla kolayca açıklanamazlar. Bu benzerlikler bir ölçüde, örgütlenme biçimleri –gizli Yahudi topluluğu ya da Troçkici komplo topluluğu gibi– gizli topluluklara güya karşı koymak üzere oluşturulmuş totalitarizmin kurgusal komploculuğunun doğal sonucudur. Totaliter örgütlenmelerde dikkat çekici olan şey daha çok, kendi amaçlarını hiç gizlemeye çalışmadan, gizli toplulukların pek çok örgütlenme yöntemini benimseyebilmiş olmalarıdır. Nazilerin dünyayı ele geçirmek, "yabancı ırktan" insanları sınır dışı etmek, "aşağı biyolojik soydan" olanların kökünü kazımak istemeleri; Bolşeviklerin dünya devrimi için çalıştıkları asla bir sır değildi. Tersine, bu hedefleri her zaman propa-

95 Bkz. Simmel, *a.g.e.*, s. 480-481.

gandalarının bir parçası olmuştur. Bir başka deyişle, totaliter hareketler gizli toplulukların tüm teçhizatlarını taklit ederler ama yöntemlerinin özrü olabilecek ya da özrü farz edilen tek şeyin, sırrı koruma zorunluluğunun içini boşaltırlar.

Tıpkı başka pek çok bakımdan olduğu gibi, Nazizm ve Bolşevizm bu yönden de oldukça farklı tarihsel başlangıçlardan hareket edip aynı örgütsel sonuca ulaştılar. Naziler bir komplo masalıyla başladılar ve bilerek ya da bilmeyerek kendilerine Siyon Liderleri adındaki gizli topluluğu örnek aldılar, halbuki amacı tek parti diktatörlüğü olan Bolşevikler devrimci bir partiden geliyorlardı ve partinin hareket açısından "bütünüyle her şeyden ayrı ve her şeyin üstünde olduğu" evresinden, parti Politbürosunun "bütünüyle her şeyden ayrı ve her şeyin üstünde olduğu" bir evreye geçmişlerdi;[96] nihayetinde Stalin kendisinin komplocu hizbinin katı totaliter kurallarını bu parti yapısına zorla uyarlamış ve ancak o zaman kitle örgütlenmesi koşulları altında gizli bir topluluğun sert disiplinini sürdürmek için büyük bir masala ihtiyaç olduğunu keşfetmişti. Nazilerin gelişimi kendi başına daha mantıklı ve daha tutarlı olabilir; ama Bolşevik Parti, totalitarizmin özünde kurgusal karakterini örnekleyen çok daha iyi bir resim sunuyor; çünkü kesinlikle Bolşevik Parti'ye karşı düzenlenen küresel kurgusal komplolar ve bunlara karşı güya Bolşevik komplonun örgütlenmesi ideolojik açıdan sabit kılınmadı. Bunlar –Troçkicilerden 300 aileye, sonra değişik "emperyalizmlere" ve yakınlarda "köksüz kozmopolitizme"– dönüştürüldüler ve değişen ihtiyaçlara göre ayarlandılar; ancak Bolşevizm hiçbir zaman ve pek çok çeşit olayın hiçbirinde böylesi yalanlara başvurmadan edemedi.

Rus tek parti diktatörlüğünü totaliter bir rejime, tüm dünya çapındaki devrimci komünist partileri totaliter hareket-

96 Souvarine, Buharin'in bir formülünü ele alır. *A.g.e.*, s. 319.

lere dönüştürmek için Stalin tarafından kullanılan araçlar, hizipleri tasfiye etmek, parti-içi demokrasiyi feshetmek ve ulusal komünist partileri Moskova güdümlü Komintern şubeler haline getirmek için kullanıldı. Genelde gizli topluluklar, özelde devrimci partilerin komplocu aygıtları, her zaman hiziplerin yokluğuyla, muhalif görüşlerin bastırılmasıyla ve yetkinin mutlak biçimde merkezileştirilmesiyle nitelendirilmiştir. Tüm bu önlemler, üyeleri zulme karşı, topluluğu ise ihanete karşı korumaya dayalı yararcı bir amaç taşır; her bir üyeden talep edilen yekvücut itaat ve şefin ellerindeki mutlak iktidar, sadece pratik ihtiyaçların kaçınılmaz yan ürünleridir. Buna karşın sıkıntı şuradadır: Komplocular genel olarak siyasette en verimli yöntemlerin komplocu topluluklarınki olduğunu ve eğer bu yöntemler açık bir biçimde uygulanıp ulusun her türlü şiddet aracıyla desteklenirse iktidarın tek elde toplanması olanağının kesinlikle sınırsız olduğunu düşünme yönünde anlaşılabilir bir eğilim taşırlar.[97] Partinin kendisi hâlâ bozulmadan kaldıkça, devrimci bir partinin komplocu kesimi, bozulmamış bir siyasi teşekkül içerisindeki ordunun rolüyle karşılaştırılabilir: Sivil teşekkülünkinden tamamen farklı yönetim kuralları olsa da, ordu ona hizmet eder, bağlı kalır ve onun tarafından denetlenir. Tıpkı askerî diktatörlük tehlikesinin, ordunun artık siyasi teşekküle hizmet etmeyi değil de, ona tahakküm etmeyi istediği zaman ortaya çıkmasında olduğu gibi, totalitarizm tehlikesi de devrimci bir partinin komplocu kesiminin kendini parti denetiminden azat ederek liderlik peşinde koştuğu zaman ortaya çıkar. Stalin rejimi altında Komünist partilerin başına gelen budur. Stalin'in yöntemleri, komplocu parti kesiminden gelen bir insana özgü yöntemler idi:

97 Souvarine, *a.g.e.*, s. 113'te Stalin'in "'bir işin' üstesinden gelmiş insanlardan her zaman etkilenmiş olduğunu [belirtir.] Siyasete, beceri gerektiren bir 'iş' gözüyle baktı."

Ayrıntıya düşkünlük, siyasetin kişisel yönlerine vurgu, yoldaşları ile arkadaşlarına karşı insafsızlığı ve onların tasfiyesi. Ona, ölümünden sonra Lenin'in yerine geçme mücadelesinde baş destek,[98] daha o zaman zaten partinin en önemli ve güçlü kesimlerinden bir tanesi olan gizli polisten gelmişti.[99] Çeka'nın, Komplocu kesimin temsilcisi olan ve Çeka'ya zaten bir tür gizli topluluk gözüyle bakan ve bu yüzden onun ayrıcalıklarının genişletilerek korunmasını uygun gören birisine yakınlık göstermesi tamamen doğaldı.

Oysa komünist partilerin komplocu kesimin eline geçmesi, onların totaliter hareketlere dönüşmelerinin sadece ilk adımıydı. Rusya'daki gizli polisin ve yurtdışındaki komünist partilerin içindeki ajanlarının, Nazilerin yarı-askerî birlikler biçiminde kurmuş olduğu seçkin oluşumların oynadığı rolün aynısını hareketin içinde oynamış olması yeterli değildi. Gizli polisin egemenliğinin kalıcı olması için partilerin kendilerinin de dönüştürülmesi gerekiyordu. Hiziplerin ve parti-içi demokrasinin tasfiyesine Rusya'daki siyasal açıdan eğitimsiz ve "tarafsız" büyük kitlelerin üyeliğe kabul edilmesi eşlik etti; Halk Cephesi [*Popular Front*] siyaseti bunu başlattıktan sonra yurtdışındaki komünist partiler de hemen bunları takip etti.

Nazi totalitarizmi, ancak yavaş yavaş seçkin oluşumların tahakkümüne girmiş bir kitle örgütlenmesiyle başlamıştı; halbuki Bolşevikler seçkin oluşumlarla başlamış ve kitle-

98 Yirmilerdeki parti içi mücadelelerde, "GPU işbirlikçileri neredeyse istisnasız sağın ve Stalin'in taraftarlarının fanatik düşmanlarıydı. GPU'nun çeşitli hizmetleri, o zamanlar Stalinist kesime siper olmuştu" (Ciliga, *a.g.e.*, s. 48). – Souvarine, *a.g.e*, s. 289'da Stalin'in "İç Savaş sırasında başlamış olduğu polis etkinliğini sürdürdüğünü" ve GPU içindeki Politbüro temsilcisi olduğunu hatırlatır.

99 Rusya'daki iç savaştan hemen sonra *Pravda* "'Tüm iktidar Sovyetlere' formülünün 'Tüm iktidar Çekalara' biçiminde değiştirilmiş olduğunu ... silahlı düşmanlığın sona ermesiyle askerî denetimin azaldığını ... ama geriye, operasyonlarının basitliğiyle kendisini mükemmelleştirmiş, dallanıp budaklanmış bir Çeka bıraktığını" bildirdi (Souvarine, *a.g.e.*, s. 251).

leri bunlara göre örgütlemişlerdi. Her iki durumda da sonuç aynı oldu. Ayrıca, askerî geleneklerinden ve önyargılarından ötürü Naziler seçkin oluşumlarını aslında orduyu örnek alarak biçimlendirdiler; oysa Bolşevikler daha baştan gizli polise kullanması için en üst düzeyde güç bahşettiler. Yine de birkaç yıl sonra bu fark da ortadan kalktı: SS şefi gizli polisin de şefi oldu; SS oluşumları, çalışanları zaten güvenilir Nazilerden meydana gelmiş olsa da Gestapo'nun eski çalışanlarına katıldı ve onların yerini aldı.[100]

Komplocu gizli toplulukların işleyişi ve onunla savaşmak üzere örgütlenmiş gizli polis arasındaki esaslı yakınlık yüzünden, küresel bir komplo yalanına yaslanmış, küresel egemenlik kurma amacı taşıyan totaliter rejimler nihayetinde tüm iktidarı polisin ellerinde toplar. Bununla birlikte iktidar-öncesi evrede "gündüz gözüyle görünen gizli topluluklar" başka türlü örgütsel avantajlar sunarlar. Tam da gizli ve komplocu toplulukların yapısının, totaliter ideolojik ikiliği –kitlelerin kendi ayrılıklarına ve farklılıklarına aldırmadan mevcut dünyaya karşı kör düşmanlığı– örgütsel bir ilkeye çevirebilme olgusuyla karşılaştırıldığında; bir kitle örgütüyle yalnızca sır saklamasıyla güven kazanmış ayrıcalıklı bir topluluk arasındaki açık karşıtlığın hiçbir önemi yoktur. Her kim dâhil edilmemişse dışlanır, her kim benden yana değilse bana karşıdır ilkesine göre işleyen bir örgütün bakış açısından, yerlerini ve yönlerini yitirmiş kitleler için kafa karıştırıcı ve katlanılmaz hale gelmiş dünya tüm nüanslarını, farklılıklarını ve çoğulcu görünümlerini büyük ölçü-

100 Gestapo'yu 1933'te Göring kurdu; 1934'te Himmler Gestapo şefi olarak atandı ve derhal personeli kendi SS'leriyle değiştirmeye koyuldu; savaşın sonunda tüm Gestapo ajanlarının % 75'i SS'ten oluşuyordu. SS birliklerinin, iktidar öncesinde bile, Himmler onları parti üyeleri arasında casusluk yapsınlar diye örgütlemiş olduğu için, özellikle bu iş amacıyla yetiştirilmiş oldukları da hatırlanmalıdır (Heiden, *a.g.e.*, s. 308). Gestapo'nun tarihi için bkz. Giles *a.g.e.*, ve bir de *Nazi Conspiracy*, Cilt II, Bölüm XII.

de yitirir.[101] Gizli toplulukların üyelerine sarsılmaz sadakatini veren şey, o kadar da biz ve tüm ötekiler diye iki karşıt gruba bölen sırlar değildi. Bu, gizli toplulukların örgütsel yapısının taklit edilmesiyle ve bir sırrı saklama mantıksal amacından uzaklaştırılmasıyla, olduğu gibi korunabilirdi. Nazilerin durumunda olduğu gibi bu gelişimin kaynağında bir komplo ideolojisinin olmasının ya da Bolşeviklerin durumunda olduğu gibi devrimci bir partinin komplocu kesiminin asalakça büyümesinin çok bir önemi yoktur. Totaliter yönetimin ölüm saçan koşulları altında şiddetli bir biçimde gerçekleştirilmiş ve ufalanmaktan, yönsüzlükten kaçarak hareketin kurgusal yuvasına sığınmış kitlelere hareketin iktidar öncesi evresinde bile mantıklı gelmiş olan totaliter örgütlerin özündeki iddia, hareketin dışında kalan her şeyin "ölüyor" olduğu iddiasıdır.

Totaliter hareketler, gizli ve komplocu toplulukların imtiyazı olmuş olan hep aynı yekvücut sadakati ölüm pahasına yönetebildiklerini defalarca kanıtlamışlardır.[102] Sevilen bir liderin (Röhm) ya da birbiriyle sıkı fıkı yüzlerce yoldaşın öldürülmeleri karşısında SA gibi titizlikle eğitilmiş ve silahlandırılmış birliklerde zerrece direncin görülmemesi tuhaf bir manzaraydı. O sıralarda arkasında Reichswehr'in gücü olan muhtemelen Hitler değil, Röhm idi. Ama Nazi hareketi içindeki bu olaylar, Bolşevik partilerdeki tescilli "suçluların" sürekli yinelenen gösterileri tarafından şimdiye dek gölgede bırakılmışlardı. Absürd itiraflara dayalı duruşmalar, içe-

101 Führer'in gözünden düşmüş olan ve hareket içindeki Himmler, Bormann ve hatta Streicher üzerindeki etkisini kaybetmiş olan Rosenberg'in muhtemelen bitirici ideolojik hatalarından bir tanesi, *Myth of the Twentieth Century* adlı kitabında yalnızca Yahudilerin dışarıda bırakıldığı ırkçı bir çoğulculuğu kabul etmiş olmasıydı. Bu yolla, her kim ("Cermenik halk"a) dâhil edilmeyecekse onun ("insanlık kitlesi"nden) dışlanacağı ilkesini çiğnemişti. Krş. 87. not.

102 Simmel, *a.g.e.*, s. 492'de gönüllü biçimde üyelerinin birini komutan yapıp ondan sonra kendisine sorgusuz sualsiz sonuna dek boyun eğen gizli cinai toplulukları sayıp döker.

riden bakıldığında büsbütün önemli, dışarıdan bakıldığında akıl almaz bir ritüelin parçası haline geldi. Ama, bugün kurbanların nasıl hazırlandığının hiçbir önemi yoktur, bu ritüel varlığını Bolşevik muhafızların 1936'daki muhtemelen uydurma olmayan itiraflarına borçludur. Moskova Duruşmaları'ndan çok önce ölüm cezası alan insanlar, "özellikle Çeka üyeleri arasında yaygın"[103] bir tutumla verilen hükmü büyük bir soğukkanlılıkla karşılayacaktır. Hareket varoldukça, onun belirli örgütlenme biçimi şundan emin oldu: En azından seçkin oluşumlar, mahkûm edilmiş olsalar bile kendilerini hareketin dışında kalan dünyadan hâlâ üstün hisseden, birbirine candan bağlı insanlardan oluşan grupların dışında kalan bir yaşamı artık tasavvur edemeyeceklerdi. Bu örgütlenmenin tek amacının, her zaman için dış dünyayı aldatmak, onunla savaşmak ve nihayet onu fethetmek olmasından ötürü, üyeleri, ancak dünyayı bir kere daha aldatmaya katkısı olacaksa bunun bedelini canlarıyla ödeyerek tatmin olurlar.[104]

Bununla birlikte gizli ya da komplocu toplulukların örgütsel yapısının ve kitlesel örgütlenme amaçlarına uygun ahlâki normlarının esas değeri, koşulsuz aidiyetin ve sadakatin doğal teminatlarında ve dış dünyaya gösterilen mutlak düşmanlığın örgütsel belirtilerinde bile değil; fakat tutarlı yalanlar aracılığıyla kurgusal bir dünya inşa etme ve bunu korumadaki eşsiz kapasitesinde bulunur. Naif yoldaşlardan parti üyelerine, seçkin oluşumlara, liderin yakın çevresine ve liderin kendisine kadar totaliter hareketlerin tüm hi-

103 Ciliga, *a.g.e.*, s. 96-97. Ayrıca, yirmilerde Leningrad GPU hapishanesindeki ölüme mahkum edilmiş sıradan mahkûmların bile nasıl "tek kelime etmeden, kendilerini ölüme gönderen rejime karşı bir isyan çığlığı atmadan" (s. 183) kendilerinin infaza götürülmelerine izin verdiklerini tasvir eder.

104 Ciliga, mahkûm parti üyelerinin nasıl "eğer bu infazlar bürokratik diktatörlüğü tümüyle kurtaracaksa, asi köylüleri sakinleştirecekse (daha doğrusu onları yanlış yönlendirmişlerse) yaşamlarını feda etmelerinin boşuna olmayacağını düşündüklerini" anlatır (*a.g.e.*, s. 96-97).

yerarşik yapısı; liderlerin değişen yalan beyanları ile hareketin değişmez, merkezi ideolojik uydurmalarına her bir üyenin hareketteki rütbesine ve konumuna bağlı olarak verdiği tepkiyle birlikte saflık ve kinizmin tuhaf bir biçimde değişken bir karışımı olarak tasvir edilebilir.

Bu saflık ve kinizm karışımı, kitlelerin olağan olgusu haline dönüşmeden önce ayaktakımı zihniyetinin göze çarpan bir niteliği olmuştu. Sürekli değişen ve akıl almaz bir dünyada kitleler, aynı zamanda hem her şeye inanacakları hem de hiçbir şeye inanmayacakları; her şeyin mümkün ve hiçbir şeyin doğru olmadığını düşünecekleri bir noktaya varmışlardı. Bu karışım kendi başına yeterince dikkat çekiciydi; çünkü saflığın ilkel canlıların kuşku götürmez bir zayıflığı olduğu ve kinizmin ise üstün ve kılı kırk yaran zihinlerin bir kusuru olduğu yanılsamasının sonu anlamına geliyordu. Kitle propagandası, izleyicilerinin her zaman ne kadar absürt olursa olsun en kötüye inanmaya hazır olduklarını ve her bir beyanın nasıl olsa yalan olduğunu düşündükleri için insanların aldatılmış olmaya da özellikle itiraz etmediklerini keşfetti. Totaliter kitle liderleri propagandalarını şu doğru psikolojik varsayım üzerine kurdular: Böylesi koşullar altında insanlar bir gün en fantastik beyanlara inandırılabilir, ertesi gün bunların yanlışlığının su götürmez kanıtlarıyla güvenleri kazanıldığındaysa insanlar kendilerine yalan söyleyen liderleri terk etmek yerine kinizme sığınacaklardır; söz konusu beyanın başından beri bir yalan olduğunu fark etmek gerektiğini reddederek liderlerinin üstün taktik zekâsına hayranlık duyacaklardır.

İzleyici kitlelerin açık bir tepkisi olan şey, kitle örgütleri için önemli bir hiyerarşik ilke haline geldi. Saflık ve kinizm karışımı, totaliter hareketlerin tüm kademelerinde baskındır ve kademe arttıkça kinizm saflıktan daha ağır basmaktadır. Yoldaştan lidere kadar tüm kademelerin paylaştığı esas ka-

naat siyasetin bir aldatma oyunu olduğu ve tıpkı savaş için askerî disiplin kurallarının zorunlu olması gibi, dünya siyaseti yani dünya çapındaki aldatma için hareketin "ilk emri" olan "Führer her zaman haklıdır" buyruğunun zorunlu olmasıdır.[105]

Ayrıca totaliter hareketlerin devasa yanlışlarını doğuran, örgütleyen ve yayan makine, liderin konumuna dayanır. İktisadi yasalar ya da doğa yasaları gereği meydana gelen her şeyin bilimsel olarak öngörülebilir olduğu propaganda iddiasına, totaliter örgüt, bu bilgiyi tekeline almış ve baş niteliği "her zaman haklı olmuş ve her zaman haklı olacak"[106] olmak olan tek kişi fikrini ekler. Totaliter hareketin bir üyesi için bu bilginin hakikatle hiçbir ilgisi yoktur ve bu doğru oluşun, olgularla çürütülemeyen ama ancak gelecekteki başarı ya da başarısızlıklarla çürütülebilen liderin beyanlarının nesnel doğruluğuyla da hiçbir ilgisi yoktur. Lider eylemlerinde her zaman haklıdır ve bunların ortaya çıkması yüzlerce yıllık bir planın sonucu olduğundan ötürü onun yaptıklarının nihai sınaması, çağdaşlarının deneyimlerinin ötesine taşınmıştır.[107]

Liderin sözlerine bağlılıkla ve harfi harfine inandığı sanılan tek grup, dürüstlük ve safdillik atmosferiyle birlikte inançlarıyla hareketi kuşatan ve liderin görevini hemen hemen yapmasına yani hareket içinde inanç yaymasına yar-

105 Goebbels'in siyasette diplomasinin rolü kavramı tipiktir: "Hiç kuşkusuz siyasetin arka planı hakkında diplomatlar bilgisiz bırakılırsa en iyisi yapılmış olur. ... Yatıştırıcı rolü oynamadaki sahicilik, bazen siyasi güvenilirlik için en inandırıcı argümandır" (*a.g.e.*, s. 87).

106 Rudolf Hess 1934'te bir radyo yayınında. *Nazi Conspiracy*, I, s. 193.

107 Werner Best *a.g.e.*'de açıklar: "Hükümetin iradesinin 'doğru' kurallar koyması ... artık bir hukuk sorunu değil, kader sorunudur. Zira fiili suiistimaller ... 'yaşam yasalarını' çiğnediğinden ötürü, bir Devlet Adalet Divanının yaptığından daha kesin biçimde tarih önünde bizzat kader tarafından, bedbahtlık, yenilgi ve perişanlıkla cezalandırılacaktır." Çevirinin alındığı kaynak, *Nazi Conspiracy*, IV, s. 490.

dımcı olan sempatizanlardır. Parti üyeleri asla kamusal beyanlara inanmazlar ve inanmaları beklenmez; ama sırası geldiğinde ancak sempatizanların olağandışı saflıklarından dolayı tanıdıkları, totaliter olmayan dış dünyadan onları güya ayıran üstün zekâlarına dayanan totaliter propaganda tarafından övülürler. Weimar Cumhuriyeti'nin yüce mahkemesi huzurunda o ünlü yasallık yeminini ettiğinde Hitler'e yalnızca Nazi sempatizanlar inanmıştı; hareketin üyeleri onun yalan söylediğini gayet iyi biliyorlardı ve ona hiç olmadığı kadar güvenmişlerdi, çünkü açıkça kamuoyunu ve yetkilileri aldatabilmişti. Sonraki yıllarda tüm dünya için aynı performansını tekrarladı; iyi niyeti üzerine yemin ederken aynı anda en açık biçimde işleyeceği suçlarını tasarladı, tabii Nazi üyelerinin ona hayranlığı da doğal olarak sınır tanımadı. Benzer biçimde, Komintern'in dağıldığına sadece Bolşevik yoldaşlar inandı; sadece Rus halkının örgütsüz yığınları ile yurtdışındaki yoldaşlar, Stalin'in savaş sırasındaki demokrasi yanlısı beyanlarını ciddiye alabildi. Bolşevik parti üyeleri açıkça, taktik hilelere aldanmamaları için uyarılmışlardı ve liderlerinin müttefiklerine ihanet ederken gösterdiği açıkgözlülüğe hayranlık duymaları isteniyordu.[108]

Eğer hareket, seçkin oluşumlar, üyeler ve sempatizanlar olmak üzere bölünerek örgütlenmeseydi, liderin yalanları da inandırıcı olmayacaktı. Bir aşağılama hiyerarşisi şeklinde ifade edilen kinizm aşaması en azından sürekli inkâr karşısında olduğu kadar su katılmamış saflık karşısında da zorunludur. Bütün mesele şudur: Cephe örgütlerindeki sempatizanların kendi yurttaşlarının tam olarak inisiyatif alamamalarını küçümsemesi; parti üyelerinin kendi yoldaşlarının saflığını ve radikalizmden yoksun oluşlarını küçümsemesi;

108 Bkz. Kravchenko, *a.g.e.*, s. 422. "Adamakıllı beyni yıkanmış hiçbir komünist, Partinin kamu içinde bir dizi politikayı icra ederken özelde tam tersini yaparak 'yalan söylediğini' anlamadı."

seçkin oluşumların ise benzer nedenlerle parti üyelerini küçümsemesi ve seçkin oluşumların içinde de her bir yeni oluşum ve gelişmeye benzer bir küçümseme hiyerarşisinin eşlik etmesi.[109] Bu sistemin sonucunda, sempatizanların saflığı dış dünya için yalanları güvenilir kılarken; aynı zamanda üyelerin ve seçkin oluşumların dereceli kinizmi, liderin kendi propagandasının yüküyle kendi beyanlarını ve yalandan saygınlığını düzeltmeye zorlanması tehlikesini yok etmiştir. Totaliter sistemlerle ilgilenirken dış dünyanın handikaplarından bir tanesi şudur: Bu sistemi göz ardı ederek, bir yandan devasa totaliter yalanların bizzat bu sistemleri mahvedeceğine inanması, öte yandan asıl niyetlerine bakmadan liderin sözünü tutacağı ve söylediği şeyleri yapmaya zorlanabileceğine inanmasıdır. Maalesef totaliter sistem böylesi normal sonuçlara karşı sağlamdır; ustalığı tam da ya yalancının maskesini düşüren ya da hilesini ortaya koymaya iten o gerçekliğin yok edilmesinden ibarettir.

Üyeler kamusal tüketim için üretilen beyanlara inanmazken, totaliter hareketlerin 19. yüzyıl ideolojilerinden alarak örgüt aracılığıyla işe yarayan bir gerçekliğe dönüştürdükleri geçmiş ve gelecek tarihin anahtarları olan standart ideolojik klişelere çok ateşli bir biçimde inandılar. Bulanık ve soyut olsalar da kitlelerin her nasılsa inanmaya başladığı bu ideolojik unsurlar, her şeyi kuşatan bir doğanın (ırklara dair genel bir teori yerine Yahudilerin dünyaya tahakküm etmesi, sınıflara dair genel bir teori yerine Wall Street komplosu) gerçek yalanlarına dönüştüler ve hareketin yolunu sadece kapitalist ülkelerin ya da aşağı ulusların "can çekişen" sınıflarının engellediğini farz eden genel bir eylem şeması üzerinde birleştiler. Hareketin gün gün harfi harfine değişen taktik yalanlarının aksine bu ideolojik yalanlara tıpkı kut-

109 "Nasyonal sosyalist, Alman kardeşlerini; SA üyesi, diğer nasyonal sosyalistleri; SS üyesi, SA üyesini hor görür" (Heiden, *a.g.e.*, s. 308).

sal, dokunulmaz hakikatler gibi inanmak gerekir. Bunlar, hareketin tamamen "dışındakileri" inandırmak zorunda olmayan ama yine de Yahudilerin aşağılık oluşlarını ya da kapitalist sistem altında yaşayan insanların sefaletini "ispatlayan" epey vülgarize bilgiye duyulan susamışlığa cevap veren özenle hazırlanmış bir "bilimsel" kanıtlar sistemiyle çevrelenmiştir.

Seçkin oluşumlar, böylesi ispatlara ihtiyaç duymamalarıyla ve hatta bu ideolojik klişelerin hakikatlerine kelimesi kelimesine inanmaya gerek görmemeleriyle sıradan parti üyelerinden ayrılırlar. Bunlar, normal dünya ile hâlâ pek çok ortak yönleri bulunan, açıklama ve ispatlama yapılmasında direnen kitlelerin hakikat arayışını cevaplamak üzere üretilmişlerdir. Seçkinler ideologlardan oluşmaz; üyelerinin tüm eğitimi, doğrulukla yanlışlık, gerçekle hayal olan arasında ayrım yapma yetisini ortadan kaldırmayı amaçlar. Bunların üstünlüğü, her bir olgusal demeci derhal bir niyet deklarasyonuna çevirme yetisinden ibarettir. Söz gelimi, gönül rahatlığıyla Yahudileri öldürmeden önce, Yahudi ırkının aşağılık oluşuna dair bir kanıta ihtiyaç duyan kitle üyelerinden ayrı olarak seçkin oluşumlar, tüm Yahudiler aşağılıktır ifadesini tüm Yahudilerin öldürülmesi anlamına geldiği yönünde kavrarlar; sadece Moskova'da metro olduğu söylendiğinde, bu ifadenin gerçek anlamı tüm metroların yıkılması gerektiğidir ve Paris'te de metro olduğunu keşfettiklerinde gereksiz yere şaşırmazlar. Kızıl Ordu'nun Avrupa'yı fethederken katlandığı muazzam düş kırıklığının neden olduğu şok ancak toplama kamplarıyla ve işgal birliklerinin büyük bir kısmının zorunlu sürgünüyle sağaltılabilirdi; ama orduya eşlik eden polis oluşumları, sadece farklı ve daha doğru bilgiye sahip olduğundan değil –Sovyet Rusya'da yurtdışındaki yaşama dair güvenilir gerçekleri yayan hiçbir gizli eğitim okulu yoktur–, ayrıca tüm olgulara ve gerçeklere karşı

beslenen azami küçümseme konusundaki genel eğitimi nedeniyle de bu şoka karşı hazırlıklıydı.

Bu seçkinler zihniyeti, sırf kitle fenomeninin, sırf toplumsal köksüzlüğün, ekonomik felaketin ve siyasal anarşinin sonucu değildir; dikkatli bir hazırlık ve terbiye ister ve totaliter liderlik okullarının, SS birliklerinde Nazi Ordensburgen'inin ve Bolşeviklerde ise Komintern ajan eğitim merkezlerinin öğretim programlarının, kolaylıkla ayırt edilemese de, ırkçı beyin yıkamadan ya da iç savaş tekniklerinden çok daha önemli bir parçasını oluştururlar. Seçkinler ve onların yapay bir biçimde teşvik edilmiş, gerçekleri gerçekler olarak kavrama ve doğruyu yanlıştan ayırt etme konusundaki beceriksizliği olmadan hareket asla kendi kurgusunu gerçekleştirme yönünde ilerleyemezdi. Totaliter seçkinin göze çarpan negatif niteliği, gerçekte olduğu şekliyle dünyayı düşünmeye kalkışmaması ve yalanları gerçekle asla karşılaştırmamasıdır. Buna karşılık, en aziz erdemi, bir tılsım gibi, doğruluk ve gerçekliğe karşı yalan dolanın nihai zaferini sağlayan lidere sadakatidir.

Totaliter hareketlerin örgütlenmesinde en tepedeki katman, Bolşevik Politbüro gibi resmi bir kurum olabileceği gibi, Hitler'in arkadaş çevresi gibi mutlaka bir görevi olması gerekmeyen değişken bir klik de olabilecek liderin yakın çevresidir. Onlara göre ideolojik klişeler sırf kitleleri örgütleme aygıtlarıdır ve ancak örgütlenme ilkesi el değmeden kaldığı sürece, koşulların gerektirdiği biçimde bunların değiştirilmesinden hiçbir tedirginlik duymazlar. Bu bağlamda Himmler tarafından yeniden örgütlenen SS'lerin esas meziyeti, "vukuatlı kan bağı sorununu çözmek" için yani seçkin olacakları "iyi kana" göre seçmek ve 1750'ye dek uzanan "Aryan" ataları olduğunu kanıtlayamayan ya da 170 cm'den kısa olan ("Belli bir boya ulaşmış insanların, istenen kana bir dereceye kadar sahip olması gerektiğini biliyorum") ya da mavi gözü, sarı saçı olmayan herkese karşı "amansız ırkçı

bir mücadele yürütmek" üzere hazırlamak için oldukça basit bir yöntem bulmuş olmasıydı.[110] Eylem halindeki bu ırkçılığın önemi, örgütün ırkçı "bilimin" her türlü somut öğretisinden neredeyse bütünüyle bağımsız hale gelmesinde olduğu kadar, işe yararlığı Yahudilerin imha edilmeleriyle bitecek olan, Yahudilerin doğası ve rolüyle ilgili özgül bir öğreti olduğu sürece antisemitizmden de bağımsız hale gelmesindedir.[111] Bir yanda seçkinler bir "ırk komisyonu" tarafından seçilirken ve özel "evlilik yasalarının"[112] hükmü altına alınırken, karşıt uçta ve bu "ırkçı seçkinlerin" yetkisi altında "kalıtım ve ırk yasalarını daha iyi kanıtlama"[113] uğruna toplama kampları ortaya çıktığı anda ırkçılık güven altına alınmış ve propagandanın bilimselciliğinden bağımsızlaşmıştı. Bu "canlı örgütlenme"nin gücüne dayanarak Naziler dogmatizmden vazgeçebildiler ve Araplar gibi Sami halklarla

110 Himmler ilk başta SS adaylarını fotoğraflarından seçti. Sonradan başvuru sahibinin şahsen önüne çıktığı bir Irk Komisyonu adayın ırksal görünüşünü onayladı ya da reddetti. Bkz. Himmler, "Organization and Obligation of the SS and the Police", *Nazi Conspiracy*, IV, s. 616 ve devamı.

111 Himmler, ırk sorununu "gayet tabii olarak antisemitizme dayanan olumsuz bir kavramdan", "SS'i kurmak üzere örgütsel bir göreve" dönüştürmüş olmasının "en önemli ve kalıcı başarılarından" bir tanesi olduğu gerçeğinin gayet farkındaydı (*Der Reichsführer SS und Chef der deutschen Polizei*, "münhasıran polis içinde kullanmak için," tarihsiz.) Böylelikle, "ilk defa ırk sorunu, doğal Yahudi nefretinin altında yatan olumsuz kavramın çok daha ötesine geçerek odak noktaya yerleştirilmiş ya da daha da doğrusu odak nokta haline gelmiş oldu. Devrimci Führer düşüncesi, hayat veren taze kanla aşılanmıştır" (*Der Weg der SS. Der Reichsführer* SS. SS-Hauptamt-Schulungsamt. Kâğıt kitap kabı: "Yayımlanamaz," tarihsiz, s. 25.)

112 1929'da SS şefi olarak atanır atanmaz Himmler ırksal seçilim ve evlenme yasalarını yürürlüğe koydu ve ekledi: "SS bu emrin büyük önemi olduğunu gayet iyi bilir. Sataşmalar, alaylar ya da yanlış anlamalar bize yaklaşamaz; gelecek bizimdir" d'Alquen'den aktarma, *a.g.e.*, Yine on dört yıl sonra Harkov'daki konuşmasında (*Nazi Conspiracy*, IV, s. 572 ve devamı), Himmler, SS şeflerine şunları hatırlattı: "Kan sorununu eylemle gerçekten çözen ilk biz olduk ... kan sorunu derken elbette antisemitizmi kastetmiyoruz. Antisemitizm tam da tıpkı bit temizliği gibi bir şeydir. Bitlerden kurtulmak bir ideoloji sorunu değildir. Temizlik konusudur. ... Ama bize göre kan sorunu, kendi öz değerimizin yadigârıdır, Alman halkını aslında bir arada tutan şeyin yadigârıdır."

113 Himmler, *a.g.e.*, *Nazi Conspiracy*, IV, s. 616 ve devamı.

dostluk kurabildiler ya da Japonlar gibi Sarı Tehlikenin tam da temsilcileriyle ittifaka girdiler. Irkçı bir toplum gerçekliği ve sözde ırkçı bakış açısıyla seçilmiş bu seçkin oluşum, ırkçılık öğretisi açısından aslında en hassas bilimsel ya da sahte bilimsel kanıttan daha iyi bir teminat olmuştur.

Bolşevik siyasetçiler, kendi bariz dogmalarına karşı aynı kendini beğenmişliği gösterdiler. Kendi kadrolarının güvenilirliğini sarsmadan ya da kendi sınıf mücadelesi inançlarına ihanet etmeden kapitalizmle ani ittifaklar yaparak mevcut sınıf mücadelesini kesmekte oldukça becerikliydiler. İkili sınıf mücadelesi ilkesinin örgütsel bir aygıt haline gelmesiyle, yani tabiri caizse, bu ilkenin Rusya'daki gizli polis kadroları ve yurtdışındaki Komintern ajanları aracılığıyla tüm dünyaya karşı uzlaşmaz bir düşmanlık olarak somutlanmasıyla, Bolşevik siyaset de "önyargılardan" kayda değer biçimde kurtulabildi.

Totaliter hiyerarşinin en yüksek derecesini niteleyen şey, kendi ideolojilerinin içeriğinden bu kurtuluştur. Bu insanlar her şeyi ve herkesi örgüte bağlı olarak hesaba katar ve bu durum onlara göre ne mülhem bir tılsım ne de şaşmaz yanılmaz biri ama bu tip bir örgütlenmenin basit bir sonucu olan lideri de kapsar; kendisine bir kişi olarak değil, bir hizmet için ihtiyaç duyulmaktadır ve bu sıfatla kendisi hareket için vazgeçilmezdir. Bununla birlikte, çoğunlukla bir kliğin hâkim olduğu ve despotun sadece temsili bir kukla hükümdar rolünü oynadığı öteki despotik yönetimlerin aksine totaliter liderler gerçekte istedikleri her şeyi yapmakta serbesttirler ve hatta arkadaş çevrelerinin sadakatine onları öldürmeyi tercih etseler dahi güvenebilirler.

İntiharı andıran bu sadakatin çok daha teknik gerekçesi, yüce makama intikal etmenin, herhangi bir kalıtımla ya da başka yasalarla düzenlenmemiş olmasıdır. Başarılı bir saray isyanının, bütün hareket açısından tıpkı bir askerî mağ-

lubiyet gibi feci sonuçları olacaktır. Liderin görevini üstlendiği anda bütün örgüt onunla öyle bir özdeş hale gelir ki, herhangi bir yanlışın kabul edilmesi ya da hak sahiplerinin görevden alınması, liderin makamı etrafındaki yanılmazlık büyüsünü bozacak olması ve hareketle bağlantılı herkesin mahkûm edildiği anlamına gelecek olması hareketin doğasında vardır. Yapının temelini oluşturan şey, liderin sözlerinin doğruluğu değil de onun eylemlerinin yanılmazlığıdır. Bu olmadan ve yanılabilirliği varsayan bir tartışmanın harareti içinde totaliter kurgusal dünyanın bütünü ufalanır ve her yeri tamamen sadece lider hareketi yanılmaz bir biçimde doğru yönde yönettiğinde savuşturulabilecek olan gerçek dünyanın olgusallığı kaplar.

Ancak, ne ideolojik klişelere ne de liderin yanılmazlığına inanmayanların sadakati de yürekten gelen, anlaşılması için özel bilgi gerektirmeyen gerekçeler taşır. Bu insanları bir arada tutan şey, insanın kadiri mutlaklığına karşı besledikleri sağlam ve içten inançtır. Ahlâki kinizmleri ve her şeye izin verildiği yönündeki inançları, her şeyin mümkün olduğu yönündeki katı kanaatlerine yaslanmaktadır. Sayıca az olan bu insanların kendi özgül yalanlarına kolayca kendilerini kaptırmadıkları ve zorunlu olarak ırkçılığa ya da ekonomiye, Yahudi ya da Wall Street komplolarına inanmadıkları doğrudur. Yine de onlar da kandırılır; her şeyin yapılabileceğine dair kendini beğenmiş küstah fikirleri tarafından, üstün bir örgütün kesinlikle ortadan kaldıracağı mevcut her şeyin sadece geçici bir engel olduğuna dair küçümser kanaatleri tarafından kandırılır. İyi örgütlenmiş bir çete şiddete dayanarak zengin bir kimseyi iyi korunmayan servetinden yoksun bırakabileceği gibi, örgütün iktidarının zenginliğin gücünü yıkabileceğinden emin olan bu insanlar, istikrarlı toplulukların maddi gücünü sıkça hafife aldılar ve hareketin itici gücünü ise fazlaca önemsediler. Dahası, kendilerine

karşı bir dünya komplosunun gerçekten varolduğuna aslında inanmadıklarından ve bunu sadece bir örgütlenme aygıtı olarak kullandıklarından kendi öz komplolarının sonuçta tüm dünyayı kendilerine karşı birleşmeyi kışkırttığını anlamakta başarısız oldular.

Her ne kadar örgütün kendisine dayandığı beşerî kadiri mutlaklık kuruntusunun eninde sonunda nasıl aşıldığının bir önemi olmasa da; bunun hareket içindeki pratik sonucu, liderin arkadaş çevresinin, liderle bir anlaşmazlık halinde, anlaşmazlığın gerçekten bir önemi olmadığına, hatta doğru düzgün örgütlenirse en çılgın yöntemlerin bile makul bir başarı şansı olduğuna içtenlikle inanmalarından ötürü, kendi fikirlerinden asla büsbütün emin olamayacaklarıdır. Onların sadakatinin ana fikri, liderin yanılmaz olduğuna inanmaları değil, ancak totaliter örgütün üstün yöntemleriyle birlikte şiddet enstrümanlarını yöneten herkesin yanılmaz hale gelebileceğine kanaat getirmeleridir. Totaliter rejimler, başarı ve başarısızlığın göreli olduğunu kanıtlamak ve servet kaybının örgüt için nasıl bir kazanç olduğunu göstermek üzere iktidarı elinde tuttuğunda bu kuruntu adamakıllı sağlamlaştırıldı. (Sovyet Rusya'daki sanayi kuruluşlarının olağanüstü kötü yönetilmesi işçi sınıfının ayrışmasına yol açtı; Nazi işgali altındaki doğu bölgelerindeki sivil tutukluların insanı dehşete düşüren kötü muamele görmesi "içler acısı bir emek kaybı"na neden olsa da, "kuşaklar bakımından düşünüldüğünde bunlardan pişmanlık [duyulmazdı]".[114]) Dahası, totaliter koşullar altında başarılı veya başarısız olmaya ilişkin verilen karar, geniş ölçüde örgütlü ve korkutulmuş kamuoyu sorunudur. Bütünüyle kurgusal bir dünyada, başarısızlıkların kaydedilmesi, kabul edilmesi ve hatırlanması gerekmez. Kendisinin olgusallığı, totaliter olmayan dünyanın içinde daimi olarak varolmasına bağlıdır.

114 Himmler'in Posen'deki konuşması, *Nazi Conspiracy*, IV, s. 558.

ON İKİNCİ BÖLÜM

İktidardaki Totalitarizm

Uluslararası çapta örgütlenmiş, her şeyi kapsayan ideolojik ufku ve küresel siyasal özlemleri olan bir hareket tek bir ülkede iktidarı ele geçirirse açıkça kendini paradoksal bir duruma sokar. Sosyalist hareket bu krizden kaçındı; çünkü ilkin milliyet sorunu –ve bu, devrimin stratejik bir soruna bulaşması demekti– garip biçimde Marx ve Engels tarafından göz ardı edilmişti; ikinci olarak bu hareket, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından değişmez bir gerçek olarak ulusal hassasiyetlerin uluslararası dayanışmadan önce geldiğinin her yerde kabul edildiği bir sırada, bu savaşın etkisiyle İkinci Enternasyonal'in ulusal üyeler üzerindeki otoritesinin yıkılmasından sonra hükümet sorunlarıyla karşılaştı. Bir başka deyişle, sıra sosyalist hareketlerin kendi ülkelerinde iktidarı ele geçirmelerine geldiğinde zaten bu hareketler ulusal partilere dönüşmüştü.

Bu dönüşüm, totaliter, Bolşevik ve Nazi hareketlerinde asla meydana gelmedi. İktidarı ele geçirdiğinde hareketi bekleyen tehlike bir yanda devlet aygıtını devralarak "kemikleşme" ve mutlak bir hükümet[1] biçiminde donma ve öte yan-

1 Naziler, iktidarın ele geçirilmesinin mutlakıyetin kurulmasına yol açacağını bütünüyle kavramıştı. "Bununla birlikte Nasyonal Sosyalizm, mutlakıyet ba-

da hareketin özgürlüğünün iktidara geldiği bölgenin sınırlarıyla kısıtlanacağı gerçeğinde yatmaktadır. Totaliter bir hareket için her iki tehlike de eşit oranda ölümcüldür: Mutlakıyete yönelen bir gelişme hareketin içsel itici gücüne son verecek; milliyetçiliğe yönelen gelişme ise onun dışarıya genişlemesini –ki bunun yokluğunda hareket varolamayacaktır– donduracaktır. Troçki'nin teorisi anti-feodal burjuvadan anti-burjuva proletaryaya, ülkeden ülkeye yayılacak bir dizi sosyalist devrim tahmininden daha fazla bir şey olmasa da, iki hareketin geliştirdiği veya daha ziyade onların topyekün tahakküm ve küresel egemenlik iddiasından neredeyse otomatikman yükselen hükümet biçimi en iyi Troçki'nin "sürekli devrim" sloganıyla nitelendirilir.[2] Tüm yarı-anarşist imalarıyla birlikte terimin akla getirdiği "süreklilik" açıkça söylersek yanlış adlandırmadır; yine de Lenin bile teorik içerikten ziyade terimden etkilenmişti. En azından Sovyetler Birliği'nde genel tasfiye biçimindeki devrimler 1934'ten sonra Stalin rejiminin kalıcı bir kurumu haline geldi.[3] Bura-

---

tağına saplanıp her şeye sil baştan başlamak için liberalizme karşı mücadeleye öncülük etmemiştir" (Werner Best, *Die deutsche Polizei*, s. 20). Başka yerlerde sayılamayacak denli çok yapıldığı gibi uyarı burada devletin mutlak olma iddiasına karşı yöneltilmektedir.

2 İlk defa 1905'te telaffuz edilmiş Troçki'nin kuramı, sorunu, "Rusya'nın kendisi uluslararası devrimin yalnızca ilk toprağı, ilk siperiydi: Onun çıkarları, militan sosyalizmin uluslar üstü stratejisinden sonra gelmelidir. Ne var ki, Rusya'nın sınırları ile muzaffer sosyalizmin sınırları şimdilik aynıydı," düşüncesinde gören tüm Leninistlerin devrimci stratejisinden kuşkusuz ayrılmıyordu (Isaac Deutscher, *Stalin. A Political Biography*, New York ve Londra, 1949, s. 243).

3 On Yedinci Parti Kongresi'nde ilan edilmiş, "periyodik ... tasfiyeler, partinin sistematik temizliği için yapılmalıdır" koşulunu koyan yeni parti tüzüğünden ötürü 1934 yılı önemlidir (alıntılandığı yer, A. Avtorkhanov, "Social Differentiation and Contradictions in the Party", *Bulletin of the Institute for the Study of the USSR*, Münih, Şubat 1956.) – Rus Devrimi'nin ilk yıllarındaki parti tasfiyelerinin, sonradan bunların totaliter biçimde kalıcı bir istikrarsızlık enstrümanına dönüşmeleriyle hiçbir ilgisi yoktur. İlk tasfiyeler, partili ya da partiden olmayan üyelerin girişinin serbest olduğu bir açık oturumda yerel denetim komisyonlarınca yürütüldü. Bunlar, parti içindeki bürokratik yozlaşmaya karşı demokratik bir denetim organı olarak planlanmıştı ve "reel seçim-

da başka durumlarda olduğu gibi, Stalin hamlelerini Troçki'nin yarı unutulmuş sloganı üzerinde yoğunlaştırdı; çünkü kesinlikle bu tekniği kullanmaya karar vermişti.[4] Naziler bu sloganı böylesine gerçekleştirmeye zaman bulamamış olsalar da, sürekli devrime yönelik benzer bir eğilim Nazi Almanyası'nda da açıkça görüldü. Yeterince tipik biçimde, onların "sürekli devrimi" de, kesinlikle "Führer ve onun muhafızları asıl mücadelenin henüz başladığını bildikleri"[5] için,

lerin yedeği görevi göreceklerdi" (Deutscher, *a.g.e.*, s. 233-34). – Tasfiyelerin gelişimine dair mükemmel kısa bir inceleme, Avtorkhanov'un, Kirov suikastının yeni bir politikaya neden olduğu efsanesini de çürüten son makalesinde bulunabilir. Genel tasfiye, "tasfiyeye ilave bir enerji katmaya uygun bir bahane"den öte bir şey olmayan Kirov'un ölümünden önce başlamıştı. Kirov cinayetini kuşatan bazı "anlaşılması güç ve gizemli" koşullar dikkate alındığında, insan "uygun bahane"nin bizzat Stalin tarafından dikkatle planlanmış ve yerine getirilmiş olmasından kuşkulanıyor. Bkz. Kruşçev, "Speech on Stalin", *New York Times*, 5 Haziran, 1956.

4 Deutscher, *a.g.e.*, s. 282'de Troçki'nin "sürekli devrim" fikrine ilk saldırıyı ve Stalin'in karşı formülasyonu olan "tek ülkede sosyalizm" fikrini bir siyasal manevra hatası olarak betimler. 1924'te Stalin'in "amacı gecikmeden Troçki'yi itibarsızlaştırmaktı. ... Troçki'nin geçmişini araştırırken üçlü yönetim, 1905'te formüle edilmiş 'sürekli devrim' teorisiyle karşılaştı. ... O polemik sırasında Stalin kendi 'tek ülkede sosyalizm' formülüne ulaştı."

5 Kısa bir istikrar aralığı, Haziran 1934'teki Röhm hizbinin tasfiyesinden önce gelmişti. O yılın başında Berlin'deki siyasi polisin şefi Rudolf Diels, artık SA'nın yaptığı yasadışı ("devrimci") tutuklama olmadığını ve bu türden eski tutuklamaların araştırılmakta olduğunu rapor edebilmişti (*Nazi Conspiracy*, U. S. Government. Washington, 1946, V, s. 205). Nisan 1934'te Nazi Partisi'nin eski bir üyesi olan Reich'ın İçişleri Bakanı Wilhelm Frick, "ulusal durumun istikrarını" gözeterek "ihtiyati tutuklama" (*a.g.e.*, III, s. 555) işlemine sınırlamalar getiren bir kararname çıkardı (bkz. *Das Archiv*, Nisan 1934, s. 31). Ne var ki, bu kararname hiç yayımlanmadı (*Nazi Conspiracy*, VII, s. 1099; II, s. 259). SA'nın aşırılıklarına dair 1933 yılında Prusya siyasi polisi Hitler'e bir rapor hazırlamıştı ve orada adları anılan SA şeflerinin kovuşturulmasını önermişlerdi.

Hitler, yasal işlemlere başvurmadan bu SA şeflerini öldürerek ve SA'ya karşı çıkmış tüm bu polis yetkililerini görevden alarak sorunu çözdü (bkz. Rudolf Diels'in yeminli beyanı, *a.g.e.*, V, s. 224). Böylelikle, tüm yasallaşma ve istikrara karşı tümden kendini korumaya almış oldu. "Nasyonal Sosyalist fikre" canı gönülden hizmet etmiş sayısız hukukçudan yalnızca birkaçı gerçekten söz konusu olan şeyin ne olduğunu kavramıştı. Esasen bu grupta, *Gestalt und Recht der Polizei* (Hamburg, 1943) adlı çalışması yüksek Führer Birliklerinde yeri bulunan ve Paul Werner gibi yazarların bile onay verip alıntıladığı Theodor Maunz'un da yeri vardır.

"devrimin bir sonraki evresini"[6] uluorta ilan etmeye cüret eden parti hizbinin tasfiyesiyle başladı. Burada Bolşeviklerin sürekli devrim kavramı yerine, seleksiyonun yani elverişsiz olanın imha edilmesinin yürütüleceği standartların sürekli radikalleştirilmesini gerektiren "asla durmayacak bir ırkçı seleksiyon" kavramına rastlıyoruz.[7] Ana fikir şudur: Kalıcı istikrarsızlık hali yaratma niyetlerini saklamak üzere hem Hitler hem de Stalin istikrar vaat ettiler.

Hem bir hükümetin hem de bir hareketin, hem bir totaliter iddianın hem de sınırlı bir bölgede sınırlı bir iktidarın, hem her bir ulusun ötekinin hükümranlığına saygı gösterdiği uluslar birliğine yapmacık bir aidiyetin hem de dünyaya tahakküm etme iddiasının bir arada varolmasına özgü tereddütlere, asıl içeriğinin boşaltan bu formülden daha iyi çözüm yoktur. İlkin saçmalık noktasına varacak kadar çelişkili görünen çifte bir görevle karşılaşması nedeniyle totaliter hükümdar, hareketin kurgusal dünyasını gündelik yaşamın elle dokunulur işleyen bir gerçekliği gibi inşa etmek zorundadır; öte yandan bu yeni dünyanın istikrar kazanmasını engellemelidir, zira kanunlarının ve kurumlarının istikrar kazanması kesinlikle hareketin kendisini ve kendisiyle birlikte nihai dünya zaferi umudunu tasfiye edecektir. Totaliter hükümdar ne pahasına olursa olsun, bir zaman sonra kendi adi

6 Robert Ley, *Der Weg zur Ordensburg* (tarihsiz, 1936 civarı). "Özel basım ... Partinin Führer Birlikleri için ... Satılmaz."

7 Heinrich Himmler, "Die Schutzstaffel", *Grundlagen, Aufbau und Wirtschaftsordnungdes nationalsozialistischen Staates, Nr. 7b.* Irka göre seleksiyon ilkesinin bu daimi radikalleşmesi, Nazi politikasının tüm aşamalarında bulunabilir. Böylelikle, ilkin tam Yahudiler imha edilmiş, ardından yarı-Yahudiler, ondan sonra dörtte bir Yahudiler imha edilmiş olacaktı; ya da ilkin deliler, ardından tedavi edilemeyecek kadar hasta olanlar ve nihayet içlerinde "tedavi edilemeyecek kadar hasta" bir kimse bulunan tüm aileler. "Asla sakin durmayan seleksiyon" SS önünde de durmadı. Führer'in 19 Mayıs 1943 tarihli bir hükmü, yabancılara aile bağları, evlilik ya da arkadaşlık yoluyla bağlanmış tüm insanların devletten, partiden, Wehrmacht ve idareden çıkarılmasını emretti; bu, 1.200 SS şefini etkiledi (bkz. Hoover Library Archives, Himmler File, Dosya 330).

niteliklerini yitirerek, yeryüzü uluslarının geniş ölçüde farklı ve birbiriyle adamakıllı zıt yaşam tarzları arasında yerini alacak yeni bir yaşam tarzının şekilleneceği noktada normalleşmeyi engellemelidir. Devrimci kurumların ulusal yaşam tarzı haline geldiği anda (Hitler'in Nazizm'in bir ihraç malı olmadığını ya da Stalin'in tek ülkede sosyalizmin kurulabileceğini iddia ettiği an, totaliter olmayan dünyayı kandırmaya kalkışmaktan daha fazla bir şey olacaktır) totalitarizm "yekvücut" niteliğini yitirecektir ve *ipso facto* herhangi bir hükümet biçiminin mutlak biçimde geçerli olduğuna dair tüm çekişmeleri reddeden bir çoğulculuk demek olan, her bir ulusun belli bir bölgeye, halka ve tarihsel geleneğe sahip olduğu anlamda ulusların yasalarına, uluslar arasındaki ilişkileri düzenleyen yasalara tabi hale gelecektir.

Pratik açıdan konuşursak iktidardaki totalitarizmin paradoksu şudur: Tek bir ülkede devlet gücüne ve şiddetine özgü tüm araçlara sahip olmak totaliter bir hareket için salt bir lütuf değildir. Olayları umursamazlığı, kurgusal bir dünyanın kurallarına katı bağlılığı korumak giderek daha çok zorlaşsa da, yine de eskiden olduğu gibi bunlar gereklidirler. İktidar demek gerçekle doğrudan yüzleşmek demektir; iktidardaki totalitarizm devamlı bu meydan okumanın üstesinden gelmekle ilgilidir. Propaganda ve örgütlenme, olanaksızın olanaklı olduğunu, akıl almaz olanın doğru olduğunu, çılgın bir tutarlılığın dünyaya hükmettiğini iddia etmeye yetmemektedir; totaliter kurgunun başlıca psikolojik desteği –kitlelerin olanaklı tek dünya olarak kabul etmeyi reddettiği statükoya duyulan etkin hınç– artık yoktur; öteki totaliter olmayan taraftan gelen sürekli gerçeklik seli tehlikesine karşı kurulmuş demir perdeden sızan olaylarla ilgili her bir bilgi kırıntısı, totaliter tahakküm için, karşı propagandanın totaliter hareketler için doğurmuş olduğu tehditten daha büyük bir tehdittir.

Yeryüzündeki tüm insanları topyekün tahakküm altına alma mücadelesi ve rekabet halindeki her bir totaliter olmayan gerçekliğin tasfiyesi totaliter rejimlerin bizzat doğasında vardır; nihai hedefleri olarak küresel hâkimiyetin peşinde koşmuyorlarsa bunun nedeni, ele geçirmiş oldukları iktidar neyse onu da muhtemelen kaybetmek üzere olmalarıdır. Sadece küresel totaliter koşullar altında her bir şahıs mutlak ve güvenilir bir biçimde tahakküm altına alınabilir. Bu yüzden iktidarı ele geçirme, hareket için öncelikle resmi ya da resmen tanınan kumanda merkezlerinin (uydu ülkeler durumunda şubelerin) kurulması ve gerçeğin ya da daha ziyade gerçeğe karşı deneyin yürütüldüğü bir laboratuvarın elde edilmesi demektir: Bu deney, mükemmel olmadığı kabul edilmesi gereken ama önemli kısmi sonuçlar için yeterli olan koşullar altında ulusun yanı sıra bireyi de umursamayan bir nihai amaç uğruna bir halkın örgütlenmesi deneyidir. İktidardaki totalitarizm, uzun vadeli dünya zaferi hedefi ve hareketin kollarının yönlendirilmesi için devlet yönetimini kullanır; yurtiçindeki sürekli gerçeği kurguya dönüştürme deneyinin yürütücüleri ve muhafızları olarak gizli polis teşkilatını kurar; sonunda topyekün tahakküm deneyini gerçekleştirmek üzere özel laboratuvarlar olarak toplama kamplarını kurar.

I. SÖZDE TOTALİTER DEVLET

Tarih, iktidara çıkmanın ve sorumluluk almanın devrimci partilerin doğasını derinden etkilediğini göstermektedir. Deneyim ve sağduyu, iktidardaki totalitarizmin devrimci momentini ve ütopyacı karakterini yavaş yavaş yitireceği, hükümetin gündelik işleri ile gerçek iktidara sahip olmanın hareketlerin iktidar-öncesi iddialarını yumuşatarak örgütlerinin kurgusal dünyasını yavaş yavaş yıkacağı beklentisinde

kusursuz biçimde haklı çıkmıştır. Nihayet, eşyanın tabiatı gereği kişisel ya da kamusal aşırı talep ve hedeflerin nesnel koşullar tarafından frenlendiği ve bir bütün olarak ele alındığında, gerçekliğin epeyce ufak ölçüde, atomize bireylerin oluşturduğu kitle toplumu hayali doğrultusundaki eğilimler tarafından belirlendiği görülmektedir.

Totaliter olmayan dünyanın totaliter hükümetlerle olan diplomatik ilişkilerindeki hatalarının çoğu, (en dikkat çekenleri Hitler ile yapılan Münih paktına ve Stalin'le imzalanan Yalta Anlaşması'na güvenmiş olmak) gerçeklik kavrayışını yitirmiş olduğunu birdenbire gösteren bir deneyim ile sağduyuya dek açıkça izlenebilir. Tüm beklentilerin aksine, önemli tavizlerin ve uluslararası saygınlıklarının fazlasıyla arttırılmasının, totaliter ülkeleri uluslararası topluluk la yeniden bütünleştirmeye ya da tüm dünyanın bir bütün halinde kendilerine karşı olduğu yönündeki yalancı şikâyetlerini terk etmeye bir yararı dokunmadı. Bunu önlemekten uzak kalmış diplomatik zaferler, onların şiddet araçlarına başvurmalarını açıkça hızlandırdı ve her halükârda uzlaşma arzusuyla kendilerini gösteren iktidarlara karşı artan bir düşmanlıkla sonuçlandı.

Devlet adamlarının ve diplomatların hissettiği bu düş kırıklıkları bir benzerini, daha önceden yeni devrimci hükümetlerin yardımsever gözlemcileri ve sempatizanları hayal kırıklığına uğratmasında bulur. Olmasını umdukları şey, koşulların istikrar kazanmasına öncülük edecek ve böylece en azından iktidarı ele geçirdikleri ülkelerde totaliter hareketlerin momentini frenleyecekleri yeni kurumların kurulması ve yeni hukuk düzenlerinin oluşumuydu. Bunun tersine meydana gelen şeyse, içerideki siyasal muhalefetin varlığıyla ters orantılı biçimde hem Sovyet Rusya'da hem de Nazi Almanyası'nda terörün artması oldu; böylelikle sanki siyasal muhalefete (rejimi suçlayan liberallerin iddia etmeyi alış-

kanlık haline getirdikleri gibi) terör için bir bahane değil de, terör taşkınlığı önündeki son engelmiş gibi bakıldı.[8]

Çok daha rahatsız edici olan şey, anayasa sorunuyla totaliter rejimlerin başa çıkma biçimiydi. İktidarlarının ilk yıllarında Naziler yasalar ve kararnameler heyelanını salıverdiler; ama asla Weimer anayasasını resmen kaldırmayı dert edinmediler; hatta toplum hizmetlerini üç aşağı beş yukarı el değmemiş halde bıraktılar ki bu, birçok yerli ve yabancı gözlemcinin partinin frenleneceğini ve yeni rejimin hızla normalleşmesini ummasına sebep olan bir olgudur. Ama Nuremberg Yasalarının çıkarılmasıyla birlikte bu durum sonlanmak zorunda kaldığı zaman, Nazilerin kendi yasamalarına herhangi bir ilgi göstermedikleri ortaya çıktı. Daha ziyade, "sadece hep yeni alanlara açılan yolda sürekli ilerleme" vardı; öyle ki sonuçta "gizli devlet polisinin amaç ve kapsamı"nın yanı sıra Nazilerin oluşturduğu tüm öteki dev-

---

8 Rusya'da "sosyalistlerin ve anarşistlerin baskı altına alınmasının, ülkede asayişin sağlanmasıyla aynı oranda sertleşerek artmış" olduğu bilinen bir gerçektir (Anton Ciliga, *The Russian Enigma*, Londra, 1940, s. 244). Deutscher, *a.g.e.*, s. 218'de zafer anında "devrimin özgürlükçü ruhunun" ortadan kaybolup gitmesinin nedeninin köylülerin değişmiş tavırlarında bulunabileceğini düşünür: "Toprak ağalarının ve Beyaz generallerin iktidarının yıkılması konusunda kendilerine güvenleri arttıkça o kadar tereddütsüz" Bolşevizm'e düşman oldular. Bu açıklama, 1930'dan sonra terörün aldığı varsayılan boyutlar dikkate alındığında oldukça zayıf görünüyor. Ayrıca, bu açıklama, terörün yirmilerde değil, ama otuzlarda, köylü sınıfların muhalefetinin artık ortamda etkin bir faktör olmaktan çıktığında alevlendiğini göz önünde bulundurmaz. – Kruşçev de (*a.g.e.*) Troçkici ve Buharincilere karşı mücadele ederken, muhalefete yönelik "aşırı baskıcı önlemlerin kullanılmadığını" ama yenilgiye uğramalarından çok sonra "onlara karşı baskı" uygulandığını belirtir.

Nazi rejiminin uyguladığı terör savaş sırasında, Alman ulusu fiilen "birleştiğinde" doruğa ulaştı. Bunun için yapılan hazırlık, içerideki tüm örgütlü direnişin ortadan kalktığı ve Himmler'in toplama kamplarının genişletilmesini önerdiği 1936'ya dek uzanır. Direnişi umursamayan bu baskı ruhunun ayırt edici özelliği Himmler'in 1943'te Harkov'da SS şeflerinin önünde yaptığı konuşmasıdır: "Tek bir görevimiz var ... aman vermeden ırkçı mücadeleyi sürdürmek. ... Harkov için yapılan çatışmalarda bizden önce gelen bu iğrenç ve berbat şöhretin, bu mükemmel silahın güçten düşmesine asla izin vermeyecek, ona sürekli yeni anlam katacağız" (*Nazi Conspiracy*, IV, s. 572 ve devamı).

let ya da parti kuruluşları "için çıkarılan yasa ve yönetmelikler hiçbir biçimde yetmiyordu."[9] Pratikte bu daimi kanun tanımazlık hali, "yürürlükteki bir dizi yönetmeliğin kamuya ifşa edilmemesi"[10] olgusunda ifadesini bulur. Teorik açıdan bu durum Hitler'in şu özdeyişine denk düşmektedir: "Yekvücut devlet, yasa ile etik arasında herhangi bir fark görmez;"[11] çünkü devlet yürürlükteki yasayı herkeste müşterek olan ve herkesin vicdanından kaynaklanan etik ile özdeş sayarsa, o zaman gerçekten kararnameleri kamusal kılmanın zorunlu olmasının daha fazla gereği yoktur. Devrim öncesi kamu hizmetlerini devrim sırasında ortadan kaldıran ve devrimci değişim sırasında rejimin anayasal sorunlarına kısıtlı bir dikkat sarf etmiş olan Sovyetler Birliği bile 1936'da, bütünüyle yeni ve oldukça ayrıntılı bir anayasa ("arka plandaki giyotinin üzerindeki liberal deyişler ve maddeler peçesi"[12]) yapma zahmetine katlandı; bu olay,

---

9 Bkz. Theodor Maunz, *a.g.e.*, s. 5 ve 49. – Nazilerin kendi çıkardıkları ve W. Hoche tarafından *Die Gesetzgebung des Kabinetts Hitler* (Berlin, 1933 ve devamı) başlığı altında düzenli olarak yayımlanmış yasa ve yönetmelikleri ne kadar az düşündükleri, anayasa hukukçularından bir tanesinin gelişigüzel görüşünden anlaşılabilir. Bu hukukçu, yeni kapsayıcı bir hukuk düzeninin yokluğuna rağmen yine de "kapsayıcı bir reform"un meydana gelmiş olduğunu hissetmişti. (Bkz. Ernst R. Huber, "Die deutsche Polizei", *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, Cilt 101, 1940/1, s. 273 ve devamı.)

10 Maunz, *a.g.e.*, s. 49. Bildiğim kadarıyla Nazi yazarlar arasında bu durumu belirtmiş olan ve yeterince üzerinde durmuş olan tek kişi Maunz'dur. Ancak, savaş sırasında partinin direktifler şansölyesi Martin Bormann tarafından toplanıp basılmış olan beş ciltlik *Verfügungen, Anordnungen, Bekanntgaben* adlı yapıtı inceleyerek Almanya'nın aslında yönetildiği gizli mevzuatın iç yüzünü anlamak olanaklıdır. Önsöze göre bu kitaplar "parti içi çalışma için tasarlanmıştı ve gizli olarak görülmeliydi." Hoche mevzuat koleksiyonuna nazaran Hitler kabinesinin sırf dış görünüş olduğunu gösteren açıkça pek nadir olan bu kitaplardan dört tanesi Hoover Library'de bulunmaktadır.

11 Bu, 1933'te Führer'in hukukçulara "ihtar edişiydi," Aktaran Hans Frank, *Nationalsozialistische Leitsätze für ein neues deutsches Strafrecht*, İkinci Bölüm, 1936, s. 8.

12 Deutscher, *a.g.e.*, s. 381. – 1918'de ve 1924'te olmak üzere bir anayasa yapmaya yönelik daha önceden girişimler olmuştu. Bazı Sovyet Cumhuriyetlerinin kendi dış temsilcilikleri ve kendi ordusunun olmasını öngören 1944'teki ana-

Rusya'da ve yurtdışında devrimci dönemin bir sonucu olarak karşılandı. Oysa anayasanın yayınlanması, neredeyse iki yıl içinde varolan yönetimi tasfiye etmiş ve Gulakların tasfiyesi ile kırsal nüfusun zorunlu kolektifleşmesinden sonraki dört yıl içinde oluşmuş normal yaşamın ve ekonomik iyileşmenin tüm izlerini silmiş muazzam devasa bir temizlemenin başlangıcı olup çıktı.[13] O zamandan beri 1936 anayasası, Nazi rejimi altında Weimar anayasasının oynadığı rolün bütünüyle aynısını oynadı: Düpedüz umursanmadı ama asla feshedilmedi. Bu iki anayasa arasındaki tek fark Stalin'in fazladan bir saçmalık yapabilmesi oldu: Hiçbir zaman reddedilmemiş anayasanın taslağını hazırlayan herkes, Vishinsky hariç, hain sayılarak infaz edildi.

Totaliter devleti gözlemleyen kişi için çarpıcı olan şey, kesinlikle onun yekpare yapısı değildir. Aksine, sorunu ciddiyetle araştıranlar en azından parti ve devlet olmak üzere ikili bir otoritenin birlikte varolduğu (ya da çatıştığı) konusunda mutabıktırlar. Dahası bu araştırmacıların çoğu, totaliter hükümetin özgün "biçimsizliği"nin [*shaplessness*] altını çizmiştir.[14] Herkesten önce Thomas Masarky "sözde Bol-

yasa reformu Sovyetler Birliği'nin, Birleşmiş Milletler'de ilave oy temin etmesine yönelik tasarlanmış bir taktik manevraydı.

13 Bkz. Deutscher, *a.g.e.*, s. 375. – Stalin'in anayasa ile ilgili konuşmasının ayrıntılı bir okumasına göre (25 Kasım 1936 tarihli Olağanüstü Sekizinci Sovyet Kongresi'ndeki açıklaması) anayasanın asla belirleyici olmak anlamına gelmediği aşikârdır. Stalin açıkça şöyle ifade etti: "Bu, mevcut tarihsel anda anayasamızın çerçevesidir. Dolayısıyla yeni anayasa taslağı hâlihazırda kat edilen toplam yolu, hâlihazırda varolan başarıların toplamını temsil ediyor." Bir başka deyişle, anayasa zaten ilan edildiği anda eskimişti ve sadece tarihsel bakımdan ilgi çekiciydi. Bunun yalnızca gelişigüzel bir yorum olmadığını, anayasaya dair konuşmasında Stalin'in ana fikrini alıp, her türlü meselenin geçici doğasını vurgulayan Molotov kanıtladı: "Daha komünizmin ilk, yani alt evresini gerçekleştirmiş olduk. Komünizmin, sosyalizmin bu ilk evresi bile hiçbir biçimde tamamlanmadı; yalnızca onun iskelet yapısı dikilmiş oldu" (Bkz. *Die Verfassung des Sozialistischen Staates der Arbeiter und Bauern*, Editions Prométhée, Strasbourg, 1937, s. 42 ve 84).

14 "Bu nedenle Alman anayasal yaşamı, İtalya'nın aksine büsbütün biçimsizliğiyle nitelenmiştir" (Franz Neumann, *Behemoth*, 1942, Ek, s. 521).

şevik sistemin, asla tümden sistem yokluğundan başka bir şey olmadığını"[15] görmüştü; "Üçüncü Reich'ta parti ile devlet arasındaki ilişkileri çözmeye kalkıştığında bir uzmanın bile çılgına döneceği de" tamamen doğrudur.[16] Otoritenin iki kaynağı arasındaki yani devlet ve parti arasındaki ilişkinin, görünür bir otorite ve gerçek bir otorite ilişkisi olduğu da sıklıkla gözlemlenmiştir; böylece hükümet mekanizması genellikle partinin gerçek gücünü saklayan ve koruyan, kendisi güçsüz bir ön cephe gibi resmedilmiştir.[17]

Üçüncü Reich'ta yönetim mekanizması tüm seviyelerindeki hizmetlerinin garip bir kopyalamasına maruz kaldı. Naziler inanılmaz bir titizlik içinde devlet idaresindeki her bir hizmetin bir parti organınca kopyalanacağından emin olmak için gerekeni yaptı:[18] Weimar döneminde Almanya'nın eyalet ve vilayetlere bölünmesi, Nazilerin bunları *Gau*'lara

---

15 Alındığı yer, Boris Souvarine, *Stalin: A Critical Survey of Bolshevism*, New York 1939, s. 695.

16 Stephen H. Roberts, *The House that Hitler Built*, Londra, 1939, s. 72.

17 Nuremberg duruşmalarındaki açış konuşmasında yargıç Robert H. Jackson, Nazi Almanyası'nın siyasal yapısını betimlemesini "Almanya'da, gerçek ve göstermelik olmak üzere iki hükümetin tutarlı biçimde bir arada varolmasına" dayandırır. Alman Cumhuriyeti'nin usulleri bir müddet korunmuştu; bu dıştan ve görünen bir hükümetti. Ama devletteki gerçek yetki, hukukun dışında ve üstündeydi; Nazi Partisi'nin liderlik heyetindeydi (*Nazi Conspiracy*, I, s. 125). Ayrıca bakınız Roberts'ın *a.g.e.*, s. 101'de parti ile gölge devlet arasında yaptığı ayrım: "Hitler görevlerin kopyalanmasının artışına açıkça sıcak bakar."

Nazi Almanyası'nı araştıranlar, devletin sadece görünüşte bir otoritesi olduğu konusunda mutabık görünmektedirler. Tek istisna için bakınız: "Alman Reich'ının tamamlayıcı olmak yerine rekabet eden parçaları" halinde devamlı sürtüşerek yaşayan "normatif bir devlet ile ayrıcalıklı bir devletin" birlikte varoluşunu öne süren Ernst Fraenkel, *The Dual State*, New York ve Londra, 1941. Fraenkel'e göre Naziler, normatif devleti kapitalist düzen ve özel mülkiyetin korunması için sürdürmüştü ve bu devlet tüm ekonomik meselelerde tam yetkiliydi; halbuki tüm siyasal meselelerde en yüksek yönetim partinin ayrıcalıklı devletiydi.

18 "Nasyonal Sosyalistler, kendi insanlarıyla devlette işgal edemedikleri mevkiler için, kendi parti örgütleri içinde bunlara denk gelen 'gölge daireler' oluşturdular, bu yolla devletin yanında ikinci bir devlet kurmuş oldular ..." (Konrad Heiden, *Der Fuehrer: Hitler's Rise to Power*, Boston, 1944, s. 616).

bölmesiyle kopyalandı; bunların sınırları ise, her nasılsa diğerinin sınırlarıyla örtüşmediği için, her bir semt coğrafi açıdan bile tümden farklı idari birimlere bağlı oldu.[19] Önde gelen Naziler devletin resmi bakanlıklarını işgal ettikten sonra da, söz gelimi Frick'in İçişleri Bakanı, Guerthner'ın da Adalet Bakanı olduğu 1933'ten sonra da, dairelerin kopyalanmasından vazgeçilmedi. Bu eski ve güvenilir parti üyeleri, partidışı resmi kariyerler yüklenir yüklenmez güçlerini kaybettiler ve öteki kamu görevlileri gibi etkisiz hale geldiler. İkisi de gitgide yükselen polis şefi Himmler'in tam otoritesi altına girdi ve normalde Himmler'in İçişleri Bakanının altında olması gerekirdi.[20] Wilhelmstrasse'deki eski Alman Dışişleri Bakanlığı'nın kaderi yurtdışında çok daha iyi biliniyordu. Naziler personele neredeyse hiç dokunmadan bakanlığı yerinde bıraktılar ve tabii ki kurumu feshetmediler; ancak ay-

19 O. C. Giles, *The Gestapo*, Oxford Pamphlets on World Affairs, No. 36, 1940, parti ile devlet dairelerinin devamlı çakışmasını anlatır.

20 Tipik olan, SS lideri Himmler'in daha yüksek gücü olması gerektiğine içerlemiş olan İçişleri Bakanı Frick'in bir andıcıdır. Bkz. *Nazi Conspiracy*, III, s. 547. – Bu bakımdan Rosenberg'in 1942'de Hitler'le yaptığı bir görüşmeye dair notları da kayda değerdir: Savaştan önce Rosenberg'in devlette hiçbir makamı olmamıştı, ama Hitler'in yakın çevresinde yeri vardı. Rosenberg, İşgal Edilmiş Doğu Ülkeleri için Reich Bakanı olduktan sonra, artık göstermelik devlet aygıtına ait olması nedeniyle, onu göz ardı eden öteki tam yetkililerin (başlıca SS'ler) "doğrudan eylemleriyle" sürekli karşı karşıya kaldı. Bkz. *a.g.e.*, IV, s. 65 ve devamı. Aynı şey, Polonya genel valisi Hans Frank'in başına da geldi. Bakanlık görevi elde ettiği için herhangi bir iktidar ve saygınlık kaybına maruz kalmayan yalnızca iki vaka vardı: Propaganda Bakanı Goebbels'inki ile İçişleri Bakanı Himmler'inki. Himmler hakkında muhtemelen 1935 yılından kalan, parti ile devlet arasındaki ilişkileri düzenlemede Nazilerin sistematik tek amaçlılığını örnekleyen bir andıca sahibiz. Hitler'in yakın arkadaş çevresinden çıkan ve Führer'in *Reichsadjudantur*'ü ile Gestapo arasındaki yazışmalar arasında da bulunmuş bu andıç, Himmler'i İçişleri Bakanı yapmaya karşı bir uyarı taşımaktadır, çünkü o takdirde "artık siyasi bir lider" olamayacak ve "partiye yabancılaşacaktır." Burada da parti ile devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen teknik ilkenin ifadesini buluyoruz: "Bir *Reichsleiter* [üst düzey parti görevlisi] bir *Reichsminister*'in [üst düzey devlet yöneticisi] altında kalmamalıdır" (*Die geheime Staatspolizei* başlığını taşıyan tarihsiz, imzasız andıç, Hoover Library arşivlerinde bulunabilir. File P. Wiedemann).

nı anda Rosenberg'in başında bulunduğu iktidar öncesinden kalan Parti Dış İlişkiler Bürosu'nu idame ettiler.[21] Bu büro Doğru Avrupa ve Balkanlar'daki faşist örgütlerle ilişkileri sürdürmede uzmanlaştığından, Wilhelmstrasse'deki büroyla rekabet edecek, Batı'yla dış ilişkileri idare etmiş ve şefini İngiltere Büyükelçisi olarak gönderilmekten yani Wilhelmstrasse'deki resmi aygıta katılmaktan kurtarmış Ribbentrop Bürosu dedikleri bir başka büro daha kurdular. Sonuçta bu parti kuruluşlarına ek olarak Dışişleri Bakanlığı, "Danimarka, Norveç, Belçika ve Hollanda'daki Cermenik ırktan gelen tüm gruplarla müzakereler"[22] yürütmekten sorumlu SS ofisi biçiminde bir başka kopyalamaya daha uğradı. Bu örnekler, Nazilerin bakanlık kopyalamasının sadece parti üyelerine iş sağlamak üzere bulunan bir çare olmadığını bir ilke konusu olduğunu göstermektedir.

Gerçek ve göstermelik hükümet arasındaki bu bölünme Sovyet Rusya'da oldukça farklı kaynaklardan gelişti.[23] Göstermelik hükümet aslında, iç savaş sırasında etkisini ve gücünü Bolşevik Partisi'ne kaptıran Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nden doğmuştu. Bu süreç, Kızıl Ordu özerkleştirildiği ve gizli siyasi polis Sovyet Kongresi'nin değil de, partinin organı olarak yeniden kurulduğu zaman başlamış;[24] Stalin'in genel sekreterliğinin ilk yılında, 1923'te tamamlanmıştı.[25] O zamandan beri, Sovyetler, içinde Moskova'daki mer-

21 Bkz. "Brief Report on Activities of Rosenberg's Foreign Affairs Bureau of the Party from 1933 to 1943", *a.g.e.*, III, s. 27 ve devamı.

22 Führer'in 12 Ağustos 1942 tarihli kararına dayanır. Bkz. *Verfügungen, Anordnungen, Bekanntgaben*, *a.g.e.*, Nr. A 54/42.

23 Victor Kravchenko'nun "gizli polis sisteminde" gördüğü şey "göstermelik hükümetin arkasında gerçek bir hükümetin olduğu idi" (*I Chose Freedom: The Personal Life of a Soviet Official*, New York, 1946, s. 111).

24 Bkz. Arthur Rosenberg, *A History of Bolshevism*, Londra, 1934, Bölüm VI. "Gerçekte Rusya'da birbirine paralel doğmuş iki siyasal yapı vardır: Sovyetlerin gölge hükümeti ile Bolşevik Partisi'nin *de facto* hükümeti."

25 *A.g.e.*, s. 255-256'da Deutscher, On İkinci Parti Kongresi'nde genel sekreterliğinin ilk yılında, Stalin'in personel şubesinin çalışması hakkında yazdığı rapo-

kez komite tarafından atanan ve komiteye karşı sorumlu olan gerçek iktidarın temsilcilerinin, Bolşevik Parti üyelerinin oluşturduğu hücreler aracılığıyla çalıştırıldığı gölge bir hükümet haline geldi. Sonraki gelişmelerin can alıcı noktası, Sovyetlerin parti tarafından ele geçirilmesi değil; ancak "hiçbir zorluk çıkarmayacak olsa da Bolşeviklerin Sovyetleri lağvetmemeleri ve kendi otoritelerinin dışarıdaki dekoratif bir sembolü olarak onları kullanmaları"[26] olmuştur.

Bu yüzden göstermelik ve gerçek hükümetlerin bir arada varoluşu kısmen devrimin kendisinin sonucudur ve Stalin'in totaliter diktatörlüğünü öncelemiştir. Yine de Naziler mevcut yönetimi açıkça alıkoyup tüm iktidardan yoksun bırakırken, Stalin, otuzların başlangıcında tüm işlevini yitirmiş ve Rusya'da unutulmaya yüz tutmuş gölge hükümetini yeniden canlandırmak zorunda kaldı; Sovyetlerin güçsüzlüğünün yanı sıra varlıklarının da bir işareti olarak Sovyet anayasasını yürürlüğe soktu. (Rusya'daki yaşam ve yargılama açısından bu anayasanın tek bir satırının bile asla en ufak pratik bir önemi olmadı.) Görünüş için çok gerekli olan geleneğin büyüsünden düpedüz yoksun bulunan göstermelik Rus hükümeti belli ki yazılı yasanın kutsal ülküsüne ihtiyaç duymuştu. Yasaya ve yasallığa totaliter saygısızlık ("en büyük değişikliklere rağmen ... hâlâ sürekli arzulanan düzen" olarak kalan),[27] asla ortadan kaldırılmamış Weimar anayasasında olduğu gibi yazılı Sovyet anayasasında da, kendi yasasızlığına daimi bir zemin, totaliter olmayan dünyaya ve onun acizliği ve güçsüzlüğü her

ru özetler: "Önceki yıl sendikaların yerel liderlerinin yalnızca yüzde 27'si parti üyesiydi. Halihazırda bunların yüzde 57'si komünist oldu. Kooperatiflerin yönetiminde komünistlerin oranı yüzde 5'ten yüzde 50'ye yükselmiştir; ordunun komuta kademesinde ise yüzde 16'dan yüzde 24'e çıkmıştır. Aynısı, Stalin'in parti ile halkı bağlayan 'geçiş kuşakları' diye tanımladığı tüm öteki kurumlarda da meydana geldi."

26 Arthur Rosenberg, *a.g.e.*

27 Maunz, *a.g.e.*, s. 12.

gün gösterilebilecek standartlarına karşı daimi bir meydan okuma buldu.[28]

Bakanlıkların kopyalanması ve yetkinin bölünmesi, gerçek ve göstermelik iktidarın birlikte varoluşu karışıklık yaratmaya yeterlidir ama tüm yapının "biçimsizliğini" açıklamaya yetmez. Fakat sadece bir binanın bir yapısının olabileceği, bir hareketin ise –eğer kelimeyi ciddiye alacaksak ve Nazilerin anladığı kadar düz anlarsak– ancak doğrultusu olabileceği, yasal ya da idari herhangi bir biçimdeki her türlü yapının, belli bir doğrultuda artan bir hızla itilen bir hareket için ancak ayak bağı olabileceği unutulmamalıdır. İktidar öncesi evrede bile totaliter hareketler, mizacı ne olursa olsun herhangi bir yapı içinde hiçbir biçimde yaşamak istemeyen kitleleri, hükümet tarafından net bir biçimde belirlenmiş yasal ve coğrafi sınırları aşmaya girişmiş kitleleri temsil etti. Bu yüzden, hükümet ve devlet yapısı kavramları bakımından yargılandığında, kendilerini fiziksel açıdan belli bir bölgeyle sınırlı buldukları sürece, bu hareketler tüm yapıyı yıkmaya kalkışmak zorundadır ve bu kasıtlı yıkım için sırf devlet kurumlarının tüm hizmetlerinin partide kopyalanması yeterli olmayacaktır. Kopyalama, devlet cephesiyle partinin iç çekirdeği arasındaki ilişkiyi kapsadığından ötürü, er geç parti ve devlet arasındaki ilişki, herkesin kendi yetkisinin otomatikman sınırlandığı ve dengelendiği bir yasal düzenlemeyle sonuçlanacak bir çeşit yapı doğurabilecektir.[29]

28 Hukukçu ve Obersturmbannfuehrer [yarbay – ç.n.] R. Hoehn bunu aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir: "Hâlâ yabancıların ama Almanların da alışmak zorunda olduğu bir şey vardı: Yani gizli devlet polisinin görevini ... hareket içinden doğmuş ve kökleri onun içinde varlığını koruyan bir insan topluluğunun üstlenmiş olması. Devlet polisi terimini aslında bu duruma izin vermediğinden, bu terimden burada yalnızca laf arasında bahsedilecektir" (*Grundfragen der deutschen Polizei*, Alman Hukuk Akademisinin Polis Yasasına Dair Komitesinin Kurucu Oturumu Üstüne Rapor, 11 Ekim 1936. Hamburg, 1937, Katkıda Bulunanlar Frank, Himmler ve Hoehn).

29 Örneğin, karşılıklı sorumlulukları kısıtlamak ve "yetki anarşisi"ne karşı koymak üzere Hans Frank *Recht und Verwaltung*'da (1939) ve yine *Technik des*

Aslına bakarsanız, tüm tek-parti diktatörlüklerinde rastlanan parti-devlet sorununun görünürdeki bir sonucu olan bakanlıkların kopyalanması, sadece kopyalanmadan ziyade bakanlıkların çoğaltılması olarak çok daha doğru bir biçimde tanımlanabilecek daha karmaşık bir olgunun en bariz işaretidir. Nazileri eski vilayetlere ek olarak *Gau*'lar kurmak tatmin etmedi; farklı parti örgütleriyle uyum içinde pek çok sayıda başka coğrafi birim de oluşturdular: SA'nın bölgesel birimleri ne *Gau*'lar ne de vilayetlerle ortak alanı kaplıyordu; dahası SS'inkilerden de farklıydılar ve Hitler Gençliğinin aralarında paylaştığı alanların hiçbiriyle örtüşmüyorlardı.[30] Bu coğrafi keşmekeşe, gerçek ve göstermelik iktidar arasındaki asıl ilişkinin, sürekli değişen bir biçimde de olsa, kendini her yerde tekrarladığı olgusunu eklemek gerekir. Hitler'in Üçüncü Reich'ında yaşayanlar sadece, kamu hizmetleri, parti, SA, SS gibi rekabet halindeki güçlerin eş zamanlı ve çatışan otoritesi altında yaşamadılar; ayrıca hangisinin otoritesinin tüm ötekilerin otoritesinden üstün kabul edileceği asla açıkça kendilerine söylenmedi ve bundan asla emin olamadılar. Belli bir anda kime boyun eğip kime karşı geleceklerini bilebilecekleri bir çeşit altıncı his geliştirmek zorundaydılar.

Öte yandan hakikaten zorunlu görülen, hareketin çıkarına liderin emirlerini yerine getirmek zorunda olanlar da

---

Staates (1941) başlığını taşıyan bir konuşmasında böylesi bir girişimde bulunmuştu. "Yasal güvencelerin ... liberal hükümet sistemlerinin ayrıcalığı" olmadığı ve eskiden olduğu gibi idareye, artık Nasyonal Sosyalist Parti'nin programının canlandırdığı ve rehberlik ettiği Reich'ın yasalarıyla hükmedilmesi gerektiği fikrini beyan etti. Çünkü tam da Hitler'in Nazi partisinin programına asla almadığı böylesi yeni bir yasa düzenini her ne pahasına olursa olsun engellemek istemişti. Böylesi taleplerde bulunmuş parti üyelerinden "ebediyen geçmişe bağlanmış olanlar" diye, "kendi gölgelerinin üzerinden atlamayı becerememiş" kişiler diye tasvir ederek küçümsemeyle söz etmeyi alışkanlık haline getirmişti (Felix Kersten, *Totenkopf und Treue*, Hamburg).

30 "32 Gau, ... SA'nın 21 bölümü, SS'in 10 bölgesi ya da Hitler Gençliğinin 23 alanı veya idari ya da askerî bölgelere denk düşmez. ... Böylesi uyuşmazlıklar daha çarpıcıdırlar, çünkü bunlann hiçbir mantığı yoktur" (Roberts, *a.g.e.*, s. 98).

–hükümet tedbirlerinin aksine kuşkusuz böylesi emirler için sadece partinin seçkin oluşumları görevlendirilmektedir– daha iyi bir durumda değildi. Böyle emirlerin çoğu "kasten bulanıktı ve bunlar, emirleri alanların emri verenlerin niyetini anlayacakları beklentisiyle verilir ve ona göre hareket edilirdi",[31] zira seçkin oluşumlar hiçbir biçimde sırf Führer'in emirlerine boyun eğmek zorunda kalmamışlardı (zaten bu, mevcut tüm örgütler için bir zorunluluktu), bunlar ayrıca "liderin *iradesini* gerçekleştirmek zorundaydılar."[32] Parti mahkemelerindeki "aşırılıklarla" il-

31 Nuremberg Belgeleri, PS 3063 Paris'te Centre de Documentation Juive'de. Bu belge, "9 Kasım 1938'deki antisemit gösterilerle bağlantılı olaylar ve parti mahkeme tutanaklarına" dair yüksek parti mahkemesinin bir raporudur. Polisin ve başsavcılık makamının soruşturmalarına dayanarak yüksek mahkeme şu hükme vardı: "Reichspropagandaleiter'in sözlü talimatlarının, tüm parti liderlerince dışarıya karşı partinin gösterilerin kışkırtıcısı olarak görünmek arzusunda olmadığı, ama gerçekte gösteriyi örgütleme ve gerçekleştirme amacında olduğu anlamına gelecek biçimde anlaşılması gerekir. Komuta kademelerinin yeniden sorgulanması göstermiştir ki, ... iktidar öncesi mücadelede [*Kampfzeit*] şekillenmiş aktif nasyonal sosyalistler, partinin örgütleyicisi olarak görünmek istemediği eylemleri, anlaşılır açıklıkta ve en ince ayrıntısına kadar emretmediğini sorgusuz sualsiz kabul ediyor. Bunun sonucu olarak, tıpkı emir verenin parti yararına ... her şeyi söylemeyip emriyle elde etmek istediği şeyi yalnızca ima etmesinin az çok rutin haline gelmesinde olduğu gibi, bir emirle onun sözel içeriğinden daha fazlasının kastedildiğini anlamaya alışkındırlar. Böylece emirler –söz gelimi parti yoldaşı vom Rath'ın ölümü için sadece Yahudi Grünspan değil, tüm Yahudilik suçlanmalıdır, ... silahlar beraberinde getirilmeli, ... artık bundan sonra her SA mensubunun ne yapması gerektiğini bilmesi gerekir– alttaki bir dizi şef tarafından, parti yoldaşı vom Rath'ın kanı için artık Yahudi kanı akıtılması gerektiği anlamına gelecek biçimde anlaşıldı. "Özellikle önemli olan ise yüksek parti mahkemesinin bu yöntemlere oldukça açık biçimde karşı çıktığı raporun sonudur: "Disiplin için emrin kasten muğlak olması ve emri alanın, verenin niyetini kavrayarak ona göre davranması beklentisiyle verilmiş olup olmadığının geçmişe havale edilmemesi bir başka sorundur." Burada da Hitler'in sözleriyle söylersek "kendi gölgelerinin üzerinden atlamayı beceremeyen" kişiler vardı ve yasama önlemlerinde ısrar etmişlerdi, çünkü düzenin değil, Führer'in *irade*sinin yüce yasa olduğunu anlamamışlardı. Bu noktada seçkin oluşumlar ile parti organlarının zihniyeti arasındaki fark özellikle açıktır.

32 Best (*a.g.e.*) bunu şu şekilde ifade eder: "Polis liderin bu iradesini icra ettiği sürece yasa içinde davranır; eğer liderin iradesi çiğnenirse o zaman tüm polis değil, polisin bir üyesi ihlalde bulunmuş olur."

gili uzun tutanaklardan anlaşılabileceği gibi, bunlar hiçbir biçimde bir ve aynı şey değildi. Tek fark, böylesi amaçlar için özel olarak beyinleri yıkandığından ötürü, seçkin oluşumların emirlerdeki "imaların, sırf sözel içeriklerinden daha fazla anlama geldiğini"[33] anlayacak biçimde eğitilmiş olmalarıdır.

Teknik yönden konuşursak, totaliter tahakküm aygıtı içerisindeki hareket, değişkenliğini, liderliğin gerçek iktidar merkezini, sıklıkla başka örgütlere doğru, ama güçlerini bu şekilde yitiren grupları dağıtmadan ya da alenen teşhir etmeden, sürekli değiştirmesi olgusundan türetir. Nazi rejiminin ilk evresinde, Reichstag yangınından hemen sonra SA gerçek, parti ise göstermelik otorite idi; sonra iktidar SA'dan SS'e ve nihayet SS'den Güvenlik Servisi'ne geçti.[34] Mesele şudur: İktidar organlarının hiçbirinin Liderin iradesinin cisimleşmiş haliymiş gibi varolma hakkından asla yoksun kalmamış olmalarıdır.[35] Doğulu despotların kaprisleriyle karşılaştırıldığında liderin iradesinin o kadar istikrarsız oluşu yalnızca azmin parlak bir örneği değildir; gerçek gizli otorite ile görünüşteki açık temsil arasındaki istikrarlı ve sürekli değişen bölünme iktidarın gerçek yerini tanım gereği muamma haline getirdi ve bu bölünme öyle bir noktaya ulaştı ki yönetici kliğin üyeleri, gizli iktidar hiyerarşisi içinde ken-

33 Bkz. 31. dipnot.

34 1933'te Reichstag yangınından sonra "SA şefleri Gauleiter'den daha güçlü oldular. Ayrıca Göring'e itaat etmeyi reddettiler." Bkz. Rudolf Diels'in yeminli beyanı, *Nazi Conspiracy*, V, s. 224; Diels, Göring'in emrinde siyasi polisin şefiydi.

35 SA, Nazi hiyerarşisi içinde mevki ve güç kaybedişine içerlemişti ve umutsuzca görünüşü kurtarmaya çabalamıştı. Kendi dergilerinde –*Der SA-Mann, Das Archiv* vb.– SS ile girdikleri bu etkisiz rekabetin, üstü örtülü ya da örtüsüz, pek çok belirtisi bulunabilir. Çok daha ilginci, SA'nın çoktan tüm gücünü kaybettiği 1936 yılında hâlâ Hitler'in bir konuşmasında onları şuna inandıracak olmasıdır: "Neyiniz varsa benim sayemdedir; neyim varsa sizin, yalnızca sizin sayenizdedir," bkz. Ernst Bayer, *Die SA*, Berlin, 1938. Çeviri, *Nazi Conspiracy*, IV, s. 782'den alındı.

di konumlarından asla emin olamadılar. Örneğin Alfred Rosenberg, parti içindeki uzun kariyerine, parti hiyerarşisinde görünüşteki iktidarına ve görevleri etkileyici biçimde elinde toplanmasına rağmen, gerçek iktidarı ele geçirmiş olanların, Sovyetler Birliği'nin yenilgisinden sonra orada hiçbir devlet yapısının oluşturulmayacağına ve Doğu'da işgal edilmiş bölgelerdeki halkların kesinkes devletsizleştirilmek zorunda olduğuna, böylelikle imha edilebileceklerine çoktan karar verdiği bir zamanda hâlâ Moskova'ya karşı bir güvenlik duvarı olacak şekilde bir dizi Doğu Avrupa devleti oluşturulmasından bahsediyordu.[36] Bir başka deyişle kime boyun eğileceği ve hiyerarşinin nispeten kalıcı çözümü, esasen totaliter yönetimde bulunmayan bir istikrar unsurunu ortaya koyacaktır; Naziler, meydana çıkmak zorunda olur olmaz her gerçek otoriteyi sürekli reddettiler ve –açıkça sürekli tekrar edip duracak bir oyun gibi– eskisinin gölge bir hükümet olacağı yeni hükümet örnekleri oluşturdular. Sovyet ve Nasyonal Sosyalist sistem arasındaki en önemli teknik farklılık, Stalin'in kendi hareketi içerisinde iktidar vurgusunu bir aygıttan ötekine değiştirir değiştirmez, o aygıtı personeliyle birlikte tasfiye etme eğilimindeyken; Hitler'in, "kendi gölgeleri üzerinden atlamaktan aciz"[37] dediği insanları aşağılayıcı yorumlarına rağmen, bir başka görevde bile olsa bu gölgeleri kullanmayı kusursuzca sürdürmek istemiş olmasıdır.

---

36 Rosenberg'in Haziran 1941 tarihli konuşmasını karşılaştırınız: "İşgal Edilmiş Doğu Ülkelerinin Yönetimine İlişkin Tarihsiz Muhtıra" ile birlikte "siyasi görevimizin ... bu halkları belli türden siyasi teşekküller biçiminde örgütlemekten ... ve onları Moskova'ya karşı güçlendirmekten ibaret olduğunu düşünüyorum: Yenilgiden sonra SSCB'nin dağılışıyla birlikte doğu ülkelerinde hiç siyasi teşekkül ve dolayısıyla ... buralardaki nüfus için hiç yurttaşlık kalmayacak" (*Trial of the Major War Criminals*, Nuremberg, 1947, XXVI, sırasıyla s. 616 ve 604).

37 *Hitlers Tischgesprâche*, Bonn, 1951, s. 213. Genellikle Hitler kendisinin "insan çöp [*Gesox*]" diye tasvir ettiği tüm insanların merhametsizce öldürülmesi konusunda çekinceleri olan üst düzey Nazi görevlilerini kasteder (bkz. s. 248 ve devamında çeşitli yerlerde).

Devlet dairelerinin çoğaltılması, sürekli iktidar hareketliliği açısından oldukça yararlıydı. Dahası totaliter bir rejimin iktidarda kalışı uzadıkça, sırf harekete dayanan dairelerin sayısı ve iş olasılığı da daha çok çoğaldı, zira yetkisi kaldırılan hiçbir devlet dairesi lağvedilmedi. Nazi rejimi bu çoğaltma işine, ilkin mevcut derneklerin, toplulukların ve enstitülerin koordinasyonuyla başladı. Ülke çapındaki bu manipülasyonda ilginç olan şey, söz konusu koordinasyonun zaten varolan ilgili parti örgütlenmesiyle bir birleşmeye işaret etmemesiydi. Rejim sonlanana dek sonuçta, bir değil iki tane Nasyonal Sosyalist öğrenci örgütü, iki Nazi kadın örgütü, iki Nazi öğretim üyeleri, yargıçları, doktorları vs. örgütü ortaya çıktı.[38] Bununla birlikte asıl parti örgütünün koordine edilmiş emsalinden çok daha fazla güçlü olacağı hiçbir biçimde kesin değildi.[39] Parti içi hiyerarşinin saflarında hangi parti organının yükseleceğini hiç kimse, biraz güvenilir biçimde de olsa, öngöremiyordu.[40]

Bu planlı biçimsizliğin klasik bir örneği bilimsel antisemi-

---

38 Kesişen parti örgütleri için bakınız *Rang-und Organisationsliste der NSDAP*, Stuttgart, 1947 ve bunları 1. İktidara gelmeden önce varolan *Gliederungen der NSDAP*, 2. Koordine edilmiş topluluklardan oluşan *Angeschlossene Verbände der NSDAP*, 3. *Betreute Organisationen der NSDAP*; ve 4. *Weitere nationalsozialistische Organisationen* olmak üzere dört ana kategoriye ayıran *Nazi Conspiracy*, I, s. 178. Neredeyse her bir kategoride öğrencilere, kadınlara, öğretmenlere ve işçilere yönelik farklı bir örgüt bulunabilir.

39 Hitler, kamu işleri için tüm parti hiyerarşisinin ve kuruluşlarının dışında, başında Todt'un daha sonraları da Albert Speer'in bulunduğu devasa bir örgüt kurdu. Bu örgüt partinin ya da polis örgütlerinin bile otoritesine karşı kullanılmış olabilir. Speer'in (1942 yılındaki bir konferans sırasında) Himmler'in yönetimi altında üretimi örgütlemenin olanaksız olduğunu söylemesi ve hatta köle emeği ve toplama kampları üzerinde yargılama yetkisi talep edecek kadar Hitler'in dikkatini çekmeyi göze alabilmiş olması kayda değerdir. Bkz. *Nazi Conspiracy*, I, s. 916-917.

40 Söz gelimi NSSK (1930'da kurulmuş Nasyonal Sosyalist Otomobilciler Birliği) gibi böyle zararsız ve önemsiz bir dernek, 1933 yılında aniden partinin bağımsız ihtiyat birliği ayrıcalıklarını SA ve SS ile paylaşan bir seçkin oluşum statüsüne yükseldi. Bu yükselişin Nazi hiyerarşisi saflarında arkası gelmedi; geriye dönük olarak bakıldığında, SA ve SS'e yönelik boş bir tehdit gibi görünmektedir.

tizm örgütlenmesi esnasında ortaya çıktı. 1933'te Yahudi sorununu araştırmak üzere Münih'te, Yahudi sorunu herhalde tüm Alman tarihini belirlemiş olduğu için kısa zamanda modern Alman Tarihi Araştırma Enstitüsü'ne dönüşecek kadar büyüyecek bir enstitü (Institut zur Erforschung der Judenfrage) kuruldu. Burası, ünlü tarihçi Walter Frank yönetiminde geleneksel üniversiteleri göstermelik öğretim mevkilerine ya da cephelerine çevirdi. 1940'ta Fankfurt'ta parti üyesi olarak konumu epeyce yüksek olan Alfred Rosenberg yönetiminde Yahudi sorununu araştıracak bir başka enstitü daha kuruldu. Sonuçta Münih'teki enstitü gölge bir varlığa indirgendi; Münih'teki değil Frankfurt'taki kurumun Avrupalı Yahudi koleksiyonlarından yağmalanmış hazineleri toplaması gerekti ve burası Yahudilik üzerine kapsamlı bir kütüphane haline geldi. Yine de birkaç yıl sonra bu koleksiyonlar gerçekten Almanya'ya ulaştığı zaman en değerli parçaları Frankfurt'a değil, Himmler'in Gestapo'sunun Yahudi sorununun (sırf araştırması değil) tasfiyesi için kurduğu Eichmann'ın yönetimindeki özel şubeye, Berlin'e gitti. Eski kurumların hiçbiri asla kapatılmadı; böylece 1944'teki durum şuydu: Üniversitelerin tarih bölümleri cephesinin arkasında tehditkâr bir biçimde Münih enstitüsünün çok daha gerçek gücü duruyordu, onun arkasında Rosenberg'in Frankfurt'taki enstitüsü yükseliyordu; ancak bu cephenin arkasında, bunların sakladığı ve koruduğu otoritenin gerçek merkezi, Gestapo'nun özel bir birimi olan *Reichssicherheitshauptamt* bulunuyordu.

Sovyet hükümeti cephesi, yazılı anayasasına rağmen, Nazilerin Weimar Cumhuriyeti'nden alarak korudukları devlet idaresinden daha az çarpıcıydı ve özel olarak yabancı gözlemciler için oluşturulmuştu. Koordinasyon evresinde Nazilere özgü dairelerin biriktirilmesinden yoksun olan Sovyet rejimi, eski iktidar odaklarını gölgelemek üzere yeni dairelerin sürekli kurulmasına çok daha fazla bel bağlar. Bürok-

ratik aygıtın devasa büyümesi, bu yönteme özgü, arındırmalar yoluyla tekrar tekrar yapılan tasfiyeler tarafından önlenir. Yine de Rusya'da da her birinde kendi bağımsız ekonomi şubesi, siyasi şubesi, eğitim ve kültür bakanlığı, askerî şubesi vs. bulunan birbirinden kesin surette ayrı en azından üç adet örgüt göze çarpıyor: Sovyet ya da devlet aygıtı, parti aygıtı ve NKVD (İçişleri Halk Komiserliği) aygıtı.[41]

Rusya'da parti bürokrasisinin, gizli polisin gerçek gücü karşısındaki göstermelik gücü, ilk Nazi Almanyası'nda tanınan devlet ve parti ikiliğine denk düşmektedir. Bu çoğaltma, her bir şubesinin diğerini gözetlediği ya da ispiyonladığı aşırı derecede çetrefilli, geniş ölçüde dallanmış ajan ağlarıyla birlikte ancak gizli polis içinde apaçık hale gelir. Sovyetler Birliği'ndeki her bir kuruluşun, parti üyelerinin de sıradan personel gibi gözetlendiği gizli poliste özel bir şubesi vardır. Bu şubeyle birlikte varolan, NKVD'nin ajanları da dâhil yine herkesi gözetleyen ve üyelerini rakip kuruluşun bilmediği, partinin kendisinin bir başka polis birimi de vardır. Bu iki hafiyelik örgütlenmesine, işçilerin yasal kotalarını tamamlamalarıyla ilgilenmek zorunda olan fabrikalardaki sendikalar eklenmelidir. Bununla birlikte bunlardan çok daha fazla önemli olanı, "NKVD içinde NKVD olmayı" yani gizli polis içinde gizli polis olmayı temsil eden NKVD'nin "özel şubesidir."[42] Rekabet halindeki tüm bu polis organlarının raporları en sonunda Moskova'daki Merkez Komite'ye ve Politbüro'ya düşüyordu. Burada raporlardan hangisinin belirleyici olacağına ve ilgili polisiye önlemleri yerine getir-

41 F. Beck ve W. Godin, *Russian Purge and the Extraction of Confession*, 1951, s. 153.

42 *A.g.e.*, s. 159 ve devamı. Öteki raporlara göre, Sovyet polis aygıtının öncelikle, biri diğerinden bağımsız çalışan ve parti temsilcilerinin yerel ve bölgesel ağı içinde karşılığı bulunan NKVD'nin yerel ve bölgesel ortaklıklarının insanı afallatan çoğaltmasının farklı örnekleri vardır. Özellikle örgütlenmeye dair ayrıntılar söz konusu olduğunda, Rusya koşullarını, Nazi Almanyası'ndaki koşullara dair bildiklerimizden hatırı sayılır ölçüde az bilmemiz doğaldır.

mek üzere hangi polis birliğinin görevlendirileceğine karar verilir. Kuşkusuz, nasıl bir karar alınacağını ne ülkedeki ortalama insanlar ne de polis birimlerinden herhangi birisi bilemezdi; bugün NKVD'nin özel bölümleri, yarın partinin ajanları, sonraki gün yerel komiteler veya bölgesel komiteler karar alabilirdi. Tüm bu birimler arasında güç hiyerarşisinin ya da yetkisinin yasal temeli bulunanı yoktur; kesin olan tek şey, sonuçta bunlardan bir tanesinin "önderin iradesini" somutlaştırmak üzere seçileceğidir.

Totaliter bir devlette herkesin emin olabileceği tek kural şudur: Hükümet kuruluşları daha görünür hale geldikçe daha az güç taşırlar; öte yandan bir kurumun varlığı daha az bilindikçe eninde sonunda daha güçlü hale gelir. Bu kurala göre, yazılı bir anayasayla devletin en yüksek otoritesi olarak tanınmış olan Sovyetler, Bolşevik partiden daha az güce sahiptir; üyelerini açıkça toplayan ve egemen sınıf olarak tanınmış Bolşevik parti ise gizli polisten daha az güce sahiptir. Reel iktidar, gizliliğin başladığı yerde başlar. Bu bakımdan Nazi ve Bolşevik devletler birbirlerine oldukça benzerler; aralarındaki başlıca fark bir yandan Himmler'in yönetiminde gizli polisin tekelleştirilmesi ve merkezileştirilmesi, öte yandan Rusya'da, görünen o ki bağlantısız ve tutarsız polis faaliyetleri labirenti olmasında yatmaktadır.

İdari yeterlilik, endüstriyel kapasite ve iktisadi üretkenlik sorularını bir kenara koyarak totaliter devleti sırf iktidar enstrümanı olarak göz önünde bulundurursak, onun biçimsizliği Lider ilkesi denen şeyin gerçekleştirilmesi için mükemmel derecede uygun bir enstrümana dönüşmektedir. Sadece hizmetleri çakışmakla kalmayan, aynı görevlerden de sorumlu[43] daireler arasındaki sürekli rekabet, muhalefete ya da sabotaja hiçbir biçimde etkili olma şansı tanımaz. Bir

43 Eski çalışanlarından bir tanesinin tanıklığına göre (*Nazi Conspiracy*, VI, s. 461), "bir görevi iki farklı kişiye vermek Himmler'e özgü bir şey" idi.

daireyi gölgeye indirgeyen ve bir başkasını yetkiyle donatan hızlı bir vurgu değişikliği, daha hiç kimse değişikliğin ya da muhalefetin varolduğu gerçeğinin farkına varmadan tüm sorunları çözebilir. Böylesi bir sistemin ilave avantajı, ya (Nazi rejiminde olduğu gibi) hiç lağvedilmediklerinden ya da çok daha sonra ve belirli bir konuyla açıkça bağlantısı olmadan tasfiye edildiklerinden ötürü muhalif dairelerin yenilgilerini asla öğrenememeleridir. Bu gittikçe daha kolay yapılabilir, zira üyeliğe kabul edilmiş birkaç kişi dışında hiç kimse yetkililer arasındaki kesin ilişkiyi bilemez. Yurtdışındaki üst düzey bir görevlinin, elçilikteki karanlık bir kâtibin aslında doğrudan kendisinin amiri olduğunu açığa çıkarmasında olduğu gibi, totaliter olmayan dünya bu koşulları sadece ara sıra görür gibi olur. Geçmişe bakıldığında böylesi ani iktidar kaybının niçin meydana geldiğini ya da daha ziyade böyle bir kaybın meydana gelip gelmediğini tespit etmek sıklıkla mümkündür. Söz gelimi bugün, savaş patlak verdiğinde niçin Alfred Rosenberg ya da Hans Frank gibi insanların devlet görevlerine nakledildiğini ve böylelikle gerçek iktidar çevresinden yani Führer'in yakın çevresinden atıldıklarını anlamak zor değildir.[44] Önemli olan şey şudur: Bu insanlar yalnızca bu nakillerin gerekçelerini bilmemekle kalmadılar, ayrıca muhtemelen Polonya Genel Valisi ya da tüm Doğu bölgeleri Reichsminister'ı gibi görünüşe göre yüce görevlerin Nasyonal Sosyalist kariyerlerinin doruğu değil de, sonu olduğundan da kuşku duymadılar.

Lider ilkesi, totaliter hareket içinde yaptığı gibi totali-

44 Daha önce belirtilen söylevinde (bkz. 29. dipnot) Hans Frank hareketi istikrara kavuşturmak istediğini ve Polonya Genel Valisi olarak sayısız sızlanmalarıyla Nazi politikasının kasti yararcı karşıtı eğilimlerini tam olarak anlayamadığını gösterdi. Frank, boyun eğdirilmiş insanların sömürülmek yerine neden imha edildiğini anlayamaz. Hitler'in gözünde Rosenberg ırk bakımından güvenilmezdir, çünkü işgal edilmiş doğu ülkelerinde uydu devletler kurmaya niyet etmişti ve Hitler'in bu toprakların nüfusunu azaltmayı amaçlamış nüfus politikasını anlamamıştı.

ter devlet içinde de daha fazla bir hiyerarşi kurmaz; otorite, otoriter rejimlerin durumunda olduğu gibi, tüm müdahil katmanlar aracılığıyla siyasal yapının tepesinden dibine kadar süzülmez. Gerçek sebep şudur ki otoritesiz hiyerarşi yoktur ve "otoriter kişilik" denen şeyle ilgili bir dizi yanlış anlamaya rağmen otorite ilkesi tüm önemli yönlerden totaliter tahakküm ilkesine taban tabana zıttır. Roma tarihinden gelen kökünden oldukça farklı olarak, hangi biçimde olursa olsun, her zaman özgürlüğü kısıtlama ya da sınırlama –ama asla ortadan kaldırma değil– anlamına gelmiştir. Bununla birlikte totaliter tahakküm özgürlüğü ortadan kaldırmayı hatta genel olarak insanın kendiliğindenliğini yok etmeyi ve ne kadar zorbaca olursa olsun özgürlüğü katiyen kısıtlamayı amaçlar. Teknik bakımdan, totaliter sistemde herhangi bir otorite ya da hiyerarşinin bu yokluğu, yüce güçle (Führer) yönetilenler arasında, her birinin kendi payına düşen otorite ve itaati elde edeceği güvenilir müdahil katmanların yokluğu olduğu olgusunda görülmektedir. Führer'in iradesi her yerde ve her zaman cisimleştirilebilir ve kendisi, kendi kurduğu bir hiyerarşi bile olsa, hiçbir hiyerarşiye bağlı değildir. Bu yüzden hareketin, iktidarı ele geçirdikten sonra, başındaki küçük liderin kendi hükümranlığı içinde dilediğini yapan tepedeki büyük lidere öykünen eyaletler çeşitliliği oluşturduğunu söylemek doğru değildir.[45] Nazilerin "Parti führerler düzenidir"[46] iddiası sıradan bir yalandı. Tıpkı dev-

45 "Zirvesinde Führer'in bulunduğu hukuk dışı bir iktidar piramidi" oluşturan "küçük eyaletlere" bölünme kavramı Rober H. Jackson'ındır. Bkz. *Nazi Conspiracy*, II, s. 1 ve devamı. Böylesine otoriter bir devlet kurmaktan kaçınmak üzere daha 1934 gibi erken tarihte Hitler aşağıdaki parti kararını çıkarttı: "'Mein Führer' biçimindeki hitap şekli yalnızca Führer'e ayrılmıştır. Bu vesile ile NSDAP'in altta kalan tüm liderlerinin kendilerine sözlü ya da yazılı 'Mein Reichsleiter' vs. gibi hitap edilmesine göz yummalarını yasaklıyorum. Hitap şekli daha ziyade Pg. [Parti Yoldaşı] ... ya da Gauleiter vs. biçiminde olacaktır." Bkz. *Verfügungen, Anordnungen, Bekanntgaben*, *a.g.e.*, 20 Ağustos 1934 tarihli karar.

46 Bkz. the *Organisationsbuch der NSDAP*.

let dairelerinin sayısız defa çoğaltılması ve otorite keşmekeşinin her yurttaşın kendisini, kararlarını icra edecek organları keyfince seçen liderin iradesiyle doğrudan karşılaşmış gibi hissetmesine yol açması durumunda olduğu gibi Üçüncü Reich[47] boyunca bir buçuk milyon "führer" kendi otoritelerinin, işleyen bir hiyerarşinin müdahil katmanları olmaksızın, doğrudan Hitler'den türediğini gayet iyi biliyorlardı.[48] Doğrudan bağımlılık gerçekten vardı ve açıkça toplumsal öneme sahip müdahil hiyerarşi ise otoriter devletin göstermelik, sahte bir taklidiydi.

Liderin mutlak iktidar ve otorite tekeli, kendisi ile totaliter bir ülkede en güçlü kamu makamı olan polis şefi arasındaki ilişkide en bariz biçimde ortaya çıkar. Yine de gerçek polis ordusunun başı olarak elindeki muazzam malzeme ve örgütsel güce rağmen polis şefi belli ki hiçbir biçimde iktidarı ele geçirerek ülkenin hâkimi olacak konumda değildir. Nitekim Hitler'in düşüşünden önce Himmler, Hitler'in liderlik iddiasına dokunmayı hiç aklından bile geçirmedi[49] ve asla Hitler'in halefi olmayı tasarlamadı. Bu bağlamda çok daha ilgi çekici olan, Stalin'in ölümünden sonra Beria'nın talihsiz iktidarı ele geçirme girişimidir. Stalin polis şeflerinin, Nazi yönetiminin son yıllarında Himmler'inkiyle karşılaştırılabilecek bir mevkiye sahip olmalarına asla izin vermemiş olsa da, Beria da Stalin'in ölümünden sonra basitçe tüm Moskova'yı işgal edip Kremlin'e çıkan tüm yol-

47 Bkz. *Nazi Conspiracy*, Cilt VII, Çizelge 14.

48 Partinin yanı sıra seçkin oluşumlardaki tüm yeminler Adolf Hitler'in kişiliği üstüne edilmiştir.

49 Himmler'in bu yöndeki adımı, kendi inisiyatifiyle imha kamplarındaki gaz tesislerinin sökülmesini ve kitlesel kıyımların durdurulmasını emrettiği 1944 güzünde ortaya çıktı. Bu, onun Batılı güçlerle barış görüşmelerini başlatma tarzıydı. Garip olan şu ki bu hazırlıklardan Hitler açıkça hiç bilgilendirilmedi; en önemli savaş amaçlarından bir tanesinin zaten terk edilmiş olduğunu ona söylemeye hiç kimse cesaret edememiş görünüyor. Bkz. Leon Poliakov, *Bréviaire de la Haine*, 1951, s. 232.

ları kapatarak partinin yönetimine meydan okumaya yetecek kadar askerî kuvvete sahipti; onun iktidar iddiasını Kızıl Ordu dışında bozacak hiç kimse yoktu, bu da sonucundan hiçbir biçimde emin olunamayacak kanlı bir iç savaşa yol açabilecekti. Mesele şöyle ki bedelini hayatıyla ödeyeceğini bilecek olsa da –çünkü birkaç günlük de olsa partinin iktidarının yerine polisin iktidarını koymaya cüret etmişti–, Beria sadece birkaç gün sonra tüm mevkilerinden gönüllü olarak ayrıldı.[50]

Kuşkusuz, bu mutlak iktidar yokluğu polis şefinin, kendi muazzam aygıtını totaliter iktidar ilkelerine uygun bir biçimde kullanmasını engellemez. Böylece Himmler'in atandıktan sonra Alman polisini, bugüne kadar merkezileşmiş gizli polis aygıtının şubelerinin çoğaltılmasını sağlayarak nasıl yeniden örgütlemeye başladığını –yani alenen, totaliter rejimlerden önce gelen tüm iktidar uzmanlarının iktidarın küçülmesine yol açan bir merkezsizleşme olacak diye çekindikleri şeyi yapmıştı– görmek en çarpıcı şeydir. Himmler, Gestapo'nun hizmetine ilkin, aslında SS'in bir bölümü olan parti-içi polis birliği olarak kurulmuş Güvenlik Servisi'ni verdi. Gestapo'nun ve Güvenlik Servisi'nin ana ofisleri sonuçta Berlin'de toplanırken, bu iki büyük gizli servisin bölgesel şubeleri kendi ayrı kimliklerini korudu ve her biri doğrudan Himmler'in Berlin'deki ofisine rapor verdi.[51] Savaş sürerken Himmler iki istihbarat servisi daha ekledi: Bir tanesi sözüm ona polis ile Güvenlik Servisi'ni denetleyerek koordine eden ve SS'in yetki alanına tabi olan müfettişlerden oluşmuştu; ikincisi ise Reich'ın askerî güçlerinden bağımsız hareket etmiş ve sonuçta ordunun kendi askerî istihba-

50 Stalin'in ölümünün ardından çıkan olaylar için bakınız Harrison E. Salisbury, *American in Russia*, New York, 1955.

51 Nazi polisinin yapısının mükemmel çözümlemesi için bakınız *Nazi Conspiracy*, II, s. 250 ve devamı, özellikle s. 256.

ratını yutarak onun yerine geçmiş özellikle askerî haber alma bürosuydu.[52]

Başarılı ya da başarısız saray devrimlerinin hiç olmaması, totaliter diktatörlüklerin en çarpıcı niteliklerinden birisidir. (Bir istisna dışında hiçbir tatminsiz Nazi, Haziran 1944'te Hitler'e karşı yapılan askerî komplo içinde yer almadı.) Lider ilkesi görünüşte, rejim değişikliği olmaksızın kişisel iktidarın kanlı bir biçimde değiştirilmesini davet ediyor gibi görünmektedir. Bu durum, totaliter hükümet biçiminin, iktidar düşkünlüğüyle ya da iktidar üreten makineye duyulan arzuyla, emperyalist yönetimin son evrelerinin karakteristiği olmuş iktidar için iktidar oyunuyla pek az ilişkili olduğunun bir işaretinden başka bir şey değildir. Teknik bakımdan konuşursak, yine de tüm görünüşe karşın, totaliter hükümetin en önemli işaretlerinden bir tanesi bir klik ya da çete tarafından yönetilmemektir.[53] Stalin'in diktatörlüğünün olduğu gibi Hitler'in diktatörlüğünün tanıklığı da, açıkça atomize olmuş bireylerin tecrit edilmesinin, yalnızca totaliter yönetim için kitlesel taban sağlamadığını, aynı zamanda bu tecridin tüm yapının en tepesine kadar gerçekleştirildiği olgusunu gösterir. Stalin, yönetici hizbine ait olma iddiasındaki herkesi öldürtmüştü ve bir hizip yerini sağlamlaştırma noktasına gelir gelmez, Politbüro üyelerini aşağı yukarı değiştirmişti. Hitler Nazi Almanyası'nda hizipleri daha az şiddetli araçlarla saf dışı etmişti; tek kanlı imha, önde

52 *A.g.e.*, s. 252.

53 *A.g.e.*, s. 521 ve devamında Franz Neumann, "Almanya'nın bir devlet sayılıp sayılmayacağı" konusunda kuşkuludur. "Almanya daha çok, liderlerin anlaşmazlıktan sonra boyuna anlaşmaya zorlandığı bir çetedir." Konrad Heiden'in Nazi Almanyası üzerine çalışmaları, hizip hükümeti kuramını temsil eder. Hitler'in çevresindeki hiziplerin oluşumuyla ilgili olarak Trevor-Roper tarafından yayımlanmış *The Bormann Letters* oldukça aydınlatıcıdır. Doktorlar davasında (ABD ile Karl Brandt vd. Arasında. 13 Mayıs 1947 tarihli oturum) Victor Brack, Hitler'in emirleriyle harekete geçtiğinden hiç kuşku bulunmayan Bormann'ın 1933 gibi erken bir tarihte devlet ve partinin üstünde duran bir grup insanı örgütlemeye başlamış olduğu yönünde ifade verdi.

gelen üyelerinin homoseksüellikle sımsıkı birbirlerine kenetlenmiş olduğu Röhm hizbine yöneltilmişti. Sürekli olarak iktidar ve otoritenin yerini değiştirerek ve yakın çevresindeki sırdaşlarını sık sık yenileyerek oluşumların önünü almıştı; böylelikle kendisiyle birlikte iktidara gelenler arasındaki tüm o eski dayanışma çabucak buhar olmuştu. Dahası, neredeyse özdeş terimlerle hem Hitler'in hem de Stalin'in karakterlerinin göze çarpan nitelikleri olarak anlatılan korkunç sadakatsizlik, bir hizip gibi sürekli ve daimi olacak herhangi bir şeye başkanlık etmelerine izin vermemektedir. Her ne olursa olsun, bununla birlikte, mesele şu ki ele geçirilmiş olan tüm bu makamlar arasında hiçbir karşılıklı ilişki yoktur; bunlar siyasal hiyerarşi içerisinde eşit statüyle ya da ast üst ilişkisi içinde veya çeteler arasındaki belirsiz sadakat bağıyla bile birbirlerine bağlanmamışlardı. Sovyet Rusya'daki herkes, büyük bir sanayi kuruluşunun başındaki yöneticinin yanı sıra, Dışişleri Bakanı da herhangi bir gün en düşük toplumsal ve siyasal konuma düşürülebileceğini ve yerini hiç bilinmeyen birinin alabileceğini bilir. Öte yandan Nazi diktatörlüğünün ilk evrelerinde bir parça rol oynamış çete yardakçılığı tüm bağlayıcı gücünü yitirmiştir, zira totalitarizm, tahakkümü altındaki tüm insanları suç ortakları yapana dek, bu yardakçılığı kesinlikle halk arasında yaymak için onun gücünü kullanır.[54]

Egemen bir hizbin yokluğu, totaliter diktatörün halefi sorununu özellikle kafa karıştırıcı ve baş etmesi güç bir sorun haline soktu. Bu sorunun tüm gaspçıların kafasını kurcaladığı doğrudur ve hiçbir totaliter diktatörün asla bir hanedanlık kurup kendi oğullarını atayabilecekleri eski yönteme başvurmamış olmaları oldukça ayırt edici bir özelliktir. Hitler'in atamaları çoğaltması ve dolayısıyla bunların ken-

54 Alman suç sorunu tartışmasına yazarın katkısını karşılaştırınız: "Organized Guilt", *Jewish Frontier*, Ocak 1945.

di kendilerini anlamsız kılması karşısında, Stalin'in yöntemi, birinin yerine geçmeyi Sovyetler Birliği'ndeki en tehlikeli onur payesi yaptı. Totaliter koşullar altında iletişim ağları labirentinin bilgisi, yüce iktidara eşittir ve ne olup bittiğini gerçekten bilmeye başlayan her atanmış halef bir zaman sonra ortadan kaldırılır. Geçerli ve nispeten kalıcı bir atama, Liderin her durumda paylaşmaktan kaçınmak zorunda olduğu, olup bitenlere dair bilgi tekeline üyelerinin ortak olacağı bir hizbin varlığını farz eder. Hitler bir keresinde bunu, savaş kargaşasının tam ortasında muhtemelen bu sorun üzerine kafa patlatan Wehrmacht'ın en üst düzey komutanlarına şu sözleriyle açıklamıştı: "Nihai etken olarak, tam tevazu içinde, kendi öz kişiliğimi vazgeçilmez tayin ediyorum... Reich'ın kaderi yalnızca bana bağlıdır."[55] Tevazu sözünde ironi aramaya hiç gerek yoktur; bilinen tüm önceki gaspçıların, zorbaların ve tiranların tersine totaliter lider, kendisinin yerine kimin geçeceği sorununun fazlaca önemli olmadığına, bu iş için hiçbir özel niteliğin ve eğitimin gerekmediğine, kendisi öldüğünde yerine her kim atanırsa ülkenin sonuçta ona boyun eğeceğine ve iktidara aç hiçbir rakibin onun meşruluğuna itiraz etmeyeceğine inanıyor gibi görünmektedir.[56]

---

55 *Trial of Major War Criminals*, Cilt 26, s. 332'den alıntılanan 23 Kasım 1939 tarihli bir konuşmada bu beyanın tesadüf eseri histerik bir sapkınlıktan öte bir şey olduğu Himmler'in, Mayıs 1944'te Posen'deki belediye başkanları konferansında yaptığı konuşmasından (stenografik nüsha şu arşivde bulunabilir: Hoover Library, Himmler File, Folder 332) bellidir. Şöyle diyor: "Tarihin terazisine hangi değerleri yerleştirebiliriz? Kendi halkımızın değerini ... İkincisi, ondan bile büyük değerde olduğunu söyleyeceğim neredeyse, iki bin yıldan sonra ilk kez ... Cermenik ırkın yüce lideri olarak gönderilmiş Führerimiz Adolf Hitler'in eşsiz kişiliğini..."

56 Bu soruna dair *Hitlers Tischgespräche*, s. 253 ve devamı ile s. 222'deki Hitler demeçlerine bakınız: Yeni Führer bir "senato" tarafından seçilecektir; Führer seçimine rehberlik edecek ilke, seçime katılan şahsiyetler arasındaki herhangi bir tartışmanın işlemler sırasında kesilmesi olmalıdır. Üç saat içinde Wehrmacht, parti ve tüm kamu görevlileri yeniden yemin ettirilecektir. "Devletin yüce başkanının bu seçimiyle Reich'ın başında her zaman parlak bir Führer

Hükümet teknikleri olarak totaliter aygıtlar basit ve dâhiyane bir biçimde etkili görünüyor. Bunlar, yalnızca iktidarın mutlak bir tekel haline gelmesini temin etmediler, ayrıca tüm emirlerin her zaman yerine getirileceğine yönelik eşsiz bir kesinlik de temin ettiler; iletişim ağlarının çokluğu ve hiyerarşinin karmaşıklığı, diktatörün astlarından bütünüyle bağımsız oluşunu güvence altına alır ve totalitarizmin sayesinde ünlenmiş olduğu hızlı ve şaşırtıcı politika değişikliklerini olanaklı kılar. Ülkenin siyasi teşekkülü de biçimsizliğinden ötürü darbelere dayanıklı kalır.

Böylesi olağanüstü etkili bir durumun daha önce hiç denenmemiş olmasının gerekçeleri aygıtın kendisi kadar basittir. Devlet dairelerinin çoğaltılması tüm sorumluluk ve yeterlilik kanılarını yıkar; bu, yönetimin muazzam külfetli ve verimsiz bir biçimde çoğalmasına neden olmaz, aslında üretkenliği engeller, çünkü çatışan emirler, Liderin emri konuyu karara bağlayana kadar gerçek işi geciktirir. Hareketin işlemesi için kesinlikle gerekli olan seçkin kadroların fanatizmi, spesifik işlere yönelik tüm hakiki ilgileri sistemli bir biçimde bozar ve makul her hareketi bütünüyle başka bir şeyin aracı olarak gören bir zihniyet üretir.[57] Bu zihniyet ise seçkinlerle sınırlı değildir, ancak yaşamları ve ölümleri en gizli ayrıntılarına kadar siyasal kararlara yani icraatla hiç ilgisi olmayan sebeplere ve itiraf edilmemiş güdülere dayanan tüm halkın arasında azar azar yayılır. Sürekli görevden alma, rütbe indirme ve yükseltme güvenilir takım çalışmasını olanaksızlaştırmaktadır ve deneyimin gelişmesini önlemektedir. Ekonomi bakımından konuşursak, köle emeği Rusya'nın gücünün yeteme-

---

şahsiyetinin olabileceği hayallerine hiç kapılmamıştı." Ancak, bu, "tüm çark doğru dürüst döndüğü sürece" bir tehlikeye yol açmadı.

57 Bizzat Himmler'in formüle ettiği SS'in rehber ilkelerinden bir tanesi şöyle der: "Kendi başına varolan hiçbir görev yoktur." Bkz. Gunter d'Alquen, *Die SS. Geschichte, Aufgabe und Organisation der Schutzstaffeln der NSDAP*, 1939, Schriften der Hochschule für Politik içinde.

yeceği bir lükstür; teknik becerinin keskin bir biçimde kıtlığının çekildiği bir zamanda kamplar, "tesisat işleri yapma, saat, elektrikli aydınlatma ve telefon tamir hakkı elde etmek için rekabet eden hayli nitelikli mühendislerle doldurulmuştu."[58] Ama diğer taraftan, sırf yararcı bakış açısından ise, uzun süredir beklenen ekonomik toparlanmayı sekteye uğratan otuzlardaki tasfiyelere ya da Rus-Fin Savaşı'nda neredeyse bozguna uğramış Kızıl Ordu genelkurmayının fiziksel imhasına da Rusya'nın gücü yetememiş olmalıydı.

Almanya'daki koşullar derece bakımından farklıydı. Başlangıçta Naziler teknik ve idari becerileri koruma, ticarette kâra izin verme ve çok fazla müdahale etmeden ekonomik açıdan egemenlik kurma yönünde belirli bir eğilim gösterdiler. Savaş patlak verdiğinde Almanya henüz tümüyle totaliterleşmemişti ve savaşa hazırlık rasyonel bir güdü olarak kabul edilebilirse, kabaca 1942'ye kadar ülke ekonomisinin üç aşağı beş yukarı rasyonel bir biçimde işlediğini kabul etmek gerekir. Savaşa hazırlık kendi başına, fahiş maliyetlerine[59] rağmen, yararcılığa karşıt değildir; zira "işgal yoluyla başka ulusların zenginlik ve kaynaklarına el koymak, bunları yabancı ülkelerden satın almaktan ya da ülke içinde üretmekten daha ucuzdur."[60] Tükenmiş ulusal ekonomi her halükârda diğer ülkelerin yağmalanmasıyla yeniden ikmal edilmek isteniyorsa, yatırım ile üretimin, kazançlar ile kârların istikrarının ve kaynakların tükenmesinin ekonomik yasaları uygulanmaz; Nazilerin ünlü "silahlar mı tereyağı mı" sloganı-

58 Bkz. Savaş sırasında seferberliğin vahim bir insan gücü sorunu doğurduğu zaman, çalışma kamplarında ölüm oranının bir yılda % 40 civarında olduğunu da rapor etmiş olan David J. Dallin ve Boris I. Nicolaevsky, *Forced Labor in Russia*, 1947. Genel olarak, kamplardaki bir işçiden alınan verimin özgür bir emekçininkinden % 50 daha düşük olduğunu tahmin ediyorlar.

59 *The Spoil of Europe*'da (1941) Thomas Reveille, Almanya'nın 1933'ten 1939'a kadarki tüm savaşa hazırlık harcamalarını savaşın ilk yılında koruyabilmiş olduğunu tahmin eder.

60 William Ebenstein, *The Nazi State*, s. 257.

nın aslında "silahlar sayesinde tereyağı"[61] demek olduğu elbette doğrudur ve onlara sempati besleyen Alman halkı bunun bütünüyle farkındaydı. 1942'ye kadar totaliter tahakkümün kuralları tüm öteki mülahazalara ağır basmamıştı.

Savaş patlak verdiği anda radikalleşme başladı; hatta insan, barış zamanında düşünülemeyecek tarzdaki atılımları ivmelendirmeye bu savaşın olanak tanımasından dolayı Hitler'in bu savaşı kışkırtmış olmasından kuşkulanıyor.[62] Bununla birlikte bu sürece dair göze çarpan şey, sürecin hiçbir biçimde Stalingrad gibi bozguna uğratan bir yenilgiyle dizginlenmemiş olmasıdır ve savaşı tamamen kaybetme tehlikesinin onu tüm yararcı mülahazaları alaşağı etmeye ve sürenin ne kadar kısa olduğuna aldırmaksızın, totaliter ırkçı ideolojinin hedeflerini acımasız toplu örgütlenmeler sayesinde bütün kuvvetiyle gerçekleştirmeye yönlendirmiş olmasıdır.[63] Stalingrad'dan sonra halktan keskin bir bi-

---

61 *A.g.e.*, s. 270.

62 Bu, tedavi edilemeyecek kadar hasta olanların tümünün öldürülmesine dair kararın savaşın çıktığı gün verilmiş olması gerçeğiyle desteklenir, ancak Hitler'in savaş sırasındaki demeçleri daha da fazla bu yöndedir; Goebbels'in (*The Goebbels Diaries*, Haz. Louis P. Lochner, 1948) aktardığı "savaş bize, normal zamanlarda asla çözülemeyecek sorunlar zincirinin tümünü çözme olanağı tanıdı" ve savaşın sonucu ne olursa olsun "Kaybedenler kesinlikle Yahudiler olacaktır." (s. 314) sözleri bu anlamdadır.

63 Kuşkusuz Wehrmacht, tüm askeri, sivil ve ekonomik zorunlulukları kesinkes yok sayarak emirlerin verildiği bir savaş yönetiminin tehlikelerini çeşitli parti organlarına defalarca açıklamaya çalıştı. (Söz gelimi bkz. Poliakov, *a.g.e.*, s. 321.) Ancak böyleyken bile pek çok üst düzey Nazi görevlisi, durumun tüm ekonomik ve askerî nesnel etkenlerinin bu göz ardı edilişini anlamakta güçlük çekmişti. Onlara defalarca, [Yahudi] sorunu halledilirken ekonomik görüşlere esasen kulak asmamaları gerektiği söylenmişti (*Nazi Conspiracy*, VI, s. 402), ama yine de bunlar şu şekilde şikâyet ederler: Polonya'daki büyük inşaatlar "buralarda çalışan binlerce Yahudi sürgün edilmemiş olsaydı" kesintiye uğramayacaktı. "Artık Yahudilerin silahlanma projelerinden çıkartılması gerektiği emri verilmektedir. Umarım ... bu emir kısa zamanda iptal edilir, zira durum çok daha kötü olacaktır." Polonya Genel Valisi Hans Frank'in bu umudu, Polonyalılara ve Ukraynalılara karşı askerî bakımdan daha duyarlı bir siyaset yürütülmesine yönelik sonraki beklentileri kadar az gerçekleşti. Onun şikâyetleri (bkz. Günlükleri, *Nazi Conspiracy*, IV, s. 902 ve devamı) ilginçtir,

çimde ayrılmış seçkin oluşumlar adamakıllı genişletildi; silahlı kuvvetler mensuplarının partiye üye olma yasağı kaldırıldı ve askerî komuta SS komutanlarına bağlandı. Titizlikle korunan SS'lerin cezalandırma tekeli terk edildi ve istendiği zaman askerler toplu katliam hizmetlerinde görevlendirildiler.[64] Ne askeri, ne ekonomik, ne de siyasi mülahazaların, maliyetli ve zahmetli toplu imha ve sürgün programına karışmasına izin verilmedi.

Yürütmek için yeterince zamanlarının olmadığı ancak Polonya ve Ukrayna halklarını, (bir planda ifade edildiği gibi) 170 milyon Rus'u, Hollanda gibi Batı Avrupa entelijansiyasını, Alsace ve Loraine halkları ile müstakbel Reich sağlık yasası ya da tasarladıkları "yabancı toplum yasası" uyarınca yetersiz bulunan tüm Almanları imha etmeyi amaçladıkları Nazi yönetiminin bu son yılları ve onların "beş yıllık plan" versiyonu göz önüne alındığında, bunların, Rusya'daki totaliter diktatörlüğün kuşkuya yer bırakmayan ilk yılı olan 1929 tarihli Bolşevik beş-yıllık planıyla benzerliği neredeyse kaçınılmazdır. Bir durumda kaba ırkçı sloganlar, bir başkasında şatafatlı ekonomi deyişleri, "tüm mantık kurallarının ve ekonomi ilkelerinin baş aşağı çevrildiği müthiş bir çılgınlık parçasına"[65] prelüt olmuştu.

çünkü özellikle savaş sırasındaki Nazi politikalarının yararcılığa karşıt yönü onu dehşete düşürmektedir. "Savaşı kazandığımız anda o zaman tüm kafama takılan Polonyalıların, Ukraynalıların ve buralarda çalışan tüm ötekilerin paramparça edilebileceğidir. ..."

64 Esasen SS'in yalnızca özel birimleri–Kuru Kafa oluşumları– toplama kamplarında istihdam edilmişlerdi. Bunların yerine daha sonra silahlı SS birimi geçti. 1944'ten başlayarak düzenli silahlı kuvvetler birlikleri de istihdam edildiler ama bunlar genellikle silahlı SS'e zaten katılmış oluyorlardı (bkz. Neuengamme toplama kampının eski bir resmi SS görevlisinin yeminli ifadesi, *Nazi Conspiracy*, VII, s. 211). Wehrmacht'ın aktif varlığının kendini toplama kamplarında nasıl gösterdiği Odd Nansen'in toplama kampı günlüğü olan *Day After Day* (Londra, 1949) adlı eserinde anlatılmıştır. Ne yazık ki, bu düzenli ordu birliklerinin de en az SS kadar vahşi olduğu görülüyor.

65 Deutscher, *a.g.e.*, s. 326. Bu alıntı önem taşır, çünkü Stalin'in komünist olmayan en müşfik biyografi yazarından geliyor.

Elbette totaliter liderler bilinçli bir biçimde çılgınlık yoluna atılmazlar. Totaliter devlet yapısının anti-totaliter karakteri konusundaki şaşkınlığımız, alt tarafı normal bir devletle –bir bürokrasi, bir tiran ve bir diktatörlük– ilgilendiğimize yönelik hatalı düşünceden; totaliter yöneticilerin iktidarını ele geçirdikleri ülkeleri dünyanın fethi yolunda kullandıkları uluslararası hareketin geçici merkezleri saydıklarına dair vurgulu iddialarını, zaferleri ve bozgunları yüzyıllara ya da bin yıllara bağlı saymalarını ve küresel çıkarların her zaman kendi bölgelerinin yerel çıkarlarına hükmedeceğini küçümsememizden kaynaklanmaktadır.[66] Ünlü "Doğru olan, Alman halkı için iyi olandır" sözü kitle propagandası için hazırlanmıştı; Nazilere ise "Doğru olan, hareket için iyi olandır"[67] sözü söylenmişti ve bu iki çıkar hiçbir surette sürekli örtüşmüyordu. Naziler, Almanları tüm dünyanın sahibi üstün bir ırk olarak düşünmediler, ancak onların tüm diğer uluslar gibi üstün bir ırk tarafından yönetilmeleri gerektiğini ve bu ırkın da daha doğum aşamasında olduğunu düşündüler.[68] Üstün ırkın şafağındakiler Almanlar

66 Naziler özellikle bin yıllık dönemler üzerinden hesap yapmaya düşkündüler. Himmler'in, SS askerlerinin yalnızca, "önemleri onlarca, yüzlerce yılla ölçülebilen ideolojik sorunlarla" ilgilendiklerine ve "iki bin yılda ancak bir kere meydana gelmiş bir amaca hizmet ettiklerine" yönelik beyanları SS-Hauptamt-Schulungsamt (*Wesen und Aufgabe der SS und der Polizei*, s. 160) tarafından çıkarılan tüm beyin yıkama materyalleri boyunca ufak tefek değişikliklerle tekrarlandı. – Bolşevik yoruma gelince, en iyi kaynak, Stalin tarafından 1928 gibi erken bir tarihte Moskova'daki Parti Kongresi'nde formüle edilmiş Komünist Enternasyonal'in programıdır. Özellikle ilginç olan, Sovyetler Birliği'nin "dünya hareketinin zemini, uluslararası devrimin merkezi, dünya tarihinin en büyük faktörü olarak [değerlendirilmesidir.] Dünya proletaryasının ilk kez SSCB'de bir ülkesi oldu. ..." (Alıntının yapıldığı eser Üçüncü Enternasyonal'in programının aynen basıldığı kitap W. H. Chamberlin, *Blueprint for World Conquest*, 1946.)

67 Bu resmi slogan değişimi *Organisationsbuch der NSDAP*, sayfa 7'de bulunabilir.

68 Bkz. Heiden *a.g.e.*, s. 722. – Hitler, 23 Kasım 1937'de Ordensburg Sonthofen'de geleceğin siyasi liderlerinin önünde yaptığı bir konuşmasında şöyle der: "Anlamsız biçimde küçük kabileler, küçük ülkeler, devletler ya da hanedanlar değil ... yalnızca ırklar dünya fatihi olarak iş görebilirler. Amma vela-

değil, SS'lerdi.[69] Himmler'in söylediği gibi "Cermenik dünya imparatorluğu" ya da Hitler'in ortaya koymuş olduğu gibi "Aryan" dünya imparatorluğu her durumda ancak yüzyıllar sonra gerçekleşebilirdi.[70] "Hareket" açısından, öteki "ırkları" yok eden bir ırk üretmenin olanaklı olduğunu göstermek, kısıtlı hedeflerle bir savaş kazanmaktan daha önemliydi. Dışarıdan bir gözlemcinin "müthiş bir çılgınlık eseri" olarak dikkatini çeken şey, sadece devlet üzerinde değil, ayrıca ulus üzerinde, halk üzerinde ve yöneticilerin kendi ellerindeki iktidar makamları üzerinde hareketin mutlak üstünlüğünün olduğu sonucundan başka bir şey değildir. Tek bir kişinin ellerinde mutlak ve eşsiz bir iktidarı toplayan totaliter yönetimin ustalıklı aygıtlarının daha önce denenmemesinin nedeni, hiçbir sıradan tiranın asla, bir hayli belirsiz bir uzaklıktaki gelecekte ortaya çıkacak salt kurgusal bir gerçeklik lehine tüm sınırlı ve yerel –ekonomik, ulusal, insani, askeri– çıkarları terk edecek kadar çılgın olmamasıdır.

İktidardaki totalitarizm hareketin orijinal öğretilerine sadık kaldığından ötürü, hareketin örgütsel aygıtları ile totali-

---

kin, en azından bilinçli anlamında ırk – hâlâ korumak zorunda olduğumuz bir ırk" (bkz. *Hitlers Tischgespräche*, s. 445). Bununla tam uyum içinde olan kararname, katiyen bir dil sürçmesi olmayan 9 Ağustos 1941 tarihli, Hitler'in "Alman ırkı" ifadesinin daha fazla kullanılmasını yasakladığı kararnamesidir; zira bu ifade "ırk düşüncesinin önemsiz bir milliyet ilkesi lehine kurban edilmesine ve tüm ırk ve halk siyasetimizin önemli kavramsal önkoşullarının yıkımına" götürecektir (*Verfügungen, Anordnungen, Bekanntgaben*). Tam da o yıllarda gelecek için planlanmış Alman nüfusu içindeki istenmeyen bölümlerin kademeli "ayıklanması" ve imha edilmesine Alman ırkı kavramının bir ayak bağı oluşturacağı aşikârdır.

69 Himmler, sonuç olarak "çeşitli ülkelerde çok kısa sürede Cermenik bir SS oluşturdu" ve bunlara şöyle dedi: "Sizden fırsattan istifade Alman haline gelmenizi beklemiyoruz. Ancak, sizden kesinlikle milli ideallerinizi ırk ve tarih bakımından daha büyük bir ideal olan Cermenik Reich'ın emrine koşmanızı bekliyoruz" (Heiden, *a.g.e.*). Bunların gelecekteki görevi, "en bereketli üreme" sayesinde, yirmi ya da otuz yıl içinde "tüm Avrupa'ya yönetici sınıfını sunacak" bir "ırksal üst-katman" oluşturmak olacaktır (Himmler'in 1943'te Posen'de SS tümgeneralleri toplantısında yaptığı konuşma. *Nazi Conspiracy*, IV, s. 558 ve devamı).

70 Himmler, *a.g.e.*, s. 572.

ter devlet denen şey arasındaki çarpıcı benzerlikler neredeyse hiç şaşırtıcı değildir. Parti üyeleri ile cephe örgütlerindeki yoldaşlar arasında ortadan kalkmayan ayrım, artık sempatizanlar diye örgütlenen tüm halkın "koordine edilmesine" yol açar. Sempatizan sayısındaki muazzam artış, parti gücünün ayrıcalıklı birkaç milyonluk "sınıf"la kısıtlanmasıyla ve birkaç yüz binlik seçkin oluşumla bir süper-parti yaratılmasıyla denetim altında tutulur. Devlet dairelerinin çoğaltılması, görevlerinin kopyalanması ve parti-sempatizan ilişkisinin yeni koşullara uyarlanması, hareketin, her bir katmanın daha militan bir sonraki katmanın önünde durduğu, soğan kabuklarının iç içe geçmesine benzeyen yapısının açıkça korunduğu anlamına gelir. Devlet mekanizması, görevleri yurtiçinde yalnızca koordine edilmiş yurttaş kitleleri arasında güven yaymak, yurtdışında ise yabancıları, totaliter olmayan dünyayı kandırmaktan ibaret sempatizan bürokratların oluşturduğu cephe örgütlenmesine dönüşür. Devletin başı olma ve hareketin önderi olma çifte sıfatıyla lider, doruk noktasındaki militan acımasızlığı ve güven veren sıradanlığı bizzat şahsında birleştirir.

Totaliter bir hareketle totaliter bir devlet arasındaki önemli farklılıklardan bir tanesi, totaliter diktatörün bir hareket liderinden daha tutarlı ve daha geniş ölçekli totaliterce yalan söyleme sanatını uygulayabilecek ve uygulamak zorunda olmasıdır. Bu, kısmen artan yoldaş saflarının otomatik bir sonucudur, kısmen de devlet adamlarının nahoş ifadeleri, demagojik bir parti liderininki gibi, kolayca yürürlükten kaldıramamasından kaynaklanır. Bu amaçla Hitler, iktidara yükselmeden önce defalarca kınadığı eski tarz milliyetçiliğe tereddüt etmeden başvurmayı tercih etti. Nasyonal Sosyalizmin bir "ihraç malı" olmadığını öne sürüp, berbat bir milliyetçi tavır takınarak, Almanlarla Alman olmayanların gönüllerini aynı şekilde kazandı ve milliyetçi Alman dış siyase-

tinin geleneksel talepleri –Versailles anlaşmalarıyla verilen bölgelerin iadesi, Avusturya ile *Anschluss,* Bohemya'nın Almanca konuşulan bölgelerinin ilhakı– karşılandığında Nazi tutkularının tatmin edilebileceğini ima etti. Benzer biçimde Stalin, "tek ülkede sosyalizm" teorisini icat ettiğinde ve Troçki'nin dünya devrimi yükünü attığında, hem Rus kamuoyunu hem de Rus olmayan dünyayı hesaba katmıştı.[71]

Tüm dünyaya sistematik biçimde yalan söylemek ancak, gündelik gerçekliğin kurgusal kalitesinin propagandayı fazlasıyla gereksiz kıldığı totaliter yönetim koşulları altında güvenle gerçekleştirilebilir. İktidar-öncesi evrede hareketlerin gerçek amaçlarını aynı kertede saklamaya gücü yetmeyecektir – ne de olsa kitle örgütlerine ilham vermek istemektedirler. Ama Yahudileri tahtakuruları gibi yani zehirli gazla yok etme olasılığı ele geçirildiğinde artık Yahudilerin tahtakuruları olduğu propagandasını yapmak gerekmez;[72] tüm bir ulusa Troçki adından söz etmeden Rus Devrim tarihini öğretme gücü ele geçirildiğinde de Troçki'ye karşı daha fazla propaganda yapmaya gerek kalmaz. İdeolojik hedefleri elde etme yöntemlerinin kullanımı, bu hedefler halka duyuruluyor olsa bile, ancak –bu katılığı ister Komintern okullarında, isterse özel Nazi beyin yıkama merkezlerinde elde etsin– "ideolojik bakımdan tam olarak katı" kimselerden "beklenebilir." Böylesi durumlarda sırf sempatizan olanlar asla ne olup bittiğini anlamazlar.[73] Bu, "gü-

---

71 *A.g.e.*'de Deutscher, Stalin'in "kendisini sözcüsü atadığı tüm o psikolojik alt akımlara gösterdiği [fevkalade] duyarlılığı"nı (s. 292) betimler. "Tam da Troçki'nin kuramının adı yani, 'sürekli devrim' yorgun düşmüş bir kuşağa uğursuz bir uyarı gibi gelmişti. ... Stalin doğrudan, pek çok Bolşevik'i ele geçirmiş olan risk ve belirsizlik korkusuna başvurdu" (s. 291).

72 Nitekim Hitler, "düzgün Yahudi" gözde klişesini, onları imha etmeye başladığı anda yani Aralık 1941'de kullanmaya başlayabildi. *Tischgespräche*, s. 346.

73 Böylece Kasım 1937'de Genelkurmay üyelerine (Blomberg, Fritsch, Raeder) ve üst düzey sivillere (Neurath, Göring) konuşan Hitler, nüfustan arındırılmış alanlara ihtiyaç duyduğunu ve yabancı halkların fethedilmesi düşüncesi-

pegündüz gizli toplumun", uluslar birliğinin dört başı mamur üyesi olarak tanındıktan sonra karakteri ve yöntemleri bakımından artık komplocu olmadığı paradoksuna yol açar. Hitler'in iktidarı ele geçirmeden önce partiyi ve hatta seçkin oluşumları komplocu bir temelde örgütleme girişimlerine direnmesi tam olarak mantıksaldır; buna karşın 1933'ten sonra SS'in gizli bir topluluğa dönüşmesini kolaylaştırmak konusunda çok sabırsız davranır.[74] Benzer biçimde Moskova güdümlü komünist partileri, selefleriyle belirgin bir karşıtlık içinde, tam yasallığın olanaklı olduğu yerlerde bile komplo koşullarına acayip bir eğilim gösterirler.[75] Totalitarizmin iktidarı ne kadar çok belirginleşirse, gerçek hedefleri o kadar çok gizli hale gelir. Hitler'in Almanya'daki yönetiminin nihai amaçlarını öğrenmek için, onun Üçüncü Reich'ın şansölyesi olarak yaptığı konuşmadan ziyade kampanya konuşmalarına ve *Mein Kampf*'a güvenmek çok daha akıllıca olur; tıpkı Stalin'in, Lenin'in ölümünden son-

---

ni reddettiğini uluorta ifade edebilmiştir. Bunun, böylesi halkların imha edilmesi siyasetiyle otomatikman sonuçlanacağını açıkçası onu dinleyenlerin hiçbiri kavrayamadı.

74 Bu, NSDAP içinde SS'in bağımsız bir organizasyon sınıfına yükseltildiği Haziran 1934 tarihli bir kararnameyle başladı ve SS özel oluşumları olan Kurukafa Birimleri ile Şok Birliklerinin (*Verfügungstruppen*) ne ordunun ne de polisin parçaları olmadığını, Kurukafa Birimlerinin "polis doğasına uygun özel görevleri halletmek", Şok Birliklerinin ise "sadece benim emrimde daimi silahlı birim olmak" zorunda olduğunu duyuran çok gizli Ağustos 1938 tarihli kararnameyle tamamlandı (*Nazi Conspiracy*, III, s. 459). Ardından gelen Ekim 1939 ve Nisan 1940 tarihli iki kararname genel konularda tüm SS üyeleri için özel bir yetki alanı oluşturdu (*a.g.e.*, II, s. 184). O zamandan beri SS doktrin aşılama ofisinin çıkardığı tüm kitapçıklar "Yalnızca Polisin Kullanımı İçindir", "Basılmaz", "Yalnızca Liderler ve İdeolojik Eğitimle Görevlendirilmiş Olanlar İçindir" gibi kayıtlar taşır. Nazi döneminde basılmış, epey bir yasal önlem içeren çok sayıdaki gizli kararın bir bibliyografyasını derleme zahmetine girmeye değecektir. Yeterince ilginç olan, bu türden bir literatür arasında tek bir SA kitapçığının olmamasıdır; bu, 1934'ten sonra SA'nın seçkin bir oluşum olmaktan çıktığının muhtemelen en inandırıcı kanıtıdır.

75 Karşılaştırınız Franz Borkenau, "Die neue Komintern", *Der Monat*, Berlin, Sayı 4, 1949.

ra iktidarı ele geçirme vesilesiyle keşfettiği "tek ülkede sosyalizm" konusundaki sözlerine güvenmemenin ve demokratik ülkelere karşı tekrar tekrar sergilediği düşmanlığı daha çok ciddiye almanın daha akıllıca olacağı gibi. Totaliter diktatörler, kendi normallik tavırlarına özgü tehlikeyi yani gerçek nasyonalist siyasetin ya da gerçekten tek ülkede sosyalizmi kurmanın tehlikesini gayet iyi bildiklerini kanıtladılar. Güven tazeleyen sözlerle yönetim gerçeği arasındaki kalıcı ve tutarlı bir uyuşmazlık aracılığıyla, bilinçli bir biçimde her zaman söylediklerinin tersini yapma yöntemini geliştirerek bunun üstesinden gelmeyi denerler.[76] Stalin sıradan diplomasi rutinlerinden daha fazla kabiliyet gerektiren bu denge sanatını, Komintern'in dış politikasında ya da politik çizgisinde bir ılımlılığa Rusya partisinde radikal bir tasfiyenin neredeyse şaşmaz biçimde eşlik ettiği bir noktaya kadar taşıdı. Halk Cephesi siyaseti ile nispeten liberal Sovyet anayasasının taslağının çıkarılmasına Moskova Duruşmalarının eşlik etmiş olması kesinlikle rastlantıdan öte bir durumdur.

Totaliter devletlerin dünyayı fethetmeye ve yeryüzündeki tüm ülkeleri kendi tahakkümleri altına almaya can attığının kanıtı Nazi ve Bolşevik literatüründe tekrar tekrar bulunabilir. Yine de bu ideolojik programlar totaliter-öncesi hareketlerden (uluslar üstü antisemit partilerden ve Nazilerin durumunda Pan-Cermenik imparatorluk hayallerinden, Bolşeviklerin durumundaysa uluslararası devrimci sosyalizm kavramından) kalmışlardır ve belirleyici değillerdir. Belirleyici olan şey, totaliter rejimlerin gerçekten kendi dış politikalarını, bu nihai amacı sonuçta elde edecekleri yönündeki

76 Örnekler aktarılmayacak kadar açık ve çoktur. Ne var ki bu taktik, Hitler ve Stalin biyografi yazarlarının tümünün onların göze çarpan karakter özellikleri diye aktardıkları muazzam sadakat ve doğruluk yoksunluğuyla kolayca bir tutulmamalıdır.

tutarlı varsayımlarına dayanarak yürütmeleridir ve bu amaç ne kadar uzakta görünürse görünsün ya da o anın zorunlulukları ile "ideal" talepler arasında ne kadar ciddi çatışma çıkarsa çıksın asla onu gözden ırak tutmamalarıdır. Bu yüzden hiçbir ülkeyi kalıcı biçimde yabancı saymazlar, ancak tersine her ülke onların potansiyel bölgeleridir. İktidara yükselme ve hareketin kurgusal dünyasının bir ülkede elle tutulur bir gerçekliğe dönüşmesi olgusu diğer uluslarla, totaliter partinin totaliter olmayan yönetim altındaki haline benzer bir ilişki yaratır: Uluslararası alanda tanınmış bir devlet iktidarı tarafından desteklenen bir kurgunun elle tutulur gerçekliği, parlamentoyu küçümsemenin totaliter olmayan bir parlamentoya ithal edilmesiyle aynı yoldan ihraç edilebilir. Bu bakımdan Yahudi sorununun savaştan önceki "çözümü", Nazi Almanyası'nın göz dolduran bir ihraç hammaddesiydi: Yahudilerin kovulması öteki ülkelere önemli bir oranda Nazizm'i ihraç etmeyi sağladı; Yahudilerin pasaportsuz ve meteliksiz Reich'tan ayrılmaya zorlanmasıyla Gezgin Yahudi efsanesi gerçekleştirildi ve Naziler, onları Yahudilere karşı uzlaşmaz bir düşmanlığa zorlayarak, tüm ulusların iç siyasetine yönelik tutkulu bir ilgi göstermek üzere bahane yarattılar.[77]

Nazilerin, geleceğin hâkimleri olduklarına dair kendi komplocu kurgularını ne kadar ciddiye aldıkları 1940'ta, insan gücü kaybına ve bunun ciddi askerî sonuçlarına aldırmadan –işgal altındaki Avrupa halklarının dostluğunu kazanma şansları sahiden önlerinde dururken ve bu dostluğu kazanma zorunluluğuna rağmen– doğu bölgelerinde nüfus azaltımına başladıkları ve Üçüncü Reich'ın ceza yasasının bir bölümüyle birlikte geriye dönük geçerliliği olan bir hukuk sistemini işgal altındaki ülkelere ihraç ettikleri zaman

77 Bkz. Dışişleri Bakanlığı'nın yurtdışındaki tüm Alman yetkililere gönderdiği Ocak 1939 tarihli Genelge. *Nazi Conspiracy*, VI s. 87 ve devamı.

gün yüzüne çıktı.[78] Nazilerin dünya hâkimi olma iddiasını ilan etmeleri için, ne zaman, nerede ve kimin yapmış olduğuna bakmadan, Üçüncü Reich'a karşı işlenen eylemleri ve sarf edilen her bir sözü ağır bir ihanet diye cezalandırmaktan daha etkili bir yol zor bulunurdu. Nazi hukuku tüm dünyaya zımnen kendi yargısı altına girmiş gibi davranıyordu; böylelikle işgalci ordu artık fatihin yeni yasalarını birlikte getirdiği bir fetih aracı değildir, ancak zaten herkes için varolduğu farz edilen bir hukuku infaz eden bir icra organıdır.

Nazi hukukunun Almanya sınırlarını aşan bir bağlayıcılığı olduğu varsayımı ve Alman olmayanların cezalandırılması sırf bir baskı aracı olmaktan öte bir şeydir. Totaliter rejimler, aksi yönde çalıştıkları ve kendi öz uluslarının çıkarlarına zararlı olduklarında bile dünya fethinin mantıksal sonuçlarından korkmazlar. Mantıksal olarak, bir dünya fethi planının, fetheden ana yurt ile fethedilen bölgeler arasındaki farklılıkların yanı sıra, tüm mevcut totaliter olmayan kurumların ve tüm uluslararası ilişkilerin dayandığı iç ve dış politika arasındaki farklılıkların da ortadan kaldırılmasını gerektireceği kuşku götürmez. Totaliter bir fatih her yerde yurtdaymış gibi davranıyorsa aynı şekilde kendi ahalisine de sanki yabancı bir fatihmiş gibi muamele etmek zorundadır.[79] Totaliter bir hareket iktidarı, kendi iyiliği için değil de bir başka şey ya da kimsenin çıkarları için hüküm süren yabancı bir fatihin bir ülkeyi işgal etmesiyle hemen hemen aynı bi-

78 1940'ta Nazi hükümeti, Reich'a ihanetten başlayıp "Devletin ya da Nazi Partisi'nin önde gelen kişilerine karşı kötücül kışkırtıcı sözlere" varana dek suçların, bu suçlar Almanlarca ya da bu ülkelerin yerlilerince işlenip işlenmediğine bakılmaksızın, Alman işgali altındaki tüm topraklarda geriye dönük bir incelemeyle cezalandırılacağı hükmünü verdi. Bkz. Giles, *a.g.e.*, – Polonya ve Ukrayna'daki Nazi "*Siedlungspolitik*"inin feci sonuçları için bkz. *Trial*, *a.g.e.*, cilt XXVI ve XXIX.

79 Terim, 1936-1938'deki büyük tasfiyeden sonra Rusya'daki koşulları betimleyen Kravçenko'nundur. *A.g.e.*, s. 303: "Sovyet yaşam mekanizmasını yabancı bir fatih devralmış olsaydı, ... değişim kolay kolay daha kapsamlı ya da daha acımasız olmazdı."

çimde ele geçirir. Naziler, tüm ulusal çıkarlara karşın, kendi bozgunlarını tüm Alman halkının nihai felaketine dönüştürmeye kalkışıp bunu kısmen başardıklarında Almanya'daki yabancı fatihler gibi hareket ettiler; benzer biçimde zafer kazandıklarında imha politikalarını "ırk bakımından uygunsuz" Alman saflarına dek yaymaya niyetlendiler.[80]

Benzer bir tavır, savaştan sonra Sovyet dış politikasına ilham vermiş görünüyor. Bu savaşın saldırganlığının maliyeti Rus halkı için fahiş bir düzeyde oldu: Savaş sonrası ABD'nin büyük borcundan vazgeçildi ki bu borç, harap olmuş bölgeleri yeniden inşa etmeye ve ülkeyi akılcı, verimli bir biçimde sanayileştirmeye yarayabilirdi. Komintern devletlerinin Balkanlar boyunca genişletilmesi ve geniş doğu bölgelerinin işgal edilmesi elle tutulur bir yarar getirmek yerine, Rus kaynaklarını daha fazla zorladı. Ancak bu politika muhakkak dünyanın insan bulunan bölgelerinin neredeyse yarısına yayılmış olan Bolşevik hareketinin çıkarlarına hizmet etti.

Totaliter diktatör yabancı bir fatih gibi, kendi ülkesi dâhil her ülkenin doğa ve sanayi zenginliklerine ganimet kaynağı ve bir sonraki saldırgan yayılma girişimine hazırlanmanın aracı gözüyle bakar. Bu sistematik talan ekonomisi, ulus değil hareket uğruna yürütüldüğünden, bundan zımnen yararlanan hiçbir halk ya da hiçbir bölge bu sürecin doyma noktasını muhtemelen tayin edemez. Totaliter diktatör, hiçbir yerden gelmeyen yabancı bir fatih gibidir ve yağmasının hiç kimseye muhtemelen yararı olmayacaktır. Talanın bölüşü-

80 Hitler savaş sırasında bir Ulusal Sağlık Yasası çıkarılmasını tasarladı: "Ulusal X-ışını taramasından sonra Führer'e hasta insanların, özellikle akciğer ve kalp hastalıkları olanların listesi verilecektir. Yeni Reich Sağlık Yasası'na dayanarak ... bu aileler artık kamu içinde kalamayacaklar ve bundan böyle çocuk yapmalarına izin verilmeyecektir. Bu ailelerin başına neler geleceği Führer'in ilave emirlerine tabi olacaktır." Bu ilave emirlerin neler olacağını tahmin etmek için çok fazla tahayyüle gerek yoktur. "Kamu içinde kalmalarına" artık izin verilmeyen insan sayısı Alman nüfusunun hatırı sayılır bir bölümünü oluşturmuş olacaktı (*Nazi Conspiracy*, VI, s. 175).

mü ana yurt ekonomisini güçlendirmek üzere değil, sadece geçici taktik manevraya göre hesaplanır. Ekonomik amaçlar bakımından totaliter rejimler kendi ülkelerinde, yurtlarında meşhur çekirge sürüleri gibidirler. Totaliter diktatörün kendi ülkesini yabancı bir fatih gibi yönetmesi olayı, işleri daha berbat hale sokar, çünkü bu durum acımasızlığa, yabancı ortamlardaki zorba yönetimlerde bariz biçimde bulunmayan bir etkililik ekler. Otuzların başında Stalin'in Ukrayna'ya açtığı savaş, son derece kanlı Alman saldırı ve işgalinden iki kat daha etkili oldu.[81] Totalitarizmin, doğrudan yönetmek yerine, işbirlikçi hükümetleri –bu rejimlerin açık tehlikelerine rağmen– tercih etmesinin nedeni budur.

Totaliter rejimlerle ilgili sıkıntı, onların siyasal iktidarı özellikle acımasız bir biçimde sürdürmesinden kaynaklanmaz, siyasetlerinin gerisinde bütünüyle yeni ve benzeri görülmemiş bir iktidar kavramının gizlenmiş olmasından kaynaklanır; tıpkı *Realpolitik*'lerinin gerisinde bütünüyle yeni ve eşi benzeri görülmemiş bir gerçekliğin bulunması gibi. Acımasızlıktan ziyade [yaptıklarının] doğrudan sonuçları[nı] azami derecede küçümseme; milliyetçilikten ziyade köksüzlük ve ulusal çıkarları ihmal etme; üzerine düşünmeden kendi çıkarlarının peşinden koşmaktan ziyade yararcı güdüleri hor görme; iktidar düşkünlüğünden ziyade

81 Dört yıllık savaşta ölen Rusların sayısının 12 ile 21 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir. Stalin, tek bir yılda yalnızca Ukrayna'da (tahmini olarak) 8 milyon insanı imha etti. Bkz. *Communism in Action*. U. S. Government. Washington, 1946, House Document No. 754, s. 140-141. – Kurbanlarını sayısına dair oldukça doğru hesaplar tutan Nazi rejiminin aksine Rus sisteminde öldürülen milyonlarca insan için hiçbir güvenilir rakam yoktur. Souvarine, *a.g.e.*, s. 669'da aktarılan, GPU dosyalarındaki bilgilere doğrudan erişimi bulunan Walter Krivitsky'den kaynaklandığı ölçüde aşağıdaki tahminin belli bir ağırlığı olacaktır. Bu rakamlara göre, Sovyet istatistikçilerinin 171 milyon insana erişmeyi bekledikleri 1937 nüfus sayımı gerçekte sadece 145 milyon çıktı. Bu, yukarıdaki kayıplarda içerilmeyen bir rakam olan 26 milyonluk bir nüfus kaybına işaret edecektir.

"idealizm" yani ideolojik ve kurgusal bir dünyaya duyulan sarsılmaz inanç – tüm bunlar uluslararası politikaya sırf saldırganlığın yapabileceğinden daha fazla rahatsız edici ve yeni bir faktör soktu.

Totalitarizmin anladığı şekliyle iktidarın temeli, özellikle örgütlenme yoluyla elde edilen güçte bulunur. Tıpkı Stalin'in gerçek işlevlerinden bağımsız olarak her bir kurumu yalnızca "parti ile halkı birbirine bağlayan iletişim ağları"[82] diye görmüş olması ve Sovyetler Birliği'nin en değerli hazinelerinin, toprak zenginlikleri ya da engin insan gücünün üretken kapasitesi değil, partinin "kadroları"[83] (yani polis) olduğuna içtenlikle inanmış olması gibi; Hitler de daha 1929'da hareketteki "yüce şey"i, altmış bin insanın "görünüşte neredeyse yekvücut olmasında, bu üyelerin yalnızca fikren değil, aynı zamanda yüz ifadelerinin bile aynı olmasında" görmüştü. "Şu gülen gözlere, şu fanatik coşkuya baktığınızda, bir hareket içindeki yüz bin insanın nasıl tek bir tip haline geldiğini ... keşfedeceksiniz."[84] Batılı insanın zihniyetinde önceden varolan iktidar ile dünyevi varlıklar, servetler, hazineler ve zenginlikler arasındaki her türlü ilişki, artık sürtünme ya da galvanik akımların elektrik üretmesi gibi, her hareketi iktidar üreten maddesel olmaktan çıkmış bir tür mekanizma içinde erimiştir. Devletlerin zengin ve yoksul ülkeler olarak totaliter bir biçimde bölünmesi, demagojik bir aygıttan öte bir şeydir; bunu yapanlar as-

82 Deutscher, *a.g.e.*, s. 256.

83 *A.g.e.*, s. 605'te B. Souvarine, 1937'de terörün doruğunda Stalin'i şunları söylerken aktarır: "Dünyanın tüm değerli varlıkları arasında en değerli ve belirleyici olanın kadrolar olduğu anlayışına erişmeniz lazım." Tüm raporlar, Sovyet Rusya'da gizli polisin partinin gerçek seçkin oluşumu olarak görülmesi gerektiğini ortaya koyar. Polisin bu yapısının ayırt edici özelliği, yirmilerin başından beri NKVD ajanlarının "gönüllülük temelinde işe alınmayıp" parti saflarından toplanmış olmalarıdır. Dahası, "NKVD bir meslek olarak seçilemezdi" (bkz. Beck ve Godin, *a.g.e.*, s. 160).

84 Heiden'den alıntı, *a.g.e.*, s. 311.

lında maddi mülkiyetten doğan iktidarın ihmal edilebilir bir şey olduğuna ve bu iktidarın örgütsel iktidarın gelişiminin önünde sadece bir engel teşkil ettiğine kanaat getirmişlerdi. Stalin'e göre polis kadrolarının kesintiye uğramaksızın büyümesi ve gelişimi, Bakü'deki petrolden, Ural Dağları'ndaki kömür ve cevherlerden, Ukrayna'daki tahıl ambarlarından ya da Sibirya'nın açığa çıkmamış hazinelerinden – kısaca Rusya'nın dolu enerji deposundan kıyas kabul etmez bir biçimde daha önemlidir. Aynı zihniyet Hitler'i, tüm Almanya'yı SS kadroları uğruna kurban etmeye itti. Zira Hitler, Alman kentleri moloz yığınına döndüğünde ve sanayi kapasitesi tahrip edildiğinde değil, ancak SS birliklerine artık güvenemeyeceğini öğrendiğinde savaşı kaybettiğini kabul etti.[85] Askerî ya da ekonomik sırf maddi tüm faktörlere karşı örgütün kadiri mutlaklığına inanan ve dahası girişiminin nihai zaferini yüzyıllara yayılan sürelerde hesaplamış birisine göre yenilgi, askerî felaketten ya da toplumun açlıkla karşı karşıya kalmasından kaynaklanmaz; yalnızca nihai sona erişmek üzere dünya egemenliği için gereken komployu kuşaklar boyu taşıması beklenen seçkin oluşumların yok olmasından kaynaklanır.

Totaliter devletin yapıdan yoksun oluşu, maddi çıkarları göz ardı edişi, kâr güdüsünden kendini kurtarışı ve genelde yararcı olmayan tutumları, diğer tüm etkenlerden daha fazla bir biçimde çağdaş siyaseti neredeyse öngörülmez bir hale getirmeye katkıda bulundu. Totaliter olmayan dünyanın, insanlara ve maddiyata dayalı her türlü güvenilir eylemden bağımsız olarak işleyen ve ulusal çıkarlar ile halkının iyiliğine hepten kayıtsız kalan bir zihniyeti kavramaktaki acizliği, kendini tuhaf bir yargı ikileminde gösterir: Totaliter örgütün

85 Son toplantının tutanaklarına göre Hitler, artık SS birliklerinin güvenilmez olduğunu öğrendikten sonra intihar etmeye karar verdi. Bkz. H. R. Trevor-Roper, *The Last Days of Hitler*, 1947, s. 116 ve devamı.

ve polisin korkunç etkisini doğru biçimde anlayanlar, totaliter ülkelerin maddi güçlerini gözlerinde büyütme eğilimindedirler; öte yandan totaliter ekonominin müsrif beceriksizliğini kavrayanlar da, tüm maddi faktörleri önemsemeden yaratılan iktidar potansiyelini hafife alma eğilimindedirler.

II. GİZLİ POLİS

Şimdiye kadar totaliter tahakkümün sadece iki özgün biçimini biliyoruz: 1938'den sonraki Nasyonal Sosyalizm diktatörlüğü ve 1930'dan beri Bolşevizm diktatörlüğü. Bu tahakküm biçimleri esasında öteki diktatör, despot ve zalim yönetimlerden ayrılır; bunlar, belirli bir süreklilik içinde parti diktatörlüğünden ortaya çıkmış olsalar bile esasen totaliter nitelikleri yenidir ve tek-partili sistemlerle ilişkilendirilemezler. Tek-partili sistemlerin amacı, yalnızca hükümet yönetimini ele geçirmek değil, ayrıca tüm devlet dairelerini parti üyeleriyle doldurarak parti ile devletin eksiksiz bir birleşimini elde etmektir; böylece iktidarın ele geçirilmesinden sonra parti hükümetin bir tür propaganda aracı haline gelir. Bu sistem yalnızca olumsuz anlamda "yekvücut"tur, yani hâkim parti öteki partilere, muhalefete ve siyasi düşünce özgürlüğüne müsamaha göstermez. Bir parti diktatörlüğü iktidara gelir gelmez, devlet ve parti arasındaki orijinal iktidar ilişkisine dokunmadan bırakır; hükümet ve ordu eskiden olduğu gibi aynı gücü kullanırlar ve "devrim" yalnızca tüm hükümet makamlarının artık parti üyelerince işgal edilmesinden ibarettir. Tüm bu vakalarda partinin iktidarı devlet tarafından garantilenmiş bir tekele yaslanır ve parti artık kendi iktidar odağına sahip değildir.

Totaliter hareketlerin iktidarı ele geçirdikten sonra başlattığı devrim kayda değer biçimde çok daha radikal bir mizaca

sahiptir. Başlangıçta devlet ile hareket arasında temel farklılıkları korumaya ve "devrimci" kurumların devlet tarafından yutulmasını engellemeye bilinçli bir biçimde uğraşırlar.[86] Devlet mekanizmasını onunla birleşmeden ele geçirme sorunu, hareket açısından ikincil önemdeki parti üyelerinin devlet hiyerarşisi içinde yükselmelerine izin verilerek çözülmektedir. Her türlü gerçek iktidar, hareketin kurumlarında kazanılır ve devlet ile askerî aygıtların dışında bulunur. Ülkenin eylem merkezi olarak kalan hareketin içinde tüm kararlar alınır; olup bitenler hakkında resmi kamu memurları sıklıkla bilgilendirilmez bile. Bakan saflarına yükselme hevesi taşıyan parti üyeleri ise, böylesi "burjuva" arzularının bedelini her durumda hareket üzerindeki etkilerini ve liderlerin güvenini yitirerek ödemişlerdir.

İktidardaki totalitarizm devleti, totaliter olmayan dünyada ülkeyi temsil etmek üzere dış cephe olarak kullanır. Bu itibarla, totaliter devlet, örgütsel yapısını ödünç aldığı totaliter hareketin mantıksal mirasçısı olur. Totaliter egemenler, totaliter olmayan devletlerle, iktidara yükselmeden önce meclis partileriyle ya da parti içi hiziplerle ilgilendikleri biçimde ilgilenirler ve geniş bir uluslararası sahnede de olsa, yine gerçekliğin etkilerine karşı hareketin (ya da totaliter ülkenin) kurgusal dünyasına kalkan olma ve normal dış dünyaya sıradanlık ve sağduyu görüntüsü verme çifte sorunuyla karşı karşıya kalırlar.

Devletin üstünde ve görünüşteki iktidarın dış cephesinin arkasında, çoğaltılmış devlet daireleri labirentinde ve tüm

86 Hitler sık sık devlet ile parti arasındaki ilişkiyi yorumlamıştır ve hep devlete değil, ırka önem vermiştir ya da "birleşik halk topluluğu" asli önem taşımıştır. (Krş. yukarıda alıntılanmış konuşma, *Tischgesprâche*'ye ek olarak yeniden basılmıştır.) 1935 yılı Nuremberg Parteitag'taki konuşmasında kuramına en özlü ifadesini verdi: "Bize hükmeden devlet değildir; fakat devlete hükmeden bizleriz." Pratikte böylesi hükmetme güçlerinin ancak parti kuruluşlarının devletinkinden bağımsız kaldığında olanaklı olacağı apaçıktır.

otoritelerin yer değiştirmesi ve verimsizlik kaosunun temelinde, ülkedeki iktidarın çekirdeği bulunur: Gizli polisin süper etkili ve süper yetkili hizmetleri.[87] Tek iktidar organı olarak polis üzerinde durması ve buna karşılık gelen ordunun görünüşte çok büyük silah gücünü göz ardı edişi ki bu tüm totaliter rejimlerin karakteristiğidir, hâlâ onun totaliterce dünyaya hâkim olma özlemiyle ve yabancı bir ülkeyle ana yurt arasındaki, dışişleriyle içişleri arasındaki ayrımı bilinçli bir biçimde feshetmesiyle açıklanabilir. Yabancı bir saldırganla savaşmak üzere eğitim görmüş silahlı kuvvetler her zaman için iç savaş niyetleri konusunda kuşkulu bir araç olmuştur; totaliter koşullar altında bile kendi halkına yabancı bir fatihin gözüyle bakmak orduya zor gelmiştir.[88] Ancak bu bakımdan çok daha önemli olan şey, savaş zamanında dahi ordunun değerinin kuşkulu hale gelmesidir. Totaliter yönetici politikalarını nihai bir dünya devleti varsayımı üzerinde yürüttüğü için, saldırganlığının kurbanlarına sanki onlar vatana ihanetten suçlu isyancılarmış gibi davranır ve sonuçta işgal edilmiş bölgeleri silahlı kuvvetlerle değil, polisle yönetmeyi tercih eder.

Hareket iktidarı ele geçirmeden önce bile bir gizli polise ve çeşitli ülkelerde şubeleri olan bir casus servisine sahiptir. Zamanla ajanları düzenli askerî istihbarat servisinden daha fazla para ve otorite elde ederler ve sıklıkla yurtdışındaki elçiliklerin ve konsoloslukların gizli şefleri olurlar.[89] Bu ajanların

87 Otto Gauweiler, *Rechtseinrichtungen und Rechtsaufgaben der Bewegung*'da (1939) açıkça, Himmler'in Reichsfuehrer-SS ve Alman polisinin başı olarak özel konumunun, hükümetin hiçbir kademesinde ulaşılmayan, polis idaresinin "hakiki parti-devlet birliğini" elde etmiş olması gerçeği üzerine oturduğunu kaydeder.

88 Rusya'da yirmilerdeki köylü ayaklanmaları sırasında iddia edildiğine göre Voroşilov, Kızıl Ordu'nun desteğini reddetmiştir; bu, ceza gerektiren seferler için özel GPU birimlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bkz. Ciliga, *a.g.e.*, s. 95.

89 1935'te yurtdışındaki Gestapo ajanları 20 milyon mark alırken, Reichswehr'in sıradan casusluk hizmeti 8 milyonluk bütçeyle yetinmek zorundaydı. Bkz. Pierre Dehillotte, *Gestapo*, Paris, 1940, s. 11.

temel ödevi, hareketin kollarını yöneterek, ilgili ülkenin iç siyasetini etkileyerek ve totaliter liderin açıkça kendisini yurdunda hissedebileceği –hükümeti devirdikten ya da askerî zaferden sonra– zamana dek hazırlık yaparak, düşman devletin içinde bir gizli kol oluşturmaktan ibarettir. Başka bir deyişle, gizli polisin uluslararası şubeleri, totaliter devletin göstermelik dış politikasını sürekli olarak totaliter hareketin potansiyel iç işleyişine dönüştüren aktarım kuşaklarıdır.

Bununla birlikte gizli polisin, totaliter dünya egemenliği ütopyasını hazırlamak için yerine getirdiği bu görevler, tek ülkede totaliter kurgunun hâlihazırda gerçekleştirilmesi için yapılması gerekenlere göre ikincil önemdedir. Totaliter ülkelerin iç siyasetinde gizli polisin baskın rolü totalitarizmin yaygın yanlış kavranışına doğallıkla epeyce katkı yapmıştır. Tüm despotizmler yoğun biçimde gizli servislere yaslanırlar ve kendilerini yabancı halklardan ziyade kendi halklarının tehdidi altında hissederler. Oysa totalitarizm ve despotizm arasındaki bu analoji, totaliter yönetimin sadece, hâlâ siyasal muhalefetin olduğu ilk evrelerine dayanır. Başka yönlerden olduğu gibi bunda da totalitarizm, ne kadar kaba olursa olsunlar totaliter olmayan yanlış kavramalardan yararlanır ve onlara bilinçli destek verir. 1937'de Reichswehr personeline yaptığı ünlü konuşmasında Himmler, "Almanya içinde savaş halinde dördüncü bir askerî bölgenin"[90] varolacağını varsayarak, polis kuvvetlerinin sürekli genişletilmesini açıkladığı zaman sıradan tiran rolü takındı. Benzer biçimde Stalin neredeyse aynı zamanda, Sovyetler Birliği'ne karşı bir savaş tehdidi olduğu ve ülkenin bir zorbanın altında bile olsa birlik içinde kalmasının zorunlu olduğu konusunda, "itiraflar"ına ihtiyaç duyduğu eski Bolşevik muhafızları ikna etmede başarılı olmak üzereydi. Bu beyanların en çarpıcı yanı, her ikisinin de tüm siyasal muhalefet yok edildikten son-

90 Bkz. *Nazi Conspiracy*, IV, s. 616 ve devamı.

ra yapılması ve gerçekte haklarında casusluk yapacak hiçbir muhalifin kalmadığı zaman gizli servislerin genişletilmesidir. Savaş başladığında Himmler, toplama kamplarının işletilmesi ve köle işgücünün denetim altında tutulması dışında Almanya içinde kendi SS birliklerine ne ihtiyaç duydu ne de onları kullandı; silahlı SS'lerin çoğunluğu "özel görevler" için –genellikle kitle kıyımları– ve sıklıkla askerî olduğu kadar Nazi sivil hiyerarşisiyle de ters düşmüş politikanın güçlendirilmesi için kullanıldıkları Doğu Cephesi'nde hizmet ettiler. Sovyetler Birliği'nin gizli polisi gibi SS oluşumları da genellikle silahlı kuvvetlerin istila edilmiş bölgeyi sakinleştirmesinden ve açık siyasi muhalefetin hakkından gelmesinden sonra bölgeye varır.

Bununla birlikte totaliter rejimin ilk evrelerinde gizli polis ile seçkin oluşumlar hâlâ, öteki diktatörlük biçimlerindekine ve geçmişin çok iyi bilinen terör rejimlerindekine benzeyen bir rol oynar; ve yöntemlerindeki ölçüsüz acımasızlık sadece modern Batılı ülkelerin tarihinde benzersizdir. Gizli düşmanları arayıp bulmanın ve eski muhaliflerin peşine düşmenin ilk evresine genellikle tüm ülke halkının cephe örgütleri biçiminde görevlendirilmesi ve eski parti üyelerinin gönüllü casusluk yapmaları için yeniden eğitilmeleri eşlik eder; böylelikle görevli sempatizanların oldukça kuşkulu sempatileri için polisin özel eğitimli kadrolarının endişelenmeleri gerekmez. "Tehlikeli fikirler" taşıdığı ortaya çıkan bir kimse için bir komşu bu aşamada, resmen atanmış bir polis ajanından giderek daha tehlikeli bir düşman haline gelir. İlk aşamanın sonu, herhangi biçimde örgütlenmiş açık ya da gizli her türlü direncin tasfiyesiyle gelir; bunun tarihinin Almanya için aşağı yukarı 1935, Sovyet Rusya için 1930 civarı olduğu tespit edilebilir.

Ancak gerçek düşmanların imhası tamamlandıktan sonra ve "nesnel düşmanların" izinin sürülmesi başladıktan son-

ra terör totaliter rejimlerin asıl içeriği haline gelir. Tek ülkede sosyalizmi kurma ya da mevcut bir bölgeyi devrim deneyi için laboratuvar gibi kullanma ya da *Volksgemeinschaft*'ı gerçekleştirme bahaneleri altında, totalitarizmin ikinci iddiası yani topyekün tahakküm iddiası hayata geçirilir. Teorik açıdan topyekün tahakküm ancak dünya egemenliği koşulları altında olanaklı olsa da totaliter rejimler, totaliter ütopyanın bu bölümünün neredeyse mükemmelen gerçekleştirilebileceğini kanıtladılar, çünkü bu bölüm bozgundan ya da zaferden geçici olarak bağımsızdır. Bu nedenle, askerî başarısızlıkların ortasında bile Yahudilerin imhası ve ölüm fabrikalarının kurulmasının üstüne Hitler keyiflenebildi; ortaya çıkacak sonuç ne olursa olsun savaş çıkarmadan "köprüleri yakmak" ve totaliter hareketin hedeflerinden bazılarını uygulamak asla olanaklı olmayacaktı.[91]

Nazi hareketinin seçkin oluşumları ile Bolşevik hareketin "kadroları" iktidardaki rejimin güvenlik amacından ziyade topyekün tahakküm amacına hizmet ederler. Tıpkı totaliter dünya egemenliğinin sadece görünüşte emperyalist yayılmayla aynı olması gibi, topyekün tahakküm iddiası da sadece despotizm öğrencilerine aşina *görünür*. Totaliter yayılma ile emperyalist yayılma arasındaki başlıca farklılık, ilkinin ana yurt ile yabancı ülke arasında hiçbir fark tanımamasıysa; despotik gizli polis ile totaliter gizli polis arasındaki başlıca farklılık ikincisinin gizli düşünceleri kovalamaması ve gizli servislerin eski bir yöntemi olan kışkırtma yöntemini kullanmamasıdır.[92]

---

91 Bkz. dipnot 62.

92 Maurice Laporte, *Histoire de l'Okhrana*'da (Paris, 1935) kışkırtma yöntemini doğru bir biçimde gizli polisin "temel taşı" diye adlandırdı (s. 19).

Kışkırtma Sovyet Rusya'da gizli polisin gizli silahı olmak söyle dursun, kamuoyunun kızgınlığını ölçmek üzere rejimin aleni propaganda yapma yöntemi olarak geniş ölçüde kullanılmıştır. Halkın, terör rejiminde "liberal" geçişleri eleştirme ya da bunlara tepki göstermeye yönelik düzenli olarak tekrarlayan çağrılardan yararlanma isteksizliği, böylesi jestlerin kitlesel ölçekte kış-

Totaliter gizli polis, ülkenin sükûnete kavuşmasından sonra işe başladığından ötürü yabancı gözlemcilere her zaman büsbütün gereksiz görünür ya da tersine birtakım gizli direnişin varolduğunu düşündürterek onları yanlış yönlendirir.[93] Gizli servislerin gereksizliği yeni bir şey değildir; işe yararlılıklarını kanıtlama ve asıl görevleri tamamlandıktan sonra da işlerini sürdürme ihtiyacı boyuna hiç akıllarından çıkmamıştır. Bu amaç uğruna kullanılan yöntemler, devrim tarihlerini araştırmayı oldukça güç bir girişim haline getirmiştir. Söz gelimi, Louis Napolyon'un hükümdarlığı döneminde bizzat polisin telkin ettiği devlet karşıtı tek bir eylem yok gibidir.[94] Benzer biçimde Çarlık Rusyası'ndaki tüm devrimci partiler içindeki gizli ajanların rolü, onların "ilham veren" kışkırtıcı eylemleri olmadan Rus devrimci hareketinin gidişatının çok daha az başarılı olacağını fazlasıyla akla getirmektedir.[95] Bir başka deyişle kışkırtma, geleneğin sürdürülmesini sağlamaya yardımcı olduğu kadar, kesinlikle devrimci örgütü defalarca parçalamaya da neden olmuştur.

---

kırtma olarak anlaşıldığını gösterir. Kışkırtma gerçekten kamuoyu yoklamalarının totaliter yorumu haline gelmiştir.

93 Bu bakımdan ilginç olanı, ülkenin Nazileştirilmesinin başarılmış olması nedeniyle Gestapo'nun personelini ve yetkisini azaltmak üzere Nazi kamu görevlilerinin Almanya'da yaptığı girişimlerdir; onun için, bu dönemde (1934 civarı) tersine gizli servisleri genişletmek isteyen Himmler "iç düşmanlardan" gelen tehlikeyi abartmak zorundaydı. Bkz. *Nazi Conspiracy*, II, s. 259; V, s. 205; III, s. 547.

94 Bkz. Gallier-Boissière, *Mysteries of the French Secret Police*, 1938, s. 234.

95 Yine de 1880'de Okhrana'nın (Kamu Güvenliğinin ve Düzeninin Korunması Departmanı) kurulmasının Rusya'da eşsiz bir devrimci etkinlikler dönemine öncülük etmesi hiç tesadüf gibi görünmüyor. Bunun işe yaradığını kanıtlamak üzere ara sıra cinayetler düzenlemiştir ve ajanları "kendilerine rağmen ihbar ettiklerinin düşüncelerine hizmet ettiler. ... Bir polis ajanı bir broşür mü dağıtmış, yoksa bir Azev tarafından bir bakanın infazı mı tasarlanmış sonuç aynıydı" (M. Laporte, *a.g.e.*, s. 25). Üstelik daha önemli infazlar –Stolipin ve von Plehve– polis işleri diye görülmüşlerdir. Devrimci gelenek için belirleyici olan, dinginlik zamanlarında polis ajanlarının devrimcilerin "yeniden enerjilerini kışkırtmak ve coşkularını canlandırmak" zorunda oluşları gerçeğidir (*a.g.e.*, s. 71).

Ayrıca bkz. bu olguyu "polis sosyalizmi" diye adlandıran Bertram D. Wolfe, *Three Who Made A Revolution: Lenin, Trotsky, Stalin*, 1948.

Kışkırtmanın bu kuşkulu rolü, totaliter egemenlerin onu bir kenara atma nedenlerinden bir tanesi olabilir. Dahası, kışkırtma sadece tutuklama ve cezalandırma için kuşkunun yetersiz olduğu durumda açıkça gerekli bir şeydir. Elbette totaliter yöneticilerin hiçbiri düşman saydıkları bir kimseyi kapana kıstırmak için kışkırtma yoluna başvurmak zorunda olduğu koşulları hayal bile etmemiştir. Bu teknik düşüncelerden daha önemlisi, totalitarizmin düşmanlarını, iktidarı ele geçirmeden önce ideolojik bakımdan tanımlamış olması, böylece "şüpheliler" kategorisindekileri polis istihbaratıyla saptamamış olmasıdır. Nitekim Nazi Almanyası'ndaki Yahudiler ya da Sovyet Rusya'daki eski yönetici sınıfın soyundan gelenler herhangi bir düşmanca eylem nedeniyle suçlanmadılar; bunlar, ideolojisine uygun biçimde rejimin "nesnel" düşmanları ilan edildiler.

Despotik gizli polis ile totaliter gizli polis arasındaki başlıca farklılık "şüpheli" ile "nesnel düşman" arasındaki farklılıkta bulunmaktadır. İkincisi hükümet politikasıyla tanımlanır; düşmanın hükümeti devirme hırsıyla değil.[96] Nesnel düşman, asla tehlikeli düşünceleri kışkırtılması gereken ya da geçmişi kendisi üzerindeki kuşkuları haklı çıkarmış bir birey değil, fakat bir hastalık taşıyıcısı gibi "eğilimlerin taşıyıcısıdır."[97] Pratik bakımdan konuşursak totali-

96 Daha sonra Polonya Genel Valisi olmuş Hans Frank, "devlet için tehlikeli" insan ile "devlete düşman" insan arasında tipik bir ayrım yapar. İlki, iradeden ve davranıştan bağımsız nesnel bir nitelik ima eder; Nazilerin siyasi polisi sırf devlete düşman eylemlerle değil, ayrıca "–amaçları ne olursa olsun– sonuçları devleti tehlikeye atan tüm girişimlerle" ilgilendi. Bkz. *Deutsches Verwaltungsrecht*, s. 420-430. Çeviri, *Nazi Conspiracy*, IV, s. 881 ve devamından alındı. *A.g.e.*, s. 44'te Maunz'un sözleriyle: "Tehlikeli kişileri bertaraf eden güvenlik önlemleri, ... bu kişilerin işlediği herhangi bir suçtan bağımsız olarak, ulusal toplum için tehlike halini savuşturmak demektir. [Bu] *nesnel* bir tehlikeyi savuşturma [sorunudur]."

97 Nazi hukukçu ve SS üyesi R. Hoehn, Çekoslovakya'yı yönetmeden önce Himmler'in en yakın işbirlikçilerinden birisi olmuş Reinhard Heydrich'i anma yazısında şöyle der: Rakiplerini "bireyler olarak değil, devleti tehlikeye atan

ter hükümdar, bir insanın bir başkasını ısrarlı bir biçimde, ta ki herkes bu kişinin onun düşmanı olduğunu öğreninceye dek, aşağılayacağı şekilde hareket eder; bu kişi böylelikle belli bir inandırıcılık içerisinde gidip meşru müdafaa diyerek onu öldürebilir. Bu, kuşkusuz bir parça çiğ kaçmaktadır, ama işinde başarılı olan kariyer düşkünlerinin rakiplerini nasıl bertaraf ettiklerini bir kez gözlemlemiş herkesin fark edeceği gibi iş görür.

Totaliter rejimlerin işlemesi için, "nesnel düşman" kavramının takdimi, işleyişle ilgili kategorilerin ideolojik tanımlarından çok daha belirleyicidir. Mesele sadece Yahudilerden ya da burjuvalardan nefret etme konusu olsaydı, devasa bir suç işledikten sonra totaliter rejimler önceki sıradan yaşam ve yönetim kurallarına dönebilirlerdi. Bildiğimiz üzere durum bunun tersidir. Nesnel düşmanlar kategorisi, hareketin ideolojik bakımdan belirlenmiş ilk düşmanlarından daha uzun yaşar; değişen koşullara göre yeni nesnel düşmanlar keşfedilir: Yahudi imhasının tamamlanacağını önceden gören Naziler, Polonya halkının tasfiyesi için gerekli ilk adımları çoktan atarken, Hitler de Almanya'nın bazı bölgelerini yok etmeyi planlamıştı;[98] eski yönetici sınıfın soyundan gelenlerle işe başlamış olan Bolşevikler, tüm dehşetlerini (otuzların başında) Gulaglara yönelttiler, bunları siray-

---

eğilimleri taşıyanlar ve dolayısıyla ulusal toplumun sınırlarını aşmış" olanlar olarak değerlendirdi. 6 Haziran 1942 tarihli *Deutsche Allgemeine Zeitung*; alındığı yer E. Kohn-Bramstedt, *Dictatorship and Political Police*, Londra, 1945.

98 Daha 1941'de Hitler'in karargâhında yapılan bir kurmaylar toplantısında, Yahudileri imha kamplarına hazırlanmış olan düzenlemelerin Polonya halkına uygulanması önerildi: Bunlar Alman kökenli ise adlarının değiştirilmesi; Almanlar ile Polonyalıların seks ilişkisine girmesine ölüm cezası (*Rassenschande*); Yahudilerin sarı yıldızına benzer biçimde Almanya'da giysilerinde P işareti taşımaları zorunluluğu. Bkz. *Nazi Conspiracy*, VIII, s. 237 ve devamı, Hans Frank'in günlüğü *Trial, a.g.e.*, XXIX, s. 683. Elbette, Polonyalılar, Nazilerin Yahudileri imha etmeyi bitirdikleri zaman kendi başlarına geleceklerden çok geçmeden endişe etmeye başladılar (*Nazi Conspiracy*, IV, 916). Alman halkına ilişkin Hitler'in planları için 80. dipnota bakınız.

la (1936-1938 arasında) Leh kökenli Ruslar, savaş sırasında Tatarlar ve Volga Almanları, savaştan sonra ise eski savaş suçluları ile Kızıl Ordu'nun işgal güçleri birlikleri ve Yahudi devletinin kurulmasından sonra Rus Yahudileri izledi. Böylesi kategorilerin seçimi asla bütünüyle keyfi olmaz; bunlar halka duyurulduğundan ve yurtdışında hareketin propaganda amaçları için kullanıldığından dolayı, olası düşmanlar kadar makul görünmek zorundadırlar. Belirli bir kategorinin seçilmesi, geniş ölçüde hareketin birtakım propaganda ihtiyacı yüzünden bile olabilir; tıpkı söz gelimi Sovyetler Birliği'nin Avrupa'daki uydu ülkelerinin sempatisini kazanmak için planlanmış Sovyetler Birliği'ndeki ani ve bütünüyle eşsiz devlet antisemitizminin ortaya çıkışı gibi. "Nesnellikle" belirlenmiş düşmanlardan olduğu suçunu şahsen itiraf etmeyi gerektiren gösteri niteliğindeki davalar bu hedefler için hazırlanmıştır; bunların en iyi örnekleri, "şahsi biçimde" kendi öz "nesnel" zararlarını kavramaya ve "dava uğruna" itirafta bulunmaya muktedir olan totaliter bir beyin yıkamaya uğramış olanların üretildiği ortamda bulunabilir.[99] Hâkim olan koşullara göre kimliği değişen –böylece bir zümre tasfiye edilir edilmez ötekine savaş açılabilir– "nesnel muhalif" kavramı, totaliter hükümdarların tekrar tekrar söyleyip durduğu fiili duruma aynen karşılık gelir; yani rejimleri geleneksel herhangi bir anlamda bir hükümet rejimi değildir, fakat ilerleyişi boyunca sürekli bertaraf edilmeleri gereken yeni zorluklarla karşılaşan bir *hareket*'tir. Totaliter sistem içerisinde herhangi bir meşru düşünceden zer-

99 *A.g.e.*, s. 87'de Beck ve Godin, SSCB'de tutuklanmaya neden olan "nesnel niteliklerden" söz eder; bunlar arasında NKVD'de üyelik de bulunmaktadır (s. 153). Tutuklanma ve itiraf etmenin nesnel zorunluluğunun iç yüzünü öznel açıdan anlama, en kolay eski bir gizli polis üyesiyle başarılabilir. Eski NKVD ajanının sözleriyle: "Üstlerim beni bilirler ve işlerim yeterince iyidir; eğer parti ve NKVD şimdi benim böyle şeyler itiraf etmeme gerek duyuyorsa, yaptıkları şey için iyi nedenleri olmalı. Sadık bir Sovyet yurttaşı olarak benim görevim, benden istenen itirafı esirgememektir" (*a.g.e.*, s. 231).

re kadar söz edilecekse, "nesnel muhalif"lik bunun merkezi fikridir.

Şüphelinin nesnel düşmana bu dönüşümüyle yakından bağlantılı olan şey, totaliter devletteki gizli polisin konumunun değişmesidir. Gizli servisler haklı olarak devlet içinde devlet diye tanınmışlardır ve bu sadece despotizmlerde böyle değildir, ayrıca anayasal ve yarı anayasal devletlerde de bu böyledir. Gizli bilgiye yalnız sahip olma, bu servise her zaman için devlet hizmetlerinin öteki servisler üzerinde belirleyici üstünlük sağlamıştır ve hükümet üyelerine açık bir gözdağı oluşturmuştur.[100] Totaliter polis ise aksine, bir sonraki düşmanın kim olacağına tek başına karar verebilen ve Stalin'de olduğu gibi, tasfiye edecek gizli polis kadrolarını da seçebilen liderin arzusuna bütünüyle tabidir. Artık polisin kışkırtıcılık yapmasına izin verilmediğinden ötürü, bu kadrolar hükümetten bağımsız olarak kendi başlarına varlıklarını sürdürmelerine olanak tanıyan biricik araçlarından mahrum kalmışlardır ve işlerini korumak için üst düzey yetkililere bütünüyle bağımlı hale gelmişlerdir. Totaliter olmayan devletlerdeki ordu gibi totaliter ülkelerdeki polis, sadece siyasal tedbirleri icra eder ve despotik bürokrasilerde taşımış olduğu tüm ayrıcalıkları yitirmiştir.[101]

Totaliter polisin görevi suçlu bulmak değildir; ancak, devlet halkın belli bir bölümünü tutuklamaya karar verdiğinde el altında olmaktır. Başlıca siyasal ayırt edici özellikleri, en yüksek otoritenin yalnızca onlarla sırrını paylaşması ve hangi siyasal çizginin güçlendirileceğini bilmeleridir. Bu durum

100 Iyi bilinen şey, bakanların sürekli, polisin hazırladığı gizli "*dossiers*" [dosya – ç.n.] korkusuyla yaşadığı Fransa'daki durumdur. Çarlık Rusyası'ndaki durum için bakınız Laporte, *a.g.e.*, s. 22-23: "Neticede Okhrana daha sıradan otoritelerin iktidarından kat kat üstün bir biçimde tahakküm edecektir. ... Okhrana ... Çar'a, sadece kendi uygun bulduğu şeylere dair bilgi verecektir."

101 "Devlet içinde devlet olmuş Okhrana'nın aksine GPU Sovyet hükümetinin bir dairesidir; ... ve etkinlikleri hiç de bağımsız değildir" (Roger N. Baldwin, "Political Police", *Encyclopedia of Social Sciences*).

sadece, tüm bir sınıfın ya da etnik bir grubun tasfiye edilmesi gibi, (otuzların başlarında Sovyet devletinin asıl amacını yalnızca GPU kadroları biliyordu ve kırkların başında Yahudilerin kökünün kazınacağını yalnızca SS oluşumları biliyordu) yüksek siyaset konularında söz konusu değildir; totaliter koşullar altında tüm gündelik yaşam için söz konusudur: Bir sanayi kuruluşundan Moskova'nın ne istediği konusunda, sözgelimi boru üretimini hızlandırma emri verdiğinde, –basitçe daha çok boru mu istemektedir, yoksa fabrika müdürünü mü mahvetmek ya da tüm yönetimi mi tasfiye etmek ya da tek bu fabrikayı mı ortadan kaldırmak istemektedir ya da nihayet bu emri tüm ülke genelinde tekrar edip böylece yeni temizlik başlatmayı mı amaçlamaktadır– yalnızca buradaki NKVD ajanları bilgilendirilir.

Ajanları birbirini tanımayan gizli servislerin çoğaltılmasının nedenlerinden bir tanesi, topyekün tahakkümün en uç noktada esnekliğe ihtiyaç duymasıdır: Örneğimizi kullanırsak, Moskova, emir verdiğinde boruları mı –ki her zaman bunlara ihtiyaç duyulur– yoksa bir temizlik mi istediğini henüz bilmemektedir. Gizli servislerin çoğaltılması, son dakika değişikliklerini olanaklı kılar, böylece bir sektör fabrika müdürüne Lenin Nişanı verirken, ötekisi onun tutuklanması için tertipler yapar. Polisin verimliliği, gerçekte böylesi çelişkili görevlere eş zamanlı hazırlanabilmesine bağlıdır.

Başka rejimlerde olduğu gibi totaliter rejimlerde de gizli polis, bazı hayati istihbarat konularında tekele sahiptir. Ancak, yalnızca polisin sahip olabileceği bilginin türü önemli bir değişikliğe uğramıştır: Polis artık gelecekteki kurbanların kafasında neler geçtiğiyle (çoğu zaman kurbanların kimler olacağını umursamazlar) ilgilenmemektedir ve polis en büyük devlet sırlarının yediemini haline gelmiştir. Bu, gerçek iktidarın su götürmez kaybına neden olsa bile, saygınlık ve mevkiinin otomatik olarak muazzam bir biçimde yük-

selmesi demektir. Artık gizli polis, liderin daha iyi bilmediği herhangi bir şey bilmemektedir; iktidar açısından polisler cellât seviyesine alçalmışlardır.

Hukuk açısından, şüphelinin nesnel düşmana dönüşmesinden bile daha ilginç olan, şüphe edilen saldırının olası suçla totaliter yer değiştirmesidir. Olası suç, nesnel düşmandan daha fazla öznel değildir. Şüpheli, üç aşağı beş yukarı kişiliğine (ya da şüpheli kişiliğine) uygun biçimde suç işleyebileceği düşünüldüğü için tutuklanırken,[102] olası suçun totaliter yorumu, nesnel gelişmelerin mantıksal beklentilerine yaslanır. Eski Bolşevik muhafızların ve Kızıl Ordu komutanlarının yargılandığı Moskova Duruşmaları, olası suçların cezalandırıldığı klasik örneklerdi. Hayali ve kurgusal ithamların arkasında şu mantıksal hesap kolaylıkla fark edilebilir: Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeler bir krize yol açabilir, bu kriz Stalin'in diktatörlüğünü devirebilir, bu da ülkenin askerî gücünü zayıflatabilir ve muhtemelen ortaya çıkacak yeni hükümetin Hitler ile ateşkes veya hatta ittifak anlaşması imzalamak zorunda kalacağı bir durumun doğmasına neden olabilir. Bundan sonra Stalin, Hitler'le yapılan gizli bir anlaşmayla, hükümeti devirme komplosunun varolduğunu ilan etmeye girişti.[103] Bu "nesnel" du-

102 Zanlı kavramının tipik yanı C. Pobyedonostzev ile ilişkili şu öyküde görülebilir: Okhrana'dan General Cherevin'in bir davayı kaybetmek üzere olan bir hanımın lehine araya girmesi istenir, zira karşı taraf Yahudi bir avukat tutmuştur. Şöyle der General: "Aynı gece bu kahrolası Yahudi'nin tutuklanmasını emrettim ve kendisini sözüm ona politik zanlı olarak gözaltına aldım. ... Bundan sonra bugün masum olan ama dün suçlu olmuş ya da yarın suçlu olacak pis bir Yahudi'yle dostlarıma aynı biçimde davranabilir miyim?" *L'Autocratie Russe: Mémoires politiques, correspondance officiele et documents inédits ... 1881-1894*, Paris, 1927.

103 Moskova Duruşmaları'ndaki suçlamalar, "olası gelişmelerin garip biçimde vahşileştirilerek çarpıtılmış öngörüsüne ... yaslanıyordu. [Stalin'in] akıl yürütmesi muhtemelen şu çizgi boyunca ilerliyordu: Onlar beni bir bunalımla devirmek istiyorlar; onları buna kalkışmış olmakla suçlayacağım. ... Bir hükümet değişikliği Rusya'nın savaşma kapasitesini zayıflatır. Başarılı olurlarsa, Hitler'le bir ateşkes imzalamak zorunda olabilirler, hatta toprak verme konu-

ruma karşı, bütünüyle beklenmedik olsa da, ancak suçlananların güvenilirliği, olup bitenleri anlamadaki acizlikleri, yorgunlukları, Stalin'in yokluğunda her şeyin kaybedileceğine duydukları katı inanç, faşizmden içtenlikli nefretleri yani kurgusal, mantıklı ve olası suçun tutarlılığının doğal olarak ihtiyaç duyduğu çok sayıda olgusal detay gibi, sadece "şahsi" faktörler söz konusudur. Totalitarizmin her şeyin mümkün olduğu yönündeki ana iddiası böylelikle, gerçeklerle ilgili tüm sınırlamaların istikrarlı biçimde yok edilmesiyle, suçun işlenip işlenmediğine bakılmaksızın hükümdarın tasavvur edebileceği her türlü suçun cezalandırılması gerektiği gibi absürt ve korkunç bir sonuca götürür. Nesnel düşman gibi olası suç da, bunu ne keşfedebilecek, ne icat edebilecek, ne de kışkırtabilecek polisin kuşkusuz yeteneğini aşar. Burada yine gizli servisler, bütünüyle siyasal otoritelere tabidir. Onların devlet içinde devlet olma bağımsızlıkları artık bitmiştir.

Totaliter polis sadece bir açıdan totaliter olmayan ülkelerdeki gizli servislerle hâlâ yakından benzerlik gösterir. Gizli polis, geleneksel olarak, yani Fouché'den beri, kurbanlarından kâr elde etmiş; kumar ve fahişelik gibi bastırması beklenen faaliyetlerde açıkça ortaklık konumu üstlenerek doğru olmadığı kesin olan kaynaklardan elde ettiği gelirle devletin resmen izin verdiği bütçesini artırmıştır.[104] Dostça rüş-

---

sunda bile mutabık kalabilirler. ... Onları, şimdiden Almanya ile hainçe bir ittifak içine girmiş olmakla ve Sovyet topraklarını teslim etmiş olmakla suçlayacağım." Bu, I. Deutscher'in Moskova Duruşmalarına dair yaptığı harikulade açıklamadır. *A.g.e.*, s. 377.

Olası suçların Nazi yorumuna iyi bir örnek Hans Frank *a.g.e.*'de bulunabilir: "'Devlet için tehlikeli' girişimlerin eksiksiz bir kataloğu hazırlanamaz, çünkü ileride bir tarihte önderliği ve halkı neyin tehlikeye atacağı asla öngörülemez." (Çeviri *Nazi Conspiracy*, IV, s. 881'den alındı.)

104 Gizli polisin kriminal yöntemleri elbette Fransız geleneğinin tekelinde değildir. Söz gelimi, Avusturya'da Maria Theresa döneminde korkulan siyasi polis Kaunitz tarafından şantajla yaşamayı alışkanlık edinmiş "ahlâk komiserleri" denen kadrolardan devşirilerek örgütlenmişti. Bkz. Moritz Bermann, *Maria*

vetin kabulünden, düpedüz şantaja dek uzanan bu yasadışı yöntemlerle kendini finanse etme, gizli servislerin kamusal otoritelerden bağımsız olmaları için önemli bir etken olmuş ve bu servislerin devlet içinde devlet olma konumlarını güçlendirmiştir. Tüm öteki değişiklilere rağmen, polis faaliyetlerinin kurbanlardan elde edilen gelirle finanse edilmesinin devam ettirilmiş olduğunu görmek tuhaftır. Sovyet Rusya'da NKVD neredeyse bütünüyle, aslında muazzam büyük gizli aygıtın finanse edilmesi dışında başka kâr sağlamayan ve başka amaçlara hizmet etmiyor görünen köle emeğinin sömürülmesine bağımlıdır.[105] İlk kez Himmler, Nazi gizli polisinin kadroları olan SS birliklerini Yahudi mallarının kamulaştırılmasıyla finanse etti; daha sonra, Tarım Bakanı Darre ile yabancı ülkelerden ucuza aldığı tarım ürünlerini Almanya içinde sabit fiyatla satarak Darre'nin yıllık kazanacağı birkaç yüz milyon markı alacağı bir anlaşmaya vardı.[106] Bu düzenli gelir kaynağı kuşkusuz savaş sırasında yok oldu; Todt'un halefi ve 1942'den itibaren Almanya'daki en büyük insan gücü taciri, 1942'de Himmler'e benzer bir sözleşme önerdi: Eğer Himmler, çalışmaları dikkat çekecek ölçüde verimsiz olmuş ithal köle işgücünün SS yetkisinden çıkarılmasını kabul ederse, Speer organizasyonu kârın belli bir yüzdesini SS için ona verecekti.[107] Şöyle ya da böyle düzenli bu

---

Theresia und Kaiser Joseph II, Vienna-Leipzig, 1881. Bu kaynağı Robert Pick'e borçluyum.

105 Muazzam polis örgütlenmesinin giderlerinin köle işgücünden elde edilen kârlardan karşılandığı kesindir; şaşırtıcı olan polis bütçesini bütünüyle bu kaynağın bile karşılamıyor görünmesidir; *a.g.e.*'de Kravchenko, özgürce yaşamaya ve çalışmaya devam edecek hükümlü yurttaşlara NKVD'nin yüklediği özel vergilerden bahseder.

106 Bkz. Fritz Thyssen, *I Paid Hitler*, Londra, 1941.

107 Bkz. *Nazi Conspiracy*, I, s. 916-917. – SS'in ekonomik etkinliği, ekonomik ve idari işler için merkezi bir ofiste toplanmıştı. SS, Hazine ve Maliye Bakanlığı'na mali varlıklarını "özel amaçlar için tahsis edilmiş parti mülkiyeti" olarak beyan etmişti. (5 Mayıs 1943 tarihli mektup. Alındığı kaynak: M. Wolfson, *Uebersicht der Gliederung verbrecherischer Nazi-Organisationen. Omgus*, December, 1947).

tip bir gelir kaynağına Himmler, finansal kriz zamanlarındaki gizli servislerin eski şantaj yöntemlerini de ekledi: Kendi toplulukları içinde SS birimleri, o bölgedeki SS'lerin gereksinimleri için zorunlu parayı "gönüllü olarak üstlenmek" zorunda olan "SS Dostları" gruplarını oluşturdu.[108] (Çeşitli finansal operasyonlarında gizli Nazi polisinin, mahkûmları sömürmemiş olması dikkat çekicidir. Toplama kamplarındaki insan malzemesinin kullanımının artık sadece Himmler tarafından belirlenmediği ve kamplardaki çalışmanın, "talihsiz mahkûmların omuzlarındaki yükü artırmak ve işkence etmek dışında hiçbir mantıklı amacının olmadığı"[109] savaşın son yılı hariç.)

Oysa bu finansal çarpıklıklar, gizli polis geleneğinin yegâne ve çok da önemli olmayan izleridir. Bunlar totaliter rejimlerin ekonomik ve finansal konuları genel olarak küçümsemeleri yüzünden mümkündür; böylelikle normal koşullar altında yasadışı olacak ve gizli polisi tüm öteki daha saygın hükümet dairelerinden ayıracak bu yöntemler, bu noktada bir bağımsızlığa sahip ve başka hiçbir otorite tarafından denetlenmeyen, düzensizlik, itibarsızlık ve güvensizlik atmosferi içinde yaşayan bir daireyle artık ilgilenmediğimizin göstergesidir. Öte yandan totaliter gizli polisin konumu bütünüyle istikrarlı hale getirilmiştir ve hizmetleri idareye tümden entegre olmuştur. Örgüt yalnızca yasanın yetki alanının ötesinde *değil*dir, aynı zamanda bizzat yasanın cisimleşmiş

108 Bkz. Kohn-Bramstedt, *a.g.e.*, s. 112. – Şantaj güdüsü, eğer bu türden para toplamanın her zaman yerel SS birimleri tarafından yerleştirildikleri semtlerde örgütlendiğini hesaba katarsak kolayca gözler önüne serilir. Bkz. *Der Weg der SS*, yayınlayan SS-Hauptamt-Schulungsamt (tarihsiz), s. 14.

109 *A.g.e.*, s. 124. – Bu açıdan, kampların bakımı için gerekenler ile SS'in personel ihtiyaçları için birtakım tavizler verildi. Bkz. Wolfson, *a.g.e.*, 19 Eylül 1941 tarihli mektup, gönderen Oswald Pohl, fiyat denetiminden sorumlu Reichskommissar WVH (Wirtschafts-und Verwaltungs-Hauptamt) şefi. Toplama kamplarındaki tüm bu ekonomik etkinliklerin yalnızca savaş sırasında ve akut işgücü kıtlığının baskısı altında geliştirilmiş olduğu görülmektedir.

halidir ve saygınlığı kuşku götürmez. Artık kendi inisiyatifiyle cinayetler örgütleyemez, artık devlete ve millete karşı saldırıları kışkırtamaz ve rüşvetin her türlüsüne, şantaja ve çarpık finansal kazançlara karşı sert davranır. Savaşın ortasında, oldukça somut tehditler eşliğinde Himmler'in adamlarına vermeye cüret ettiği ahlâk dersinde –"Bu halkı [Yahudileri] silip süpürmeye ve silip süpürmeyi kafamıza koymaya ahlâken hakkımız vardır, ancak herhangi bir biçimde ister bir kürkle, bir saatle, tek bir markla ya da bir sigarayla olsun kendimizi zenginleştirme hakkımız yoktur."–[110] gizli polis tarihinde boşuna aranacak bir not dikkat çeker. Eğer gizli polis hâlâ "tehlikeli düşünceler" ile ilgileniyorsa bunlar, kuşkulanılan kişinin tehlikeli olduğunu neredeyse bilmediği şeylerdir; tüm entelektüel ve sanatsal yaşamın düzene sokulması, genellikle bir gün önce bütünüyle ortodoks olan belli fikirlerden oluşan "tehlikeli düşünceleri" bulunan entelektüellerin tekrar tekrar ortadan kaldırılışının eşlik ettiği standartların sürekli yeniden inşasını ve revizyonunu talep eder. Bu yüzden, kelimenin kabul edilmiş anlamında gereksiz hale gelmiş olan polisin işlevidir; hatta çoğunlukla ilkinin yerini aldığı düşünülen gizli polisin ekonomik işlevi çok daha kuşkuludur. Kesinlikle NKVD'nin belli aralıklarla Sovyet halkının bir kısmını topladığı ve onları zorunlu çalışma kampları olarak methedici bir yanlış adlandırmaya sahip kamplara gönderdiği kuşku götürmez;[111] yine de bu, Sovyet-

110 Himmler'in Posen'de Ekim 1943 tarihli konuşması, *International Military Trials*, Nuremberg, Cilt 29, 1945-46, s. 146.

111 "Bek Bulat (eski bir Sovyet profesörünün takma adı) Kuzey Kafkasya NKVD belgelerini inceleyebilmişti. Bu belgelerden besbellidir ki büyük tasfiye doruktayken, Haziran 1937'de hükümet yerel NKVD'lere halkın belli bir yüzdesini tutuklamalarını emretmişti. En az sadık bölgelerde yüzde beşe varan tutuklanacakların yüzdesi bir şehirden ötekine değişirdi. Sovyetler Birliği'nin tümü için ortalama yüzde üç civarındaydı." Bildiren David J. Dallin, *The New Leader*, 8 Ocak 1949. – Beck ve Godin *a.g.e.*, s. 239'da kısmen ayrı, oldukça makul bir varsayıma ulaşır ki buna göre "tutuklamalar şöyle planlanmaktadır: NKVD dosyaları pratikte tüm halkı kapsardı ve herkes bir kategoride tas-

ler Birliği'nin işsizlik sorununu çözmesinin bir yolu olsa da, söz konusu kamplardaki verimin, olağan Sovyet işgücününkinden inanılmaz derecede daha düşük olduğu da genellikle bilinir ve bu verim, polis aygıtının giderlerini karşılamaya güç belâ yeter.

Totaliter rejimin iktidar aygıtı içinde tüm devlet daireleri arasında "en iyi örgütlenmiş ve en verimlisi"[112] olan gizli polisin siyasal işlevi ise ne kuşkuludur ne de gereksiz. Bu işlev, kendisi aracılığıyla tüm emirlerin aktarıldığı hükümetin gerçek icracı kolunu oluşturur. Totaliter hükümdar, gizli ajanlar ağının yardımıyla kendisi için, göstermelik hiyerarşinin soğan kabuklarının üstü üste oluşlarını andıran yapısından ayrı, tüm öteki kurumlardan tamamen kopuk ve ayrı, doğrudan icra aktarım ağı oluşturmuştur.[113] Bu anlamda gizli polis ajanları, totaliter ülkelerde açıkça egemen tek sınıftırlar ve onların standartları ile değer ölçüleri totaliter toplumun tüm dokusuna siner.

---

nif edilirdi. Böylelikle, her şehirde kaç tane eski Beyazlardan, muhalif partilerin mensuplarından vs. olduğunu gösteren istatistikler bulunmaktaydı. Toplanan ... ve tutuklunun itiraflarından bir araya getirilen tüm suçlayıcı malzemeler de dosyalara giriyordu, her bir kişinin kartı ne kadar tehlikeli sayıldığını göstermek üzere işaretleniyordu; bu, onun hayatında ortaya çıkan kuşkulu ya da suçlayıcı malzemenin miktarına bağlıydı. İstatistikler düzenli olarak üst makamlara sunulduğu için her bir kategoride tam olarak kaç kişinin olduğu bilgisinden hareketle herhangi bir anda büyük bir tasfiye düzenlemek mümkündü."

112 Baldwin, *a.g.e.*

113 SS Şok Birliklerinin (*Verfügungstruppen*) Hitler'in kişisel emrinde olduğu kadar Rus gizli polis kadroları da Stalin'in "kişisel emrinde" olmuştur. Her ikisi de savaş zamanında askerî birliklerle hizmete çağrılmış olsalar bile, kendi özel hukukları altında varoldular. SS'i yeniden örgütlemeyi üstlendiği zaman Himmler'in yürürlüğe koyduğu, SS'i halktan ayırmaya hizmet etmiş özel "evlilik yasaları", ilk ve en temel düzenlemelerdi. 1927'de, Himmler'in evlilik yasalarından bile önce, SS'e "üyelik toplantılarında asla tartışmalara [katılmama]" yönünde resmen talimat verilmişti (*Der Weg der SS*, *a.g.e.*). Aynı tedbirin, bile bile sır saklamış ve en önemlisi parti aristokrasisinin öteki kollarıyla işbirliği yapmamış NKVD üyeleri için de alındığı anlatılmaktadır (Beck ve Godin, *a.g.e.*, s. 163).

Bu görüş açısından, gizli polisin kimi özel niteliklerinin, totaliter gizli polisin özellikleri olmasından ziyade totaliter toplumun genel nitelikleri olması çok şaşırtıcı olmaz. Böylelikle, totaliter koşullar altında şüpheli kategorisi tüm halkı ele geçirir; hangi beşerî faaliyette ortaya çıkarsa çıksın, resmen emredilen ve durmaksızın değişen çizgiden sapan her fikir zaten şüphelidir. Basitçe düşünme yeteneklerinden ötürü insanlar, tanım gereği şüphelidirler ve bu şüphe, örnek davranışlarla saptırılamaz, zira insanın düşünme yeteneği, ayrıca düşüncesini değiştirme yeteneği de demektir. Dahası, bir başka insanın yüreğindekileri kuşku götürmez biçimde bilmek –bu bağlamda işkence sadece, elde edilemeyecek olanı umutsuzca ve ebediyen beyhude biçimde elde etme girişimidir– hep olanaksız olacağından ötürü ve ortak değerler ile kişisel çıkarların öngörülebilirliği (sırf psikolojik olanlardan ayrı olarak) toplumsal gerçeklik olarak varolmadığı için artık şüpheden vazgeçilemez. Bu yüzden karşılıklı şüphe, totaliter ülkelerde tüm toplumsal ilişkilere siner ve gizli polisin özel görüş alanının dışında bile her şeye sinmiş bir atmosfer yaratır.

Totaliter rejimlerde kışkırtma, vaktiyle yalnızca gizli ajanının bir özelliğiyken, isteyerek ya da istemeyerek herkesin izlemeye zorlandığı, komşularla ilgilenme yöntemi haline geldi. Bir bakıma herkes herkesin *ajan provokatör*'üdür; zira şayet sıradan, dostça "tehlikeli düşünce" (ya da o esnada ne tehlikeli düşünce haline geldiyse) alışverişleri yetkililerin dikkatini çekecek olursa, açıkça herkes kendini *ajan provokatör* diye adlandıracaktır. Siyasal muhaliflerin ve ispiyonculuk sayılan gönüllü hizmetlerin ihbar edilmesinde halkın işbirliği kesinlikle eşi benzeri görülmemiş şeyler değildir, bunlar totaliter ülkelerde o kadar iyi örgütlenmişlerdi ki uzmanların çalışmaları neredeyse gereksizdir. Herkesin bir polis ajanı olabileceği ve her bir kişinin kendini gözetim altın-

da hissettiği her yeri kaplamış casusluk sistemi içinde; dahası mesleklerin aşırı derecede güvenilmez olduğu ve en olağanüstü yükseliş ve düşüşlerin gündelik olaylar haline geldiği koşullar altında, her söz belirsizlik taşır ve geriye dönük "yorumlamaya" tabidir.

Gizli polis yöntemleri ve standartlarıyla totaliter toplumun içine sızılmasının en çarpıcı örneği kariyer konularında bulunabilir. Totaliter olmayan rejimlerdeki çift taraflı çalışan ajanlar, mücadele ettikleri farz edilen davaya neredeyse otoriteler kadar bazen onlardan daha fazla hizmet ettiler. Sıklıkla iki tür tutku beslediler: Gizli servislerin saflarında olduğu kadar devrimci partilerin saflarında da yükselmek istediler. Her iki alanda da mevki kazanmak için, normal bir toplumda terfisi kıdeme bağlı küçük memurun sadece gizli gündüz düşlerinde yeri olabilecek belli birtakım yöntemlerin benimsenmesi gerekir: Polisle bağlantısını kullanarak partideki amirlerini ve rakiplerini kesinlikle bertaraf edebilir ve devrimcilerle bağlantısını kullanarak da en azından polisteki şefinden kurtulma şansı elde edebilirdi.[114] Mevcut Rus toplumundaki kariyer koşullarını göz önüne aldığımızda, böylesi yöntemlerle olan benzerlik çarpıcıdır. Tüm üst düzey görevliler konumlannı sadece kendi seleflerini ortadan kaldıran temizliklere borçlu olmakla kalmazlar, toplumun her kesiminin terfisi bu yolla ivmelendirilir. Aşağı yukarı her on yılda bir ülke çapında yapılan temizlik, henüz mezun ve işe susamış yeni kuşağa yer açar. Eskiden polis ajanlarının yaratmak zorunda olduğu söz konusu terfi koşullarını devletin kendisi bizzat inşa etmiştir.

Tüm devasa idari mekanizmanın bu düzenli vahşi yenilenmesi, yeteneklerin gelişmesine engel olurken, bir yığın üstünlüklere de sahiptir: Memurların görece genç olmala-

114 Tipik olanı, parlak kariyeri parlamentoda Bolşeviklerin vekili olmasıyla biten polis ajanı Malinosky'dir. Bkz. Bertram D. Wolfe, *a.g.e.*, Bölüm XXXI.

rını güvenceye alır ve en azından barış zamanında, totaliter egemenlik için bir tehlike oluşturan koşulların istikrar kazanmasını engeller; mensuplardan genç personeli genelde, kendilerinden daha kıdemli olanlara ki terfileri bunların görüşleri ve iyi niyetlerine bağımlıdır, bağlayan sadakatin gelişimini engeller; işsizlik riskini tek kalemde yok eder ve herkese eğitimine uygun bir iş sağlar. Nitekim Sovyetler Birliği'ndeki dev temizliğin sona ermiş olmasından sonra 1939'da Stalin, "Parti, devlette ya da parti işlerinde önde gelen makamlara 500.000'den fazla genç Bolşevik'i terfi ettirebildi"[115] diye büyük bir memnuniyetle yazabildi. Sahibi olduğu işi, selefinin haksız yere yok edilişine borçlu olmanın neden olduğu küçük düşme, Almanya'da Yahudilerin uzmanlık alanlarından uzaklaştırılmasıyla aynı moral bozucu etkiyi doğurdu: Bu durum iş güç sahibi herkesi hoşlarına gitsin ya da gitmesin, devletin ve vârislerinin işlediği suçların bilinçli bir suç ortağı yapar, netice itibariyle herkes daha çok duyarlı küçük düşürülmüş kişi haline geldikçe, rejimi daha çok ateşli savunacaktır. Bir başka deyişle, bu sistem tüm anlamlarıyla birlikte lider ilkesinin mantıksal bir sonucudur ve en iyi sadakat garantisidir: Her yeni kuşak, geçimleri uğruna, iş alanı yaratmak için temizliği başlatan liderin mevcut siyasal çizgisine bağımlı kılınıyor. Her birey kendi varoluşunu tamamen rejimin siyasal çıkarlarına borçlu olduğu sürece, kim olduğunun hiç önemi yoktur. Bu kişi, Sovyetler Birliği'ni savunanların pek gurur duymaya alışık oldukları kamusal çıkarların ve özel çıkarların özdeşliğini (ya da Nazi uyarlamasında özel yaşam alanının ortadan kaldırılmasını) gerçekleştirir ve çıkarların bu fiili özdeşliği bozulduğunda, bir sonraki temizlik onu görevinden alarak silip süpürdüğünde, rejim onun canlılar dünyasında da yok edildiğinden emin olmak ister. Çok farklı olmayan bir biçim-

115 Aktaran Avtorkhanov, *a.g.e.*

de çift taraflı çalışan ajan, yalnızca gizli polisle değil, devrim davasıyla (onsuz işini kaybedecektir) özdeşleştirilmiştir; bu alanda da göz alıcı bir yükseliş ancak anonim bir ölümle sonlanır, zira çift taraflı bir oyunun hep oynanabilmesi hayli olanaksızdır. Totaliter devlet, eskiden sadece toplumdan dışlananlar arasında hüküm sürmüş olan bu atama koşullarını tüm meslekler için düzenlediğinde sosyal psikoloji içerisindeki en uzun vadeli değişimlerden bir tanesini meydana getirmiş oldu. Dorukta geçen birkaç yıllık övgü dolu varoluşun bedelini kısa bir hayatla ödemek istemiş olan çift taraflı çalışan ajanın psikolojisi, Rusya'daki devrim sonrası kuşağın tümünün ve daha az ama hâlâ oldukça tehlikeli boyutlarda savaş sonrası Almanya'nın ister istemez kişisel konulardaki felsefesi haline gelmiştir.

Bu, bir zamanlar gizli polisin tekelinde olmuş standartlarla içine sızılmış ve onun yöntemleriyle yaşayan, içinde totaliter gizli polisin iş gördüğü bir toplumdur. Kurbanları, yalnızca başlangıç evrelerinde, iktidar mücadelesinin hâlâ sürdüğü zamanda, muhalefet ettiklerinden kuşkulanılan kimseler olmuştur. Ardından bu toplumun totaliter kariyeri, (Nazilerin durumunda olduğu gibi) Yahudiler ya da Lehler veya herhangi bir tarihte dükkânı ya da evi olmuş ya da "ana babası ya da dedeleri böylesi şeylere sahip olmuş"[116] ya da Kızıl Ordu işgal güçlerinden birisinin üyesi olmuş ya da Polonya kökenli Ruslardan olmuş "karşı devrimciler" –bu, "Sovyet Rusya'da ..." [suçlanan kimsenin] davranışına ilişkin daha herhangi bir sorun çıkmadan önce ... yapılan bir ithamdır– diye bilinen nesnel düşmanına zulmederek başlar. Nesnel düşman ve mantıksal olarak mümkün suç kavramları ancak onun son ve tamamen totaliter evresinde terk edilir ve kurbanlar bütünüyle rastgele seçilir ve hatta suçlanmadan yaşamaya uygun olmadığı ilan edilir. Bu yeni "istenme-

116 *The Dark Side of the Moon*, New York, 1947.

yenler" kategorisi, Nazilerin durumunda olduğu gibi zihinsel hastalıkları olanlar ya da kalp ve ciğer hastalıkları olanlardan oluşabilir ya da Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi sürgün edilmesi emredilen ve oranı şehirden şehre değişen, o yüzdelik dilim içinde kalmış insanlardan oluşabilir.

Bu sürekli keyfilik, herhangi bir tiranlığın yapabileceğinden çok fazla etkili bir biçimde beşerî özgürlüğü inkâr eder. Bir kimsenin tiran tarafından cezalandırılması için en azından onun tiranın düşmanı olması gerekirdi. Düşünce özgürlüğü boyunlarını tehlikeye atacak kadar cesur olanlar için ortadan kaldırılmamıştı. Teorik olarak, muhalefeti seçmek totaliter rejimlerde de aynı şekilde mümkündü; ama böylesi bir özgürlük aslında neredeyse hükümsüz kılınmıştı, çünkü iradi bir eylem gerçekleştirmek sadece herkesin herhangi bir şekilde maruz kalabileceği bir "cezalandırma"ya neden oluyordu. Bu sistemde özgürlük sadece, nihai ve açıkçası hâlâ yok edilemez garantisine, intihar olasılığına indirgenmekle kalmamış, aynı zamanda ayırt edici normunu da yitirmiştir, çünkü sonuç, özgürlüğü gerçekleştirenlerle bütünüyle masum insanlar için aynıdır. Eğer Hitler'in Genel Alman Sağlık Yasası'nı gerçekleştirmeye zamanı olsaydı, ciğerlerinden hasta olan bir kimse, Nazi rejiminin ilk yıllarındaki bir komünistin ya da rejimin son yıllarındaki bir Yahudi'nin kaderiyle aynı kadere boyun eğmiş olacaktı. Benzer biçimde, belli kotaları tutturmak üzere toplama kamplarına seçilen milyonlarca insanın kaderiyle aynı kaderin cezasını çeken Rusya'daki rejim muhalifleri de yalnızca, polisi keyfi seçim yapma yükünden kurtarır. Masumlar ile suçlular aynı derecede istenmeyen kimselerdir.

Suç ve suçlular kavramındaki değişiklik, totaliter gizli polisin yeni ve korkunç yöntemlerini belirler. Suçlular cezalandırılır, istenmeyenler yeryüzünden silinir; arkalarında bıraktıkları tek iz onları tanıyan ve sevenlerin anılarıdır ve giz-

li polisin en zorlu görevlerinden bir tanesi, böylesi izlerin bile mahkûmla birlikte yok olmasını sağlamaktır.

GPU'nun Çarcı selefi Okhrana'nın (Kamu Güvenliğinin ve Düzeninin Korunması Departmanı), her şüphelinin büyük bir kartın ortasında kırmızı yuvarlak içinde adının, politik arkadaşlarının daha küçük kırmızı yuvarlak içinde, politik olmayan tanıdıklarının yeşil yuvarlak içinde, şüphelinin arkadaşlarıyla bağlantılı ama şüphelinin şahsen tanımadığı kişilerin ise kahverengi yuvarlak içinde ve şüphelinin politik, politik olmayan arkadaşlarının ve arkadaşlarının arkadaşlarının birbirleriyle ilişkilerinin ilgili yuvarlaklar arasına çekilen çizgilerle gösterildiği bir fişleme sistemi icat ettiği anlatılır.[117] Açıkça, bu yöntemi kısıtlayan yalnızca fişleme kartının boyutudur ve teorik olarak devasa büyüklükte tek bir kâğıt tüm toplumun akrabalığını ve aralarındaki ilişkileri gösterebilir. Bu, totaliter gizli polisin ütopist amacıdır. Gizli polis artık yalan makinesiyle gerçekleştiği farz edilen geleneksel eski polis hayalini terk etmiştir ve artık kimin kim olduğunu ya da kimin ne düşündüğünü ortaya çıkarmaya çalışmaz. (Bu hayalin tüm polislerin zihniyeti üzerinde yarattığı cazibenin en net örneğini yalan makinesi oluşturur; çünkü belli ki karmaşık ölçüm aygıtı, kurbanlarının soğukkanlılık ya da sinirlilik dışında herhangi bir şeyini pek saptayamaz. Aslında bu mekanizmanın kullanılmasının altında yatan kötü muhakeme sadece her şeye rağmen bir çeşit zihin okumanın mümkün olması yönündeki irrasyonel istekle açıklanabilir.) Bu eski hayal yeterince korkunçtu ve ezelden beri sürekli işkenceye, en iğrenç gaddarlıklara yol açmıştır. Bu hayalin lehine olan tek bir şey vardı: İmkânsızı talep etti. Tüm modern teknikleriyle birlikte totaliter polisin modern hayali, hiçbir şeyle kıyaslanamayacak biçimde en berbatıdır. Artık polis, herhangi bir

117 Bkz. Laporte, *a.g.e.*, s. 39.

anda kimin kiminle bağlantılı olduğunu ve ne kadar samimi olduklarını saptamak için ofis duvarındaki devasa haritaya bakmasının yeterli olması gerektiğini hayal etmektedir; teorik olarak bu hayal, teknik uygulaması az çok zorluk çıkarmaya mahkûm olsa da, gerçekleştirilemez değildir. Bu harita gerçekten varolsaydı, bellek bile totaliter tahakküm etme iddiasının yolunda duramazdı; böylesi bir harita insanları, sanki hiç varolmamışlar gibi hiçbir iz bırakmadan ortadan kaldırmayı olanaklı kılabilir.

Tutuklanmış NKVD ajanlarının raporlarına güvenilirse, Rus gizli polisi bu totaliter yönetim idealine rahatsız edici bir biçimde yaklaşmıştır. Polis, uçsuz bucaksız ülkenin her bir sakini hakkında, rastlantı sonucu tanışıklıklarından, gerçek dostluklarına, aile ilişkilerine kadar insanlar arasındaki mevcut çoğu ilişkinin dikkatle sıralandığı gizli dosyalara sahiptir; aslında sadece bu ilişkileri ortaya çıkarmak için, tutuklanmaları öncesinde "suçları" zaten "nesnel" biçimde saptanmış zanlılar çok sıkı bir biçimde yakından sorgulanır. Nihayet, totaliter yönetim için çok tehlikeli olan bellek yeteneğine gelince, yabancı gözlemciler şöyle bir duyguya sahiptirler: "Eğer fillerin hiç unutmadığı doğruysa, Ruslar bize fillerin tam tersi gibi görünüyor. ... Sovyet Rus psikolojisi, unutkanlığı gerçekten mümkün kılmış görünüyor."[118]

Topyekün tahakküm aygıtı için kurbanlarının bu tamamıyla yok edilmesinin ne kadar önemli olduğu, şu ya da bu gerekçeyle hayatta kalanların anısıyla rejimin yüz yüze geldiği o durumlarda görülebilir. Savaş sırasında bir SS komutanı Fransız bir kadına kocasının bir Alman toplama kampında ölümüyle ilgili bilgi vererek berbat bir hata yaptı; bu dikkatsizlik, hiçbir koşul altında asla dışarıya bilgi vermemeleri konusunda tüm kamp komutanlarını uyaran küçük

118 Beck ve Godin, *a.g.e.*, s. 127 ve 234.

çaplı bir emirler ve talimatlar heyelanına neden oldu.[119] Mesele şudur ki, Fransız dul söz konusu olduğunda, kocasının tutuklanma anında öldüğünün zannedilmesi ya da daha ziyade hiç yaşamamış olmasıdır. Benzer biçimde doğduklarından beri bu sisteme alışmış Sovyet polis memurları da, tutuklu arkadaş ve yakınlarının başına ne geldiğini umutsuzca araştırmaya uğraşan işgal altındaki Polonya'daki insanlara ancak şaşkınlık içinde bakabildiler.[120]

Totaliter ülkelerdeki polisin yönetimindeki tüm gözaltı yerleri, insanların arkalarında ceset ya da mezar gibi eski varlıklarının bildik izlerini bırakmadan kazara içine düştükleri hakiki unutuluş hücreleri olarak yapılmışlardır. Bu en yeni insan tasfiye etme buluşuyla karşılaştırıldığında politik ya da canice eski tarz cinayet yöntemi gerçekten verimsizdir. Katil arkasında bir ceset bırakır ve kendi kimliğinin izlerini silmeye uğraşır, kurbanının kimliğini geride kalan dünyanın belleğinden silecek hiçbir gücü yoktur. Gizli polisin operasyonu, tersine, kurban hiçbir zaman varolmamış gibi mucizevî şekilde onun icabına bakar.

Gizli polis ile gizli topluluklar arasındaki bağlantı açıktır. İlkinin kurulması her zaman ikincinin varlığından kaynaklanan tehlike argümanlarına ihtiyaç duymuş ve birincisi bunları hep kullanmıştır. Totaliter gizli polis ise, tarihte ilk kez tüm tiranların kullandığı bu eski tarz bahanelere ihtiyaç duymamış ve bunları kullanmamıştır. Devletin keyfi kararı onları canlılar dünyasından silene kadar ve hatıralarının ölüler dünyasından kökünü kazıyana kadar aslında rejimin düşmanları olmayan ve hükümetin keyfi bir kararı onları yaşayanlar dünyasından çıkartıncaya ve ölüler dünyasındaki anılarının kökünü kazıyıncaya dek kimlikleri iş-

119 Bkz. *Nazi Conspiracy*, VII, s. 84 ve devamı.

120 *The Dark Side of the Moon.*

kencecileri tarafından bilinmeyen kurbanların anonimliği, her türlü sırrın ötesindedir, en katı sessizliğin ötesindedir, komplocu toplulukların disiplininin üyelerine dayattığı ikiyüzlü yaşama azami biçimde egemen olmanın da ötesindedir.

Totaliter hareketler iktidara yükselişleri sırasında gizli toplulukların belli örgütlenme özelliklerini taklit ederler, yine de kendilerini güpegündüz inşa eder, ancak egemenlik kurmalarından sonra gerçek gizli bir toplum yaratırlar. Totaliter rejimlerin gizli topluluğu, gizli polistir; totaliter bir ülkedeki katı bir biçimde korunan tek sır, varolan tek ezoterik bilgi, polisin operasyonlarıyla ve toplama kamplarındaki koşullarla ilgilidir.[121] Kuşkusuz nüfusun geniş kesimi ve özellikle parti üyeleri tüm genel hatları durumu yani toplama kamplarının varolduğunu, insanların yok edildiğini, masum insanların tutuklandığını bilirler; ama totaliter bir ülkedeki herkes aynı zamanda, bu "sırlar" hakkında konuşmanın gelmiş geçmiş en büyük suç olduğunu da bilir. Bir insanın bilgisi, yoldaşlarının onay ve kavrayışına bağlı kaldığı sürece, genellikle paylaşılan ama bireysel olarak korunan, asla nakledilmeyen bilgiler gerçeklik niteliklerini yitirirler ve sırf bir karabasan niteliğine bürünürler. Sadece muhtemel yeni istenmeyenler kategorisine ve kadroların operasyonel yöntemlerine dair katı esoterik bilgiye sahip olanlar, herkesin gerçekliğini aslında neyin inşa ettiğine dair birbirleriyle iletişime girebilecek konumdadırlar. Yalnızca onlar, doğru diye bildiklerine inanacak konumdadırlar. Bu, onların sırlarıdır ve bu sırrı korumak için gizli bir örgüt biçiminde kurulmuşlardır. Bu gizli örgüt onları tutuklasa, itiraf etmeye zorlasa ve nihayet tasfiye etse bile üye olarak kalırlar.

121 "SS içinde sır olmayan çok az şey vardı. En büyük sır toplama kamplarındaki uygulamalardı. Gestapo mensupları bile kamplara özel izin olmaksızın ... kabul edilmiyorlardı" (Eugen Kogon, *Der SS-Staat*, Münih, 1946, s. 297).

Sırrı korudukları sürece seçkinlere mensup olmayı sürdürürler ve genellikle örgüte, hapishanede ve toplama kamplarında olsalar bile ihanet etmezler.[122]

Totaliter olmayan dünyanın sağduyusuna aykırı olan çoğu paradokstan bir tanesinin, totalitarizmin komplocu yöntemlerini ürettiği açıkça irrasyonel olan kullanım olduğunu önceden belirtmiştik. Polisin alenen zulmettiği totaliter hareketler, kendi iktidar mücadelelerinde, hükümetin devrilmesi için komplocuların kullandığı yöntemleri çok ihtiyatlı kullanırlar; halbuki iktidardaki totalitarizm, tüm devletlerce tanındıktan ve devrimci evresini aştıktan sonra devletinin ve iktidarının çekirdeği olarak gerçek bir gizli polis oluşturur. Resmi tanınmanın, bir iç parçalanma tehdidinin, totaliter hareketin komplocu içeriği için, totaliter olmayan rejimlerin gönülsüz bir biçimde aldıkları polis önlemlerinden daha büyük tehdit gibi algılandığı görülmektedir.

İşin aslı şu ki totaliter liderler, iktidar mücadelesi sırasında konulmuş kurgusal dünya koşullarına ve o dünyaya durmadan uymak gerektiğine tam olarak kanaat getirmiş olsalar da, bu kurgusal dünyanın ve onun kurallarının tüm sonuçlarını sadece azar azar keşfederler. İnsanın kadiri mutlaklığına duydukları inanç, örgüt sayesinde her şeyi yapabilecekleri kanaati onları, beşerî tahayyülün ana hatlarını çıkarmış olduğu ama hiçbir beşerî etkinliğin asla kesin olarak gerçekleştiremediği şeyi deneyimlemeye götürür. Olanaklar âlemindeki iğrenç keşiflerinin ilham kaynağı, aklın daha az denetlediği kanıtlanmış ve olguları tanımaya bilim-öncesi, felsefe-öncesi spekülasyonların en vahşi fantezilerinden daha az istekli ideolojik bilimcilikleridir. Artık gün yüzüne çıkmayan gizli bir toplum ve gizli polis, siyasal asker ya da

122 Beck ve Godin, *a.g.e.*, s. 169'da tutuklanan NKVD görevlilerinin "herhangi bir NKVD sırrını asla ifşa etmemek için [nasıl] azami özen göstermiş olduklarını" anlatır.

ideolojik eğitimli savaşçılar toplumu kurarak, neyin olanaklı olduğu üzerine açık saçık bir biçimde deneysel araştırmalarını yürütüyorlar.

Öte yandan, totaliter olmayan dünyaya karşı totaliter komplo yani onun dünyaya tahakküm etme iddiası, totaliter hareketlerde olduğu gibi totaliter yönetim koşulları altında da açık ve ihtiyatsız bir biçimde sürdürülür. Bu iddia, koordine edilmiş "sempatizanlar" kitlesine, pratik olarak kendi ülkelerine karşı tüm dünyanın sözde komplosu biçiminde aşılanır. Totaliter dikotomi yurtdışındaki her yurttaşın sanki kendisi gizli bir ajanmış gibi anayurda rapor göndermesini ödev haline getirerek ve her yabancıya da kendi devleti için çalışan bir casusmuş gibi davranarak üretilmektedir.[123] Bu dikotominin askerî ya da başka türlü özel sırlardan ötürü olmaktan çok pratik bakımdan gerçekleştirilmesinden ötürü demir perde, totaliter bir ülkede yaşayanları dünyanın geri kalanında yaşayanlardan ayırır. Gerçek gizli sırlar, toplama kampları, topyekün tahakküm deneylerinde kullanılan o laboratuvarlar, totaliter rejimler tarafından kendi halkının olduğu kadar başka halkların da gözlerinden ırak tutulmuştur.

Hatırı sayılır bir süredir sıradan dünyanın sıradanlığı, totaliter kitle suçlarının ifşa edilmesi karşısındaki en etkili korumadır. Tıpkı yığınların kendilerine hiçbir yer bırakmayan sıradan gerçeklik önünde kendi gözlerine ve kulaklarına güvenmemeleri gibi, "sıradan insanlar her şeyin mümkün olduğunu bilmezler"[124] ve devasa gaddarlık önünde kendi

123 Bunun tipik örneği, *Dark Side of the Moon*'da anlatılan şu diyalogdur: "Polonya dışına hiç çıkmamış birine izin verilirken sıradaki değişmeyen soru şuydu: 'Kim için casusluk yapacaksın?" ... Bir adam ... sorar: 'Ama sizin de yabancı ziyaretçileriniz oluyor. Onların tümünün casus olduğunu mu zannediyorsunuz?' Yanıt şu idi: 'Ne sanıyorsun? Bundan büsbütün haberimiz olmayacak kadar saf olduğumuzu mu düşünüyorsun?'"

124 David Rousset, *The Other Kingdom*, New York, 1947.

gözlerine, kulaklarına inanmayı reddederler.[125] Totaliter rejimlerin, altüst olmuş ve kurgusal bir dünya gerçekleştirmeye doğru bu kadar uç noktaya ulaşabilmelerinin nedeni, totaliter ülkenin kendi nüfusunun çoğunu da her zaman içine alan totaliter olmayan dış dünyanın, tıpkı kitlelerin sıradan dünya karşısında yaptıkları gibi, gerçek cinnet karşısında hüsnükuruntuya yüz vermesi ve gerçeklikten kaçmasıdır. Sağduyunun canavara inanmadaki bu gönülsüzlüğü, hiçbir güvenilir istatistik, hiçbir denetlenebilir vakıa ve rakamın asla yayımlanmamasını sağlayan bizzat totaliter hükümdar tarafından sürekli güçlendirilmektedir; böylece yaşayan ölülerin yerlerine dair sadece öznel, denetlenemeyen ve güvenilmez raporlar vardır.

Bu hareket tarzı yüzünden, totaliter deneylerin sonuçları ancak kısmen bilinmektedir. Topyekün tahakkümün olanaklarını değerlendirmek ve "olanağın" derinliğini bir anlığına görmek için toplama kamplarından yeterince rapora sahip olsak da, totaliter bir rejim altında zihniyet dönüşümünün boyutunu bilmiyoruz. Hatta çevremizdeki sıradan insanların kaçının totaliter yaşam tarzını, yani tüm kariyer hayallerini gerçekleştirmenin bedelini epeyce kısa bir hayatla ödemeyi gönülden kabul edebileceği konusunda çok az bilgimiz var. Totaliter propagandanın ve hatta bazı totaliter kurumların yeni yersiz yurtsuz kitlelerin ihtiyaçlarına ne ölçüde cevap verdiğini anlamak kolaydır; ancak bunlardan kaçının, sürekli daha fazla işsizlik tehdidine maruz bırakıldıklarında, ihtiyaç fazlası halkın düzenli olarak imha edilmesinden olu-

125 Naziler işletmelerini çevreleyen koruyucu inanmazlık duvarının gayet iyi bilincindeydiler. 1943'te 5.000 Yahudi'nin katledilmesine dair Rosenberg'e sunulan gizli rapor açıkça ortaya koyuyor: "Yalnızca bu olaylardan karşı tarafın haberdar olduğunu ve bunu kullandığını hayal edin. Böylesi propagandanın büyük olasılıkla hiçbir etkisi olmayacaktır, çünkü olayları duyanlar ve bunlar hakkında okuyanlar tam olarak olanlara inanmaya hazır değillerdir" (*Nazi Conspiracy*, I, s. 1001).

şan "nüfus siyaseti"ne isteyerek razı geleceğini ve bunlardan kaçının, modern yaşamın yüklerini taşımakta giderek artan yetersizliklerini tümüyle kavradıkları anda, kendiliğindenlik ile birlikte sorumluluğu da yok eden bir sisteme isteyerek uyum göstereceğini bilmek neredeyse imkânsızdır.

Bir başka deyişle, totaliter gizli polisin işleyişini ve özel işlevini tanırken, bu gizli topluluğun "giz"inin çağımızın kitlelerinin gizli arzularına ve gizli yardakçılıklarına ne kadar iyi ya da ne ölçüde denk düştüğünü bilmiyoruz.

III. TOPYEKÛN TAHAKKÜM

Totaliter rejimlerin toplama ve imha etme kampları, içinde totalitarizmin her şeyin olanaklı olduğu yönündeki temel inancının kanıtlandığı laboratuvarlar olarak hizmet etti. Bununla karşılaştırıldığında, bu laboratuvarların ayırt edici özelliği her türden deney için kullanılmaları olsa da, tüm öteki deneyler –vahşilikleri Üçüncü Reich'ın doktorlarına karşı açılan davalarda ayrıntılı biçimde kaydedilmiş olan tıp alanındakiler de dâhil olmak üzere– önem bakımından ikincil planda kalırlar.

İnsanların sayısız çoğulluk ve farklılığını sanki tüm insanlık yalnızca tek bir bireymiş gibi örgütlemeye çabalayan topyekün tahakküm ancak, tek tek her bir kişi değişmez bir tepki kimliğine indirgenebilirse olanaklıdır; böylece bu tepki demetlerinden her biri rastgele bir başkasıyla değiştirilebilir. Sorun, varolmayan bir şeyi yani tek "özgürlüğü" öteki hayvanlar gibi "türün korunmasından" ibaret olacak bir insan cinsi üretmektir.[126] Topyekün tahakküm bu hedefe şu

126 *Tischgespräche*'de Hitler defalarca "her bireyin, türünün kalıcılığı uğruna yaşadığını ve öldüğünü bilmesini sağlayacak koşullar için" uğraştığından bahseder (s. 349). Ayrıca bkz. s. 347: "Bir sinek, hepsi yok olacak milyonlarca yumurta bırakır. Ama sinekler kalır."

iki biçimde erişmeye çalışır: Seçkin oluşumlara yönelik ideolojik beyin yıkama ile kamplardaki mutlak terör yoluyla ve kampların kendilerinin dehşete düşüren manzaralarının, ideolojinin "teorik" kanıtını sağladığı zannedilirken, uğruna seçkin oluşumların merhametsizce kullanıldığı canavarlıkları adeta ideolojik beyin yıkamanın pratik uygulaması –ideolojinin kendisini ispatlamak zorunda olduğu deneme zemini– haline getirerek.

Kamplar yalnızca halkın kökünü kazımak ve insanları küçük düşürmek demek değildir, bilimsel yönden denetlenen koşullar altında, insan davranışının bir ifadesi olarak bizzat kendiliğindenliğin yok edildiği ve insanın kişiliğini sırf bir şeye, hayvanların bile olmadığı bir şeye dönüştüren –zira bildiğimiz üzere Pavlov'un köpeği aç olduğu zaman değil, ama zil çaldığı zaman yemek yemeye alıştırılmış ve doğası değiştirilmiş bir hayvandı– berbat deneylere hizmet eder.

Normal koşullar altında bu asla başarılamaz, çünkü sadece insanın özgürlüğüyle değil, aynı zamanda, basitçe hayatta kalma anlamında bizzat yaşamla bağlantılı olduğu sürece kendiliğindenlik asla bütünüyle yok edilemez. Herhangi bir biçimde mümkün olabilirse böylesi bir deney, sadece toplama kamplarında olabilir ve bu yüzden onlar yalnızca "*la société la plus totalitaire encore réalisée*" (David Rousset) [henüz gerçekleşmiş en totaliter toplum – yay.haz.n.] değil, ayrıca genellikle topyekün tahakkümün yol gösterici toplumsal idealleridir. Tıpkı totaliter rejimin istikrarının hareketin kurgusal dünyasının dış dünyadan yalıtılmasına bağlı olmasında olduğu gibi, toplama kamplarındaki topyekün tahakküm deneyi, bunların tüm ötekilerin dünyasından, genel olarak canlı dünyasından, hatta totaliter yönetim altındaki bir ülkenin oluşturduğu dış dünyadan tecrit edilmesine bağlıdır. Bu yalıtım, toplama kamplarından gelen tüm raporları karakterize eden tuhaf gerçek dışılığı ve güvenilmez-

liği açıklar; ayakta kalması veya yıkılması toplama ve imha etme kamplarının var olmasına bağlı olan totaliter tahakkümün doğru anlaşılmasının önündeki ana güçlüklerden birini oluşturur, zira akla yatkın gelmese de, bu kamplar totaliter örgütsel iktidarın gerçek merkezi kurumlarıdır.

Kurtulanların verdiği çok sayıda bilgi var.[127] Bunlar ne kadar çok sahih olurlarsa, beşerî kavrayış ve beşerî deneyimin savuşturduğu şeyleri yani insanları "şikâyet etmeyen hayvanlar"a[128] dönüştüren acıları anlatmaya o kadar az kalkışırlar. Bu bilgiler ne insanların her zaman kendisi için seferber oldukları adalete yönelik bir sempati ne de zorbalık önünde bir öfke uyandırır. Aksine, toplama kampları hakkında konuşan ya da yazan herhangi bir kimseye hâlâ şüpheyle bakılır; konuşan kimse azimle canlılar dünyasına dönmüşse, sanki bir karabasan gerçek hakkında onu yanıltmış gibi, kendi doğruluğuna dair kuşkuların hücumuna uğrar.[129]

---

127 Nazi toplama kamplarına dair en iyi raporlar David Rousset, *Les Jours de Notre Mort*, Paris, 1947; Eugen Kogon, *a.g.e.*; Bruno Bettelheim, "On Dachau and Buchenwald" (Mayıs 1938'den Nisan 1939'a), *Nazi Conspiracy*, VII, s. 824 ve devamı. Sovyet toplama kampları için buradan kurtulan Polonyalıların anlattıklarının *The Dark Side of the Moon* başlığıyla basıldığı mükemmel derlemeye bakınız; ayrıca anlattıkları bazen daha az ikna edici olsa da –çünkü bunlar manifestolar, iddianameler kaleme almayı kafaya takmış "önemli" kişiliklerden geliyordu– David J. Dallin, *a.g.e.*

128 *The Dark Side of the Moon*; giriş bu belirgin iletişim eksikliğini vurgular: "Kaydediyorlar ama nakledemiyorlar."

129 Bkz. özellikle Bruno Bettelheim, *a.g.e.*, "Bu başıma gelen korkunç ve aşağılayıcı deneyimlerin sanki özne olarak 'bana' değil, nesne olarak 'bana' yapıldığına ikna olmuş gibiydim. Bu deneyim, öteki mahkümların beyanlarıyla teyit edildi. ... Sanki yalnızca belli belirsiz içinde olduğum olayları izlemiştim. ... 'Bu doğru olamaz, böylesi şeyler hiç olmaz.' ... Mahkümlar, bunun gerçek olduğuna, bir kâbus değil, gerçekten başlarına geldiğine kendilerini inandırmak zorundaydılar. Asla bunu bütünüyle başaramadılar."

Ayrıca bkz. Rousset, *a.g.e.*, s. 213. "... Kendi gözleriyle görmemiş olanlar, bunların olduğuna inanmazlar. Buraya gelmeden önce siz kendiniz gaz odalarına dair söylentileri ciddiye almış mıydınız?

"Hayır dedim.

"... Anladın mı? Aslında herkes sizin gibi. Paris, Londra, New York'takilerin pek çoğu, hatta krematoryumların hemen dışında Birkenau'da bulunan-

İnsanların bizzat kendilerinden ve kendi deneyimlerinin gerçekliğinden duydukları bu kuşku, Nazilerin hep bildikleri bir şeyi yalnızca gözler önüne serer: Suç işlemeye kararlı insanlar, bu suçlarını en geniş ve en umulmadık ölçekte örgütlemenin bir çaresini bulacaklardır. Yalnızca hukuk sisteminin sağladığı tüm cezaların yetersiz ve anlamsız kalmasını sağladığı için değil, ayrıca tam da suçların sınırsızlığı, gerçeği söyleyen kurbanlardan daha kolay bir biçimde, her tür yalanla dolanla kendi masumiyetlerini beyan eden katillere inanılmasını garantiler. Naziler bu keşfi kendilerine saklamak gereğini bile duymadılar. Hitler, içinde başarılı olmak için yalanın muazzam olması gerektiğini öne sürdüğü –bu, insanların ona inanmasını engellemedi– kitabının milyonlarca nüshasını dağıttı ve benzer bir şekilde Yahudilerin tahtakuruları gibi imha edileceğini (yani zehirli gazla) kusturacak [*ad nauseam*] kadar çok tekrarlayan Nazi beyanları da insanların ona iman etme*me*sini sağlamadı.

Aslen inanılmaz olana, liberal rasyonelleştirmeler yoluyla makul açıklamalar getirmenin muazzam bir çekiciliği vardır. Her birimizin içinde, sağduyunun tatlı sesiyle bizi ayartan böylesi liberal bir pusu gizlenir. Totaliter tahakkümün yolu, geçmişte çok sayıda benzerini ve örneğini bulabileceğimiz pek çok ara aşama sayesinde açılır. Totaliter yönetimin başlangıç aşamasındaki olağanüstü kanlı terör, muhalefeti bozguna uğratma ve gelecekte muhalefeti olanaksız kılma biricik amacına hizmet eder; yekvücut terör ise ancak bu başlangıç aşaması geçildikten sonra, artık rejimin muhalefetten korkacağı hiçbir şey kalmadığında başlatılır. Bu bağlamda böylesi bir durumda aracın amaç haline geldiği sıklıkla vurgulanmıştır, ama unutulmamalıdır ki bu sadece, "amaç aracı meşru kılar" kategorisinin artık uygulanamadı-

lar, yeraltı katındaki krematoryuma beş dakika içinde gönderilecekler bile hâlâ inanmazlar. ..."

ğını, "terörün" amacını yitirmiş olduğunu, terörün artık halkı korkutmanın aracı olmadığını çelişkili bir biçimde gösteren bir kabuldür. Fransız Devrimi'nde olduğu gibi devrimin kendi çocuklarını yemiş olduğu açıklaması da yeterli değildir, zira terör herkesin şu ya da bu sıfatla –Rus hizipleri, partinin, ordunun, bürokrasinin iktidar odakları– devrimin yok edilmiş çocukları diye görülmelerinden sonra bile çok uzun zamandır sürmektedir. Bugünlerde totaliter hükümetlerin özelliği haline gelmiş çoğu şey, ancak tarih araştırmasından sonra çok iyi bilinebilir. Neredeyse her zaman saldırganlık savaşları olmuştur; zaferden sonra yenilen halkların katledilmesi, Romalıların *parcere subjectis*'i [mağlup olanın canını bağışlamak – yay.haz.n.] yürürlüğe koyarak yatıştırmaya çalıştığı şey de dahil olmak üzere kontrolsüz bir biçimde uygulandı; yerli halkların yüzlerce yıl boyunca yok edilmesi, Amerika, Avustralya ve Afrika'nın sömürgeleştirilmesiyle elbirliği içinde gerçekleşti; kölelik insanlığın en eski kurumlarından birisidir ve eski çağların tüm imparatorlukları, kamu binalarını diken devlet malı kölelerin emeğine dayanıyordu. Toplama kampları bile totaliter hareketlerin bir icadı değildir. Bunlar ilk kez yüzyıl başında Boer Savaşı sırasında ortaya çıktı ve Güney Afrika'nın yanı sıra Hindistan'da "istenmeyen unsurlar" için kullanılmaya devam edildi; daha sonra Üçüncü Reich tarafından benimsenmiş "koruyucu gözetim" ifadesini de ilk kez burada buluyoruz. Bu kamplar, pek çok bakımdan totaliter yönetimin başlangıç dönemindeki toplama kamplarına denk düşer; bu kamplar olağan hukuki sürecin sonunda suçları kanıtlanamayacak ve cezalandırılamayacak "şüpheliler" için kullanılmıştı. Tüm bunlar açıkça totaliter tahakküm yöntemlerini işaret etmektedir ve bunlar, miras aldıkları ve doğru farz ettikleri "her şeye izin vardır" nihilist ilkesine dayanarak kullanılan, geliştirilen ve belirginleştirilen unsurlardır. Ancak, tahakkümün bu yeni bi-

çimleri kendi otantik totaliter yapılarını üstelendikleri her yerde, yararcı güdüler ile yöneticilerin öz çıkarlarına hâlâ bağlı olan bu ilkeyi aşarlar ve şimdiye kadar hepimiz için bütünüyle meçhul kalmış bir âlemde şanslarını denerler: "Her şeyin mümkün" olduğu âlem. Ayrıca yeterince tipik biçimde bu açıkça, ne yararcı güdülerin ne de öz çıkarın –öz çıkarın içinde ne olursa olsun– sınırlandıramadığı âlemdir.

Sağduyuya aykırı biçimde cereyan eden şey, sağduyunun 19. yüzyıldaki yararcı kavrayışının zaten içermiş olduğu "her şeye izin vardır" diyen nihilist ilke değildir. Sağduyunun ve "sıradan insanın" inanmayı reddettiği şey, her şeyin mümkün olduğudur.[130] Basitçe anlama yetimizi aşan mevcut unsurlara ya da açıkça anımsadığımız deneyimlere anlam vermeye çalışırız. Hepimizin sezinlediği gibi, hiçbir kategorinin asla kapsayamadığı böyle bir şeyi ise canice diye tasnif etmeye çalışırız. Kitlesel ceset üretimiyle yüz yüze bırakıldığımızda cinayet kavramının ne anlamı vardır? Fiziksel insanı yok etmeden de ruhun yok edile*bile*ceğinin ve belli koşullar altında ruhun, karakterin ve bireyselliğin sadece parçalanmalarının çabukluğu ya da yavaşlığı aracılığıyla kendilerini açığa vurduklarının farkına vardığımız durumda, toplama kamplarının sakinlerinin ve SS'lerin davranışlarını psikolojik bakımdan anlamaya kalkışıyoruz.[131] Her halükârda elde edilen sonuç ölü insanlardır, yani artık psikolojik açıdan anlaşılamayacak ve insan dünyasına geri dönüşü ne psikolojik olarak ne de başka bir biçimde kavranamayacak olan Lazarus'un dirilişine yakından benzeyen insanlar. Psikolojik ya da sosyolojik hangi yapıda olursa olsunlar tüm sağduyu beyanları yalnızca, "dehşet üzerine vurgu yapma"nın "yüzeysellik" olduğunu düşünenleri cesaretlendirmeye hizmet eder.[132]

130 Bunu ilk anlayan kişi Rousset idi. *Univers Concentrationnaire*, 1947.

131 Rousset, *a.g.e.*, s. 587.

132 Bkz. Georges Bataille, *Critique* içinde, Ocak 1948, s. 72.

Totaliter yönetimin en önemli kurumunun toplama kampları olduğu doğruysa, totalitarizmi anlamak için "dehşet üzerine vurgu yapmak" kaçınılmaz gibi görünecektir. Ama hatırlama, çekingen görgü tanığının hikâyesinden daha fazla bizi aydınlatamaz. Bu her iki türün doğasında deneyimden kaçma eğilimi vardır; sezgisel ya da rasyonel iki yazar tipi de canlıların dünyasını yaşayan ölülerinkinden ayıran korkunç uçurumun o kadar çok farkındadırlar ki tıpkı bunları anlatanlara inanılmaz geldiği kadar okurlarına da inanılmaz gelen hatırda kalmış bir dizi olayı sunmaktan öteye geçemezler. Yalnızca böylesi hikâyelerin uyandırdığı ama gerçekte kendi bedenleri etkilenmemiş kimselerin ve sonuçta hayvani, azgın terörden –ki bu terör, gerçek mevcut korkunçlukla karşılaştırıldığında, sırf reaksiyon olmayan her şeyi merhametsizce felce uğratır– muaf kimselerin dehşete düşmüş tahayyülleri, bu dehşet üzerine düşünmeyi sürdürebilir. Böylesi düşünceler yalnızca siyasal şartların algılanması ve siyasal ihtirasların harekete geçirilmesi için yararlıdırlar. Artık herhangi türden bir kişilik değişimi, reel dehşet deneyiminden ziyade dehşet üzerine düşünmekle gerçekleşmez. İnsanın bir tepkiler yığınına indirgenmesi, bir zihinsel hastanın içindeki kişilik ya da karakter saydığı her şeyi ayırması gibi radikal biçimde onu ayrıştırır. Dirildiği zaman ise Lazarus gibi kişiliğini ya da karakterini tıpkı bıraktığı gibi değişmemiş biçimde bulur.

Tıpkı dehşetin ya da onun üzerinde durmanın, insanın karakterini değiştiremeyeceği gibi, onu daha iyi ya da kötü yapamayacağı gibi; dehşet dar anlamıyla bir siyasal topluluğun ya da partinin belkemiği haline de gelemez. Toplama kamplarına dair Avrupa'nın ortak deneyimine yaslanan bir anlayışla Avrupa-içi programı olan Avrupalı bir seçkin inşa etme girişimleri, cephe kuşağının uluslararası deneyimlerinden siyasal sonuçlar çıkarmak için Birinci Dünya Savaşı'nı

izleme girişimlerine oldukça benzeyen bir tarzda boşa çıkmıştır. Her iki durumda da deneyimlerin kendi başlarına, nihilist bayağılıkları aktarmaktan öte bir anlamı olmadığı ortaya çıktı.[133] Söz gelimi savaş sonrası barışseverliği gibi siyasal sonuçlar, savaş deneyimlerinden değil, genel savaş korkusundan türedi. Gerçeklikten yoksun bir barışseverlik ortaya koymak yerine, korkunun yol gösterdiği ve harekete geçirdiği modern savaşların içyüzünü anlamak, zorunlu bir savaşın tek ölçütünün insanların artık yaşamak istemedikleri koşullara karşı mücadele etmek olduğunun –toplama kamplarının işkence dolu cehennemindeki deneyimlerimiz bizi yalnızca, böylesi koşulların olanaklılığı hakkında oldukça iyi bir biçimde aydınlatmıştır– anlaşılmasına neden olabilir.[134] Nitekim toplama kampları korkusu ve sonuçta topyekün tahakkümün doğası üzerine bir bakış, sağdan sola modası geçmiş tüm siyasal farklılıkları geçersiz kılabilir ve bunların yanında, çağımızın olaylarını yargılamak için siyasal açıdan en önemli ölçütü yani bunların totaliter tahakküme hizmet edip etmediklerini ortaya koyabilirler.

Buna karşın, hepsi kötülükten iyi bir şeylerin çıkacağı batıl inancına yaslanan safsatacı-diyalektik siyaset yorumlarını sona erdirmede dehşete uğramış tahayyülün büyük bir avantajı vardır. Böylesi diyalektik cambazları, olabildiğince uzun bir süre insanın insana musallat ettiği en kötü şeyin cinayet olduğunu en azından meşrulaştırmışlar gibi yapabildiler. Ama günümüzde bildiğimiz üzere cinayet yalnızca sınırlı bir kötülüktür. Bir insanı –bir biçimde ölmesi gereken bir

133 Rousset'nin kitabı, belli bir süreden sonra kamp sakinlerinin zihniyetiyle gardiyanlarınınkinin güçlükle ayırt edildiği gözlemine dayanan insan "doğasına" ilişkin böylesi pek çok "kavrayış" içermektedir.

134 Yanlış anlaşılmalardan kaçınmak için hidrojen bombasının bulunuşuyla birlikte tüm savaş sorununun bir başka kesin değişime uğradığını eklemek yerinde olur. Elbette bu sorunun tartışılması, bu kitabın konusunun dışında kalmaktadır.

insanı– öldüren katil hâlâ bildiğimiz yaşam ve ölüm âleminde hareket eder; ikisi de, her zaman bilincinde olmasalar bile, gerçekte üzerine diyalektiğin kurulduğu zorunlu bir bağa sahiptir. Katil arkasında bir ceset bırakır ve kurbanı hiç varolmamış gibi davranmaz; herhangi bir ipucunu silerse, bunlar kurbanını sevenlerin anıları ve kederleri değil, kendi kimliğiyle ilgili olanlardır. Bir yaşamı imha eder ama varoluşun kendisini imha etmez.

Naziler toplama kamplarındaki operasyonlarını, kesinlikle onlara has biçimde, "gecenin pusu altında (*Nacht und Nebel*)" kaydederlerdi. İnsanlara sanki hiç yaşamamış gibi muamele etmek ve kelimenin düz anlamıyla onların yok olup gitmelerini sağlamak için aldıkları önlemlerin radikalliği sıklıkla ilk bakışta bariz değildir, çünkü hem Alman hem de Rus sistemleri tekbiçimli değillerdir ve insanlara oldukça farklı davrandıkları bir dizi kategoriden oluşurlar. Almanya örneğinde bu farklı kategoriler bizzat bir kampın içinde kullanılırdı, ama birbirleriyle temas etmezlerdi; çoğu kez kategoriler arasındaki izolasyon dış dünyadan izole olmaktan bile sert olurdu. Böylece, ırkçı fikirlerine karşın, Almanlar savaş sırasında İskandinav uyruklulara –bunlar Nazilerin düşmanları olduklarını açıklamış olsalar da– öteki ulusların mensuplarına davrandıklarından tamamen farklı davrandılar. Ötekiler sırayla, Yahudilerin durumunda olduğu gibi derhal ya da Polonyalıların, Rusların ve Ukraynalıların durumunda olduğu gibi öngörülebilir bir gelecekte "imha edilmeleri" gündemde olanlar ve Fransız ve Belçikalıların durumunda olduğu gibi öyle kapsayıcı "nihai çözüm" yönergelerince henüz kapsanmayanlar olmak üzere gruplara bölünmüştü. Öte yandan Rusya'da az çok bağımsız üç sistemi ayırt etmemiz gerekir. Birinci olarak, görece özgür yaşayan ve sınırlı bir süre hükümlü olan otantik zorunlu çalışma grupları vardır. İkinci olarak, insan malzemesinin acımasızca sömü-

rüldüğü ve ölüm oranlarının aşırı yüksek olduğu, ancak çalışma amacıyla örgütlenmiş toplama kampları var. Üçüncü olarak ise sakinlerinin açlık ve bakımsızlık sonucu sistematik olarak yok edildiği imha kampları var.

Toplama ve imha kamplarının asıl dehşeti; kamp sakinlerinin, kazara hayatta kalsalar bile öldükleri takdirde olabilecek olandan çok daha etkin biçimde canlıların dünyasından koparılması gerçeğinde yatar, bu da terörün unutmaya zorladığı şeydir. Burada cinayet, bir sivrisineği ezmek kadar gayrişahsîdir. Bir kimse sistematik işkence veya açlık sonucu ya da kamp aşırı kalabalık olduğundan, gereksiz insan malzemesinin tasfiye edilmesi gerektiği için ölebilir. Diğer yandan, yeni insan teslimatının azalmasına bağlı olarak, kampların insansız hale gelmesi tehlikesinin baş göstermesi nedeniyle artık ölüm oranlarını ne pahasına olursa olsun düşürme emri verildiği de olur.[135] David Rousset bir Alman toplama kampında geçirdiği döneme dair hikâyesine "*Les Jours de Notre Mort*" [Ölüm Günlerimiz] adını verir ve gerçekten de sanki ölme sürecinin kendisini kalıcı kılma ve hem ölümün hem de yaşamın eşit derecede etkin biçimde engellendiği bir duruma zorlama olasılığı varmış gibidir.

Meziyetlerin gelişmesi ve dönüşmesi kavramına son veren şey, daha önceden bilmediğimiz bir radikal kötülüğün ortaya çıkmasıdır. Burada ne siyasi ne tarihsel ne de basitçe ah-

135 Bu, Almanya'da 1942 sonlarına doğru, Himmler'in tüm kamp komutanlarına "her ne pahasına olursa olsun ölüm oranını düşürmeleri" yönünde ihtar vermesinden sonra meydana geldi. Zira 136.000 yeni gelenin 70.000'inin daha kamp yolundayken ya da kampa varır varmaz öldüğü ortaya çıkmıştı. Bkz. *Nazi Conspiracy*, IV, Ek II. – Sovyet Rusya kamplarından gelen sonraki raporlar 1949'dan sonra –yani Stalin hâlâ hayattayken– toplama kamplarındaki ölüm oranlarının, muhtemelen Sovyetler Birliği'nde genel ve akut işgücü kıtlığı olması nedeniyle, sistematik olarak düşürüldüğünü ittifak halinde onaylar. Yaşam koşullarındaki bu iyileşme, Stalin'in ölümünden sonra ortaya çıkmış, yeterince karakteristik biçimde kendini ilkin toplama kamplarında hissettirmiş rejim kriziyle karıştırılmamalıdır. Krş. Wilhelm Starlinger, *Grenzen der Sowjetmacht*, Würzburg, 1955.

lâki ölçütler vardır, sadece olsa olsa modern siyasete karışmış görünen, aslında siyasetle asla karıştırılmaması gereken bir şeyin, kavramaya alışkın olduğumuz haliyle yani ya hep ya hiçin gerçekleşmesidir: Buradaki "hep", insanın müşterek yaşama biçimlerinin belirsiz sonsuzluğudur ve buradaki "hiç" ise, toplama kampı sistemi için zaferin, aynen hidrojen bombası kullanıldığında bunun insan ırkının sonu anlamına gelmesinde olduğu gibi insanların acımasız sonu anlamına gelmesi olacaktır.

Toplama kamplarındaki yaşam hiçbir şeye benzemez. Tam da yaşamın ve ölümün dışında kurulu olması nedeniyle bunun korkunçluğunu tahayyül asla bütünüyle kavrayamaz. Tam da kurtulanların, kendilerinin geçmiş deneyimlerine inanmalarını olanaksız kılan biçimde canlıların dünyasına dönmeleri nedeniyle asla bütünüyle anlatılamaz. Sanki bir başka dünyadan bir hikâye anlatıyormuş gibidir; zira sağ mı ölü mü olduklarını bilmeleri beklenmeyen canlılar dünyasındaki tutukluların hali öyle bir haldir ki insanlara göre sanki hiç doğmamış gibidirler. Bu yüzden tüm benzerlikler karışıklık yaratıyor ve dikkatleri esas olan şeyden başka bir tarafa çekiyor. Hapishanelerdeki ve ceza kolonilerindeki zorunlu çalışma, sürgün, kölelik hepsi bir an için yararlı karşılaştırmalar sunuyor gibidirler, ama yakından incelendiklerinde hiçbir yere götürmezler.

Zorunlu çalışma cezası, zaman ve yoğunluk bakımından sınırlıdır. Hükümlü, bedeni üzerindeki hakkını korur; kesinlikle işkence görmez ve kesinlikle tahakküm altına alınmaz. Sürgün dünyanın bir yerinden yine insanların yaşadığı bir başka yerine kovulmadır; insanların dünyasından hepten dışlanmak demek değildir. Tarih boyunca kölelik toplumsal düzen içerisinde bir kurum olmuştur; köleler toplama kamplarının sakinleri gibi gözden ırak tutulmamışlar, yakınlarının korumasından mahrum bırakılmamışlardır; hiz-

met enstrümanları olarak belirli bir fiyatları ve mal olarak belirli bir değerleri olmuştur. Toplama kampı sakininin hiç fiyatı yoktur, çünkü her zaman değiştirilebilir; kime ait olduğunu bilen yoktur, çünkü hiç görülmemiştir. Gerçi savaş sırasında Rusya'da ve Almanya'da keskin işgücü kıtlığı çekilen zamanlarda çalıştırılsalar da normal bir toplum açısından o, kesinlikle fazlalıktır.

Kurum olarak toplama kampları, herhangi bir işgücü elde etmek amacıyla kurulmamışlardır; kampların tek kalıcı ekonomik fonksiyonu kendi gözetim aygıtını finanse etmek olmuştur, bu nedenle ekonomik açıdan toplama kampları çoğunlukla kendisi için varolmuştur. Yapılan her bir iş farklı koşullarda çok daha iyi ve çok daha ucuza yapılabilirdi.[136] Sovyet bürokrasisi onları bu adla şereflendirmeyi yeğlediği için çoğunlukla zorunlu çalışma kampları olarak tasvir edilen toplama kamplarında zorunlu çalışmanın birinci mesele olmadığını en açık biçimde özellikle Rusya ortaya koyar; zorunlu çalışma, hareket özgürlüğü bulunmayan ve keyfi olarak herhangi bir yere herhangi bir zamanda iş için görevlendirilebilen tüm Rus işçilerinin olağan durumudur. Dehşetin akıl almazlığı, kampların ekonomik yararsızlığıyla yakından ilgilidir. Naziler bu yararsızlığı, savaşın orta yerindeyken inşaat malzemesi, lokomotif ve vagon kıtlığına rağmen, devasa ve pahalı-

136 Bkz. Kogon, *a.g.e.*, s. 58: "Toplama kamplarında zorla yaptırılan işlerin büyük bölümü yararsızdı; ya gereksizdi ya da o kadar berbat planlanmıştı ki, iki ya da üç kez yeniden yapmak gerekiyordu." Ayrıca Bettelheim, *a.g.e.*, s. 831-32: "Yeni tutuklular özellikle anlamsız görevler yerine getirmeye zorlandı. ... Küçük düşmüş hissettiler ... ve yararlı bir şeyler ortaya çıktığı zaman çok daha fazla çalışmayı yeğlediler. ..." Kitabının tüm tezini Rus kamplarının amacının ucuz işgücü sağlamak olduğu üzerine kuran Dallin bile kamp çalışmasının yararsızlığını kabul etmek zorunda kaldı, *a.g.e.*, s. 105. – Eğer genel af ve toplama kamplarının lağvedilmesi haberlerinin doğru olduğu kabul edilecekse, Rus kamp sistemini ucuz işgücü kaynağı sağlamak üzere ekonomik bir önlem olarak değerlendiren mevcut teoriler açıkça reddedilmiş olacaklardır. Zira eğer kamplar önemli bir ekonomik amaca hizmet etmiş olsaydılar, tüm ekonomik sistem için vahim sonuçlar doğurmaksızın rejimin bunların hızlı tasfiyesine kesinlikle gücü yetemeyecekti.

ya mal olan imha fabrikaları kurup milyonlarca insanı oradan oraya taşıdıkları zaman açık bir yarar-karşıtlığı noktasına dek taşıdı.[137] Katı biçimde yararcı bir dünyanın gözünde bu eylemlerle askerî amaçlara uygunluk arasındaki apaçık çelişki, tüm girişime çılgın bir gerçek dışılık havası verdi.

Aleni amaçsızlığın doğurduğu bu çılgınlık ve gerçek dışılık atmosferi, toplama kamplarının tüm biçimlerini, dünyanın gözlerinden saklayan gerçek demir perdedir. Dışarıdan bakıldığında bunlar ve bunların içinde meydana gelen şeyler, ancak ölümden sonraki bir hayattan yani dünyevi amaçlardan ayrılmış bir hayattan alınmış görüntülerle betimlenebilir. Toplama kampları her biri gayet uygun bir şekilde Batı dünyasının ölümden sonraki hayata dair üç temel anlayışına denk düşen üç tipe ayrılabilir: Ölüler Diyarı, Araf, Cehennem. Bir zamanlar totaliter olmayan ülkelerde bile popüler olmuş Ölüler Diyarı, mülteciler, devletsiz insanlar, asosyal ve işsiz olanlar gibi istenmeyen her türden unsura karşı bir mesafe almaya yarayan görece daha ılımlı kamp biçimlerine denk düşer; gereksiz ve rahatsız edici hale getirilmiş kişilerin kamplarından başka bir şey olmayan bu transfer kampları savaştan sonra da ayakta kaldı. Araf, bakımsızlık ile kaotik zorunlu çalışmanın birbirine karıştığı Sovyetler Birliği'ndeki çalışma kampları tarafından temsil edilir. Kelimenin tam anlamıyla Cehennem ise, içindeki tüm yaşamın olası en büyük işkenceyi yapmak üzere adamakıllı ve sistematik bir biçimde düzenlendiği, Naziler tarafından mükemmelleştirilmiş kamplarda cisimleşmiştir.

---

137 Naziler imha kamplarına taşıdıkları milyonlarca insan dışında, sürekli yeni sömürge planlarına yeltendiler, sömürgecilik amacıyla Almanları Almanya'dan ya da işgal edilmiş topraklardan doğuya taşıdılar. Bu elbette askerî eylemler ve ekonomik sömürü için ciddi bir engeldi. Bu konulara dair bir dizi tartışma ve işgal edilmiş doğu topraklarındaki Nazi sivil hiyerarşisi ile SS hiyerarşisi arasındaki değişmez çekişme için özellikle bakınız: *Trial of the Major War Criminals*, Cilt XXIX, Nuremberg, 1947.

Üç türde ortak olan şey şudur: Buralara kapatılan insan yığınlarına sanki hiç varolmamışlar gibi, onların başına gelenler sanki hiç kimseyi artık ilgilendirmezmiş gibi, sanki zaten ölmüşler de delirmiş kötücül bir ruh eğlenmek için bunları yaşam ile ölüm arasında, ebedî huzura kabul edilmelerinden önce durdurmuş gibi muamele edilir.

Etrafını çevirdiği insanların gerçek dışılığını ustaca imal eden ve böylesi gaddarlıkları kışkırtmanın ve nihayet imha etmenin tamamen normal bir önleme benzemesini sağlayan dikenli teller değildir. Kamplarda yapılan her şey, bizce sapkın, kötücül düşlerin dünyasından bilinir. Anlaması zor olan şey, böylesi düşlerin ve bu ürkütücü suçların, nasıl olursa olsun, gerçekliğin âdeta tüm duyusal verileriyle bütünleşen, fakat yokluğunda bizim için anlaşılmaz bir veri yığını olarak kalacak gerçekliğin sonuç ve sorumluluk yapısından yoksun bir dünya biçiminde cisimleştiği hayalet bir dünyada yer almış olmasıdır. Sonuç şudur: İnsanlara işkence edilebilecek ve onların katledilebileceği bir yer inşa edilmiştir; ne işkence edenler ne de işkence edilenler ve dışarıdakilerin hiçbiri olan bitenlerin acımasız bir oyun ya da absürt bir hayalden daha fazla bir şey olduğunun farkındadırlar.[138]

Müttefiklerin, Almanya'da ve öteki ülkelerde savaştan sonra dağıttığı filmler, bu delilik ve gerçek dışılık atmosferinin salt röportajla giderilmediğini açıkça gösterdi. Önyargısız bir gözlemci için bu resimler aşağı yukarı, mistik cisimlerin cinci seanslar sırasında çekilmiş şipşak fotoğrafları kadar ikna edicidir.[139] Sağduyu, Buchenwald ve Auschwitz'te-

138 Bettelheim *a.g.e.*'de, kamplardaki gardiyanların gerçek dışılık atmosferine yönelik, tutukluların benimsediklerine benzeyen bir tutum benimsemelerinden söz eder.

139 Toplama kamplarının tüm resimlerinin, bunlar kampların son evrelerini yani Müttefik askerlerinin girdiği andaki halini gösterdiği sürece yanıltıcı olduğunu anlamak epeyce önem taşır. Almanya'da doğru dürüst hiç ölüm kampı kalmamıştı ve o zamana gelinceye dek tüm imha araçları zaten sökülmüştü. Öte yandan Müttefiklerin öfkesini en çok kışkırtan şey ile filmlerde özel olarak dehşe-

ki dehşete şu makul argümanla tepki gösterdi: "Bu insanlar nasıl bir suç işlemiş olmalı ki böylesi şeyler bunlara yapıldı!"; ya da Almanya ve Avusturya'da açlığın, aşırı nüfusun ve genel nefretin göbeğinde: "Yahudileri gaz odalarına göndermeyi durdurmaları çok kötü oldu!"; ve her yerde başarısız propagandanın kuşkucu bir omuz silkişle karşılanması.

Eğer hakikatin propagandası aşırı korkunç olduğu için ortalama insanı ikna etmede başarısız kalırsa, bu propaganda kendi başlarına yapabilecekleri şeylerin bilgisini kendi düşlerinden çıkaranlar ve bu yüzden gördükleri şeylerin gerçekliğine bütünüyle inanmayı amaçlayanlar için kesinkes tehlikeli olur. Aniden, beşerî tahayyülün binlerce yıldır insan yeterliğinin ötesinde kalan bir âleme kovduğu şeylerin yani Cehennem ile Araf'ın, tam burada yeryüzünde imal edilebileceği, hatta bunların ebediyen sürecek gölgelerinin en modern yıkım ve terapi teknikleriyle inşa edilebileceği apaçık hale gelir. Bu insanlara göre (bunların sayıları herhangi büyük bir kentte kabul etmek isteyeceğimizden çok daha fazladır) totaliter cehennem yalnızca, insanın kudretinin şimdiye dek düşünmeye cesaret edebildiğinden daha büyük olduğunu ve insanın bu şeytanca fantezileri göğü başına yıkmadan ya da dünyayı ortadan kaldırmadan gerçekleştirebileceğini kanıtlar.

Ölüm diyarından gelen pek çok raporda yinelenen bu analojiler[140] beşerî söylem âleminin dışında kalan şeyi söylemeye dair umutsuz bir girişimden daha fazlasını ifade ediyor görünüyor. Kıyamet gününe inançlarını yitirme konusunda

te neden olan şey –yani insan iskeletlerinin görünmesi– hiç de Alman toplama kamplarına özgü değildi; imha sistematik biçimde gaz kullanılarak yapılmıştı, açlıkla değil. Kampların koşulları, son aylarda meydana gelmiş savaş olaylarının sonucuydu: Himmler doğudaki tüm imha kamplarının boşaltılmasını emretmişti, sonuçta Alman kampları çok aşırı kalabalıktı ve artık kendisi Almanya'da yiyecek sağlamayı güvenceye alacak bir durumda değildi.

140 Bir toplama kampında geçen yaşamın düpedüz ölme işleminin uzatılması olduğu Rousset tarafından vurgulanmıştır. *A.g.e.*, pek çok yerde.

belki de hiçbir şey modern yığınları eski çağların yığınlarından daha radikal biçimde ayırmaz: En kötüler korkularını yitirdi; en iyiler ise umutlarını. Şimdiye kadar korkusuz ve umutsuz yaşayamayan bu yığınları, özlemini çektikleri cennetin ve korktukları cehennemin insan yapımı taklitlerini vaat ediyor görünen her bir girişim cezp etti. Tıpkı Marx'ın sınıfsız toplumunun popülerleştirilmiş çehresinin Mesih çağıyla tuhaf bir benzerlik taşımasında olduğu gibi, toplama kamplarının gerçekliği de cehennemin Ortaçağ'da yapılmış resimlerinden daha fazla hiçbir şeye benzemez.

Yeniden üretilemeyen tek şey, insanın geleneksel cehennem fikirlerine katlanmasını sağlayan şeydir: Kıyamet günü yani sonsuz merhamet olasılığıyla birleşmiş mutlak bir adalet fikri. Zira beşerî kanaate göre, cehennemin sonu gelmez işkenceleriyle aynı ölçekte olan hiçbir suç, hiçbir günah yoktur. Böylesine insanlık dışı bir biçimde acı çekmek için bu insanlar ne suç işlemiş olmalıdır? diye soran sağduyunun bozgunu bundan dolayıdır. Kurbanların mutlak masumiyeti de bundan dolayıdır: Hiçbir insan bunu hak etmez. Nihayet tam anlamıyla bir terör halindeyken toplama kampı kurbanlarının garip bir biçimde rastgele seçilmesi de bundan dolayıdır: Eşit derecede adalet ya da adaletsizlik içerisinde böylesi "cezalar" herhangi birisine verilebilir.

Anlamsız nihai sonuçla –toplama kampı toplumuyla– karşılaştırıldığında insanları bu sonuca hazırlayan süreç ile bireyleri bu koşullara uyarlayan yöntemler şeffaf ve makuldür. Tarihsel ve siyasal açıdan yaşayan cesetlerin zihinsel olarak hazırlanması, çılgınca kitlesel ceset üretiminden önce gelir. Eşi görülmemiş böylesi koşulların teşvik edilmesi ve çok daha önemlisi bunların sessizce onanması, bir siyasal parçalanma sürecinde yüz binlerce insanı aniden ve beklenmedik biçimde evsiz, yurtsuz, hukuktan mahrum ve istenmeyen kişilere dönüştüren, bir yandan da milyonlarca insanı işsiz-

lik nedeniyle ekonomik bakımdan gereksiz, toplumsal açıdan külfet sayan olayların ürünüdürler. Bu da ancak, felsefi olarak hiç temellendirilmeyen, sadece dillendirilen ve siyasal olarak ise hiç güvence altına alınmayan, sadece beyan etmekle yetinilen geleneksel haliyle insan haklarının tüm geçerliliğini yitirmiş olmasıyla meydana gelebilirdi.

Topyekün tahakküme giden yolda atılan ilk zorunlu adım, insandaki tüzel kişiliği öldürmektir. Bu, bir yandan belli kategoriden insanları yasa korumasının dışında tutarak, aynı zamanda da yurttaşlıktan çıkarmayı araç olarak kullanıp, totaliter olmayan dünyayı bu yasa dışılığı tanımaya zorlayarak yapıldı; öte yandan bu, toplama kamplarını normal ceza sisteminin dışına yerleştirerek ve öngörülebilir cezalar gerektiren normal yargılama prosedürünün dışında tutarak kamplardaki tutukluların seçilmesiyle yapıldı. Böylece farklı gerekçelerle toplama kampları toplumunun vazgeçilmez unsurları olan suçlular, hapis cezalarını çekmek için alışılageldiği üzere bir kampa gönderilirler. Her halükârda totaliter tahakküm, hem normal hem de cezai eylemlerde bulunma kapasitelerini zaten yitirmiş olan kamplarda toplanan tüm grupların –Yahudiler, hastalık taşıyıcılar, soyu tükenen sınıfların temsilcileri– icabına bakar. Propaganda açısından bu, "koruyucu gözaltı"nın, "engelleyici polis önlemi,"[141] yani insanları eylemde bulunma yetisinden yoksun bırakma önlemi olarak kullanılması demektir. Rusya'da bu kuraldan sapmalar, hapishane sayısının feci kıt oluşuna ve şimdiye dek gerçekleşmemiş olsa da, tüm ceza sistemini toplama kampları sistemine dönüştürme iradesine bağlanmalıdır.[142]

141 Maunz, *a.g.e.*, s. 50'de, suçluların, kanuna uygun mahkûmiyet süreleri için asla kamplara gönderilmemesi gerektiğinde ısrar eder.

142 Rusya'daki hapishane alanlarındaki kıtlık öyle olmuştu ki 1925-26 yıllarına ait tüm mahkeme hükümlerinin ancak yüzde otuz altısı hapsedilebilmişti. Bkz. Dallin, *a.g.e.*, s. 158 ve devamı.

Suçluların dâhil edilmesi, kurumun asosyal unsurlar için varolduğuna yönelik hareketin propagandasını makul kılmak için zorunludur.[143] Suçlular, toplama kamplarına tamamen ait değildirler, sadece belli bir cürümden suçlu bir kimsenin tüzel kişiliğini öldürmek, bütünüyle masum bir insanınkinden daha zor olduğu için kampta yerleri vardır. Kamplardaki tutuklular arasında kalıcı bir zümre oluşturuyorlarsa bu, totaliter devletin toplumun önyargılarına yönelik olarak verdiği bir tavizdir ki bu yöntemle kampların varlığına en kolay yoldan alışılabilir. Öte yandan, kamp sisteminin kendisini el değmeden korumak için, ülkede bir ceza sistemi olduğu takdirde, suçluların cezalarını çektiklerinde yani fiilen özgürlüklerini hak ettiklerinde kamplara gönderilmek zorunda olmaları hayati önem taşır. Toplama kampı hiçbir surette belirli bir suçun hesap edilebilir bir cezası haline gelmemelidir.

Dahası suçluların tüm öteki zümrelerle karıştırılmasının, kampa gelen tüm ötekilere toplumun en alt tabakasına indirilmiş olduklarını hoyrat bir şekilde hissettirme avantajı vardır. Kesinlikle kısa zamanda en aşağılık hırsız ve katillere gıpta etmek için her sebebin varolduğu ortaya çıkar; zira bu arada bu en alt tabaka iyi bir başlangıçtır. Üstelik bu etkili bir kamuflaj aracıdır: Bu durum sadece suçluların başına gelir ve suçluların layık oldukları için başlarına gelenlerden daha kötü hiçbir şey olmaz.

Suçlular her yerde kampların aristokrasisini oluşturdular.

---

143 "Gestapo ve SS her zaman kamp sakinlerinin kategorilerini karıştırmaya büyük önem vermişlerdir. Kamp sakinleri hiçbir kampta münhasıran tek bir kategorinin üyesi olmamıştır" (Kogon, *a.g.e.*, s. 19).

Rusya'da da başından beri siyasi mahkûmlarla suçluları karıştırmak bir âdet olmuştur. Sovyet iktidarının ilk on yılında sol siyasi gruplar belli ayrıcalıklardan yararlandı; ancak rejimin totaliter karakterinin gelişiminin tümüyle tamamlanmasıyla birlikte "yirmilerin sonundan itibaren siyasiler resmen bayağı suçlulardan bile daha aşağı muamele gördüler" (Dallin, *a.g.e.*, s. 177 ve devamı).

(Almanya'da savaş sırasında onların liderlikteki yerini komünistler aldı, çünkü suçluların idaresinde yaratılan kaotik koşullar altında asgari düzeyde bile makul bir iş yapılamıyordu. Bu sadece, toplama kamplarının zorunlu çalışma kamplarına geçici dönüşümüydü, yani sınırlı bir sürede geçen tümüyle tipik olmayan bir olgu.)[144] Suçluları yönetime yerleştiren şey tam olarak yönetici personel ile suçlular arasındaki yakınlık değildir, –Sovyetler Birliği'nde yöneticiler apaçık, SS'ler gibi suç işlemek için eğitim görmüş özel seçkinler değildirler–[145] zira sadece belirli birtakım etkinliklerle bağlantılı suçluların kampa gönderildiği bir gerçektir. Onlar en azından neden toplama kamplarında olduklarını biliyorlardı ve o yüzden tüzel kişilik kalıntılarını korumuşlardı. Siyasi tutuklular için bu ancak öznel olarak doğrudur; onların eylemleri, sırf kanaatler ya da bir başkasının bulanık kuşkuları ya da siyaseten onaylanmamış bir zümreye kazara üye olma değil de, eylem oldukları sürece, ilkesel olarak ülkenin normal hukuk sistemi tarafından kapsanmıyorlardı ve hukuken de tanımlanmamışlardı.[146]

Rusya'daki ve Almanya'daki toplama kamplarıyla birlikte başlayan siyasilerle suçluların karıştırılmasına, kısa bir süre sonra, hızlı bir biçimde tüm toplama kampı tutuklularının çoğunluğunu oluşturacak üçüncü bir unsur eklendi. Bu

144 Rousset'nin kitabı, savaş sırasında Buchenwald'ın iç idaresine hâkim olmuş Alman komünistlerinin etkisine olduğundan daha fazla değer vermekten muzdariptir.

145 Söz gelimi Sovyet ve Alman toplama kamplarından kurtulmuş Bayan Buber-Neumann'ın (Alman komünist Heinz Neumann'ın eski eşi) ifadesine bakınız. "Ruslar asla ... Nazilerin sadist çizgisini göstermedi. ... Rus gardiyanlarımız efendi insanlardı, sadist değillerdi, ama insani olmayan bir sistemin ihtiyaçlarını gönülden karşılıyorlardı" (*Under Two Dictators*).

146 Bruno Bettelheim ("Behavior in Extreme Situations", *Journal of Abnormal and Social Psychology*, Cilt XXXVIII, No. 4, 1943) suçluların ve siyasi tutukluların öz saygısını, hiçbir şey yapmamış olanlarla karşılaştırarak tasvir eder. Siyasiler "ilk şoka en az katlanabilenlerdi", suçlular ise paramparça oluyordu. Bettelheim bunun kabahatini onların orta sınıf kökenden gelmelerine yüklüyordu.

en kalabalık grup o zamandan beri, tutuklanmalarıyla herhangi makul bir bağlantısı olabilecek, kendilerinin bilincinde oldukları ya da işkencecilerinin bilincinde olduğu hiçbir şey yapmamış insanlardan meydana gelir. 1938'den sonra bu grup, Almanya'da Yahudi kitlelerle, Rusya'da ise herhangi sebeple eylemleriyle ilişkisi olmayan, otoritenin gözünden düşmüş gruplarla temsil edildi. Her yönden masum bu gruplar, hakların gasp edilmesi ve tüzel kişiliğin yıkımı konusundaki kusursuz deneye en uygun olanlardır ve bu yüzden hem niteliksel hem de niceliksel bakımdan kamp nüfusunun en temel kategorisini oluştururlar. Bu ilke, sırf muazzam kapasiteleri yüzünden tekil vakalar için tasarlanmış olamayacak, ancak genel olarak insanlar için tasarlanmış gaz odalarında tam olarak uygulandı. Bu bağlamda şu diyalog bireyin durumunu özetler: "Gaz odalarının varolma amacı nedir sorabilir miyim?" – "Sen ne amaçla doğdun?"[147] İşte kamplarda en korkunç olana maruz kalanlar, tamamıyla masum bu üçüncü gruptur. Suçlular ve siyasiler bu kategoriye uydurulurlar ve böylelikle bir şey yapmış olmalarından gelen koruyucu üstünlükten yoksun kalarak düpedüz gaddarlığa maruz kalırlar. Sovyetler Birliği'nde kısmen başarılan ve Nazi şiddetinin son evrelerinde apaçık gösterilen nihai amaç, tüm kamp nüfusunun bu kategoriden masum insanlardan oluşmuş olmasını sağlamaktır.

Kamp sakinlerinin seçilmesindeki büsbütün keyfilik ile ters düşen şey, genellikle kampa ulaştıklarında bölündükleri kategorilerin kendi başlarına anlamsız olması, ama örgüt açısından yararlı olmasıdır. Alman kamplarında suçlular, siyasiler, asosyal unsurlar, dinî suçlular ve Yahudiler vardı; hepsi işaretle ayrılmıştı. İspanya İç Savaşı'ndan sonra Fransızlar toplama kamplarını kurdukları zaman, deneyimsizlikleri kamp sakinleri için anlamsız kategoriler yaratmada dik-

147 Rousset, *a.g.e.*, s. 71.

kat çekecek kadar özgün olduklarını ortaya koysa da, derhal siyasilerle suçluların ve masumların (bu durumda devletsizlerin) tipik totaliter karışımını yürürlüğe koydular.[148] Aslında kamp sakinleri arasında dayanışmanın herhangi bir biçimde gelişmesini önlemek üzere icat edilmiş bu teknik özellikle yararlı olduğunu ortaya koydu, çünkü hiç kimse kendi kategorisinin bir başkasınınkinden daha mı iyi yoksa daha mı kötü olduğunu bilemiyordu. Gösterişli bir biçimde örgütlenmiş olsa da, bu ebedî olarak hareketli yapı, Almanya'da hangi koşullar altında olursa olsun en aşağı kategoridekilerin Yahudiler olması konusunda bir katılık görüntüsü verir. Bunun dehşet verici ve garip yanı, kamplardaki tutukluların kendilerini bu kategorilerle bir tutmuş olmalarıdır, sanki bu kategoriler onların tüzel kişiliklerinin son özgün kalıntısını temsil ediyorlarmış gibi. Tüm diğer koşulları göz ardı etsek bile, 1933'teki bir komünistin kamplardan çıkarken girdiğinden daha çok komünist çıkması, bir Yahudi'nin daha çok Yahudi, Fransa'da yabancı bir lejyonerin eşinin yabancı lejyonun değerine daha çok ikna olmuş olması boşuna değildir; görünen o ki, sanki bu kategoriler bir parça öngörülebilir davranışın son kırıntısını vaat etmiş gibidirler, sanki bunlar nihai ve dolayısıyla en temel yasal kimliği cisimleştirmiş gibidirler.

Kamplardaki tutukluların kategorilere göre tasnif edilmesi yalnızca taktik, örgütsel bir önlemken, kurbanların gelişigüzel seçilmesi kurumun esas ilkesini ortaya koyar. Toplama kampları siyasi hasımların varlığına dayanmış olsaydı, totaliter rejimlerin ilk yıllarından sonra neredeyse hiçbirisi ayakta kalmamış olurlardı. Masum unsurların kampların sürekli varlığını korumak için nasıl da kesinkes gerektiğini anlamak için, sırf 1936'dan sonraki yıllarda Buchenwald'ın

148 Fransız toplama kamplarının koşulları için bkz. Arthur Koestler, *Scum of the Earth*, 1941.

sakinlerinin sayısına göz atmak yeter. "Tutuklamalar Gestapo'nun düşündüğü gibi yalnızca muhalefet kaidesine uygun yapılsaydı kamplar ortadan kalkmış olacaktı",[149] ve Kasım kıyımıyla oraya gönderilen 20.000'i aşkın yeni gelen kişiden önce, 1937'nin sonlarına doğru 1.000 kişiye yakın tutuklusuyla Buchenwald ortadan kalkmaya yakındı.[150] Almanya'da bu masum insanlar, 1938'den sonra çok büyük sayıda Yahudilerden oluşturuldu; Rusya'daysa eylemleriyle hiçbir bağlantısı olmayan bir şekilde gözden düşmüş ve halkın arasından rastgele seçilmiş gruplardan meydana getirildi.[151] Ancak, içlerindeki tam olarak "masum" tutukluların muazzam çoğunluğa sahip olduğu gerçekten totaliter tipteki toplama kampları Almanya'da 1938'e kadar kurulmamış olmasına rağmen, Rusya'da bunların tarihi otuzların başına dek uzanır, çünkü 1930'a dek toplama kamplarının nüfusunun çoğunluğu hâlâ suçlulardan, karşı devrimcilerden ve "siyasilerden" (bu durumda sapkın hiziplerin üyelerinden) oluşuyordu. O zamandan beri kamplarda tasnif etmesi güç pek çok masum insan bulunmuştur: Yabancı bir ülkeyle herhangi bir bağlantısı olmuş kişiler, (özellikle 1936 ile 1938 yılları arasında) Polonya kökenli Ruslar, belli bir ekonomik gerekçeyle köyleri tasfiye edilmiş köylüler, sınır dışı edilmiş uyruklar, işgal gücü olarak yurtdışında çok uzun süre kalmış alaylara ait ya da Almanya'da savaş esiri olmuş ve terhis edilmiş Kızıl Ordu askerleri gibi... Ancak, siyasal bir muhalefetin varlığı, bir toplama kampı sistemi için yalnızca bir bahanedir ve en korkunç terör altında halk şu ya da bu biçimde kendi isteğiyle koordine olsa, yani siyasal haklarından vaz-

149 Kogon, *a.g.e.*, s. 6.

150 Bkz. *Nazi Conspiracy*, IV, s. 800 ve devamı.

151 Beck ve Godin, *a.g.e.*'de "muhaliflerin, [Rus] hapishanelerindeki insanların ancak görece küçük bir oranını oluşturduğunu" (s. 87) ve "bir insanın tutukluluğu ile herhangi bir suç" (s. 95) arasında bağlantı denecek bir şey olmadığını açıkça öne sürer.

geçse bile sistemin amacı gerçekleşmez. Keyfi bir sistemin amacı, eninde sonunda tıpkı devletsizler/uyruksuzlar ve yurtsuzlar gibi, kendi ülkesindeki yasal haklarından mahrum kalacak şekilde tüm halkın yurttaşlık haklarını ortadan kaldırmaktır. Bir insanın haklarını imha etmek, ondaki tüzel kişiliği öldürmek, onun üstünde büsbütün tahakküm kurmak için bir önkoşuldur. Bu sadece, üzerlerinde ilk deneylerin yapıldığı suçlular, siyasi muhalifler, Yahudiler, homoseksüeller gibi özel kategorileri kapsamaz, ama totaliter bir devlette yaşayan herkesi kapsar. Topyekün tahakküm için özgür muvafakat, özgür muhalefet kadar büyük bir engeldir.[152] Masum insanlar arasından yapılan keyfi tutuklama, tıpkı –ölümden farklı olarak– işkencenin muhalefet olasılığını yok etmesi gibi özgür muvafakati tahrip eder.

Bu keyfi zulmün, herhangi bir biçimde belli dinsel veya siyasal mizaçtaki kanaatlerle, belli entelektüel ya da erotik toplumsal davranış biçimleriyle, belli yeni icat edilmiş "suçlarla" en zorba biçimde kısıtlanması kampları gereksiz hale getirebilirdi, çünkü uzun vadede böyle büyük bir dehşet tehdidine karşı hiçbir tutum ya da hiçbir kanaat direnemez; ve en önemlisi bu durumda zulüm, az da olsa sahip olduğu istikrar nedeniyle, yeni bir hukuk sistemi inşa etmeye doğru yönelebilirdi ve insanda yeni bir tüzel kişilik ortaya koymak zorunda kalabilirdi; bu da totaliter tahakkümü başarısızlığa uğratabilirdi. Toplama kamplarının sürekli varolma-

152 "On Dachau and Buchenwald"da, Bruno Bettelheim çoğu mahkûmun "Gestapo'nun değerleriyle barışmış olmalarını" ele aldığı zaman, "bunun bir propaganda sonucu meydana gelmediğinin ... ve bunun, insanların duygularını bir biçimde ifade etmelerini önleyeceği konusunda Gestapo'nun ısrar ettiğinin" altını çizer (s. 834-35).

Himmler kamplarda herhangi türden bir propagandayı açıkça yasaklar. "Eğitim asla, ideolojik bir temele yaslanan herhangi türden bir öğretim değil, disiplinden ibarettir", "On Organization and Obligation of the SS and the Police", *National-politischer Lehrgang der Wehrmacht*, 1937. Alındığı kaynak: *Nazi Conspiracy*, IV, s. 616 ve devamı.

sının ve dolayısıyla insanın yasal haklarından daimi olarak mahrum bırakılmasının tek garantisi, neredeyse her gün yeni insan gruplarını toplama kamplarının emrine hazır hale getiren, Sovyetler Birliği'nin ilânihaye değişen parti çizgisi ile Nazilerin sürekli dalgalı halde olan (çünkü bugün yararlı olan şey yarın zararlı olabilir) "*Volksnutzen*" [Halk için faydalı olan şey – yay.haz.n.] dediği şeylerdir.

Yaşayan cesetlerin oluşturulmasındaki bir sonraki belirleyici adım, insandaki ahlâki kişiliğin öldürülmesidir. Bu, tarihte ilk kez şehit olmanın ekseriyetle olanaksız kılınmasıyla yapılır: "Burada kaç insan bir protestonun hâlâ tarihsel bir önemi olduğuna inanır? Bu septisizm, SS'lerin gerçek başyapıtıdır. Onların büyük başarısıdır. SS'ler, her türlü beşerî dayanışmayı tahrip ettiler. Burada, gece geleceğin üstüne düşmüştür. Hiç tanık bırakılmadığında, tanıklık da olmayacaktır. Ölümün daha fazla ertelenemeyeceğini göstermek, ölüme bir anlam vermeye kalkışmaktır, kendi ölümünün ötesinde davranmaktır. Bir jestin başarılı olması için toplumsal bir anlamı bulunmalıdır. Burada ise mutlak bir yalnızlık içinde yaşayan bizden yüz binlercesi vardır. Ne olursa olsun boyun eğmemizin nedeni budur."[153]

Kamplar ve siyasi hasımların öldürülmesi, sadece kamuoyunun iletişim aracı olan yazılı ve sözlü ifadeleri kapsamayan, aynı zamanda kurbanların aileleri ve arkadaşlarını da kapsayan örgütlü bir unutmanın parçalarıdır. Keder ve anma yasaklanmaktadır. Sovyetler Birliği'nde bir kadın, kocasının tutuklanmasının ardından çocuklarının hayatını kurtarmak için derhal boşanma davası açacaktır; kocası tesadüfen geri dönerse, kızgınlık içinde onu evden atacaktır.[154] Batı dünyası şimdiye dek en karanlık çağlarında bile katledilen düşmanın, hepimizin insan (*yalnızca* insan) olduğu

153 Rousset, *a.g.e.*, s. 464.

154 Bkz. Sergei Malakhov'un raporu, Dallin, *a.g.e.*, s. 20 ve devamı.

gerçeğinin apaçık onayı olan anımsanma hakkını kabul etmiştir. Akhilleus sadece Hektor'a cenaze töreni düzenlediği için, en zorba hükümetler sadece katledilmiş düşmanı onurlandırdıkları için, Romalılar sadece Hıristiyanların şehitlerinin menkıbelerini yazmalarına izin verdikleri için, Kilise sadece kâfirleri insanların belleğinde canlı tuttuğu için ortadan kaybolmayacaktır ve asla da kaybolmamışlardır. Toplama kampları ölümün kendisini anonimleştirerek (hükümlünün sağ mı ölü mü olduğunun ortaya çıkmasını olanaksız kılarak) ölümden, yaşanmış bir hayatın sonu anlamını çaldı. Bir anlamda, bundan böyle hiçbir şeyin bireye ait olamayacağını ve bireyin de hiç kimseye ait olmayacağını kanıtlayarak, onun kendi ölümünü elinden aldılar. Onun ölümü adeta, aslında hiç varolmadığı gerçeğini onaylamış olur.

Ahlâki kişiliğe yönelik bu saldırıya karşı hâlâ beşerî vicdan, bir kurbanın ölmesinin bir cinayet bürokratı olarak yaşamaktan daha iyi olduğunu söyleyerek itiraz edebilmiştir. Totaliter terör en berbat zaferini ahlâki kişiliği bireyci kurtuluştan ayırdığında, vicdani hükümleri tamamen tartışmaya açık ve kuşkulu kılmayı başardığında elde etti. Bir adam ihanet etme ve dolayısıyla arkadaşlarını öldürme veya her açıdan sorumlu olduğu karısıyla çocuklarını ölüme gönderme seçeneğiyle yüz yüze kaldığında; intihar etmesinin bile kendi öz ailesinin derhal öldürülmesi demek olduğunda nasıl karar vermelidir? Seçenek artık iyi ile kötü arasında değil, fakat cinayet ile cinayet arasındadır. Nazilerin, üç çocuğundan öldürülecek olan birisini seçmesine izin verdikleri Yunan annenin ahlâki ikilemini kim çözebilir?[155]

Totaliter rejimlerin cinayetlerinde tüm insanların bilinçli olarak örgütlenmiş suç ortaklığı, vicdanın yeterli olmaktan çıktığı ve iyilik yapmanın düpedüz olanaksızlaştığı koşulların yaratılması yoluyla kurbanlara dek yayılır ve böylece gerçek-

155 Bkz. Albert Camus, *Twice A Year* içinde, 1947.

ten yekvücut bir hal alır. SS'ler toplama kampı tutuklularını –sabıkalıları, siyasileri, Yahudileri– geniş ölçüde yönetiminden sorumlu hale getirerek, onları şu çözümsüz ikilemle baş başa bıraktılar: Ya kendi arkadaşlarını ölüme göndereceklerdir ya da kendilerine yabancı gelen öteki insanların öldürülmesine yardım edeceklerdir. Böylece tutukluları ne olursa olsun katiller gibi davranmaya zorlayarak, kendi suçlarına bulaştırdılar.[156] Asıl mesele sadece, nefretin suçlu olanlardan başka yöne çevrilmesi (Kapolardan [toplama kamplarının yönetiminde kullanılan, kampların tutukluları arasından seçilen kamp "ağa"ları – ç.n.], SS'lerden bile daha çok nefret edilirdi) değil, fakat zalimle zulüm gören, katille onun kurbanı arasındaki ayırt edici çizginin sürekli bulanıklaşmasıdır.[157]

Ahlâki kişiliği öldürülür öldürülmez, bireyi hâlâ yaşayan ceset olmaktan alıkoyan şey onun farklılığıdır, onun eşsiz kimliğidir. Steril biçimdeki böylesi bir bireysellik, sebatkâr bir stoacılık aracılığıyla korunabilir ve totaliter yönetim altındaki pek çok insan hiçbir hakkı ya da vicdanı olmayan kişiliğin bu soyut yalıtımına sığınmıştır ve her geçen gün hâlâ sığınmaktadır. Hiç kuşku yoktur ki insan kişiliğinin bu yönü, onun mizacına ve direncine dayalı olduğu ölçüde irade tarafından kontrol edilemediği için, tahrip edilmesi en güç yönüdür.[158]

Bu eşsiz beşerî kişilikle uğraşan yöntemler saymakla bitmez, bunları sıralamaya kalkışmayacağız. Öncelikle, birbiri-

156 Rousset'nin kitabı (*a.g.e.*) geniş ölçüde mahkûmların bu ikileminin ele alınmasından ibarettir.

157 *A.g.e.*'de Bettelheim, gardiyanların yanı sıra mahkûmların da kamptaki hayata "şartlandığı" ve dışarıdaki dünyaya dönmekten korktukları süreci tasvir eder. O yüzden, "kurban ile celladın aynı şekilde aşağılık olmasının; kamplardan çıkan dersin bayağılığın kardeşliği olmasının" doğru olmasında ısrar ederken Rousset haklıdır (s. 588).

158 *A.g.e.*'de Bettelheim, "yeni mahkûmların asıl dertlerinin kişiliklerine dokunulmadan hayatta kalmak gibi gözüktüğünü", eski mahkûmların sorununun ise "kamp içinde nasıl olabildiğince iyi yaşayabilecekleri" olduğunu anlatır.

ne yapışmış yüzlerce insanın yük vagonlarına anadan üryan istiflenerek, günlerce ülkenin bir ucundan diğer ucuna durmaksızın ileri geri postalanıp, kamplara taşındığı korkunç koşullar vardır. Ardından kampa vardıklarında, ilk saatlerin iyi tertiplenmiş şoku, saçların kazınması, grotesk kamp giysileriyle devam edilir ve herhangi bir anda bedeni çabucak öldürmeyecek biçimde ayarlanmış düpedüz akıl almaz işkencelerle bitirilir. Her halükârda tüm bu yöntemlerin amacı, organik kökenli birtakım zihinsel hastalıkların yaptığı kadar acımasızca beşerî kişiliği tahrip edecek biçimde –sonsuz acı verme olasılıklarıyla birlikte– insan bedenini yönlendirmektir.

Bütün sürecin su katılmadık deliliğinin en açık gün yüzüne çıktığı yer burasıdır. Şüphesiz, işkence tüm totaliter polis ve yargılama aygıtının zorunlu bir özelliğidir; insanları konuşturmak için her gün kullanılır. Belirli ve mantıklı bir amaç güttüğü ölçüde bu tip işkencenin belli sınırları vardır: Belli bir süre içinde tutuklu ya konuşur ya da öldürülür. Rasyonel biçimde yürütülen bu işkenceye, ilk Nazi toplama kamplarında ve Gestapo'nun mahzenlerinde rasyonel olmayan, sadist bir başka tip işkence eklendi. Esas itibarıyla SA'nın yürüttüğü bu tip işkence hiçbir amaç gütmedi ve sistematik değildi, ama büyük ölçüde anormal kişilerin inisiyatifine bırakılmıştı. Ölüm oranı o kadar yüksekti ki, 1933'teki toplama kampı sakinlerinden yalnızca birkaçı bu ilk yıllarda hayatta kalmıştı. Öyle görünüyor ki bu tip bir işkence, ne rejimin suçlulara ve anormal unsurlara sundukları hizmetten ötürü ödüllendirmek amacıyla verdiği bir tavizdi, ne de tasarlanmış siyasi bir kurumdu. SA'nın kör vahşiliğinin arkasında, toplumsal, entelektüel ya da fiziksel bakımdan kendilerinden daha iyi durumda olan ve şimdi sanki en vahşi düşlerini gerçekleştirmek üzere buyruğu altına sokulmuş herkese karşı sıklıkla derin bir nefret ve hınç yat-

maktadır. Kamplarda asla tümüyle yok olmamış bu hınç, beşerî bir biçimde anlaşılabilen son duygu kalıntısı olarak gözümüze çarpar.[159]

Ancak, gerçek vahşet, kampların yönetimini SS'ler üstlendiği zaman başladı. Eski kendiliğinden vahşilik yerini, beşerî haysiyeti tahrip etmek üzere tasarlanmış kesinlikle soğuk ve sistematik bir biçimde insan bedeninin imha edilmesine bıraktı; ölüm sürekli olarak savuşturuldu ya da ertelendi. Kamplar artık insan kılığındaki hayvanların yani gerçekten akıl hastanelerinde ve hapishanelerde bulunmaları uygun olan insanların eğlence parkı değildi; tersi gerçekleşti: Kamplar, tamamıyla normal insanların dört başı mamur birer SS üyeleri olduğu "talim alanları" haline geldiler.[160]

159 Rousset, *a.g.e.*, s. 390'da bir SS askerinin bir profesöre nutuk çekişini şöylece aktarır: "Eskiden bir profesörmüşsün. Pekâlâ, artık profesör falan değilsin. Artık bir kodaman değilsin. Artık çelimsiz bir bücürden başka bir şey değilsin. Olabileceğin kadar çelimsiz. Artık koca adam benim."

160 Kogon, *a.g.e.*, s. 6'da kampların SS için eğitim ve deney alanı olarak korunacağı olasılığından bahseder. Yazar ayrıca SA tarafından yönetilmiş ilk kamplarla SS tarafından yönetilmiş olan sonraki kamplar arasındaki farklılıklara dair iyi bir rapor da verir. "Bu ilk kamplardan hiçbirinin binden fazla tutuklusu olmamıştı. ... Buralardaki hayatı anlatmaya kelimeler yetmez. O yıllardan sağ çıkmış birkaç eski mahkûmun, SA askerlerince yapılmamış herhangi bir sadistçe sapkınlık biçiminin pek az olduğu yönündeki anlatımları birbirleriyle uyuşur. Ama bunların tümü bireysel zalimlik davranışlarıydı, hâlâ insan kitlelerinin tümünü kucaklayan tümüyle örgütlü soğuk bir sistem yoktu. Bu, SS'in başarısıydı" (s. 7).

Bu yeni mekanikleşmiş sistem sorumluluk duygusunu insani açıdan mümkün olduğunca hafifletti. Söz gelimi, her gün birkaç yüz Rus tutuklunun öldürülmesi emri geldiğinde kıyım, kurbanları görmeden bir delikten ateş ederek gerçekleştirilirdi (Bkz. Ernest Feder, "Essai sur la Psychologie de la Terreur", *Synthèses* içinde, Brüksel, 1946). Öte yandan, sapkınlık, bir yandan normal sayılan insanlarda yapay biçimde elde ediliyordu. Rousset şunları bir SS gardiyandan aktarır: "Genellikle boşalana kadar vurmaya devam ederim. Breslau'da bir eşim ve üç çocuğum var. Tamamen normal biriyimdir. Bu, benden elde ettikleri şeydir. Artık buradan çıkmama izin verdiklerinde eve gitmiyorum. Karımın yüzüne bakmaya yeltenmiyorum." (s. 273) – Hitler döneminden kalan belgeler, Hitler'in imha programını yürütmekle görevlendirilmiş olanların ortalama normalliğinin sayısız tanıklığını taşır. İyi bir derleme Leon Poliakov'un UNESCO tarafından Londra'da 1955 yılında *The Third Reich* içinde "The Weapon of Antisemitism" başlığıyla basılmış çalışmasında bu-

Tek yumurta ikizlerinde bile belli bir rahatsızlık uyandıran, tüm insan ilişkilerinin en açık öncülü olan insanın bireyselliğinin öldürülmesi ve doğanın, iradenin ve kaderin eşit oranda biçimlendirdiği biricikliğinin öldürülmesi, tüzel-siyasi kişiliğin zorbalığa uğrayışı ile ahlâki kişiliğin çaresizliğe düşüşünü geniş oranda gölgede bırakan bir vahşet yaratır. Özünde tüm insanların aynı şekilde hayvan olduğunu yeterince makul biçimde savunan nihilistçe genellemelere yol açan işte bu vahşettir.[161] Aslında toplama kamplarındaki deneyim, beşerî varlıkların beşerî hayvan örneklerine dönüştürülebileceğini, insanın "doğasının" ancak ona epeyce doğal olmayan bir şey, yani insan olma olasılığını sağladığı sürece "beşerî" olduğunu göstermektedir.

Ahlâki kişiliğin öldürülmesinden ve tüzel kişiliğin yok edilmesinden sonra bireyselliğin imha edilmesi neredeyse her zaman başarılı olur. Milyonlarca insanın, gaz odalarına doğru uygun adım yürütülmelerine direnmeden izin vermelerinin nedenini açıklamak üzere makul biçimde birtakım kitle psikolojisi yasaları bulunabilir; gerçi bu yasalar bireyselliğin imha edilmesi dışında başka bir şeyi açıklamayacak-

---

lunabilir. Birliklerde bu amaçlar için kullanılmış insanların çoğu gönüllülerden seçilmiyordu, bu özel işler için sıradan polisler arasından devşirme yapılmıştı. Ancak, eğitimli SS askerleri bile bu türden bir görevi cephede savaşmaktan daha kötü görmekteydi. SS'in yaptığı bir kitle kıyımını aktaran bir tanık, "tüm imha işlemine içkinin yardımı olmaksızın" dayanabilecek kadar çok "idealist" bir birliğe övgüler düzer.

"İmhalar" sırasındaki tüm kişisel güdüleri, hırsları ortadan kaldırmayı ve gaddarlıkları asgari düzeyde tutmayı istemek, gaz tesisatının idaresinden sorumlu bir grup doktor ve mühendisin, yalnızca ceset fabrikalarının üretkenlik kapasitesini yükseltmek üzere tasarlanmış olmayan ama ayrıca ölüm ıstırabını hafifletmek ve hızlandırmak üzere sürekli yenilikler yapması gerçeğiyle gözler önüne serilmektedir.

161 Bu, Rousset'in eserinde epeyce öne çıkar. "Kamplardaki toplumsal yaşam şartları, önceki sosyal konumları ve eğitimleri ne olursa olsun, hem Almanları hem de sürgün edilenleri, muazzam bir tutuklu kitlesini ... hayvan içgüdüsünün ilkel reflekslerine büsbütün boyun eğen dejenere bir güruha dönüştürmüştür" (s. 183).

tır. Bireysel olarak ölüme mahkûm edilenlerin nadiren cellâtlarını kendileriyle birlikte götürmeye kalkışması, neredeyse hiç ciddi isyan olmamış olması ve serbest kalma anında bile kendiliğinden pek az SS'in katledilmiş olması daha kayda değer bir durumdur. Bireyselliğin imha edilmesi, insanın kendine özgü kaynaklarından hareketle, çevreye ve olaylara verdiği tepki temelinde açıklanamayacak yeni bir şeylere başlama gücünün yani kendiliğindenliğin imha edilmesi demektir.[162] Demek ki geriye, hepsi Pavlov'un deneylerindeki köpek gibi davranan, kendi ölümlerine giderken bile kusursuz uyumla karşılık veren ve tepkimeye girmekten başka bir şey yapmayan insan yüzlü ölü gibi solgun kuklalardan başka bir şey kalmıyor. Bu, sistemin gerçek zaferidir: "SS'lerin zaferi, işkence edilen kurbanın itiraz etmeden idama gitmesini, kimliği olduğu iddiasını sona erdirecek kadar kendinden feragat etmeyi, vazgeçmeyi gerektirir. Ve bu bir hiç uğruna yapılmaz. Düpedüz sadizmden dolayı SS askerleri onun mağlubiyetini, nedensizce arzulamazlar. Darağacını kurmadan önce kurbanını imha etmeyi başarmış bu sistemin ... tüm halkı köle tutmak ve ona biat ettirmek için kıyas kabul etmez en iyi sistem olduğunu bilirler. Kuklalar gibi kendi ölümlerine giden bu insan alaylarından daha korkunç hiçbir şey yoktur. Bunu gören biri kendine şöyle der: 'Onları böylesine alçaltmak için efendilerin elinde ne büyük bir iktidar gizlidir', ve acı içinde ama yenilmiş biçimde dö-

162 Bu bağlam kamplardaki intiharların şaşırtıcı seyrekliğini de belirtmenin yeridir. İntihar, kamplardan ziyade tutuklama ve sürgünden önce çok daha sık meydana geliyordu ki elbette bu durum nihayet kendiliğinden bir eylem olan intiharları önlemek için her tür girişimin yapıldığı gerçeğiyle kısmen açıklanabilir. Buchenwald'e dair istatistik malzemelerden (*Nazi Conspiracy*, IV, s. 800 ve devamı) ölümlerin zar zor % 0,5'inin intihar olduğunu, aynı yılda ölümlerin toplam sayısı 3.516'ya ulaşsa da çoğu kez yılda ancak iki intihar olduğu besbellidir. Rusya'dan gelen raporlar aynı olgudan bahseder. Söz gelimi krş. Starlinger, *a.g.e.*, s. 57.

nüp gider."[163]

Totaliter istekleri ciddiye alırsak ve ütopyacı, gerçekleştirilemez görünen iddialarının sağduyumuzu yanlış yönlendirmesinden kaçınırsak, kamplarda kurulmuş olan ölüm toplumunun insana yekvücut bir biçimde tahakküm etmenin olanaklı olduğu tek toplum biçimi olduğu ortaya çıkar. Topyekün tahakküm etmeye can atanlar, örneğin bireyselliğin salt varoluşunun her zaman ortaya çıkartacağı kendiliğindenlik gibi, her türlü kendiliğindenliği tasfiye etmek ve ne kadar siyasetle ilgisiz ve zararsız görünürlerse görünsünler en mahrem biçimlerine dek bunların izini sürmek zorundadırlar. Pavlov'un köpeği yani en basit tepkimelerde bulunmaya indirgenmiş insan tipleri, tamamen aynı biçimde davranmayı sağlayan ve her zaman bir başka tepkimeler yığınıyla değiştirilebilen ve tasfiye edilebilen tepkimeler yığını, totaliter bir devletin model aldığı "yurttaştır"; böyle bir yurttaş kampların dışında ancak kusurlu bir biçimde yetiştirilebilir.

Kampların faydasızlıkları, müstehzi bir biçimde kabul edilen yararsızlıkları sadece bir görünüştür. Aslında rejimin gücünün korunması için, kamplar rejimin başka herhangi bir kurumundan daha elzemdir. Toplama kampları olmadan, bunların neden oldukları belirsiz korku olmadan ve en radikal olasılıkları başka hiçbir yerde tümüyle sınanamayacak olan totaliter tahakkümün hizmetine sundukları en iyi biçimde tanımlanmış bu kamplar işletilmeden, totaliter bir devlet ne çekirdek birliklerine fanatizm ilhamı verebilir ne de tüm bir toplumu tam bir ilgisizlik içinde tutabilir. Tahakküm eden ile edilenler, "eski burjuva alışkanlıklarına" pek çabuk gömülebileceklerdir; başlangıçtaki "aşırılıklardan" sonra beşerî kanunlarıyla birlikte gündelik yaşama yenilebileceklerdir; kısacası sağduyuyu salık veren tüm gözlemcilerin öngörmeye pek eğilimli oldukları yönde ilerleyebilecek-

163 Rousset, *a.g.e.*, s. 525.

lerdir. Hâlâ güvenli olan bir dünyada ortaya çıkan tüm bu kehanetlerin trajik mantıksızlığı, hep sabit kalmış tek bir insan doğası diye bir şeyin varolduğunu zannetmek, bu insan doğasını tarihle özdeşleştirmek ve böylelikle topyekün tahakkümün sadece insanlık dışı değil, aynı zamanda gerçekçi olmadığını ilan etmekti. Bu arada insanın kudretinin, reel olarak istediği her şey olabilecek kadar büyük olduğunu öğrenmiş olduk.

Sınırsız bir iktidar talep etmek, tam da totaliter rejimlerin doğasında bulunan bir şeydir. Böylesi bir iktidar ancak, tek bir istisnası olmaksızın abartısız tüm insanların yaşamları her yönüyle hatasız biçimde tahakküm altına alınırsa sağlama alınabilir. Dış ilişkiler alanında yeni tarafsız bölgelere durmaksızın boyun eğdirilmesi zorunluyken, yurtiçinde ise sürekli olarak toplama kamplarının genişletilmesiyle yeni insan gruplarına hükmedilmesi veya başkalarına yer açmak için koşullar gerektiğinde insanların tasfiye edilmesi gerekir. Hem yurtdışı hem de yurtiçi ilişkilerde muhalefet sorunu önemsizdir. Her türlü tarafsızlık ve hatta kendiliğinden ortaya çıkan her türlü dostluk, totaliter tahakküm açısından aleni bir düşmanlık kadar tehlikelidir; çünkü belirsizlik taşıyan böylesi bir kendiliğindenlik insan üzerinde kurulan topyekün tahakküm önündeki tüm engellerin kesinlikle en büyüğüdür. Moskova'ya kaçmış ya da çağrılmış komünist olmayan ülkelerin komünistleri Sovyetler Birliği için tehdit oluşturduklarını acı deneyimlerle öğrendiler. Bu anlamda, günümüzde tek başına biraz gerçekliği olan inanmış komünistler, tıpkı örneğin Röhm hizbinin inanmış Nazilerinin Naziler için olduğu gibi, onlar da Rusya'daki rejim için anlamsız ve tehdit edicidirler.

Totaliter koşullar altında her türlü kanaati ve fikri böylesine anlamsız ve tehlikeli yapan şey, totaliter rejimlerin, onlara hiç ihtiyaç duymamalarıyla ya da herhangi bir biçimde in-

sani yardım almamalarıyla büyük gurur duymalarıdır. Totaliter rejimlere göre, insanlar en fazla hayvani tepkimeler verdikleri ve görevleri yerine getirdikleri sürece bütünüyle gereksizdirler. Totalitarizm, insanlar üzerinde despotik bir yönetim kurmak için değil, içinde insanların gereksiz olduğu bir sistem kurmak için mücadele eder. Yekvücut iktidar ancak, kendiliğindenliğin en ufak izinin bile olmadığı koşullu refleksler ve kuklaların dünyasında başarılabilir ve korunabilir. Kesinlikle, insanın olanakları çok büyük olduğu için, insanlar ancak hayvan türünden insan örneği haline geldikleri zaman bütünüyle tahakküm altına alınabilirler.

Bu yüzden karakter bir tehdittir ve en adaletsiz hukuk kuralları bile bir engeldir; ama aslında insanı bir başka insandan ayıran şey olan bireysellik kesinlikle hoş görülemez. Tüm insanlar eşit derecede gereksiz kılınmadığı sürece –ki bu ancak toplama kamplarında başarılmıştır– totaliter tahakkümün idealine erişilmiş olmaz. Asla tam olarak başaramasalar da totaliter devletler, toplama kamplarına göndermek için çeşitli gruplardan gelişigüzel seçimler yaparak, yönetim aygıtında sürekli temizliğe giderek, kitle tasfiyeleri yaparak, durmaksızın insanın gereksizliğini göstermeye uğraşırlar. Sağduyu, kitlelerin itaatkâr olmasına, tüm bu devasa terör aygıtının bu yüzden gereksiz olmasına umutsuzca itiraz eder; doğruyu söyleme yetileri olsaydı totaliter yöneticiler şöyle karşılık verirdi: Aygıt size gereksiz görünüyor, çünkü bunun tek nedeni onun, insanları gereksiz kılmaya hizmet etmesidir.

İnsanı gereksiz kılmaya yönelik totaliter girişim, aşırı kalabalık bir yeryüzünde modern yığınların kendi gereksizlik deneyimlerini yansıtır. Cezanın suçla bağlantısı kurulmadan dağıtıldığı, sömürünün kâr elde etmeden uygulandığı, çalışmanın mal üretmeden yürütüldüğü ölüm dünyası, anlam-

sızlığın her gün yeni baştan ortaya konduğu bir yerdir. Totaliter ideoloji çerçevesi içinde yine de hiçbir şey, eğer tutuklular haşarat iseler, zehirli gazla öldürülmelerinin mantığa uygun olmasından; eğer soysuzlaşmışlarsa, ülke nüfusunu kirletmelerine izin verilmemesinden; eğer "köle ruhlu" iseler (Himmler), onları yeniden eğitmek üzere hiç kimsenin vaktini harcamaması gerektiğinden daha anlamlı ve mantıklı değildir. İdeolojinin gözleriyle bakıldığında, kamplarla ilgili sıkıntı bunların neredeyse aşırı bir anlam taşıması ve öğretinin icra edilişinin fazla tutarlı olmasıdır.

Totaliter rejimler, sağduyunun yararcı beklentilerine anlamlı gelen tek şeyi dünyadan kararlılıkla ve utanmadan kovarken, aynı zamanda, tarihin anahtarını keşfetmiş ya da evrenin sırlarına çözüm bulmuş gibi yaptıkları zaman, ideolojilerin fiilen her zaman yaptığı gibi bu dünyaya bir çeşit süper-anlam empoze ederler. Üstelik totaliter toplumun anlamsızlığı, kendi ideolojik hurafesinin saçma süper-anlamını baş tacı eder. Cidden inanılmadığı sürece ideolojiler, zararsız, eleştirel olmayan, keyfi kanaatlerdir. Yekvücut geçerlilik iddiaları olduğu gibi kabul edildiği anda ise, paranoyakların sistemlerinde olduğu gibi, ilk öncül kabul edilince, ideolojiler her şeyin birbirini makul biçimde hatta mecburen takip ettiği mantıksal sistemlerin çekirdekleri haline gelirler. Böylesi sistemlerin deliliği sadece ilk öncülünde değil, inşa ettikleri mantıksallığın kendisinde de yatar. Her türlü -izm'in garip mantıksallık ile özgün ve değişken faktörleri umursamadan, kurtuluşa olan inatçı adanmışlığın değerine duydukları dar kafalı güven, gerçekliğe ve olgusallığa yönelik totaliter küçümsemenin ilk filizlerini zaten içinde barındırır.

Yararcı düşünceyle eğitilen sağduyu bu ideolojik süperanlama karşı çaresizdir; zira totaliter rejimler, işleyen anlamsız bir dünya inşa ederler. Olgusallığın ideolojik olarak

küçümsenmesi, insanların dünya üzerinde üstün olduklarına yönelik kibirli bir varsayımı hâlâ içermektedir; nihayetinde bu, beşerî marifeti harekete geçiren ve dünyayı değiştirmeyi olanaklı kılan gerçekliğin küçümsenmesidir. Gerçekliğin totaliter küçümsenmesindeki kibir unsurunu yıkan (ve dolayısıyla onu devrimci kuram ve tutumlardan radikal biçimde ayıran) şey, gerçekliği küçümsemesindeki inandırıcılığını, mantıksallığını ve tutarlılığını sağlayan süper-anlamdır. Mevcut Rus sisteminin tüm ötekilerden üstün olduğuna yönelik Bolşevik iddia dışında gerçekten totaliter eğilimi ortaya çıkaran şey, totaliter yöneticinin bu iddiadan mantıksal bakımdan kusursuz şu sonucu çıkarmasıdır: Bu sistem olmadan insanlar asla sözgelimi metro gibi harika şeyler yapamayacaklardır. Yine buradan, Paris metrosundan haberdar olan herhangi birisinin şüpheli olacağına yönelik mantıksal sonuç çıkar, çünkü bu kişi, işlerin yalnızca Bolşevik usulde yapılabileceğinden halkın kuşku duymasına neden olabilir. Bu da, sadık bir Bolşevik olarak kalmak için Paris metrosunu tahrip etmek gerektiği nihai sonucuna götürür. Tutarlılıktan başka hiçbir şeyin önemi yoktur.

Süper-anlamın gücü üzerine inşa edilmiş ve mantıksallığın itici gücüyle harekete geçmiş bu yeni yapılarla, aslında emperyalizmin ve yayılmanın yanı sıra burjuva kazançlar ve iktidar çağının da sonuna geliriz. Totalitarizmin saldırganlığı iktidar arzusundan çıkmaz, yayılmak için yanıp tutuşuyorsa, bunu, ne yayılma uğruna ne de kazanç elde etmek üzere değil, sadece ideolojik gerekçelerle yapar: Dünyayı tutarlı bir hale getirmek, kendi süper-anlamının doğru olduğunu kanıtlamak.

En çok bu süper-anlam uğruna, mükemmel tutarlılık uğruna, totalitarizm çoğunlukla beşerî haysiyet diye adlandırdığımız şeyin tüm işaretlerini tahrip etmeye mecburdur. Zira beşerî haysiyete saygı, diğer insanların ya da ulusların öz-

neler olarak, dünya kurucuları ya da müşterek bir dünyanın kurucuları olarak tanınmalarını gerektirir. Geçmişin tüm tarih olaylarını açıklamayı amaçlayan ve gelecekte ortaya çıkacak tüm olayların gidişatını planlayan hiçbir ideoloji, insanların yaratıcılığına ve kimsenin asla önceden tahmin etmediği kadar yeni bir şeyleri yaratabilme yetilerine içkin olan öngörülemezliğe katlanamaz.

O halde totaliter ideolojilerin amaçladıkları şey, dış dünyanın dönüştürülmesi ya da toplumun devrimci dönüşümü değil, insan doğasının kendisinin dönüştürülmesidir. Toplama kampları, insan doğasındaki değişimlerin test edildiği laboratuvarlardır ve o yüzden utanç verici oluşları yalnızca kamplardaki tutukluları ve katı "bilimsel" ölçütlerle buraları işletenleri ilgilendirmez, tüm insanları ilgilendirir. Mesele, yeryüzünde ziyadesiyle hep varolmuş acı değildir, kurbanların sayısı da değildir. Aslında insan doğası tehlikededir ve her ne kadar bu deneyler insanı değiştirmekten ziyade, *homo homini lupus* ilkesinin nihilist bayağılığının tutarlılıkla gerçekleştirildiği bir toplum yaratarak, onu yok etmede başarılı olsalar bile, nihai sonuçlar göstermek için global kontrol gerektiren bir deneyin zorunlu kısıtlamaları olduğu akıldan çıkartılmamalıdır.

Şimdiye kadar her şeyin mümkün olduğuna yönelik totaliter inanç yalnızca her şeyin tahrip edilebileceğini kanıtlamış oldu. Yine de her şeyin mümkün olduğunu göstermeye çabalarken totaliter rejimler, insanların ne cezalandırabileceği ne de affedebileceği suçlar olduğunu farkında olmadan keşfetmiş oldular. İmkânsız mümkün kılındığında, artık kişisel çıkarla, hırsla, açgözlülükle, hınçla, iktidar arzusuyla ve ödleklikle anlaşılıp açıklanmayacak ve bu yüzden öfkenin öç alamayacağı, aşkın katlanamayacağı, dostluğun affedemeyeceği, cezalandırılamayacak, affedilemeyecek mutlak bir kötülük haline geldi. Tıpkı ölüm fabrikalarındaki ya

da unutma hücrelerindeki kurbanların, cellâtlarının gözünde artık "insan" olmamaları gibi, bu tamamen yeni suçlu türü, beşerî günahkârlıkla ilgili dayanışmanın sergileyebileceği sınırların dışında kalır.

"Radikal kötülüğü" kavrayamıyor oluşumuz her türlü felsefe geleneğimize içkin bir özelliktir. Bu, hem Şeytanın kendisinin bile semavi bir kaynağı olduğunu teslim etmiş Hıristiyan teolojisi için, hem de makul güdülerle açıklanabilecek, kendi ifadesiyle "sapkın kötü bir irade" kavramıyla hemen rasyonalize etse dahi, en azından böyle bir kötülüğün varlığından kuşkulanmak zorunda kalmış tek filozof olan Kant için de doğrudur. Öyleyse, aslında bunaltıcı gerçekliğiyle bizi durmaksızın baş başa bırakan ve bildiğimiz tüm normları yıkan bir fenomeni anlamak üzere başvuracağımız hiçbir şey yoktur. Fark edilebilir gibi görünen tek bir şey vardır: Radikal kötülüğün, içindeki tüm insanların eşit oranda gereksizleştiği bir sistemle bağlantılı olarak ortaya çıkmış olduğunu söyleyebiliriz. Bu sistemin manipülatörleri, tüm ötekilerinkilere olduğu kadar kendi gereksizliklerine de inanırlar ve totaliter katiller gittikçe tehlikeli hale gelirler, çünkü kendilerinin ölü mü yoksa diri mi olduklarını, hiç yaşamamış mı yoksa asla doğmamış mı olduklarını umursamazlar. Ceset fabrikaları ve unutma hücrelerinin tehlikesi şudur: Günümüzde her yerde nüfusun ve yersiz yurtsuzların sayısının artmasıyla birlikte, dünyamızı yararcı kavramlarla tasarlamaya devam ettiğimiz sürece, insan kitleleri durmadan gereksiz hale gelmektedir. Her tarafta siyasal, toplumsal ve ekonomik olaylar, insanları gereksizleştirmek için tasarlanmış totaliter aygıtlarla sessiz, gizli bir tertip içindedir. Kastedilen tertip, çoğu ülkede ölüm korkularını korumak konusunda çok fazla umutsuzluğa düşmüş kitlelerin yararcı sağduyuları tarafından kolayca kavranır. Naziler ve Bolşevikler şundan emin olabilirler: Aşırı nüfus ile ekonomik bakımdan

gereksiz ve toplumsal açıdan köksüz insan kitleleri sorunlarına en süratli yanıt olduklarını kanıtlamış yok etme fabrikaları, cezp edici oldukları kadar uyarıcıdırlar da. Totaliter çözümler, siyasal, toplumsal veya ekonomik sefaleti insana layık bir tarzda dindirmenin olanaksız görünmesi durumunda ortaya çıkan güçlü eğilimler şeklinde, totaliter rejimlerin çökmesinden sonra bile kolayca ayakta kalabilir.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İdeoloji ve Terör: Yeni Bir Yönetim Biçimi

Önceki bölümlerde topyekün tahakküm araçlarının yalnızca daha sert olmakla kalmadığını, totalitarizmin, söz gelimi despotizm, tiranlık ve diktatörlük diye bildiğimiz tüm öteki siyasal baskı biçimlerinden esasen farklı olduğunu tekrar tekrar vurguladık. Totalitarizm, iktidara yükseldiği her yerde büsbütün yeni siyasal kurumlar geliştirdi ve ülkenin tüm toplumsal, hukuksal ve siyasal geleneklerini tahrip etti. Ulusal geleneğin özellikle ne olduğunun ya da onun ideolojisinin tikel ruhsal kaynağının ne olduğunun hiçbir önemi yoktur; totaliter yönetim her zaman sınıfları yığınlara dönüştürmüş, parti sisteminin yerine tek parti diktatörlüğü değil, bir kitle hareketi geçirmiş, iktidar merkezini ordudan polise kaydırmış ve açıkça dünya tahakkümüne yönelen bir dış politika kurmuştur. Mevcut totaliter yönetimler, tek parti sistemlerinden geliştiler; bu sistemler gerçekten totaliter olmaya başladıklarında, hiçbir geleneksel yararcı hukuk, ahlâk veya sağduyu kategorisinin artık onların eylem dizilerini kabullenmemize, bunları yargılamamıza ya da öngörmemize yardım etmediği ve tüm öteki değer

sistemlerinden tamamen farklı bir değerler sistemine göre işlemeye başlarlar.

Genellikle yüzyılımızın krizi diye adlandırdığımız şeyin siyasal sonuçlarını çözümleyerek ve tarihteki köklerine inerek totalitarizm unsurlarının bulunabileceği doğruysa, o halde bu kriz hiçbir biçimde sırf bir dış tehdit, hiçbir biçimde sadece Almanya'nın ya da Rusya'nın saldırgan dış politikasının sonucu değildir ve Nazi Almanyası'nın düşüşüyle ortadan kalkmadığı gibi, Stalin'in ölümüyle de ortadan kalkmış olmayacaktır. Hatta çağımızın hakiki problemleri, totalitarizm geçmişte kalan bir konu olduğunda, onların –zorunlu olarak en acımasız formu olmasa da– otantik bir biçimine bürünebilirler.

Böylesi derin düşüncelere daldığımız esnada bu krizden doğan ve aynı zamanda onun en açık, tek anlaşılır belirtisi olan totaliter yönetimin; gözdağı verme yöntemlerini, örgütlenme araçlarını ve şiddet enstrümanlarını tiranlığın, despotizmin ve diktatörlüğün iyi bilinen siyasal cephaneliğinden alan ve varlığını ancak –liberal ya da muhafazakâr, ulusal ya da sosyalist, cumhuriyetçi ya da monarşist, otoriter ya da demokratik– geleneksel siyasal güçlerin içler acısı ama belki de tesadüfî hatalarına borçlu sırf geçici bir düzenleme olup olmadığı konusu gündeme gelir. Ya da tersine, totaliter yönetimin *doğası* diye bir şeyin olup olmadığı, kendine ait bir özü olup olmadığı ve bunun, Batı düşüncesinin Antik Felsefe zamanlarından beri tanıdığı ve bildiği öteki yönetim biçimleriyle karşılaştırılarak tanımlanıp tanımlanamayacağı akla gelir. Eğer bu doğruysa, o zaman büsbütün yeni ve eşi benzeri görülmemiş totaliter örgütlenme biçimlerinin ve eylem tarzlarının, insanların bir arada yaşadıkları ve kamusal meselelerle uğraştıkları anda edinebilecekleri az sayıdaki temel deneyimlerden birine dayanması gerekir. Siyasal ifadesini totaliter tahakkümde bulmuş temel bir deneyim varsa, o zaman

totaliter yönetim biçiminin yeniliği açısından, bunun, ne gerekçeyle olursa olsun, daha önce siyasal bir teşekkülün kuruluşuna hiç hizmet etmemiş ve genel ruh halinin daha önce hiç yaygınlaşmamış ve kamusal meselelerin ele alınışını hiç yönlendirmemiş bir deneyim olması gerekir.

Bunu düşünce tarihi bağlamında dikkate alırsak, son derece olanaksız görünüyor. Zira insanların altında yaşadıkları yönetim biçimleri pek azdır; bunlar Yunanlar tarafından önceden keşfedilerek tasnif edildiler ve olağanüstü bir biçimde uzun ömürlü olduklarını kanıtladılar. Pek çok değişime rağmen Kant'ı Platon'dan ayıran iki bin beş yüz yılda temel düşüncesi değişmemiş bu bulgulara başvurursak, derhal totalitarizmi herhangi bir modern tiranlık biçimi yani iktidarı tek bir adamın kullandığı yasasız yönetim diye yorumlama isteğine kapılırız. Bir yandan yasayla sınırlanmamış, hükümdarın yararına ve yönetilenlerin zararına kullanılan keyfi iktidar, öte yandan eylem ilkesi olarak korku yani halkın hükümdar korkusu, hükümdarın halk korkusu, işte tüm bunlar bizim geleneğimiz boyunca tiranlığın ayırt edici özellikleri olmuştur.

Totaliter yönetimin eşi benzeri görülmediğini söylemek yerine, tam da siyaset felsefesinde yönetimlerin özüne dair tüm tanımların yaslandığı alternatifleri, yani yasaya dayanan ve yasaya dayanmayan yönetim, keyfi ve meşru iktidar alternatiflerini ortadan kaldırmış olduğunu söyleyebiliriz. Bir yanda yasal yönetim ve meşru iktidar, öte yanda yasadışılık ile keyfi iktidarın birbirine bağlı ve ayrılamaz oluşları hiç sorgulanmamıştır. Yine de totaliter yönetim bizi tümden farklı türden bir yönetimle karşı karşıya bırakıyor. Bu yönetimin her türlü pozitif hukuka meydan okuduğu doğrudur; hatta işi (en göze çarpan örneği aktaracak olursak, 1936 Sovyet Anayasası vakasında olduğu gibi) kendi yaptıklarına karşı çıkma ya da (Nazi yönetiminin asla yürürlükten kal-

dırmadığı Weimar Anayasası vakasında olduğu gibi) bunları feshetmeyi umursamama ölçüsüzlüğüne vardırır. Ancak totalitarizm ne yasanın rehberliği olmadan ne de keyfi olarak işler, zira tüm pozitif hukukun hep kaynağı olduğu farz edilmiş bu doğa ya da tarih yasalarına katı ve tartışmasız biçimde boyun eğdiği iddiasındadır.

"Yasadışı" olmak şöyle dursun, pozitif hukukun nihai meşruiyetini aldığı otorite kaynaklarına kadar inmesi; keyfilik şöyle dursun, bu insanüstü güçlere gelmiş geçmiş tüm yönetimlerden daha fazla boyun eğmesi ve tüm iktidarı tek bir adamın yararına elinde tutmak şöyle dursun, herkesin hayati acil çıkarlarını, tarihin ve doğanın yasaları olduğunu farz ettiği şeyin icra edilmesine kurban etmeye dünden hazır olması, totaliter yönetimin korkunç, yine de görünüşte çözümsüz olan iddiasıdır. Pozitif hukuka meydan okuması, kaynakların kendilerinden ilham alarak, sıradan yasaya uygunluğu yok edebilen yüksek bir meşruiyet biçimi olmasını sağlar. Totaliter yasallık, yeryüzünde adaletin egemenliğini kuracak bir yol –pozitif hukukun meşruiyetinin, kabul edilmelidir ki, hiç elde edemediği bir şeyi– bulmuş gibi yapar. Yasallık ile adalet arasındaki uçuruma asla köprü kurulamaz; çünkü pozitif hukukun kendi otorite kaynağına çevirdiği doğru ve yanlış ölçütleri –tüm evreni yöneten "doğal hukuk" ya da insanlık tarihinde açığa çıkmış ilahi hukuk ya da tüm insanların duygularında ortak olan hukuku ifade eden gelenek ve görenekler– zorunlu olarak geneldirler ve sayısız ve önceden tahmin edilemeyecek çeşitlilikteki vaka için geçerli olmak zorundadırlar, bu nedenle tekrarlanamaz bir dizi özelliği bulunan somut tekil her bir vaka her nasılsa gözden kaçar.

Yasaya uygunluğa karşı koyan ve yeryüzünde doğrudan adaletin hükümdarlığını kurmuş gibi yapan totaliter yasallık, tarihin veya doğanın yasalarını doğru ile yanlış ölçütle-

rine çevirmeden işletir. Yasayı, insanların davranışını dikkate almaksızın doğrudan insanoğlu üzerinde uygular. Düzgün işletilmesi durumunda, doğa yasasının ya da tarih yasasının nihai ürün olarak insanoğlunu vermesi umut edilir; bu beklenti tüm totaliter yönetimlerin küresel yönetim olma iddialarının arkasında bulunur. Totaliter siyaset insan türünü, aksi takdirde insanların ancak edilgen ve gönülsüz biçimde tabi olacağı yasanın, şaşmaz yanılmaz taşıyıcısına dönüştürdüğü iddiasındadır. Totaliter ülkeler ile uygar dünya arasındaki bağın, totaliter rejimlerin korkunç suçları yüzünden kopuk olduğu doğruysa; bu suçluluğun, basit saldırganlık, insafsızlık, savaş hali ve hainlikten değil, aksine Cicero'ya göre bir "halkı" oluşturan ve savaş koşulları altındayken bile uluslararası ilişkilerin temel taşı olarak kaldığı sürece modern çağlarda uygar dünyayı inşa etmiş olan uluslararası hukuk olarak *consensus iuris*'ten [hukuk konusunda mutabakat – yay.haz.n.] bilerek kopuştan kaynaklandığı da doğrudur. Hem ahlâki yargı hem de yasal ceza şu temel rızayı varsayar: Suçlu ancak *consensus iuris*'in bir parçası olduğu için hakkaniyetli bir biçimde yargılanabilir ve vahyedilmiş Tanrı yasası bile ancak insanlar onu dinler ve ona rıza gösterirlerse insanlar arasında işlevini yerine getirebilir.

Bu noktada tüm öteki hukuk kavramları ile totaliter olanlar arasındaki temel farklılık aydınlanıyor. Totaliter siyaset bir dizi yasanın yerine bir başkasını koymaz, kendi *consensus iuris*'ni kurmaz, bir devrimle yeni bir yasaya uygunluk biçimi yaratmaz. Her türlü pozitif hukuka kendisininkine bile meydan okuması, herhangi bir *consensus iuris* olmaksızın iş görebileceğine inanması ve hâlâ kendisini tiranlığın yasasız, keyfi ve korku haline terk etmemesi anlamına gelir. *Consensus iuris* olmaksızın iş görebilir, çünkü yasayı yerine getirmek üzere onu insanın tüm eylem ve arzularından kurtarmayı vaat eder ve yeryüzünde adalet vaat eder,

çünkü insanoğlunun kendisini yasanın somut örneği yaptığı iddiasındadır.

Antik çağlardan beri hukuki düşüncenin başına dert olmuş yasaya uygunluk ile adalet arasındaki kopukluğu etkisiz hale getirmiş görünen insan ile yasanın bu özdeşliğinin *lumen naturale* ya da vicdanın sesiyle ki bunun içinde *ius naturale* ya da tarihsel olarak vahyedilmiş Tanrı buyrukları için otorite kaynağı olan doğanın ya da Tanrı'nın insan üzerindeki otoritelerini ilan ettikleri farz edilir, hiçbir ortak yönü yoktur. Bu, insanı asla hukukun somut örneği yapmadı, ama aksine onay ve itaat talep eden bir otorite olarak yasa ve insan arasındaki ayrımı devam ettirdi. Pozitif hukukun otorite kaynağı olarak doğanın ya da Tanrı'nın ezelî ve ebedî oldukları düşünülmüştü; pozitif hukuk değişiyordu, koşullara göre de değişebilirdi, ama insan eylemlerinin çok daha hızlı değişimiyle karşılaştırıldığında görece bir kalıcılığa sahiptiler. Bu kalıcılığı, otorite kaynağının ezelî varlığından türetiyorlardı. O halde pozitif hukuk esasen insanların hep değişen hareketleri için dengeleyici bir faktör olarak tasarlanmıştır.

Totalitarizmin yorumuna göre tüm yasalar hareketin yasaları haline gelmiştir. Naziler doğa yasalarından söz ettiklerinde ya da Bolşevikler tarih yasalarından söz ettiklerinde, ne doğa ne de tarih artık fani insanın eylemlerinin dengeleyici otorite kaynağı değildir; bunlar kendi başlarına hareketlerdir. Nazilerin, insandaki doğa yasasının ifadesi olarak baktıkları ırk yasalarıyla ilgili inançlarının altında yatan şey, insanı beşerî varlığın mevcut halinde duraksamak zorunda olmayan doğal gelişimin bir ürünü olarak gören Darwin'in düşüncesidir; tıpkı Bolşeviklerin tarihin yasasının ifadesi olan sınıf savaşımına duydukları inancın altında, sınıfları kendi hareket yasalarına göre kendilerini ortadan kaldıracakları tarih çağının sonuna doğru ilerleyen devasa tarihsel hareketin ürünü olarak gören Marx'ın tarih kavramının yatması gibi.

Marx'ın tarih yaklaşımıyla Darwin'in doğa yaklaşımı arasındaki farklılık, genellikle ve doğru biçimde Marx'ın lehine sıklıkla ele alınmıştır. Bu, bizim Marx'ın Darwin'in kuramlarından aldığı büyük ve olumlu etkiyi unutmamıza yol açar; Engels, Marx'ın bilimsel başarılarını değerlendirirken, onu "tarihin Darwin'i" olarak adlandırmaktan daha büyük bir övgü düşünemezdi.[1] Somut olarak eserleri değil de, her ikisinin de temel felsefeleri hesaba katılırsa, eninde sonunda tarihin hareketiyle doğanın hareketinin bir ve aynı şey olduğu ortaya çıkar. Darwin'in doğaya ilerleme kavramını sokması ve en azından biyoloji alanında hareketin döngüsel değil, tek doğrusal yönde ve sonsuza doğru ilerleyen bir hattı olduğunda ısrar etmesi, aslında doğanın adeta tarih tarafından silip süpürülmesi, doğal yaşamın tarihsel sayılması demektir. Güçlü olanın hayatta kaldığına yönelik "doğa" yasası, Marx'ın en ilerici sınıfın hayatta kalması yasası kadar tarihsel bir yasadır ve böyle olunca da ırkçılık tarafından kullanılabilir. Öte yandan tarihin itici gücü olarak Marx'ın sınıf savaşımı, o halde kökeni insanın "emek gücünde" bulunan üretici güçlerin gelişiminin yalnızca görünüşte ifadesidir. Marx'a göre emek, tarihsel değil, ama –bireysel yaşamını korurken türünkini üreten insanın "doğayla birlik olan metabolizması" aracılığıyla salıverilen– doğal-biyolojik bir güçtür.[2] Engels her iki adamın temel kanaatleri arasındaki akrabalığı apaçık görmüştü, çünkü her iki teoride de geliş-

---

1 Marx'ın mezarı başında yaptığı konuşmada Engels şöyle der: "Tıpkı organik yaşamın gelişim yasalarını keşfetmiş olan Darwin gibi Marx da insanlık tarihinin gelişim yasalarını keşfetti." Benzer bir yorum, Engels'in *Komünist Manifesto*'nun 1890 tarihli baskısına yazdığı giriş yazısında da bulunabilir; Engels, *Ursprung der Familie*'ye yazdığı girişte bir kere daha "Darwin'in evrim kuramı" ile "Marx'ın artı değer kuramını" yan yana anar.

2 "Yokluğunda insan ile doğa arasında hiçbir metabolizmanın varolmayacağı ve dolayısıyla yaşamın söz konusu olmayacağı, ezeli biçimde doğanının empoze ettiği zorunluluk" olarak Marx'ın emek kavramı için bkz. *Das Kapital*, Cilt I, Kısım I, Bölüm 1 ve 5. Aktarılan parça Bölüm 1, Kesim 2'den.

me kavramının oynadığı belirleyici rolü iyi anlamıştı. Geçen yüzyılın ortasında meydana gelen muazzam düşünsel değişim, herhangi bir şeyi "olduğu gibi" kabul etmeyi ya da görmeyi reddetmeye ve her şeyin bir sonraki gelişmenin yalnızca bir evresi olarak tutarlı biçimde yorumlanmasına dayanır. Bu gelişimin itici gücünün doğa mı yoksa tarih mi diye adlandırılacağı görece önemsizdir. Bu ideolojilerde bizzat "yasa" teriminin anlamı değişmiştir: Yasa, beşerî eylemlerin ve hareketlerin meydana gelebileceği bir istikrar alanını ifade etmek yerine hareketin kendisinin ifade edilmesine dönüştü.

İdeolojilerin reçetelerini izlemeye devam eden totaliter siyaset, bu sürecin bir sonu olmayabileceğini açıkça gösterdiği sürece bu hareketlerin hakiki doğasını ortaya çıkarmıştır. Eğer doğa yasası yaşamaya elverişsiz ve zararlı olan her şeyi eliyorsa, yaşamaya elverişsiz ve zararlı yeni kategoriler bulunamadığı takdirde, bu, doğanın kendisinin de sonu anlamına gelecektir. Eğer tarih yasası, bir sınıf savaşımında belli sınıfları "yok ediyorsa", totaliter yöneticilerin ellerinde sırası geldiğinde "yok edilmek" üzere yeni ilkel sınıflar oluşmadığı takdirde bu, insanlık tarihinin sonu anlamına gelecektir. Bir başka deyişle, her ne kadar totaliter hareketler tüm insanlığı kendi egemenliklerine tabi kılmayı başarmış olsa bile, öldürme yasası ki onunla totaliter hareketler iktidarı ele geçirir ve uygularlar, hareketin bir yasası olarak varlığını koruyacaktır.

Yasal yönetimden, içinde pozitif hukukun, değişmez *ius naturale*'nin ya da Tanrı'nın ebedî buyruklarının doğru ya da yanlış ölçütlerine çevrilerek gerçekleştirilmek zorunda olduğu bir siyasi teşekkülü anlıyoruz. Yalnızca bu ölçütlerde, her ülkenin pozitif hukuk kurumunda *ius naturale* ya da Tanrı'nın buyrukları siyasal gerçekliklerini kazanabilirler. Totaliter yönetimin tüzel kişiliğinde pozitif hukukun bu

yerini, tarih ya da doğanın hareket yasasını gerçekliğe çevirmek için tasarlanan yekvücut terör alır. Tıpkı pozitif hukukun belirlemiş oldukları ihlallerden bağımsız olması gibi –herhangi bir toplumda suçun yokluğu yasaları gereksiz kılmaz, tersine onların en kusursuz biçimde uygulandığını ifade eder–, totaliter yönetim altında terör, böylesi amaçlar için kullanılmışsa da, sadece muhalefeti bastırma aracı olmaya son vermiştir. Terör, her türlü muhalefetten bağımsız hale geldiği zaman yekvücut bir biçim alır; yoluna artık kimseler çıkmadığı zaman en üst derecede yönetir. Yasallık baskıcı olmayan yönetimlerin özü, yasanın yokluğu da tiranlığın özü ise, o halde terör totaliter tahakkümün özüdür.

Terör, hareketin yasasının gerçekleşmesidir; başlıca amacı, herhangi bir kendiliğinden beşerî eylem tarafından engellenmeksizin, insanoğlu üzerinde serbestçe dolaşması için doğanın ya da tarihin gücüne zemin hazırlamaktır. Bu itibarla terör, doğanın ya da tarihin güçlerini serbest bırakmak üzere insanları "stabilize etmeye" uğraşır. Beşerî tür içinde kendilerine karşı terörün kullanılacağı düşmanları ayırt eden bu harekettir ve ister muhalefetten ister de sempatiden kaynaklansın hiçbir özgür eylemin, doğa ya da tarihin, sınıfın ya da ırkın "nesnel düşmanlarının" yok edilmesini engellemesine izin verilmez. Suç ve masumiyet anlamsız kavramlar haline gelir: "Suçlu", "aşağı ırklar", "yaşamaya elverişsiz" bireyler, "can çekişen sınıflar ve çürümüş insanlar" hakkında yargıya varmış doğal ya da tarihsel sürece engel teşkil eden bir kişidir. Terör bu yargıları uygular ve mahkemeleri önünde tüm taraflar öznel olarak masumdurlar: Öldürülenler, sisteme karşı hiçbir şey yapmadıkları için, katiller ise aslında kimseyi öldürmedikleri, sadece herhangi yüksek bir mahkemenin verdiği bir ölüm hükmünü infaz ettikleri için masumdurlar. Yöneticiler kendilerinin adil veya bilge olduklarını iddia etmezlerken, aynı zamanda yalnızca ta-

rih ya da doğa yasalarını uyguladıklarını iddia ederler; yasaları uygulamazlar, ama harekete içkin olan yasayla uygunluk içinde bu hareketi yürütürler. Eğer yasa, tarih ya da doğanın, kimi insanüstü güçlerin hareketinin yasası ise, terör de yasallık taşır.

Hareketin yasasının uygulanması olarak terör ki nihai amacı insanların refahı ya da tek bir insanın yararı olmak yerine insanoğlunun sahtesini üretmektir, tür uğruna bireyleri yok eder, "bütün" uğruna "parçaları" kurban eder. Doğanın ya da tarihin insanüstü gücünün kendine özgü bir başlangıcı ve kendine özgü bir sonu vardır; o kadar ki, aslında sadece her bir insanın hayatı demek olan yeni bir başlangıç ve bireysel bir sonla bunlar engellenebilir.

Anayasal yönetimlerde pozitif hukuk, içinde bulunduğu topluluğun yeni doğan insanlar tarafından sürekli olarak tehlikeye düşürüldüğü insanlar arasında sınırları ve iletişim kanallarını oluşturmak üzere tasarlanır. Her yeni doğumla dünyaya yeni başlangıç gelir, yeni bir dünya potansiyel olarak vücut bulur. Yasaların istikrarı, beşerî meselenin değişmez talebidir; bu talep de, insanlar doğup öldükleri sürece asla sona ermez. Yasa her yeni başlangıcı kısıtlar ve aynı zamanda hareket özgürlüğünü, büsbütün yeni ve öngörülemez olan bir şeyin gerçekleşme potansiyelini güvence altına alır; tarihsel varlığı için bellek neyse, insanın siyasal varlığı için de pozitif hukukun sınırları odur: Her kuşağın bireysel yaşam aralığını aşan, tüm yeni başlangıçları özümseyen ve onlardan beslenen bir sürekliliğin ve müşterek bir dünyanın gerçekliğini güvence altına alır.

Yekvücut terör, tiranlık semptomlarıyla pek kolayca karıştırılır; zira totaliter yönetim ilk evrelerinde bir tiranlık gibi davranmak ve insan yapımı yasayı yerle bir etmek zorundadır. Ancak, yekvücut terör arkasında kesinlikle yasadışı bir keyfilik bırakmaz ve bazı keyfi istekler uğruna ya da tek

bir adamın despotik iktidarı uğruna, herkesin herkesle savaşı uğruna zerre kadar hiddetlenmez. Bireyler arasındaki iletişim kanalları ile sınırlarının yerine, beşerî çoğulluğun devasa boyutlarda tek bir İnsanın içinde yok edildiği, insanların sıkı biçimde birbirine bağlandığı demirden bir kelepçe koyar. İnsanlar arasındaki yasa bariyerlerini lağvetmek demek –tiranın yaptığı gibi–, insanın özgürlüklerini ortadan kaldırmak ve canlı siyasal bir gerçeklik olarak özgürlüğü yıkmak demektir; zira yasaların sınırlandırılmış haliyle insanlar arasındaki alan, özgürlüğün yaşam alanıdır. Yekvücut terör bu eski tiranlık aygıtını kullanır, ama aynı zamanda tiranın arkasında bırakmış olduğu, el değmemiş korku ve kuşku topraklarını da yasaya dayanmadan ve engel tanımadan yıkar. Elbette bu çöl artık özgürlüğün yaşam alanı değildir, ama hâlâ sakinlerinin korku güdümlü hareketleri ve kuşku dolu eylemleri için biraz alan sağlar.

İnsanları birbirlerine karşı sıkıştırarak, yekvücut terör insanların arasındaki alanı yıkar; demir kelepçe içerisindeki koşullara nazaran, tiranlık çölü bile, bir alan sağladığı ölçüde, bir özgürlük güvencesi gibi görünür. Totaliter yönetim sadece hakları kısıtlamaz ya da başlıca özgürlükleri lağvetmez; en azından kısıtlı bilgimize göre, insanın yüreğindeki özgürlük aşkının kökünü kazımada da başarılı değildir. Açıkçası, her türlü özgürlüğün tek zorunlu önkoşulunu yani belli bir alan olmaksızın varolamayan hareket etme olasılığını tahrip eder.

Totaliter devletin özü olan yekvücut terör, ne insanlara karşı ne de onlar için vardır. Hareketini hızlandırmak üzere kıyas kabul etmez bir aygıtı doğa ya da tarih güçlerine sağlaması beklenir. Kendine özgü bir yasaya göre ilerleyen bu hareket, uzun vadede engellenemez; sonuçta onun gücü her zaman, insanların iradesinin ve eylemlerinin yol açtığı en etkili güçlerden daha etkili olduğunu gösterecektir. Ama ya-

vaşlatılabilir ve neredeyse kaçınılmaz biçimde, totaliter yöneticilerin bile inkâr edemediği bir şekilde insanın özgürlüğü tarafından yavaşlatılır; çünkü –yersiz ve keyfi farz edilse de– bu özgürlük, insanların doğduğu ve bu yüzden her birinin yeni bir başlangıç *olduğu,* bir anlamda dünyaya baştan başladığı gerçeğiyle özdeştir. Totaliter bakış açısından, insanların doğması ve ölmesi gerçeği ancak, yüksek güçlerin can sıkıcı bir müdahalesi gibi görülür. O yüzden, doğal ya da tarihsel hareketin itaatkâr bir hizmetçisi olarak terör, sadece herhangi belli bir anlamında özgürlüğü değil, insana doğumu dolayısıyla bahşedilen ve yeni bir başlangıç yapma kapasitesinde bulunan özgürlüğün tam da kaynağını yok etmek zorundadır. İnsanın çoğulluğunu tahrip eden ve çokluktan, sanki kendisi tarih ya da doğanın gidişatının bir parçasıymış gibi hatasız davranacak Bir'liği çıkaran terörün demir kelepçesi, sadece tarih ve doğa güçlerini serbest bırakma yöntemini bulmamıştır, aynı zamanda bunları kendi başlarına bırakılsalar asla ulaşamayacakları bir hızda ivmelendiren bir düzenek bulmuştur. Pratik açısından konuşursak, bu, doğanın ya da tarihin kendilerinin daha yavaş ve daha az etkili süreçlerini beklemeden terörün, doğanın "yaşamaya elverişsiz" ırklar veya bireyler ya da tarihin "can çekişen sınıflar" hakkında ilan ettiği farz edilmiş ölüm hükmünü hemen oracıkta infaz etmesi anlamına gelir.

Hareketin bizzat hükümetin özü haline geldiği bu kavramda, siyasal düşüncenin oldukça eski bir sorunu, yasaya uygunluk ile adalet arasındaki kopukluk sorunu, önceden ifade edildiği şekliyle, bir çözüme kavuşmuş görünüyor. Eğer hükümetin özü yasaya uygunluk olarak tanımlanırsa ve (aslında Platon'un *Yasalar* adlı eserinde sınırların tanrısı diye başvurduğu Zeus'tan beri hep olduğu gibi) yasalar insanların kamusal meselelerini dengeleyici güçler olarak anlaşılırsa, o zaman siyasal teşekkülün hareket ve yurttaşların

ise eylem sorunları ortaya çıkar. Yasallık, eylemlere sınır koyar, ama eylemleri esinlemez; özgür toplumlarda hukukun yüceliği ve aynı zamanda çapraşıklığı da, yasaların yalnızca ne yapılmaması gerektiğini söylemesi fakat asla ne yapılması gerektiğini söylememesinden gelir. Siyasi teşekkülün zorunlu hareketi onun özünde asla bulunamaz, çünkü bu öz –yine Platon'dan beri– hep sadece kalıcılık açısından tanımlanmıştır. Süreklilik, bir devletin iyiliği için en güvenilir denek taşlarından birisi gibi göründü. Montesquieu için bir tiranlığın kötülüğünün en önemli kanıtı, yalnızca tiranlıkların içeriden yıkılmaya, kendi elleriyle çöküşe eğilimli olmalarıdır, oysa tüm öteki devlet biçimleri dış koşullar yüzünden yıkılırlar. Bu yüzden hükümet tanımlarının her zaman ihtiyaç duyduğu şey, kamusal alanda tüm eylemleri yargılamak üzere sırf negatif yasallık denek taşının ötesinde, kamusal etkinliklerde hükümete ve yurttaşlara benzer biçimde ilham verecek ve ölçüt olarak hizmet görecek, her bir hükümet biçiminde farklı olan, Montesquieu'nün "eylem ilkesi" dediği şeydir. Montesquieu'ye göre böylesi yol gösterici ilkeler ve eylem ölçütleri; monarşide şeref, cumhuriyette erdem ve tiranlıkta korkudur.

Tüm insanların tek Bir adam haline geldiği, bütün eylemlerin doğa ya da tarihin hareketini ivmelendirmeyi amaçladığı, istisnasız her bir tekil eylemin, doğa ya da tarihin önceden ilan ettiği, yani hareketi sürekli hareket halinde tutmak için tamamen teröre yaslanılan koşullar altında ortaya çıkan ölüm hükmünün infazı olduğu kusursuz bir totaliter devlette, onun kendi özünden ayrı bir eylem ilkesine hiç ihtiyaç olmayacaktır. Yine de totaliter yönetim, yeryüzünü fethetmediği ve terörün demirden kelepçesiyle her bir tekil insanı tek bir insanın parçası yapmadıkça, hükümetin özü olan ve eylemin değil, ama hareketin ilkesini oluşturan çifte işleviyle terör tamamıyla gerçekleştirilemez. Tıpkı anayasal devlet-

lerdeki yasallığın insanların eylemlerine ilham vermede ve onlara yol göstermede yetersiz olmasında olduğu gibi, totaliter devletin terörü de insan davranışına ilham vermek, ona yol göstermek için yeterli değildir.

Mevcut koşullar altında totaliter tahakküm, kamusal meselelerde yurttaşlarının davranışları için ihtiyaç duydukları kılavuz ihtiyacını öteki devlet biçimleriyle hâlâ paylaşırken; kesinlikle insanın eyleme kapasitesini yok edeceğinden ötürü, aslında eylem ilkesine ihtiyaç duymaz, onu kullanamaz bile. Yekvücut terör koşulları altında korku bile artık nasıl davranılacağını söyleyen bir akıl hocası gibi hizmet göremez, çünkü terör, kurbanlarını bireysel eylemlere ve düşüncelere bakmadan, özellikle doğal ya da tarihsel sürecin nesnel zorunluluğuna uygunluk içinde seçer. Totaliter koşullar altında korku muhtemelen hiç olmadığı kadar yaygındır; ama onun güdümündeki davranışlar, insanın korktuğu tehlikelerden kaçınmaya artık yaramadığı zaman korku pratik yararını kaybetmiştir. Aynısı rejime sempati duyma ve onu destekleme için de doğrudur; zira yekvücut terör sadece kurbanlarını nesnel ölçütlere göre seçmekle kalmaz, aynı zamanda cellâtlarını da, adayların kanaat ve ilgilerini olabildiğince tümden hiçe sayarak seçer. Eylemleri motive eden kanaatlerin istikrarlı bir biçimde yok edilmesi, Sovyet Rusya ve uydu ülkelerdeki büyük tasfiyeden beri kayıtlara geçmeye başlamıştır. Totaliter eğitimin amacı asla kanaat aşılamak değil, her türlü kanaat oluşturma kapasitesini yıkmaktır. SS birliklerinin seçici sistemine salt nesnel ölçütlerin sokulması Himmler'in büyük örgütsel icadıydı; Himmler, sadece ırksal ölçütlere göre adayları fotoğraflarından seçiyordu. Doğa kendi başına, yalnızca kimin elenmesi gerektiğine değil, aynı zamanda kimin cellât olarak eğitilmesi gerektiğine de karar veriyordu.

Erdem, şeref, korku gibi beşerî eylem alanından alınmış hiçbir yol gösterici davranış ilkeleri, artık terörü gözdağı

verme aracı olarak kullanmayan ama bizzat özü terör *olan* bir siyasal teşekkül için gerekli değillerdir ya da bu teşekkülü harekete geçirmek için kullanılmazlar. Onun yerine bu teşekkül, insanın eylem isteğinden tamamıyla vazgeçen ve terörün ona uyarak işlevini yerine getirdiği, bu yüzden tüm kişisel kaderin kendisine dayandığı hareketin yasasının iç yüzünü biraz anlamaya yönelik tutkulu bir ihtiyaca başvuran kamusal meselelere hepten yeni bir ilke sokmuştur.

Totaliter bir ülkede yaşayanlar, hareketin ivmelenmesi uğruna doğa ya da tarih sürecine fırlatılmışlardır ve orada yakalanıp kalmışlardır; bu itibarla onlar ancak hareketin içsel yasasının cellâtları ya da kurbanları olabilirler. Irkları ve bireyleri ya da can çekişen sınıfların ve düşkün toplulukların mensuplarını bugün eleyenlerin yarın kurban edilip edilmeyeceklerine sadece süreç karar verebilir. Totaliter yönetimin, uyruklarının davranışlarını yönlendirmek üzere ihtiyaç duyduğu şey, her birini cellât rolüne de kurban rolüne de eşit ölçüde tam anlamıyla elverişli olmaya hazırlamaktır. Eylem ilkesinin yerini alan bu iki yönlü hazırlık ideolojidir.

İdeolojiler, –tek bir öncülden türettikleri her şeyi ve her oluşumu yandaşlarını tatmin edecek kadar açıklayabilen –izmler– çok yeni bir fenomendir ve onlarca yıldır siyasal hayatta göz ardı edilebilir bir rol oynamıştır. Ancak anlamı sonradan kavrama bilgeliğiyle, çok rahatsız edici biçimde totaliter yönetimin işine yaramış olan ideolojilerdeki bazı unsurları ortaya çıkarabiliriz. Hitler ve Stalin'den önce ideolojilerin büyük siyasal olanakları anlaşılmamıştır.

İdeolojiler, bilimsel karakterleriyle meşhurdurlar: Bilimsel yaklaşımı, felsefi ilginin sonuçlarıyla birleştirirler ve bilimsel felsefe oldukları iddiasındadırlar. "İdeoloji" kelimesi, tıpkı hayvanların zoolojinin konusu olması gibi, bir düşüncenin bilim konusu olabileceğini ima eder: Zoolojide olduğu

gibi ideoloji kelimesinin sonundaki *-loji* eki, üzerinde bilimsel açıklamaların inşa edildiği *logoi*'den başka bir şeye işaret etmiyormuş gibi görünüyor. Eğer bu doğru olsaydı, ideoloji aslında aynı anda hem bilimin hem de felsefenin sınırlarını ihlal eden bir sahte-bilim ve sahte-felsefe olacaktı. Söz gelimi, felsefenin ilgilendiği deizm, Tanrı'yı vahyedilmiş bir gerçeklik sayan teolojinin bilimsel üslubuyla Tanrı idesini ele alan bir ideoloji olacaktır. (Vahye verili bir gerçeklik olarak yaslanmayan ama Tanrı'yı bir ide olarak ele alan bir teoloji, hayvanların fiziksel, dokunulabilir varlığından artık emin olmayan bir zooloji kadar çılgınlık olurdu.) Yine de bunun, kısmen doğru olduğunu biliyoruz. Deizm, kutsal vahyi reddetse de, sadece bir "ide" olan Tanrı'ya dair basit bir şekilde "bilimsel" açıklamalar yapmaz, ama dünyanın gidişatını açıklamak üzere Tanrı düşüncesini kullanır. -İzm'lerin "ideleri" –ırkçılıktaki ırk, deizmdeki Tanrı vb.– asla ideolojilerin konusunu oluşturmazlar ve *-loji* soneki asla basit bir şekilde "bilimsel" açıklamalar bütününe işaret etmez.

Bir ideoloji gayet düz bir biçimde adının işaret ettiği şeydir: Bir idenin mantığıdır (logic). Konusu, "idenin" kendisine uygulandığı tarihtir; bu uygulamanın sonucu ise, *olan* bir şeye dair bir açıklamalar birliği değildir; sürekli değişim halindeki bir sürecin gözler önüne serilmesidir. İdeoloji olayların gidişatını, sanki bunlar aynı "idenin" mantıksal yorumu olan "yasayı" takip ediyorlarmış gibi ele alır. İdeolojiler, geçmişin sırları, günümüzün anlaşılmazlıkları, geleceğin belirsizliklerini, –bunların hepsinin idelerine içkin bir mantık bulunduğu için–, tüm tarihsel sürecin gizemini bildikleri iddiasındadırlar.

İdeolojiler asla varlık mucizesiyle ilgilenmezler. Tarihseldirler, tarihi birtakım "doğa yasalarıyla" açıklamaya çalışsalar bile, doğum ve ölümle, kültürlerin yükseliş ve düşüşüyle uğraşırlar. Irkçılıktaki "ırk" kelimesi, bilimsel bir araştır-

ma alanı olarak insan ırklarına dair sahici bir meraka işaret etmez, bu kelime, tarihin hareketinin tutarlı bir süreç olarak açıklandığı bir "idedir."

İdeolojinin "idesi" ne zihnin gözleriyle kavranan Platon'un sonsuz özüdür ne de Kant'taki aklın düzenleyici ilkesidir; bu ide sadece açıklama aracı haline gelmiştir. İdeolojilere göre tarih (bu, tarihin, kendisi tarihsel hareketi aşan bir ideal ebediliğin *sub specie*'si diye görüldüğünü ima eder) bir idenin ışığında ortaya çıkmaz, ama onunla ölçülüp biçilen bir şey olarak ortaya çıkar. "İdeyi" bu yeni role uyarlayan şey, onun kendi "mantığıdır" yani sonucu bir "ide" olan harekettir ve ide bu mantığı harekete geçirmek için hiçbir harici etkene ihtiyaç duymaz. Irkçılık, tam da ırk idesine içkin bir hareket olduğuna inanmaktır, tıpkı deizmin, tam da Tanrı kavramına içkin bulunan bir hareket olduğuna inanıyor olması gibi.

Tarihin hareketi ve bu kavramın mantıksal sürecinin birbirlerine tam olarak denk düşmeleri beklenir, öyle ki ne meydana geliyorsa, tek bir "ide"nin mantığına göre meydana gelmelidir. Bununla birlikte, mantık alanındaki olanaklı tek hareket, bir öncülden çıkarım yapma sürecidir. Bir ideoloji onu ele geçirdiği anda, tezden antitez aracılığıyla –ki böylece bir sonraki diyalektik hareketin tezi olur– sentezе ulaşan süreciyle diyalektik mantık da ilkesel olarak farklı değildir; ilk tez öncül olur ve ideolojik açıklama için bunun avantajı, bu diyalektik aygıtın olgusal çelişkileri özdeş ve tutarlı bir hareket gibi açıklayabilmesidir.

–Düşünmenin zorunlu kontrolü olarak değil de– düşünce hareketi olarak mantık, bir ideye uygulanır uygulanmaz, bu ide bir öncüle dönüşür. Dünyanın ideolojik açıklamaları, bu işlemi totaliter uslamlama için epeyce verimli hale gelmeden çok önce gerçekleştirdi. Mantığın bütünüyle negatif zorlaması yani çelişkilerin yasaklanması "üretken" bir hale geldi;

böylece salt uslamlama şeklinde sonuçlar çıkaran bütünlüklü bir düşünce dizisi oluşturuldu ve zihne dayatıldı. Bu uslamlama süreci ne (bir dizi farklı sonuçları olabilecek başka bir öncül oluşturabilecek) yeni bir düşünceyle ne de yeni bir deneyimle kesintiye uğratılabildi. İdeolojiler her zaman, öncülün geliştirilmesiyle her şeyin açıklanabileceği tek bir idenin yeteceğini varsayarlar ve hiçbir deneyim hiçbir şey öğretemez, çünkü bu tutarlı mantıksal çıkarın sürecinde her şeyin bilincine varılır. Felsefi düşüncenin zorunlu güvensizliğini, ideolojinin yekvücut açıklaması ve onun *Weltanschauung*'u [dünya görüşü – yay.haz.n.] ile takas etmenin tehlikesi; insanın düşünme kapasitesine içkin olarak varolan özgürlüğün, insanın kendisini neredeyse harici bir gücün onu zorlaması gibi şiddetle zorlayan mantığın deli gömleğiyle takas edilmesi gibi genellikle tehlikesiz ve her zaman yüzeysel olan bir varsayıma düşme riski kadar bile çok değildir.

19. yüzyılın *Weltanschauungen*'i ve ideolojileri kendi başlarına totaliter değildirler, ırkçılık ve komünizm 20. yüzyılın belirleyici ideolojileri haline gelmiş olsalar da ilkece onlar da ötekilerden daha "fazla totaliter" değillerdi; ama daha fazla totaliter oldular, çünkü esasen deneyimlerinin dayandıkları unsurların –dünya tahakkümü için ırklar arasında mücadele ve farklı ülkelerde siyasal iktidarı ele geçirmek için sınıfların mücadelesi– öteki ideolojilerinkinden siyaseten daha önemli olduğu ortaya çıktı. Bu anlamda ırkçılığın ve komünizmin tüm öteki -izmler üzerindeki ideolojik zaferi, totaliter hareketler bu ideolojileri kesin olarak ele geçirmeden önce hükme bağlanmıştı. Öte yandan, tüm ideolojiler totaliter unsurlar taşır, ama bunlar ancak totaliter hareketler tarafından eksiksiz biçimde geliştirilirler ve bu, yalnızca ırkçılık ile komünizmin totaliter karakterde olduğu aldatıcı izlenimini doğurur. Aslında, tüm ideolojilerin gerçek doğası ancak o ideolojinin totaliter tahakküm aygıtında oynadığı rolde göz-

ler önüne serilir. Bu yönden bakıldığında, tüm ideolojik düşüncelere özgü özellikle totaliter üç unsur olduğu görülür.

İlk olarak, her şeyi açıklama iddialarında ideolojiler varolan şeyi değil, olan şeyi, doğan ve ölen şeyi açıklama eğilimi taşırlar. Her durumda ideolojiler sırf hareket unsuruyla yani kelimenin alışılagelmiş anlamında tarihle uğraşırlar. Irkçılık durumunda olduğu gibi, görünüşte doğa öncülünden başladıkları zaman bile ideolojiler her zaman tarihe yönelmişlerdir; burada doğa, tarihsel olayları açıklamaya ve onları doğa konusuna indirgemeye yarar. Her şeyi açıklama iddiası, tüm tarihsel olayları açıklamayı, geçmişin bütünsel yorumunu, günümüzün bütünsel bilgisini ve geleceğin güvenilir bir öngörüsünü vaat eder. İkinci olarak, ideolojik düşünme bu kapasitesiyle, her ne kadar henüz yeni meydana gelmiş bir şey soru konusu bile olsa, bundan yeni bir şeyler öğrenmeyerek, her türlü deneyimden bağımsız hale gelir. Dolayısıyla, ideolojik düşünme beş duyu organımızla algıladığımız gerçeklikten kurtulmaya başlar ve tüm algılanabilir şeylerin arkasında gizlenmiş, bu gizlenme yerinden onlara tahakküm eden ve onların bilincinde olmamızı sağlayan bir altıncı duyu gerektiren "daha doğru" bir gerçeklik olduğunda ısrar eder. Bu altıncı duyu, ideoloji tarafından yani Nazilerin *Ordensburgen*'indeki ya da Komintern ve Kominform okullarındaki "siyasal askerleri" eğitmek üzere yalnızca bu amaç için kurulmuş eğitim kurumlarında öğretilen ideolojik aşılamalar tarafından sağlanır. Ayrıca totaliter hareketin propagandası, düşünceyi deneyim ve gerçeklikten kurtarmaya yarar; her zaman her bir kamusal, elle tutulur olaya gizli bir anlam yüklemeye uğraşır ve her bir kamusal siyasal eylemin arkasında gizli bir niyet olduğundan kuşkulanır. Düşmanlık kavramının yerini komplo kavramı alır; bu, gerçekliğin –gerçek düşmanlık ya da gerçek dostluk– artık kendi koşullarında deneyimlenmediğini ve anlaşılmadığını, ama

otomatikman başka bir şeye işaret ettiğini varsayan bir zihniyet doğurur.

Üçüncü olarak, ideolojilerin gerçekliği dönüştürme gücü hiç olmadığından, düşüncenin deneyimden bu kurtuluşunu belli kanıtlama yöntemleri aracılığıyla başarırlar. İdeolojik düşünme, olguları kesinlikle, aksiyomatik olarak kabul edilmiş bir öncülden hareket eden ve her şeyin ondan türetildiği bir mantıksal prosedüre göre dizer; yani gerçeklik âleminin hiçbir yerinde olmayan bir tutarlıkla ilerler. Çıkarım, mantıksal ya da diyalektik bir yöntem izleyebilir; her iki durumda da insanüstü, doğal ya da tarihsel süreçlerin hareketlerini kavrayabildiği varsayılan –çünkü süreç terimiyle düşünür– tutarlı bir uslamlama işlemi içerir. Zihnin, taklit yöntemi aracılığıyla içine entegre edildiği hareketin "bilimsel olarak" belirlenmiş yasalarını mantıksal ya da diyalektik yöntemle taklit etmesiyle kavrayış elde edilir. Her zaman bir tür mantıksal çıkarım olan ideolojik uslamlama, ideolojilerin yukarıda anılan iki unsuruna –hareket unsuru ile gerçeklik ve deneyimden kurtulma– karşılık gelir; çünkü ilk olarak, onun düşünce hareketi deneyimden kaynaklanmaz, ama kendi kendini üretir; ikinci olarak, deneyimlenmiş gerçeklikten alınan ve kabul edilen biricik öğeyi, aksiyomatik bir öncüle dönüştürür ve o andan itibaren müteakip uslamlama sürecini daha fazla deneyime bulaştırmaksızın bütünüyle el değmeden bırakır. Bir defa öncül verili çıkış noktası olarak belirlendikten sonra, deneyimler artık ideolojik düşünmeye karışmazlar, ideolojik düşünme de gerçeklikten ders çıkarmaz.

Her iki totaliter yöneticinin de kendi ideolojilerini, uyruklarındaki her bir insanın kendi kendini terör hareketine ayak uydurmaya zorlayan silahlara dönüştürmek için kullandıkları yöntem, aldatıcı biçimde basitti ve göze çarpmadı: Onları cidden ölü saydılar, bir tanesi "buz gibi akıl yürütme" (Hitler) yüce yeteneğiyle ve ötekisi ise "diyalektiğin-

deki merhametsizliğiyle" gurur duydu ve ideolojik çıkarımlarını, seyredene akıl almaz biçimde "ilkel" ve absürt görünen mantıksal tutarlılığın uçlarına dek sürüklemeye devam ettiler. "Can çekişen bir sınıf" ölmeye mahkûm insanlardan oluşmuştu; "yaşamaya elverişsiz" ırkların kökü kazınacaktı. Her kim "can çekişen sınıflar" gibi şeylerin varolduğunu kabul etmiş ve bunların mensuplarının öldürülmesi sonucunu çıkarmamışsa ya da yaşama hakkının ırkla ilgili bir şey olduğunu kabul etmiş ve "elverişsiz ırkların" öldürülmesi sonucunu çıkarmamışsa, o kişi açıkça ya aptaldı ya da ödlekti. Eylemin rehberi olarak bu katı mantıksallık, totaliter hareketlerin ve hükümetlerin tüm yapısına siner. İşte bu özellikle Hitler ile Stalin'in eseridir; kendi hareketlerinin düşüncelerine ve propaganda sloganlarına tek bir yeni fikir eklememiş olsalar bile, onların sırf bu yüzden en önemli ideologlar arasında sayılmaları gerekir.

Bu yeni totaliter ideologları, seleflerinden ayırmış olan şey, öncelikle, ideolojik "ide"nin –sınıf mücadelesi ile işçilerin sömürülmesi ya da ırk mücadelesi ile Cermenik halkların korunması– onlara çekici gelmesi değildi; ancak, onlara çekici gelen şey bu ideden geliştirilebilen mantıksal süreçti. Stalin'e göre "[Lenin'in] izleyicilerini adamakıllı etkisi altına alan" ne ide ne de hatipliktir; "mantığın karşı konulmaz gücüdür." Marx'ın, idenin kitleleri ele geçirdiğinde doğduğunu düşündüğü iktidarın, bizzat idenin kendisinde değil, "mengenede olduğu gibi sizi her yandan kavrayan ve bu kavrayıştan kendinizi kurtaramayacak kadar aciz olduğunuz; aklınızı mutlak bozguna ya teslim etmek ya da uydurmak zorunda olduğunuz güçlü bir dokunaca benzer bir biçimde"[3] onun mantıksal işleyişinde bulunduğu keşfedilir.

3 Stalin'in 28 Ocak 1924 tarihli konuşması; alındığı kaynak, Lenin, *Selected Works*, Cilt I, s. 33, Moskova, 1947. – Kruşçev'in Yirminci Parti Kongresi'nde yaptığı müthiş konuşmasında, Stalin'in övdüğü birkaç niteliği arasında onun "mantığını" anması ilginçtir.

Ancak, ideolojik hedefler gerçekleştirildiği zaman, sınıfsız toplum ya da üstün ırk söz konusu olduğunda bu güç kendisini gösterir. Bu gerçekleştirme sürecinde ideolojilerin dayandığı asıl öz, kitlelere hitap etmek –işçilerin sömürülmesi ve nasyonal Almanya özlemi– zorunda oldukları sürece azar azar yok olur, adeta hareketin kendisi tarafından silinip süpürülür: "Buz gibi akıl yürütme" ve "mantığın karşı konulmaz gücü" ile mükemmel uyum içerisinde Bolşevik egemenliği altında işçiler, Çarlık baskısı altındayken elde edilmiş hakları bile yitirdiler ve Alman halkı, Alman ulusunun hayatta kalması için gereken asgari ihtiyaçlara en ufak saygısı olmayan bir çeşit savaş haline katlandı. Esasen "ide"de (tarih yasası olarak sınıf mücadelesi ya da doğa yasası olarak ırk mücadelesi) bulunan ideolojinin gerçek içeriğinin (işçi sınıfı ya da Cermenik halklar), bizzat o "idenin" uygulandığı mantık tarafından silinip süpürülmesi –basitçe kendi çıkarı ya da iktidar açlığı uğruna yapılmış bir hainlik olmayıp– ideolojik siyasetlerin doğasında vardır.

Montesquieu'nün eylem ilkesinin yerine, totalitarizmin gerektirdiği kurbanların ve cellâtların hazırlanması, ideolojinin kendisi –ırkçılık ya da diyalektik materyalizm– değildir; fakat ona içkin mantıksallığıdır. Bu bakımdan en ikna edici argüman, Stalin gibi Hitler'in de pek düşkün olduğu bir argümandır: A'yı ortaya koymadan, B, C ve devamına, ölümcül alfabenin sonuna kadar gidemezsiniz. Mantığın zorlayıcı gücü kaynağını burada bulmuş görünüyor; o, kendimizle çelişme korkumuzdan kaynaklanmaktadır. Bolşevik tasfiye, kurbanlarının hiç işlemedikleri suçları itiraf etmelerini sağlamak konusunda başarılı olduğu ölçüde başlıca şu temel korkuya bel bağlar ve şunu savunur: Hepimiz, tarihin bir sınıf mücadelesi olduğu ve bu mücadeleye Partinin önderlik etmesi öncülünde anlaşıyoruz. Bu yüzden, tarihsel açıdan konuşursak, Partinin hep haklı olduğunu bilirsiniz (Troçki'nin söz-

leriyle: "Ancak, Partiyle birlikte, onun sayesinde haklı olabiliriz, zira tarih başka haklı olma yolu sunmuyor"). Bu tarihsel anda, yani tarih yasasıyla uyum içinde, tarihin yasasını bilen Partinin cezalandırması gereken belli suçların işlenmesi lazım gelir. Bu suçlar için Partinin suçlulara ihtiyacı vardır; suçları bilse de Parti suçluların kim olduğunu tam olarak bilmeyebilir; suçluların kim olduğundan daha önemlisi suçların cezalandırılmasıdır. Çünkü bu cezalandırma olmaksızın tarih ilerleyemez ve hatta onun ilerlemesi sekteye uğrayabilir. O yüzden, ya suçları işlemişsinizdir ya da Parti sizi suçlu rolü oynamaya çağırmıştır – her iki durumda da Partinin nesnel düşmanı haline gelmiş olursunuz. Eğer itiraf etmezseniz, Parti aracılığıyla tarihe yardım etmemiş ve onun gerçek bir düşmanı haline gelmiş olursunuz. Bu argümanın karşı konulmaz gücü şudur: Eğer reddederseniz kendinizle çelişirsiniz ve bu çelişkiyle tüm yaşamınızı anlamsız hale getirirsiniz; ortaya koyduğunuz A, mantıksal olarak doğurduğu B ve C sonuçları nedeniyle tüm yaşamınıza tahakküm eder.

Totaliter yöneticiler, seferber olmak için hâlâ kısmen buna ihtiyaç duyan insanların kendi kendilerine dayattıkları zorlamaya bel bağlarlar; bu içsel zorlama, insanların yeni bir şeylere başlamaya yönelik büyük kapasitesi dışında kendisine hiçbir şeyin karşı koyamadığı mantıksal sistemin tiranlığıdır. Mantıksal sistemin tiranlığı, insanın düşüncelerini meydana getirmek için bel bağladığı mantığın sonu gelmez sürecine aklın boyun eğmesiyle başlar. İnsan nasıl dışarıdaki bir tiranlığa diz çöktüğünde kendi hareket özgürlüğünden feragat ediyorsa, böyle bir boyun eğişle de içsel özgürlüğünden feragat eder. Tıpkı siyasal gerçeklik olarak özgürlüğün, insanlar arasındaki hareket alanıyla özdeş olmasında olduğu gibi, insanın içsel kapasitesi olarak özgürlük, başlama kapasitesiyle özdeştir. Hiçbir mantığın, hiçbir inandırıcı çıkarımın başlama üzerinde hiçbir kudreti yoktur; çün-

kü mantıksal bağ, bir öncül biçimindeki başlangıcı gerektirir. Nasıl ki terör ihtiyacı, her bir yeni insan doğumuyla yeni bir başlangıç oluşması ve dünyada sesini yükseltmesi korkusundan doğuyor, mantıksal sistemin kendini zorlayıcı gücü de insanların –tüm beşerî etkinlikler içinde en özgürü ve safı olmasıyla zorlayıcı çıkarım sürecinin tam karşıtı olan– düşünmeye başlaması korkusundan doğar. Totaliter devlet ancak, güya insanoğlunu malzemesi olarak kullanan, ne doğum ne de ölüm bilen tarihin ya da doğanın devasa hareketine dâhil olmak üzere insanın kendi irade gücünü seferber edebildiği ölçüde güvende olabilir.

Bir yandan, izole olmuş insan yığınlarını demir kelepçesiyle bir arada olmaya zorlayan *ve* onlar için çöl haline gelmiş bir dünyada onlara destek veren yekvücut terör baskısı, öte yandan izole yalnızlığı içinde her bireyi tüm ötekilere karşı hazırlayan mantıksal çıkarımın kendi kendini zorlayan gücü, terörle yönetilen hareketi, harekete geçirmek ve harekette tutmak üzere birbirlerine benzerler ve birbirlerine ihtiyaç duyarlar. Tıpkı terörün yekvücut olmadan önce, sırf zorbayken bile insanlar arasındaki tüm ilişkileri yıkmasında olduğu gibi, ideolojik düşünmenin kendi kendisini zorlaması da gerçeklikle kurulmuş tüm ilişkileri ortadan kaldırır. İnsanlar, dostlarının yanı sıra çevrelerindeki gerçeklikle olan bağlantılarını yitirdikleri anda hazırlık tamamlanmış olur; çünkü bu iki bağlantıyla birlikte insanlar, hem deneyimde bulunma hem de düşünce kapasitelerini yitirirler. Totaliter yönetimin ideal öznesi, inanmış Nazi ya da inanmış komünist değildir; fakat olgu ile kurgu (yani deneyimin gerçekliği) ve doğru ile yanlış (yani düşüncenin ölçütleri) arasında kendileri için artık bir ayrımın varolmadığı insanlardır.

Bu düşüncelerin başında gündeme getirdiğimiz ve şu an geri döndüğümüz soru şudur: İnsanların müşterek yaşamın-

daki ne türden temel bir deneyim, özü terör olan ve eylem ilkesi ideolojik düşünmenin mantıksal sistemi olan bir yönetim biçimine nüfuz etmiştir? Böylesi bir karışımın, farklı siyasal tahakküm biçimlerinde daha önce hiç kullanılmadığı aşikârdır. Yine de kendisine dayandığı temel deneyim beşerî olmalı ve insanlar tarafından bilinmelidir; öyle ki tüm siyasi teşekküllerin en "orijinal"i bile insanlar tarafından tasarlanmıştır ve belli bir biçimde insanların ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar.

Ancak birbirlerinden tecrit edilmiş insanlar üzerinde terörün mutlak olarak hüküm sürdüğü ve bu yüzden tüm gaddar yönetimlerin temel uğraşlarından bir tanesinin bu tecridi meydana getirmek olduğu sıklıkla gözlemlenmiştir. Tecrit [*isolation*], terörün başlangıcı olabilir; kesinlikle onun en verimli toprağıdır ve her zaman onun sonucudur. Bir bakıma bu tecrit totaliter öncesidir; kudret, müşterek biçimde eyleyen, "uyum içinde hareket eden" (Burke) insanlardan geldiği sürece, tecridin ayırt edici özelliği iktidarsızlığıdır; tecrit edilmiş insanlar doğaları gereği kudretsizdirler.

Tecrit ve iktidarsızlık yani hiçbir biçimde hareket edememe, her zaman tiranlıkların karakteristiği olmuştur. Gaddar yönetimlerde insanlar arasındaki siyasal bağlantılar koparılır ve insanın eylem ve güç kapasiteleri hüsrana uğratılır. Ancak, insanlar arasındaki tüm bağlantılar kesilmez, tüm insan kapasiteleri tahrip edilmez. Deneyim, üretim ve düşünce kapasiteleriyle birlikte özel yaşamın tüm alanı el değmeden bırakılır. Yekvücut terörün demir kelepçesinin, böylesi bir özel yaşam için hiçbir alan bırakmadığını ve totaliter mantığın kendi kendini zorlamasının, tıpkı eylem kapasitesini yıkmasındaki kesinlik kadar insanın deneyim ve düşünce kapasitesini yok ettiğini biliyoruz.

Siyasal alanda tecrit diye adlandırdığımız şey, toplumsal ilişkiler alanında terk edilmişlik [*loneliness*] olarak adlandı-

rılır. Tecrit ve terk edilmişlik aynı şey değildir. Terk edilmeden –yani benimle eyleyecek hiç kimse olmadığı için eylemde bulunamadığım bir durumda– tecrit edilebilirim; ve tecrit edilmeden de –yani tüm insani dostluklar şahsen beni bırakıp gitmiş gibi hissettiğim bir durumda– terk edilebilirim. Tecrit, ortak bir tasanın peşinde birlikte hareket ettikleri yer olan yaşamlarının siyasal alanı tahrip edildiğinde insanların içine çekildikleri bir çıkmaz sokaktır. Yine de tecrit, her ne kadar eylem kapasitesine ve gücüne zararlı olsa da, insanın üretken diye bilinen etkinliklerine dokunmaz ve hatta onlar için zorunludur. *Homo faber* olarak insan, kendi kendini işiyle birlikte tecrit etme eğilimindedir, yani siyaset âleminden geçici olarak ayrı kalma eğilimindedir. Bir yandan eylemden (*praxis*), öte yandan salt çalışmadan farklı olarak, üretim (*poiesis*, bir şey yapma) –nihai ürün ister bir zanaatkârlık parçası, ister bir sanat eseri olsun önemi yok– her zaman ortak tasalardan belli bir uzaklık içinde yürütülür. Tecritte insan, dünyayla insan yapıntısı olarak ilişki içinde kalır; ancak, müşterek dünyaya kendinden bir şeyi ekleme kapasitesi olan insan yaratıcılığının en temel biçimi tahrip edildiği zaman tecrit büsbütün dayanılmaz bir hale gelir. Bu, belli başlı değerlerin çalışma tarafından zorla kabul ettirildiği bir dünyada, yani tüm beşerî etkinliklerin çalışmaya dönüştürüldüğü bir yerde meydana gelebilir. Böylesi koşullar altında sadece hayatta kalma çabası olan katıksız çalışma çabası kalır ve insan yapıntısı dünyayla ilişki koparılır. Siyasal eylem âlemindeki yerini yitirmiş olan tecrit edilmiş insan, artık *homo faber* olarak tanınmak yerine, hiç kimseyi ilgilendirmeyen zorunlu "doğa metabolizmasında" temellenen *animal laborans* olarak muamele görürse, o artık nesneler dünyası tarafından da terk edilir. O zaman tecrit, terk edilmişlik halini alır. Tecride dayalı tiranlık genellikle insanın üretken kapasitelerine dokunmaz; bununla beraber, "emekçiler" üze-

rindeki tiranlık, sözgelimi eski çağlarda köleler üzerinde kurulmuş egemenlik gibi, sadece tecrit olmuş insanlar üzerinde değil, otomatikman terk edilmiş insanlar üzerinde de bir egemenlik olacaktır ve totaliter olma eğiliminde olacaktır.

Tecrit yalnızca yaşamın siyasal alanıyla ilgiliyken, terk edilmişlik insan yaşamının tümüyle ilgilidir. Tüm tiranlıklar gibi totaliter rejim, yaşamın kamusal alanını bozmadan yani insanları tecrit edip, onların siyasal kapasitelerini bozmadan kesinlikle varolamazdı. Ancak, bir hükümet biçimi olarak totaliter tahakkümün yeniliği, bu tecritle yetinmemesinde ve yanı sıra özel yaşamı da yok etmesinde bulunur. Bu tahakküm, beşerî deneyimlerin en radikal ve çaresiz olanları arasında bulunan terk edilmişlik yani hiçbir biçimde dünyaya ait olmama deneyimine dayanır.

Terörün ortak zemini, totaliter devletin özü olan ve cellâtlar ile kurbanları mantıksal sistemin ideolojisi için hazırlayan terk edilmişlik; sanayi devriminin başlangıcından beri modern kitlelerin laneti olmuş, geçen yüzyılın sonunda emperyalizmin yükselişiyle ve zamanımızdaysa siyasal kurumlar ile toplumsal geleneklerin yıkılışıyla şiddetlenmiş köksüzlük [*uprootedness*] ve gereksizlikle [*superfluousness*] de yakından bağlantılıdır. Köksüz olmak, dünyada başkalarının tanıdığı ve güvence altına aldığı hiçbir yeri olmamak demektir; gereksiz olmak ise hiç dünyaya ait olmamak demektir. Tıpkı tecridin terk edilmişliğin önkoşulu olabileceği (ama olmak zorunda değildir) gibi köksüzlük de, gereksiz oluşun önkoşulu olabilir. Son zamanlardaki tarihsel nedenlerini ve siyasetteki yeni rolünü göz ardı etmeden kendi başına kabul edildiğinde terk edilmişlik aynı zamanda, insanlık durumunun temel gereksinimlerine *ve* her insan yaşamının temel deneyimlerinden birisine de aykırıdır. Maddi ve duyusal açıdan mevcut dünya deneyimi bile benim varlığımın diğer insanlarla bağlantı içinde olmasına, tüm öte-

ki duyuları düzenleyen ve denetleyen *müşterek* duyumuza dayanır, onun yokluğundaysa her birimiz, kendi başlarına güvenilmez ve aldatıcı olan duyu verilerimizin hususiyetine hapsoluruz. Sadece müşterek bir duyuya sahip olduğumuz için, yani yeryüzünde sadece tek bir insan değil, çoğul olarak insanlar yaşadığı için anlık duyusal deneyimlerimize güvenebiliyoruz. Yine de, herkes ve her şey tarafından yüzüstü bırakılma deneyimini ve terk edilmişliğimizi kavramak için, bizden sonra da eskisi gibi devam edecek ve devamlılığı için bizim gereksiz olduğumuz bu müşterek dünyayı bir gün terk etmek zorunda kalacağımızı kendimize hatırlatmak zorundayız.

Terk edilmişlik, yalnızlık [*solitude*] değildir. Yalnızlık, tek başına olmayı gerektirir; oysa terk edilmişlik kendisini en net biçimde başkalarıyla birlikteyken gösterir. Birkaç rastgele –sıklıkla Cato'nun *numquam minus solum esse quam cum solus esset*, "hiç yalnızken olduğundan daha az yalnız olmadı" ya da daha doğrusu "hiç yalnızken olduğundan daha az terk edilmiş olmadı" sözündeki (aktaran Cicero, *De Re Publica,* I, s. 17) gibi çelişkili bir biçimde– ifade edilmiş söz dışında, terk edilmişlik ile yalnızlık arasındaki ayrımı ilk kez, Yunan kökenli serbest bırakılmış bir köle olan filozof Epiktetos yapmış görünüyor. Onun buluşu bir bakıma tesadüfî idi; asıl ilgisi ne yalnızlık ne de terk edilmişlik değil, mutlak bağımsızlık anlamında tek (*monos*) olmaya yönelikti. Epiktetos'a göre (*Dissertationes,* Kitap 3, bölüm 13) terk edilmiş insan (*eremos*) kendisini, bağlantı kuramadığı ve düşmanlıklarına maruz kaldığı ötekiler tarafından kuşatılmış bulur. Aksine, yalnız insan tek başınadır ve o yüzden, "kendisiyle birlikte olabilir", çünkü insanlar "kendi kendileriyle konuşma" kapasitesine sahiptirler. Bir başka deyişle, yalnızlıkta kendimle birlikte bir "başımayım" ve bu nedenle bir-içinde-ikiyim [two-in-one]; halbuki terk edilmişlikte aslında, tüm

ötekiler tarafından terk edilmiş birisi olarak tek bir insanım. Açıkçası her türlü düşünme yalnızken yapılır, düşünme bireyin kendi kendisiyle kurduğu diyalogdur; ama bu bir-içinde-iki olan diyalog, benzerlerimin dünyasıyla olan bağlantıyı koparmaz, çünkü diğerleri, düşünme diyaloğu başlattığım benliğimde temsil edilirler. Yalnızlığın sorunu, bu bir-içinde-iki olma durumun, yeniden tek olabilmek için ötekilere ihtiyaç duymasıdır: Kimliği asla bir başkasınınkiyle karıştırılmayacak tek bir değişmez birey. Kimliğimin teyit edilmesi için tamamıyla diğer insanlara bağlıyımdır; tek başına insanlar için dostluğun en büyük lütfu, onları yeniden bir "bütün" yapması, hep belirsizlik içinde kalınan düşüncenin diyaloğundan onları kurtarması, değiştirilmez bir kişinin tekil sesiyle ifade edilen kimliği onarmasıdır.

Yalnızlık terk edilmişlik haline gelebilir; bu, kendi kendimi terk edip bir başıma kaldığımda meydana gelir. Kendilerini ikilik, belirsizlik ve şüpheden kurtaracak dostluğun telafi eden lütfunu artık bulamadıkları zaman, yalnız insanlar hep terk edilme tehlikesi altında olmuştur. Tarihsel açıdan, bu tehlike, başkalarının dikkatini çekmeye ve tarihin kaydetmesine yetecek kadar büyük hale sanki yalnızca 19. yüzyılda gelmiş gibi görünüyor. Bu durum, kendileri için yalnızlığı bir yaşam tarzı ve bir çalışma koşulu sayan filozoflar, "felsefenin yalnızca çok az kişi için" olduğu gerçeğinden artık hoşnut olmadıkları ve hiç kimsenin onları "anlamadığında" ısrar etmeye başladıkları zaman kendisini açıkça gösterdi. Bu açıdan karakteristik olan, Hegel'den önceki büyük filozofların hiçbirinde pek görülmemiş, onun ölüm döşeğinden aktarılan anekdottur: "Bir kişi dışında hiç kimse beni anlamadı; o da yanlış anladı." Aksine terk edilmiş bir insanın, kendisini bulma ve yalnızlık diyaloğu üzerine düşünmeye başlama şansı her zaman olmuştur. Bu, Sils Maria'da *Zerdüşt*'ü tasarladığı zaman Nietzsche'nin başına gelmiş gö-

rünüyor. İki şiirde ("Sils Maria" ile "Aus hohen Bergen") aniden terk edilmiş kimsenin nafile ümidinden ve hasret dolu bekleyişinden bahseder: *"um Mittag war's, da wurde Eins zu Zwei . ./Nun feiern wir, vereinten Siegs gewiss,/ das Fest der Feste;/ Freund Zarathustra kam, der Gast der Gäste!"* (*"Öğlendi Bir, İki Olduğunda/ Şimdi kutluyoruz biz, birleşik zaferimizden emin,/ Şölenlerin şölenini;/ Dost Zerdüşt geldi, konukların konuğu!"*)

Terk edilmişliği böylesine katlanılmaz kılan şey, yalnızlıkta farkına varılabilecek, ama ancak eşitlerimin güvenilir ve sağlam dostluğunda kimliğini pekiştirebilen öz benliğin yitirilmesidir. Bu durumda insan, düşüncelerinin ortağı olarak bizzat kendisine olan özgüvenini ve deneyimlerin gerçekleşmesi için zorunlu olan dünyaya yönelik temel güvenini kaybeder. Düşünce ve deneyim kapasiteleri olan benlik ve dünya, aynı anda kaybolurlar.

İnsan zihninin güvenli şekilde işlemesi için ne benliği, ne başkasını ne de dünyayı gerektirmeyen ve düşünceden olduğu kadar deneyimden de bağımsız olan tek kapasite, öncülü apaçık olan mantıksal uslamlama yeteneğidir. İnandırıcı kanıtların temel kuralları, iki kere ikinin dört ettiği herkesin bildiği gerçek, mutlak terk edilmişlik koşulları altında bile çarpıtılamaz. O, insanların müşterek bir dünyada kendi yollarını deneyimlemek, yaşamak ve kavramak üzere gereksinim duydukları sağduyu, karşılıklı garanti kaybedildiği anda insanların başvurabileceği güvenilir tek "doğruluk"tur. Ancak, bu "doğruluk" boştur ya da daha açıkça hiç de doğru değildir, çünkü hiçbir şey ortaya koymaz. (Kimi modern mantıkçıların yaptığı gibi, tutarlılığı doğruluk olarak tanımlamak demek doğruluğun varlığını yadsımak demektir.) Bu yüzden terk edilmişlik koşulları altında apaçık olan şey, artık sadece bir zihinsel araç değildir ve bu araç, kendine has "düşünce" hattını geliştirmek üzere üretken olmaya baş-

lar. Katı ve apaçık olan mantıksal sistem tarafından nitelenen düşünce süreçlerinin terk edilmişlikle bağlantılı olmasına bir defasında (yalnızlık ve terk edilmişlik olgularındaki deneyimi kimseden aşağı kalmayan ve bir defasında "Tanrı varolmalıdır, çünkü insan güvenebileceği bir varlığa ihtiyaç duyar" deme cüretinde bulunmuş) Luther, İncil'de geçen "İnsanın yalnız olması gerektiği iyi bir şey değildir" sözüne dair çok az bilinen bir yorumunda değinmişti: Luther'in dediğine göre yalnız bir insan "her zaman bir şeyi bir başkasından türetir/çıkarır ve her şeyin en kötüsünü düşünür."[4] Gerçek radikalizmle uzaktan yakından hiçbir ilgisi olmayan totaliter hareketlerin ünlü aşırılığı, aslında bu "her şeyin en kötüsünü düşünmeye" ve olanaklı sonuçların her zaman en kötüsüne ulaşan bu çıkarın sürecine dayanır.

Totaliter olmayan dünyada insanları totaliter tahakküme hazırlayan şey, bir zamanlar yaşlılık gibi genellikle belli birtakım marjinal toplumsal koşullarda katlanılan bir sınır deneyim olarak terk edilmişliğin çağımızda sürekli çoğalan kitlelerin gündelik deneyimleri haline gelmiş olmasıdır. Totalitarizmin kitleleri içine çektiği ve örgütlediği bu merhametsiz süreç, bu gerçeklikten intihar niteliğinde bir kaçışı andırır. "Sizi bir mengenedeymiş gibi kavrayan" diyalektiğin "buz gibi akıl yürütmesi" ve "kudretli dokunaçları" hiç kimsenin güvenilir olmadığı ve hiçbir şeye güvenilemeyen bir dünyada son destek gibi görünür. Bir insanın ötekilerle olan tüm ilişkilerinin dışında kalan kimliğini teyit ediyor görünen şey, içeriği sadece çelişkilerden tavizsiz olarak kaçış olan içsel bir zorlamadır. İçsel zorlama, yalnız olduğunda bile insanı terörün demir kelepçesine uygun hale getirir; totaliter tahakküm, tek kişilik hücre gibi uç durumlar dışında,

4 "Ein solcher (sc. einsamer) Mensch folgert immer eins aus dem andern und denkt alles zum Ärgsten." Erbauliche Schriften, "Warum die Einsamkeit zu fliehen?"

onu asla yalnız bırakmamaya uğraşır. Bu tahakküm, insanlar arasındaki tüm alanları tahrip ederek, onları kendi aralarında sıkıştırarak, tecrit edilmenin üretken potansiyellerinin bile kökünü kazır; insanın, tüm sürecin kendisinden itibaren başladığı ilk öncülü bir defalığına bırakırsa, bütünüyle kendisini kaybedeceğini bildiği terk edilmişliğin mantıksal hikmetini öğreterek ve överek, terk edilmişliğin yalnızlığa, mantığın düşünceye dönüşebileceği cılız fırsatları bile yok eder. Bu pratik, tiranlık pratiğiyle karşılaştırılırsa, sanki çölün kendisini harekete geçiren, yaşadığımız dünyanın tüm bölümlerini kaplayabilecek bir kum fırtınasını salıveren bir yol bulunmuş gibi görünüyor.

Bugün siyaset alanı altında varolduğumuz koşullar, gerçekten bu tahripkâr kum fırtınalarının tehdidi altındadır. Tehlike, bunların kalıcı bir dünya inşa edebilmesi değildir. Tiranlık gibi totaliter tahakküm de kendi yıkımının tohumlarını taşır. Tıpkı korkunun ve korkunun yayıldığı iktidarsızlığın siyaset karşıtı ilkeler olmaları ve insanları siyasal eylemlere aykırı durumlara itmelerinde olduğu gibi, terk edilmişlik ve ondan türetilen mantıksal ve ideolojik bakımdan en kötünün çıkarımı da anti-sosyal bir durumu temsil eder ve her türlü beşerî topluluk için yıkıcı olan bir ilkeyi barındırır. Bununla beraber, örgütlü terk edilmişlik, tek bir insanın zorbaca ve keyfi arzusu uyarınca yönetilen tüm o insanların örgütsüz iktidarsızlığından hatırı sayılır ölçüde daha tehlikelidir. Tehlikesi, bildiğimiz gibi, dünyayı –bütünüyle sona erdiği görünen bir dünyayı–, bu sondan doğan yeni bir başlangıcın kendini göstermeye zaman bulmasından önce tahrip etmesinde yatar.

Pek az işe yarayan ve teselli veren öngörüler olan böylesi düşünceler dışında, zamanımızın krizinin ve onun asıl deneyiminin, tamamıyla yeni bir hükümet biçimi doğurduğu olgusu aynen kalır. Bu hükümet biçimi, tıpkı tarihin farklı

anlarında doğmuş ve temelde farklı deneyimlere yaslanmış –monarşiler, cumhuriyetler, tiranlıklar, diktatörlükler ve despotizm– öteki devlet biçimlerinin, geçici yenilgilerine aldırmadan insanoğluyla birlikte kalmasında olduğu gibi, bundan böyle çok büyük olasılıkla bizimle bir imkân olarak kalır ve kadim bir tehlike oluşturur.

Ancak, tarihteki her bir sonun yeni bir başlangıç taşıdığı hakikati de aynen kalır; bu başlangıç vaattir, bitişin ortaya koyabileceği tek "mesaj"dır. Tarihsel bir olay haline gelmeden önce başlangıç insanın yüce kapasitesidir; siyasal açıdan insanın özgürlüğüyle özdeştir. *Initium ut esset homo creatus est* – "bir başlangıç olabilmesi için insan yaratıldı" der Aziz Augustinus.[5] Bu başlangıç, her bir yeni doğumun garantisi altındadır; o aslında her bir insandır.

5 *De Civitate Dei*, Kitap 12, Bölüm 20.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Sonsöz: Macar Devrimi'ne Dair Derin Düşünceler

Bu satırları yazarken, savaş sonrası totalitarizminin uçsuz bucaksız manzarasına on iki uzun gün boyunca ışık tutmuş Macar Devrimi'nin alevleri üzerinden bir yıldan fazla zaman geçmişti. Bu, önemi zafere ya da yenilgiye bağlı olmayan gerçek bir olaydı; büyüklüğü, sahnelediği trajedide güvence altındadır. Zira Rus işgali altındaki Budapeşte sokaklarında kamusal olarak ölülerinin yasını tutan, karalar giyinmiş kadınların sessiz geçit törenini, devrimin bu son siyasal jestini kim unutabilir? Devrimden bir yıl sonra, yenilmiş ve korkutulmuş halkın, tüm kamusal eğlence yerlerinden, tiyatrolardan, sinemalardan, kahvehanelerden ve restoranlardan uzak durarak, özgürlüklerinin ölümünü kamusal biçimde bir kez daha anmaya yetecek kadar eyleme gücünü sergilediği bu anmanın metanetinden kim kuşku duyabilir?

Devrimin meydana geldiği koşulların bağlamı büyük öneme sahipti, ama bu bağlam, her zaman neredeyse tarihi egemenliği altına almış görünen ve eğer tarihsel olandan hatırlamaya değer ne varsa onu anlıyorsak, aslında tarihsel bile olmayan o otomatik süreçlerden birisini başlatmaya yetecek

kadar zorlayıcı değildi. Macaristan'da ne olduysa başka hiçbir yerde olmadı; devrimin on iki günü, Kızıl Ordu'nun ülkeyi Nazi tahakkümünden "kurtarmasının" üstünden geçen on iki yıldan daha fazla tarih barındırdı.

On iki yıldır her şey –uzun ve iç karartıcı hilekârlığın, tutulmamış vaatlerin ve her şeye karşın umudunu yitirmemenin hikâyesi ve nihayet gözünü açma– beklentilere uygun gerçekleşti: Halk cephesi taktikleri ve düzmece bir parlamento sistemiyle başladı; eskiden hoş görülen partilerin liderlerini ve mensuplarını çabucak tasfiye eden tek parti diktatörlüğünün aleni kuruluşuyla devam etti ve nihayetinde, ülkeyi parti içindeki en adi ve en yoz unsurlar, yani komünistler değil, Moskova'nın ajanları yönetirlerken, Moskova'nın haklı ya da haksız güvenmediği yerel komünist liderlere göstermelik mahkemelerde azımsanmayacak vahşilikte çamurlar atıldığı, bunlar aşağılandıkları, işkence gördükleri ve öldürüldükleri zaman son perde sahnelendi. Her zaman aynı yönde ilerleyen kimi toplumsal ya da tarihsel güçlerin bulunması yüzünden değil, bunun Rus hegemonyasının otomatik sonucu olması yüzünden, tüm bunlar ve daha fazlası öngörülebilir şeylerdi. Rus yöneticiler sanki büyük bir telaşla Ekim devriminin tüm evrelerini totaliter diktatörlüğe varana kadar tekrarlıyor gibiydiler; bu yüzden hikâye, anlatılmayacak kadar berbat olsa da, kendi başına çok ilgi çekici değildir ve pek az farklılık gösterir. Zira bir uydu devlette ne meydana geldiyse, aynısı neredeyse Baltık Denizi'nden Adriyatik'e tüm öteki ülkelerde de öyle oldu.

Bu kuralı bozan, bir yandan Baltık Devletleri, öte yandan Doğu Almanya olmak üzere iki istisnası oldu. İlki, Sovyetler Birliği'ne doğrudan dâhil edilmiş olmasından ve sonuç itibarıyla tüm sürecin resmi bir biçimde tekrarlanması gerekliliğinin başarılmasıyla, konumunun öteki Sovyet uluslarınınkine derhal uydurulmasından dolayı yeterince talihsizdi.

Nüfusu yüzde elliye varan oranda sürgün edildiği ve böylece ortaya çıkan kayıp zorunlu rastgele göçle giderildiği zaman, bu devletlerin de Tatarların, Kalmukların ya da Volga Almanlarının konumuna, yani Hitler'e karşı savaş sırasında güvenilmez bulunmuş olanların konumuna sokulmuş oldukları açık hale geldi. Doğu Almanya vakıası ters yönde bir istisna oluşturur. Bu ülke hiçbir zaman uydu bir ülke haline bile gelmedi, ama Moskova'nın Alman ajanlarının azmine rağmen netice itibariyle Quisling hükümeti tarafından yönetilen bir işgal bölgesi olarak kaldı. *Bundesrepublik* ile karşılaştırıldığında hâlâ yeterince perişan olsa da, işler ekonomik açıdan olduğu kadar politik açıdan da uydulardan daha iyi gitti. Ama bu bölgeler, sadece Rus iktidarının yörüngesine düştükleri için istisna oluştururlar; uydu ülkeler sistemine ait olmadıkları anlamında bu sistemde istisna oluşturmazlar.

Stalin'in ölümünden hemen sonra baş gösteren güçlükler bile beklenmedik sayılamaz, çünkü bunlar, gayet dürüstçe üst düzey Rus liderler arasındaki güçlükleri ya da daha ziyade çekişmeleri yansıttı. Burada, uluslararası komünist hareketin nihai totaliter biçimini almak üzere kalıba sokulması tamamlanmadan önce, yirmilerdeki koşulların tekrar edildiği görülüyor: Her bir komünist parti, hiziplere bölünmüş Rus partisini sadık bir biçimde yansıtarak hiziplere bölünür ve her bir grup da kendisinin kutsal bir patronu olarak gördüğü Rus koruyucusuna güveniyordu – bu gerçekten de böyleydi, çünkü tüm dünyada korunanların alınyazısı tamamen kendi Rus koruyucusunun takdirine bağlıydı. Bu kesinlikle ilgi çekici bir durumdu ve bu hareketin bazı değişmez yapıları hakkındaki düşünceyi yani Stalin'in ölümünü, otuz yıl önce Lenin'in ölümünde olduğu gibi bir haleflik krizinin (bu kriz herhangi bir veraset yasası olmadığı için tabii ki normaldir) takip etmekle kalmaması, fakat ay-

nı zamanda krizin yine Stalin'in 1925'te icat ettiği bir terim olan "kolektif önderlik"le geçici olarak çözümlenmeye çalışılması ve yurtdışındaki komünist partiler arasındaki liderlerden birini savunmak ve onun etrafında bir hizip oluşturmak üzere umutsuz bir mücadeleyle sonuçlanan düşünceyi besledi. Bu nedenle, Kadar'ın Kruşçev'in koruması altında olması kadar Nagy de Malenkov'un koruması altındadır. Macar Devrimi'nin neden olduğu sert ama bazen de olağanüstü trajedinin atmosferinde bile bu tekerrür, Macaristan'ın özgür komünist radyosu Rajk'un "yoldaşları, Kadar'ın sahte komünist partisine, onu gerçek bir Macar komünist partisine dönüştürmek için katılmaya" teşvik etmesinde olduğu gibi sıklıkla gülünçlük sınırına varmıştır. Aynı şekilde ilk Stalin muhalefeti, partiden ayrılmak yerine yoldaşları, Truva atı taktiğini izlemeye teşvik ederken, Stalin'in kendisi de, Nazi hareketi konusunda Alman komünistlere bu taktiği izleme emri vermişti. Her seferinde sonuç aynı olmuştur: Tüm pratik amaçlar nedeniyle katılımcılar halis muhlis birer Stalinist ve Nazi haline geldiler.

Macar devrimi, totalitarizmin talebelerinin bunlara alıştığı ve kamuoyunun kayıtsız kalmaya başladığı noktada, bu türden otomatik olayları ve bilinçli ya da bilinçsiz tekerrürleri sekteye uğrattı. Bu olayı hiçbir biçimde Polonya'daki gelişmeler hazırlamadı. Bütünüyle beklenmedik bir olaydı ve bu olay herkes –bizzat bu olay içinde eyleyenler ve buna katlananlar, çaresizliğin getirdiği kızgınlıkla dışarıdan izleyenler ya da Moskova'da düşman toprakları olarak gördükleri ülkeyi işgal edip fethetmeye hazırlananlar– tarafından şaşkınlıkla karşılandı.[1] Burada olan şey, artık hiç kimsenin inan-

1 Boris I. Nicoloevsky'nin "Battle in the Kremlin" –*The New Leader*'de, XL (29 Temmuz - 2 Eylül 1957) altı makaleden oluşan bir dizi olarak basılmış– adlı çalışması Stalin'in ölümünden sonra Rusya'daki olayların çok kapsamlı ve geçerli çözümlemesini içerir. Nicoloevsky, "Macar Devrimi'ne ilişkin Birleşmiş Milletler raporunun, Budapeşte'de patlak veren şiddet olaylarının *kasıt-*

madığı bir şeydir, buna inanmış olanlar ise ne komünistler ne de anti-komünistlerdi, en zararsızından diğer insanların ödeyeceği bedeli bilmeden ya da umursamadan totaliter teröre karşı ayaklanmak üzere halkın görevleri ve imkânları hakkında konuşanlar da değildi. Rosa Luxemburg'un "kendiliğinden devrimi" gibi bir şey –neredeyse hiç başka bir şey için değil, sadece özgürlük uğruna mücadele eden baskı altındaki bir halkın; kendisinden önce gerçekleşen askerî bozgunun moral bozucu kargaşası olmaksızın, *coup d'État* [darbe] tekniklerine başvurmaksızın, örgütçülerin ve komploculuların sıkı sıkıya kaynaştığı bir aygıt oluşturmaksızın, yani herkesin muhafazakârlar ile liberallerin, radikaller ile devrimcilerin soylu düş olarak ıskartaya çıkarmış olduğu şey olarak bu ani ayaklanması– herhangi bir anda olduysa, bizim de ona tanıklık etme ayrıcalığımız oldu. Belki de Macar Profesör Birleşmiş Milletler Komisyonu'na şöyle konuştuğunda haklıydı: "Macar Devrimi'nin liderinin olmaması tarihte eşsiz bir durumdu. Bu devrim örgütlü değildi; bir merkezden yönetilmedi. Özgürlük arzusu her eylemin harekete geçirici gücüydü."

Geçmiş ya da mevcut –ne toplumsal güçler ve tarihsel eğilimler, ne anketler ve motivasyon araştırmaları, ne de toplum bilimlerininin cephaneliğindeki başka ıvır zıvırlar değil– olaylar, siyaset bilimcileri için doğru, biricik güvenilir öğretmenlerdir; zira olaylar siyasetle uğraşanların en sağlam bilgi kaynaklarıdırlar. Macaristan'daki kendiliğinden ayaklanma gibi bir olay meydana geldiği anda her siyasetin, her teorinin ve gelecekteki imkânlara dair her öngörünün yeniden değerlendirilmesi gerekir. Onun ışığı altında, emperyalizmin totaliter biçiminin doğasının yanı sıra, totaliter hü-

---

lı bir provokasyonun sonucu olduğunu ortaya koymuş olduğu"nu belirtir. Bu beni ikna etmedi; ama haklı olsa bile, Rus provokasyonunun sonucu kesinkes beklenmedik oldu ve asıl niyetlerin çok ötesine geçti.

kümet biçimleri kavrayışımızı gözden geçirerek geliştirmemiz gerekir.

I. STALİN'İN ÖLÜMÜNDEN SONRA RUSYA

Macar devrimi kendiliğinden olduğu halde Stalin'in ölümünden sonraki gelişmelerin bağlamı dışında anlaşılamaz. Bugünkü bilgilerimize göre bu ölüm, devasa büyülükte yeni bir tasfiyenin arifesinde meydana gelmiştir; öyle ki, ister eceliyle ölmüş, isterse öldürülmüş olsun, partinin yüksek kademelerindeki atmosfer yoğun bir korkuyla kaplı olmalıdır. Bir halef olmadığından, Stalin tarafından hiç kimse atanmadığından veya hiç kimse yeterince hızlı olmadığından ya da hiç kimse göreve hazır olmadığından üst düzey yöneticiler arasında hemen liderlik mücadelesi patlak verdi ve bu durum Sovyet Rusya ile uydu ülkelerde krize neden oldu. Bugün Stalin'in ölümünden beş yıl sonra bile, bu krizin sonucu hâlâ belli olmadı. Ama bir şey kesindir: Totaliter diktatörlüklerin ciddi kusurlarından bir tanesi, bu haleflik sorununa bir çözüm bulmadaki apaçık yetersizliğidir.

Totaliter diktatörlerin bu konuya dair önceden bildiğimiz tutumu şöyledir: Stalin'in birkaç yıl sonra öldürmek ya da rütbesini indirmek üzere ara sıra halefini işaret ederken gösterdiği kayıtsızlığı, Hitler'in benzer bir şekilde ifade ettiği halefine dair birkaç dağınık uyarısı tamamladı; bildiğimiz kadarıyla, onların sorunun önemsiz bir sorun olduğuna kanaat getirdikleri sonucunu çıkarabiliriz, çünkü aygıt olduğu gibi kaldığı sürece neredeyse herkes işi yapabilecektir. Bu kayıtsızlığı anlamak için seçimin açıkça, tam da en tepede bulundukları *ve* hayatta oldukları için, totaliter koşullar altında üstünlüklerini –böylesi üstünlüğün ima ettiği her şeyle birlikte– kanıtlamış küçük bir insan çevresiyle sınırlı ol-

duğu akılda tutulmalıdır. Dahası totaliter bakış açısından liderin yerine geçmeye dair bağlayıcı bir düzenleme, "hareketin" ihtiyaçlarının ve aşırı esnekliğinin muhtemelen önünü tıkayacak ve ona yabancı kalan bir istikrar unsurunu uygulamaya sokacaktır. Bir haleflik yasası olsaydı, bu yasa tüm yapı içerisinde gerçekten tek istikrarlı, değiştirilmez yasa ve bu yüzden muhtemelen bir çeşit yasallık doğrultusunda atılmış ilk adım olacaktı.

Bildiğimiz şeyler ne olursa olsun, diktatörün öldüğü durumda olacak şeyleri muhtemelen bilemeyeceğiz. Sadece Stalin'in ölümü, haleflik sorununun çözümlenmemiş bir sorun olduğunu ve potansiyel haleflerin kendi aralarındaki, kendileri ile kitleler arasındaki ilişkilerde ve destekledikleri farklı aygıtlar arasındaki bağlantılarda ciddi bir krize yol açtığını ortaya çıkardı. Kitle liderleri olan totaliter liderler, totaliter koşullar altında propagandayla üretilse ve terörle desteklense bile hiç de etkisiz olmayan popülerliğe ihtiyaç duyarlar. Liderin yerine geçme mücadelesindeki ilk aşama popülerlik rekabetiydi, çünkü rakiplerin hiçbiri –belki asker olduğu için iktidara yükselme ihtimali en az olan General Jukov dışında– popüler olmak şöyle dursun, pek tanınmıyordu bile. Kruşçev Amerikalıların sınanmış yöntemlerini ödünç aldı, sağa sola seyahat etti, insanların ellerini sıktı, hatta bebekleri nasıl öpeceğini bile öğrendi. Beria ise, savaşın son aylarında Müttefik güçlerle barış yapmak için yeterince güvenebileceği bir adam haline gelerek, Hitler'in yerine geçmek için Himmler'in gösterdiği çabaları tuhaf biçimde hatırlatan bir şekilde, savaş karşıtı ve aşırı uçları yatıştıran bir siyasal faaliyette bulundu. Malenkov tüketim malları üzerine daha çok önem vermeyi ve yaşam standardını yükseltmeyi vaat etti. Hepsi birlikte sonunda Beria'yı tasfiye ettiler, sadece dış politikasının tehlikeli hale gelmesinden ötürü değil, ama ayrıca şüphesiz yurtdışında olduğu kadar Rus-

ya'da da –yine Himmler vakasındaki gibi kendisi dışında alenen herkesin bildiği gibi– oldukça popüler bir nefret sembolü olduğu için.

Bu kitlesel popülerlik rekabeti, hakiki kitle korkusuyla karıştırılmamalıdır. Korku muhakkak kolektif liderliğin inşa edilmesi için kuvvetli bir güdüydü, ama aslında "karşıdevrimi" önlemeye yönelik bir güvenlik paktı olan Lenin'in ölümünden sonraki üç kişilik yönetimin aksine Stalin'in ölümünün ardından oluşturulan kolektif liderlik, ilgili kişilerin birbirlerine karşı karşılıklı güvenlik paktıydı. Her kim onların geçmişlerine bakma zahmetine girerse, hepsinin –bunlar eğitimli ve sadece Stalin döneminde sınanmış, sadık Stalinistlerdir– birbirlerine karşı duydukları korkunun bütünüyle haklı olduğunu kabul etmek zorunda kalacaklardır.

Öte yandan kitle korkusu güç bela temize çıkarılabilir. Stalin öldüğünde polis aygıtına hâlâ dokunulmamıştı ve sonraki gelişmeler polis imparatorluğunu dağıtarak terörü azaltmanın mümkün olabileceğini kanıtladı. Zira uydu ülkelerde gözlemlenen huzursuzluğun bumerang etkisi olduğuna dair birtakım belirtiler varken –bazı öğrencilerin huzursuzluğu, Moskova santralında bir grev ve her ne kadar entelektüeller arasında herhangi bir özgürlük talebi pek olmasa da, epeyce ihtiyatlı bir biçimde "özeleştiri" için daha fazla esneklik talepleri–,[2] herhangi bir isyan ya da rejimin bunlardan korku duyması söz konusu olmamıştır. Dahası entelektüeller arasındaki ufak muhalefet gösterileri yukarıdan ziyadesiyle cesaretlendiriliyordu, çünkü hakiki bir taviz olmaktan uzak böylesi bir cesaretlendirme Stalin'in sınanmış tahakküm araçlarından birisiydi. "Özeleştiri" çağrıları onlarca yıl, muhalifleri keşfetmek, kamuoyunu test edip, duruma uy-

2 Bu konuda kuşkuları olanlar, Sovyet dergisi *Foreign Literature*'ın editörü Ivan Anissimov ile Ignazio Silone arasındaki 1956 yılının son aylarında gerçekleşmiş, İtalya'da *Tempo Presente*'de ve "A Troubled Dialogue" başlığıyla *The New Leader*'da (XL, 15 Temmuz 1957) çıkmış mektuplaşmayı okumalıdırlar.

gun bir şekilde davranmak amacıyla kasıtlı olarak kullanılan kışkırtma hizmeti gördü. Kruşçev'in özellikle Rusya'yla ilgili olarak, entelektüelleri, "partinin Stalin'in kişilik kültüne yönelik eleştirisinin özünü yanlış anlamakla", "Stalin'in pozitif rolünü" hafife almış olmakla suçladığı ve onları "methedilecek yeteneklerini" geliştirerek, "sınırsız olanaklarıyla [birlikte] ... gerçek sosyalizme" dönmeye çağırdığı 1957 tarihli konuşması rutin bir icraattan fazlası değildi.

Aynı konuşmanın bir başka yönü daha ilginçtir. Zira konuşmasında Kruşçev, "her yazarın, her sanatçının, her heykeltıraşın, vb.'nin yaratıcı gelişiminin sürekli yoldaşça ilgiye" tabi olmasını sağlayacak "yaratıcı sendikalar"ın kuruluşunu duyurur. Burada polis terörünün kısıtlamalarını değiştirmenin ve ademi-merkeziyetçilik konusundaki ısrarının ne demek olduğu konusunda ipuçları buluyoruz. Harici bir kuruluş (polis) tarafından değil, mensuplarının halkın arasından, bu durumda yazarların ve sanatçıların kendi aralarından, seçildiği bir kuruluş tarafından yapılan bir gözetimi planlıyor görünüyor. Bu, tüm totaliter topluluklara sinmiş ve Stalin'in başkalarını gammazlamayı ve ihbar etmeyi tek sadakat ölçütü yaparak etkin kılmayı başardığı karşılıklı hafiyelik ilkesinin, muhtemelen geliştirilerek kurumsallaştırılması olacaktır. Sovyet yönetiminin başka bir buluşu da benzer doğrultuda iş gördü. Bu buluş, Kruşçev'in şu yeni hükmüdür: "Toplumsal parazitler" artık halkın kendisi tarafından toplama kamplarında cezalandırılmak üzere seçileceklerdir. Bir başka deyişle, Kruşçev gizli polisin birtakım görevlerini yüksek derecede örgütlenmiş bir avamın idaresininkiyle değiştirmeyi savunmaktadır; güya artık halka kendi kendisinin polisi olabilecek ve kurbanların seçiminde inisiyatif alabilecek kadar güvenilebileceğini düşünmüştür.

Tahakküm tekniklerindeki benzer yeni gelişimler çok tartışılmış ademi-merkeziyetçi projelerde ortaya çıkarılabilir.

Zira Sovyet toplumunun demokratikleşmesinin ya da Sovyet ekonomisinin rasyonelleşmesinin bir göstergesi olmaktan uzak biçimde, bunlar, yeni insanların yönetebileceği yeni ekonomik bölgeler inşa ederek alenen yönetici sınıfın gücünü kırmayı amaçlamıştı.[3] Moskova'da merkezleşmiş personelin yeniden örgütlenerek taşraya gönderilmesi, her şeyden önce bunların atomize olmalarına neden oldu; onlar artık, her işletme ve üretimin her bir kolu için "yaratıcı gelişim amacıyla sürekli yoldaşça ilgiyi" ortaya koymada kesinlikle başarısız olmayacak partinin yerel otoritelerinin gözetimine tabi idiler. Bu hedef yeni değildir; Kruşçev, Stalin'den sınıfsal kimlik ve dayanışma işaretleri göstermeye başlayan her insan grubunun, ideolojik bakımdan sınıfsız toplum uğruna; pratik bakımdan ise, bir başına topyekün tahakküm edilebilecek atomize olmuş bir toplum uğruna parçalanması gerektiğini öğrenmişti.[4] Ancak, sürekli devrim ve düzenli devasa tasfiyeler yoluyla Stalin'in elde ettiği şeyleri, Kruşçev adeta toplumsal yapının içine eklenmiş ve atomize olmayı içeriden sağlamayı hedefleyen yeni araçlarla elde etmeyi umuyor.

Yöntem ve yaklaşımdaki bu farklılık yeterince önemlidir, özellikle "çözülme" dönemleriyle sınırlı olmadığı zamanlar.

---

3 Nicolaevsky, *a.g.e.*'de, "geçmişi çok gerilere giden ... Sovyet yönetici sınıfına karşı Kruşçev'in mücadelesi için" değerli bir materyal kazandırır. Ayrıca Richard Löwenthal'in *Problems of Communism*'de (Eylül-Ekim 1957) çıkmış, şu sonuca varan "New Purge in the Kremlin" adlı yazısıyla karşılaştırınız: "Daha fazla ekonomik rasyonellik hamlesiyle başlamış olan şey, ekonomi alanında partinin daha fazla egemen olması hamlesine dönüşmüş oldu."

4 Pek çok eski komünist gibi Milovan Djilas'ı, komünist bir diktatörlük altında özgürlüğün kaybedilmesi eşitliğin kaybedilmesinden daha az öfkelendiriyor. Yönetici bürokrasinin yüksek maaşları, mink paltolara sahip olmaları, otomobilleri ve villaları elbette, harekete toplumsal adalet uğruna katılmış olanlar için oldukça can sıkıcıydı. Ama tüm bunlar "yeni bir sınıfın" işareti değildir. Öte yandan böylesi bir sınıfın Yugoslavya'da ortaya çıktığı doğru olsaydı, bu sadece Tito'nun diktatörlüğünün totaliter olmadığını, ki gerçekte öyle değildir, kanıtlayabilirdi. Bkz. Djilas, *The New Class* (New York, 1957).

Nadiren dikkat çekilmiş olsa da, Macar Devrimi'nin kanlı bastırılışının her ne kadar korkunç ve etkili olsa da, tipik bir Stalinist çözümü temsil etmemesi oldukça çarpıcıdır. Stalin yüksek olasılıkla askerî bir operasyon yerine bir polis müdahalesini tercih ederdi ve kesinlikle sırf liderlerin idam edilmesi ve binlerce insanın hapsedilmesiyle yetinmez, ülkenin yekvücut sürgüne gönderilmesi ve bilinçli bir nüfus azaltımı yoluna giderdi. Nihayet, devrimden sonraki yıl Sovyetler Birliği'nin yapmış olduğu gibi, Macar ekonomisinin bütünüyle çökmesini önleyecek ve yığınların açlıktan kırılmalarını savuşturacak kadar yardım göndermek aklının ucundan bile geçmezdi.

Yöntemlerdeki bu değişikliğin nasıl kalıcı olduğunu anlatmak için çok erken olabilir. Bu, deyim yerindeyse kolektif liderlik zamanının, terörün ve ideolojik katılığın yumuşamasıyla beraber rejimin ayrıcalıklı çevresi içerisinde ortaya çıkan çözülmemiş çekişmeler zamanının bir kalıntısı, geçici bir fenomeni olabilirdi. Dahası bu yöntemler önceden denenmemişti ve sonuçları, beklenenlerden çok farklı olabilirdi. Yine de Stalin sonrası dönemdeki görece yumuşamanın tabanın baskısından kaynaklanmadığı kesin olduğundan, totaliter yönetimle özdeşleştiregeldiğimiz kimi özelliklerin ve aygıtların terk edilmesini bazı nesnel faktörlerin fazlasıyla kolaylaştırdığı akla yatkın görünüyor.

Bunlardan en başta geleni, Sovyetler Birliği'nin ilk kez son derece ciddi bir işgücü kıtlığı çekmesidir. Bu durumda en çok savaş sırasındaki ağır kayıplara ama ülkenin gelişim halindeki sanayileşmesine de bağlı olarak, diğer görevlerinin yanı sıra, köylülerin zorla kolektifleştirilmesinin kısmen neden olduğu otuzların sert işsizlik sorununu da çözmek zorunda olan zorunlu çalışma ve toplama –ve imha– kamplarını yalnızca köhnemiş olmakla kalmıyor, ayrıca kesinkes tehlikeli hale geliyor. Genç kuşakların, Stalin'in yeni süper tas-

fiye planına sadece kişisel güvenlik temelinde değil, ayrıca Rusya'nın artık "insan malzemesi"yle ilgili fahiş yükseklikte bir maliyetin altından kalkabilecek bir konumda olmadığını hissettikleri için karşı çıkmış olmaları oldukça olasıdır. Bu, Beria'nın ve onun kliğinin tasfiyesinin ardından neden polis köle-imparatorluğunun belli ki ciddi ve başarılı bir tasfiyesinin, bazı kampların zorunlu iskâna dönüştürülmelerinin ve muhtemelen kayda değer sayıda tutuklunun salıverilmesinin geldiğinin de en makul açıklaması gibi görünüyor.

İlkiyle yakından bağlantılı ikinci bir faktör, nüfusunun üç kat –200 milyona karşılık 600 milyon– daha fazla olması nedeniyle yarı gizli ama oldukça gerçek nihai üstünlük mücadelesinde Rusya'yı dezavantajlı konuma sokan komünist Çin'in ortaya çıkmasıdır. Çok daha önemlisi, Sovyet bloğuna bağlı olmasına karşın Çin şimdiye kadar Rusya'nın nüfus azaltımı politikasını uygulamayı reddetmiştir; diktatörlüğün ilk yıllarındaki kurbanların sayısı –15 milyon makul bir tahmin gibi görünüyor– çok görünse de Stalin'in kendi yurttaşlarını düzenli olarak maruz bıraktığı kayıplarla karşılaştırıldığında nüfusa oranı bakımından bu sayı önemsizdir.[5] Sırf sayısal güçle ilgili bu düşünceler, bir polis devletinin kuruluşunu engellemezken ya da şiddet yoluyla hükmetmeyi yasaklamayı zorunlu kılmazken, hem Hitler hem de Stalin rejimlerinde epeyce karakteristik olmuş, "masumların" ya da "nesnel düşmanların" kesinlikle kitlesel tasfiyesinin önüne dikilmiştir.

Bu faktörler Rusya'nın kendisini, Yugoslavya'da ve Çin'de açıkça hâkim rejim haline gelmiş nasyonal komünizme öz-

5 Mao'nun ve Stalin'in yönetimi arasındaki farklılığın en iyi kanıtı Çin ile Rusya nüfus sayımlarının karşılaştırılmasında bulunabilir. 600 milyona yakın sayılan Çin'in son nüfus sayımı istatistiksel beklentilerden daha yüksekti, oysa onlarca yıldır Rusya'nın nüfusu istatistiksel açıdan beklenen rakamdan hatırı sayılır biçimde daha düşüktü. İmha yüzünden oluşan nüfus kayıplarına dair güvenilir rakamların yokluğunda, Rusya'da katledilenlerin sayısı, "istatistiksel yönden kayıp" sayılan bu milyonlarca insandan tahmin edilebilir.

gü aykırı komünist düşünceye itiyor görünüyor. Gomulka, Rajk ile Nagy ve bizzat Tito gibi küçük ülkelerin komünistlerinin bu sapmaya yönelmek zorunda olmaları şaşırtıcı değildir. Moskova'nın önemsiz ajanlarından fazla bir şey olmayan –dünya devrimi stratejisinin birtakım yüksek gerekçeleri sonucu doğdukları ülkeler yok olmak zorunda olduğu halde, dünyanın herhangi bir yerinde egemen bürokratlar olmayı arzulayan– komünistlerin başkaca bir seçeneği yoktu. Totaliter terörün bedelini Rusya'dan bile daha kolayca ödeyebilmiş Çin'de durum farklıdır. Gelgelelim gerçek şu ki, Mao 1957'deki ünlü konuşmasında bile bile milliyetçi seçeneği ele almış ve onunla uyumlu ve resmi Rus ideolojisiyle göze batan biçimde çatışma içinde bir dizi teori formüle etmişti. Hiç kuşkusuz "Halk Arasındaki Çelişkileri Doğru Ele Alma Üzerine" adlı metin, Lenin'in ölümünden[6] beri komünist yörüngeden çıkmış ilk ciddi eserdir ve bununla birlikte ideolojik inisiyatif Moskova'dan Pekin'e yön değiştirmiştir. Hakikaten bu, içinde gelecekte ciddi sonuçları olacak şeyler barındırıyor; Rusya'daki rejimin totaliter doğasını bile değiştirebilir. Ama şu anda böylesi umutlar için, en kibar deyişle, vakit erkendir. Şimdiye kadar Jukov'un rütbesinin elinden alınması bu konuda herhangi bir biçimde kuşku taşıyanları ikna etmiş olmalıdır; zira görevden alınmasının bir nedeni kesinlikle "milliyetçi sapmalar"dan bahsetmesiydi yani bir başka deyişle Mao'nun komünist ideolojiye yeni-

6 Metnin tamamı G.F. Hudson'ın yaptığı değerli bir yorumla birlikte bir ek kitapçıkta *The New Leader*, XL (9 Eylül 1957; Kesim 2) içinde basıldı. Konuşmayı okurken, "Bırakın Yüzlerce Çiçek Serpilsin" bildik başlığının oldukça yanıltıcı olduğu çabucak anlaşılır. Belli başlı yeni teorik ögeler, bir yandan sınıflar arasındaki çelişkilerin, öte yandan komünist bir diktatörlük altında bile halk ile devlet arasındaki çelişkilerin varolduğunun tanınmasıdır. Çok daha önemli olan ise konuşmadaki güçlü popülist işarettir. Öte yandan özgürlük konusunda Mao oldukça ortodokstur. Ona göre, demokrasi gibi özgürlük de amaca giden bir araçtır; her ikisi de "görecedir, mutlak değildir, belli tarihsel koşullar altında ortaya çıkar ve gelişirler."

den sokmaya uğraştığı *le peuple* [halk] kelime ve kavramıyla hemen hemen aynı biçimde "Sovyet halkından" söz etmeye başlamaktan suçlu bulunmasıydı. Yine de Çin rekabeti korkusu, polis imparatorluğunun tasfiye edilmesinde önemli bir faktör oluşturmuş olabilir yani bu durumda, aslında sırf bir manevra ya da geçici bir ödün olmaktan daha fazla bir şey söz konusu olacaktır; ancak, ideolojide benzer değişikliğin hiç meydana gelmediği göz önünde bulundurulduğunda, o kadar ki savaş ve devrim yoluyla nihai dünya hâkimi olma hedefi olduğu gibi kalmıştır, bu tasfiyenin stratejik bir değişiklikten çok daha küçük bir değişiklik olduğu görülür. Bu bir taktik geri çekilmedir ve Kruşçev'in, süper tasfiyelerin yanı sıra dört dörtlük terörün yeniden tesis edilmesi için gayet bilinçli bir biçimde kapıları ardına kadar açık bıraktığının işaretleri vardır.

Bu işaretlerden bir tanesini zaten andım. Bu, rejime karşı herhangi bir suç işlemeden herhangi bir anda ve herhangi bir sayıda insanın yeniden toplama kamplarını boylayabileceği (ancak Nazi totalitarizminin talebelerine oldukça tanıdık gelecek) "sosyal parazitler" yasasıdır. Adli koğuşturmaya tabi kılınan suç niteliğindeki eylemleri özenle göz ardı etmesiyle, "toplumsal suçu" oluşturan şeyin ne olduğunu tanımlamadaki yetersizliğiyle ve meçhul yerlere sürgün ederek hukuk dışı yollardan cezalandırmasıyla bu yasanın totaliter karakteri ortaya konmaktadır. Gerçek şu ki, bu yasanın yürürlüğe konması yeni Sovyet hukukuna dair tüm konuşmaların düpedüz ikiyüzlülük olduğunu göstermeye yetmelidir.

Bir başka işaret de Kruşçev'in Yirminci Parti Kongresi'nde yaptığı gizli konuşmada ortaya çıkıyor. Konuşma aslında kamuya açık olması için hazırlanmamıştı; Rus partisinin yüksek düzeyli yetkililerine ve özellikle de riskli "kolektif önderlik"le ilgili olanlara sesleniyordu. Muhtemelen bu din-

leyiciler derhal konuşmanın birbirinden büsbütün farklı iki biçimde yorumlanabileceğini hissettiler. Tüm suçların nedeni ya Stalin'in akıl hastalığıydı ki, o takdirde ne Bay Kruşçev'in çevresindekileri ne de bizzat Bay Kruşçev'in kendisini suçlayacak hiç kimse kalmıyordu; üstelik çok daha önemlisi, hal böyle olunca ancak dengesiz bir kafa cinayet tasarlayacağı için [yöneticilerin] karşılıklı korku duymalarından doğan kolektif önderlik de temelden yoksun kalıyordu. Ya da zihinsel koşulları ve delice kuşkuları yüzünden Stalin kötü etkilere kapılmıştı ve bu durumda suçlanacak kişi Stalin değil, ancak kendi emelleri uğruna Stalin'in hastalıklı gücünü kim kullandıysa oydu. İlk seçenek, Kruşçev'in ordunun yardımıyla iktidarı ele geçirdiği 1957'ye kadar resmi yorumu olarak kaldı. İkinci yorum ise, Malenkov'un NKVD'nin gayrı resmi başkanı olmasını sağlayan asıl işinin Stalin'in özel kalem müdürlüğü olduğundan üstü örtülü biçimde bahsederek ve onun Leningrad olayındaki rolüne vurgu yaparak Kruşçev'in kendi *coup d'État*'sını [darbe – yay.haz.n.] meşrulaştırdığı zaman resmi politika haline geldi. Kruşçev'in *coup d'État* tekniklerinin, Stalin'in yirmilerde üçlü yönetimi ve partideki sağ ve sol hizipleri tasfiye ederken çizdiği yolu yakından takip etmiş olduğunu ve bu yüzden Kruşçev'in derhal merhum ustasını rehabilite ederek, birtakım entelektüel özgürlükleri kısıtlamasının yerinde olduğunu herkes bilir.

Hiç kimse, muhtemelen en azından bizzat Kruşçev, gelecekteki eylemlerinin ne yönde olacağını bilemez. Ama bir şey kesindir: Kruşçev, *coup d'État* konuşmasına dayanarak sürgündeki arkadaşlarını istediği anda kolektif önderlikten yalnızca tasfiye edebilmekle kalmıyor, aynı zamanda yüksek düzeyli parti, devlet ve işletme bürokrasilerindeki Stalin'in işbirlikçilerinin yeni bir tasfiyesine de izin verebiliyor. Diğer yandan ise, toplumsal parazitler yasası, istenildiğinde kitle sürgünlerinin yeniden yürürlüğe konmasına ve zorun-

lu çalışmanın geniş ölçüde yeniden tesis edilmesine olanak tanır. Şimdilik hiçbir şey hükme bağlanmamıştır; ama Kruşçev'i oldukça yakından yansıtan (Kadar'ın Rakosi'yi suçlaması, Kruşçev'in daha önceki Stalin'i suçlama kalıbını örnek almıştı) ve "sosyalizmin düşmanlarını ezmek için eski Stalinist grubun yeterince sert olmadıklarını" ve onların yanlışlarının "proletarya diktatörlüğünün yetersizce uygulanması"[7] olduğunu savunmuş Macaristan'daki Kadar grubunun kimi iddialarını okuduğunda insan, bazı Batılı gözlemcilerin "aydınlanmış totalitarizmin" ortaya çıktığına dair umutlarının bir hüsnükuruntuya dönüşüp dönüşmeyeceğini merak ediyor.

Ele aldığımız bağlamda SSCB'de Stalin sonrası değişimlerden sonuncusu, partinin polisten orduya doğru yaptığı geçici vurgu değişikliğidir. Son yıllarda Batılı gözlemciler, ordunun ani güç kazanması ve özellikle Mareşal Jukov'un Sovyet hiyerarşisi içinde yükselmesine dayanarak totaliter sistemde değişim olacağına dair büyük umutlar bağladılar. Bu umutlar büsbütün yersiz değildi, zira bu zamana kadar ordunun ikinci dereceden bir rol oynaması ve ne güç ne de saygınlık açısından polisle rekabet edememesi totaliter hükümetin göze çarpan bir niteliği olmuştur. Bununla birlikte abartıya kaçtılar, çünkü totaliter hükümetin dikkat çeken bir başka yönü hesap edilmemişti. Başka hiçbir hükümet biçiminin bir aygıttan ötekine böylesine kolayca iktidarı kaydıramadığı ya da eskilerini tasfiye bile etmeden yenilerini böylesine kolayca oluşturamadığı unutulmuştur.

Bundan başka, polisin askerî aygıt üzerinde güç kazanması yalnızca totaliter tiranlıkların değil, tüm tiranlıkların alâmetifarikasıdır; totaliter tiranlıklar da polis sadece içerideki halkı bastırma ihtiyacına karşılık vermekle kalmadı, aynı

7 Bkz. Paul Landy, "Hungary since the Revolution", *Problems of Communism* içinde, Eylül-Ekim 1957.

zamanda küresel egemenlik için ideolojik iddiaya da uygun düştü. Zira yeryüzünün tümüne kendi müstakbel toprakları gözüyle bakanların, yurtiçinde de şiddet organlarını vurgulamaları ve işgal ettikleri toprakları ordudan ziyade polisle ve polisiye yöntemlerle idare edecek olmaları besbellidir. Bunun için Naziler, SS liderliği altında ordu ile polisi nihai olarak bütünleştirmek amacıyla, özünde bir polis gücü olan SS birliklerini yabancı toprakların idare edilmesi ve hatta işgal edilmesi için kullandılar. Totalitarizmin esnekliği göz önüne alınacak olursa, aksi sürecin gerçekleşmesine, ordunun ve askerlerin bir polis organına dönüşmesine ya da yüksek rütbeli bir subaylar komitesinin komutası altında askerlerin ve polis birimlerinin bütünleştirilmesine kendimizi hazırlamalıyız; parti en yüksek tek otorite olarak kaldığı sürece bu, yönetimin polisiye yöntemlerine başvurmasını zorunlu olarak engellemez. Bu, sadece dışarıdan kırılabilecek *Reichswehr*'in köklü askerî gelenekleri yüzünden Almanya'da olanaksızdı. Ama elbette bu açıklama, Rusya'da da aynı güce sahip olsaydı bile, ancak subaylar komitesi münhasıran parti kademelerinden seçilmemişse ve polisin seçkin kadrolarında olduğu gibi güvenilir ve yumuşak başlı değillerse geçerlidir. Kruşçev'in benzer şekilde içeriden –güvenilir subayların yaptığı– denetimle ordudaki siyasi komiserleri değiştirmesi ve benzer bir örgütlü ayaktakımı –bu durumda ayaktakımı askerler oluyor– yönetimini, kültürel ve ekonomik konularda polisin denetiminin yerine geçirmeye çalışması oldukça mümkündür. Eğer bu başarılı olursa, ordu ile polis arasındaki kati fark ortadan kalkacaktır.

Haleflik krizi sırasında Kruşçev destek için Jukov'a başvurduğunda, ordunun polis üzerinde güç kazanması olmuş bitmiş bir olaydı. Bu, polis imparatorluğunun dağılmasının otomatik sonuçlarından birincisidir. Bir başka sonuç ise, en ciddi ekonomik rakibinden kurtulmuş ve aynı zaman-

da Sovyet sanayisi, madenleri ve gayrimenkullerdeki muazzam polis hissesini miras almış yönetici grubun geçici olarak güçlendirilmesidir. Bunun sonuçlarını arkadaşlarından çok daha çabuk kavrayarak ona göre davranan Kruşçev'in açıkgözlüğü ortadadır. Polis aygıtının kısmi tasfiyesinden yararlanan iki odaktan birisi olan ordu, parti-içi çekişmelerde hüküm verecek tek şiddet aygıtı olarak geriye ordunun kalması basit gerekçesinden ötürü, açık ara daha güçlüydü. Aslında tam da otuz yıl önce Stalin'in halef olma mücadelesinde gizli polis bağlantılarını kullanmasında olduğu gibi, Kruşçev de Jukov'u kullandı. Yine de tıpkı Stalin vakasında olduğu gibi en üst düzeydeki iktidar polise değil, partiye ait olmayı sürdürdü; yani bu durumda da en yüksek iktidarı ordu değil, yine parti aygıtı elinde tuttu. Tıpkı Stalin'in kendi polis kadrolarını temizlemekten ve şeflerini tasfiye etmekten hiç kaçınmamasında olduğu gibi Kruşçev de Jukov'u en üst komutadan alarak, kendi parti-içi manevralarını sürdürdü. Hatta en yüksek saygınlık günlerinde bile Jukov, siyasi komiserlerin müdahalelerine karşı askerî emirlerin üstün otoritesini onaylayan yeni bir parti direktifi gibi ufak tefek tavizlerden başka bir şey elde etmemişti; bunlar, milliyetçi propagandayla birlikte askerî düşüncelerin birkaç yıllığına partinin doktrinlerine hükmünü geçirdiği savaş sırasındaki koşullara uğursuz bir benzerlik taşıyordu.

Bu son husus belirleyicidir. Totaliter tahakkümünden aşama aşama askerî bir diktatörlüğe dönüşüme yönelik umutları besleyen herhangi bir şey olmamıştır. Askerî yönetim, gariptir ki, kararlı biçimde barışçıl bir yapıyla özdeşleştirilmeye başlandı. Ancak, generallerin dünyanın en barışsever ve en az tehlikeli yaratıkları arasında oldukları gözleminin, son kırk yıldır batı yarıküresi için oldukça doğru olsa da, tanımı gereği saldırgan olanlar için ille de doğru olması gerekmiyor. Jukov elbette bir başka Eisenhower değildi; ordu-

nun saygınlığının yükseldiği dönem boyunca Rusya'nın savaşa hazırlandığının işaretleri ortaya çıkmıştı. Bunun uydular fırlatmakla, kıtalararası füzeler geliştirmekle –bu başarılar siyasete maddi zemin oluştursa da– pek az ilgisi olmuştur. Unutmamamız gereken Malenkov'un 1954'teki demecinde, nükleer savaş koşulları altında üçüncü bir dünya savaşının tüm insanlığın sonu olacağını söylemesinden hemen sonra başarısızlığa uğramasıdır. Sıkıntı, muhtemelen demek istediği şeydi, çünkü askerî olmayan sanayiyi geliştirme ve tüketim mallarının daha çok üretilmesi programı bu demeçle aynı çizgideydi – bu ikisi nedeniyle ordu ona verdiği desteğini geri çekti ve bu da parti içi çekişmede Kruşçev'e yaradı. Bir yıl sonra, her ne olduysa, Molotov aksi yönde kanaat beyan etti: Nükleer savaş yalnızca emperyalist ve kapitalist güçler için felaket olacaktı, halbuki komünist blok önceki iki savaştan aşağı kalmayacak biçimde bundan da kârlı çıkacaktı. Kruşçev aynı fikri 1956'da dile getirdi ve Jukov'un düşüşünden önce 1957'de bunu resmen teyit etti: "Yeni bir dünya savaşı yalnızca kapitalizmin çöküşüyle sonlanabilir. ... Kapitalizmden geriye bir şey kalmazken, sosyalizm varlığını sürdürecektir. Muazzam kayıplara rağmen insanlık yalnızca yaşamını sürdürmekle kalmayacak, ilerlemeyi de sürdürecektir." Barış içinde bir arada yaşamaya dair yurt dışındakilere yönelik bir demeçteki bu ifade öylesine vurguluydu ki, Kruşçev'in kendisi "sosyalizmin zaferine yol açacağından ötürü, kimilerinin komünistlerin savaşla ilgilendiğini düşünülebileceği"[8] fikrine kapıldı. Bu, elbette asla Rusya'nın gerçekten bir savaşa başlama noktasında olduğu anlamına gelmedi. Totaliter liderler öteki insanlar gibi fikirlerini değiştirebilirler ve mantık diyor ki, Rus yöneticiler yalnızca zafer umudu ile bozgun korkusu arasında değil, ayrı-

8 Bkz. James Reston'ın Kruşçev'le yaptığı söyleşinin metni, *New York Times*, 10 Ekim 1957.

ca onları dünya üzerinde tek efendi kılacak zafer umudu ile çok maliyetli bir zaferle tükenerek, Çin devinin büyüyen gücüne karşı koyarken bir başına kalma korkusu arasında gidip geliyor. Kuşkusuz varsayım niteliğindeki bu son mülahazalar, ulusal uğraşılardır; eğer bunlar baskın çıkarsa, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri'yle hâlihazırdaki kutuplaşmayı donduran, iki süper gücü mevcut etki alanlarını tanımaya ve saygı göstermeye mecbur eden geçici bir anlaşmaya gitmekle gerçekten ilgilenebilir.

Jukov'un alaşağı edilmesi bu zihniyet değişikliğinin en çarpıcı göstergesi olabilir. Şu andaki kısıtlı bilgimizden hareketle, parti içindeki karşılığı savaş kışkırtıcılığı olan "maceracılıkla" suçlanan Jukov'un muhtemelen savaş istemiş olabileceği görülüyor; bir anlık çekimserlikten sonra Kruşçev, iç siyasetteki gaddarlığıyla dış işlerindeki aşırı ihtiyatının atbaşı gittiği merhum ustasının "bilgeliğini" bir kez daha takip etmeye karar verdi. Kruşçev, Jukov'u savaş hazırlıkları yapmakla da suçlamış olabilir; çünkü kendisi de yarı ciddi bir biçimde bu düşünceyi paylaşıyordu – tıpkı kendisi Hitler ile müttefik olmaya hazırlanırken, Stalin'in Tuhaçevski'yi Nazi Almanyası'yla birlikte komplo kurmakla suçlamasında olduğu gibi. Her halükârda savaşın bitmesinden beri Sovyet Rusya'da ortaya çıkmış barışseverliğin en güçlü olumlanışı olan Jukov'un görevden alınmasını; savaş kışkırtıcılarını –Kruşçev'in aklında o esnada "kapitalist ve emperyalist güçler" değil, içerideki generalleri vardı– adeta lanetlemenin eşliğinde Hitler'e karşı savaş ittifakının şerefine kaldırılmış kadehlerin takip etmesi çok uygundu. Kruşçev'in yüreğinde samimi bir değişiklik olduğuna inanacak kadar ayartılmış olsak da maalesef sözlerinin, savaş kışkırtıcılığıyla itham edilmesini kaçınılmaz kılan Jukov'un popüler olduğu Rusya'daki ve uydu ülkelerdeki kamuoyuna yönelik olması oldukça muhtemeldir. Ne bunlar ne de nükleer silah

denemelerini sonlandırmaya yönelik sonraki öneriler, içinde nükleer silahların olduğu bir savaşla ilgili parti içindeki değerlendirmelerde yapılan değişikliklerin güvenilir bir göstergesi değildir.

Rusya'nın bir başka dünya savaşını daha göze alma konusundaki mevcut isteksizliğinin, içinde nispeten kolay ve verimli bir hayatın tadını almış olan uydu ülkelerdeki insanların yanı sıra Rus halkının da bulunduğu Sovyet tahakküm alanında yeniden koşulların kötüye gideceği gerçeğine yaslandığının en sağlam göstergesi olması, totaliter hükümetin korkunç doğasında olan bir şeydir. Totaliter hareketin hareket ettirici gücünün gitgide daha fazla sekteye uğramasını engellemek için, saldırgan bir dış politikayı yurtiçinde verilen tavizlerle birleştirmek ve yurtdışı tavizlerini artan terörle telafi etmek Stalin'in izlediği siyasetin ana dayanaklarından biriydi. Hiçbir biçimde halkın hoşnutsuzluğundan ya da ayaklanmasından kaynaklanmayan, fakat Batı dünyasına karşı daha az saldırgan bir tutumun eşlik ettiği Macaristan'daki, Polonya'daki ve bizzat Rusya'daki Sovyet politikasında son zamanlarda görülen radikalleşme burada da açıkça Kruşçev'in merhum ustasının sadık bir müridi olarak ortaya çıkacağı anlamına gelebilir.

Kendi güvenliğimizi başkalarının trajedisiyle ölçmemiz gerektiği yeterince kötüdür, ama en kötüsü değildir. En kötüsü, bu koşullar altında nükleer çağın en önemli politik sorunu olan savaş sorununun, çözümlenmesini bir kenara koyun, konusunun bile açılamamış olmasıdır. Totaliter olmayan dünyayı ilgilendirdiği kadarıyla, bir dünya savaşının daha insanlığın varlığını hatta yeryüzündeki organik hayatın varlığını tahrip etme tehdidini taşıması olgusal bir veridir. Bu tehdit, savaşa dair geçmişteki tüm düşünceleri, onun özgürlük yolunda olası meşrulaştırılmasını ve dış politikada *ultima ratio* olarak rolünü açıkça büsbütün işe yaramaz

kılmaktadır. Bizim için olgu konusu olan şey, totaliter zihniyet için ideoloji konusudur. Mesele, temel fikir ve kanaat ayrılıklarıyla, bir anlaşmaya varırken arka arkaya gelen güçlüklerle ilgili değildir; mesele bizzat olgular üzerinde anlaşmanın çok daha korkutucu imkânsızlığındadır.[9] Bay Kruşçev'in, kayıtlara geçmeyen "yoksul insanlar ateşi önemsemezler" sözleriyle savaş tartışmasına yaptığı katkı gerçekten dehşete düşürücüdür. Çünkü bu katkı, sadece dünün böylesine popüler gerçeklerini bugünün tehlikeli münasebetsizlikleri haline getirmez, aynı zamanda her ne kadar ifadeleri bayağılaşırsa bayağılaşsın, Kruşçev'in aslında ideolojisinin kapalı çerçevesi içinde düşünüp davrandığını ve yeni olguların buraya nüfuz etmesine asla izin vermeyeceğini ender rastlanan bir kesinlikle göstermektedir.

Totalitarizm tehdidini, komünist bir toplum ile kapitalist bir toplum arasındaki görece zararsız bir çatışma denektaşıyla ölçmek ve totaliter kurgular ile içinde yaşadığımız gündelik yaşam gerçekliği arasındaki patlamaya hazır çelişkiyi küçümsemek her zaman düşülen bir hata olmuştur. Fakat bizim için olgusal olarak değişmiş bir dünya meydana getiren bütün teknik buluşların; kaskatı bir ciddiyet içinde olguları sırf araç olarak görenlerin, yani olguların inkâr edilmesine yaslanan, yalanlar üzerine kurulmuş, tamamen kurgusal bir dünyayı gerçek kılacak aygıtlar gözüyle bakanların tasarrufunda olması, hiçbir zaman günümüzdekinden daha tehlikeli bir hata olmamıştır. Hayatta kalma bir kenara, insanlığın özgürlüğü serbest piyasa ekonomisine dayanmaz; ama yine de hayatta kalma ve özgürlük, olguları olduğu gibi tanıma ve dünyanın gerçekliğiyle olduğu gibi uzlaş-

9 Bu temel fark en açık şekilde Batılılar ile totaliter eğitimli insanlar arasındaki diyalogda ortaya çıkar. Hem Bay Reston'un söyleşisi, hem de Silone ile Anissimov arasındaki yazışma, *a.g.e.*, tüm gerçek sorunlardan kaçınan ve tüm olayları ideolojik konuşmalarla geçiştiren korkunç kapasitesiyle birlikte totaliter zihniyetin bu özelliğini çok iyi bir örnek gibi yorumlar.

ma konularında dünyanın öteki yarısını ikna etmedeki başarı ya da başarısızlığımıza bağlı olabilir.

II. MACAR DEVRİMİ

Sovyetler Birliği ile onun uyduları arasında hâlâ bir zihniyet farklılığı olduğunu, Kruşçev'in Yirminci Parti Kongresi'nde yaptığı konuşmanın aynı zamanda Rusya'daki buzları[10] eritebileceği ve yeni bolşevize olmuş topraklardaki huzursuzluğu ve nihayet isyanı dindirebileceği olgusundan belki de daha iyi hiçbir şey gösteremez. Burada, konuşmayı hemen hemen özgür dünyadaki okurun anlayışıyla okumuş olması gereken ortalama okur üzerinde yukarıda andığımız uğursuz bulanıklık alenen kaybolur. Naif bir biçimde okunduğunda bu söylem, muazzam bir rahatlamadan başka bir şeye yol açmaz, çünkü kulağa sanki normal bir insan normal beşerî vakalar üstüne konuşuyormuş gibi gelir; delilik ve cürümler siyasete nüfuz eder ve Marksist ifade biçimleri ve tarihsel zorunluluk bunların yokluğunda göz doldururlar. Eğer bu konuşmanın "doğru yorumlanması" bu olmuş olsaydı, Yirminci Parti Kongresi devasa bir öneme sahip bir olay olurdu. Sosyalist önlemler ya da diktatörce işlemlerden değilse bile, totaliter yöntemlerden bir kopuşu göstermiş ve iki dünya gücü arasındaki yarığı kapatmış olacaktı. Zira Kruşçev bu konuşmasıyla, bu hükümetin sadece komünist olmadığını, aynı zamanda suça batmış bir devlet olduğunu ve sadece demokratik tipte bir yasallıktan mahrum olmadığını, aynı zamanda herhangi bir yasa aracılığıyla iktidarın herhangi bir biçimde kısıtlanmaktan yoksun olduğunu belirten özgür dünyanın suçlamalarını sadece onay-

10 Bu, *a.g.e.*'de kendisinin de her türlü elverişli bilginin dikkatli biçimde derlenmesi ve çözümlenmesiyle bol bol desteklediği Boris Nicolaevsky'nin fikridir.

lamış oluyordu. Eğer Sovyet yönetimi artık, tıpkı Batı dünyasının serbest piyasa ekonomisini işlettiği düzeyle aynı düzeyde bir sosyalist ekonomiyi işletmeyi amaçlıyorsa, o halde iki büyük gücün kendi müttefikiyle birlikte barış ve iyi niyet içinde birlikte var olmamaları ve işbirliği halinde olmamaları için hiçbir gerekçe kalmamıştır.

Gizli parti konuşmasının ilkin *New York Times*, sonra komünist yönetimleri olan ülkeler aracılığıyla Batı dünyasına ulaşmasından önce birkaç ay geçip gitti. Bu konuşmanın doğrudan sonucu ise önceden duyulmamış bir şeydi: Önceki yıllar boyunca görülmemiş olan Polonya'daki ve Macaristan'daki açık isyanlar. Ne Stalin sessiz ve en etkili biçimde tahttan indirildiği zaman, ne Macaristan'daki Rakosi gibi birkaç Stalinist iktidardan uzaklaştırıldığı ve denetlemelerde bir rahatlama meydana geldiği zaman, ne de gizli konuşmanın basılmasından bile önce, bu denetimlerin gitgide yeniden sıkılaştırıldığı ve kimi Stalinistlere hakları geri verildiği zaman, bu isyanlar söz konusu değildi. Mesele şu ki, halk, totaliter manzaranın gözlemcileri için ne kadar çarpıcı olurlarsa olsunlar, sessiz manevralarla değil, ancak açık sözlerle harekete geçtiler; bu sözlerin arkasındaki hiçbir büyüklükteki kötü niyet –ki bu kötü niyet hiçbir biçimde etkisiz değildi– onların tahrik edici gücünü değiştiremezdi. Totaliter terör ve ideolojinin insanların zihnine yerleştirdiği aciz ilgisizliğin ölümcül büyüsünü bozmayı eylemler değil de, farkında olmaksızın "salt sözler" başardı.

Buna karşın, bu her yerde meydana gelmedi. Yalnızca, Nagy ve Gomulka gibi eski tüfek komünistlerin, Stalin'in sadece Rus partisiyle yetinmeyip basitçe ajan olmayanların her türlü uluslararası hareketini de tasfiye etmek için ortaya koyduğu titiz gözetimden mucize eseri sağ çıktığı yerlerde meydana geldi. Başlangıçta Polonya'daki ve Macaristan'daki gelişmeler oldukça benzerdi. Her iki ülkede de parti için-

de "Moskovacılar" ile [Stalin'in bu gözetiminden] kurtulanlar arasında bir bölünme olmuştu ve ulusal gelenek, dinsel özgürlük üzerindeki baskılar ile öğrenciler arasındaki şiddetli hoşnutsuzluk da dâhil olmak üzere genel hava benzerdi. Bu benzerlikler, insanda, Macaristan'da olanların Polonya'da ya da Polonya'da ne olduysa Macaristan'da olmamasının neredeyse bir tesadüf olduğunu söyleme isteği uyandırıyor. Oysa gerçek şu ki, Polonya halkının gözleri önünde Macaristan'ın trajik kaderini hazırlayan Gomulka ayaklanmayı başlangıç evresinde durdurabilirdi, böylece ne müşterek eylemden doğan coşkulu bir iktidar deneyimi, ne de özgürlüğü cesurca kamusal alana sürmenin neden olabileceği sonuçlar gün yüzüne çıkabilirdi.

Hatırlanması gereken üçüncü gerçek, her iki ülkedeki ayaklanmanın aydınlar, üniversite öğrencileri ve çoğunlukla genç kuşaktan, yani maddi refah ve ideolojik beyin yıkamanın rejimin temel kaygılarından birisini oluşturduğu insanlar tarafından başlatılmasıdır. Komünist toplumun hakları kısıtlı olan insanları değil, hakları oldukça geniş olanları inisiyatif aldı; onları harekete geçiren güç ne kendilerinin, ne de yoldaşlarının maddi sefaletleri değildi, yalnızca Özgürlük ve Hakikat idi.[11] Bu, özgür dünya için iç açıcı bir ders olurken, özellikle Moskova için sert bir ders olmuş olmalıdır. Sadece rüşvetler boşa çıkmakla kalmadı, aynı zamanda o zamana kadar hep entelijensiyayı çekmiş olan totaliter ideolojilerin ve hareketlerin gelişmesi de işe yaramadı; deneyim, bilginler, yazarlar ve sanatçılar olarak hiç kimsenin o kadar kolay ayartılamadığını ve saçmalığa boyun eğe-

11 Birleşmiş Milletler'in *Macaristan Sorunu Raporu* başlıklı gerçekten hayranlık uyandıran raporunda genç bir kız öğrencinin söyledikleri aktarılır: "Ekmek ve hayatın diğer gereksinimlerinde kıtlık çeksek de biz özgürlük istedik. Biz, genç insanlar, özellikle engellendik, çünkü yalanların göbeğinde yetiştirildik. Sürekli yalan söylemek zorundaydık. Sağlıklı bir fikrimiz olamadı, çünkü herşey içimizde boğuldu. Biz düşünce özgürlüğü istedik."

cek kadar korkmadığını göstermiştir. Öylesine açık ve sade bir biçimde özgürlükten ve hakikatten bahseden Doğu Avrupa'nın sesi, insan doğasının değişmez olduğunun; nihilizmin işe yaramadığının; her türlü öğretimin yokluğuna ve ezici beyin yıkamanın varlığına rağmen, insanın özgürlük ve hakikat özlemini tüm kalbiyle ve ruhuyla bağıracağının onayı gibi kulağa çalındı.

Maalesef böylesi sonuçlar tasniflere ihtiyaç duyar. İlkin, ayaklanmalar topyekün tahakküm deneyimleri oldukça kısa ömürlü olan ülkelerde meydana geldi. Uydu ülkeler kabaca 1949'dan önce bolşevize olmuş değildi ve bu süreç 1953'te Stalin'in ölümüyle ve sonraki yumuşama dönemiyle kesintiye uğradı. Ardından gelen [halef] kavgası hiziplere yol açtı ve tartışma kaçınılmaz hale geldi. Özgürlük haykırışları bu parti içi tartışmaların atmosferi içinde doğdu, ama yalnızca son zamanlarda fethedilmiş ülkelerde. Bu söz ve edimlerle karşılaştırılabilecek hiçbir şeye Rusya'da doğru dürüst tanık olunmadı. Eski bir bohem ve Paris'in batı yakası tavernalarının müdavimi olan Ilya Ehrenburg, partinin yeni çizgisi için doğru bir metafor olan "buzların erimesi" ifadesini ilk kez kullandığı zaman birtakım umutların yeşermesine katkıda bulunmuş olabilir; ama kendisi elbette Rus aydın kesiminin değil, "tanrıların başarısız olduğu" insanların tarzını temsil eder. Pasternak'ın *Dr. Jivago*'sunun aksine, muhtemelen yukarıda anılan özeleştirinin cesaretlendirmesinin bir ürünü olan Dudintsev'in *Yalnızca Ekmekle Değil* adlı romanı özgürlükle değil, mesleklerin yetenekli olanlara açılmasından bahsediyordu. Rus aydınlar arasında nadir görülen bazı özgün isyankârlık izleri, herhangi bir özgürlük hakkından ziyade, fiili gerçeği öğrenme hakkına duyulan bir özleme işaret eder. Böylesi bir durum, Nazi işgalinin ilk günlerinde, sayılarının azlığına rağmen Messerschmitt'lerin üstün geldiği Alman ve Rus uçakları arasındaki kavgaları bu-

lunduğu siperden izlediğini aktaran Dudintsev'in romanında da ortaya çıkar: "İçimden bir şeyler koptu, çünkü bana hep uçaklarımızın en hızlısı ve en iyisi olduğu söylenmişti." Burada gerçekten yazar, olguların totaliter bir biçimde reddedilmesinin kesintiye uğradığı uzun bir andan söz eder; olgusal gerçeğin deneyimlenmesi, "bizim uçaklarımız en hızlısı ve en iyisidir" sözüyle belki bizimle rekabet edenlerin tamamını yok etmek pahasına olacak, ama sonunda en hızlı ve en iyi uçaklar bizim olacak demek isteyen partinin "tarihsel hakikat" argümanını çürütmüştür.

İnsan doğasına ilişkin kanaatlerimiz ve umutlarımız ne olursa olsun, tüm deneyimlerimiz göstermektedir ki, sağlam bir biçimde kurulur kurulmaz bu rejimler için olgusal gerçeklik, özgürlüğe duyulan doğal özlemden çok daha büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Bunu, Rus işgal ordusunun cepheden dönen askerlerini *en masse* [topluca] toplama kamplarına sürgün eden Stalinist önlemden tanıyoruz, çünkü bu askerler gerçekliğin etkisine maruz kalmışlardı; bunu, Hitler'in mağlup olmasından sonra Nazi beyin yıkamasının garip bir biçimde tamamen yıkılmasından ve kurgusal dünyasının otomatikman yok olmasından tanıyoruz. Asıl mesele şudur: Olgusal gerçekliğin etkisi, insanın tüm öteki deneyimleri gibi, deneyim anından sonra da hayatta kalmak istiyorsa konuşulmaya ihtiyaç duyar, kendisinden emin olmak için ötekilerle konuşmaya ve iletişim kurmaya ihtiyaç duyar. Topyekün tahakküm, demokrasilerde düşünce ve konuşma özgürlüğüyle güvence altına alınmış olan, kamusal iletişimden tutun da ondan daha aşağı kalmayan mahremiyetin dört duvarı arasında geçen iki insanın iletişimine kadar, tüm iletişim kanallarını kesmeyi başardığı oranda başarılı olur. Bu her bir kişiyi kimseyle görüştürmeme işleminin, tek kişilik hapis cezaları ve işkence gibi uç durumlar dışında, başarılı olup olmadığını söylemek zordur; her halükârda bu zaman

alan bir iştir ve uydu ülkelerde tamamlanmış olmaktan uzak olduğu aşikârdır. Terör, göstermelik duruşmalarda kendini ihbar etmeyle pek iğrenç bir biçimde ortaya çıksa da,[12] içeriden ideolojik baskıyla desteklenmezse, temel fiili düzeyde halkın doğru ile yalanı ayırt etme yeteneği sakatlanmamış biçimde kalır; bu yüzden, baskı olan şeylerden hareketle baskı hissedilir ve özgürlük talep edilir.

Genci, yaşlısı tüm Macar halkı "yalanların göbeğinde yaşadıklarını" biliyorlardı ve oybirliği içinde tüm manifestolarında, Rus aydın kesiminin nasıl hayal edilebileceğini bile unutmuş olduğu bir şeyi, düşünce özgürlüğü istiyorlardı. Bu oybirliğinin, aydınlar arasında ayaklanmaya yol açmış olan düşünce özgürlüğü kaygısının aynısını ortaya çıkardığını ve söz konusu ayaklanmayı da rejimi savunmaya hazırlanan tek Macarlar olan siyasi polis mensuplarından başka hiç kimseyi safları dışında bırakmayacak yıldırım hızıyla yayılan bir başkaldırı, tüm halkın bir devrimi haline dönüştürdüğü sonuçlarını çıkarmak muhtemelen yanlış olacaktır. Komünist Parti mensuplarının inisiyatifinden devrimin esasen parti içi bir olay olduğu, "doğru" komünistlerin "yanlış" komünistlere bir isyanı olduğu sonucunu çıkarmak da benzer bir hata olacaktır. Olgular büsbütün farklı bir dil konuşmaktadır. Olgular nelerdir?

---

12 Macaristan'da rejimin çöküşü, Rajk'ın göstermelik duruşmasına hazırlanışını ortaya dökerek, bu kendini ihbar etme motivasyon ve tekniğinin güzel bir örneğini açığa vurmuştur. Kadar iş başındaydı; Rajk ile konuşması Rakosi tarafından gizlice kaydedilmişti –muhtemelen gelecekte Kadar'a karşı kullanılacaktı– ve Rakosi'yi devirmiş olan Merkezi Komite toplantısında kayıt dinlendi. Yoldaşlar şunları işitti: "Sevgili Laci, yoldaş Rakosi adına sana geldim. Gelmemi ve sana durumu açıklamamı o rica etti. Elbette hepimiz senin masum olduğunu biliyoruz. Ancak yoldaş Rakosi senin anlayacağını düşünüyor. Böylesi roller için ancak gerçekten büyük yoldaşlar seçilirler. Bunu yaparak senin komünist harekete tarihsel bir hizmette bulunacağını sana aktarmamı istedi" (alındığı kaynak: E.M., "Janos Kadar: A Profile", *Problems of Communism*). Kaba dalkavukluk ile ideolojinin birleşmesi tesadüf değildir; ideolojinin kendisinde kuru bir değersizlik ögesi vardır.

Silahsız ve aslında zararsız bir öğrenci eylemi aniden birkaç bin kişiye ulaştı ve bu eylem, öğrencilerin taleplerinden bir tanesini yani Budapeşte'nin meydanlarından birinde duran Stalin'in heykelini devirmeyi gerçekleştirerek kendiliğinden büyük bir kalabalığa dönüştü. Ertesi gün öğrencilerden bazıları, manifestolarındaki on altı maddeyi istasyondan yayınlamaları için yetkilileri ikna etmek üzere Radyo Binasına gitti. Sanki yoktan varolmuş gibi derhal büyük bir kalabalık toplandı ve binayı koruyan siyasi polis (AVH) kalabalığı dağıtmak için birkaç el ateş edince devrim patlak verdi. Yığınlar polise saldırdı ve ilk silahlarını elde ettiler. Durumu öğrenen işçiler fabrikaları terk ederek kalabalığa katıldı. Rejimi savunmak ve silahlı polislere yardım etmek için çağrılan ordu, devrimden yana oldu ve halkı silahlandırdı. Öğrenci eylemi olarak başlayan şey, yirmi dört saatten daha kısa bir zamanda silahlı bir ayaklanma haline geldi.

Bu andan başlayarak hiçbir programın, meselenin ya da manifestonun hiçbir rolü kalmadı; devrimi taşıyan şey, düpedüz pek de karmaşık bir formülasyon gerektirmeyecek denli açık talepleri olan (Rus birlikleri ülkeyi terk etmeli ve yeni hükümet özgür seçimlerle belirlenmeli) tüm halkın müşterek eylemiydi. Sorun artık eylem, konuşma ve düşünce için ne kadar çok özgürlüğe izin verileceği değildi; zaten kazanılmış bir şey olan özgürlüğün nasıl kurumsallaştırılacağıydı. Zira Rus birliklerinin dış müdahalesini –ilkin ülkede konuşlandırılanlar, daha sonra tam bir savaşa hazır olarak Rusya'dan gelen düzenli taburlar– bir kenara koyarsak, bir devrimin kendi amaçlarına bu kadar çabuk, bu kadar tam ve pek az kayıpla asla erişememiş olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Macar Devrimi'ne dair şaşılacak şey, bir iç savaş olmamasıydı. Zira Macar ordusu saatler içinde dağılmış ve diktatörlüğün birkaç gün içinde tüm güçleri elinden alınmıştı. Ülkedeki hiçbir grup, hiçbir sınıf, açığa çıktığı

ve sesi kamusal olarak duyulduğu anda halkın iradesine karşı koymadı. Şurası bir gerçek ki, her ne kadar rejime sonuna kadar sadık kalmış olsalar da AVH [Macar gizli servisi – yay.haz.n.] mensupları ise ne bir grup ne de bir sınıf oluşturuyordu, bunlar halkın süprüntülerinden devşirilmiş alt kademedeki insanlardı: Suçlular, Nazi ajanları, bir hayli tehlikeli Macar faşist partisinin mensupları, Moskova ajanlarından oluşmuş üst düzey kadrolar, NKVD görevlilerinin emri altındaki Rus vatandaşlığı olan Macarlar.

Tüm iktidar yapısının –parti, ordu ve devlet daireleri– hızlı dağılması ve bunu izleyen gelişmeler sırasında iç çekişmenin yokluğu, ayaklanmayı açıkça komünistlerin başlattığını göz önüne aldığımızda giderek daha çarpıcı olur; fakat komünist olmayanların nefret ve intikam malzemesi haline hiç gelmemiş ve de bizzat kendileri halka karşı durmamış bu komünistler, inisiyatifi ellerinde tutamamışlardır. Sokaklardaki ilk eylemde ortaya çıkmış ve acı sona dek sürmüş olan ideolojik tartışmanın çarpıcı yokluğu ve ona eşlik eden fanatizmin olmayışı ve peşinden gelen kardeşlik atmosferi ancak ideolojik beyin yıkamanın politik yapıdan çok daha hızlı biçimde çözüldüğü varsayımıyla açıklanabilir. Hangi ton ve tarzda olursa olsun sanki ideoloji, halkın, aydınların, işçilerin, komünist olanlarla olmayanların kendilerini sokaklarda özgürlük için çarpışırken buldukları anda basitçe dünyadan ve zihinlerden silinip gitmişti.[13] Bu bakımdan, devrimin neden olduğu gerçeklikteki değişimin, tıpkı Nazi dünyasının ani yıkımının Alman halkının zihinlerinde yol açtığı etkide olduğu gibi, Macar halkının zihinleri üzerinde etkisi oldu.

Bu hususlar kadar önemli olan, bunların bize, devrimin

13 Bu yön, "Petőfi Askerî Akademisi'nden 800 asker öğrencinin" neredeyse anında isyancılara katılmış olduğunu öğrendiğimiz zaman özellikle çarpıcı oluyor. "Bunların çoğu yüksek hükümet ve Komünist Parti görevlileri ile AVH memurlarının çocuklarıydı; askerî akademide ayrıcalıklı bir yaşam sürmüşlerdi ve yıllarca beyinleri yıkanmıştı" (Birleşmiş Milletler'in *Raporu*).

kendisinden daha çok Macar Devrimi'nin başkaldırdığı rejimin doğasına dair bir şeyler söylemesidir. Olumlu anlamıyla, ayaklanmanın öne çıkan özelliği, öndere ve önceden hazırlanmış bir programa sahip olmayan halkın eylemlerinden herhangi bir kargaşanın doğmamasıdır. Öncelikle, yaşam standartları perişan durumda olan ve ticari mallara olan açlığı dillere düşmüş bir halk yığını arasında hiçbir yağma, hiçbir mülkiyet ihlali olmadı. İnsan yaşamına kast eden suçlar da işlenmedi, AVH görevlilerinden birkaçının uluorta asılması ise olağanüstü bir itidal içinde ve fark gözetilerek yapılmıştı. Ayaktakımı idaresinin yerine, neredeyse ayaklanmanın kendisiyle aynı anda derhal Devrimci ve İşçi Konseylerinin, yani ne zaman halka birkaç gün, hafta ya da ay izin verilse, yukarıdan empoze edilen bir hükümet (ya da bir parti programı) olmaksızın kendi siyasal yöntemlerini izlemek üzere yüzyıldan günümüze dek hep ortaya çıktığı gibi aynı örgüt biçimlerinin ortaya çıkması beklenebilirdi.

Şurası bir gerçek ki, bu konseyler 1848'de Avrupa'yı silip süpüren devrim sırasında ilk kez kendini gösterdi; 1871'de Paris Komünü isyanında yeniden ortaya çıktı, 1905 Rus devrimi sırasında birkaç hafta varoldu, Rusya'daki Ekim devriminde, Almanya'daki Kasım devriminde ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya'da tüm gücüyle yeniden belirdi. Şimdiye dek hep yenildiler ama katiyen sadece "karşı-devrim" tarafından değil. Bolşevik rejim, konseylerin güçlerini Lenin zamanında bile tahrip etti ve onların popülerliklerini isimleri çalınarak (*sovyet* Rusça'da konsey anlamına gelen bir kelimedir) tasdik emiş oldu. Rusya'da Yüksek Sovyet'e, gerçek iktidarın yerinin parti aygıtı olduğu gerçeğini gizlemek ve dış dünyaya varolmayan bir parlamentonun yüzü diye sunulmak üzere ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, bir tür onur sistemi gibi hizmet görür; partinin aday göstermesiyle elde edilen üyelik tüm mesleklerden ve her kesimden

seçkin başarılar elde edenlere bahşedilir. Rus Sovyetlerinin üyeleri, ne egemendirler ne de yönetmektedirler; yasa çıkarmazlar, hiçbir siyasal hakları yoktur, hatta parti emirlerini icra etmek için ayrıcalıkları bile yoktur. Herhangi bir eylemde bulunmaları beklenmez; bunlar, "sosyalizmin inşası"na katkıları için, siyasal olmayan başarılarını onaylamak üzere seçilirler. Sovyet-Rus tankları Macaristan'daki devrimi ezdikleri zaman, aslında dünyanın herhangi bir yerinde varolan tek özgür ve işleyen *Sovyet*'i tahrip etti.[14] Yine, 1919'da Almanya'da Asker ve İşçi Konseylerini tasfiye edenler "gericiler" değildi, sosyal demokratlardı.

Macar Devrimi vakasında, hatta daha öncekilerden çok daha belirgin biçimde, Konseylerin kurulması, "düzeni yeniden kurmak ve sosyalist bir temel üzerinde ama sıkı bir Parti denetimi ya da terör aygıtı olmaksızın Macar ekonomisini yeniden örgütlemek üzere atılan ilk pratik adımı"[15] temsil etti. Böylece konseylere bir tanesi siyasi, öteki ekonomik olmak üzere iki görev yüklendi; birini ötekinden ayıran hattın net olduğuna inanmak yanlış olsa da, Devrimci Konsey'den esasen siyasi görevleri yerine getirmesi, İşçi Konseylerinden de ekonomik hayatla uğraşmasının beklendiğini varsayabiliriz. Aşağıda yalnızca Devrimci Konseylerle ve siyasal görünümle ilgileneceğiz. Bu konseylerin acil görevleri kargaşayı ve suçun yayılmasını önlemekti ve bunda da oldukça başarılı oldular. Ekonomiyle ilgili işlerin, siyasal olanlardan ayrı olarak, konseylerce ele alınıp alınamayacağı, bir başka deyişle, fabrikaların işçilerin idaresi ve sahipliği altında işletmenin olanaklı olup olamayacağı sorununu yoruma açık bırakacağız. (Aslına bakarsanız, eşitlik ve özyönetim siyasal ilkelerinin ekonomik yaşam alanına uygulanıp uygu-

14 Benim bildiğim kadarıyla bu noktaya *The New Leader*'da, XL (21 Ocak 1957) çıkan bir makalesiyle dikkat çeken tek yazar Ignazio Silone idi.

15 Bu, Birleşmiş Milletler'in raporunun değerlendirmesidir.

lanamayacağı da oldukça kuşkuludur. İyi işlemesi için ekonominin efendinin yönetimine gereksinim duyduğunu –zira ekonomi, yaşamın zaruretleriyle ilgiliydi– savunmuş olan Antik siyasi kuram o kadar şeyden sonra yanılmamış olabilir. Şurası bir gerçek ki, paradoksal olsa da, modern çağın, tarihin her şeyden önce ekonomik güçlerin sonucu olduğuna her inandığında, insanın özgür olmadığı ve tarihin zorunluluk konusu olduğu kanaatine varması bunu bir şekilde desteklemektedir.)

Her halükârda, birlikte ortaya çıkmış olsalar da Devrimci ve İşçi Konseylerinin ayrı tutulması daha iyidir, çünkü ilki esas olarak siyasal zorbalığa cevapken, ötekisi Macar devrimi vakasında işçileri temsil etmeyen ve işçiler üzerinde partinin denetiminin ürünü olan sendikalara karşı bir tepkiydi. Yalnızca İşçi Konseylerinin değil, Devrimci Konseylerinin programı da Macar Devrimi'nin özel koşulları bağlamında anlaşılmalıdır. Nitekim serbest genel seçim talepleri, her yerde ortaya çıkan konseylerin ortaya koyduğu programla ilgilidir; halbuki tiranlıktan önce Macaristan'da ve tüm Avrupa ülkelerinde hüküm sürmüş çok partili sistemi restore etme talebi, neredeyse durumun koşullarına, yani tek parti diktatörlüğünden önce tüm partilerin utanç verici biçimde yok edilmesine ve ezilmesine gösterilen otomatik bir tepkiydi.

Konsey sistemini anlamak için, onun parti sisteminin kendisi kadar eski olduğunu hatırlamak yerinde olur; bu da Konsey sisteminin, parti sistemine tek alternatif oluşturduğunu, yani demokratik temsili seçimin, bir yandan sınıf çıkarlarında, öte yandan ideoloji ya da *Weltanschauung*'da ayak direyen Kıta Avrupası'ndaki çok partili sisteme karşı tek alternatifi oluşturduğunu gösterir. Ancak, parti sisteminin tarihsel kökleri hizipleriyle birlikte parlamentoda bulunurken, konseyler yalnız halkın eylemlerinden ve doğal taleplerinden doğmuştur ve bunlar, ne herhangi bir biçimde önceden görü-

lebilirler, ne herhangi bir ideolojiden türetilebilirler, ne de en iyi devlet biçimine dair herhangi bir kuramla öngörülebilirler. Ortaya çıktıkları her yerde, sağdan sola tüm parti bürokrasileri ile bunların liderlerinin azami düşmanlıklarıyla, siyaset kuramcılarının ve siyaset bilimcilerin ittifak halinde kayıtsızlıklarıyla karşılandılar. Mesele şu ki, konseyler kuşkusuz hep demokratik olmuşlardır, ama daha önce hiç görülmemiş ve hiç düşünülmemiş tarzda. Ne devlet adamları, ne siyaset bilimciler, ne de partiler, hiç kimse bu yeni ve tümüyle denenmemiş örgütlenme biçimine hiç dikkat etmediğinden ötürü, hiçbir şey yüzyıldan daha uzun bir zaman sonra onun tekrar inatçı bir biçimde doğuşundan daha fazla kendiliğinden olamazdı ve yine hiçbir şey kendisinin dışındaki çıkar ya da kuramlardan daha az etkilenemezdi.

Modern koşullar altında konseyler, parti sisteminin bildiğimiz tek demokratik alternatifidir ve dayandıkları ilkeler, pek çok bakımdan parti sisteminin ilkeleriyle keskin bir karşıtlık içinde durmaktadır. Nitekim konseyde göreve gelen insanlar tabanın oyuyla seçilirler ve parti düzeneğince seçilmezler, adaylar seçmene alternatif seçimleri olan bireyler olarak ya da aday listeleri halinde önerilirler. Üstelik oy verenlerin tercihini, bir program, platform ya da ideoloji değil, sadece şahsi dürüstlüğüyle, cesaretiyle ve doğru düşünüp karar vermesiyle onu temsil etmek üzere yeterince güvenilir olduğu varsayılan bir insana verdiği değer harekete geçirir. O yüzden seçilmiş kişi, şahsi nitelikleri dışında başka bir şeyle seçilmediği için herhangi bir bağa sahip değildir ve bir parti ya da "hükümet tarafından değil, işçiler tarafından seçilmiş olmanın"[16] yani ne yukarıdan ne de aşağıdan değil, eşitleri tarafından seçilmiş olmanın gururunu taşır.

16 Bkz. Resmi ve gayrıresmi Macar radyo istasyonlarının yayınlarının derlenmesiyle Macar Devrimi'nin hikâyesini kayıt altına alan *The Revolt in Hungary; A Documentary Chronology of Events*, Özgür Avrupa Komitesi'nce basılmış, New York, tarihsiz.

Dolayısıyla, böylesi bir kurul güvenilir insanlar arasından seçilir seçilmez, kuşkusuz yine "partilerin" oluşumuna yol açabilecek fikir ayrılıkları doğacaktır. Ancak, konseylerin içindeki aynı fikirleri taşıyan bu insanlar kelimenin dar anlamıyla parti kurmayacaklardır; aslında parlamenter partilerin kendilerinden itibaren doğduğu o hizipleri inşa edeceklerdir. Bir adayın seçilmesi mevcut bir hizbe sadakatine değil, ama yine kendi görüş açısını ortaya koyabileceği kişisel ikna gücüne bağlı olacaktır. Bir başka deyişle, konseyler partileri kontrol edecekler, onların temsilcileri olmayacaklardır. Mevcut herhangi bir hizbin gücü onun bürokratik aygıtına, hatta programının ya da *Weltanschauung*'nun çekiciliğine değil, saflarında barındırdığı güvenilir ve sağlam insanların sayısına bağlıdır. Bu oluşum, Rus devriminin ilk evrelerinde kendini açıkça ortaya sermişti ve ayrıca Lenin'in *Sovyetleri* iğdiş etmek zorunda olduğunu düşünmesinin başlıca nedeni de, halkın güvendiği insanların Bolşeviklerden daha çok toplumsal devrimcilerin arasında daha fazla sayıda bulunmasıdır; devrimden sorumlu olmuş Komünist Parti'nin iktidarı, bizzat devrimin gelişimiyle ortaya çıkmış konseyler sistemini tehlikeye atmıştı.

Nihayet dikkat çekici olan, geçici olmayan bir temel üzerinde toplanmış belli sayıda insanın bir araya gelip müşterek olarak eylemesinden başka kurulması için özel hiçbir koşula ihtiyaç duymayan sistemin özündeki büyük esnekliğidir. Macaristan'da her biri eskiden beri varolmuş, içinde insanların bir arada yaşamaya alışkın oldukları ya da düzenli olarak toplanıp birbirlerini tanıdıkları gruplara denk düşen envai çeşit konseyin kendiliğinden bir biçimde kurulduğunu gördük. Bu mahalle konseyleri düpedüz bir arada yaşamaktan doğdu, yerel ve diğer bölgesel konseyleri oluşturdular; devrimci konseyler müşterek yürütülen çarpışmalardan ortaya çıktı; yazar ve sanatçılar konseyi, insanların düşünmeye

teşvik edildiği *café*'lerden doğdu; öğrenci ve gençlik konseyleri üniversitelerde, askerî konseyler orduda, memur konseyleri bakanlıklarda, işçi konseyleri fabrikalarda vb. Her bir apayrı gruptan bir konsey oluşması, adeta gelişigüzel birlikteliği siyasal bir kuruma çevirdi. Seçilen insanlar komünistler ve komünist olmayanlardı; parti siyasetleri hiçbir biçimde rol oynamış görünmüyordu, bir gazetedeki sözlerle söylersek "aralarında elindeki gücü kötüye kullanacak ya da yalnızca kişisel konumunu düşünecek hiç kimsenin" olmaması tek ölçüttü. Bu, bir ahlâk ölçütünden çok yeterlilik ölçütüdür. Her kim iktidarı kötüye kullanır ya da yoldan çıkarak şiddete dönüştürürse ya da yalnızca özel işleriyle uğraşıp müşterek dünyayla ilgilenmezse, basitçe o kişi siyasal yaşamda bir rol oynamaya uygun değildir demektir. Aynı ilkeler sonraki seçim evrelerinde de gözlemlendi; zira doğrudan tabanın seçtiği konseyler, yüksek kurullar için temsilcileri "parti üyeliğine bakmadan ve çalışan insanların güven duygularına gereken saygıyı göstererek"[17] seçmeye zorlandı.

Macar Devrimi'nin en çarpıcı yönlerinden bir tanesi, bu konsey sistemi ilkesinin yeniden ortaya çıkmakla kalmaması, aynı zamanda on iki gün gibi kısa bir dönemde konseylerin bilkuvve özelliklerinin epeyce geniş bir bölümünün de onlarla birlikte görünür olabilmesidir. Bu yeni konseyler, normal bir hükümete denk olan –bu konuda inisiyatif, yeniden canlandırılmış ve aşırı fikirlerinden kuşkulanılacak kesinlikle son grup olan Ulusal Köylü Partisi'nden gelmişti– Yüksek Ulusal Konsey'e kadar oluşturulacak yüksek konseylere kendi içlerinden temsilciler seçmek üzere özgürce koordine olmaya başladıkları zaman, bu yeni konsey üyeleri doğrudan oylamayla güçlükle seçildiler. Bu Yüksek Konsey hazırlık halinde kalırken, gerekli ilk adımlar her yerde atılmıştı: İşçi konseyleri koordinasyon komitelerini kur-

17 *A.g.e.*

muştu ve Merkezi İşçi Konseyleri zaten pek çok alanda işliyordu; illerdeki devrimci konseyler koordine olmuşlardı ve Ulusal Meclis'in yerine geçecek bir Ulusal Devrimci Komitesi planlıyorlardı. Tüm öteki örneklerde olduğu gibi, burada avamın feryatlarıyla susturulmaksızın ve parti bürokrasileri tarafından boğulmaksızın halkın sesinin o en kısa tarihsel anda duyulduğu zaman, neredeyse doğar doğmaz saygınlığını yitirmiş parti sisteminin bulunduğu Avrupa'da her zaman popüler olmuş salt demokratik sistemin imkânlarının ve çehresinin oldukça yüzeysel bir resmini çıkarmaktan daha fazlasını yapamayız. (Bu kitabın VII. bölüm, 3. kısımında, Avrupa'daki olayların ve devrimlerin doğru düzgün anlaşılabilmesi için her zaman akılda tutulması gereken çok partili Kıta Avrupası sistemiyle iki partili Anglo-Amerikan sistemi arasındaki belirleyici farkı tartıştık.) Diktatörlüğe karşı demokrasinin, tiranlığa karşı özgürlüğün gerçek yükselişinin açık işareti, partilerin restorasyonu değil, konseylerin ayağa kalkışıydı.

Macar Devrimi'nden çıkan derslere kafa yorduğumuzda, yeniden gücüne kavuşan rejimin ayaklanmayı ezmek için nasıl davrandığını değerlendirmek yerinde olacaktır. Rus ordusunun tam teşekküllü istilası ülkeyi yatıştırmak için tam üç haftaya ihtiyaç duydu –ki bu durum konseylerin örgütlenme gücünün sağlamlığını iyi bir biçimde gösterir–. Tabi halkın doğruluk ve özgürlük talepleri reddedildi, ama bir bakıma hükümet bir taviz verdi. Polonya'da olduğu gibi, Macaristan'da da kolektifleri kendiliğinden terk eden köylüler geri dönmeye zorlanmadılar, sonuç itibarıyla tüm kolektif çiftçilik deneyimleri pratik olarak her iki ülkede de çöktü ve bu alanların tarım üretimleri ulusal ekonominin ihtiyaçlarının açık ara altına düştü. O halde, en azından şu ana dek ayaklanmalardan belli kazançlar elde etmiş tek sınıf olan köylülere verilen taviz maddi olduğu kadar ideolo-

jik bakımdan da önemliydi. İlk kanlı bastırma devrimci konseylere yani tüm halkın eylem organına, temsilcisine yöneltildi. Ulus bir kez daha iktidarsızlaştırıldıktan sonra düşünce özgürlüğünün çok katı biçimde ve en ufak taviz verilmeden kökü kazındı. Ancak o zaman, rejimin siyasal bir teşekkülden ziyade partinin ve devlet destekli sendikaların yedeği gözüyle baktığı işçi konseylerinin dağılması bundan sonra meydana geldi.

Rus yöneticilerin bir devrimi ezmek zorunda olmadıkları, ancak sadece 1956 yılındaki kargaşada kazanılmış birtakım tavizleri kaldırdıkları topyekün tahakkümün restorasyonuyla aynı sıranın Polonya'da da izlenmiş olması elbette dikkate değerdir. Burada da yeni işçi konseyleri yani partinin denetiminden bağımsız olan sendikalar en son olarak ortadan kaldırılanlar oldu; Nisan 1958'e dek on sekiz ay ayakta kalabilmeyi başarmış oldular, arkasından düşünce özgürlüğünün her zamankinden daha katı biçimde kısıtlanmasının kendisine eşlik ettiği tasfiyeler geldi. Bu önlemlerin sırasını teorinin diline çevirirsek ilkin, Macaristan'da devrimci konseylerde cisimleşmiş eylem özgürlüğüne öncelik verildiğini görürüz; ilk önce onlar ezildi ve üyeleri zulmedilecek ilk kişiler oldu. Ancak, düşünce özgürlüğü de neredeyse benzer biçimde tehlikeli olarak görüldü ve konseylerin tasfiyesinin hemen ardından aydınlara yapılan zulüm geldi. İşçilerin kendi sendikalarında çıkarlarının temsil edilmesi, içinde hoş görülmek için oldukça fazla eylem ögesi barındırıyordu açıkçası; yine de bunlar, öteki ikisinden daha yavaş ve daha az vahşice bastırıldı. Nihayet en ilginci şuydu: Ekonomik sistemin mutlak önceliğine dair Marksist görüşe karşın, geçici tavizlerin olanaklı ve mantıklı sayıldığı tek alanın, tam da emeğin örgütlenmesinden ve tüketim şekli ile tüketici ürünlerinin kullanılmasından başka hiçbir şeyin söz konusu olmadığı ekonomik alan olmasıdır.

Besbelli ki bu itidalli durumları materyalist ideoloji emretmemişti. Bunlara, özgürlüğün çalışmada ya da hayatını kazanmada değil, insanın eylem ve düşünce kapasitesinde barındığını savunan oldukça gerçekçi bir anlayış rehberlik etmişti. Harfiyen ekonomik olan tüm öteki etkinliklerde olduğu gibi çalışmak ve hayatını kazanmak şu veya bu şekilde zorunluluğa tabi olduğundan, yaşamın zorunluluklarına bağlı olduğundan, bu alanda daha fazla özgürlük talep edenlerin kendi başlarına bu özgürlüğe ulaşmak için çok az şansları vardır. Hâlihazırda totalitarizmle mücadele etme hakkında özgür dünya ne düşünürse düşünsün, bizzat totaliter diktatörler, uyuşmazlığın nihai temelini oluşturmaktan uzak olan ve hatta tavizlerin olanaklı olduğu tek yerin ekonomik sistemlerin farkları olduğunu çok iyi bildiklerini uygulamada göstermişlerdir.

III. UYDU SİSTEMİ

Özgür Macaristan'dan çıkan son sözler Kossuth Radyo İstasyonu'nun üzerinden duyuruldu ve aşağıdaki cümlelerle son buldu: "Bugün Macaristan, yarın ya da iki gün sonra sıra öteki ülkelere gelecektir, çünkü Moskova emperyalizmi sınır tanımıyor, yalnızca zaman kazanmaya çalışıyor." Birkaç gün önce Komünist Özgür Radyo (Rajk) "Rus emperyalizminin genişlemesi için komünizmi bir kulp olarak kullanmış olanın yalnızca Stalin olmadığını" ve "Rusya'nın vahşi sömürgeci yönetiminin berrak bir resmini sunmanın" Macar Devrimi'nin amaçları arasında olması gerektiğini zaten ilan etmişti.

Başlarken, savaş sonrası Sovyet totalitarizminin gelişmesinin ve yayılmasının Macar Devrimi'nin alevlerinin ışığında değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştik. Bu ışık –kim

inkâr edebilir ki?– istikrarlı değildir, bir harlanarak bir titreyerek yanar; yine de elimizdeki tek otantik ışıktır. Özgürlük için eylem yapan ve onun için savaşan insanların olay sırasında sarf ettikleri sözler çok fazla önem taşır ve öyle umuyoruz ki kuramsal derin düşüncelerden daha fazla insanlar tarafından duyulurlar, çünkü tam da olay anında ve olayın heyecanıyla konuşulmuşlardır.[18] Her ne kadar çoğumuz, 19. yüzyılın son çeyreğinde başlayıp Hindistan üzerindeki İngiliz egemenliğinin tasfiye edilmesiyle sonlanan Avrupa'nın sömürgeci genişlemesi için emperyalizm kavramını kullanmayı tercih etse de, eğer bu insanlar savaştıkları şeyin emperyalizm olduğunu söylemişlerse siyaset bilimi de kavramsal olduğu kadar tarihsel gerekçelerle "emperyalizm" kavramını kabul etmelidir. Ondan sonra görevimiz sadece totaliter hükümet biçiminden ne türden bir emperyalizmin ortaya çıktığını çözümlemek olacaktır.

Daha önce gördüğümüz üzere, hem kelime hem de fenomen olarak emperyalizm, sanayi üretiminin hızla ilerlemesinin ulus-devletlerin bölgesel sınırlarını açmaya zorlamasına dek bilinmiyordu.[19] Emperyalizmin göze çarpan özelliği zamanın sloganında ifade edilmişti: Toprakların savunulması ve komşu ülkeleri topraklarına katarak sınırlı büyüme gibi geleneksel olarak ulusal çıkarlar diye görülmüş şeyleri dikkate almaksızın yayılma demek olan yayılma uğruna yayılma. Emperyalist yayılmayı siyasal değil, ekonomik güdüler harekete geçirdi. Bu yayılma, sermaye yatırımlarının ve paranın ulusal ekonominin sınırlarını aşması ve ulusun ya-

18 Yanlış anlaşılmalardan kaçınmak için: Kurbanların ya da tanıkların anlatımlarına ya da teorilerine aynı yüksek anlamı yüklemek istemem. Terörün varlığı, eylemden çok daha etkili biçimde düşünceyi sakatlar ve kısırlaştırır. Eğer hayatın riske atılması önemsenmiyorsa, terör koşulları altında eylemde bulunmak düşünmekten daha kolay olur. Terörün insan zihnine soktuğu tılsım ancak özgürlükle bozulabilir, sırf düşünceyle değil.

19 Tarihsel arka planın iyi bir özetinin artık erişilebildiği çalışma: R. Koebner, "The Emergence of the Concept of Imperialism", *Cambridge Journal*, 1952.

şamı içinde gereksiz hale getirilmiş vasıfsız insanların dışarıya göç ettirilmesi biçiminde her yere yayılan ekonominin peşinden gitti. Böylelikle, emperyalizm, ulus-devletlerin yeni ekonomik koşulları altında ve gelişen dünya pazarının önünde hayatta kalma girişiminden doğdu. Bu emperyalizmin ikilemi, yurttaşların ekonomik çıkarlarının, tarihsel bakımdan halk, devlet ve toprak özdeşliğinde ısrarcı geleneksel milliyetçilik temelinde meşrulaştırılamayacak bir büyüme talep etmesiydi.

Başından sonuna kadar, iyi kötü emperyalizmin kaderini; egemen ulusların başlarına gelen kaderi, "tebaa ırkların" maruz kaldıkları alın yazısından daha aşağı kalmayan bu alın yazısını bu kaynak belirledi. Tebaa ırkların beyaz olmama bilinci kazanmasına neden olan "beyaz insanların" yabancı topraklardaki doğal dayanışmasından esinlenen ulusal bilinç, ırk bilincine saparak yoldan çıktı. Ancak, ırkçılıkla birlikte milliyetçilik, antik Asya kültürlerinin ve bakir Afrika kabilelerinin yolunu açtı; eğer emperyalist zihniyetli sömürgeci bürokrasi, kendi kendisinin neden olduğu ulusal arzuları kulak ardı edebilmiş olsaydı, ulus-devlet tam da kendi varoluş ilkesini inkâr etmek zorunda kalmayacaktı. Sömürgeci bürokrasiler kendi ana vatanlarının hükümetleriyle sürekli bir çatışma içinde yaşadı ve emperyalizm, bağlılıkları ulustan ırka kaydırarak milliyetçiliğin altını oyarken, hâlâ el değmemiş hukuk ve siyaset kurumlarıyla ulus-devlet, en kötü aşırılıkları önleyerek hep hâkim olmuştur. Emperyalizmin ana vatan üzerinde bumerang etkisi yapacağı korkusu da, ulusal parlamentoların ezilen halklar için ve sömürgeci yönetime karşı bir adalet siperi olmalarına yetecek kadar etkili olmuştur.

Her şey hesaba katıldığında emperyalizm, ulus-devletin hukuk ilkeleri ile öteki halkları kalıcı biçimde bastırmak için gereken yöntemler arasındaki ihtilaf yüzünden bir aciz-

likti. Bu acizlik ne zorunluydu ne de bilgisizlik ya da beceriksizliğe bağlıydı. İngiliz emperyalistleri, "idari katliamların" Hindistan'ı köle halinde tutabileceğini gayet iyi biliyordu, ancak aynı zamanda ana vatandaki kamuoyunun böylesi önlemlerin arkasında durmayacağını da biliyorlardı. Eğer ulus-devlet bunun bedelini ödemek isteseydi, yani intihar edip kendini bir tiranlığa dönüştürmüş olsaydı, emperyalizm de bir başarı olmuş olacaktı. İmparatorluğu tasfiye etmeyi tercih etmiş olması Avrupa'nın, özellikle İngiltere'nin övündüğü konulardan bir tanesidir.

Geçmişten böylesi hatırlatmalar, totaliter bir hükümetle yönetilen bir emperyalizmin başarı şansının ne kadar yüksek olduğunu hatırlamamıza hizmet eder. Üstelik Rusya kelimenin dar anlamıyla hiç ulus-devlet olmadı; Çarlar bile Moskova'daki iktidar merkezinden çok uluslu bir imparatorluğu yönetmişti. Ulusların kendi kaderini tayin ilkesi, boyun eğdirdikleri halkları tam da kendi siyasal varoluşlarını reddetmek zorunda bıraktıkları için eski emperyalistlerin kâbusu olmuştu; bugün bu ilke Moskova'daki egemenler için bir sorun bile oluşturmuyor. Uydu ülkeleri yönetirken, imparatorluklarını içeride yönetirken kullandıkları aygıtların esasen aynısını kullanıyorlar; aynı zamanda sadece Moskova'nın tasarladığı ve yönettiği siyaseti onlara dayatmakla kalmıyorlar, Rusçayı da tüm uluslar için resmi dil olarak empoze ediyorlar, buna karşın folklor ve dil düzeyinde ise ulusal kültüre tavizler veriyorlar. Moskova'nın Bolşevikleştirme sürecindeyken ilk taleplerinden bir tanesi zorunlu Rusça öğretiminin getirilmesiydi; Macaristan'daki ve Polonya'daki tüm manifestolarda ise, açık biçimde bunun kaldırılması ifade edildi.

O halde yurtiçi idaresiyle sömürge idaresi arasındaki hiçbir ihtilaf unsuru, totaliter emperyalizm üzerinde sınırlama koyamayacaktır; eğer onun da emperyalist maceralarının

birtakım bumerang etkilerinden korkması gerekiyorsa, bu etkilerin başka nedenleri vardır. Bu nedenle, Macar ayaklanmasının ezilmesi için Rus ordusuna güvenilmesi gerektiği olgusu, Jukov'un içeride parti üzerinde üstünlük kazanmaya ve ne olursa olsun, polis üzerinde yeni kazandığı üstünlüğünü pekiştirmeye yönelik birtakım umutlar beslemesinden kaynaklanabilir. Zira Macaristan'daki olaylar, Rus NKVD'sini örnek almış olan polis birliklerinin tam donanımlı ayaklanmayla baş etmede yetersiz kaldığını kanıtlamış görünüyordu. Çok daha bile önemlisi, memnuniyetsizliğin zararsız ama rahatsız edici bir biçimde ortaya konulmasının silahlı bir başkaldırıya dönüşmesine tek başına olanak sağlayan Macar ordusunun hızlı dağılışı, rejimin her yerde askerlerinin ve subay birliklerinin sadakatine bağlı olduğunu ortaya koydu. Kruşçev'in böylesi umut ve arzulara karşı hızlı tepki vermesi, eski tip emperyalizmin endişesine benzer biçimde içerideki hükümet üzerinde bumerang etkileri olabileceği endişesi olduğunu gösterir. Ancak, Bolşevikleştirme konusunda ana vatan ile sömürge arasındaki zamansal uyumsuzluktan ötürü, burada bumerangların tehlikesi geçicidir. Bu nedenle, uydu ülkelerin ordularının hoşnutsuzluğu, savaş halinde kuşkulu güvenilirlikleri; bu bölgelerdeki ulusal askerî geleneklerin hâlâ el değmeden kaldığını, Bolşevikleştirmenin her şeye rağmen eski rejimi miras almış bir kurumda daha yavaş olduğunu ve siyasi poliste olduğu gibi kurumların sıfırdan kurulamadığını kanıtlıyor.

Totaliter emperyalizmde bumerang etkileri haliyle ulusal emperyalizminkinden ayrılır; şöyle ki bunlar zıt doğrultuda işgörürler –Rusya'daki birkaç ödlek hoşnutsuzluk kıpırtısına muhtemelen Polonya'daki ve Macaristan'daki olaylar neden olmuştu– ve hükümetin onlarla çarpışmak üzere almak zorunda olduğu önlemler de farklıdır. Tıpkı Avrupa emperyalizminin, aşırı önlemlerin alındığı şüphe götürmez olduğu

zamanda bile, asla belli bir baskı sınırını aşamamış olması gibi, çünkü sınırı aşsalardı, yurtiçindeki kamuoyu onları desteklemeyecekti ve yasal bir hükümet onları kurtarmamış olacaktı; Rus totalitarizmi de, baskı altına alınmış ülkelerde muvakkaten asayişi sağladığında ve onları savaş halinde daha çok güvenebileceği bir hale getirdiğinde bile, muhalefeti ezmeye ve tüm tavizleri geri almaya mecbur kaldı, çünkü böylesi "ılımlılık" yurtiçindeki hükümeti tehlikeye atacak ve işgal edilmiş toprakları ayrıcalıklı bir konuma yerleştirecekti.

Aslında bu hususun uydu sisteminin başlangıç evrelerinde kayda değer bir önemi oldu: Egemen emperyalist iktidarın ana kaygısı, ulusal alanlar ile sömürülecek alanlar arasında ayrımın nasıl korunacağı değil, aksine yeni ele geçirilen topraklardaki koşulların nasıl Sovyet Rusya'nın içinde bulunduğu aşağı düzeye çekilerek eşitleneceği oldu. Rusya'nın savaş sonrası büyümesinin nedeni olan ve işgal ettiği topraklardaki yönetimini belirleyen şey ekonomik hesaplar değildi. Avrupa'nın denizaşırı emperyalizminde apaçık olan kâr güdüsünün yerini burada tam olarak iktidar hesapları alıyordu. Ancak bu hesaplar ulusal karakterde değildirler ve Rusya'nın kendi çıkarlarına göre yönlendirilmemektedirler. Buna karşın, Moskova'daki egemenler on yılı aşkın bir süredir, uydu ülkelerin endüstriyel ve diğer zenginliklerini çalmaktan ve onları ağır biçimde adaletsiz anlaşmalar imzalamaya zorlamaktan başka hiçbir şeyle ilgilenmiyorlarmış gibi görünüyorlar. Gene Rusların, el koydukları endüstrilerden aldıkları, daha ülkeye gidecek gemiye yüklemesinden bile önce mahvedilen ganimetlere göstermeye alışkın oldukları ilgisizliğin ta kendisi, onların gerçek amaçlarının kendi yaşam standartlarını yükseltmekten ziyade, uydu ülkelerinin yaşam standartlarını düşürmeye çalışmak olduğunu ortaya koyuyor. Bugün bu eğilim tersine dönmüştür ve büyük miktarlarda kömür, demir cevheri ve petrolün yanı sı-

ra tarım ürünleri, ihtiyaçları Rus kaynaklarının içini boşaltan ve SSCB'de şiddetli kıtlıklara neden olan boyun eğdirilmiş bölgelere sevk edilmektedir. Amaç yine koşulların eşitlenmesidir.

Ne var ki, Batılı ulusal totalitarizm ile Rus totaliter emperyalizminin arasındaki bu ve diğer farklılıklar, meselenin özüne inmiyor. Zira totaliter emperyalizmin en yakın selefi denizaşırı sömürge yönetimlerinin İngiliz, Hollandalı ya da Fransız yorumları değil, aslında hiç başarılı olmamış ve bu yüzden emperyalizm uzmanlarının önemsemediği, ama Orta ve Doğu Avrupa'da Pan hareketleri –Pancermenizm, Panslavizm– diye bilinen bir biçimde oldukça kuvvetli siyasal bir güç olmuş kıta emperyalizminin Alman, Avusturya ya da Rus yorumlarıdır. Totalitarizm ve Bolşevizm'den aşağı kalmayan Nazizm, ideoloji ve örgütlenme konularında Pancermenizme ve Panslavizme çok şey borçludur; küresel genişlikte olduğundan dolayı Pan hareketlerinkinden ayrılsa da, genişleme programları, kıta emperyalizminin amaçlarını takip eder. Buradaki ana husus şudur: Genişleme stratejisi coğrafi sürekliliğin ardından gelir ve bir iktidar merkezinden genişleyen bir çepere doğru uzar ve ondan sonra da bunun merkeze doğru "doğallıkla" çekime kapılması beklenir. Bu birleştirici yayılmacılık, elbette asla ana vatan hükümeti ile sömürge yönetimi arasında bir ihtilafı hoş görmezdi; kıta emperyalizmi, "imparatorluğunu" Avrupa'nın kendi içinde kurmayı tasarlamış olmasından ötürü, "yüksek ve aşağı soyları" bölen bir ırk ayrımına dayanmadı; bunun yerine Avrupa halklarına Cermen ya da Slav kökenden gelen egemen bir ırkın yönetimi altındaki sömürgeleşmiş gibi davranmayı öngördü.

Gerçekten "uydu" kelimesi totaliter emperyalizmin Rus yorumu için oldukça yerinde bir metafordur. Bolşeviklerin mevcut küresel zafer stratejisini dile getiren şey, uzak noktalara kadar uzanan mülk edinme ve uzak ülkelerdeki ko-

münist devrimlerin mühendisliğini yapma istekleri değil, birleştirici bir yayılmacılıktır. (Kargaşa koşullarının getirdiği tuhaf bir talihsizlik eseri Komünist Partisi yasal yollardan Fransa'da iktidarı ele geçirebilmiş olsa, Rusya'nın aslında neredeyse Amerika kadar mutsuz olacağı oldukça muhtemeldir.) Genişleme sürekli olduğundan ve ulusal cepheden itibaren başladığından ötürü, nihai amaçlarını geleneksel ulusal iddiaların arkasına kolayca gizleyebilir; o yüzden müttefik devlet adamları, Stalin'in taleplerinin Rus dış politikasının geleneksel olarak hedeflediğinden daha fazlasını istemediği izlenimine sahip olmasalardı, Stalin'in Yalta'daki talepleri o kadar kolay kabul edilmezdi. Münih'te Hitler'in, Avusturya ve Çekoslovakya'daki Alman topraklarının ilhak edilmesinden ve Alman azınlığın özgürleştirilmesinden daha fazlasını istemediğini öne sürdüğü zaman sağladığı kazanç da aynı yanlış anlamanın sonucuydu.

Ne var ki uydu sisteminin kendisi totaliter emperyalizmin ne biricik ne de en doğal yorumudur. Bu sistemi, Rus modeliyle tek bir ortak yanı birleştirici bir genişlemede ısrar etmek olan Nazi emperyalizmi çerçevesinde ele almalıyız. Hitler'in denizaşırı mülk edinmeye dair ilgisizliği ya da eski Alman kolonilerinin geri verilmesine dair milliyetçi Almanları sıkıştırması dile düşmüştü. Nazi Almanyası Batı Avrupa'yı Quisling gibiler, çürümüş yerel siyasetçiler ve işbirlikçiler eliyle yönetti ve seçkin birliklerin sömürgeleştirdiği bu boşaltılmış topraklara savaştan sonra sahip olmak amacıyla Doğu'da nüfus azaltımı ve imhası politikası yürüttü. Uydu ülkelerdeki Moskova ajanları Quisling gibi değildirler, ama komünist hareketin eski ve denenmiş üyeleridirler; bu itibarla Moskova'daki efendilerinin gözünde, yine kendi halkının ulusal çıkarlarını uluslararası hareketin ya da Moskova'nın taleplerine feda etmeleri beklenen herhangi bir Ukraynalı ya da Beyaz Rus bürokrattan daha kötü konumda

değildirler. Üstelik Stalin bile, öyle görünüyor ki uydu ülkelerin halklarını imha etmek ve topraklarını yeniden sömürgeleştirmek istemedi. Rus emperyalizmi için bir başka seçenek, tüm bu bölgeyi Baltık ülkeleri gibi aracı yerel siyasetçiler olmaksızın, yani federal cumhuriyetler birliği olduğu iddiasıyla bu toprakları doğrudan Sovyet imparatorluğuna katarak yönetmek olabilirdi.

Uydu sistemi açıkça bir uzlaşmadır ve belki de geçici bir uzlaşmadır. Bu sistem savaş sonrası iki büyük iktidar topluluğunun, düşmanca bir tarzda olmasına rağmen, etki alanlarına dair kendi aralarında yaptıkları anlaşmadan doğdu. Bu itibarla uydu sistemi Rusya'nın, Amerika'nın müttefikler sistemine verdiği cevaptır; Amerika'nın müttefiklerinin ulusal bağımsızlıklarına karışmamasının bir yansıması olarak, uydu ülkelerin sahte bağımsızlıkları Rusya için önemlidir. Ne yazık ki metafor yine çok uygundur; zira süper güçlerden biriyle ortaklığa gittiği zaman her ülkenin kapılması gereken korkulara, yani tam olarak merkezi iktidarın yörüngesinin çekimine kapılmış ve yalnızca çekim gücüyle canlı kalan bir "uydu" ülke haline gelmek suretiyle kendi kimliğini tamamıyla kaybetmeyle ilgili korkuya denk düşmektedir. İki süper düşman gücün birlikte varolmasının tehlikesi kesinlikle, her bir ittifak sisteminin kendi iradesiyle, tüm dünyayı kendi iktidar yörüngesine çekene kadar otomatik bir biçimde bir uydu sistemine dönüşerek yozlaşmasıdır. *De jure* [hukuksal olarak – yay.haz.n.] olmasa da, fiilen karşılıklı olarak etki alanlarını tanıyan ve geriye kalan ülkelerin tarafsızlığını da kabul eden iki süper güç arasındaki dengeyi korumak amacıyla, dünyayı komünist, müttefik ve tarafsız ülkeler diye bölmek Amerikan politikası olmuştur.[20] Her

20 Özgür dünyanın Macaristan'nın iç işlerine katı biçimde karışmama ve hatta Rus birliklerinin askerî istilasını hoşgören zavallı görüntüsü bu tanımanın ne ölçüde bir *fait accompli* [emrivaki – ç.n.] olduğunu göstermiştir.

ne kadar iktidarlar arasındaki bu dengeyi korumak kolay olmasa da, Amerikan dış politikasının imajı özünde istikrarlı bir yapıdadır. Ancak Rus dış politikası, içinde hiçbir tarafsız ülkenin bulunmadığı farklı bir tahayyülle yönlendirilir. İsviçre gibi Avrupa'daki küçük tarafsız ülkeleri konu dışı sayıp önemsemeyen ve dikkatini en çok Asya ve Afrika'ya veren Ruslar, yakınlarda Kruşçev'in altını çizmiş olduğu üzere, Amerikan "emperyalizmine" ve Rus-Çin komünizmine ek olarak devrimci milliyetçilik gücüyle de uğraşmaktadır; o kadar ki komünizme göre önemli Üçüncü Dünya ülkelerinde ulusal devrimler tarihin gündemine alınmıştır ve bu devrimlerle birlikte bu ülkeler kendiliklerinden Rusya'nın etki alanına gireceklerdir. Rusya'nın, iki süper güç arasında barışçıl rekabet olasılığına dair sözlerinin sadece bir propaganda konuşmasından ibaret olduğunu kabul edersek, burada, araba, buzdolabı ve tereyağı üretimindeki bir rekabet değil, kendi etki alanlarının derece derece genişletilmesi arasında bir rekabet söz konusudur.

Her ne kadar uydu sistemi, totaliter tahakkümün doğasında olan eğilimler arasındaki bir uzlaşmadan ve özgür dünyanın gözünde olağan bir dış politikayı sürdürme ihtiyacından doğmuş olsa da, Rus emperyalizmi tarafından geliştirilen araçlar onunla epeyce uyum içindeydiler. Her bir örnekte, Sovyet imparatorluğunun kudretiyle gerçekleştirilen fetihler, sanki yerli bir parti iktidarı ele geçirmiş gibi gösterilmeye çalışıldı. Tam olarak Bolşevikleştirmeden önce, ilkin farklı partilerin hoş görüldüğü, sonra tek parti diktatörlüğü lehine bunlar tasfiye edildiği zaman, 40'lı yıllarda oynanan özenli hazırlık oyunları, bağımsız yerli gelişmelerin gerçekleştiği yanılsamasının güçlenmesine hizmet etti. Moskova'nın yapmış olduğu şey, yalnızca kendi hükümet biçiminin birebir kopyasını yapmak değildi, aynı zamanda ona zemin hazırlayan olaylar yaratmaktı. Gelişmenin "doğru olma-

yan" bir doğrultuya yönelmediğinden emin olmak için Moskova, içinde işgal ordusuna eşlik eden Sovyet polis birimlerinin *in nucleo* [çekirdeği] oluşturduğu ve böylelikle polisin kontrolünde kalan İçişleri Bakanlığı'nı komünistlere tahsis etmek için Halk Cephesi zamanındaki taktikleri kullanmaya özen gösterdi. Polis, tam totaliter tarzda örgütlenmişti: Polis içindeki seçkin bir ajan grubu, sırası geldiğinde parti üyelerini ve genel olarak halkı ihbar eden sıradan polis mensuplarını ihbar etmekle görevlendirilmişti. Rusya'dan bildiğimiz üzere, önde gelen parti üyelerinin göstermelik davalarıyla ülkenin Bolşevikleştirilmesi başlatıldığı sırada, daha az önemli kişiler muhtemelen Rusya'daki toplama kamplarına sürgün edildi. Üstelik en başından beri bu polis ajan ağı, Rus ordusunun kurduğu benzer bir örgüt tarafından kopya edildi ve rekabet halindeki bu iki kuruluşun arasındaki tek fark "Sovyet oligarşisi içindeki farklı efendilere hizmet etmiş olmaları" idi. Bu devlet dairelerini kopyalama ve çoğaltma ortodoks totaliter kuruluşlarla da uyum içindedir. Rusya'daki modelde olduğu gibi uydu ülkelerdeki polis de, üzerinde muhtemelen yalnızca uygunsuz bilgilerin değil, aynı zamanda totaliter terör için çok daha değerli olan bağlantılara, arkadaşlara, ailelere ve tanıdıklara dair bilgilerin de kaydedildiği "kadro kartları"nı elinde tuttu.

Polis Rus modeliyle sıkı uygunluk içerisinde kurulurken, yine de kopyalar yaratma ve bunları yerli personelle istihdam etme yöntemi izlenmedi. Bu, Rus akıl hocalarının arka planda kalmayıp, yerlileri alenen denetledikleri ve hatta göstermelik mahkemeleri yönettikleri tek kurumdur. Benzer şeyler, Macar ayaklanmasından sonra Rus subayların komutası altına yerleştirilen uydu ordularında da meydana gelmiş görünüyor; ama bu askerî kontrol öngörülmemiş olaylara karşı açıkça bir tepkiyken, polisin kontrol edilmesi ise, sanki Rus egemenler, bu en önemli topyekün tahak-

küm aracının mekanizmayı harekete geçirmesi durumunda her şeyin kendiliğinden peşinden geleceğini düşünmüşler gibi planlanmıştı.

Bununla birlikte, Rus sistemi ile uydu sistemleri arasında, pek göze çarpmayan ama önemsiz de olmayan, bir başka fark daha vardır: Polisin aşağı kademe mensuplarını seçme yöntemi. Burada da Ruslar çare olarak totaliter yönetimin ilk evrelerindeki deneyimlere başvurmak ve suçlular ile halk arasında başka bakımlardan tehlikeli olan unsurlara güvenmek zorundaydı. Bu yöntem, polisin yeni mensuplarını partinin alt kademesinden ve hatta geniş ölçüde halk arasından atadığı, Rusların artık yirmi beş yıldan fazla bir süredir uygulamakta olduğu sistemle uzlaşmaz bir karşıtlık içinde duruyor. Mesele şu ki tüm yurttaşların askerlik hizmetine alınış yönteminin neredeyse aynısı olan bir yöntemle NKVD üyeleri polis hizmetine alınıyordu. Açıkçası, bu mükemmel olmayan kopyalamanın nedeni, yukarıda andığımız totaliter gelişimdeki zamansal uyumsuzluktur; uydu ülkelerde, polis kelimenin ilk anlamında hâlâ "seçkin" bir topluluktur ve onun üyeleri sadece sıradan yurttaşlardan değil, aynı zamanda sıradan parti üyelerinden de ayıran niteliklere göre seçilir.

Şimdiye dek bu zaman unsuru, Moskova'nın Rus hükümetinin eksiksiz kopyalarını uydu ülkelerde yaratma girişimlerini engellemiştir. Stalin'in ölümünden sonra haleflik bunalımı tüm gelişmeleri hesap edilemez bir yöne itmemiş olsaydı, bu zamansal mesafe böylesine tehlikeli biçimde dikkat çekici hale gelecek miydi bilmiyoruz. Her halükârda, Moskova'daki efendilerini birebir taklit eden uydu hükümetlerin kopya karakterlerinin intikam aldıkları an da bu andır. Moskova'daki eğilimin tersine Stalinistlerin iktidarda kalmayı başarmış olduğu Romanya, Arnavutluk ve hatta Bulgaristan ile Çekoslovakya sakin ve sadık kalırken, Rus-

ya'da doğru dürüst büyük bir rahatsızlık yaratmamış olan Stalinsizleştirme döneminin ve haleflik bunalımının en tehlikeli sonuçları, Stalinsizleştirme konusunda Rusya'yı en sadık şekilde takip etmiş olan Polonya ve Macaristan gibi ülkelerde ortaya çıktı. Totalitarizmin bakış açısından hiç kuşkusuz, Stalinsizleştirme büyük bir hataydı.

İşte Rusya'daki olaylara gösterilen tepkilerdeki en çok bu farklılık, uydu ülkelerdeki mevcut koşullardaki malum çeşitlilikleri açıklayan şeydir ve bu çeşitlilik, totaliter emperyalizmin malum kusurlarına bağlıdır ve totalitarizmin gelişimi içerisinde yeni, daha umut verici bir evreye de işaret etmez. Bu hataların ciddiliği en iyi, uydu ülkelerine konuşlandırılmış Sovyet tümenlerinin sayısıyla ölçülür: Artık doğrudan Rus subaylarının komutası altındaki Macar askerlere henüz silah verecek kadar güvenilmediği Macaristan'ı işgal etmek için 28 garnizona daha ihtiyaç duyulmaktadır ve durum başka yerlerde de daha iyi değildir. NATO'nun örnek alınmasıyla kurulabilmiş olan Varşova paktıyla meşrulaştırılmış olsa da Rus birliklerinin varlığı, uğruna tüm sistemin tasarlandığı ve hatta tüm öteki vahşetleri hiçe sayarak, emperyalist Avrupa'nın sömürgeci yönetimi sırasında yaptıklarının herhangi birinden daha kötü bir ikiyüzlülüğü kendi başına inşa eden bağımsızlık yanılsamasının dağılmasına belki yardım edebilir. Süngülerin üstünde oturmak, yalnızca eski tarz ve oldukça rahatsız edici bir tahakküm aracı değildir, bu ayrıca düpedüz ideoloji ve terör zoruyla uyduları Moskova yörüngesinde tutabileceğini umut eden totaliter özlemlere doğru ciddi bir gerilemedir. Ancak, şimdiye kadar bu gerilemeler, Asya ve Afrika'da yani siyasal ve duygusal yaşamın hâlâ yabancıların açıkça iktidarı üstlendikleri eski tip emperyalizme karşı tepkiye ayarlı olduğu tüm bölgelerde, bu sistemin neden olduğu çekiciliğin büyüsünü bozabilmiş değildir. Genel olarak siyaset ile özel olarak modern siyaset konularında

deneyimsiz olan bu insanlar maalesef pek kolayca kandırılır; bu totaliter sistem her nasıl olursa olsun, onların bildikleri emperyalizm olmadığı, rejimin kusurları neler olursa olsun, ırkların eşitliği ilkesinin çiğnenmediği sonucuna varma eğilimdedirler. Bu, eski sömürge insanları özgür fikirli olmak yerine ırka dayalı bilinç sahibi oldukları sürece değişecek gibi durmuyor.

Totaliter emperyalizmin hataları, Sovyet teknisyenlerinin ve mühendislerinin başarılarından daha az ciddiye alınmamalıdır. Ancak, ne 1956'daki hatalar ne de 1957'deki başarılar, bu hükümet biçiminin kendi içinden, ister aydınlanmış despotizm doğrultusunda ya da bir başka diktatörlük biçiminde olsun, yeni bir gelişme göstermediğini ortaya koyuyor. Macar Devrimi'nin çarpıcı olayları herhangi bir şey kanıtlayabildiyse bu, olsa olsa tam da rejimin dinamiklerinin doğasındaki yasasızlıktan ve düzensizlikten kaynaklanan ve haleflik sorununu çözmedeki beceriksizliğiyle pek göz kamaştırmış olan tehlikelerdir. Şu an bu tehlike geçmiştir; Kruşçev, Stalin'in iktidara yükselirken kullandığı tüm yöntemleri dikkatli bir biçimde tekrarlayarak iktidarı ele geçirdi ve görece kansız bir biçimde yirmilerin bu tekrar edilmesinin arkasından yine otuzlardaki gibi dört başı mamur bir terörün gelip gelmeyeceğini henüz bilmiyoruz. Daha önemlisi, uydu ülkeler varolmasaydı ve onların totalitarizm konusunda yetersiz eğitimleri söz konusu olmasaydı, haleflik krizinin tehlikeli hale gelip gelmeyeceğini bile söyleyemiyoruz. Sadece, haleflik krizinin son zamanlardaki genişlemeye denk gelmesinin rejim için asıl tehlikeyi meydana getirdiğini söyleyebiliriz.

Yine de 1956'daki tehlike işaretleri yeterince gerçekti ve bugün bu işaretler 1957'deki başarıların gölgesinde kalmış ve sistem de ayakta kalabilmiş olsa da, bunları unutmak akıllıca olmayacaktır. Eğer bu işaretler az da olsa herhan-

gi bir şeyi kanıtlıyorsa bu, rejimin yavaş yavaş normalleşmekten ziyade ani ve sert çöküyor oluşudur. Macar Devrimi'nden öğrendiğimiz kadarıyla böylesi yıkıcı bir olay, zorunlu bir biçimde kargaşaya neden olmuyor; gerçi kırk yıllık tiranlık ve otuz yıllık totalitarizmden sonra Rus halkından Macar halkının en şanlı zamanlarında gösterdikleriyle aynı ruhu taşımalarını ve onların siyasal üretkenliklerinin aynısını sergilemelerini beklemek elbette bilakis akılsızca olacaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv belgelerini incelemem ve alıntı yapmam hususunda nazik izinlerini esirgemeyen Stanford'daki The Hoover Library, Paris'teki The Centre de Documentation Juive Contemporaine ve New York'taki The Yiddish Scientific Institute kurumlarına teşekkür ederim. Nuremberg Yargılamaları'na ait belgelere dair alıntılar, Nuremberg dosya numarasına göre, diğer belgeler ise şu anda bulundukları arşivlere ve o arşivlerin katalog numaralarına atıfla belirtilmiştir.

Abel, Theodore, *Why Hitler Came into Power; an Answer Based on the Original Life Stories of Six Hundred of His Followers,* 1938.

Adler, H. G., *Theresienstadt 1941-1945,* Tübingen, 1955.

Alquen, Gunter d', *Die SS. Geschichte, Aufgabe und Organisation der Schutzstaffeln der NSDAP* (Schriften der Hochschule für Politik), 1939.

Auweiler, Oskar, *Die Râte-Bewegung in Russland 1905-1921,* Leiden, 1938; "Lenin und der friedliche Ubergang zum Sozialismus", *Osteuropa,* cilt VI, 1956.

Armstrong, John A., *The Soviet Bureaucratic Elite: A Study of the Ukrainian Apparatus,* New York, 1959; *The Politics of Totalitarianism,* New York, 1961.

Avtorkhanov, A., "Social Differentiation and Contradictions in the Party", *Bulletin of the Institute for the Study of the USSR,* Münih, Şubat 1956; *Stalin and the Soviet Communist Party: A Study in the Technology of Power,* New York, 1959; (Uvalov müstearıyla), *The Reign of Stalin,* Londra, 1953.

Bakunin, Michael, *Oeuvres, Paris,* 1907; *Gesammelte Werke,* 1921-24.

Balabanoff, Angelica, *Impressions of Lenin,* Ann Arbor, 1964.

Baldwin, Roger N., "Political Police", *Encyclopedia of Social Sciences.*

Bataille, George, "Le Secret de Sade", *La Critique,* cilt 3, no. 15, 16, 17, 1947; "Review of D. Rousset", *Les Jours de notre mort La Critique,* Ocak 1948.

Bauer, R. A., Inkeles, A., Kluckbobn, C., *How the Soviet System Works,* Cambridge, 1956.

Bayer, Ernest, *Die SA,* Berlin, 1938.

Bayle, François, *Psychologie et Ethique du National-Socialisme. Etude Anthropologique des Dirigeants SS,* Paris, 1953.

Beck, F., ve Godin, W., *Russian Purge and the Extraction of Confession,* Londra ve New York, 1951.

Beckerath, Erwin von, "Fascism", *Encyclopedia of Social Sciences; Wesen und Werden des faschitischen Staates,* Berlin, 1927.

Benn, Gottfried, *Der neue Staat und die Intellektuellen,* 1933.

Bennecke, H., *Hitler und die SA,* Münih, 1962.

Berdyaev, Nicolas, *The Origin of Russian Communism,* 1937.

Best, Werner, *Die deutsche Polizei,* 1940.

Bettelheim, Bruno, "On Dachau and Buchenwald", *Nazi Conspiracy,* cilt 7; "Behavior in Extreme Situations", *Journal of Abnormal and Social Psychology,* cilt 38, no. 4, 1943.

Black, C. E., (ed.), *Rewriting Russian History,* New York, 1956.

Blanc, R. M., *Adolf Hitler et les "Protocoles des Sages de Sion,"* 1938.

Boberach, Heinz, (ed.), *Meldungen aus dem Reich,* Neuwied ve Berlin, 1965.

Bonhard, Otto, *Jüdische Geld- und Weltherrschaft?,* Berlin, 1926.

Borkenau Franz, *The Totalitarian Enemy,* Londra, 1940; *The Communist International,* Londra, 1938; "Die neue Komintern", *Der Monat,* no. 4, 1949.

Bormann, Martin, "Relationship of National Socialism and Christianity", *Nazi Conspiracy,* cilt 6; *The Bormann Letters,* ed. H. R. Trevor-Roper, Londra, 1954.

Boucart, Robert, *Les Dessous de l'Intelligence Service,* 1937.

Bracher, Karl Dietrich, *Die Auflösung der Weimarer Republik,* 1955; 3. baskı, Villingen, 1960.

—, Sauer, Wolfgang, ve Schulz, Gerhard, *Die nationalsozialistiche Machtergreifung,* Köln&Opladen, 1960.

Bramsted, Ernest K., *Goebbels and National Socialist Propaganda 1925-1945,* Michigan, 1965.

Brecht, Bertolt, *Stücke,* 10 cilt, Frankfurt, 1953-1959; *Gedichte,* 7 cilt, Frankfurt, 1960-1964.

Broszat, Martin, *Der Nationalsozialismus,* Stuttgart, 1960.

—, Jacobson, Hans-Adolf, ve Krausnick, Helmut, *Konzentrationslager, Kommissarbefehl, Judenverfolgung,* Olten/Freiburg, 1965.

Brzezinski, Zbigniew, *Ideology and Power in Soviet Politics,* New York, 1962; *The Permanent Purge-Politics in Soviet Totalitarianism,* Cambridge, 1956.

Buber-Neumann, Margarete, *Under Two Dictators,* New York, 1951.

Buchheim, Hans, "Die SS in der Verfassung des Dritten Reiches", *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte,* Nisan 1955; *Das Dritte Reich,* Münih, 1958; *Die SS und totalitäre Herrschaft,* Münih, 1962; *Die SS-das Herrschaftsinstrument-Befehl und Gehorsam,* Olten/Freiburg, 1965.

Bullock, Alan, *Hitler: A Study in Tyranny,* gözden geçirilmiş baskı, New York, 1964.

Camus, Albert, "The Human Crisis", *Twice a Year,* 1946-1947.

Carocci, Giampiero, *Storia del fascismo,* Milan, 1959.

Carr, E. H., *History of Soviet Russia,* 7 cilt, New York, 1951-1964; *Studies in Revolution,* New York, 1964.

Céline, Ferdinand, *Bagatelle pour un massacre,* 1938; *L'Ecole des cadavres,* 1940.

Chamberlin, W. H., *Blueprint for World Conquest,* 1946; *The Russian Revolution,* (1935), 1965.

Childs, H. L., ve Dodd, W. E, (ed.), *The Nazi Primer,* New York, 1938.

Ciliga, Anton, *The Russian Enigma,* Londra, 1940.

Clark, Evelyn A., "Adolf Wagner. From National Economist to National Socialist", *Political Science Quarterly,* cilt 55, no. 3, 1940.

Cobban, Alfred, *National Self-determination,* Londra, New York, 1945; *Dictatorship; Its History arid Theory,* New York, 1939.

Communism in Action (United States Government House Documents, no. 754), Washington, 1946.

Crankshaw, Edward, *Gestapo, Instrument of Tyranny,* Londra, 1956.

Curtiss, J. S., *An Appraisal of the Protocols of Zion,* New York, 1942.

Dallin, David J., *From Purge to Coexistence,* Chicago, 1964; "Report on Russia", *The New Leader,* 8 Ocak 1946.

—, ve Nicolaevsky, Boris I., *Forced Labor in Russia,* 1947.

Daniels, Robert, *The Conscience of the Revolution: Communist Opposition in Soviet Russia,* Cambridge, 1960.

The Dark Side of the Moon (önsöz T. S. Eliot), New York, 1947.

Deakin, F. W., *The Brutal Friendship,* New York, 1963. De Begnac, Yvon, *Palazzo Venezia-Storia di un regime,* Roma, 1950.

Dehillotte, Pierre, *Gestapo,* Paris, 1940.

Delarue, Jacques, *Histoire de la Gestapo,* Paris, 1962.

Deutscher, Isaac, *Stalin: A Political Biography,* New York ve Londra, 1949; *Prophet Armed: Trotsky, 1879-1921,* 1954; *Prophet Unarmed: Trotsky, 1921-1929,* 1959; *The Prophet Outcast: Trotsky, 1929-1940,* 1963.

"Die nationalsozialistische Revolution", *Dokumente der deutschen Politik,* cilt I.

Dobb, Maurice, "Bolshevism", *Encyclopedia of Social Sciences.*

Dokumente der deutschen Politik und Geschichte, cilt IV.

Domarus, Max, *Hitler-Reden und Proklamationen 1932-1945,* 2 cilt, 1963.

Doob, Leonard W., "Goebbels Principles of Propaganda", Katz, Daniel vd., *Public Opinion and Propaganda,* New York, 1954.

Drucker, Peter F., *The End of Economic Man,* New York, 1939.

Ebenstein, William, *The Nazi State,* New York, 1943.

Ehrenburg, Ilya, *Memoirs: 1921-1941,* Cleveland, 1964; *The War: 1941-1945,* Cleveland, 1965.

Engels, Friedrich, "Introduction to the *Communist Manifesto",* 1890; "introduction to the *Ursprung der Familie";* "Funeral Speech on Marx".

Erickson, John, *The Soviet High Command 1918-1941,* New York, 1961.

Eyck, Erich, *A History of the Weimar Republic,* Cambridge, 1962.

Fainsod, Merle, *How Russia Is Ruled,* 1963; *Smolensk under Soviet Rule,* 1958.

The Fascist Era, Faşist Sanayiciler Konfederasyonu tarafından yayımlanmıştır, Roma, 1939.

Feder, Emest, "Essai sur la Psychologie de la terreur", *Synthèses,* Brüksel, 1946.

Feder, Gottfried, *Das Programm der N.S.D.A.P. und seine weltanschaulichen Grundgedanken* (Nationalsozialistische Bibliothek, no. 1).

Fedotow, G. P., "Russia and Freedom", *The Review of Politics,* cilt 8, no. 1, Ocak 1946.

Fest, J. C., *Das Gesicht des Dritten Reiches,* Münih, 1963.

Finer, Herman, *Mussolini's Italy,* New York (1935), 1965.

Fischer, Louis, *The Soviets in World Affairs,* London, New York, 1930; *Life of Lenin,* New York, 1964.

Flammery, Harry W., "The Catholic Church and Fascism", *Free World,* Eylül 1943.

Florinsky, M. T., *Fascism and National Socialism. A Study of the Economic, and Social Politics of the Totalitarian Stale,* New York, 1938.

Forsthoff, Ernst, *Der totale Staat,* Hamburg, 1933.

Fraenkel, Ernst, *The Dual State,* New York ve Londra, 1941.

Frank, Hans, *Nationalsozlialistische Leitsâtze für ein neues deutsches Strafrecht,* Berlin, 1935-1936; *Die Technik des Staates,* Münih, 1940; (ed.) *Grundfragen der deutschen Polizei* (Akademie für deutsches Recht), Hamburg, 1937; *Recht und Verwaltung,* 1939; *Die Technik des Staates,* Münih, 1942; *Im Angesicht des Galgens,* Münih, 1953; (ed.), *Nationalsozialistisches Handbuch für Recht und Gesetzgebung,* Münih, 1935.

Freyer, Hans, *Pallas Athene, Ethik des politischen Volkes,* 1935.

Friedrich, C. J., (ed.), *Totalitarianism,* New York, 1954.

—, ve Brzezinski, Z. K., *Totalitarian Dictatorship and Autocracy,* Cambridge, 1956.

Gallier-Boissière, Jean, *Mysteries of the French Secret Police,* 1938.

Gauweiler, Otto, *Rechtseinrichtungen und Rechtsaufgaben der Bewegung,* 1939.

Geigenmüller, Otto, Die *politische Schutzhaft im nationalistischen Deutschland,* 2. baskı, Würzburg, 1937.

Gerth, Hans, "The Nazi Party", *American Journal of Sociology,* cilt 45, 1940.

Gide, André, *Retour de l'URSS,* Paris, 1936.

Giles, O. C., *The Gestapo* (Oxford Pamphlets on World Affairs, *no.* 36), 1940.

Globke, Hans, *Kommentare zur Deutschen Rassegesetzgebung,* Münih-Berlin, 1936.

Goebbels, Joseph, *Wege ins Dritte Reich,* Münih, 1927; "Der Faschismus und seine praktischen Ergebnisse", *Schriften der deutschen Hochschule für Politik,* cilt 1, Berlin, 1935; *Vom Kaiserhof zur Reichskanzlei,* 19. ed., Münih, 1937; "Rassenfrage und Weltprogramm", *Pädagogisches Magazin,* Heft 139, 1934; *The Goebbels Dianes 1942-1943,* Louis Lochner, ed., New York, 1948; *Wesen und Gestalt des Nationalsozialismus,* Berlin, 1935.

Goslar, Hans, *Jüdische Weltherrschaft. Phantasiegebilde oder Wirklichkeit,* Berlin, 1918.

Grauert, Wilhelm, "Die Entwicklung des Polizeirechts in nationalsozialistischen Staat", *Deutsche Juristenzeitung,* 39, 1934.

Griffith, William E., (ed.), *Communism in Europe, Continuity, Change and the Sino-Soviet Dispute,* Cambridge, 1364.

Gross, Walter, *Der deutsche Rassengedenke und die Welt* (Schriften der Hochschule für Politik, no. 42), 1939; "Die Rassen- und Bevölkerungspolitik im Kampf um die geschichtliche Selbstbehauptung der Völker", *Nationalsozialistische Monatshefte* no. 115, Ekim 1939.

Guenther, Hans, *Rassenkunde des jüdischen Volkes,* 1930; *Rassenkunde des deutschen Volkes,* 1. baskı, Münih, 1922.

Gul, Roman, *Les Maîtres de la Tcheka,* Paris, 1938.

Gurian, Waldemar, *Bolshevism: Theory and Practice,* New York, 1932; *Bolshevism. An Introduction to Soviet Communism,* Notre Dame, 1952.

Hadamovsky, Eugen, *Propaganda und nationale Macht,* 1933.

Hafkesbrink, Hanna, *Unknown Germany,* New Haven, 1948.

Hallgarten, Georg Wolfgang F., *Hiller, Reichswehr und Industrie. Zur Geschichte der Jahre 1918-1933,* Frankfurt/M., 1955.

Hamel, Walter, "Die Polizei im neuen Reich", *Deutsches Recht,* cilt 5, 1935.

Hammer, Hermann, "Die deutschen Ausgaben von Hitlers 'Mein Kampf'", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 4,* 1956.

Hartshorne, Edward G., *The German Universities and National Socialism,* Cambridge, 1937.

Hayek, F, A., "The Counter-Revolution of Science", *Economics,* cilt 8, 1941.

Hayes, Carlton J. H., *Essays on Nationalism,* New York, 1926; Yorum, "The Novelty of Totalitarianism in the History of Western Civilization", *Symposion on the Totalitarian State, 1939. Proceedings of the American Philosophical Society,* cilt 82, Philadelphia, 1940; *A Generation of Materialism,* New York, 1941.

Heiden, Konrad, *Der Führer, Hitler's Rise to Power,* Boston, 1944; *A History of National Socialism,* New York, 1935; *Adolf Hitler. Das Zeitalter der Verantwortungslosigkeit. Eine Biographie,* cilt 1, Zürich, 1936; *Geschichte des Nationalsozialismus. Die Karriere einer Idee,* Berlin, 1932; *Geburt des Dritten Reiches. Die Geschichte des Nationalsozialismus bis Herbst 1933,* 2. baskı, Zürich, 1934.

Hesse, Fritz, *Das Spiel um Deutschland,* Münih, 1953.

Heydrich, Reinhard, "Die Bekämpfung der Staatsfeinde", *Deutsches Recht,* cilt 6, 1936.

Hilberg, Raul, *The Destruction of the European Jews,* Chicago, 1961.

Himmler, Heinrich, "Männerbund auf rassischer Grundlage", *Das Schwarze Corps,* 38. Folge; *Die Schutzstaffel als antibolschewistische Kampforganisation* (Aus dem Schwarzen Korps, no. 3), 1936; "Organization and Obligation of the SS and the Police", *Nationalpolitischer Lehrgang der Wehrmacht vom 15.-23. Januar 1937, Nazi Conspiracy,* cilt 4; İngilizce baskı: *Secret Speech by Himmler to the German Army General Staff,* American Committee for Anti-Nazi Literature, 1938; *Grundfragen der deutschen Polizei,* Hamburg, 1937; "Denkschriften Himmlers über die Behandlung der Fremdvölkischen im Osten" (Mayıs, 1940), *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte,* 5. Jg, (1957); "Die Schutzstaffel", *Grundlagen, Aufbau und Wirtschaftsordnung des nationalsozialistischen Staates,* Nr. 7b.

Hitler, Adolf, *Mein Kampf,* 1925-1927. Sansürlenmiş İngilizce baskı, New York, 1939; *Reden,* (ed.) Ernst Boepple, Münih, 1933; *Hitler's Speeches, 1922-1939,* (ed.) N. H. Baynes, Londra, 1942; *Ausgewählte Reden des Führers,* 1939; *Die Reden des Führers nach der Machtübernahme,* 1940; *Der grossdeutsche Freiheitskampf,* Reden Hitlers vom 1.9.1939-10.3.1940; *Hitler's Table Talks,* New York, 1953; *Hitler's Secret Book,* New York, 1962; *Der grossdeutsche Freiheitskampf-Reden Adolf Hitlers,* cilt I ve II, 3. baskı, Münih, 1943.

Hocke, Werner, (ed.), *Die Gesetzgebung des Kabinetts Hitler,* cilt 1, Berlin, 1933.

Hoehn, Reinhard, *Rechtsgemeinschaft und Volksgemeinschaft,* Hamburg, 1935.

Hoettl, Wilhelm, *The Secret Front: The Story of Nazi Political Espionage,* New York, 1954.

Holldack, Heinz, *Was wirklich geschah,* 1949.

Horneffer, Reinhold, "Das Problem der Rechtsgeltung und der Restbestand der Weimarer Verfassung", *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft* 99, 1938.

Höss, Rudolf, *Commandant of Auschwitz,* New York, 1960.

Hossbach, Friedrich, *Zwischen Wehrmacht und Hitler 1934-1938,* Wolfenbüttel-Hannover, 1949.

Huber, Ernst R., "Die deutsche Polizei", *Zeitschrift für die gesamte Staatswissen-schaft,* cilt 101, 1940/1.

Hudal, Bischof Alois, *Die Grundlagen des Nationalsozialismus,* 1937.

Inkeles, A., ve Bauer, R. A., *The Soviet Citizen: Daily Life in a Totalitarian Society,* Cambridge, 1959.

Jetzinger, Franz, *Hitlers Jugend,* Viyana, 1956.

Jünger, Ernst, *The Storm of Steel,* Londra, 1929.

Keiser, Guenther, "Der jüngste Konzentrationsprozess", *Die Wirtschaftskurve,* cilt 18, no. 148, 1938.

Kennan, George F., *Russia and the West under Lenin and Stalin,* Boston, 1961.

Khrushchev, N., "The Crimes of the Stalin Era", hazırlayan ve notlayan Boris Nicolaevsky, *The New Leader,* New York, 1956.

Klein, Fritz, "Zur Vorbereitung der faschistischen Diktatur durch die deutsche Grossbourgeoisie 1929-1932", *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft,* 1. Jg, 1953.

Kluke, Paul, "Nationalsozialistische Europaideologie", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, 8.* Jg., 1960.

Koch, Erich, "Sind wir Faschisten?", *Arbeitertum* 1, H. 9, 1 Temmuz 1931.

Koellenreuter, Otto, *Volk und Staat in der Weltanschauung des Nationalsozialismus,* 1935; *Der deutsche Führerstaat,* Tübingen, 1934.

Koettgen, Arnold, "Die Gesetzmässigkeit der Verwaltung im Führerstaat", *Reichsver-waltungsblatt,* 1936.

Kogon, Eugen, *The Theory and Practice of Hell,* 1956.

Kohn-Bramstedt, Ernst, *Dictatorship and Political Police; the Technique of Control by Fear,* Londra, 1945.

Koyré, Alexandre, "The Political Function of the Modern Lie", *Contemporary Jewish Record,* Haziran 1945.

Kravchenko, Victor, *I Chose Freedom. The Personal and Political Life of a Soviet Official,* New York, 1946.

Krivitsky, W., *In Stalin's Secret Services,* New York, 1939.

Kuhn, Karl G., "Die Judenfrage als weltgeschichtliches Problem", *Forschugen zur Judenfrage,* 1939.

Laporte, Maurice, *Histoire de l'Okhrana,* Paris, 1935.

Latour, Contamine de, "Le Maréchal Pétain", *Revue de Paris,* cilt 1.

Lebon, Gustave, *La Psychologie des foules,* 1895.

Lederer, Zdenek, *Ghetto Theresienstadt,* Londra, 1953.

Lenin, V. L., *What Is to Be Done?,* 1902; *State and Revolution,* 1917; *Imperialism, the Last Stage of Capitalism,* 1917.

Leutwein, Paul, (ed.), *Kämpfe um Afrika; sechs Lebensbilder,* Luebeck, 1936.

Lewy, Guenter, *The Catholic Church and Nazi Germany,* New York ve Toronto, 1964.

Ley, Robert, *Der Weg zur Ordensburg,* t.y.

Lösener, Bernhard, *Die Nürnberger Gesetze,* Berlin, 1936.

Lowentaal, Richard, *World Communism. The Disintegration of a Secular Faith,* New York, 1964.

Luedecke, Winfred, *Behind the Scenes of Espionage. Tales of the Secret Service,* 1929.

Luxemburg, Rosa, *The Russian Revolution,* Ann Arbor, 1961.

Martin, Alfred von, "Zur Soziologie der Gegenwart", *Zeitschrift für Kulturgeschichte,* cilt 27.

Massing, Paul W., *Rehearsal for Destruction,* New York, 1949.

Mathias, Erich, ve Morsey, Rudolph, (ed.), *Das Ende der Parteien 1933,* Düsseldorf, 1960.

Maunz, Theodor, *Gestalt und Recht der Polizei,* Hamburg, 1943.

McKenzie, Kermit E., *Comintern and World Revolution* 1928-1934, New York, 1964.

Micaud, Charles A., *The French Right and Nazi Germany. 1933-1939,* 1943.

Moeller van den Bruck, Arthur, *Das Dritte Reich,* 1923; İngilizce baskı *Germany's Third Empire,* New York, 1934.

Moore, Barrington, *Terror and Progress USSR; Some Sources of Change and Stability in the Soviet Dictatorship,* Cambridge, 1954.

Morstein Marx, Fritz, "Totalitarian Politics", *Symposium on the Totalitarian State,* 1939. *Proceedings of the American Philosophical Society,* cilt 82, Philadelphia, 1940.

Mosse, George J., *The Crisis of German Ideology: Intellectual Origins of the Third Reich,* New York, 1964.

Muller, H. S., "The Soviet Master Race Theory", *The New Leader,* 30 Temmuz 1949.

Müller, Josef, *Die Entwicklung des Rassenantisemitismus in den letzten Jahrzehnten des 19. Jahrhundert (Historische Studien,* H, 372), Berlin, 1940.

Mussolini, Benito, "Relativismo et Fascismo", *Diuturna,* Milano, 1924; *Four Speeches on the Corporate State,* Roma, 1935; *Opera Omnia di Benito Mussolini,* cilt IV, Floransa, 1951.

Nansen, Odd, *Day after Day,* Londra, 1949.

Nazi Conspiracy and Aggression, Office of the United States Chief of Counsel for the Prosecution of Axis Criminality, U. S. Government, Washington, 1946.

Nazi-Soviet Relations, 1939-1941. Documents from the Archives of the German Foreign Office, (ed.) Raymond James Sontag ve James Stuart Beddie, Washington, 1948.

Neesse, Gottfried, *Partei und Staat,* 1936; "Die verfassungsrechtliche Gestaltung der Ein-Partei", *Zeilschrift für die gesamte Siaatswissenschaft,* cilt 98, 1938.

Neumann, Franz, *Behemoth,* 1942.

Neusüss-Hunkel, Ermenhild, *Die SS,* Hannover-Frankfurt a.M., 1956.

Newman, Bernard, *Secret Servant,* New York, 1936.

Nicolaevsky, Boris I., *Bolsheviks and Bureaucrats,* New York, 1965; *Power and the Soviet Elite,* New York, 1965; *Letter of an Old Bolshevik,* New York, 1937.

Nicolai, Helmut, *Die rassengesetzliche Rechtslehre. Grundzüge einer nationalsozialistischen Rechtsphilosophie* (Nationalsozialistische Bibliothek, H. 39), 3. baskı, Münih, 1934.

Nomad, *Max, Apostles of Revolution*, Boston, 1939.

Olgin, Moissaye J., *The Soul of the Russian Revolution*, New York, 1917.

Organisationsbuch der NSDAP, farklı baskılar.

Orlov, A., *The Secret History of Stalin's Crimes*, New York, 1953.

Ortega y Gasset, José, *The Revolt of the Masses*, New York, 1932.

Paetel, Karl O., "Die SS" *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, Ocak 1954; "Der schwarze Orden. Zur Literatur über die 'SS'", *Neue Politische Literatur* 3, 1958.

Parsons, Talcott, "Some Sociological Aspects of the Fascist Movement", *Essays in Sociological Theory*, Glencoe, 1954.

Pascal, Pierre, *Avvakum et les débuts du raskol* (Institut Français de Leningrad, Bibliothèque, cilt 18), Paris, 1938.

Pauîhan, Jean, "Introduction" to Marquis de Sade, *Les Infortunes de la Vertu*, Paris, 1946.

Payne, Stanley G., *A History of Spanish Fascism*, Stanford, 1961.

Pencherlo, Alberto, "Antisemitism", *Encyclopedia Italiano*.

Petegroski, D. W., "Antisemitism, the Strategy of Hatred", *Antioch Review*, cilt 1, no. 3, 1941.

Pfenning, Andreas, "Gemein schaft und Staatswissenschaft", *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, cilt 96.

Poliakov, Léon, *Bréviaire de la Haine*, Paris, 1951; "The Weapon of Antisemitism", *The Third Reich*, Londra, UNESCO, 1955.

—, ve Wulf, Josef, *Das Dritte Reich und die Juden*, Berlin, 1955.

Poncins, Léon de, *Les Forces secrètes de la Révolution; F. M. Judaisme*, (gözden geçirilmiş baskı), 1929 (Almanca, İngilizce, İspanyolca ve Portekizce çevirileri); *Les Juifs Maîtres du Monde*, 1932; *La Dictature des puissances occultes; La F. M.*, 1932; *La mystérieuse Internationale juive*, 1936; *La Guerre occulte*, 1936.

Rauschning, Hermann, *Hitler Speaks*, 1939; *The Revolt of Nihilism*, 1939.

Reck-Malleczewen, Friedrich Percyval, *Tagebuch eines Verzweifelten*, Stuttgart, 1947.

Reitlinger, Gerald, *The Final Solution*, 1953; *The SS-Alibi of a Nation*, Londra, 1956.

Reveille, Thomas, *The Spoil of Europe*, 1941.

Reventlow, Graf Ernst zu, *Deutschlands auswärtige Politik. 1888-1914*, 1916; *Judas Kampf und Niederlage in Deutschland*, 1937.

Riesman, David, "The Politics of Persecution", *Public Opinion Quarterly*, cilt 6, 1942; "Democracy and Defamation", *Columbia Law Review*, 1942.

Riess, Curt, *Joseph Goebbels: A Biography*, New York, 1948.

Ripka, Hubert, *Munich: Before and After*, Londra, 1939.

Ritter, Gerhard, *Carl Goerdeler's Struggle against Tyranny*, New York, 1958.

Roberts, Stephen H., *The House that Hitler Built*, Londra, 1939.

Robinson, Jacob, ve Friedman, Philip, *Guide to Jewish History under Nazi Impact,* YIVO Institute for Jewish Research ve Yad Washem'in katkılarıyla hazırlanan bibliyografyayla birlikte, New York ve Kudüs, 1960.

Rocco, Alfredo, *Scritti e discorsi politici,* 3 cilt, Milan, 1938.

Roehm, Ernst, *Die Geschichte eines Hochverräters,* Volksausgabe, 1933; *Die Memoiren des Stabschefs Roehm,* Saarbrücken, 1934; *Warum SA?,* Berlin, 1933; "SA und deutsche Revolution", *Nationalsozialistische Monatshefte,* Nr. 31, 1933.

Rollin, Henri, *L'Apocalypse de notre temps,* Paris, 1939.

Rosenberg, Alfred, *Die Protokolle der Weisen von Zion und die jüdische Welepolitik,* Münih, 1923; *Der Mythos des zwanzigsten Jahrhunderts,* 1930.

Rosenberg, Arthur, *A History of Bolshevism,* Londra, 1934; *Geschichte der deutschen Republik,* 1936.

Rousset, David, *Les Jours de notre mort,* Paris, 1947; *The Other Kingdom,* 1947.

Rush, Myron, *Political Succession in the USSR,* New York, 1965; *The Rise of Khrushchev,* Washington, 1958.

SA-Geist im Betrieb. Vom Ringen um die Durchsetzung des deutschen Sozialismus, (ed.) Oberste SA-Führung, Münih, 1938.

Salisbury, Harrison E., *Moscow Journal: The End of Stalin,* Chicago, 1961; *American in Russia,* New York, 1955.

Salvemini, Gaetano, *La terreur fasciste 1922-1926,* Paris, 1938; *The Fascist Dictatorship in Italy,* 1927; New York, 1966.

Schäfer, Wolfgang, *NSDAP, Entwicklung und Struktur der Staatspartei des Dritten Reiches,* Hannover-Frankfurt a.M., 1956.

Schapiro, L., *The Communist Party of the Soviet Union,* 1960; *The Government and Politics of the Soviet Union,* New York, 1965.

Schelienberg, Walter, *The Schellenberg Memoirs,* Londra, 1956.

Schemann, Ludwig, *Die Rasse in den Geisteswissenschaften. Studie zur Geschichte des Rassengedankens,* 3 cilt, Münih, Berlin, 1928.

Scheuncr, Ulrich, "Die nationale Revolution. Eine staatsrechtliche Untersuchung", *Archiv des öffentlichen Rechts,* 1933/34.

Schmitt, Carl, *Politische Romantik,* Münih, 1925; *Staat, Bewegung, Volk,* 1934; "Totaler Feind, totaler Krieg, totaler Staat", *Völkerbund und Völkerrecht,* cilt 4, 1937; *Verfassungsrechtliche Aufsätze aus den Jahren 1924-1954. Materialien zu einer Verfassungslehre,* Berlin, 1958.

Schnabel, Raimund, *Macht ohne Moral. Eine Dokumentation über die SS,* Frankfurt/M., 1957.

Schumann, Fr. L., *The Nazi Dictatorship,* 1939.

Schwartz, Dieter, *Angriffe auf die nationalsozialistische Weltanschauung* (Au dem Schwarzen Korps, no. 2), 1936.

Schwartz-Bastunitsch, Gregor, *Jüdischer Imperialismus,* 5. baskı, 1939.

Seraphim, Hans-Günther, *Das politische Tagebuch Alfred Rosenbergs aus den Jahren 1934/5 und 1939/40,* Göttingen-Berlin-Frankfurt/M., 1956; "SS-Verfügungstruppe und Wehrmacht", *Wehrwissenschaftliche Rundschau* 5, 1955.

Seraphim, P. H., *Das Judentum im osteuropäischen Raum,* Essen, 1938; "Der Antisemitismus in Osteuropa", *Osteuropa,* cilt 14, no. 5, Şubat 1939.

Seton-Watson, Hugh, *From Lenin to Khrushchev,* New York, 1960.

Simmel, Georg, "Sociology of Secrecy and of Secret Societies", *The American Journal of Sociology,* cilt 11, no. 4, 1906; *The Sociology of Georg Simmel,* çev. K. H. Wolff, 1950.

Six, F. A., *Die politische Propaganda der NSDAP im Kampf um die Macht,* 1936.

Smith, Bruce, "Police", *Encyclopedia of Social Sciences.*

Souvarine, Boris; *Stalin. A Critical Survey of Bolshevism,* New York, 1939; *Staline, Aperçu historique du Bolshévisme,* Paris, 1935'ten çevrilmiştir.

Spengler, Oswald, *The Decline of the West,* 1928-1929.

SS-Hauptamt-Schulungsamt, *Wesen und Aufgabe der SS und der Polizei; Der Weg der SS; SS-Mann und Blutsfrage. Die biologischen Grundlagen und ihre sinngemüsse Anwendung für die Erhaltung und Mehrung des nordischen Blutes.*

Stalin, J. V., *Leninism,* Londra, 1933; *Mastering Bolshevism,* New York, 1946; *History of the Communist Party of the Soviet Union (Bolsheviks): Short Course,* New York, 1939.

Starlinger, Wilhelm, *Grenzen der Sowjetmacht,* Würzburg, 1955.

Starr, Joshua, "Italy's Antisémites", *Jewish Social Studies,* 1939.

Stein, Alexander, *Adolf Hitler, Schüler der "Weisen von Zion",* Karlsbad, 1936.

Stein, George H., *The Waffen SS: Hitler's Elite Guard at War, 1939-45,* Ithaca, 1966.

Stuckart, Wilhelm, ve Globke, Hans, *Reichsbürgergesetz, Blutschutzgesetz und Ehegesundheitsgesetz (Kommentare zur deutschen Rassengesetzgebung),* cilt 1, Münih, Berlin, 1936.

Tasca, Angelo (Angelo Rossi müstearıyla), *The Rise of Italian Fascism, 1918-1922* (1938), New York, 1966.

Thyssen, Fritz, *I Paid Hitler,* Londra, 1941.

Tobias, Fritz, *The Reichstag Fire,* New York, 1964.

Trevor-Roper, H. R., *The Last Days of Hitler,* 1947.

The Trial of the Major War Criminals, 42 cilt, Nürnberg, 1947-1948.

Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals, 15 cilt, Washington, 1949-1953.

Trotsky, Leon, *The History of the Russian Revolution,* New York, 1932.

Tucker, Roberl C., *The Soviet Political Mind,* New York, 1963.

—, ve Cohen, Stephen F., (ed.), *The Great Purge Trial,* New York, 1965.

Ulam, Adam B., *The Bolsheviks: The Intellectual and Political History of the Triumph of Communism in Russia,* New York, 1965; *The New Face of Soviet Totalitarianism,* Cambridge, 1963.

Ullmann, A., *La Police, quatrième Pouvoir,* Paris, 1935.

Vardys, V. Stanley, "How the Baltic Republics Fare in the Soviet Union", *Foreign Affairs,* Nisan 1966.

Vassilyev, A. T., *The Ochrana,* 1930.

Venturi, Franco, *Roots of Revolution. A History of the Populist and Socialist Movements in Nineteenth Century Russia,* (1952), New York, 1966.

Verfassung, Die, des Sozialistischen Staates der Arbeiter und Bauern, Strasbourg, 1937.

Volkmann, Erich, Elster, Alexander, ve Küchenhoff, Günther, (ed.), *Die Rechtsentwicklung der Jahre 1933 bis 1935/6,* Handwörterbuch der Rechtswissenschaft, cilt VIII, Berlin, Leipzig, 1937.

Warmbrunn, Werner, *The Dutch under German Occupation, 1940-1945,* Stanford, 1963.

Weinreich, Max, *Hitler's Professors,* New York, 1946.

Weissberg, Alexander, *The Accused,* New York, 1951.

Weizmann, Chaim, *Trial and Error,* New York, 1949.

Wighton, Charles, *Heydrich: Hitler's Most Evil Henchman,* Philadelphia, 1962.

Wirsing, Giselher, *Zwischeneuropa und die deutsche Zukunft,* Jena, 1932.

Wolfe, Bertram D., *Three Men Who Made a Revolution: Lenin-Trotsky-Stalin,* New York, 1948.

Wolin, Simon, ve Slusser, Robert M., (ed.), *The Soviet Secret Police,* New York, 1957.

Ziclinski, T., "L'Empereur Claude el l'idée de la domination moridiale des Juifs", *Revue Universelle,* Brüksel, 1926-1927.

Hannah Arendt'in kapsamlı eseri *Totalitarizmin Kaynakları*'nın Türkçe çevirisi, üçüncü cilt *Totalitarizm* ile tamamlanıyor. Arendt'in anti-semitizm ve emperyalizm tartışmalarını ele aldığı iki cildin ardından, esere doğrudan adını veren bu ciltte totalitarist düşüncenin kökenleri, örgütlü hareket haline gelişi, kurumsallaşması, propaganda ve manipülasyon araçları etraflıca inceleniyor. Totalitarizmi sadece faşizmin çerçevesine sabitlenerek ve anti-semitizmin kıyıcılığı ekseninde ele almayı reddeden Arendt, bir yandan Nazi partisinin, kurumlarının ve yöntemlerinin totalitarist düşünceye dayanan biçimlenişini resmederken diğer yandan da Sovyetler Birliği ve Stalin üzerinden "Doğu despotizmi"nin bu totalitarist örneğini kapsamlı bir şekilde inceliyor. Arendt okuyucularını, özgür, yaratıcı ve gerçekten eşitliği benimseyen bir eleştirel anlayışla alt edebilecekleri totalitarizme karşı "dünya aşkıyla" biçimlenen bir politik sorumluluğa davet ediyor.

iletişim

ISBN-13: 978-975-05-1661-0
9 789750 516610